

Informazioni su questo libro

Si tratta della copia digitale di un libro che per generazioni è stato conservata negli scaffali di una biblioteca prima di essere digitalizzato da Google nell'ambito del progetto volto a rendere disponibili online i libri di tutto il mondo.

Ha sopravvissuto abbastanza per non essere più protetto dai diritti di copyright e diventare di pubblico dominio. Un libro di pubblico dominio è un libro che non è mai stato protetto dal copyright o i cui termini legali di copyright sono scaduti. La classificazione di un libro come di pubblico dominio può variare da paese a paese. I libri di pubblico dominio sono l'anello di congiunzione con il passato, rappresentano un patrimonio storico, culturale e di conoscenza spesso difficile da scoprire.

Commenti, note e altre annotazioni a margine presenti nel volume originale compariranno in questo file, come testimonianza del lungo viaggio percorso dal libro, dall'editore originale alla biblioteca, per giungere fino a te.

Linee guide per l'utilizzo

Google è orgoglioso di essere il partner delle biblioteche per digitalizzare i materiali di pubblico dominio e renderli universalmente disponibili. I libri di pubblico dominio appartengono al pubblico e noi ne siamo solamente i custodi. Tuttavia questo lavoro è oneroso, pertanto, per poter continuare ad offrire questo servizio abbiamo preso alcune iniziative per impedire l'utilizzo illecito da parte di soggetti commerciali, compresa l'imposizione di restrizioni sull'invio di query automatizzate.

Inoltre ti chiediamo di:

- + *Non fare un uso commerciale di questi file* Abbiamo concepito Google Ricerca Libri per l'uso da parte dei singoli utenti privati e ti chiediamo di utilizzare questi file per uso personale e non a fini commerciali.
- + *Non inviare query automatizzate* Non inviare a Google query automatizzate di alcun tipo. Se stai effettuando delle ricerche nel campo della traduzione automatica, del riconoscimento ottico dei caratteri (OCR) o in altri campi dove necessiti di utilizzare grandi quantità di testo, ti invitiamo a contattarci. Incoraggiamo l'uso dei materiali di pubblico dominio per questi scopi e potremmo esserti di aiuto.
- + *Conserva la filigrana* La "filigrana" (watermark) di Google che compare in ciascun file è essenziale per informare gli utenti su questo progetto e aiutarli a trovare materiali aggiuntivi tramite Google Ricerca Libri. Non rimuoverla.
- + *Fanne un uso legale* Indipendentemente dall'utilizzo che ne farai, ricordati che è tua responsabilità accertarti di farne un uso legale. Non dare per scontato che, poiché un libro è di pubblico dominio per gli utenti degli Stati Uniti, sia di pubblico dominio anche per gli utenti di altri paesi. I criteri che stabiliscono se un libro è protetto da copyright variano da Paese a Paese e non possiamo offrire indicazioni se un determinato uso del libro è consentito. Non dare per scontato che poiché un libro compare in Google Ricerca Libri ciò significhi che può essere utilizzato in qualsiasi modo e in qualsiasi Paese del mondo. Le sanzioni per le violazioni del copyright possono essere molto severe.

Informazioni su Google Ricerca Libri

La missione di Google è organizzare le informazioni a livello mondiale e renderle universalmente accessibili e fruibili. Google Ricerca Libri aiuta i lettori a scoprire i libri di tutto il mondo e consente ad autori ed editori di raggiungere un pubblico più ampio. Puoi effettuare una ricerca sul Web nell'intero testo di questo libro da <http://books.google.com>

248

<36602779450017

S

<36602779450017

Bayer. Staatsbibliothek

Ph.u. 569 - 1

Philos. Institut. b 37.

R

INTERPRETATIO NATURÆ,

SEU

PHILOSOPHIA

NEWTONIANA METHODO

ad Com. EXPOSITA monac.

Ermit. ET 13 Aug. 1792

ACADEMICIS USIBUS

Ex Domo Cl. P. AD COMMODATA Prof. Imhoff.

P. JACOBO ZALLINGER
E SOCIETATE JESU,
SS. THEOLOGIE DOCTORE.

TOMUS I.

C O M P L E C T E N S

LOGICAM, PHILOSOPHIAM PRIMAM, PSYCHOLOGIAM,
THEOLOGIAM NATURALEM.

PERMISSU SUPERIORUM.

AUGUSTÆ VINDELICORUM
SUMPTIBUS JOSEPHI WOLFF
M DCC LXXIII.

Bayerische
Staatsbibliothek
München

P R Æ F A T I O.

Cogitanti mihi saepenumero de magnitudine, & varietate rerum, quæ Philosopherum contemplationi obiectæ sunt, & obscuritatem naturæ, atque angustias humanæ mentis, diversaque Philosophantium studia, sectasque consideranti nulla in maximo controversiarum numero difficilior, nulla, quæ maioris momenti esset, quæstio semper visa est, quam quæ de ipso Philosophandi genere, methodoque institueretur, quæque esset optima omnium, & veritati percipiendæ, atque cum aliis communicandæ maxime idonea, examinaret. Si singulas Philosophiæ tractationes, & Philosophorum de illis sententias spectamus; sæpe eos quidem consentientes, sæpe verbis potius, quam re discrepantes habemus; at in toto genere, & velut habitu Philosophiæ prope singuli a singulis æque, ac universis dissentunt, quodque est maxime animadversione

dignum, suam quisque rationem, ac genus id, quod ipse sequitur, optimum dicit, aliisque præferendum. Adhuc neminem novi Philosophorum, *inquit Tullius L. V. QQ. Tuscul.* qui sibi non optimus videtur. Sic nemper es se habet; me mea delectant, te tua, quemque sua.

Non equidem id mihi arrogo, ut philosophandi genus, quod sequutus sum, plane absolutum, perfectumque ex omni parte, atque optimum putem; ac ne fieri quidem in hoc mortali statu a nobis posse arbitror, ut planam illam, facilemque, ac simplicem viam, quam operando tenet natura, in maxima operationum, effectorumque varietate & multiplici nexu, vel explicando proferre in lucem, vel investigando eruere aliquando possimus. In ipsa Geometria, quæ a dimensionis idea, quæ maxime perspicua est, exclusa quavis alia congerie idearum heterogenearum, ducto initio notionum, & demonstrationum seriem pertexit, nemo fere scriptorum est, qui non simplicem

naturæ ordinem, atque ordinatam Synthesin profiteatur, & præ se ferat; quam diversas nihilominus habemus Geometriæ institutiones, Epitomas, Elementa, Synopses, Compendia; ut adeo vel multiplicem esse naturæ ordinem, faciemque, vel plerosque omnes parum quidem eandem perspexisse dicere cogamur? nihil igitur mirum vide ri debet, si in naturalium rerum investigatione, in qua ideæ admodum complexæ, effectusque, & mutationes a longa caussarum serie pendentes, vires, & potentiae in intimis substantiis occultæ, περιστατικαι, adiunctaque diversissima, aliaque plurimum composita, complicata, involuta, connexa eodem tempore occurrunt, si, inquam, in talium rerum investigatione omnis prope Synthesis, quam non ipsa offert præcedens Analysis rejecta, solaque analytica methodus, ceu conditioni humanæ mentis, rerumque cognoscendarum naturæ maxime adcommodata, a præstantissimis quibusque viris adoptata sit.

Norant iidem indolem Syntheticæ rationis ; sed naturam quoque rerum , mentisque nostræ , quæ omnium rerum ignara in mundum ingreditur , infantiam norant , & naturæ repugnare , perinde esse , ac cum superis pugnare velle , arbitrabantur . Quam ob rem reiectis hypothesibus , & arbitrariis notionibus , anxiaque illa systematum fabricandorum , quæ ad universam rerum naturam pertinenterent , cura prætermissa , id egere viri præclari , ut opera naturæ contemplantes , eiusque veluti vocem audientes , eandem fibi interpretandam sumerent . Atque hæc est ipsa methodus , quam a NEWTONO incomparabili viro , & immortalis memorie , NEWTONIANAM vocant ; quamque unam maxime præ tot aliis amplexus sum , non quod omnia Newtoni dicta in oraculis numerem , aut quod eas , quæ post Newtonum ab aliis deinceps acutissimis viris , atque in primis a summo Geometra BOSCOVICHIO Philosophiæ accessiones factæ sunt , non maxi faciam , aut negligendas existi-

*mem , sed quod ea philosophandi ratio
spectata rerum , mentisque nostræ na-
tura longe aliis aliorum institutionibus
anteferenda sit ; quod quidem , si de
Physicis rebus tractandum est , nemo
facile in dubium vocarit ; sed ego de
singulis partibus Philosophiaæ singula-
tim præfabor loco suo , ac tempore ;
nunc de universa primum , postea de
Logica , quæ proxime interpretanda
est , verba faciam.*

*Cum mens humana natura sua cogni-
tionis particeps sit , atque appetitus ,
neque cæco impetu agatur , sed ratione ,
atque arbitrio in vitæ , actionumque
conformatione se regat ; fieri non po-
test , quin vi naturali cogitandi , po-
ste aquam illa in mundum introducta est ,
& primam infantiam exegit , res innu-
merabiles cognoscat , & quid appetere ,
quid fugere debeat , intelligat ;
hinc duplex existit rerum cognitio ,
theoretica , quæ in contemplanda ve-
ritate ceu præcipuo fine quiescit : &
practica , qua fieri quidquam posse ,*

vel debere ostenditur; utrumque istuc cognitionis genus plurimos perfectionis gradus habet, & ob nostram imbecillitatem, arctosque limites humanæ mentis, aliasque diversas caussas maximis erroribus sœpe subiacet; singulari autem viorum sapientum, quos providentissimum Numen mundo dedit, acumine, longoque studio, atque in primis experientia magistra plurimum aucta est humanæ cognitionis supellex, & ad posteros propagata, qui Priorum vestigia persequi, eorumque inventa amplificare haud ægre poterant: multi quoque errores, errorumque fontes paulatim detecti sunt; hinc artes, & disciplinæ extiterunt, dum competæ veritates in quendam ordinem digestæ, & rationibus firmatæ, atque ab hominibus sapientiæ studiosis cum aliis communicatæ sunt vel communi hominum amore, vel gloriæ captandæ, aut lucri gratia; ac disciplinæ quidem theoreticæ, quarum finis sola est veritatis cognitio, nomine magis proprio a Veteribus SCIENTIAE dictæ sunt; eorum autem, quæ fieri a nobis possunt, alia dicebant AGI, uti

quæ ad mortes , virtutemque , ac vitium
pertinent , quæque disciplinam MORA-
LEM , cuius finis non cognitio est , sed
actio , componunt ; alia EFFICI , qualia
sunt artium præcipue Mechanicarum ope-
ra , ad vitæ commodum , & ornamentum
comparata . Hæc theoreticarum , & pra-
eticarum cognitionum , & disciplinarum
partitio tum facultatibus humanae men-
tis , tum veri , bonique divisioni respon-
det , circa quæ omnis humana cognitio ,
actioque versatur , tum communi antiqui-
tatis consensu firmata est . LOCKIUS ,
dum sub finem operis de Intellectu Huma-
no primam , maximeque generalem obie-
ctorum intellectus humani divisionem po-
nit , tertium quoddam cognitionis , & di-
sciplinæ genus addit ; sic enim ait : cogi-
tationes nostræ versari possunt vel circa
rerum ipsarum contemplationem ad ve-
rum inveniendum , aut circa res in nostra
potestate sitas , quæ sunt hominum actio-
nes ad certos fines destinatæ , vel denique
circa signa , quibus utroque casu mens uti-
tur , aptamque illorum dispositionem ; un-

de omnibus cognitionum, quæstionum, & disciplinarum congeries in tria genera abit; prima est φυσικὴ, quæ est tractatio rerum non modo materialium, sed aliarum quoque, quarum sola cognitio, veritatisque contemplatio proxime quæritur; ut, cum de Deo, spiritibus finitis, de corporibus, de numero, vel dimensione agitur; altera est πρακτικὴ, ad quam artes, & disciplina moralis spectat; tertia ab eo dicitur σωματικὴ, sive doctrina signorum; cum enim menti non res ipsæ, sed rerum ideæ præsentes sint, eademque nec aliis conspiciendæ proponi, nec semper conservari possint; signis indigemus, inter quæ commodissima & maxime in usu sunt vocabula. Huc igitur revocandæ sunt Linguae, Critice, Logica, non quod hæc disciplina sermocinalis, ut aiunt, sed quod instrumentalis sit, maximeque vocibus recte uti doceat in disciplinarum, vitæque usu. Ita fere LOCKIUS differit; cui quidem ad sentior, si res innumerabiles cognitioni nostræ, actionique propositas revocare ad pauca capita velimus, quod percommodum accidit menti nostræ, ne earum varietate,

copiaque turbetur. Neque vero, uti Ethica ad honestatem sequendam, ita eodem penitus modo ad cognoscendam veritatem Logica nos dirigit; ob quam caussam ad Practicas disciplinas utramque non nulli referunt; Ethica enim, atque adeo universa facultas moralis certum sibi propositum obiectum, ut aiunt, certa dogmata, præceptaque ad certum finem, resque certas pertinentia continet, neque vero disciplina instrumentalis adpellari potest: Logica e contrario latissime vagatur, neque rem certam operationibus mentis propositam habet, sed in re quacunque recte versari cogitando nos docet, mentisque operationes, ceu instrumenta cognoscendi, explicandi que veri secundum regulas quasdam conformat.

Hæc igitur Lockii divisio cum tripartita Philosophiae distributione, qua usi sunt maxime Veteres, prope congruit. Fuit enim accepta a Platone philosophandi ratio triplex, una de natura & rebus occultis, quæ est theoretica, ac de mente humana, de Deo, de corporibus agit, earum-

*rumque rerum affectionibus ; altera de vi-
ta, & moribus, quæ est Practica, & offi-
cia hominis tum in se spectati, tum uti is
in familia, aut civitate degit, explicat,
aut quæ inter plures nationes, ceu totidem
personas intercedunt ; tertia de differendi
ratione. Quam autem Pythagoras mode-
stiæ caussa Philosophiam primo muncupa-
vit, eam Veteres Sapientiam dixerunt; sed
mutato nomine res eadem notata fuit,
nempe disciplina ratione & studio cognita
de humanis, divinisque rebus, ac caussis
earundem. Ac theoretica quidem, & pra-
etica Philosophiae pars, quidquid attenti-
one nostra dignum habet, non nisi inter-
pretatio Naturæ est, ut veritatem rerum
ipsarum, non opiniones hominum præcon-
ceptas, ut veros caussarum, effectuumque
nexus, non series humanarum cogitatio-
num, & systemata intempestive fabricata,
non arbitrarias hypotheses, & deductio-
nes nobis exhibeat ; qua quidem in re, et si
magnopere conandum sit nobis, ut in sum-
ma rerum, atque eventuum varietate, &
multitudine naturæ simplicitatem, attin-
ga-*

*gamus; tamen opinione quidem mea, sollicita illa generalium systematum cura progressui cognitionis nostræ haud parum officit, nosque in disquirenda natura inertes, & incuriosos reddit, quia conformato systemate omnia nos comprehendisse, atque finem inquirendi attigisse nobis persuademus : quæ eidem favere intelligimus, ea in ore habemus, & præ oculis, eaque exageramus ; quæ obesse videntur, facile negligimus, nulloque diligente facto examine, ceu falsa repudiamus ; idcirco sapientissimus Verulamius L. I. de Augment. scient. Alius error, *inquit*, a reliquis diversus est reductio doctrinarum in artes, & methodos, quod cum fit, plerumque scientia parum, aut nihil proficit. Nimirum ut Ephebi, postquam membra, & lineamenta corporis ipsorum perfecte efformata sunt, vix amplius crescunt, sic scientia, quamdiu in Aphorismos, & observationes spargitur, crescere potest, & exurgere ; sed methodo semel circumscripta, & conclusa, ex-*

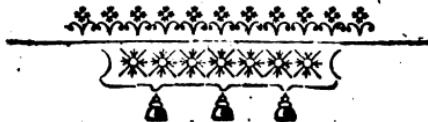
po-

poliri forsan, & illustrari, aut ad usus
humanos edolari potest , non au-
tem porro mole augeri.

*Logicas quidem institutiones, & ge-
nerales Metaphysicæ notiones, contempla-
tionesque , quam differendi rationem, &
Dialecticen sœpe adpellarunt Veteres, in
Mathematicam formam , & completum
systema scientifica, ut aiunt, methodo ex-
ædificatum redigere conati sunt post Wol-
fium plures in hisce regionibus Philosophi,
diligentes viri, & laboris patientes, quo-
rum ego de laudibus tantum abest , ut
quidquam detractum velim , ut in republi-
ca literaria cum honore eosdem nominan-
dos putem. At enim nescio, utrum longi,
& permolesti laboris , quem eorum com-
mentationibus,dum plene adsequatur, im-
pendere quis cogitur, dignum sit fructum
habiturus. Nullum prope definiendi, notio-
nesque enumerandi, examinandi, reprehen-
dendi, vel laudandi, corrigendi, vel stabili-
endi finem eos facere videas ; eandem in-
cudem diem, noctemque tundunt, atque ex
notionibus suis res perspicuas, quarum cui-
vis ,*

vis, qui penitus obtuso ingenio non sit, statim veniat in mentem, demonstrandi laborem suscipiunt, ut quidem opinione mea, si quis summum ad pulcherrimas artes perdiscendas ardorem adferat, is frigidis deductionibus, ac repetitionibus haud parum restinguere debeat; adeo quidvis & dilatant, & concidunt, & omnes tenuissimas particulas, atque omnia minima mansa, ceu nutrices infantibus pueris, in os ingerrunt. Sed habet ea methodus, præterquam quod plurimum fatiget lectores, alia non levia incommoda; nam voculis quibusdam & vocum catenæ ita constringunt cogitationes suas, ut nihil satis distinctum, nihil sat demonstratum teneant, quod vocibus, quibus ipsi adsuevere longo tempore, non illigatur; multo autem plus vocabulorum, quam idearum, cognitionumque ea ratio continet, & cum quidvis demonstrare se profiteatur, artem recte, prudenterque dubitandi, quæ maximus est Philosophiæ fructus, prope omnem tollit: videas autem demonstrationes arbitrariis notiōnibus, & principiis incertis, vel ambiguis

guis nixas, quas vir acutus s^epe commi-
serari cogatur. Quapropter in Logica
quoque, atque ea, quam Ontologiam in-
scribunt, tractatione non nisi interpreta-
ri naturam, & naturales cogitandi vires
explicare, & originem notionum, & ge-
neratim ortum progressumque humanae
cognitionis evolvere, tum vero ideas, iu-
dicia, & ratiocinia, quae vi naturali cogi-
tandi in nobis existunt, reducere ad re-
gulas quasdam observatione cognitas, &
ratione confirmatas adlaboravi, quemad-
modum ipso progressu huius scriptio-
nis intelligetur; ut hoc quidem modo voces di-
stinguere ab ideis, & facultatibus natu-
rae intelligentis ceu præcipuis veritatis
eruenda, explicandaque instrumentis re-
ete uti, mentemque nostram potius cogni-
tione veri excolere, quam memoriam
vocabulorum farragine opplere
adsuescamus.

SE-

SERIES TRACTATIONUM

TOMI I.

LIBER I. LOGICA.

Pag.

<i>Introductio brevicula in Logicam</i> - - - - -	1
<i>Pars I. Generalis. De vario cogitationum genere, earumque regulis.</i>	
C. I. Diversitas Idearum - - - - -	3
C. II. Analyfis Idearum - - - - -	18
C. III. Natura Judicii - - - - -	34
C. IV. Comprehensio, & Extensio Terminorum in Propositionibus. - - - - -	39
C. V. Oppositio Propositionum simplicium - - - -	49
C. VI. Vis Naturalis ratiocinandi reducta ad certas leges. - - - - -	52
C. VII. Leges Propositionum, & Argumentationum compositarum - - - - -	64
C. VIII. Ratiocinium Polysyllogisticum - - - -	72
C. IX. Ortus, & Progrediens Cognitionis Humanæ	76
C. X. Veritas Cognitionis Humanæ - - - - -	93
<i>Pars II. De regulis Logicae applicatis ad diversam materiam.</i>	
C. I. Status Quæstionis determinandus - - - - -	101
C. II. Ratiocinia generalia, quibus proposita quæstio resolvitur - - - - -	104
C. III. Resolutio Apodictica - - - - -	114
C. IV. Disquisitio Dialetica - - - - -	125
C. V. Sophistica Cavillatio, aliæque errorum cauſæ	135

LIBER II. PHILOSOPHIA PRIMA.

Dissertatio de Metaphysica.

<i>Philosophiae Primæ Secti. I. Notiones, & Propositio-</i>	
<i>nēs, quæ ad rem in se spectatam generatim pertinent</i>	156
<i>Sectio II. Notiones, & Propositiones pertinentes ad</i>	
<i>nexus rerum</i>	
C. I. Varia principiorum, & cauſarum genera -	177
C. II. Nexus rerum mundanarum inter se quoad	
cauſas efficientes - - - - -	194
C. III. Nexus rerum inter se quoad cauſas finales	198
C. IV. Nexus rerum, quæ in mundo sunt, cum	
Ente necessario - - - - -	203
C. V. Nexus rerum, atque ordo excludit casum	
in mundo - - - - -	212
C. VI.	

C. VI. Nexus rerum non tollit contingentiam even-	
tuum , & possibilitatem miraculorum - -	223
<i>Sectio III. Notiones , ac Propositiones ad relationem</i>	
<i>rerum pertinentes. - - - - -</i>	231

LIBER III. PSYCHOLOGIA.

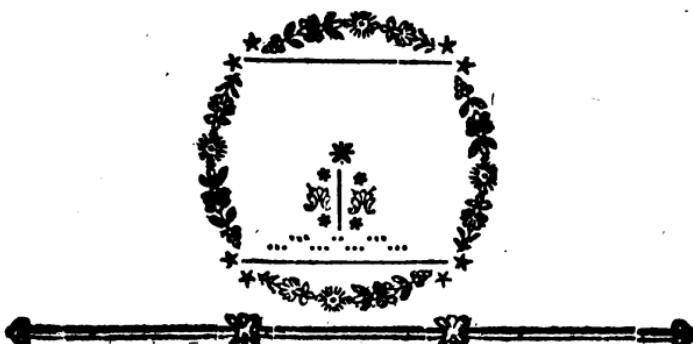
Proemium.

C. I. Vis, & facultates cognoscendi - - - - -	258
C. II. Adpetitus, eiusque obiectum, seu Bonum & Malum - - - - -	266
C. III. Dominium Mentis in facultates cognoscendi, & adpetendi - - - - -	279
C. IV. Libertas Indifferentiae - - - - -	287
C. V. Simplicitas , & Spiritualitas humanae mentis	315
C. VI. Immortalitas animorum - - - - -	330
C. VII. Commercium Mentis , & Corporis - - -	343

LIBER IV. THEOLOGIA NATURALIS.

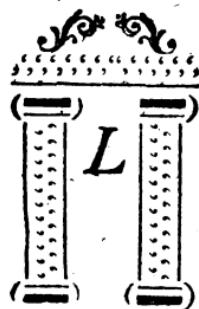
Proemium.

C. I. Existentia Dei - - - - -	363
C. II. Effentia & Perfectiones Dei - - - - -	374
C. III. Deus Creator rerum omnium - - - - -	386
C. IV. Deus Conservator , & Gubernator - -	408
C. V. Deus Legislator - - - - -	426
C. VI. De Religione & consensu generis humani in præcipuis capitibus religionis Naturalis -	438.

INTRO-

INTRODUCTIO BREVICULA IN LOGICAM.

§. I.

ogica est facultas, quæ vim naturalē cogitandi dirigit in cognoscendo, explicandoque vero. Eam Veteres adpellarunt ὁγίαρον, seu instrumentum, propterea quod eius ope maximi momenti veritates ad alias disciplinas, vel ad vitæ usum pertinentes certius, facilius, que arripiamus; quamvis enim in quovis homine, quia ratione utitur, ea sit cogitandi vis, ut sibi res varias recte sèpenumero repræsentet, de iis apte iudicet, unumque ex alio deducat naturali quadam sagacitate, quæ quidem vis cogitandi, præsertim si exercitatione perficitur, Logica nuncupatur Naturalis; tamen experimur non raro, eos, qui sola utuntur naturali facultate, disciplinæ expertes, multum a vero aberrare. cogitando, differendoque, ipsisque sensibus suis, & imaginatione, atque acumine in errores abripi, unde expedit se, quantum satis est, citra informationem artis, vix possint. Quapropter varios cogitandi, & differendi modos, ac rationes, quéis verum adsequi, aut non adsequi possumus, .expendentes viri acuti, ac solertes omnium temporum, constituérunt quasdam regulas, quas ut quisque sequitur in operationibus mentis, ita naturali facultate cogitandi recte censetur. Eas regulas exponit Logica Artificiosa, de qua nunc agimus. Vim igitur cogitandi natura dat, Logica non nisi dirigit; & quamvis variae a callidis hominibus artes inventæ sint, atque ab aliis deinceps ad maiorem perfectionem adductæ; nulla tamen spes est, obtinendi

2   *Introductio brevica in Logicam.*

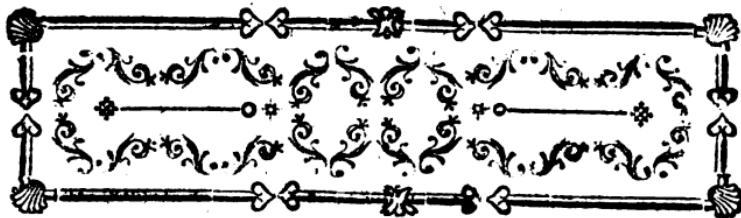
artem, qua ex truncō; ut dicimus, formetur Mercurius. Quā ob rem qui penitus obtusa hebetique mente sunt, aut quibus segnities, mollitiesve vitā obstat, quo minus eam, quam sublimiores scientiæ poscunt, diligentiam, attentionemque adferant; hi quidem ab ipso aditu earum scientiarum, nempe a Logica, quaqua ratione arcendi sunt, ne frustra terant nobilissimum tempus.

Est nempe Logica, sicut eloquentia quædam naturalis; „ ita enim nati sunt homines, (Cic. L. I. de Orat.) „ ut & blandiri, & suppliciter insinuare iis, a quibus est „ petendum, & adversarios minaciter terrere possint, & „ rem gestam exponere, & id, quod intendunt, confirmare, & id, quod contra dicitur, refellere, & ad exterritum deprecari aliquid, & conqueri, quibus in rebus „ oratorum versatur facultas & coniunctudo, „ si præser-tim exercitatio, & intelligandi prudentiam acuit, & eloquendi celeritatem incitat. Ex observatione eorum, quæ vi naturali eloquendi recte aut secus profusa erant, constituta est ars oratoria; „ etenim (ibid. L. II.) ea, quæ „ observata sunt in usu rationeque dicendi, hæc ab hominibus callidis & peritis animadversa, ac notata, verbis designata, generibus illustrata, partibus distributa, sunt. „ Etsi vero quandam & eloquendi, & cogitandi vim omnibus dederit natura; nontamen omnes ad artem earum rerum recte admittuntur. „ Hinc idem, si quis dicendo, inquit, plane abhorrebit, & erit absurdus ut se contineat, & ad aliud studium transferat, ad monebo; nam -- clamare contra quam deceat, & quam possit, hominis est, stultitiae suæ quam plurimos testes dominico præconio colligentis.

§. II.

Binas in partes omnem Logicam apte dividi posse arbitror. In prima de vario cognitionum genere, nempe de ideis, iudiciis, & ratiociniis, eorumque regulis generatim agitur: in altera spectatur materies subiecta cognitionibus nostris, quæ triplex est, demonstrativa, probabilis, fallax, seu captiosa.

Necesse non est, de utilitate Logicæ multa verba facere; cum ii, qui ad Logicam primo accedunt, de re tota iudicare hoc loco nihil possint.

L O G I C Æ PARS I. GENERALIS.

*De vario cogitationum genere, ea-
rumque regulis.*

C A P U T I.

De Diversitate Idearum.

Diversitas idearum pendet ab obiecto, quod repræsentant, & a viribus diversis cogitandi; et si enim mens nostra penitus simplex, omnisque concretionis expersa sit; tamen ipsa operationum mentis diversitas facit, ut in ea diversas cogitandi vires distinguamus, diversisque nominibus significemus; ut quisque has vires cogitandi intimius novit, ita maiorem progressum fecisse in arte recte cogitandi censendum est.

§. III.

Perceptio est id, quod quisque in se animadvertisit, cum videt quidpiam, audit, gustat, olfacit, tangit, quavis de re delectatur, vel dolet. Unusquisque multo clarius intus in animo animadvertisit, quid perceptio sit, quam verbis explicari debeat, aut etiam possit. *Perceptio rei, quæ impressionem, seu mutationem efficit in corpore nostro*, dicitur *sensatio*; *perceptio eorum, quæ intra nos ipsos in animo contingunt, reflexio, vel sensatio intima*; quia aciem mentis & intuitum mens in seipsum quodammodo relectit. Generatim ista affectio mentis, quam perceptionem vocamus, si refertur ad ipsam mentem, in qua inest, vel quæ eiusdem sibi conscientia est; perceptionis nomen retinet; relata vero ad rem, quæ in animo praesens sistitur, nuncupatur *idea*, seu

seu notio, quæ nihil est aliud, nisi repræsentatio rei in mente, eo fere modo, quo pictura relata ad rem est *imago cæsarialis*, relata ad eum, a quo effecta est, opus artificis. Quia perceptiones in nobis sunt, intelligimus, quod etiam potentia, seu facultas percipiendi menti insit, nempe *potentia sentiendi*, sive *percipiendi res sensibles actu præsentes*, quæ mutationem in corpore nostro efficiunt, & *potentia reflectendi*, seu *percipendi ea*, quæ intra nos ipsos contingunt in animo; qui & *sensus intimus* dicitur.

Vulgo notum est, quinque esse *sensus externos*, seu *organa*, aut *instrumenta sentiendi*, quorum mutationem sequitur perceptio. *visu* percipimus *album*, *flavum*, *aliosque colores*, & *figuras corporum*, dum *radii lucis* feriunt oculos: *auditu sonum*, dum *concutiuntur vicina corpora*, atque aer agitatus mutationem in auribus efficit: *olfactu odores gratos* & *molestos*, quando *effluvia corporis odorati penetrant nares*, *vellicantque: gustu sapores*, dum *cibus aut potio adficit palatum* & *linguam*: *tactu denique*, qui per *totum corpus diffunditur*, percipimus *calorem*, *frigus*, *soliditatem*, aliasque *corporum proprietates*. *Reflexione* nobis innotescit, quid sit *ipsa perceptio*, & *cogitatio*, quid *delectatio*, *tardium*, *amor*, *odium*, *pudor*, *remorsus conscientia*, *aliaque affectiones voluntatis*, & *operationes mentis*.

§. IV.

Ideas sensu, & reflexione acceptas mens nostra deinceps retinet; Nam 1. eandem rem, sive ideam rei longius intuetur, attendendo seorsim ad ea, quæ in re obiecta insunt; quæ mentis Actio adpellatur *attentio*, seu *contemplatio*. 2. Ideam rei quodam tempore perceptæ postea absensis iterum excitare, seu reproducere potest, cum ea velut in mente condita, aut retenta sit. Id generatim fit per *Phantasiam*, seu *imaginationem*, quorum etiam *memoria* pertinet, quando reproductam ideam mens recognoscit, id est, sibi conscia est, eam se alio tempore habuisse. Observamus autem eam esse *constantem phantasie legem*, ut, si *quas perceptiones simul habuimus*, una deinceps producta quacunque ex *caussa*

causâ vel occasione, sëpe & altera reproducatur, & aliquando etiam nobis invitî redeat. Cognitio ope sensuum, vel reflexionis proxime, seu immediate acquilita appellatur *experientia*; quæ ab aliis vocatur memoria similium perceptionum; dicimurque experti rem, quam sensu vel reflexione sèpius cognovimus.

Si cui promisimus quidquam, vel debemus, eo conspecto mox promissi idea vel debiti revocatur vi phantazæ; unde illud Horatii: fugit ut Druzonem debitor æris; aut siquem forte in hominem incido, quem agentem in scena nuper vidi, mox acta fabula, theatri apparatus, actorum vultus, ac gestus, multaque verba mihi recurrent. Idea loci sœpe actionum, quas ibi patravimus, nos commonefacit beneficio phantazæ.

§. V.

Circa ideas sensu & reflexione acquistas, & memoria retentas mens versatur discernendo easdem, coniungendo, abstrahendo, easque ad se referendo, seu inter se comparando. Ac

I. Quivis ideas suas discernit, ita ut eandem habeat pro eadem, diversam pro diversa; ipsi iam infantes matrem, vel nutricem a muliere peregrina discernunt, & dulce ab amaro. Insunt autem in rebus notæ vel characteres, quibus eædem agnoscuntur, & ab aliis discernuntur, quæ & qualitates vel proprietates, prædicata, affectiones &c. appellantur; & quamvis in re quadam plures notæ vel qualitates ita coniunctæ sint, ut separari haud possint; tamen ideæ earundem, quæ mentem una subeunt, minime permiscentur inter se, sed re ipsa sunt, & habentur distinctæ. Flosculus, qui in sensu incurrit, ideas coloris, odoris, extensis, figuræ &c. simul excitat: at mens hasce ideas non minus discernit, quam si singillatim & diverso tempore advenissent. Eiusmodi *idea* e. g. floris, quæ ex pluribus aliis, quas partiales voco, componitur, sive in qua plures ideas discernimus, dicitur complexa vel composita; cui opponitur *simplex*, quæ in unica perceptione atque uno conceptu mentis sita est, ut ideæ albedinis, rubedinis, soni unius, caloris, odoris, sapori-

ris, &c. quæ quidem ideae sæpe nequeunt in plures alias resolvi, eti fortassis pluribus verbis explicari queant, & sæpe explicitur ab iis, qui inter voces & ideas distinguere non didicerunt. Porro *notæ rerum*, quæ per ideas complexas exhibentur, vel *constantes sunt*, quæ semper ac necessario rei insunt, vel *variabiles*, quæ non semper, neque necessario insunt: utræque bipartito dividuntur, constantes in *essentialis*, & attributa; variables in modos & relationes; *Notæ essentialis*, seu *primitivæ sunt*, quæ primo in re ponuntur, & ex quibus deducuntur alia pariter constantes, quæ attributa seu *notæ derivativæ appellantur*: modi sunt *notæ variables*, quæ insunt in ipsa re: relationes vero, quæ concipi non possunt, nisi concipiatur aliud extra ipsum rem, uti paulo post indicabo.

Complexa est idea solis; in ea enim discerno diversas qualitates, lucem & splendorem, distantiam, figuram, motum, magnitudinem. Hoc igitur modo non tantum diversarum rerum ideas, sed in eadem re sive in idea eiusdem rei e. g. solis, floris, alias, atque alias ideas partiales discernimus: color rubeus flammæ eiusque figura acuminata, et si eodem sensu percipiantur nempe visu; tamen distinctas ideas nobis ingerunt, perinde, ac si per diversa organa introissent in mentem. In memoriam revocentur diversæ descriptiones poetarum, ac oratorum, qui rem unam eleganter dilatant evolendo ideas partiales, quas in una complexa discernunt. *Notæ essentialis in homine dicuntur vis sentiendi, & rationandi*: in triangulo numerus ternarius linearum, & situs talis, ut spatum quoddam undique terminetur; per hasce enim notas triangulum est triangulum, atque haec primo ponuntur, rationemque continent alias notarum constantium & proprietatum trianguli, ut, quod tres habeat angulos, quorum summa si triangulum est rectilineum, æquipollebit binis rectis. Hæc igitur proprietas vocatur attributum trianguli.

§. VI.

II. Alia mentis actio, qua circa ideas suas versatur, est *compositio* earundem, quæ fit 1. Dum ideas, quas de re eadem arripit, & diversas esse agnoscit, ha-

habet pro una idea, nempe complexa rem unam repræsentante; tales sunt ideæ complexæ solis, flammæ, floris &c. de quibus supra. 2. Diversas ideas sensu acceptas ex diversis rebus, & imaginatione reproductas coniungit in unam, novumque velut idolum phantasticum effingit, uti humano capiti cervicem pictor equinam cum iungit. Hæc facultas mentis ideas sensibus exceptas coniungendi variis modis, appellatur facultas fingendi, & adphantasiæ passim refertur. 3. Mens nostra alias etiam ideas, quæ nihil corporeum repræsentant, in unam coniungit, & uno nomine exprimit. Ideæ virtutis, scientiæ &c. tales complexiones sunt plurium idearum diversi generis. 4. Aliquando eandem ideam repetendo, & iterando efficit complexas ideas alias, quæ non ex pluribus ideis generis diversi, sed ex una saepius posita componuntur. Hoc modo ideam unitatis repetendo, vel plures unitates eiusdem generis saepius ponendo numerorum ideas format.

§. VII.

III. *Abstractio* fit, si non ad omnia, quæ in reposita discernere possumus, attendimus, sed ex idea complexa omissis una vel pluribus partialibus, aliam vel alias ideas velut separamus, abstrahimus, & attentioni nostræ reservamus; quod fit 1. Si quam rem per partes examinamus, ac si eæ separatæ essent, et si haud sint. 2. Si animadversa rerum similitudine quadam ad ea duntaxat, quæ similia & pluribus communia sunt, attendimus, prætermis s aliis notis, in quibus eæ res differunt. Hoc modo ideæ singularium rerum fiunt generales, & pluribus rebus communes, & generalibus nominibus, quæ adpellativæ vocantur a Grammaticis, exprimuntur; ac primo plura individua, quæ in notis essentialibus convenient, referuntur ad eandem classem, five ideam generalem, quæ *species* vocatur, & per similitudinem individuorum in notis essentialibus constituitur; si deinceps diversas species contemplamur, ex eis in nota quadam essentiali similitudine constituitur alia classis rerum, five *genus*; uti species hominum, equorum, canum &c. cum in vi sentiendi convenient, pertinent ad genus animal. Si porro & ipsa genera in nota quadam essentiali similia esse deprehenduntur, al-

tiores generum classes , five ordines fiunt , nempe ex similitudine generum inferiorum genus superius , ex similitudine generum superiorum denique supremum , quod nullum aliud supra se habet ; & quoniam hoc modo ab infimo genere , quod nullum infra se habet , usque ad supremum varii gradus & quasi scalæ generum , vel idearum abstractarum construi possunt , idcirco ea genera , quæ aliud & supra & infra se habent , intermedia vel subalterna vocantur. Porro similitudo individuorum , specierum , ac generum inferiorum non obstat , quo minus ea in aliis notis differant ; Est igitur quædam *differentia individualis* , vel ut aiunt , *numerica* , qua individua eiusdem speciei discrepant , uti in hominibus forma , figura , locus , tempus , stirps , patria , nomen. *Differentia specifica est nota illa* , qua individua similia , five eiusdem speciei differunt ab aliis sub eodem genere contentis : *differentia denique generica* , qua genus inferius discernitur a superiore .

Vis abstrahendi maxime patet in ideis generalibus unitatis , & numerorum , tum in idea trinæ dimensionis ; spectari enim potest sola longitudo e. g. viae circa aliam notam , vel sola longitudo , & latitudo , seu area alicuius campi , denique longitudo , latitudo , & profunditas dolii multis aliis notis omissis. Eandem abstractionem clare exponit Huetius in censura Phil. Cartesiana c. 3. §. 9. „ *Animus in rebus multis idem quidpiam animadvertisens* , excipit illud e multis , atque inde ideam universalē conflat ; velut in Petro & Joanne aliquisque hominibus singulis deprehendens eos esse animalia ratione prædicta , iam neque Petrum neque Joannem , neque ultimum singularem hominem spectans , educit illud , & componit in unum , quod multiplex fuerat , & generalem illam , ac universalē conflat & configit ideam . „ *Huc igitur pertinet famosa series idearum abstractarum* , seu arbor Porphyriana , in cuius infimo gradu constituitur homo singularis e. g. Caius : reiecitis dein notis individualibus Caii , abstrahaque idea entis , in quo inest potentia sentiendi & ratiocinandi , sequitur species homo ; tum prætermissa vi ratiocinandi manet genus animal . Si porro ex complexa idea animalis reicitur sensus , & motus spontaneus ; residua est alia complexio ex idea corporis , nutritionis , vegetationis , quæ nomine

vivens latius patente a Veteribus designata est : deinceps prætermisso quibusdam notis manet idea entis extensi, divisibilis, solidi, quam vox corpus exprimit : denique idea & nomen substantia, ac postremo ens relinquitur. Hic iam intelligi potest, quid comprehensio ideæ, quid extensio sit ; Numerus idearum partialium, quas complexa idea continet, eiusdem comprehensio : aptitudo ad res plures vel pauciores significandas, extensio ideæ nuncupatur ; utraque in hac idearum serie varia est ; ita ut crescat extensio, quando separatione idearum comprehensio minuitur ; & vicissim si additione diversarum idearum partialium comprehensio augetur, minuatur extensio. Verum eiusmodi quidem arbores & lineæ prædicamentales, uti vocant, admodum imperfectæ sunt, neque ad naturæ cognitionem, vel excolendam mentem magnopere quidquam conferunt. Cæterum ideas quas cunque abstractas una cum generalibus nominibus mens retinet, easque deinceps non considerat, uti in natura rerum coniunctæ sunt, & implicatae cum aliis ideis, nec quomodo, unde, vel cum quibus ideis advenerint ; verum eas spectat, ut iam in mente sunt, seu rerum archetypa ; quas dein res ope generalium vocabulorum ad ideas suas, quibus res occurrentes esse conformes percipit, refert, cogitando : hic est equus, hic lapis, hoc ferrum &c. Neque in iis, quæ præ manibus, & oculis sëpe sunt, difficilis est hæc abstractio, eaque vel a rudibus fit, & parvulis, quamprimum generales voces arripiunt, uti cum in linteo, muro, creta, latte eundem percipiunt colorem album, eius ideam abstractam & communem concipiunt, quam nomine albi & albedinis denotant. Maxima pars vocum, ex quibus omnium gentium sermo constat, generalia sunt nomina, neque id casu, sed ratione & necessitate contigit ; si enim res quævis singularis peculiari nomine esset signanda, in infinitum cresceret multitudo vocum, nec in capacissima hominis mente reperiret locum ; nunc vero propria nomina, quæ res singulares denotant, admodum pauca formarunt homines pro sermonis, ac vitæ communis necessitate, res vero plerasque, quatenus similes sunt in quibusdam notis, generalibus vocabulis significant ; ac siquam rem singularem notare velint, gen-

nerali voci signum demonstrativum, vel aliam singularem notam addunt e. g. hæc charta, equi Sempronii.

§. VIII.

IV. Circa ideas suas mens versatur eas ad se se referendo; non enim necessario constringimur intra limites rei unius, quam intuemur, sed ideam rei unius ad alterius ideam referimus, eaque relatione seu respectu novas ideas mutui nexus rerum, ordinis, dependentiae, magnitudinis, similitudinis &c. nanciscimur, novaque nomina, seu denominations ut vocant, & rebus ad se relatis, & saepe ipli relationi imponimus; est igitur idea *relativa*, quæ ex ideis plurium rerum oritur, quæque de uno concipi non potest, nisi simul concipiatur aliud: ei opponitur idea *absoluta*, quæ concipi potest, quin aliud simul concipiatur. Ea, quæ ad se referuntur, vocantur *relata*; & si mutuo alterum ad alterum refertur, *correlata*.

Ideas *relativas* exprimunt voces: *similis*, *æqualis*, *prior*, *Dominus* &c., horumque opposita: *nomina relationis* sunt *similitudo*, *æqualitas*, *prioritas*. Ac nihil est, quod non innuméri modis spectari, novisque nominibus adfici potest per relationem quandam ad res alias: in quo cogitandi modo, si rem expendamus, maxima pars cogitationis, ac sermonis nostri versatur: vel unicus homo ob relationem denominari potest pater, filius, frater, avus, nepos, gener, maritus, amicus, inimicus, subditus, superior, patronus, cliens, *Europeus*, *Suevus*, *dominus*, *servus*, *maior*, *minor*, *senior*, *iunior*, *cœvus*, *similis*, *dissimilis* &c. quæ voces cum mentem ad alia ducant, quam insint in ipsa re, non nisi relativæ sunt. Hæc genus facultates mentis, quibus ideas primo acquirit, acquisitas retinet, & alias format compositione, abstractione, relatione; de facultate iudicandi, & ratiocinandi non est hic agendi locus. Deinceps de idearum diversitate relate ad obiecta, & signa earundem differendum est.

§. IX.

Ideas relate ad obiecta dividò in ideas substantiarum, & modorum abstractorum. Si in Logica queritur,

tur, qualia sint nostrarum cogitationum obiecta, sic profecto respondendum est, ut ea adsignetur obiectorum diversitas, cui diversitas regularum, quæ deinceps statuuntur in Logica, respondeat: sunt autem aliæ regulæ cogitandi, quando rerum substantias investigamus; aliæ, cum de modis abstractis agitur, ut ipso progressu docebimus. *Substantia*, a Philosophis passim dicitur *subiectum perdurablem diversorum modorum capax*, seu *id, quod habet notas constantes, & alias variabiles habere potest*, sive denique *id, in quo concipitur inesse potentia agendi, vel patiendi, id est, mutationem efficiendi, vel recipiendi ab alio*. Diversæ sunt hæ voices; sed idem denotant, saltem si de rebus creatis loquimur; nam ideæ nostræ substantiarum (si ad ideas magis, uti oportet, quam ad vocabula respicimus) non nisi complexiones sunt ex ideis partialibus earum notarum, quarum alias rei, quamdiu perdurat, & nomen retinet, constanter inesse, alias variari posse observamus; ac dicimus, substantiam quandam in certo *statu* esse positam, *quatenus constantibus, seu fixis notis coexistunt variabiles*: Porro quia intelligimus, eiusmodi notas, seu qualitates se solis sublistere non posse, sed in reipsa, quam substantiam vocamus, inesse; idcirco concipimus subiectum quoddam, seu sustentaculum, in quo notæ constantes insunt, & variabiles inesse possunt; idque adpellamus substantiam. Si quis vero interroget, cuiusmodi sit illud subiectum, aliud respondere non possumus, nisi id esse aliquid, in quo insunt notæ constantes, & aliæ variabiliter inesse possunt, ut adeo *idea substantiae* nihil aliud sit, *quam complexio ex partialibus ideis, seu notis, qua in aliquo subiecto inesse vulgo concipiuntur*. Eiusmodi notarum ideas per vim componendi spectamus ceu unicam ideam complexam; quia notæ partiales ad rem unam pertinent. Eadem componendi vi mens collectivas substantiarum ideas sibi effingit ex ideis plurium substantiarum conflatas.

Terram, aquam, aerem & ignem, quæ sunt vulgaria elementa, dein plantas, fossilia, animalia, mentem nostram, spiritus separatos ab omni corpore, ima Deum quoque generali nomine substantiae adficimus; si iam aciem mentis reflectimus in ideas, quas de his-

ce

ce substantiis tam diversis tenemus, facile intelligemus, eas non nisi complexiones esse partialium idearum maxime discrepantium inter se. Idea corporis generativi continet ideas extensi, solidi, divisibilis, mobilis, dein capacitatem recipiendi, vel in aliis efficiendi mutationes sensibilium qualitatum: in mente nostra potentia cogitandi. Et volendi inest, tum variae cogitationes, voluntates, tadia &c. nobiliores cogitandi modos tribuimus spiritibus separatis; maximam cognoscendi, Et volendi perfectionem spiritui infinito, quem et si immutabilem cognoscamus, tamen res varias efficere, Et decernere pro arbitrio potuisse iam inde ab aeterno, intelligimus: in ceteris substantiis omnibus quasdam notas constantes, alias variabiles nobis representamus: mutantur enim, vel quidem mutari possunt, id est, agunt, Et patiuntur variis modis; ac corpus nostrum nunc bene, nunc male habet: anima cogitat, appetit, delectatur, dolet: cera, lapis, ligna, metalla varias Et figuratas mutationes recipiunt; aqua calorem Et frigus, aer diversos motus, humiditatem praeterea. Et siccitatem, quae sunt infinita generis istius, perpetuo nobis ob oculos posita, ex quibus, quae sint nostræ substantiarum ideas, perspicue cernitur; nam quid sit agere, pati, mutari pluribus verbis explicari, aut implicari potius, non autem clarius concipi potest, quam id ipsa observatione, atque attentione ad ideas nostras docemur. Collectivas substantiarum ideas exprimunt voces: grex, exercitus, civitas &c.

§. X.

Modum supra adpellavi quamcunque notam variabilem, quæ in quodam subiecto inest, vel inesse potest, ut cogitatio & appetitio in mente, motus in corpore; modos abstractos hic voco ea omnia, quæ concipiuntur per complexam ideam non tamen, ut substantiaz, sive subiecta realia actionis vel passionis capacia, sed quæ pertinent ad substantias, vel iis inesse possunt. Horum, modorum alios simplices vocat Lockius, quorum idea complexa fit repetendo unam ideam nulla alia generis diversi admixta (§. VI. n. 4.) alios mixtos, quorum idea complexa fit ex ideis diversi generis. Eiusmodi modorum & simplicium, & mixtorum ideas mens effor-

format vi componendi & abstrahendi ideas sensu vel reflexione acquisitas, & aliquando eas abstrahit ab ipsis rebus, quas observat, seu exemplis; aliquando ideas suas in varias complexiones conformat, certisque nominibus exprimit; etsi tales notas hoc modo coniunctas nunquam observarit in natura. Ad modos abstractos etiam relationes & denominations refero, uti cum de nexu rerum, ac dependentia, ordine &c. quæritur.

Abstractos vocavi hosce modos, tum quia penitus abstrahuntur a rebus in natura extantibus, tum quia eos oppono substantiis, sive rebus actionis & passionis capacibus. Vox, homicidium, exprimit modum mixtum; nam homicidii idea complectitur ideas generis diversi e.g. ideam hominis, quæ ipsa composita est, malevolentiae, actionis, motus, mutationis, quæ in corpore hominis casu contingit. Talis etiam modus est mendacium; eius enim idea ex aliis diversis componitur, quales sunt de sono articulato, de sensis animi, quæ sunt in loquente, & signis istorum, seu verborum coniunctione alia, quam sit in animo loquentis. Si hominem improbum conspicio virtutis speciem simularem, idea hypocrisis, quæ est modus mixtus, ope experientiae formari, est ab ipsis re ceu exemplo abstrahi potest: contra vero sine alio exemplari excogitari possunt variae complexiones idearum, seu modi mixti e. g. novum genus contractus, lusus, pœna, quale nunquam ante obserabatur; nec dubium est, quin legislatores varia genera actionum, formas iudiciorum, passorum, pœnarum &c. statuerint, quæ primo non nisi in mente eorum existebant; Hac quidem omnia, etsi circa substantias versantur, non sunt tamen substantiae, sed modi abstracti, qualia sunt definitiones, argumentationes, methodus scientifica, quæ in Logica explicantur, notiones generales Ontologiae, numerorum proprietates, formulæ algebraicæ, schema-ta & complexæ notiones Geometriae: honestum, & decorum, quod Ethica contemplatur: iustum, contractus, dolus, aliaque id genus, quæ spectantur in Iure naturali. Contra vero Physica præsertim specialis, Theologia naturalis, Psychologia, Medicina, artes mechanicae in contemplandis, vel tractandis substantiis maxime occupantur.

§. XI.

Ex dictis iam perspicue intelligitur, quid sit idea *concreta*, & *abstracta*. Cum enim notas seu affectiones rerum se solis subsistere non posse, sed alteri, ceu subiecto semper inhærere intelligamus; idcirco *ideæ*, quæ *subiectum una cum nota seu affectione*, quæ *forma dicuntur*, *repræsentant*, *disuntur concretae*, quia ex idea subiecti & idea formæ quodammodo concrescunt: *idea autem formæ solius* vocatur *Abstracta*. *Albus*, *dottus* ideæ sunt concretæ, & exhibent subiectum aliquod, in quo inest doctrina, albedo, quæ sunt formæ, nomen albi & docti rei tribuentes; unde subiectum denominationis, & forma denominans nuncupatur. Si forma a subiecto, cui inest re ipsa non distinguitur, concretum vocatur *Metaphysicum*; si distinguitur, & abesse possit, *Physicum*; si extra subiectum est, *Logicum*, uti visus, cognitus: si denique forma relationem exprimit, ut similitudo, concretum partim in-partim extrinsecum. Si ad cogitandi & loquendi modos attendimus, mox observabimus, non modo veras substantias, sed etiam abstractos modos ceu subiecta aliquando spectari, in quibus certæ notæ, vel proprietates insunt, ut si virtus pulchra, aut in virtute pulcritudo inesse dicitur; quod non obest, quo minus substantias reales a modis abstractis discernamus.

Sapiens, iustus, &c. sunt concreta metaphysica relate ad Deum: physica comparate ad homines. Veteres concretum quodvis, e. g. doctus sic exponebant: ens habens doctrinam: cognitus, seu ens subiectum cognitione; quæ expositio et si putida videatur; tamen cum ideis nostris, & nativa significatione vocum congruit; nempe non omnia, quæ cogitata sunt a Veteribus, scriptaque, ceu futilia possunt reici, ut nonnulli homuli faciunt, alieno contentu doctrinæ laudem aucupantes.

§. XII.

Ideas nostras cum aliis communicamus vocibus, quæ sunt signa cogitationum sono articulato expressa; quemadmodum vero quodvis signum præter ideam sui excitat in mente ideam alterius rei ob cognitam connexionem.

xionem inter signum , & rem significatam ; ita vox a nobis percepta tum sui ideam excitat , tum ideam rei significatæ : idea vocis ipsius ***materialis*** , idea rei significatæ ***sonalis*** dicitur . Qui cum voce , quam usurpat ore , vel auribus , non nisi materialem ideam iungit , ut nempe vocabulum cogitet , nihil præterea , is nec ipse se , nec alium loquentem intelligit , sed sonum inanem , & sine mente fundit psittacorum more , quod multo crebrius contingit , ac vulgo credibile est .

Usus ac finis vocum est I. ***Communicatio cogitationum*** ; quo etiam ***cognitio rerum*** pertinet : cum vocis usus haud sane ad mentis deliria & somnia narranda nobis concessus sit . II. Ut ***cogitationes communicemus apte , & ad propositum finem docendi , delectandi , vel movendi accommodate*** ; de qua re non est in præsenti agendum . Ut vero cogitationes nostras oratione communicemus , necesse est , ut alter alterius verba intelligat , sive mentem loquentis aut scribentis adsequatur , quod fit , quando aliquis easdem cum verbis cogitationes iungit , quas loquens , vel scribens iungebat . Ad hunc igitur finem duo sunt necessaria , ***primo*** ut rei , cui significandæ vox adhibetur , idea in promptu fit ; ***secundo*** ut hanc ideam vel rem illa vox significari , usu vel studio compertum fit ; quo modo idioma quodvis seu patrum seu peregrinum perdisci solet , dum idea & rei significatae & vocis simul iunguntur , sive adfocentur , ut deinceps ob legendam imaginationis (§. IV.) percepta voce idea rei , vel re percepta vocis idea redeat in mentem . Ut ergo quisque cum verbis loquentis vel scribentis easdem cogitationes , vel diversas , vel nullas plane coniungit ; ita recte intelligere , vel male , vel nullo pacto dicitur .

Siquis concipere nequit , quomodo planeta ex diversis terræ locis spectatus ad diversa cœli puncta referatur , is vocem parallaxis non intelligit ; si quis vero , quod facile est , concipiatur , quomodo navis durante cursu certam teneat in mari viam , sed eam hac voce loxodromia exprimi haud didicerit , is pariter hoc vocabulum non intelligit . Per voces autem non modo sonos ore prolatos , qui prætervolant , sed etiam scripturam

ram denotamus, quæ est vox permanens & fixa, ad posteros & absentes facile commeans. Hæc signa cogitationum sunt arbitraria, sive ad placitum, quia tota connexio inter voces, & ideam vel rem significatam ab arbitrio insituentium, & voluntate Dei vel hominum pendet; neque vero inter vocabulum lapis, & rem eo significatam talis connexio est, qualis inter fumum, & ignem, inter respirationem & vitam, quæ sunt naturalia signa rei significatio ob naturalem quemdam nexum, qualis inter voces, & ideas vel res non intercedit; hinc in diversis linguis eadem res aliter atque aliter exprimitur. Analystæ res quasvis notis suis pro arbitrio denotant; & quemadmodum numeri Arithmetices nullam rem certam per se denotant, ad quasvis tamen res significandas apti sunt, ita ut idem numerus 100 nunc homines, nunc annos, nunc libras indicet; ita notæ calculi literalis, quæ per se nullam ideam formalem exprimunt, ad quamvis tamen exprimendam ab Analystis initio operationis adiunquuntur, eo solum discrimine (quod ipsum est arbitrarium) ut res notæ primis, incognitæ ultimis alphabeti literis designentur. Non est igitur, cur vaga literarum significatio turbet imperitos, ut, nescio quæ, mysteria captum tironum superantia elementis calculi literalis contineri autument.

§. XIII.

Crebro usu ita familiares fiunt voces, ut eas sine peculiari attentione intelligamus, iisque perceptis mox de rebus cogitemus; ac vicissim cum mente agitamus quidquam, verbis idearum loco saepè utimur, & cogitando tacite loquimur nobiscum, præsertim si id, quod animo versamus, admodum complexas ideas, vel generales, vel de abstractis modis continet. Qui de albo, nigro, luna, sole &c. cogitat, fere ideas earum rerum vi phantasie effingit, perinde ac si sensibus coram perciperet: at cui ideæ complexæ, generales, & abstractæ e. g. fortitudinis, bonitatis, scientiæ, crystallisationis, melancholiæ, iuris, providentiæ &c. materiem præbent cogitationibus, is nomina fere idearum loco ponit, ac tenet in mente, non quod solam habeat ideam materialē earum vocum, sed quod vocabulum cogitet, eoque rem aliquam vel affectionem rei

rei significari sibi conscius sit. Ob hanc cauſam recte aliam dicunt ideam & cognitionem intuitivam, aliam ſymbolicam: *Intuitiva eſt*, ſiquid praefens ope ſenſus, vel abſens imaginationis ope, vel denique per refeſionem nobis quidquam repræſentamus, Et velut coram intue-nur: *Symbolica*, qua signis ſeu ſymbolis, praefertim vocibus repræſentamus ea, quae in ideis continentur, quin ad ipſas ideas iis signis contentas ſingulari ſudio attendamus. Oculum in pariete depictedum vi ſenſus vel imaginationis intuitive cognoſco: at omnifientiam Dei eodem repræſentatam non niſi ſymbolice: pariter si co-gito centum, mille &c. fieri non poteſt, ut ſingulaſ unitates intuear: igitur ideæ iſtae ſymbolicae ſunt.

Hæc igitur velut funda-menta Logicae poſuimus, declarando in primis, quantum neceſſe erat hoc loco, men-tis noſtræ potentias, vi quarum aut primo exſtant in nobis ideæ, vel conſervantur, vel in aliis atque aliis fermentantur: egi de ſubſtantiarum, ac modorum diverſi-tate, quia ex hoc iam loco ceu ex fonte omnes praecipi-ſiones, regulæque Logicas in binos veluti rivos abeunt, ita ut aliter de ſubſtantiis, aliter de modis ac relationi-bus diſerendum ſit, niſi velimus implicari per Logicas regulas, ac tenebris involvi in veritatis investigatione. De ideis generalibus, quantum ſatiſ eſt, videor traſtaſſe. A Veteribus quinque illarum clafes poſitæ ſunt, genus, ſpecies, differentia, proprium, accidens, quod quidem uti modus, ad eſſe vel ab eſſe poteſt, quin res ipſa in-te-reat. Proprium nominabant quatuor modis 1. quod ſpe-ciei conuenit ſoli, ſed non toti, ut eſſe doſtum. 2. quod toti competit, ſed non ſoli, ut, eſſe bipedem. 3. quod toti Et ſoli conuenit, ſed non ſemper, ut ſermocinari. 4. quod ſemper, ſoli ac toti conuenit, ut admirari poſſe. Voces, quibus exprimuntur ideæ, vocant terminos, quo-rum eadem diſiſio, ac idearum: alii enim ſingularis ſunt, qui ideam vel rem ſingularē; alii communis, qui ideam communem, ſeu generalem Et abſtractam denotant: Terminus Et idea particularis eſt, quae rem unam, ſed nuodo quodam indeterminato exhibet e. g. aliquis fur. Quemadmodum vero idearum aliæ aliis latius patent, Et pluribus conueniunt, ceu idea ſubſtantiae latior eſt, ac ma-iorem extenſionem habet, quam idea animalis; ita aliis di-

dicitur terminus superior, qui pluribus rebus convenit, seu ens; alias inferior, seu vivens.

C A P U T II.

De Analyysi Idearum.

Analysis vel resolutio idearum fit, si notæ partiales, quas idea complexa continet, singillatim spectantur, & evolvuntur, uti in definitione, & divisione contingit; inde nova genera idearum existunt.

§. XIV.

Idea dicitur clara, quando eius obiectum facile agnoscit, & ab aliis discerni potest: si de perceptione obiecti sumus dubii, est obscura. Claritas ideæ pendet a perfectione organi, ab impressione magis, vel minus valida, atque ab attentione animi, vel relate ad præteritas perceptiones a facultate retinendi ideas acquisitas; quemadmodum, ut imago clare imprimatur ceræ, perfectio quædam sigilli requiritur, dein impressio satis valida, denique dispositio apta ceræ, ne nimis dura sit, vel mollis; & si iam olim imago impressa fuit, ut clara maneat, opus est, ne usu oblitteretur. Ex claritatis gradu ideæ vivaces, vel languidæ denominantur.

Luce meridiana rem clare conspicio: nascente vel deficiente die obscure; pariter dici solet: clare percipio sonum, odorem fumi, saporem acidum vini, scabritatem plani.

§. XV.

Siqua idea complexa tot continet notas, quot sufficiunt rei semper agnoscendæ & ab aliis discernendæ, completa dicitur: ac quidem determinata, si tot præcise, non plures, paucioresve' notas continet, quam rei agnoscendæ, & ab aliis discernendæ sufficiunt; completæ ideæ generatim opponitur incompleta, determinatæ indeterminata, eaque vel abundans, vel mutila seu vaga. Ideæ, quæ omnes notas rerum, ad quas illæ velut ad exemplaria referuntur, repræsentant, vocantur adæquatæ, quales sunt, quæ & omnes notas ge-

generis diversi, & singularum notarum alias notas exhibent, hoc est, si ideæ partiales eo usque refolvuntur, donec ad irresolubiles seu simplices perveniantur.

Distinctæ notiones generatim vocantur *œæ*, in quibus plures partiales ideæ seorsim agnoscuntur, & discernuntur: his opponuntur *confusæ*; patet vero distinctas ideas quosdam perfectionis gradus habere, magisque distinctas esse, quæ plures ideas partiales exhibent, quam quæ pauciores; ut igitur determinetur, quando distincta idea, quando confusa sit dicenda, eam ego *distinctam* ideam adpello, quæ tam completum, fixumque notarum numerum continet, ut hoc potius, quam alio vocabulo constanter exprimi debeat: confusa erit, si numerus notarum, vel partialium idearum, aut non ita completus, aut non ita fixus est, ut hoc potius, quam alio nomine exprimi debeat. Istuc fit 1. quatenus ob paucitatem notarum nullum specificum nomen rei tribui potest. 2. Si eidem ideæ modo hoc nomen, modo aliud diversi significatus tribuitur. 3. Si addita vel demta vel immutata nota quadam idem nomen imponitur, cum aliud imponendum esset; in primo & altero casu numerus notarum non satis completus, in tertio non constans & fixus est, propterea quod is numerus aut nunquam diligenter est animadversus, aut memoria iam excidit; Distinctio igitur, & confusio pendet ex relatione ad diversas voces, quibus ideæ diversæ exprimi solent.

Ideæ confusæ sunt 1. *siquid eminus conspicio*, nec ob inopiam notarum discernere possum, homone fit, animal bestia: quatenus discerno, esse animal, quod se mouet, relate ad hoc nomen idea per me distincta adpellari potest: sed relate ad nomen magis specificum est confusa. 2. *Siquis figuram quadrilateram, cuius opposita bina latera sunt parallela, nunc quadratum vocet, nunc rectangle, alias rhombum, alias rhomboidem*: quo casu eadem idea quatuor latera & parallelismum exhibens, in mente est, sed cui aliud atque aliud nomen tribuitur; idem fit, si complexio idearum corporis duri, flavi, certo pondere praediti myrc aurum, alias aurum chalcum adpellatur. 3. *Epicurus quibusdam locis negat*

voluptatis ideam concipi posse, quæ illecebris & titillatione sensuum non constet, aliis locis si quis virtute, sapientia, honestate delectetur, pariter voluptatis voce citra discrimen utitur, atque ita ideis maxime disorepantibus idem nomen imponit; adhibere is poterat generalem voluptatis vocem, nisi eandem ad motum sensuum ante adstrinxisset.

§. XVI.

Notio distincta & determinata rei verbis expressa, sive oratio tot præcise rei notas enumerans, quot sufficientiunt rei agnoscendæ, & ab aliis discernendæ, nuncupatur definitio rei, vel nominis: res vel nomen, definitum. Ut autem notæ enumeratae, vel essentiales sunt, vel attributa, modi, seu quævis proprietates constantes, ita definitio in primo casu essentialis, in aliis accidentalis, seu descriptio nuncupatur. Notandum vero, essentiam dupli modo sumi, I. *Pro congerie certarum notarum, quæ in substantiis observantur* (§. IX.) qui complexioni notarum imponimus certum nomen e. g. auri, lapidis, flammæ, quod dein nomen rebus obviis tribuitur, in quibus eadem notarum complexio reperitur, dicendo: hoc est aurum: hæc gemma. Hæc congeries notarum (si de corporeis substantiis agitur) adpellari potest *essentia nominalis*, cui nomen generis vel speciei est impositum. II. *Essentia realis*, uti a nominali distinguitur, est id, per quod res est, quod est, sive quod sui rationem non continet in alia nota, vel aliis notis rei internis, ipsum vero aliarum notarum, quæ rei constanter insunt, vel quatenus variabiliter inesse possunt, rationem continet. Hanc essentiæ realis notionem tum ipsa vis nativa huius vocis, tum receptus in scientiis significatus indicat.

§. XVII.

Ut regulæ definiendi satis intelligentur, definitionum usus ante explicandus est. In scientiis igitur definitiones conduntur.

I. *Ut vagi termini figantur, & æquivocatio tollatur*, quantum quidem fieri potest. Qui cum termino notionem iungit, cui significandæ in quo-

tidiano sermone adhibetur, *usum loquendi* retinet: qui vero ei notionem adfigit, cui denotandæ adhibetur in scientiis, observat receptum in *scientiis significatum*. Eadem vox, uti *ratio*, in aliis scientiis aliud atque aliud saepe indicat; egent scientiæ vocibus propriis, ut breviter ac perspicue discernant ea, ad quorum differentiam vulgo non attenditur; hi sunt termini technici. VV. Dialectici aiebant: æquivocum prius dividi, quam definiri; univocum (id est, quod pluribus eodem significatu tribuitur) prius definiri, quam dividi oportet.

II. *Ope definitionum, quæ in scientiis statuuntur, res particulares ad suas species vel genera reducendas sunt*, ut dein ea, quæ de generibus ac speciebus universæ demonstrata sunt in scientiis, iisdem particularibus rebus ad suas classes reductis tribui queant; quo sensu aiunt: scientiæ agunt de universalibus; *usus* igitur definitionum, ac præcipuus finis est reductio rerum particularium ad genera vel species.

Logica definit, quid sit experientia: Geometria, quid Circulus & Ellipsis: Iurisprudentia, quid Contractus e. g. societatis: Medicina, quid Paralysis; si iam notæ in definitionibus recensitas observantur in re quadam obvia, eidem rei tribuitur nomen generis vel speciei; contra si ea notæ in re quadam non reperiuntur, id nomen de illa negatur; uti si quis experientia probare velit, esse in plantis animam vegetativam: Dialecticus autem norit, id duntaxat experientia probari posse, quod vel externos sensus vel intimum adficit, & percipi quodam modo possit; atqui, inquiet, anima vegetativa neque adficit ullum sensum, nec quid sit omnino, ulla ratione percipi potest: igitur anima vegetativa nequit probari experientia. Keplerus adcurate observans planetarum viam, in ea notas deprehendit Ellipsi, non circulo proprias: hinc in exhibenda planetarum orbita Ellipsis substituit circulo, quo omnes ante eum Astronomi utebantur. Eodem modo iurisperitus ex notis vel conditionibus certi contractus concludit, illius esse contractum societatis, aut Medicus ex indicis morbi infert, esse Paralysis.

§. XVIII.

Regula I. definitionis est, ut ea clarior sit suo definito; id obtinetur enumerando notas, vel ideas partiales; secus sciri non potest, an notæ, quæ in re particulari observantur, etiam in definitione insint. Sequitur I. ut definitum non ingrediatur definitionem, uti, circulus est spatium circulare; non enim res ipsa, sed rei notæ enumerandæ sunt. 2. Definitio non sit negativa; secus scitur, quid res non sit: nescitur, quid sit. 3. In definiendo vitetur circulus vitiosus, qui sit, si A per B, & B per A explicatur, consequenter idem per idem, & obscurum per obscurum. 4. Ut vitentur, si fieri possit, verba translata & improoria, obscura vel inusitata, quia propriæ rei notæ exhibendæ sunt.

Prima dos omnis quidem orationis, quæ ad sensu animi communicanda nobis data est, sed definitionis impressis est perspicuitas; definitiones, queis res definita discerni nequit, sicut imagines VV. Pictorum sunt, quarum prototypa non agnoscuntur, nisi nomen effet subscriptum. Aristoteles Platonem reprehendit, quod in oculo definiendo usus sit peregrina voce ciliis, quasi oculus effet, quad obumbratur a cilio. In scientiis definitiones quodum ordine ponuntur, quo præmittuntur eæ, quarum definita continentur in definitionibus subsequentibus; hinc nisi præcedentes penitus comprehensae sint, & memoria infixa, haud mirum videri debet, si obscuroe videantur subsequentes; non id quidem vitia scientiarum, vel scriptoris, sed legentium. Contingit quoque, ut, quæ minus nota cuidam videtur, in se magis perspicua sit definitio; propterea quod ea proprias rei notas revera exprimat; idcirco Aristoteles L. VI. Topic. ait: salubre simpliciter est, non quod omnibus, sed quod corporibus bene affectis est conducibile ad sanitatem; ita nota simpliciter sunt, non quæ perspicua vindentur omnibus, sed quæ intellectui bene disposito. Negativa quoque definitio usui est 1. Si de opposito data est definitio positiva. 2. Si cui inhereret deceptrix idea rei, de qua agitur; ut si velis de animi demissione loqui, necesse est, spurias ideas eius virtutis ex plurimorum mente antea tollas per definitiones negativas. 3.

Ea-

Eadem, si positivæ, & genuinæ definitioni præmittitur, explicationem quandam, atque attentionem conciliat.
 4. *Ut ex oppositione magis clarescat ipsa definitio.* 5. *Sæpe facilius est dicere, quid res non sit, quam quid revera sit, modo aliquæ saltem notæ positivæ indicentur quoquo modo, ut, si de pulcritudine Dei velis differere. Definitio quoque spiritus paucas notas positivas, multo vero plures negativas complectitur.*

§. XIX.

Regula II. Definitio convenientia omni & soli definito; scimus usus eiusdem & applicatio fieri non potest; si enim non soli competit, non poterunt res particulares sub nomine definito contentæ ab aliis rebus discerni; ut, si hominem dicas substantiam intelligentem, homo a spiritu separato distingui nequit: si vero definitio non omni convenit, ea applicari non potest ad res omnes sub nomine definito comprehensas. In priore casu definitio est latior suo definito, in posteriore angustior; necesse est autem, ut definitio & definitum æqualem extensionem habeant, sive ut definitio converti possit cum definito e. g. omnis homo est animal ratione præditum: & viceversa omne animal ratione præditum est homo: atque haec conversio indicio est, an definitio sit genuina.

§. XX.

Regula III. Definitio sit brevis; quia necesse est, ut definitiones memoria retineantur, & in promptu fint, dogmata scientiarum ad vitæ negotiorumque usus applicantibus; quapropter reiici debent notæ, quæ per alias in definitione positas satis intelliguntur, & quibus reiectis definitum adhuc secernitur ab omnibus aliis rebus eti simillimis. Ut brevitas definitioni concilietur, volunt eas constare genere *præximo*, quo uno omnes superiores notæ continentur, & differentia specifica, ut ab aliis rebus definitum segregetur, quod in primis est necessarium; in nota animalis, quæ est genus proximum relate ad hominem, continetur vivens, corpus, substantia, quæ sunt notæ superiores in linea prædicamentali §. VII.

Ad hæc capita Quintilianus L. VII. Inst. definiendi leges revocavit; definitio, inquit, est rei propositæ propria, dilucida, & breviter comprehensa verbis enuntiatio. Aique ista quidem velut theoriā de idearum resolutione continent, cuius applicatio quædam nunc exhibenda est.

§. XXI.

Propositio. *Analysis idearum terminatur in simplicibus ideis, quæ definiri nequeunt, omnesque sunt adæquatæ: sola claritate differunt.*

Prob. Resolutio idearum nequit in infinitum continuari, ut perspicuum est, quia omni in re progressio in infinitum repugnat, uti Metaphysica ostendit; & quamprimum in complexis ideis resolvendis ad simplicem mentis conceptum sensu vel reflexione acquisitum ventum est, nullæ deinceps in eo notæ, nullæ ideæ partiales possunt concipi vel explicari: igitur tum finem, ac terminum habet analysis. Ex his intelligitur, quod simplices ideæ nequeant definiri, quia definitio fit enumeratione notarum; nec vero illæ definitione egent; in his enim homines fere consentiunt, nec quidquam magis perspicuum est, quam perceptio earundem, quia nihil complicatum, nihil mixtum, nihil involutum, sed unicam & uniformem speciem vel mentis conceptum continent. Ob eandem causam simplices sunt adæquatæ, quia in alias notas resolvi nequeunt. Quod claritate differant, quisque experitur (§. XIV.) ac puto claritatem vel obscuritatem solis ideis simplicibus propriam esse, et si usus loquendi, qui maxime inconstans est, non consentiat; complexæ vero ideæ non aliter claræ vel obscuræ dicuntur, nisi quatenus simplices in complexa contentæ istiusmodi sunt.

§. XXII.

Resolvenda hic sunt dubia, quæ de simplicibus ideis oriri possunt. 1. *Alii Philosophi ideam alibi, unitatis, existentiae, ac similes, quas simplices vocamus, appellant con uias; recte?* R. Confusio ex vi vocis non nisi inter res vel ideas plures potest concipi; idea alibi, unitatis &c. unicus & simplex mentis conceptus est,

est, ut reflectenti patet. Non igitur ratio adparet, cur istiusmodi ideæ dicantur confusæ. 2. In albo, sapido, &c. distinguuntur phores gradus albedinis, dulcedinis &c. igitur eiusmodi ideæ ex pluribus vel pancreaticis gradibus seu partibus componuntur. R. Eiusmodi gradus & partes sunt omnino fictitiae & imaginariæ; si huius, quæ in charta est, albedinis ideam iterato pono, ac repeto, non oritur in me idea majoris albedinis, sed eadem manet, ac antea: contra si unitatis, si certæ extensionis ideam quodammodo itero, ac saepius positam concipio, idea numeri, vel extensi majoris nascitur; igitur hi gradus albi, dulcis, non pertinent ad modos complexos simplices, sed simplices ideæ sunt. Si aliud alio magis album dicitur, non idea complexa, sed relativa habetur. 3. Si diccam: color coccineus est, quem præ se fert certus pannus tibi iam visus; nonne haec definitio quædam est? R. Est hic non nisi modus ideam simplicem sensu acquisitam reproducendi, quæ nisi sensu primum subiisset mentem, nullis verbis, nullo studio definiendi, nulla speculandi vi acquireti posset in hoc mortali statu. 4. Ideæ simplices lucis, colorum, saporum &c. a Philosophis definiuntur re ipsa: ergo eadem possunt definiri; Aristotelici aiunt, lumen est actus perspicui, quatenus perspicuum est; Cartesiani aiunt: lumen est magna multitudo globulorum oculi fundum ferientium: alii Semi - Cartesiani, imo ipsi Newtoniani quoque distinguunt inter lumen ut est qualitas formalis, tive sensatio mentis: & qualitas obiectiva, seu affectio vel motus rei, quam tenuissimum effluvium esse aiunt ex corpore inflammato emanans; igitur lumen definitur re ipsa. R. Lumen definitur, quatenus supposita iam idea per sensum acquisita, ostenditur origo huius ideæ; non vero quod ipsa hac definitione idea primo ingeri possit; quantocunque conatu has definitiones Aristotelicas, vel Cartesianas doceas hominem, qui iam a primo ortu cæcus est, nunquam is ullam ideam lucis, vel coloris concipiet; profecto alia est idea rei ipsius definitæ, alia idea causæ, unde ea oritur; si dolor a separatione partium organicarum oritur, non eadem & doloris & separationis idea est; nec qui alterius caput amputari videt, doloris, qui inde oritur, ideam ha-

habet: pariter si voluptas ex intuitu perfectionis gignitur, tamen alia idea perfectionis, alia voluptatis est: alia itidem idea pudoris, alia acerbæ exprobrationis, quæ pudorem in homine ingenuo elicit; & si ira ut ARISTOTELES ait, ebullitio sanguinis est circa cor; tamen alia iræ, alia huius ebullitionis idea, vel perceptio est. 5. *Si definiendo nulla nova idea acquireti potest, inutilis est definiendi labor;* R. Definiendo nulla nova idea simplex, at nova complexa, quæ quadam voce exprimitur, acquireti potest; si quis enim simplices ideas, quas in complexam iungit definitio, mente tenet, is simplicium certa coniunctione, quam ante ignorabat, novam ideam complexam acquiret definiendo rem talem, quam antea sensibus usurpavit; hoc modo novum machinæ genus, aut lucem borealem vel zodiacalem explicabo ei, qui nullam unquam vidit; eodemque modo de resurrectione mortuorum coniunctione simplicium idearum, quibus ante imbuti sunt homines, differi potest. Iis autem, qui definiri petunt, quid sit lux, sonus, existentia, unitas, &c. respondebo esse id, quod omnes experimur, si sensu fano vel reflexione utimur. Quemadmodum igitur Physici docent, in mundo materiali nec minimum materiae elementum educi ex nihilo posse vi creata, nec in nihilum redigi, omnem vero potentiam agendi, ac mutationem sola compositione vel separatione elementorum contineri; ita omnis facultas cogitandi vel definiendi, nullam simplicem ideam, quæ sensu vel reflexione in animum non ante illapſa est, efficiet, neque quampiam delebit, nisi quæ veluti sua sponte mente effluit; quo quidem sensu multo maioris momenti est ars obliviscendi, quam recordandi, quemadmodum, ut Cicero L. II. de orat. narrat, Themistocles, cum doctus homo atque in primis eruditus artem memoriae se illi traditorum pollicitus esset, artem obliviscendi se habere malle aiebat.

§. XXIII.

Propositio II. *Nullæ substantiarum idæ sunt adæquatæ, neque definitiones earum essentiales, intelligendo*

do effentiam realem corporum: contrarium fere fit in modis abstractis. Prob. 1.mum Ideæ adæquatæ sunt, quæ omnes proprietates & notas rei, ipsarumque notarum notas usque ad simplices exhibent; istiusmodi non sunt nostræ substantiarum ideæ; nam ad notas maxime etiam pertinent potentiae efficiendi vel recipiendi varias mutationes ex applicatione aliorum corporum; tales potentiae in corporibus sunt propemodum infinitæ, ut patet ex variis mutationibus, quæ in animalibus, plantis, metallis fiunt, vel quas varia corpora in manibus Chemicorum subeunt, ut adeo ne in uno quidem corpore explorare possimus omnes proprias notas ac potentias; multo minus id in omnibus fieri potest, ut substantiarum ideas adæquatas habeamus ex collectione omnium proprietatum, quibus gaudent, conflatas; idcirco homines pro varia tollertia experiundi, proque usu, quo diversa corpora tractant, plures paucioresque earum proprietates perspectas, adeoque ideas magis vel minus adæquatas habent; alius in auro ultra colorem, pondus, duritatem, & pretium externum, quo apud homines est, vix quidquam compertum habet, alius ductilitatem & fusibilitatem, alius etiam solubilitatem in aqua regia adiungit. Contra in modorum abstractorum notione e. g. gratitudinis, modestiae, scientiae &c. facilius ideas partiales omnes, harumque notas usque ad simplices complecti & discernere possumus, ita, ut, quidquid in se continent, a nobis quodammodo exhauriatur.

Prob. 2.dum Ideæ nostræ corporum non nisi complexiones sunt notarum in sensu maxime incurrentium; igitur non exhibent essentias reales corporum, quia eæ notæ seu qualitates non sunt primæ, sed Physicorum consensu ab intima constitutione & compositione minimarum partium, viriumque derivantur; quæ partium & virium compositio revera primum atque unicum fundamentum est, cur hæ qualitates seu notæ, non aliæ in variis corporibus insint, aut inesse possint; porro cum interna illa veraque textura minimarum partium, & compositio virium, quibus pollent, penitus ignota sit nobis, neque vi sensuum aut ratione adhuc eruta, manifeste sequitur, definitiones substantiarum non nisi nominales essentias, haud rea-

les

les exprimere : contra modorum abstractorum ideæ & nominalem & realem essentiam exhibit , cum abstractæ ideæ sint , quibus nomen generis vel speciei est impositum , & quia præterea fundamentum sunt , aut veluti fons , unde omnes proprietates hisce modis competentes derivantur.

Color flavus auri , solubilitas in aqua regia &c. nequeunt profecto notæ primæ & essentiales dici , quia eadem ex partium materie viriumque compositione derivantur : hœc vero interna compositio sive realis essentia incognita est , nec minus remota ab intelligentia nostra , quam interna fabrica præclaræ machina ab oculis hominis rudis , qui non nisi figuram externam , motumque intuetur. Nullus vermiculus est , nulla herbula , cuius realis essentia humanum ingenium non eludat ; quapropter definitiones substantiarum non nisi proprietatum externalium expressiones , seu verœ descriptiones sunt , similes ei , quam Tullius L. I. de Nat. Deorum habet : Ibes sunt aves , cruribus rigidis , corneo proceroque rostro , quæ avertunt pestem ab Ægypto , cum volucres angues ex vastitate Lybiæ vento Africo invellas interficiunt , atque consumunt. Siquas substantiarum proprietates querimus , ea non ex definitionibus earundem deduci , sed observandi , atque experiendi studio repririri possunt ; contra vero ex notione trianguli seu modi abstracti omnes deinceps eius proprietates , quæ nobis notæ sunt , derivantur. Egi hic de essentia reali corporum , ne in tricas incidam ob decantatam essentiaz hominis ideam : homo est animal rationale ; quod fere unicum est definitionis essentialis exemplum , quod de substantiis adferunt ; nam illa omnino putida sunt : equus est animal hinnibile , canis animal latrabile. Discriben , quod statui inter modorum , & substantiarum definitiones , proxime attingit Cicero in Topicis , his verbis :

„ Definitionum duo sunt genera prima : unum earum „ rerum , quæ sunt : alterum earum , quæ intelliguntur. *Esse dico ea , quæ cerni , tangive possunt : ut „ fundum , cedes , parietes -- Non esse rursum ea dico , „ quæ tangi , demonstrative non possunt , cerni tamen „ animo , atque intelligi possunt : ut si usucaptionem , si „ tutelam -- definias , quarum rerum nullum subest qua-*

„ quasi corpus , est tamen quadam conformatio insignita , & impressa in intelligentia , quam notionem voco.

§. XXIV.

Quæri potest I. *Quid inter Rhetorum & Dialetticorum definitiones interfit?* R. Omnis definitio , ut Cicero ait in Topicis , quasi involutum evolvit id , quod quæritur ; quod fit evolutione notarum , quæ latius , ac pluribus verbis ab Oratore , angustius , & preſſius a Dialetticis enumerantur. Istiusmodi notæ partim sunt *communes aliis rebus a re definita discrepantibus* , partim propriæ huic soli. Hinc Tullius de Partit. oratoria , definitio , ait , genere declaratur & proprietate quadam : & in Topic. Sic igit̄ Veteres præcipiunt , cum sumferis ea , quæ sunt ei rei , quam definire velis , cum aliis communia , usque eo persequi , dum proprium efficiatur , quod nullam in aliam rem transferri queat ; idque declarat definiendo , quid fit hæreditas , in qua aliquid commune aliis acquirendi modis , aliud huic proprium est. 2. *Notæ rerum sunt quævis qualitates , & proprietates constantes* , de quibus non constat , an effentiales sint , uti fit in descriptione plantarum , animalium , metallorum. 3. *Notæ rerum præcipue arte factarum sunt materia , ex qua constant , deinde forma , usus quoque , & finis , ſæpe etiam cauſa efficiens.* Philosophi definitionem , quæ ostendit , quo modo res fiat , vel producatur , vocant *Geneticam* , uti si quis figuræ Geometriæ definiat exhibendo modum , quo describuntur. Hac ratione medicamenta , ciborum varia genera , instrumenta , & machinæ ſolent definiri ; ut fi cum Lactant. L. II. C. 5. Inst. sphæram Archimedis deſcribas : *as concavum , variis circulis , & quatore , Zodiaco , Coluris , Tropico , definitore confectum , in quo ſimilitudinem mundi , ac figuram Archimedes machinatus est &c.* 4. *Notæ rerum sunt effectus , & conſecutiones rerum.* Hoc modo ebrietatem , delirium , morbos corporis , imo & animi potentias , ac habitus non niſi ex effectibus , & operationibus definimus. 5. *Sunt etiam notæ quadam negativæ* (§. XVIII. Schol.) Ad illas pertinet diſſimilia , repugnantia , contraria , quibus Rhetores

res illustrant, ac dilatant definitiones suas. Eiusmodi notæ negativæ maxime usui sunt in deceptricibus ideis tolleridis, confusioneque vocum, & idearum impedienda; tum enim prius dicendum est, quid res non sit, quam genuina eius definitio adferri poscit. Confusione maxime obnoxii sunt modi abstracti, qui proin magis eagent definitionibus, quam substantiæ, quia in his fere insignes qualitates, per quas altera ab altera discernatur, in sensus incurunt; nec quisquam facile lignum adpellat ferrum, aut pisces scorpionem, aut ovum lapidem, quoniam eiusmodi res præ oculis, & in manibus hominum sunt. Contra de modis abstractis plurimi deceptrices ideas per omnem vitam fovent, ceu de gloria, modestia, & in scientiis de methodo scientifica. Hinc usu venit, ut vitium virtutis nomine saepe veniat, & crudelitas, vel acerbitas vocetur iustus rigor, conniventia vero lenitas, ut temeritas sit fortitudo, prodigalitas dicatur liberalitas, avaritia autem parsimonia. Rethores, quando de istiusmodi abstractis modis, e. g. de virtute, viciove differunt, ea exemplis singularibus illustrant, ut notæ in definitione generali contentæ magis eluceant, & cognitio symbolica revocetur ad intuitivam. Imo ex casibus singularibus, in quibus vox adhibetur modum abstractum denotans, eiusdem notio deducitur, uti si ex factis, dictis, ac moribus eorum, qui pro magnanimitate habiti sunt, generalem magnanimitatis notionem abstraham; quod ab ARISTOTELE factum est L. II. Postea. C. VIII. Ex his intelligitur, nisi fallor, unde Rethores ubertatem definiendi petant, praesertim cum ad eiusmodi notas tam varii generis exhibendas, similitudinum quoque & translationum, atque imaginum allegoricarum campus iisdem pateat, Dialecticis vero interclusus sit.

Utuntur non modo Rethores, sed Dialetici quoque etymologia, quam Tullius notationem verbi, alii inepte definitionem nominis adpellarunt; quæ et si putida sit aliquando, & puerilis; tamen emphasis vocum, & ideam, quam VI. subiecerunt vocibus, saepe aperit: multum eruditio-

nis habet, quia verborum originem detegit, ut Plato in Cratyllo, & Lucilius Balbus apud Tullium L. II. de Natura Deor. ostendit. Historiz quoque servit, uti, si quis indicet, unde dicti Philosophi, Bruti, Torquati.

§. XXV.

Quæri potest II. an arbitrariæ sint nominum definitiones. R. I. Quivis facultate pollet componendi ideas, easque in certas complexiones conformandi, quas certo vocabulo abs se denotari, suo veluti iure declarare potest, præsertim si qua vox, quam feligit, incerti & vagi significatus fit. 2. De re eadem vel genetica definitio, vel nominalis, quæ in notarum evolutione sita est, statui potest. 3. Sæpe quævis notæ, quæ ab aliis pro derivativis habentur, ab aliis adsumuntur pro primitivis, modo eas inter se non pugnare ostendatur. Hoc quidem sensu arbitrariæ per me dici possunt nominum definitiones. Verum addendæ sunt nonnullæ regulæ.

I. Substantiarum ideæ ac definitiones sua archetypa, in natura habent, quibus adcommodandæ sunt; neque, ut lubet, ita definire licet gravitatem corporum, solutionem chemicam &c.

II. Si vobis potestatem ac vim Deus, vel legislator humanus definivit, uti in re morali sæpen numero factum novimus, in arbitrio nostro haud est, aliam iis notionem adfigere. Qui hæc nomina, *fur*, *sacrilegus*, *fornicatio* &c. aliter, quam ex mente legislatorum usurpat, viam aperit eludendi omnes leges.

III. Universæ non oportet a loquendi usu, & recepto in scientiis significatu temere, ac levi de causâ recedere; præsertim, nisi lector vel auditor commonefiat de nova idea voci subiecta. Qui voces passim uni significationi alligat, quas alii recepto iam usu alii subiciunt, is nugas agit, nec intelligi vult, & velut duabus linguis loquitur. Sed enim quidam homines mentem suam penitus aperire non audent, & data opera fallunt imperitos, communibus vocibus utentes, sed longe dispari sensu, quem non nisi ex tota serie doctrinæ, quam adferunt, ægre tandem eruas; id quod in negotio religionis non raro usu venit, ut eadem voce diversam ac alii, complexionem idearum denotent. Qui in computis ac negotiis pecuniariis eundem numerum nunc pro hac, nunc pro alia collectione unitatum adhibere velit, næ is deceptor intolerandus audiret? at in sermone fraus tanto turpior, quo pluris veritas, quam pecunia facienda

da est. Alii cum impares se videant rebus præclaris & momenti alicuius excogitandis, & proferendis in lucem, totam operam suam ad novandas definitiones conferunt, quasi dictorio iure, quid literati viri per voces designare, ac intelligere deinceps debeant, præscribere queant. His, credo, idem, quod Zenoni ac Stoicis exprobavit Tullius L. IV. de Finib. respondendum est: *Hæc videlicet est correccio Philosophiae veteris, & emendatio - - quis ferre potest nomina rerum cominutantem, cumque idem sentiret, quod omnes, quibus rebus eandem vim tribueret, alia nomina imponentem, verba modo mutantem, de opinionibus nil detrahentem.* Sed aiunt, adcuratores se notiones adferre; sit ita sane; si parce & moderate fiat, & definiendi modus sit; sicut enim, inquit ARISTOTELES in Topic. in concionibus ad arrogandam legem populo proponi solet lex melior: sic alia nova priori definitioni substituitur; At enim si id passim fit, ac frequenter, quæ perturbatio, quæ dimications de vocibus non existent? recte igitur idem statuit, loquendum esse cum multis, sentiendum cum paucis, nempe sapientibus.

IV. Nonnulli definitiones adcommodant sententiæ præconceptæ, ut lectorem imprudentem suas in partes trahant. Cartesiani cum materiam & extensionem nihil differre putarent, omneque spatium vacuum excluderent, adcommodate ad eam opinionem dicebant: motus est successiva applicatio partium superficie corporis unius ad partes superficie alterius. Leve hoc est: sit autem idem in rebus gravioribus, quæ si examinentur, a definitione arbitraria pendent.

V. Universæ præstat opinione mea retinere notiones vocum passim receptas, & quasi civitate donatas, adiectis, si minus adcuratae videntur, animadversionibus, quam novis vocum explicationibus utramque paginam implere.

§. XXVI.

Ad analysin idearum maxime pertinet divisio, sive distributio totius in partes, quæ membra dividentia dicuntur; prout vero in re quadam plures partes re ipsa distingui, vel sola cogitatione posse; ita totum physicum adpellatur, eeu corpus humanum; vel totum

Me-

Metaphysicum, ceu humana mens, in qua memoria, intellectus, voluntas non re, sed ratione & cogitandi modo distinguuntur. Sæpe notio universalis, quam totum Logicum vocant, in alias notiones vel res subiectas distribuitur, ceu genus superius *corpus* in inferiora e.g. animatum & inanimatum: id non per resolutionem & abstractionem idearum, sed per compositionem fit adiiciendo ad datam notionem novas notas vel ideas partiales, eamque aliter atque aliter determinando. Leges divisionis sunt

I. *Membra dividentia ponantur omnia*, tot nempe, ut adæquent totum: si nempe idea communis in species inferioris distribuitur: quæ est proprio sensu divisio; at siquod totum Physicū in partes quodammodo discerpitur ceu in anatomia, non ad minima veniendum est. Idcirco Tullius in Topicis: ait: *In partitione, quasi membra sunt, ut corporis caput, humeri, manus, latera &c. in divisione formæ sunt, quas Græci ideas vocant -- harum certus est numerus, quæ cuique generis subiificantur: partium distributio sæpe est infinitior, tanquam rivorum a fonte deductio.*

II. *Membra sibi sint subordinata*, ut primo maiora, sive magis generalia recenseantur: hæc in minora, sive particularia denuo dividantur, sive, ut aiunt, subdividantur: ubi cavendum, ne loco membris dividentis ponatur subdividens, quod in alio continetur; ac siquo prætermisso membro superiore mox inferius ponitur, saltas in dividendo fit.

III. *Membra sint quodam modo opposita*, ne alterum in altero contineatur, ac sæpe generalis notio ex diversa relatione dividitur e.g. idea relate ad obiecta, relate ad cogitandi vires, & ad signa: quæ vocantur condivisiones, si singula membra aliter atque aliter distribuuntur. Patet, aptas divisiones sine perfecta re cognitione haud reperiri, & ad notiones cum aliis communicandas esse perutiles.

C A P U T III.

De Natura Iudicii.

*Judicium alii in perceptione convenientia vel repugnancia idea-
rum, alii in intuitu identitatis eorum vel distinctionis, alii
denique in tacita quadam decisione, & interno ad sensu, vel dis-
sensu situm esse volunt. Ea res nunc evolvenda est, cum propo-
situm mihi sit, quam planissime, & ad naturam mentis nostra,
quam fieri potest, maxime adposita philosophari.*

§. XXVII.

Binas ideas inter se convenire, vel non convenire seu repugnare dicimus, si exhibita ad utramque attentione quadam perspicimus, vel tacite enunciamus :

I. *Ideam, quæ uni voci respondet, est eadem, vel non est eadem cum alia idea, quæ eidem vel alteri voci respondet;* e. g. scapha est scapha; perspicio enim, utramque ideam esse eandem; album non est nigrum: video ideas esse diversas. Si idea rei obviae easdem notas continet, quas idea cuidam voci adfixa, rei obviae hanc vocem convenire iudico e. g. hoc, quod video, est gemma: aut contra, hoc, quod video, non est aurum, sed aurichalcum, quia idea rei, quam video, non est eadem cum idea, quam voci auri subiectam novi. Idem fit, si definitiones rerum vel vocum mente agitem, e. g. homo est animal ratione praeditum; quia ideas subiectas voci homo, easdem esse intueor, ac ideas, quæ vocibus animal ratione praeditum, respondent.

II. *Uni ideae coexistit vel non coexistit alia idea,* seu, quod in idem recidit, rei cuiusdam inest aliqua nota vel qualitas, sine qua res in se concipi potest e. g. magnes attrahit ferrum: vitrum paleas: aurum est solubile in aqua regia, ferrum calet: magnes, vitrum, aurum, ferrum in se concipi possunt, quin concipiatur altera nota, quæ eis tribuitur: neque inter ideas utrinque alia connexio adparet; perspicio tamen, quod coexistant, vel contra non coexistant, ut, ferrum non calet.

III. *Una idea connexa est cum alia, vel opposita alii* e. g. compositum est divisibile, quod est simplex, non est

est divisibile, nix radiis solis impetita, liquefit. Sic perspicio, cum idea circuli connexam esse æqualitatem omnium radiorum: cum idea improbi connexam esse ideam miseris, sive miser est improbus.

IV. *Res actu existit, vel idea, quas teneo, veritati rerum congruunt: aut contra; sic aio: sol ortus est: fulgurat, tonat: ignis iam extinctus est: existunt extra mentem meam multæ res aliæ, siveque se habent, ut eas mente concepi; nempe cogitationes mentis non semper respondent rebus extra mentem existentibus; hinc alius est status mundi intelligibilis, quem constituit collectio idealium & cognitionum, quas sensu, reflexione vel cogitandi vi nanciscimur: alius est status realis mundi, quem ipsæ res creatæ, eartumque natura & operationes constituunt.*

Quadruplex igitur convenientiae vel repugnantiae idealium genus est, 1. *identitas & diversitas.* 2. *coexistentia vel non coexistentia.* 3. *connexio vel oppositio.* 4. *actualis existentia, vel realitas, aut eius contrarium.* Operatio mentis, qua facta binarum idealium comparatione earum convenientia vel repugnantia mox perspicitur, vel tacite in mente enunciatur, *Judicium* vocatur, idque *immediatum*; si enim convenientia vel repugnantia idealium non nisi ope alterius ideae tertiae, vel plurium intermediarum serie quadam intelligitur, iudicium est mediatum, quod in se spectatum appellatur ratiocinium: quatenus est actio mentis, ratiocinatio, sive operatio, qua quibusdam positis vel cognitis ad aliud ponendum, seu cognoscendum mens progreditur ob perspectam utrinque connexionem. Ob hanc progressionem mentis ab una veritate cognita ad aliam connexam ratiocinatio nomine discursus venit: facultas mentis nostræ perspiciendi rerum aut veritatum nexum appellatur *ratio*, per quam una idea, seu veritate posita aliam ideam seu veritatem ponendam esse, aut tollendam perspicimus; hanc rationis operationem commode exprimitus dicendo: unum est ratio sufficiens alterius, quatenus uno cognito intelligimus, cur sit, vel non sit aliud; sit enim idea lapidis impositi fornaci calefactæ: mox iudicabo: talis lapis est calidus: sit idea lapidis ex nive eruti, & iudico: talis lapis non est calidus: in prioro

casu perspicio nexum, in altero pugnam idearum, ac proinde in utroque casu adest ratio sufficiens iudicandi.

Sol calefacit, & illuminat, iudicium est immediatum; inde talis ratiocinatio fieri potest: sol calefacit, & illuminat; quidquid autem calefacit, & illuminat, ignea natura est: igitur sol ignea natura est.

§. XXVIII.

Judicium immediatum verbis expressum vocatur enunciatio, vel propositio, cuius quidem tres sunt partes. 1. Subiectum, quod quæstioni quodammodo subiicitur, nempe id, de quo adfirmatur quidquam, vel negatur. 2. Prædicatum, quod adfirmatur de alio, vel negatur. 3. *Est, non est*, adpellatur copula, sive signum, quo convenientia idearum in iudicio & propositione adformativa, vel repugnantia earum in negativa denotatur. Forma logica propositionis in eo sita est, ut subiectum, prædicatum, & copula explicite ponantur; si qua pars, vel plures latent, propositio dicitur *cryptica*, quæ exponenda est, ut non modo subiectum & prædicatum seorsim exprimantur, verum & copula tempore præsente, ut Grammatici aiunt, effleratur; quia illa præcise convenientiam vel repugnantiam seu uno verbo, habitudinem idearum, de qua in præsenti cogitamus, non vero alios status præteritos aut futuros denotat. Copula principalis est, quæ totum subiectum propositionis cum toto prædicato iungit; secundaria est, quæ non nisi subiecti vel prædicati partes connectit, & propositionem *incidentem* efficit. e. g. lapis impositus fornaci calefactæ est calidus. Totum subiectum exprimunt voces: lapis impositus fornaci calefactæ: vel lapis, qui est impositus fornaci calefactæ: verbum *est* huius propositionis incidentis, non nisi secundaria copula est. Signum negativum *non*, cui æquipollent nullus, nemo &c. copulam principalem adficiat, neceſſe est; secus propositio non est negativa, e. g. canis, si non laceſſitur, tacet; haec adformativa est. Si particula *non* prædicato vel subiecto præfixa est, is terminus infinitus, & propositio pariter infinita dicitur; Mercurius *est* stella non fixa, id est stella diversa a fixis.

*Ut ineptiarum crimen effugiam, Wolfii auctoritate
utar,*

utar, qui Phil. Rat. P. I. Seſt. III. §. 203, „erunt,
 „inquit, forſan aliqui, qui, quæ de copula latente, &
 „non niſi præſens tempus indicante ditta ſunt, inter
 „tricas ſcholasticas reponant, ſeculo huic delicate ſpecula-
 „tiones inutiles nauſcanti non convenientes - - hoc unice
 „monuiſſe ſufficit, quađ hæc de copula doctrina indiſpen-
 „ſabilem uſum habeat in ratiocinando. Sed iam na-
 turæ iudicii penitus indaganda eſt,

§. XXIX.

Propofitio. *Judicium, ut in mente eſt, non componitur ex ideis ſubiecti & prædicati tanquam partibus, ſed eſt ſimplex intuitus, ſeu perceptio convenientice vel repugnantice idearum, vel ſimplex adſensus vel diſſensus mentis.* Prob. Ideæ ſubiecti & prædicati, etiā menti obverſentur, & inter ſe etiam comparentur, nondum efficiunt iudicium, niſi detur perceptio habitudinis idearum, vel adſensus ille internus aut diſſensus, quem exprimimus per vocabula *eſt, non eſt.* Hæc autem perceptio habitudinis idearum, vel adſensus ille, aut diſſensus eſt unicus & ſimplex mentis actus, ſeu conceptus ab iipſis ideis plane diuersus, qui in plures refolvi omnino non potest. Sit in me idea hominis eminus vii: occurrat deinceps idea Titii: propositis hiſce ideis, & ut eunque comparatis adſenſum cohibere, five ut ajunt, iudicium ſuspendere poſſum, fi convenientiam earum nondum clare percipio: at quamprimum in idea hominis venientis easdem notas intueor, quas in idea Titii contineri memini, is intuitus identitatis idearum, quem exiprovo voce: *eſt*, certe iudicium eſt, in ſimplici actu mentis conſiftens.

§. XXX.

Respondendum eſt ad dubia. 1. *Aiunt, ipſa percep- tia habitudinis idearum nondum eſt iudicium, niſi mens intra ſe decidat, aliquid eſſe, vel non eſſe.* R. Perceptio habitudinis idearum eſt iudicium quoddam intuitivum, quando non modo ideas, ſed convenientiam earum, vel repugnantiam mox intuemur; Hic intuitus, cum ab iipſis ideis rerum diuersus fit, qualis demum eſt opera- tio mentis, fi iudicium non eſt? aliud quoddam eſt

Iudicium symbolicum , in quo idearum logo , verba substituimus ; atque in hoc genere , quod quidem multo frequentius est , illa decilio , & tacita adfirmatio vel negatio locum habet ; nec vero , si absque ista decilio ne iudicium quoddam esse possit , continuo quivis occursus binarum idearum pro iudicio habendus est , nisi habitudo idearum clare percipiatur , & quodam modo per se eluceat . 2. Aiunt : *in omni iudicio identitas & distinctio binarum idearum continetur , uti ipsa copula est , non est , indicat , & Dialectici passim docent ; cur agitur praeter identitatem & distinctionem alia convenientiae genera tria statuuntur ?* R. In omni iudicio continetur identitas vel distinctio inter subiectum propositionis & subiectum concreti , quod de priore enunciatur : non autem inter subiectum propositionis & formam concreti , quae vel coexistere cum idea subiecti , vel cum ea connexa esse a nobis perspicitur . Eiusmodi formae seu affectiones maxime a nobis percipiuntur , hasque inesse vel connexas esse cum subiecto iudicamus : ut porro habeatur identitas vel distinctio subiecti & praedicati , nominibus concretis opus est , quae praeter formam etiam subiectum aliquod continent . Si ista expendantur , credo , intelligi potest , cur alii aliter atque aliter iudicium definit : quivis enim aliquod habitudinis idearum genus , vix quisquam omnia definiendo attingit . Qui iudicium vocant actum mentis , quo quid a re diversum , ad eandem tamen pertinens spectamus , non nisi secundum convenientiae genus arripiunt praetermissis aliis . 3. *Propositio constat partibus , nempe subiecto , praedicato & copula ; cur non item iudicium internum ?* R. Est dispar ratio ; non possumus enim cum aliis iudicia nostra communicare solo verbo *est , non est* , nisi pariter exprimamus , quid , ac de quo enuncietur ; at vero comparatis inter se binis ideis simplex perceptio , seu intuitus , ut in iudicio intuitivo , vel simplex ad sensus aut dissensus , ut in symbolico , locum habet ; ideæ igitur sunt materia , circa quam versatur , vel quam respicit iudicium , non sunt materia , ex qua componitur instar totius ; & quamvis illud fieri non possit sine ideis subiecti & praedicati , cum ista sint requisita quedam , non tamen ex illis tanquam partibus coalescit . Denique , et si idea concreta seu complexa quæcunque plures partes , sive plures ideas partiales complectatur , uti

C. IV. Comprehensio, & Extensio Terminorum. 39

uti idea ædificii illuminati a sole ; tamen aliis est cogitandi modus , si ad subiectum seu ædificium , & ad formam , seorsim attendens percipio , hanc in eo inesse , vel cum illo coexistere , & aliis modus repræsentandi subiectum cum forma coniunctim .

C A P U T . IV.

De comprehensione & extensione terminorum in propositionibus.

Si de solis cogitationibus mentis essent regulæ præscribendæ in Logica , eæ non ita multis verbis indigerent , propterea quod quiris ideas suas discernat , ac compertissimum in animo habeat , cui subiecto , ac sub qua conditione vel limitatione prædicatum trahat , aut ab eo removeat . Nunc vero , quia cogitata mentis apte exprimenda verbis , & cum aliis communicanda sunt , multis cautionibus opus est , tum ut aliorum sensa vocabulorum ope adsequamur , tum ut alii percipiant nostra ; sëpe enim ex ignorantia linguae , aut inopia vocum satis habilium ad significandas cogitationes , multo autem sëpius ex inconsiderantia , inconstantiaque loquendi errores existunt , quia ea omnia , quæ mentis concepimus , haud integre , adcurateque explicamus verbis , neque omnes ideas partiales , quæ in ideis subiecti vel prædicati continentur , terminis quoque , & membris enunciationum adiungimus . Quapropter comprehensio , & extensio terminorum maxime in propositionibus spestantia est ; ea vero ex mutua habitudine subiecti , & prædicati innoteantur ; uti sequentes Dialeticorum regulæ facient palam .

§. XXXI.

Quævis. propositio vel in se ipsa spectari potest , vel referri ad obiectum , quod attingit . Hinc varia propositionum genera existunt . Si propositio in se spectetur , eius qualitas , & quantitas , dein materia & forma consideratur : si refertur ad obiectum , eiusdem veritas , & falsitas . Ratione qualitatis alia est affirmativa propositio , alia negativa (conf. §. XXVII.) Ratione quantitatis dividitur in singularem , particularem , universalem , & indefinitam , prout terminus subiectum propositionis exprimens est singularis , particularis , universalis , id est , signo *omnis* , *nullus* &c. affectus ; si extensio termini communis , qui loco subiecti ponitur , nullo signo desinuitur , propositio vocatur *indefinita* , & ad particularem , vel universalem reducenda est . Ra-

tione. *forma* alia est *simplex*, quæ unam habet copulam principalem, alia *composita*, quæ plures habet copulas principales. Simplex vel est *absoluta*, quando præcise habitudo idearum exprimitur; vel est *modalis*, quando modus exprimitur, quo prædicatum subiecto convenit, vel non convenit. Modi vulgo statuuntur quatuor, *impossibile*, *necessarium*, *possibile*, *contingens*; sed sunt alii præterea modi significantes locum, tempus, certitudinem, probabilitatem; ut, luna certo minor est tellure. Denique ratione *materiæ* alia est *propositio in materia necessaria*, quando repugnat, ut prædicatum, quod adfirmatur, non conveniat; vel quod negatur, conveniat subiecto, ut, homo est animal; anima non est corpus. In *materia impossibili*, quando repugnat, ut prædicatum, quod adfirmatur, conveniat, vel prædicatum, quod negatur, non conveniat: e.g. *Anima est corpus*; homo non est animal. In *materia contingente*, quando non repugnat absolute, ut prædicatum, quod vere quidem adfirmatur, non conveniat, vel, quod vere negatur, conveniat; ut, Plato est Philosophus, lapis non est calidus. Si qua propositio refertur ad obiectum, notio relativa veritatis aut falsitatis in nobis oritur; est enim *vera propositio*, quæ *conformis est suo obiecto*, *falsa*, quæ *diformis*. Hæc veritatis definitio consentit cum communibus hominum idēis, & loquendi modis; quia omnes, qui præiudiciis non sunt capti, ut de veritate propositionis, aut falsitate iudicent, enunciationem referunt ad obiectum, ac si id est, & eo modo est, quo propositio enunciat, hæc vera; secus falsa dicitur. In propositione modali duo distingui debent, *dictum*, sive ipsa propositio absoluta, & *modus*, quo habitudo idearum exprimitur; ea proin vera non est, nili is ipse modus vere competit dicto: quamquam in eiusmodi propositionibus aliquando dictum non absolute asseritur, sed duntat possibilitas illius, probabilitas, vel contingentia; ut, Caius probabiliter nunc est domi suæ.

De compositarum propositionum vario genere, ac veritate earundem alio agam aptiore loco, ne res eadem si prius recoquenda sit, nimiumque in partes distrahitur; ac ne adcurior quidem de veritate reali, quam vocant, dis-

C. IV. Comprehensio, & Extensio Terminorum. 42

disquisitio vno opportuna, ac satis tempestiva videtur. Ceterum quia de quantitate propositionum, ac qualitate saepius facienda est mentio, Dialetici quadruplex propositionum genus, quod inde enascitur, compendii causa literis designantur; ac litera A denotat propositionem universalem affirmativam; E universalem negativam; I particularem affirmativam; O particularem negativam, secundum triitos verificulos:

Afferit A, negat E; verum generaliter ambo;

Afferit I, negat O; sed particulariter ambo.

§. XXXII.

Materia propositionum, quantitas & qualitas exteminorum comprehensione & extenione determinantur. Per comprehensionem terminorum in propositionibus intelligitur collectio omnium idearum partialium, sive omne id, quod subiectum, vel praedicatum significat; nam voces variis modis sumi possunt, ut mox patet: per extensionem denotantur ea, quibus termini tribui possunt, eaque dieuntur *inferiora*, & enumeratio eorum *descensus per inferiora*, ut si dicam: omne elementum est grave, & dein ad ea, quae subiecta sunt termino communis *elementum*, singulatim enumeranda descendam, hoc modo: & aer est gravis, & aqua est gravis &c. Hæc extensio, & comprehensio, subiecti, & praedicati ex mutua istorum inter se convenientia, & habitudine determinantur secundum sequentes regulas Dialeticorum:

1. *Siquis terminus refertur ad tempus per copulam indicatum, dicitur sumi per statum; si ad tempus aliud per ampliationem: ut, cæci vident; vera est propositione, si vox cæci sumitur ampliative, ut sensus sit: qui fuerunt cæci; falsa, si sumitur per statum.*

2. *Restrictio termini fit, si ab ampliore significatione reducitur ad arctiorem, quod fit per adiectas determinationes, seu limitationes e. g. lapis soli exppositus: triangula inter parallelas & super eadem vel æqualibus basibus constituta: quæ efficiunt unum terminum complexum. Huc pertinet diminutio, qua vox apta ad significandum totum reducitur ad partem significandam, ceu albus circa dentes.*

3. *Alienatio Dialetticis eadem est, ac aliis metaphora, aut significatio impropria.*

4. *Non modo termini concreti, sed aliae quoque voces tum subiectum, seu materiam, tum formam denotant; nam vox statua tum subiectum e. g. marmor, tum partium configurationem, seu formam exprimit. Si materia spectatur, dici potest: hæc statua est marmor, vel metallum, vel lignum: si forma consideratur, dici fortassis potest: hæc statua est nobile opus summi artificis. Hinc terminis tribuitur diversa appellatio; materialis, si predicatum propositionis refertur ad subiectum, seu materiam; & formalis, si ad formam. Simili modo, si cui termino concreto aliis convenit ratione subiecti, non ob formam, is sumitur materialiter, aut specificative, ut vulgo aiunt e. g. Dialetticus errat: si vero aliis terminus eidem tribuitur ratione formæ, is sumitur formaliter, seu reduplicative: Dialetticus acute disputat, nempe qua Dialetticus, quoniam ratio acute disputandi est Dialetica. Universe quia termini ideas rerum exprimunt, in quibus variæ partes sunt, ac notæ, aliae constantes, aliae variables; idcirco ex mutua habitudine terminorum colligendum, quatenus, vel quo sensu prædicatum subiecto conveniat; ut si dicam: totum cervum, quem venati sunt, comedetur, profecto non cornua, & ossa, quæ partes sunt cervi, vulgo intelligi solent.*

5. *Usus terminorum in propositionibus Suppositio dicitur, eoquod ii pro ideis & rebus substituuntur. Siqua vox pro sola idea materiali (§. XII.) id est, pro nuda literarum, ac syllabarum congerie sumitur, suppositio est materialis, ceu Logica a λόγος derivatur, quod rationem, aut sermonem significat: si vox pro idea formali, seu re significata ponitur, suppositio formalis nuncupatur. Quædam voces rem non significant, uti in se, sed uti in mente sunt, & ob cognitionem quandam, quæ præcessit, certam denominacionem acquirunt: has secundo intentionales vocant Dialettici; quales sunt universale, genus, species; ac si istiusmodi vox tribuitur subiecto propositionis, terminus subiectum expressens sumitur secundo intentionaliter, & supponit simpliciter, uti vox homo in propositione: homo*

C. IV. Comprehensio, & Extenso Terminorum. 43

homo est species. Si terminus sumitur pro re, ut in se est, non ut a precedente cognitione quadam denominatur, supponit *personaliter*, ceu homo est animal. Siquid prædicatum exprimit statum realem, uti actionem, vel passionem; perspicuum est, quod de obiecto ut existente fermo sit, sive quod subiecto nota existentiae realis adhaereat; ut, *sol lucet, lapis est calidus: semen progerminat: mobile quieticit.* Eiusmodi fere sunt propositiones in materia contingente, & quidem affirmativæ. Illud notandum: si qua propositio existentiam subiecti non adfirmat, verbum *sum* habet vim copulæ tantum, nec nisi idearum nexus denotat; si vero significetur existentia subiecti, vim copulæ & verbii habet, qui rem *esse* in naturæ universitate, sive existere re ipsa, exprimit. Quis non videt, modum, quo termini sumuntur, ac comprehensionem eorumdem ex mutua eorum inter se habitudine in propositionibus pendere, ac determinandam esse, cum ipsæ voces extra enunciationem plurimum vagi, incerti, atque indeterminati contineant?

Hæ regulæ ad comprehensionem idearum in propositionibus, & ad significatum terminorum recte expoundendum spectant. Deinceps de extensione agendum.

§. XXXIII.

I. Si terminus subiectum propositionis exprimens est singularis, vel si materialiter, aut pro significatu secundo intentionaliter sumitur, non extenditur ad plura seorsim enumeranda, sive nullum admittit descensum per inferiora. Nam in primo casu denotat rem unam, ac singularem, estque hæc tota eius extensio, ut non nisi uni conveniat; quo sensu eum termino universalis æquipollere volunt, quia uterque tantum extenditur, quantum vi notionis extendi potest: in altero casu non pro re, sed pro nuda voce sumitur: in tertio non exhibet plura, sed unam singularem speciem, vel unum genus, ita, ut ista idea generis vel speciei rebus pluribus applicari possit, quas tamen non seorsim repræsentat.

II. Si subiectum propositionis affirmativæ est terminus communis pluribus rebus, uti in se sunt, conveniens, necesse est, ut extensio subiecti, & prædicati ipsa

ipsa aequales fint; nam eiusmodi propositio enunciat, toties ponendum esse prædicatum, quoties ponitur comprehensio subiecti. Verum saepe alter terminus altero latior est, uti vox *figura* latius extenditur per se, ac vox *circulus*; hinc regulis opus est, per quas extensio subiecti, & prædicati determinetur; ac in primis distinguunt inter obiectum repræsentationis, sive id, quod terminus in se spectatus repræsentat, & obiectum verificationis, sive id, quod in propositione vere adfirmari potest.

III. Quando subiectum est terminus *communis signo universalis adfectus*, *universalitas vera* est, vel *adparens*. Vera est, si prædicatum singulis inferioribus subiecti seorsim convenit: adparens, si non nisi omnibus simul & collectim acceptis: in hoc posteriore casu suppositio termini est *collectiva*, in altero *distributiva*, eaque completa, si prædicatum singulis individuis sub termino communi contentis vere tribui potest: incompleta, si non nisi speciebus, vel generibus subiectis competit e. g. omnis planta salubris in isto horto, omnis machina in hoc Musæo reperitur. Distributio accommoda, vel in *sensu accommodo* fieri dicitur, si unum, alterumve ex inferioribus subiecti excipiendum est: ac saepe generatim, & universè adfirmatur, quod non nisi maximam partem verum est. Collective sumendæ sunt voces plurali numero elatae, vel quæ multitudinem seu collectionem denotant, ut, *binarius*, *legio*, *grex*, *homines*; non enim frustra distinctio numerorum inventa est, & alia est idea, quam exprimit vox *homo*; alia, quam denotat vox *homines*.

IV. Quando subiectum propositionis est terminus *communis signo particulari adfectus*, ac prædicatum uni ex inferioribus subiecti determinate competit, et si, cui re ipsa competat, a nobis adsignari haud possit, supponit disiunctive e. g. aliqua hora erit vitæ nostræ ultima: contra *disiunctum*, vel confuse, si nulli determinate; uti fit, si necessitas, cupiditas &c. indicetur, cui per plura media æque apta satisfieri possit.

V. Prædicatum propositionis adfirmativæ supponit disiunctive, si inferiora prædicati re ipsa distinguuntur; quia

C. IV. Comprehensio, & Extensio Terminorum. 45

quia hoc casu adfirmatur identitas, & plura realiter distincta non sunt idem cum subiecto: contra prædicatum propositionis negativæ secundum totam extensionem excluditur a subiecto, id est, distributive supponit, quod vel signum negationis satis indicat. Ex his denuo perspicuum est, extensionem terminorum in propositionibus, ex mutua eorundem inter se habitudine determinari.

Quæri potest, an distributiva suppositio legitime in collectivam mutetur, ita, ut prædicatum, quod singulis inferioribus subiecti communis seorsim, & distributive convenit, iisdem collective sumtis vere tribui queat. R. Posse id fieri, si eiusmodi prædicatum de singulis per se, & ratione sui, non propter exclusionem, vel absentiam aliorum enunciatur; in hac enim hypothesi, ratio, ob quam singulis convenit prædicatum, per additionem plurium non tollitur, sed eadem manet: manente autem eadem ratione prædicatum enunciandi, & idem prædicatum manet; ut, singuli zeri nihil valent fine numero: igitur & collectio quæcunque zerorum nihil valet fine numero.

§. XXXIV.

Ut genuinus Character adsignetur, ex quo colligi possit, an data propositio pro universalis, ac necessario vera, seu quæ in materia sit necessaria, haberi poslit, duplex propositionis genus statuunt; ac *Determinatam* dicunt, si comprehensio subiecti tot præcise notas continet, ut habeatur ratio sufficiens, cur prædicatum de illo adfimetur, vel negetur: *vagam*, si comprehensio subiecti pauciores notas continet, quam ut ex ea intelligi queat ratio, cur prædicatum de subiecto adfimetur, vel negetur. Si qua comprehensio subiecti plures continet notas, quam opus fit ad prædicatum enunclandum, simpliciter vocant indeterminatam. Porro si ratio sufficiens prædicati ex sola subiecti notione intelligitur, propositio determinata est *categorica*: si vero notioni subiecti addendæ sunt aliæ notæ, conditiones, vel determinationes, ut ratio sufficiens prædicati obtineatur, eadem est *hypothetica*. Quoniam vero in categorica quoque propositione prædicatum non nisi ex hypothesi notioni subiecti, vel definitionis e-
nun-

nunciatur, etiam ipsa ad hypotheticam reduci potest, ut adeo quævis propositio in *hypothesin*, sive in id, quod totum subiectum comprehendit, & in *thesin*, sive id, quod de subiecto adfirmatur, vel negatur, resolvi queat, atque etiam prius debeat, quam ad eius probationem accedatur; manet tamen illud constans discrimen, quod in categorica propositione hypothesis ipsi subiecto, vel eius ideæ intrinseca sit; ut, si *est homo, pollet ratione*; in hypothetica autem extrinseca, & adiectitia e. g. *lapis expositus radiis solis, est calidus*. Hinc alia vocant prædicata *absoluta* rerum, alia *hypothetica*.

Propositio determinata, & categorica est: triangulum habet tres angulos; hypothetica: triangulum æquilaterum est æquiangulum.

§. XXXV.

Quatenus in comprehensione subiecti continetur ratio sufficiens prædicati, eatenus prædicatum per comprehensionem subiecti determinari dicitur; atque ista *determinabilitas prædicati per notionem subiecti internum veritatis criterium a quibusdam nuncupatur*, quia inde intelligitur, cur propositio vera esse possit, & debeat, & re ipsa evadat vera; nam si ea determinata est, ex subiecti comprehensione intelligitur, cur prædicatum subiecto conveniat, vel non conveniat; consequenter istiusmodi propositio vera est; & vicissim, quia nihil est sine ratione sufficiente, si qua est vera propositio, necessario vel in notione subiecti, vel adiectis determinationibus ratio sufficiens præsto erit, cur prædicatum subiecto conveniat, vel non conveniat; eti ea ratio a nobis haud semper perspiciatur; nam iudicia nostra aut fiunt ex rationibus intrinsecis, quando ex ipsa subiecti comprehensione ratio prædicati a nobis derivari potest, vel ex rationibus extrinsecis, si habitudo subiecti & prædicati aliunde innotescit, e. g. ex testimonio sensuum.

Hæc quidem omnia potissimum ad abstractos modos, atque ad tertium convenientiæ genus, quo unius ideæ cum alia nexus a nobis perspicitur, pertinent; nam si eadem idea in comprehensione subiecti & prædicati continetur, pro-

C.IV. Comprehensio, & Extenſio Terminorum. 47

propositio est identica & nugatoria e. g. A est A ; idem fit in explicationibus nominum , vel si de subiecto enunciatur essentia , vel essentialis nota , nisi ponas subiecti ideam alias notas exhibere , quam essentiales . Nempe hoc quoque loco , ut discrimen substantiarum , modorumque , ac regularum Logices usus adpareat , animadvertemus , intimam constitutionem corporum , ex qua praedicta iis competentia pendent , penitus incognitam esse ; quis enim novit , quæ textura sit minimarum particularum nivis , ob quam plurimi radii æquabiliter inter se permisisti reflextantur ; in quo sitam esse albedinem Physici docent ; aut quomodo ex ideis auri intelligitur , cur tantopere ductile sit , & solvi possit in aqua regia ? quamnam est illa elementorum compositio , sive realis essentia , ob quam antimonium . Et plumbum liquefieri possunt , ligna & saxa non possunt ? cur alia corpora sunt idiotætrica , alia non nisi per communicationem ? Propositio , inquiunt , lapis est durus : determinata est , quia prædicatum per solam notionem lapidis determinatur ; sed quænam est hæc lapidis notio ? substantia terrea , insigne pondere , certo colore , & duritie prædicta ; hinc iam sensus propositionis fit ; substantia terrea , dura &c. est dura , quod nugatorium est . Quid vero de essentia reali plantarum , & animalium dicemus ? quas de illis formabimus propositiones determinatas ? per vim sentiendi , & ratiocinandi determinari aiunt facultatem admirandi , ridendique ? cur non & flendi quoque ? Sed tricas defugio ad Logicam minime pertinentes ; illud statuo , quantumcumque aliquis cogitet : homo est animal rationale ; nisi experientia , atque reflexione utatur , pauca admodum de homine comperiet , neque gravissimo illi præcepto faciet satis : cognosce te ipsum.

§. XXXVI.

In scientiis opera danda est , ut propositiones generales quam maxime determinatae sint , sive ut subiecto propositionum omnes eæ notæ , seu conditiones adiiciantur , sub quibus prædicatum de illo vere , & universæ enunciari potest , idque vel ex comprehensione subiecti , ac demonstratione , vel experientia innotescit ; secus propositiones non possunt universæ applicari , si plures , quam

quam opus sit, subiecto determinationes adduntur, vel si pauciores, error in applicatione pronissimus est.

Propositio indeterminata: in omni triangulo isoscelio omnes anguli iunctim efficiunt binos rectos: ob abundantem notam isoscelio, ad alias trianguli species applicari nequit, nec satis universalis est, ut ait Aristoteles L. I. Posterior. C. V. Similiter scui contradicui sub certis conditionibus quedam praedicata competit, vel cuidam morbo in circumstantiis determinatis quedam remedia sunt consentanea; nisi eadem conditiones in iurisprudentia, atque eadem circumstantiae in medicorum libris accurate exprimantur, non sine damno ad casus similes quidem, sed a quibus illic conditiones, vel circumstantiae absunt, perperam adhibebuntur. Quam porro difficilior sit generalium propositionum applicatio, si de substantiis agitur, quam si de abstractis modis, norunt Medici, norunt artifices, qui varii generis substancialias quotidie habent in manibus, norunt chemici quoque, qui qualitates, & effectus, quos tempore quodam in sulphure, vitriolo &c. deprehenderunt, alio frustra querunt; quanta varietas in metallis, quanta in lignis eiusdem speciei, ut cum ad opus adhibenda sint, de ipsis individuis capienda sint experimenta, non ex generalibus propositionibus, quae generi vel speciei vulgo tribuuntur, iudicandum. In modis abstractis si admodum complexi sint, ut circures morales, magna quoque incertitudo in propositionum generalium applicatione aliquando oritur; at in Geometria ob simplicitatem notionum, quod de triangulo, circulo &c. generatim demonstratur, indubitate ad quodvis triangulum transferri potest; ac saepe quidem de ipso subiecto nulla addita determinatione quidpiam demonstratur; nec tamen adparet, quomodo tale praedicatum per notionem solam subiecti determinetur, praesertim si a primis propositionibus magis recedatur, ac prolixior sit demonstratio; velim, ut quis clare ostendat, quomodo per solam ellipses notionem determinetur propositio: quadratum ordinatae ad semidiametrum coniugatam quamcumque est ad rectangulum ex abscissis respondentibus, ut quadratum alterius semidiametri coniugatae, ad quadratum semidiametri illius, ad quam ordinatum est recta applicata?

CA-

CAPUT V.

De oppositione propositionum simplicium.

De oppositis, ac contrariis & Rhetores s̄epe differunt, & in scientiis frequens sit mentio. Hoc loco oppositio spectatur in propositionibus eiusdem subiecti, & prædicati, quæ maxime ad Dialecticū pertinet.

§. XXXVII.

Binæ propositiones eiusdem subiecti ac prædicati, quæ quantitate, vel qualitate, vel utraque discrepant, oppositæ dicuntur a Dialecticis; ac si subiectum earum propositionum est singulare, & qualitas diversa, eæ vocantur *contradictoriæ de lege tantum*; si vero subiectum est terminus communis affectus signo universalis, aut particulari, quadruplex oppositarum genus spectatur. I. *Contradictoriæ de lege & modo enunciandi*, quando discrepant qualitate, & quantitate simul, ut A, & O; E & I. (Schol. §. XXXI.) II. *Contrariæ*, si ambæ sint universales, & differant sola qualitate, ut A, & E. III. *Subcontrariæ*, si ambæ sint particulares, & qualitate discrepant, ceu I & O. IV. *Subalternæ*, quæ convenient qualitate, differunt quantitate, ut A & I; E & O. Universalis appellatur *Subalternans*, particularis vero *Subalternata*.

In omni oppositarum genere in primis spectandum, idemne subiectum, & prædicatum utrinque servetur; scilicet non sunt vere oppositæ. *Contradictoriæ* quidem non censentur propositiones, quarum utraque vera, vel utraque falsa esse potest, uti mox exponam. Quapropter ne esse est, ut altera tantum præcise neget, quantum requiritur, & sufficit, ut altera reddatur falsa; idcirco etiam signa obliquorum casuum nonnunquam mutanda sunt, nisi universalitas ad singula inferiora seorsim pertineat, quemadmodum pertinet in hac propositione: *omnis homo servans omnia Dei mandata salutem consequitur.*

§. XXXVIII.

Propositio I. *Binæ contradictoriæ propositiones nonnunquam simul veræ, aut simul falsæ esse possunt.* Demint I. *contradictoriæ de lege tantum*: Plato disputat:

tat: Plato non disputat; Propositio vera est, quæ est conformis suo obiecto, & falsa, quæ difformis; igitur si utraque ea propositio est vera, Plato re ipsa disputat, & simul non disputat, h. e. idem simul est, & non est; quod repugnat: & si utraque est falsa, Plato re ipsa non disputat, neque non disputat, h. e. idem neque est, neque non est, quod pariter repugnat. Sint II. contradictoriæ de lege, & modo enunciandi: omnis Philosophus disputat: aliquis Philosophus non disputat. Utraque propositio tam universalis, quam particularis repræsentat omnia singularia, seu inferioria, quibus nomen Philosophi convenit; consequenter aliquis singularis Philosophus simul disputat, & simul non disputat, si utraque dicitur vera; aut neque disputat, neque non disputat, si utraque est falsa; Utrumque repugnat vi principii contradictionis: *idem non potest simul esse, & non esse.* Colliges, ex veritate unius contradictoriæ legitime concludi falsitatem alterius, & viceversum, hoc modo: verum est A: ergo falsum est O; falsum est E: ergo verum est I. Vulgo etiam, qui quidpiam adfirmat, contradictorium pro falso habere censetur.

§. XXXIX.

Propositio II. *Ex veritate subalternantis legitime inferitur veritas subalternatae, & ex huius falsitate falsitas illius:* hoc modo: verum est A: ergo & I; verum est E; ergo & O; quia universalis propositio continet omnes singulares; item, falsum est I; ergo etiam A: falsum O; ergo etiam E; quod enim de aliquo vere adfirmari, vel negari non potest; multo minus de omni. Hæc propositio non semper valet reciproce; si enim subalternans est falsa, non continuo falsa est & subalternata; aut si hæc vera, non propterea & illa est vera; nam in materia contingente de uno, alterove ex inferioribus termini communis vere adfirmari quidquam potest, vel negari, quin idem queat de omnibus pariter enunciari; nec enim e. g. si aliquis Philosophus, aut plures a præiudiciis vulgi liberi sunt, recte concluditur, omnes ita liberos esse. In materia necessaria, quod vel uni necessario convenit, aut repugnat necessario, id toti classi, sub qua illud continetur, convenit eodem modo, vel repugnat.

§. XL.

§. XL.

Propositio III. *Duae contrariae propositiones nullo casu simul verae esse possunt.* Sint enim simul vera A & E; si verum est A, etiam verum est I; quia ex veritate subalternantis legitime infertur veritas subalternatae, ex prop. praecl. & ob eandem rationem, si verum est E, etiam O verum est; igitur si simul vera sunt A & E; simul quatuor propositiones A; I; E & O sunt verae; atqui in his A & O, item E & I sunt contradictoriae; consequenter si contrariae A & E, simul sunt verae, etiam contradictoriae erunt simul verae; hoc autem maxime repugnat; ergo illud prius quoque repugnat. In materia contingente praedicatum alicui ex genere, vel specie inest, non tamen omnibus; quare fieri potest, ut universalis utraque sit falsa, ut, *omne animal pollet ratione*, *nullum animal pollet ratione*; utraque falsa est, ut in materia contingente; nam nota specifica respectu generis censetur contingens & variabilis, quia genus indiferens, & indeterminatum concipitur ad quancunque speciem.

§. XLI.

Propositio IV. *Binæ subcontrariae propositiones nullo casu simul falsæ esse possunt.* Sint enim falsa I & O simul; si falso est I; verum est E; quia ex falsitate unius contradictoriae legitime concluditur veritas alterius ex prop. I. & ob eandem rationem si falso est O, verum est A; igitur si I & O falsa sunt simul, falso vera sunt A & E; hoc repugnat ex prop. praecl. igitur repugnat illud quoque, unde id sequitur. In materia contingente alicui ex genere, vel specie quidam quam inest, aliis non item; igitur & ad remans, & negans propositione vera esse potest: in materia autem necessaria, quod uni, idem omnibus convenit, vel repugnat.

Sunt, qui negant, subalternas, & subcontrarias propositiones in numero oppositarum habendas esse, cum utraque vera sit sumpnumero; ut enim non spectatur hic primario oppositio quoad veritatem, sed quoad qualitatem, vel qualitatem, eaque ad legitimam divisionem sufficit. In propositionibus modalibus signo A respondet

cessarium, semper, ubique; signo I possibile, aliquando, alicubi; signo E impossibile, nunquam, nullibi: signo O possibile non, aliquando non, alicubi non. Contradictio in promptu est, si modis praefigitur signum negationis.

C A P U T VI.

De Vi naturali ratiocinandi reducita ad certas leges.

ARISTOTELES, qui argumentandi artem primus protulit, *syllogismus*, inquit L. I. Prior. *Est oratio, qua quibusdam positis aliud quid a positis necesse est contingere, eoquod haec sint.* „*Est igitur syllogismus, latine ratiocinatio, genus quoddam iudiciorum mediatorum, que vi naturali cogitandi in nobis existunt, & ad certas regulas hic revocanda sunt, non ut altercandi artem, ac sophismata concinnandi artificium exponamus, sed ut certam, utamque viam recte progrediendi in cognitione, atque explicatione veri monstremus.*“

§. XLII.

*Natura ratiocinationis, atque argumentationis in eo sita est, ut quibusdam positis vel cognitis ad aliud ponendum vel cognoscendum progrediamur ob perspectam eorum inter se connexionem. Tria igitur in quovis ratiocinio spectanda sunt, 1. ea, quae primo ponuntur, siue quae antecedunt, seu principia, aut præmissæ. 2. Id, quod consequitur, siue conclusio. 3. Consequentia, id est, connexionio inter antecedens & consequens. Ipsiæ ideæ, ac iudicia, siue termini, ac propositiones, tum quae antecedunt, tum quae consequuntur, vocantur *materia* argumentationis, nempe ex qua illa fit: legitima terminorum ac propositionum dispositio est *forma*. Ob variam formam, seu diversam terminorum ac propositionum dispositionem variae sunt argumentationum species; ac de quavis specie Logica statuit generalem argumentandi formam, adcurateque demonstrat, quod posita tali forma, si verum sit antecedens, necessario etiam sit, & haberi beat verum consequens. Si iam forma datæ cuiusvis argumentationis conformis est illi generali formæ in Logica demonstratae, ea argumentatio dicitur legitima, seu legi generali conformis, ac tum etiam in data argumentatione, concessio antecedente tanquam vero, negari non potest, aut pro fal-*

fo

so haberi consequens. Ex demonstratione igitur, quæ de singulis argumentandi formis in Logica adfertur, pendet lex generalis consequentiæ: *in legitimo ratiocinio ex vero antecedente non potest sequi falsum consequens.*

Ex forma legitima argumentatio dicitur formaliter bona: ex veritate vero antecedentis ac consequentis, bona materialiter; omnis igitur defectus vel est in materia, siqua propositio a vero re ipsa aliena est: vel est in forma, quo casu potissimum, dicitur sophisma, seu fallax conclusiuncula, ut Cicerô ait L. IV. qq. Acad. Siquando legitima forma minus aperta est, & facile restitus possit, argumentatio cryptica nuncupatur.

§ XLIII.

Quando ratiocinamur, id est, a positis, & notis ad ignotum, & aliud ponendum progredimur, triplex casus videtur habere locum; I. A singulari vel particulari ascendumus concludendo ad universale. Hæc ratiocinii forma vocatur induc̄tio.

Ex observatione singularium concludimus, omnia corpora esse extensa, impenetrabilia, mobilia, & siquæ sunt alias proprietates generales eorundem, uti cum singula corpora systematis solaris in se mutuo tendere, vel gravitare, ostenditur, generatim concludimus: gravitas corporum est universalis ac mutua. Hac concludendi forma propemodum omnis cognitio universalis ipso usu sensuum, vitæque ab hominibus vulgo acquiritur; quod eleganter declarat Aristoteles L. II. Post. C. ultim. quemadmodum enim fusa acie, ac dissipato agmine, id rursum revocatur, dum unus fugientium primo consistit ad refendum paratus, cui dein alii atque alii adiunguntur, donec agmen fiat; sic proportione quadam, dum animus ope sensuum singularia percipit, ea cognitio vi memoriae sistitur, eidemque paulatim alia singularis, atque alia adiungitur, donec universalis cognitio confletur, quæ est principium scientiarum, & artium. Ita Aristoteles. Hoc quidem modo homines ex similibus casibus, qui iterato recurrunt in consuetudine vitæ, veritates generales colligunt, quas diu cogitata memoria condunt, atque ad causas similes in posterum occurrentes adplicant, veritatem generalem inductione cognitam deinceps in casu

singulari animadvertentes, sive ut Philosophi aiunt, abstractum in concreto intuentes; uti cum iterato experientur homines, se loquendi candore, & veritatis studio in aliorum offensionem incurrire, vulgo aiunt; veritas odium parit; similiter frequentibus casibus discunt; male parta male dilabuntur; atque ita rudes, & illiterati saepe sententiis generalibus, atque adagiis experientia comprobatis utuntur, atque ob usum rerum prudenter, confilium, mentem, rationem in senibus esse dicunt.

II. Sæpe ratiocinando ab universalis cognito descendimus ad concludendum particulare, quod fit primo, cum generalia nomina specierum & generum, quorum ideas iam adepti sumus, rei particulari obviæ tribuimus, eoque modo res particulares ad suas species ac genera reducimus hoc generali ratiocinio: *cui convenit, aut non convenit definitio, eidem convenit, aut non convenit definitum, seu nomen generis aut speciei definitioni impositum: atqui res obvia est talis, ut ei conveniat, aut non conveniat definitio; ergo eidem convenit, aut non convenit definitum;* dicitur autem rei obviæ definitio competere, si eidem inesse observantur singularæ notæ definitionem ingredientes; origo itaque istiusmodi ratiocinii est hæc: quia ob legem imaginationis ideis rerum termini allociantur (§. XII.) usu venit, ut rebus singularibus, in quibus notas termino generali subiectas observamus, eandem vocem tribui debere iudicemus; dum enim e. g. cœpe sensuum in re obvia A inesse cernimus notas B: ac dein (vi memoriæ ac imaginatio- nis) rem, cui insunt notæ B, novimus adpellari C; si rationis concludimus, rem obviam A adpellari seu esse C; aut si in re obvia non deprehendimus notas certa voce contentas, eiusque vocis idea ex quaunque causâ in nobis excitetur, inferimus, rei illi vocem generalem non competitere; Hoc quidem modo fit reduc-tio particularium rerum ad genera vel species. Superest aliis modus ad hunc locum pertinens, quando rebus ita reductis proprietates generum vel specierum tribuimus has ratiocinio: *Rei obviæ competit nomen generis, vel speciei: atqui tali generi, vel speciei convenit, vel non convenit hoc prædicatum: ergo pariter rei obviæ convenit, aut non convenit hoc prædicatum;* sive ens A habet notas B; sed quod habet notas B, ei convenit, vel

vel non convenit prædicatum C ; igitur enti A convenit , vel non convenit prædicatum C . In utroque casu , ut rei particulari nomen genericum , vel proprietas generi competens tribui queat , necesse est , ut cognitio universalis de generis definitione & proprietate præcedat ; in utroqæ igitur casu ab universali cognito descendimus ad concludendum particulare.

Sit hoc exemplum utriusque casus : video Titium magnitudine mali imminentis turbari , & animo cadere ; tum in mentem venit notio generalis : qui magnitudine mali imminentis turbatur , & animo cadit , est pusillanimis : ergo (infero) Titius est pusillanimis. Qui generatim novit , hominem pusillanimem hanc idoneum esse rebus magnis gerendis , porro ratiocinabitur hoc modo : Titus est pusillanimis : homo autem pusillanimis non est idoneus rebus magnis gerendis : igitur Titius non est idoneus rebus magnis gerendis. Sit alterum exemplum. Caius pro libitu quidvis fingit ad explicanda phœnomena naturæ : qui autem quidvis fingit , Philosophus non est : igitur Caius Philosophus non est : porro , Philosophus simplicitatem naturæ in summa rerum varietate perspicit , & nemo aliis perspicit : Caius autem non est Philosophus : igitur Caius simplicitatem naturæ in summa rerum varietate non perspicit. Duo præterea animadvertisenda : rebus obviis generalia nomina citra ratiocinandi studium velut per iudicium intuitivum immediatum aliquando tribuimus , dicendo : hic est equus : hoc est lignum. At non raro multis rationibus opus est , ut notas definitioni nominis subiectas in re particulari inesse ostendamus ; quo modo Tullius confirmavit , in Pompeio inesse notas summi Imperatoris , nempe scientiam rei militaris , virtutem , auctoritatem , felicitatem. Dein ex his colligitur , quanti momenti sint adcuratae definitiones , ac propositiones determinatae ; secus applicatio eorum , quæ per memorata ratiocinia fit , maximis erroribus subiaceat.

III. Alius modus est , quo ab una cognitione ad aliam transimus cum priore connexam , vel pugnantem , nulla habita ratione maioris vel minoris extensionis idearum. Huc pertinere arbitror , multas consequentias immediatas , quando posita unica propositione mox consequens inferri potest : tum ratiocinia , quæ ex hy-

potheticis , disiunctivis , & copulativis propositionibus componuntur.

Pons ruit: igitur potuit ruere: triangulum non est quadratum: ergo qui triangulum describit, non describit quadratum; in his quidem ob perspectum idearum nexum fit conclusio: ex idea finiti concludimus, quod aliud maius aut melius esse possit: ex idea compositi, quod sit divisibile: ex idea simplicis, quod oriri non possit, nisi fiat ex nihilo. Sæpe ex pluribus unum esse, vel inesse debet novimus, unoque eorum posito reliqua non esse vel inesse, e. g. quod nec maius, nec minus est, erit æquale; quæque sunt generis istius, in quibus nec a particulari ad universale, nec contra progradimur, sed ab una idea transimus concludendo ad aliam. Novi equidem istiusmodi ratiocinandi modos ad syllogismum propriæ talem, de quo mox agam, revocari posse, sed non quid fieri queat per artem, sed quid vi naturali cogitandi fiat, mihi investigandum sumi; deinceps de legibus ratiocinandi agam.

§. XLIV.

Inductio est argumentatio ex enumeratione particularium concludens universale, eaque completa, si omnia particularia sub termino generali contestata enumerantur; incompleta, si aliqua tantum. Siquid pluribus singulis, quæ ad eandem classem referuntur, constanter convenire observatur, id ceu nota constans ad totam classem plerumque extenditur; quamquam nova inductione, variorumque casuum enumeratione opus est, ut illud rei constanter convenire adfirmari queat; dein etsi ea proprietas, e. g. elasticitas chalybi, toti classi insit, tamen diversi sæpen numero gradus intentionis in diversis substantiis deprehenduntur, ut raro ad generales veritates, quæ quidem usui sint in communi vita, perveniatur. Incompleta inductio, ac paullo laxior, ut Boscovichius ait, has conditiones habeat necessaria est; ut proprietas illa, vel naturæ lex, ad quam probandam inductio adhibetur, in pluribus casibus observetur: ut nullus casus sit observatus, in quo evinci possit, eam violari: ut, quæ eidem adversari primo videntur, redicaturius perspecta cum illa lege vel proprietate generali

rali conciliari possint ; eiusmodi inductio , et si fallere demum possit , validam tamen contra errorem præsumptionem præbet , donec positiva ratio contrarium evincat . Vis huius argumentandi formæ , si incompleta est , ex regulis probabilitatis , & multo magis ex investigacione naturæ perspicietur : Si completa est , nititur hoc principio : quævis classis speciei vel generis aliud non est , quam complexio singularium ; ergo quod de his vere enunciatur , etiam classi generis vel speciei convenire debet ; ut , & terra est gravis , & aqua , & ignis , & aer ; ergo omne elementum grave est . Quotiescumque igitur vel unicum ex singularibus adsignari potest , cui prædicatum , quod cæteris omnibus convenit , vero tribui nequeat , inductio non est legitima : Deus , spiritus separati , mens humana , imo & animæ bestiarum cogitant : non item simplicia elementa materiæ : quo- circa concludi nequit : omne ens simplex cogitat . Homines vulgo ab uno alterove singulari temere ac præcipitanter ad conclusionem generalem profiliunt .

Inductio , qua plurimum usus est in sermonibus Socrates , oratoribus censetur , quotiescumque ex pluribus eo quis pervenit concludendo , quo vult ; Aristoteles quoque exemplum esse rhetoricae inductionem ait : huc igitur omne comparationum , similitudinum , exemplarum , parabolarum , apologetorum &c. genus pertinet , quæ etiam sub similitudine seu sub genere species comprehendiqueunt , quia in omnibus similitudo quædam circumstantiarum , vel notio communis in primis spectanda est.

§. XLV.

Syllogismus est argumentatio , qua ex cognita habitudine binarum idearum ad tertiam quandam , earam inter se habitudo , id est , convenientia , vel repugnancia colligitur . Termini , qui binas illas ideas exprimunt , extremi ; qui vero tertiam significat ideam , quacum priores singulatim comparantur , medius dicitur ; tribus igitur terminis , tribus itidem propositionibus , quarum binæ priores antecedens , vel præmissæ , tertia consequens vel conclusio vocatur , hæc constat argumentandi forma ; est autem aliud consequens , alia consequentia , seu connexio antecedentis cum consequente orta ex

legitima terminorum dispositione. *Forma generalis syllogismi est hæc : In antecedente binæ ideæ singulatim comparantur cum eadem tertia ; ac si utraque convenit eidem tertiae, in conclusione adfirmanda est convenientia earum inter se : si vero una convenit cum tertia, altera non convenit : in conclusione neganda est convenientia earum inter se, seu generatim, si A, & B convenient cum C ; A & B convenient inter se ; & si A convenient cum C ; B non convenient cum C ; A & B non convenient inter se.* Demonstratio huius formæ generalis manifeste petitur 1. ex principio Metaphysico : *quæ perferte eadem sunt eidem tertio, ea convenientiunt inter se : & quæ vere distinguuntur in eodem tertio : id est, quorum unum cum tertio convenient, alterum non item, ea distinguuntur, seu non convenientiunt inter se.* Huius principii usus in syllogismo expositorio, sive eo, cuius medius terminus est singularis, maxime elucet. 2. In syllogismo communi, sive illo, cuius medius terminus est communis, evidenteri usui sunt principia Logica : *dictum de omni, dictum de nullo ; id est, quidquid de termino universalis secundum omnem extensionem sumto adfirmatur, vel negatur, id etiam de singularis sub eo contentis adfirmari, vel negari debet. Ex his intelligitur, alterum ratiocinandi modum, quem supra addigavimus potissimum syllogismo propriæ tali exprimi ; in quo definitio sit medius terminus in primo casu, nomen generis vel speciei in altero, ut consideranti patet ; ac tum quidem una præmissarum, quæ definitiōnem cum definito, vel quæ nomen generis cum suo prædicato continet, re ipsa continet conclusionem ; altera hanc in illa contineri ostendit ; unde prior adpellatur *continens*, altera *advertisans* ; quam syllogismi generalem legem esse aiunt, ut una præmissarum conclusionem contineat, altera eandem ibi contineri ostendat,*

Postquam mens ideam trianguli formavit, nec satis perspicit, an omnes anguli trianguli duobus rectis quantitate convenient, vel ab iis discrepent, alias angulos exquirit, quibus tres trianguli cuiusvis anguli sunt æquales, & ex illarum æqualitate cum duobus rectis etiam angulorum trianguli cum binis rectis æqualitatem concludit ; ita in syllogismo binæ ideæ comparantur cum tertia, ut earum inter se habitudg inde colligatur ; haud fecus,

C. VI. Vis Nat. ratiocinandi redditus ad leges. 59

secus, ac si quis ad dimetiendas binas trahes, quas iuxta se ponere nequit, communem mensuram adhibet eo animo, ut, si utraque trahit communis mensuræ semel aut æque suntæ congruat, earum æqualitas; secus vero, si una convenit mensuræ, altera eidem non convenit, inæqualitas inferatur. Patet, in comparatione binarum idarum cum tertia triplicem casum habere locum; 1. Si ambæ idæcæ convenient cum tertia; ac tum convenient inter se, eritque argumentatio affirmativa; 2. Si unq; tantum convenient cum tertia, eoque casu inter se non convenient, eritque negativa conclusio & argumentatio. 3. Si neutra convenient cum tertia; qua casu nihil legitime concludi potest; nam binæ idæcæ, seu homo, & vivens convenire inter se possunt, et si neutra cum tertia quædam e. g. lapidis idea convenient; quemadmodum duæ res magnitudine æquari possunt, et si utraque a tertio quodam discrepet.

§. XLVI.

Quia in præmissis termini extremi singulatim comparandi sunt cum tertio, necesse est, ut is in antecedente bis ponatur; hinc fieri potest, ut in una præmissarum sit subiectum, in altera prædicatum, vel in utraque prædicatum, vel utraque subiectum; Hæc diversa combinatio mediæ termini cum extremis figura syllogismi dicta est, eaque triplex secundum Dialetticorum distinctiones: prædicat & subicit medium sibi prima figura: prædicat altera bis: tertia bis subicit. Diversitas propositionum syllogismi, quæ ex diversa earum quantitate, & qualitate petitur, modus syllogismorum vocatur, quos famosis versibus complexi sunt Veteres, in quibus vocales literæ quantitatem & qualitatem cuiusvis propositionis. (§. XXXI.) denotant: bArbArA, cElArEnt, dArII, fErIO.

Hæc quidem scire, nulla est gloria; at nescire, Dialettico, qui in scholis versatus est, a quibusdam proprio vertitar; plura addere haud opus est, quia, qui syllogismorum maxime amantes sunt, extra Logicam ad ea nihil attendunt; cur vero doceamus, quæ deinceps sempernae oblivione sepelienda sunt?

§. XLVII.

§. XLVII.

Ex notione & principiis syllogismi derivantur regulæ quædam partiales, quæ ad sophismatum solutiones excogitatae, & sequentibus versiculis illigatae sunt:

I. *Terminus est triplex, maior, mediusque, minorque*: nam in præmissis bini extremi singulatim cum medio, in conclusione inter se combinandi sunt; quævis vox, quæ diverso significatu sumitur, æquipollit binis terminis, & vitiosam reddit argumentationem.

II. *Completti medium nunquam conclusio debet*; in hac enim comparatio extremorum instituenda est.

III. *Utraque si præmissa neget, nihil inde sequitur.* (Schol. §. XLV.)

IV. *Aut semel, aut iterum medium generaliter esto.* h. e. medius terminus in una vel utraque præmissa distributive sumendus est, secus non fieret comparatio extremorum cum eodem tertio, sed cum diversis partibus eiusdem; frequens est huiuscmodi vitium.

V. *Quantum præmissæ referat conclusio solum*; siue nil in conclusione distribui potest, aut generaliter sumi, quod distributum non fuit in præmissis; cum enim tota ratio adfirmandi habitudinem extremorum inter se vi syllogismi, sit eorum ad tertium habitudo; fieri non potest, ut latius sumantur in conclusione, quam in præmissis comparati sunt cum medio termino.

VI. *Nil sequitur geminis ex particularibus unquam*; nam si utraque præmissa est particularis, in adfirmativo syllogismo medius terminus, siue subiectum sit, siue prædicatum, nunquam distribui potest; quod est contra reg. IV. idem fit in syllogismo negativo, si medius terminus est subiectum propositionis particularis negativæ; si vero in propositione negativa ut prædicatum ponitur, is quidem distributive sumitur: at quia eo casu etiam conclusio negans est, alter extremorum distribuetur in conclusione, qui non fuit distributus in præmissis.

Fallacia in dictione fit i. *siqua vox diversam suppositionem habet*; ut est illud a Seneca *explosum*; *mus est syllaba*: *mus autem caseum rodit*: *igitur syll., la-*

C. VI. Vis Nat. ratiocinandi reducta ad leges. 60

» laba caseum rodit. Quod mihi ex ista sententia per-
» culum imminet, inquit Seneca Epist. 49. quod incom-
» modum? an forte acutior est illa collectio: mus syl-
» laba est: syllaba autem caseum non rodit: mus ergo
» caseum non rodit. O pueriles ineptias! in hoc super-
» cilia subduximus, in hoc barbam dimisimus; hoc est,
» quod trifles docemus, & pallidi! si multum esset aeta-
» tis, parce dispensandum erat, ut sufficeret necessariis;
» nunc quæ dementia est, supervacua discere in tanta
» temporis egestate? „ Hac qui expendat, veniam da-
bit tam paucis verbis talia attingenti; 2. Si abstratum
ponitur pro concreto, & vox quedam nunc prima, nunc
secunda intentione sumitur: ut, homo est species: Plato
est homo &c. 3. Siquis terminus pro statu, alias per
ampliationem, nunc propriid sensu, nunc translato sumi-
tur, aut, cum per se æquivocus est, non ad rem ean-
dem refertur, uti, si taurus nunt terrestre animal, alias
sidus coeleste, vel montem, aut personam hominis deno-
tet. 4. Si terminorum appellatio mutatur, vel nunc
ad notas constantes, nunc variabiles, nunc ad
has, dein ad alias notas refertur. Hoc modo æqui-
vocatio in singulis vocibus inesse potest: amphibologia
in oratione, quæ sensum dubium parit. 5. Est alia fal-
lacia divisionis sive sensus divisi, quando disiunguntur
ea, quæ non nisi coniunctim vera sunt e. g. anima sen-
tiens non est libera; ergo anima non est libera; idem
peccatum est, si parti tribuitur, quod non nisi toti con-
venit: homo est mortalis: igitur & anima. Contraria
est fallacia compositionis, quando coniunguntur, quæ non
nisi divisi vera sunt; e. g. possum & stare & sedere:
igitur utrumque simul; vel quando subiectum certo modo
determinatum sumitur, ac de eo sic determinato quidquam
enunciatur nulla habita ratione eius determinationis,
vel notæ: tum vero hac manente idem enunciatur coniun-
ctim, ceu homo iustus potest peccare: igitur qua iustus
est, peccare potest; hoc casu propositio vera dicitur in
sensu diviso, falsa in composito. 6. Quemadmodum ar-
gumentatio quædam a sensu distributivo ad collectivum
legitima est (Schol. §. XXXIII.) ita fallacia sensus di-
tributivi, & collectivi committitur, si prædicatum,
quod singulis ideo solum competit, quia singula sunt, &
plura alia excludunt, nihilominus omnibus collectum sum-
tis

tis tribuitur; vel siquid de tota collectione negatur ob eam duntaxat causam, quod id singulis non adæquate conveniat, et si ex parte quadam, sive inadæquate etiam singulis tribui posse; ut, singuli milites non sunt parres vincendo hosti; igitur nec omnes, sive totus exercitus. 7. Consequentia a suppositione disiuncta ad singularem, vel disiunctivam falsa est, ceu, aliqua ars est necessaria ad sustentandam vitam: ergo ars liberalis. Sophismata extra dictionem alium sibi locum vindicant.

§. XLVIII.

Consequentia immediata fit, quando posita una propositione mox alia inferri potest vi regularum, vel demonstrationum Logices. Eiusmodi consequentiae sunt
 1. *A rectis ad obliqua*; nam in propositione affirmativa identitas, in negativa distinctio enunciatur secundum id, quod subiectum ac praedictum in recto important; hinc utrumque quovis casu obliquo ponere potest, tisque addi eadem notio communis; ut, oratio est opus bonum; ergo orationem qui facit, opus bonum facit. 2. *A iudiciis æquipollentibus*, sive iis, quæ formantur ex eadem idea complexa: ædificium illuminatur a sole: igitur sol illuminat ædificium; levia haec videntur; sed usui sunt in membris demonstrationum connectendis. 3. *Ex legibus propositionum oppositorum* (§. XXXVII. & seqq.) valet consequentia inimediata a veritate unius contradictorii ad fallitatem alterius, vel a falsitate unius ad alterius veritatem: a veritate subalternantis ad veritatem subalternatæ: a falsitate subalternatæ ad falsitatem subalternantis: a veritate unius contrariæ ad falsitatem alterius: a fallitate unius subcontrariæ ad veritatem alterius. 4. *A contraditorio consequentis ad contraditoriorum antecedentis*; cum enim in legitimo ratiocinio ex vero non possit sequi falsum; perspicuum est, si consequens sit falsum, eiusque contradictorium verum, pariter antecedens, ut falsum, eiusque contradictorium ut verum ponere debere. 5. *A specie ad genus*, & viceversa, hoc modo: ponatur idem subiectum propositionis, & varietur praedictum: de quo vere adfirmatur species, de illo recte adfirmatur genus, quod in specie iam continetur; est haec consequentia immediata a specie ad genus vel a termino

no

no inferiore ad superiorem ; ut , hoc , quod video , est ferrum : ergo est metallum : contra de quo vere adfirmatur genus , nequit continuo adfirmari species , e. g. hæc figura est quadrilatera : ergo est quadratum ; est hæc fallacia à genere ad speciem. Universe si prædicatum , quod simpliciter subiecto cohvenit , ei tribuitur ut determinatum certo modo , fit fallacia à dicto simpliciter , ad dictum secundum quid , ceu , hæc propositio est probata , ergo demonstrata , id est , certo & evidenter probata. Determinationes , & limitationes vocibus additæ non semper ex genere efficiunt speciem , sed ideam penitus diversam continent ; hinc , qui sic inquit : hæc imago est homo pictus , ergo est homo ; committit fallaciam à dicto secundum quid ad dictum simpliciter. Hæc de argumentatione adfirmativa à specie ad genus ; nunc de negativa : de quo vere negatur genus , de eodem neganda est species : hoc , quod vides , non est vivens , ergo non est animal ; non tamen siqua species de subiecto negatur , propterea genus negari potest. Si dein subiectum varietur , non potest generatim idem prædicatum manere in propositionibus determinatis , in quibus nulla nota comprehensioni subiecti addi , nulla deimi potest. 6. Denique genus quoddam consequentiae immediatae est *conversio propositionum* , quæ fit transferendo prædicatum in locum subiecti , & viceversa , salva propositionis veritate ; ratio conversionis pendet ex identitate , vel distinctione subiecti & prædicati , quæ semper mutua est ; quatenus enim A est B , eatenus B est A ; hinc legitima erit conversio eo pacto , ut extensio terminorum maneat æqualis ; ut . aliquis orator est philosophus : ergo aliquis philosophus est orator ; nullus circulus est quadratum : nullum quadratum est circulus ; omne triangulum est figura : aliqua figura est triangulum , quia prædicatum , *figura* , in propositione adfirmativa particulariter sumendum est . seu disiunctive supponit . Cum autem definiti & definitionis pars sit extensio , alterum in alterius locum simpliciter substitui potest (§. XIX.) fallacia consequentis fit ; si conversa propositio perpetram infertur , ceu , omnis senex fuit iuvenis : ergo omnis iuvenis fuit senex ; inepte ! potius dicendum : ergo is , qui fuit iuvenis , est senex : aliquis homo

non

non est Philosophus : ergo aliquis Philosophus non est homo : male ; fac infinitam propositionem : ergo aliquis non Philosophus est homo.

C A P U T VII.

De Legibus Propositionum & Argumentationum compositarum.

Asimpli propositionum genere ad compositum fit progressio , quod ex simplibus ope quarundam particularum coalescit ; in omni autem propositione composita vel plura subiecta , vel plura praedicata , vel plura & subiecta & praedicata reperiuntur ; sive compositio vel aperta , vel latens , seu implicita , quando in plures resoluti potest proposicio . Quatuor spectanda sunt in quavis composita propositione 1. quale sit cuiusque genus . 2. Quid ad veritatem requiratur . 3. Quomodo si opponatur contradictionia . 4. Quas leges in ratiociniis habeant .

§. XLIX.

Propositio composita , cuius membra particulis : si , nisi connectuntur , vocatur hypothetica seu conditionalis ; in qua tria spectanda sunt , 1. Conditio , sive antecedens . 2. Conditionatum , seu consequens . 3. connexio , & habitudo conditionis ad conditionatum . Huius quatuor genera sunt ; nam 1. alia connexio seu habitudo , est necessaria , si posita conditione impossibile est non ponit conditionatum , vel consequens ; ac tum propositio hypothetica dicitur illativa , ut , si est homo , animal est . Cicero L. I. de Inv. Hoc quidem , si spiritum ducit , vivit : si dies est , lucet : eiusmodi est , ut cum priore necessario posterius cohærere videatur . 2. Alia est habitudo impossibilis , sive conditionato repugnans ; ut , si pedem non moveas , ambulabis . 3. Contingens , si etiam posita conditione possibile est , non dari conditionatum , sive , ut Tullius loc. cit. ait , si id , quod sequitur , (sive consequens) non videatur necessario cum eo , quod antecedit , cohærere , ut , si mater est , filium diligit . Similiter actio causæ liberæ sub conditione saepe enunciatur , quæ non necessitatem , sed conducentiam quandam continent ; ut , si Tyrii vidissent miracula Christi , pænitentiam egissent ; talia præcurSIONEM quandam habent ad consequens , & sunt per se adiuvantia ,

vantia, et si non necessario. 4. Aliquando habitudo illa *adparens* tantum, re ipsa nulla est, ut, si *bubo* cantarit, Petrus morietur; atque hoc casu propositio hypothetica vocatur *disparata*. Porro expendenti propositionem quamvis hypotheticam perspicuum est, eam non indicare, quod conditio vel conditionatum re ipsa, & absolute sit, sed solum, quod habitudo quædam unius ad alterum enuncietur, vi cuius uno absolute posito etiam alterum ponendum est. Ex his colliges: *primo* ad veritatem eiusmodi propositionis non requiritur, ut conditio, vel conditionatum re ipsa positum sit, vel existat. *Secundo* propositioni hypotheticæ contradicitur negando quamcumque habitudinem, hoc modo; et si conditio ponitur re ipsa esse, non propterea erit conditionatum.

§. L.

Ut ratiocinii hypothetici, quod quidem maxime in usu est, & forma, & demonstratio comprehendatur, notandum: membrum quoddam huius propositionis, quæ pro maiore assumitur, dicitur *poni* in minore, si illud eadem qualitate repetitur, nempe ut *adfirmans*, vel ut *negans*, si eiusmodi fuerit; contra *tollit* dicitur, si qualitas mutatur, & ex *adfirmante* fit *negans*, ex *negante* *adfirmans*. Formæ generales huius ratiocinii duæ sunt: I. primo ponitur propositio hypothetica: dein posito antecedente, in conclusione ponendum est consequens. II. Vel sublato consequente, postea tollendum est antecedens, hoc modo:

I.

Si A est, etiam C est;
sed A est;
ergo etiam est C.

II.

Si A est, etiam est C;
sed C non est;
ergo non est A.

Hæc quidem formæ demonstratione non egent; nam propositio hypothetica vera non esset (ponitur autem vera) nisi posito A, seu antecedente, & impleta conditione, ponendum esset C, seu consequens, vel si sublato consequente, tamen conditio maneret posita. Vé evidenter huius formæ Cicero L. IV. de Finib. ait: „ docent nos Dialetici, ut scis, si ea, quæ rem alij, quam consequantur, falsa sint, falsam illam ipsam esse;

B

; se;

„ se , quam sequantur ; ita sit illa conclusio non solum
 „ vera , sed ita perspicua , ut Dialectici ne rationem
 „ quidem reddi putent oportere : si illud , hoc : non au-
 „ tem hoc : igitur ne illud quidem . „

Exempla primæ formæ sunt : si existit ens con-
tingens , pariter existit ens necessarium : sed prius est :
igitur & posterius : vel , si Caius elementis matheſeos
non est imbutus , progressum non faciet in Physica : sed
reipja Caius elementis matheſeos non est imbutus : igi-
tur progressum non faciet in Physica : exemplum alterius
formæ sit tale : si homo non est liber , non est capax præ-
mii & supplicii ; sed est capax premii & supplicii , er-
go liber est . Altera hæc forma congruit cum conse-
quentia immediata a contradictorio consequentis ad con-
tradictorium antecedentis (§. XLVIII. n.4.) & quoniam
quavis propositio determinata in hypothesin , & thesin ,
sive in antecedens , & consequens resolvi potest ; (§.
XXXIV.) idcirco ex quavis propositione determinata se-
cundum hanc formam argumenti conclusio fieri potest ;
ut , omne verum bonum est honestum : ergo , quod hone-
sum non est , pariter verum bonum non est . Virtus non
est fucata : igitur , quod fucatum est , virtus non est .

§. LI.

Si consequens ab unico antecedente pendet , ita ,
 ut istuc semper , ac necessario præcedat , tunc sub-
 lato antecedente tolli etiam potest consequens , & hoc
 posito poni antecedens , hac forma :

I.	II.
Si A est , etiam C est :	Si A est , etiam C est :
sed A non est :	sed C est :
ergo nec est C .	ergo & A .

Universæ autem hæc forma adhiberi nequit , ac ma-
le concludes hoc modo : si est iratus , est animo inquieto :
sed non est iratus : ergo non est animo inquieto : nam
animus inquietus esse potest non ob solam iram , sed alias
præterea perturbationes . Kettius conficiuntur similia :
non iaciuntur fundamenta : ergo non fiet domus : agri
non sunt jati : nihil igitur meti poterit .

§. LII.

§. LII.

Aliquando ex hypothesi impossibili fit ratiocinatio, ut, cum quidam ita argumentantur: et si Deus non existet, hominem tamen deceret, ea omittere, quæ ipsum redditum positive imperfectum: ergo etiam in hypothesi Athei datur ius naturæ. Eiusmodi hypothesis impossibilis dupli modo assumi pro antecedente potest: *primo* in sensu reali, ut aiunt, sive obiectivo, & directo; ut, si homo re ipsa est lapis, non cogitat. Adpellatur hæc hypothesis impossibilis primæ intentionis; ex qua nulla est conclusio, quia utrumque contradictionis membrum pari iure, ac ratione inferri potest; si enim eadem concipiatur natura & hominis esse, & lapidis, æque proprium eidem erit & cogitare, & non cogitare, cum illud idea hominis in se involvat, & idea lapidis penitus excludat. Hinc vulgo aiunt: una chimæra generat aliam, & ex impossibili sequitur quodlibet. *Secundo*, Hypothesis impossibilis assumi potest in sensu pure formali, præcisivo, sive secundum conceptum; quo casu adpellatur secundæ intentionis, ac tum, nili in ipso conceptu contradictio contineatur, ex ea recte fit argumentatio; ut, et si non daretur Dei omnipotens; tamen mundus in se est possibilis, h. e. et si nil concipiatur de potentia Dei; tamen notæ internæ mundi non continent repugnantiam. Nil igitur aliud talis argumentandi forma involvit, quam ideas omnipotentiæ, & possibilitatis internæ esse diversas.

In ratiociniis hypotheticis, quorum utraque præmissa est conditionata, in primis videndum, an utraqque eodem tempore vera esse possit; si enim unius veritas alterius veritatem tollit: aut si conditio maioris manente veritate minoris impleri nunquam possit, nulla est conclusio; ut, si furioso darem gladium, se perimeret: sed si se perimeret, non darem gladium: ergo si darem gladium, non darem. Sed habeant sibi istos gribbos Logisticos, qui iisdem innutriti sunt; mihi non vacat, verbum aadere.

§. LIII.

Si membra propositionis composite coniunguntur particulis vel, aut &c. ea disiunctiva est: si vero

E a

pat-

particulis &, nec, copulativa; illa, ut vera censeatur, non requirit, ut membrum utrumque seorsim sit verum; imo id ne fieri quidem potest, si membra, ut oportet, opposita sint: hæc vero omnium & singulorum membrorum veritatem postulat, quia omnia, & singula, ceu vera, enunciat; quod ex significatione & vi particularum connectentium satis patet; quapropter si vel unius membra veritas deficit, tota propositio simpliciter falsa est, si, ut in scientiis, adcurate velimus loqui. Disiunctivæ propositioni per copulativam, copulativæ per disiunctivam contradicitur, qualitate singulorum membrorum immutata; ut, liberalitas est laudanda, & parsimonia non est vituperanda; contradices hoc modo: vel liberalitas non est laudanda, vel parsimonia est vituperanda. Sic obtinetur vera pugna, seu contradictio eiusmodi propositionum, vi cuius nec ultraque vera esse potest, nec ultraque falsa; si enim vera ponitur disiunctiva propositio, mutata qualitate saltem aliqua pars propositionis copulativæ, ac proin tota falsa erit: si vero disiunctiva est falsa, necessario omnes partes propositionis copulativæ, & consequenter tota vera est.

Quia propositio, cuius subiectum distributive supponit, prædicatum de singulis inferioribus sub termino communis contentis seorsim enunciat, ea implicitè copulativa est; pariter si qua propositio in materia contingente, & prædicatum & existentiam, adfirmet de subiecto, ea in copulativam resolvi potest, cui per disiunctivam contradicitur: propositio, cuius subiectum disiunctive supponit, pariter disiunctivæ propositioni æquipollit.

§. LIV.

In omni disiunctione duo spectanda sunt, *habitudo membrorum, & numerus*. Si ea est membrorum habitudo, ut alterum ab altero excludatur, nec plura in eodem habeant locum, *disiunctio est perfecta*; spectato autem numero, si omnia, quæ locum habere possunt, membra nullo prætermisso enumerentur, disiunctio est *completa*; secus incompleta. Si igitur & perfecta, & completa est disiunctio, posito uno membro reliqua tollenda sunt, & uno sublato, id, quod reliquum

C. VII. Leges propos. & argument. compositar. 69

quum est, vel si plura sint, quodvis ex pluribus disiunctive in conclusione ponendum est, hac forma:

I.

Aut A est, aut B;
sed A est;
ergo non est B
vel
sed B est:
ergo non est A,

II.

Aut A est, aut B;
sed A non est;
ergo B est
vel
sed B non est:
ergo est A,

In hunc modum saepe Geometræ argumentantur: *A* vel est maius *B*, vel minus, vel æquale; sed neque maius est, neque minus: igitur æquale. Si disiunctio non est perfecta, at propositio disiunctiva seu completa, seu incompleta, ponitur vera, tum potest quidem uno, vel pluribus membris sublatis, id, quod reliquum est, poni, quia aliqua saltem pars vera esse debet, non tamen uno posito membro cætera continuo tolli possunt, quia hoc casu non repugnat, plurium veritatem una consistere. Cicero L. I. de Inv. de hac argumentandi forma ita differit: „Enumeratio est, in qua pluribus rebus expositis, & ceteris infirmatis una reliqua necessario confirmatur hoc passio: Necesse est, aut iniuriarum causa ab hoc esse occisum, aut metas, aut spei, aut alicius amici gratia; aut, si horum nihil est, ab hoc non esse occisum; nam sine causa maleficium suscepsum esse non potest. sed neque inimicitorum fuerunt, nec metus ullus, nec spes ex morte illius alicius commodi, neque ad animum huius aliquem mors illius pertinebat. Relinquitur igitur, ut ab hoc non sit occisus. „

§. LV.

Argumentatio, cuius prima propositio est disiunctiva, altera vero omnia disiunctionis membra ita tollit, ut in conclusione, nihil ab adversario vere dici posse inferatur, passim Dilemma, vel syllogismus cornutus audit. Est alia eius forma, si prima propositio est hypothetica, cuius antecedens ab adversario sumitur, consequens vero disiunctivum est; tum si altera propositio singula consequentis membra tollit, in conclusione antecedens, seu hypothesis adversarii infringitur.

Vitiosa haec est argumentatio, si facile inverti pos-

fit, & ex hisdem membris concludi oppositum; cutus rei exemplum Aristoteles habet L. II. Rhetic. cum enim non nemo filium suum fieri popularem oratorem vetaret, si iusta dicet, inquiens, in odium hominum incurret; si iniusta, in superum; imo vero fieri oratorem popularem oportet: si enim iusta dixerit, superi eum amabunt; si iniusta, homines. Aliud exemplum est apud Tullium L. I. qq. Acad. Varro Philosophiam ex græcis literis ad latinas transferendam negabat; nam aiebat, cum Philosophiam viderem diligentissime literis græcis explicatam, si qui de nostris eius studio tenerentur, si essent græcis doctrinis eruditæ, græca potius, quam nostra lectoris: si a Græcorum artibus, & disciplinis abhorrent, ne hæc quidem lecturos. Contra Tullius, imo vero, ait, & hæc, qui illa non poterunt, & qui græca poterunt, non contemnent sua; quid enim cauſæ est, cur Poëtas latinos græcis literis eruditii legant: Philosophos non legant. Quivis me quidem nihil monente de lingua sua patria similiter iudicabit. Sed non est istuc ad propositum. Altera est in hac argumentandi ratione fallacia incompletæ divisionis, seu disiunctionis; in quam Physici non raro incident, dum ex falsitate adversarum opinionum suam esse veram concludunt; quid enim, si longe alia subſit genuina cauſa, de qua nihil cogitant? Tullius L. I. de Inv. vitiosæ enumerationis hoc ponit exemplum: „Quoniam habes istum equum, aut emeris oportet, aut hæreditate possideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus sit: aut si horum nihil est, surripueris neceſſe est; sed neque emisti, neque hæreditate venit, neque domi natus est, neque donatus est: neceſſe est ergo, surripueris. Hoc commode reprehenditur, si dicis posſit ex hostibus equus esse captus, quo illato infirmatur enumeratio,

§. LVI.

Ex copulativa propositione fit ratiocinium, I. Si eius membra sint negativa, ac le mutuo excludant, uno posito reliqua tolli debent, & uno sublato, quod reliquum est, poni, si membrorum numerus fit integer; hac forma: Nemo & Deo servit, & Mammonæ; sed homo avarus servit Mammonæ: igitur non Deo. II. Siquid duobus similiter & pari ratione inesse videtur, &

& si uni non ineſt, nec alteri ; vel si uni , & alteri : ſimiliter obtemperandum legibus , ac parentibus ; ſed his : ergo & illis. Similiter ad virtutem ſpectat , non deprimi in adverſis rebus , ac non tolli in proſperis : ſed illud ſpectat certe ; ergo & hoc. Similiter pauper infelix , ac dives felix : ſed hic minime felix: igitur nec ille infelix.

Hæ argumentandi forme , quas ex hypothetico , disiunctivo , & copulativo genere propositionum formari di- ximus , continent septem concludendi modos , quibus ve- teres Dialetticī fere uſi junt, teste Cicerone in Topicis ; ex his modis , inquit , conclusiones innumerabiles naſcuntur , in quo eſt fere tota Dialettica. Illud quoque pluribus locis teſtatur , Stoicos ea præcipue argumentandi forma uſos eſſe , qua in propoſitione copulativa exprimitur , fieri non poſſe , ut ſit unum , & non ſit alterum , unoque poſito ponitur alterum quoque ; quam formulam argumentationis a negatione fere incipiebant ; ut , non , & legatum ar- gentum , & non legata numerata pecunia : legatum au- tem argentum : legata igitur numerata pecunia ; obser- vat autem Tullius , idem argumentum diverſis formis pro- poni poſſe ; de qua reductione formarum tratiare velle , ſu- pervacaneum duco , cum vi Logicæ naturalis , ac præfer- tim uſu ratiocinandi cuivis in promptu fit.

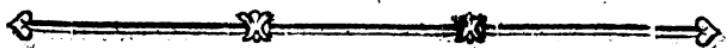
§. LVII.

Propoſitio cauſalis eſt , quæ præter habitudinem ter- minorum etiam cauſam exprimit , ob quam alter alteri conuenit , vel repugnat ; ut , Milo iure occidit Clodium , quia fuit infidior. Ut vera ſit eiusmodi propoſitio , tum veritas utriusque membra requiritur , tum ut unum vera ſit cauſa alterius : tria igitur copulare enunciatur , ac in copulativam propoſitionem reſolvitur , ita , ut veritate membra unius deficiente ſimpliciter falsa ſit. Inde intelligitur , quomodo ei ſit contradicendum ; quod quidem etiam negando cauſam fit , ut , etſi Clodius fue- rit infidior , non iure occiſus eſt a Milone. Caufialis propoſitio a Veteribus dicta eſt diſcurſus virtualis , quia cauſa instar antecedentis eſt , ipsa propoſitio instar conſequentis. Aristoteles L. II. Rhet. Sententias , ſive enun- ciationes generales iis de rebus , quæ in agendo aut

prosequenda sunt, aut fugienda, fere & conclusiones, & principia enthymematum esse ait, si cum epilogi sunt, id est, si demonstrationem habent annexam; ut, quisquis sapit, gnatos ita instituat suos, sapientiores vulgo haberi ne velit; nam præter eam, quam contrahunt ignaviam, & odium a civibus ferunt suis.

§. LVIII.

Exponibilium propositionum, quas vocant, triplex genus vulgo statuunt. 1. *Exclusivæ* vocantur ob particulæ *solum, tantum*, ac similes, quæ, si adscendent subiectum, indicio sunt, prædicatum subiecto convenire, aliis rebus non convenire; ut, solus Deus non habet causam sui effectricem: *solum mihi supereft sepulchrum;* si vero illæ particulæ pertinent ad prædicatum, a subiecto quodvis aliud prædicatum similis generis excludunt; ut, *Caius est tantum Musicus,* id est, *Musicam callet, nullam præterea artem;* quanquam mens loquentium, & adiuncta alia in his præcipue spectanda sunt. 2. *Exceptivæ* ob particulam *præter* vel siqua est æquipollens. 3. *Reduplicativæ* ob particulas *qua, quatenus.* Omnia ista genera in propositiones copulativas resolvenda sunt, *quædamque & veritatis, & contradictionis leges habent.*

C A P U T VIII.

De Ratiocinio Polysyllogistico.

Sæpe ad inveniendam habitudinem binarum idearum non una sufficit idea tertia, sed longior series, vel catena texenda est, ita, ut inter propositionem probandam, & eam, in qua probatio finem habeat, plura ratiocinia intersint, sive, ut Aristoteles ait, plura media condensentur; de hoc igitur genere, quod ex pluribus ratiociniis ad unum scopum directis coalescit, in præsenti agendum est.

§. LIX.

Si propositio, quæ probanda est, sit conclusio unius ratiocinii, cuius antecedens ut verum, & forma legitima agnoscitur, probatio eius propositionis simplex est; at composita probatio, & series ratiociniorum originatur, si una præmissa, quæ in ratiocinio negatur, sit conclusio sequentis ratiocinii, aut si conclusio præcedentis

fit præmissa sequentis; ac tum quodvis præcedens ratiocinium vocatur prosyllogismus, posterius vero episylogenmus. Eiusmodi series vel concatenatio ratiociniorum secundum principia dividitur in probationem a priori, & a posteriori, de qua nondum est agendi locus: Secundum strūcturam internam in probationem directam, seu ostensivam, vel apoditicam, si veritas propositionis, quæ probanda est, ex habitudine terminorum proxime colligitur; & indirectam, seu apagogicam, quando propositionio contradictoria ostenditur falsa; uti ostendimus duas contrarias nunquam simul veras esse posse, dicendo: ponantur vera; eruntque veræ & contradictoriae: quod cum repugnet, sequitur, ut repugnet duas contrarias esse veras; nunquam igitur simul veræ esse possunt: Secundum proponendi modum in syntheticam probationem, quando a primis, & concessis principiis descendimus ratiocinando ad thesin, vel propositionem probandam; & in analyticam, si a thesi inchoando ipsæ præmissæ ratiociniorum tamdiu probantur per alias, donec ad prima & concessa principia ascendendo perveniamus.

Ad concludendam immortalitatem animorum via synthetica pervenitur hoc fere modo: IO ponuntur manifestae eius operationes; igitur, infertur, est spirituatis, proin simplici & indivisibilis, consequenter viribus naturæ interire nequit; ergo est immortalis. Contraria velut directione tenet analyticæ series. Probationes directas indirectis præstantiores esse, dudum observavit Aritoteles L. I. Post. C. XIX & XX. Si series alicubi abrumptur, & probatio cuiusdam membra, quod illa eget, prætermittitur, saltus fit in probando: circulus autem vitiosus, si binarum propositionum altera per alteram probatur; quemadmodum si A per B, & B per C probatur, etiam A per C mediate probatur: sic, si A per B, & B per A confirmatur, re ipsa A per A, hoc est, idem per idem probatur, quod per quam vitiosum est.

§. LX.

Ratiocinii polysyllogistici species est Sorites, sive argumentatio, cuius propositiones sic concatenantur, ut prædicatum præcedentis sit subiectum sequentis, donec subiectum primæ & prædicatum penultimæ inter se combinentur;

tur; ut, mundus est ens compositum; ens compositum est contingens: ens contingens existentiam habet ab alio: igitur mundus existentiam habet ab alio.

Soritis igitur forma generalis est hæc: A est B;

B est C;

C est D:

---

ergo A est D.

Necessitatem est, ut omnes præmissæ excepta prima, sint universales, ita, ut omne B sit C, & omne C sit D; secus comparatio non sit cum eodem tertio, ac proinde A non necessario continebit D; hinc vitiose dicitur: elementum est substantia; substantia (aliqua) est vivens: vivens est sensu præditum: igitur elementum est sensu præditum.

Cicero in Lucullo ait, *Sophistas VV. captiosissimo orationis genere esse usos*, quod minime probari in *Philosophia* solet, cum aliquid minutatim addunt, vel demunt: *Soritas* has vocant, qui aceruum efficiunt uno addito grano; quærebant enim, tria pauca sint, an multa; tum uno addito iterum, iterumque, an multa sint vel pauca, quærebant; aut ex maiore numero, uno demto paulatim ita progrediebantur, ut dici haud posset, magnum esset, parvumne. Similiter fere ipsi se decipiunt, dum, quæ contemnenda putant, ac leves noxas, paulatim ingentes summas corradiunt; vel qui confabulando, otiendoque, aut ludendo de nobilissimo tempore identidem detrahunt, ut, si partes singulas temporis, quas breves putant, colligerent in summam, facile viderent, maximam temporis partem nihil agendo præterlabi. Eadem est fallacia, qui fortuito concursu literarum primo syllabam quandam, dein vocem, tum orationem ordinatam posse existere conficiunt; lubricus igitur & periculosus hic est argumentationis locus.

§. LXI.

Vis rationis, quæ est præstantissima in nobis facultas, in ratiocinio polysyllogistico maxime sese exerit; in quo quidem res diversæ quatuor diligenter secernendæ sunt:

I. *Invenire ideas intermedias, sive argumenta, per quæ binarum idearum habitudo, aut datæ propositionis veritas*

C. VIII. Ratiocinium Polysyllogisticum. 75

ritas patefat; facultas ideas intermedias, argumentataque promte inveniendi, *sagacitas* a quibusdam dicitur; ac vulgo homines etiam rudes in rebus suis admodum sagaces sunt; studium enim cuiusque sibi ac rebus suis consulendi, amor commodi proprii, spes lucri, ac mali fuga per aptas ratiocinandi vias ad veritates incognitas invertigandas eos deducit, quibus sibi provideant, & consulant; universe autem, ut quis probandi argumenta inveniat, neceſſe est, ut vis cogitandi ad maturitatem quandam pervenerit, usu crebro subacta sit, & memoria locupletata principiis ratiocinandi ab experientia, vel studio haustis.

II. Ideas intermedias ordine quodam disponere, ut alterius cum altera connexio facile cernatur; in primis candum, nequo in loco saltus fiat, vel hiatus pateat. Ad eiusmodi seriem neceſſaria per ſe haud eſt syllogiſmi forma; nam & forites uſui eſt, & mens intuendo ideas ſingulas, ſi quodam ordine ſint diſpoſitæ, earum conneſionem cito pervidet; ut, ſiquis ob rationem diuino Judici reddendam dotibus mentis ſuæ recte uti conſtituat; iſi haud ægre ordinem quendam videt inter ideam rationis Deo reddendam, ac Dei iuſtitiam & ſeveritatē, inter ſeveritatem iudicis, ac culpam desidiæ, inter hanc & potestatem aliter agendi, inter potestatem aliter agendi, & neceſſitatem propositi, ſeu decreti recte uen- di mentis dotibus, de quibus ratio reddenda Deo eſt.

III. Singularum idearum nexum perſpicere; ſiqua enim parte habitudo binarum idearum obſcura eſt, vel dubia adparet, vis probationis pæne tota inſtringitur, haud ſecus, ac ſiquis in operatione arithmeticā debitum certitudinis atque evidentiæ gradum alicubi in progreſſu non conſervat, is de vera ſumma vel productō penitus incertus eſt; eo maiore igitur in hac re difficultas, & errandi maius periculum eſt, quo longior eſt idearum, & ratiociniorum ſerier.

IV. Id, quod concluditur, ex omnibus iis, quæ præmiffa ſunt, inferre, ſeu perſpicere, quomodo ultima conclusio ab omnibus ſimil præmissis pendeat. Nonnulli ob angustias mentis, & ſegnitiem cogitandi vix inter membra unius ratiocinii nexum diſtincte viident; aliorum capacitas trium quatuorve syllogiſmorum eſt: iij quo-

quoque, quibus mens capacior est, antequam usu atque exercitatione vim attendendi, ideasque connectendi au-geant, initio neceſſe habent probationes paullo longiores iterare, donec nexus omnium & singularum, a quibus conclusio pendet, satis perspiciant. Ex his iam intelligitur, in quo sita fit *evidentia rationis* in usu ratiocinii polysyllogistici, nempe in perspicua cognitione veritatis singularum præmissarum, & in clara perspicientia illationis, sive nexus ultimæ conclusionis cum omnibus præmissis: *Soliditas rationis* appellatur prompti-tudo mentis ratiocinia servata evidentia rationis conte-xendi, eorumque ordinata serie rem propositam in certa principia resolvendi: omnia proin, quæ in usu ratiocinii polysyllogistici obſervanda diximus, hic concurrunt;

1. Ut quis ideas intermedias inveniat, vel ab aliis inven-tas mente teneat;
2. Ut eas apte, ordinateque disponat;
3. Ut singularum nexus videat;
4. Ut, quo-modo conclusio ab omnibus præmissis pendeat, intueatur.

Magni momenti est, hos inter se gradus segregare; aliud est enim binarum quarumvis idearum nexus percipere in probatione inventa ab alio: & aliud est, videre, quomodo conclusio ab omnibus partibus pendeat: deinde aliud est, ut quis probationem concinne ipse contexat: & ab his omnibus diversum est, ideas intermedias, sive argumenta invenire, quibus tota probatio nititur. Oratores non modo inventionem & dispositionem ceu diversa oratoris officia discriminant, sed in ipsa oratione, ut singulæ partes per-spicie sint, tum ut inter se cohærent, atque ad propositionum scopum tendant, diligenter curant; hinc iteratis conclusionibus, & anacephalæoti utuntur, ut nexus conclusionis, seu propositionis ex omnibus, quæ dicta sunt, ma-nifestius eluceat.

C A P U T IX.

De ortu & progressu cognitionis humanae.

*E*xpositis iam operationibus mentis, atque ad regulas reducitis origo & progressio cognitionis nostræ investiganda est, ut & naturales cogitandi vires intimius perspiciamus, & quomodo iis utendum sit, discamus. Duo autem præcipue inquiramus, originem idearum, & principiorum generalium cognitionem: utrumquæ ad Logicam maxime pertinere ipsa trattatio faciet palam.

§. LXII.

§. LXII.

Ideæ adventitiæ sunt, quæ ope sensuum, vel reflexionis proxime & immediate adveniunt, id est, quæ per impressiones sensibilium rerum in organa, vel per attentionem ad ea, quæ in mente nostra contingunt, primo obtinentur: *factitiae* appellantur, quæ ex ideis sensu, aut reflexione acceptis fiunt ab ipsa mente, abstrahendo easdem, componendo, comparando. Per innatas ideas, quas nonnulli Philosophi propugnarunt, nequit intelligi ipsa facultas naturalis percipiendi, & cogitandi; hanc enim nobis innatam, seu congenitam esse iam inde a primo ortu, nemo inficiatur; sed aliud nempe est facultatem a natura habere ideas acquirendi, aliud ipsas a natura habere ideas; quare, qui vim cogitandi pro ideis habent innatis, uti Cartesius quibusdam locis videtur indicare, ii aliter loquuntur, sed idem sentiunt, ac illi, qui nullas agnoscunt ideas innatas; at iidem omnes plane omnium rerum ideas, quæ acquiruntur tota vita, imo eas quoque, quæ nunquam in mente comparent, pro innatis habere debent; quia vis & facultas cognoscendi res innumerabiles, quæ per omnem vitam non attinguntur a plurimis, certe innata est. Quam ob rem per ideam innatam non alia intelligi potest, nisi quam mens sibi inesse cognoscit, sed quæ nec sensuum, nec reflexionis ope acquisita, nec ab intellectu ex sensuum vel reflexionis ideis quoquo modo formata, sed naturaliter insita est, & iam inde a primo ortu consignata in mente, et si ea non perpetuo menti obversetur; quis enim de Deo, veritate, substantia, de principiis morum vel scientiarum, quarum rerum ideas esse innatas volunt, perpetuo, & sine intermissione cogitat? Quocirca sicut aliæ ideæ adventitiæ aut factitiae haud semper actu præsentes in mente sunt; sic innatae ideæ duntaxat certis temporibus redire, atque excitari deberent, quando res aliæ perceptæ earum nos quodammodo commonefaciunt. Denique de illis ideis hic sermo est, quas consueto naturæ cursu hic obtinemus, dum istuc corpus mens incolit; fieri enim potest, ut Deus humanae menti aliquando ideas, rerumque cognitiones inferat sine ullo sensuum, vel idearum ante acquisitum adminiculo, quemadmodum S. Paulo obtigisse puto,

quan-

quando in tertium cælum raptus est; anima vero post mortem sine sensibus, & organis ideas excipiet rerum extra se positarum ratione quadam nobis incognita.

§. LXIII.

Propositio I. *Prima origo omnium idearum petenda est a sensu, & reflexione, nullæque sunt ideæ innatae.* Probatur inductione idearum cuiusvis generis. 1. Aliæ sunt rerum sensibilium præsentium. 2. Aliæ rerum sensibilium absentium. 3. Rursus aliæ sunt insensibilium rerum, • tum quas instar corporeæ rei, 4. tum quas extra corpoream imaginem mens tenet; ac

I. *Sensibilia rerum, id est, earum, quæ impressiōnem efficiunt in organis, ideas non habemus, nisi ad minimū sensuum;* facta enim mutatione in organo existere incipit idea, vel perceptio rei in mente: pro varia autem organi constitutione res eadem alias atque alias ideas excitat, idemque cibus ac potus, qui uni dulcis, vel sapidus, alii, cuius organum aliter est affectum, insipidus, & amarus adparet; ac quædam ideæ sensibilium rerum ita pendent a suo organo, ut, si istuc ad suas functiones perpetuo ineptum sit, eæ nulla alia via mentem subire queant; eiusmodi sunt ideæ lucis & colorum, sonorum, saporum, & odorum; qui enim visu caret a primo ortu, non magis sibi ideam colorum formabit, ac qui pisces marinum, vel vinum exterum nunquam gustavit, eius perceptione adisci potest; viderunt id VV. Peripatetici, nihil disseri, vel cogitari a nobis de iis rebus posse, quarum ideæ sensuum vitio obtineri nequeunt; ARISTOTELES L.I. Post. text. 33. *Planum autem est, inquit, quod, si quis sensus defecerit, necesse est, & scientiam aliquam deficere.* Quædam ideæ per plures sensus introeunt in mentem, ut ideæ motus, quietis, extensionis, figuræ &c. & visu & tactu nasci possunt; ad motum variæ eius modificationes pertinent, ut, labi, gyrari, volvi, descendere, serpere, ambulare, subsultare &c.

II. *Ideas sensibilium rerum absentium, quæ vi imaginationis, & memoriæ reproducuntur, a sensu primū oriū palam est;* nemo enim sibi imaginatur, quod sensu nunquam percepit, & ut quisque plura arripuit sensibus

C. IX. Ortus & Progressus Cognit. Humanæ 79

sibus, ita, si memoria pollet, plura imaginari potest, ideasque sensuum variis modis combinare vel separare, uti a pictoribus fit, & poetis, & statuariis, architectis, inventoribus novarum machinarum, & instrumentorum. Quamvis igitur multæ ideæ complexæ effingantur a mente; tamen partiales ideæ singulæ, quæ complexam ingrediuntur, a sensibus ducunt originem.

III. *A phantasia, ac proin mediate a sensibus pendent tertii generis ideæ, quæ sub imagine corporea, vel idolo phantastico exhibent res nulli sensui subiectas, & omnis corporeæ concretionis expertes, uti cum angelos ceu iuvenes alatos, animam hominis a corpore avulsam, ceu umbram projectam a corpore plurimi concipiunt: imo virtus, vitium, æstas, hyems, religio &c. vi imaginationis, quæ tota a sensibus pendet, in personas sensibiles transformantur a poetis & in scenam inducuntur iis notis & characteribus vestitæ, quæ illarum rerum proprietates exprimunt quoquo modo. Quis non videt, originem istiusmodi idearum a sensibus derivari? cæterum talis idea, qua ob similitudinem singitur, quod non est, ut sensibus & imaginationi obiciatur id, quod in eos minime cadit, vocatur *imaginaria*, cui *realis* opponitur, quæ nihil fictitium continet. Imaginariæ ideæ in primis familiares sunt iis, qui contemplatione sublimium rerum, & scientiarum tractatione mentem a sensibus avocare haud satis didicere, quod quidem difficile esse per se, Tullius iam observavit. Geometriæ tirones circulum quoque, triangulum, aliaque schemata Geometriæ instar substantiarum corporearum sibi repræsentant, & lineam instar tenuissimi filii in longum extensi concipiunt; quæ est *imaginaria* idea.*

IV. Ideæ denique insensibilium rerum, quas citra imaginem corpoream habemus, oriuntur reflexione, sive animadversione eorum, quæ in mente nostra sunt, & modi, quo sunt; sic nobis innotescit, quid cogitatio sit, & appetitio, & cogitationis, appetitionisque variii velut modi, uti attentio, recordatio, phantasma, ratiocinatio; delectatio, & molestia, earumque gradus quidam, ut felicitas, dolor, miseria, cruciatus; eodemque ex fonte omnes propemodum notiones ad Logicam & Ethicam pertinentes derivantur. Recte igitur concluditur, originem idearum omnium a sensu & reflexione petendam.

dam esse ; unde consequitur , ut reiici debent ideas innatae ; nam secundum generalem philosophandi legem non plures rerum causae , vel origines admittendae sunt , quam quae & verae sint , & effectibus explicandis facient satis .

§. LXIV.

RESOLVUNTUR DUBIA.

I. *Dici nequit , ideas oriri in nobis ob impressionem rerum externarum in sensu : igitur innatae sunt. a. p. impressio rerum externarum in sensu nihil est , nisi motus : motus vero nihil simile habet cum ideis : ergo dici nequit , ideas oriri in nobis ob impressionem rerum externarum in sensu. R. n. a. ; imo & c. ad prob. a. c. a. n. c. ratio negandi est , quia illud durtaxat hic adfirmo , nullam in mente nostra oriri ideam , aut formari a nobis posse , nisi facta primo impressione in sensu , vel attentione reflexa ad id , quod intus in animo contingit : idque satis est ad reiiciendas ideas innatas ; quales porro sint causae physicæ idearum , quomodo mens determininetur motu organorum , an res externæ in mentem agant , quæque sunt istius generis quæstiones perdifficiles , ad hunc locum non pertinent omnino ; quia id modo queritur , qua occasione , & qua via ideæ primo veniant in mentem , quæcunque earum statuantur causæ efficiætrix , haud secus , atque auceps explorare solet , qua parte , & quo tempore convolare aviculæ soleant certis locis , quin disquirere necesse habeat causas physicæ , quæ easdem illo agant .*

II. *Forte impressiones sensuum , inquiunt , necessariae sunt , ut innatae ideæ , & iam diu in mente consignatae excitentur , quemadmodum secundum legem imaginationis una idea excitat , vel revocat aliam alio tempore acquifitam. R. n. primo , ideæ ab alia excitatae secundum legem imaginationis fere coniunctæ sunt cum conscientia , quod alio tempore fuerint in mente (loquor de implicibus ideis ; novæ enim complexiones vi imaginationis saepè formantur) talis conscientia non adeat . siquid sensibus primo percipimus : neque enim , qui vivum primo delibat . sibi conscientia est , talem perceptiōnem alio tempore se habuisse . Secundo . Istuc de omnibus plane ideis singi potest , eas antea consignatas in men-*

C. IX. *Ortus & Progreffus Cognit. Humanæ.* 81

mente latuisse, & ob impressiones sensuum duntaxat excitari velut consopitas; quo modo omnes erupt innatae, quod non volebant Cartesiani. *Fertio.* Totum id singitur sine ratione sufficiente; si enim impressio in organa, quæ nihil est, nisi motus, potest excitare ideam latentem; cur non possit esse occasio, ut nova idea oriatur? nam neque latens idea, neque nova similitudinem quandam habet cum motu; denique quid eiusmodi ideæ mortuæ, quæ nunquam se menti sistunt, nisi sensu primum reviviscant, ad artem cogitandi conferunt? Quidquid igitur de iis pro arbitrio singatur, prima tamen intellectus humani operatio est, ut in statu coniunctionis cum corpore percipiat impressiones a rebus externis factas; ad quod duo requiruntur; 1. Ut motus in organo extero excitatus per nervos, aut spiritus propagetur ad cerebrum; nam dislecto nervo, aut fortissime ligato nulla existit sensatio. 2. Ut mens aliquo modo attenta sit, sicut animadvertis, quid intus fiat; si enim ad res alias adfixa cogitando, & velut absorpta est, fieri potest, ut sibi haud conscientia sit factæ impressionis. Quid vero? taline casu existit perceptio in mente sine conscientia? Adfirmant haud pauci, qui propterea perceptiones eas, quæ cum conscientia coniunctæ sunt, vocant adperceptiones; at enim, ut LOCKIUS observat, percipere quidquam, & huius perceptionis haud conscientium sibi esse, res est admodum difficilis captu; GRAVESANDUS ait in *Méthaphysica*: *a perceptione quacunque inseparabilis est conscientia: qui percipit, conscientius sibi est, se percipere.* Fateor, quasdam perceptiones esse tam languidas, ut eorum mox obliviscamur, nec postea, quid perceperimus, conscientii sumus; quemadmodum fit animo levi, vagoque, ut in puerili ætate, vel ad res alias nimis adfixo, uti apud adulitos nonnunquam; ac eiusmodi perceptiones instar umbras prætervolantis sunt, quæ nullum vestigium relinquent; nec tamen inde concludi potest, eas tunc, cum praesto erant, sine conscientia fuisse; videtur enim haec, sicut attentio habere suos gradus. Cave autem, ne conscientiam cum reflexa idea confundas.

III. *Ope sensuum & reflexionis non nisi ea, quæ ipsa existunt, & singularia, seu individua sunt, percipi-
mus; igitur a sensibus oriri nequeunt ideæ universales spe-*

cierum, & generum. R. c. a. d. c. Ideæ universales nequeunt a sensibus aut reflexione oriri immediate & proxime, c. c. nequeunt inde oriri mediate & remote, n. c. Ex ideis sensuum & reflexionis, ope abstractiōnis, compositionis, & in primis usu generalium vocabulorum fiunt ideæ generales, quas ob eam causiam factitias adpellant. Ut porro naturam universalium idearum perspicias, nota; species & genera, si rite spectentur, nihil sunt, nisi ideæ abstractæ, & universales, non subiective consideratæ, quatenus sunt affectiones menti intellectivæ inhærentes, sed obiective, sive secundum id, quod repræsentant, quodque pluribus rebus commune esse, & in iis vere multiplicari potest; universalitas non ad res ipsas existentes pertinet, quæ singulares sunt, ac penitus determinatæ, ne ipsis quidem vocibus, & perceptionibus mentis exceptis; quæ non nisi obiective, sive in significatione, aut repræsentatione sunt universales, quatenus illæ ad res plures, quæ in notis ab idea comprehensis conve-niunt, adipicari vel referri possunt; re ipsa talis idea non repræsentat plures res; alia enim est idea, quam voce, *homines*, exprimo, & alia, quam vox, *homo*, continet, quemadmodum alio loco dixisse me memini; sed eadem idea, quatenus ad res plures referri, vel adipicari potest, a nobis denominatur communis seu universalis, eo fortassis modo, quo clavem universalē dicunt, quando illa pluribus seris potest adipicari. Plurimæ loquendi formulæ in usu sunt, quæ genera, ac species ceu aliquid reale extra mentem existens nobis exhibent, ut, cum varias esse mineralium, plantarum, animalium species dicimus; at perspicuum est, illud, quod ideæ communes generum, ac specierum repræsentant, non ita existere secundum eas duntaxat notas, quas ideæ continent; quis enim homo existere potest, in quo nulla alia inest nota, nisi potentia sentiendi, & ratiocinandi? quapropter eiusmodi loquitiones nihil aliud denotant, nisi res illas, quarum species, vel genera in ore habemus, illis ideis generalibus secundum notas, quas spectamus, conformes esse, & ad nomen genericum, vel specificum quodammodo ius haberet; quo sensu non nulli aiunt, genera & species non existere re ipsa, sed rebus existentibus velut immersa esse, quatenus notæ in idea contentæ præter alias, rebus

C. IX. Ortus & Progressus Cognit. Humanæ. 83

bus insunt. Illud præterea observandum, non quancumque idearum imperfectionem, sive defectum notarum efficere, ut universales habeantur, nisi mens usu sensuum, vel reflexionis, aut studio didicerit, eas ad tres plures applicari posse; quivis tiro ideam solis & lunæ singularem dicet, quia nondum animadvertisit plura similia corpora posse existere, vel re ipsa iam existere, cum stellæ fixæ totidem soles, & satellites planetarum non nisi lunæ sint.

IV. Sunt appetitiones quædam innatae: igitur & ideæ. a. pr. omnes natura duce appetitus alimenta, conservationem vitæ, quæque ad eam sunt necessaria: fugimus autem interitum, & quæ dolorem parvunt; in quam sententiam Tullius L. III. & V. de Finib. ait: „ Omne animal se ipsum diligit, & simul, ac ortum est, id agit, „ ut se conservet, quod ei hic primus ad omnem vitam „ tuendam appetitus a natura datur: ipsum sibi commen- „ datur ad se conservandum, & ad statum suum, & ad „ ea, quæ sunt conservantia eius status, diligenda; alie- „ natur autem ab interitu, iisque rebus, quæ interitum „ videantur adferre: „ Ergo sunt quædam appetitiones ab ipsa natura, consequenter & ideæ. R. n. a. ad prob. c. a. n. c. A natura non nisi vis, & facultas appetendi ea, quæ sunt sensibus grata, & vitæ conservandæ necessaria, non autem actualis appetitio animalibus inferitur; ille naturalis instinctus animalium appetendi res quasdam, alias fugiendi, de quo saepe mentio fit in VV. scriptis, non in ideis, vel appetitionibus a natura insitis conficitur, sed in habitudine corporis, certaque organorum constitutione, ob quam prius consentanei motus in organis sensoriis, atque inde perceptiones gratae vel molestæ existunt, per quas animal ad appetendum quidquam, vel fugiendum determinatur. Quid porro instinctus sit in homine rationis compote, ob quem is Deum esse, & coli debere novit, itemque notitiam habet moralium principiorum, alio loco explicabitur. Quidam in animalibus admittunt stimulus quosdam naturales sine omni cognitione, quos prima naturæ appellant; sed nisi eo nomine denotent ipsam naturalem vim percipiendi, appetendi, movendique corpus, non video, quæ idea ei voci subiicienda sit.

V. Idea substantiæ & spirituum separatorum nullus
F 2

sensu, nec reflexione acquiri potest: ergo innata est. R. Quales sint nostræ substantiarum ideæ, satis explicatum puto, ut manifestum sit, eas sensui, & reflexioni esse adscribendas. Idea spirituum separatorum fit hoc modo: reflexione novimus, quid sit existere, cogitare, posse, delectari; hæc tribuimus spiritibus, finitis quidem gradu finito, infinito autem spiritui, sive Deo gradu infinito, & in comprehensibili: qualis in nobis idea sit, cui nomen infiniti tribuimus, Metaphysica exponit; & quia ratiocinando conficimus, quod extensio, divisibilitas, compositio, figura, aliæque corporum affectiones sensibus primo cognitæ spiritibus haud competant; idcirco has notas ex idea spiritus tollimus, ut proinde complexa idea spiritus formetur ponendo quædam, quæ reflexione sunt cognita, & alia tollendo, quæ sensibus percipiuntur, eaque partim positiva sit, partim negativa; nec vero qualis sit negativa idea, obscurum esse potest; fit enim ea concipiendo ipsam rem, eamque ideam rei dein mente excludendo, vel attentionem ab ea avertendo, ut si quis crumenam nummis vacuam cogitet. Porro, quando diversas species spirituum separatorum distinguimus, id fit a nobis non concipiendo diversam naturam, sed diversa ministeria, vel status externos; nam angelorum nomen officii est, non naturæ; et si autem ignoremus nos, quomodo effingendæ sint ideæ spirituum natura differentium, haud sequitur propterea, ut natura non differant.

VI. *Omnis homines omnium temporum, ac nationum idea Dei imbuti sunt; ergo hæc innata est, quia, ut aiunt, quod semper & ubique fit, & in quo omnes consentiunt, ab ipsa natura est.* R. c. a. n. c. Cur omnes homines Dei ideam habeant, fit ob eam causiam, quia hæc idea a quovis rationis compote faciliter ratiocinio, sokoque usu naturalis facultatis cogitandi comparari a quovis potest, & vero etiam debet, quod pluribus verbis explicandum non est hoc loco. Sed adferunt auctoritates gravium virorum, qui ideam Dei innatam censuerunt; S. Augustinus tract. 106 in Ioann. n. 4. ait: *Hæc est vis veræ divinitatis, ut creature rationali iam ratione utenti, non omnino, ac penitus possit abscondi.* Origenes L. I. & IV. contra Celsum, *Dicendum*

C. IX. Ortus & Progressus Cognit. Humanæ. 85

dam est, ait, *in situ m esse hominibus Dei sensum.* Ipse Tullius L. de Nat. Deor. Quis non habet, inquit, *sine doctrina, anticipationem quandam Deorum, id est, antecipatam animo quandam informationem, vel prænitionem?* & ibid. *Omnium animis deorum notionem inculpsit ipsa natura.* R. Hæc verba sic interpretanda sunt, ut eam censeamus vim rationis, & intellectus humani, qua quivis etiam doctrinæ expers solo illius usu in notitiam summi Conditoris veniat, & facile & necessario veniat ex cognitione creatarum rerum. Adposite Augustinus in Psalm. 26. ait: *Circumeat animus per universam creaturam: undique tibi clamabit creatura: Deus me fecit.* Et Tullius L. I. de Finib, ait: *Quidquid cernimus animo, id omne oritur a sensibus.* Sed urgent: *Divinæ providentiae consentaneum fuit, ut nobis sibi ideam insculperet, & velut testimonium perhiberet de illo summo Ente, a quo omnes homines, & in cuius gloriam procreari sunt.* R. Divina providentia donando nobis vim rationis, qua in Creatoris notitiam quisque venire potest, satis, & abunde nobis dedit; quemadmodum, cui oculorum usus a Deo concessus est, is innatis ideis lucis & colorum non eget. Cæterum illud providentiae Numinis maxime consentaneum censeri debet, quod Deum fecisse, & re ipsa constituisse ex indagatione rerum, vel divino eius eloquio constat; non vero ex præconceptis temere opinionibus, quid Deus fecerit, aut vi providentiae facere debuerit, levi de causa iudicandum est; recte igitur sic concludemus: Deus infinite sapiens rem ita comparavit: igitur hoc bonum est, eiusque providentiae consentaneum; incerta vero erit hæc conclusio: hoc bonum est, videturque necessarium: igitur Deus id ita comparavit; quo quidem argumentandi modo nostræ sapientiæ nimium confidimus, viamque aperimus temerariis ac periculosis quæstionibus. Quidam denique Dei ideam innatam esse contendunt, quia, cum ea ens perfectissimum & infinitum repræsentat, perfectior est quavis alia idea, quæ non nisi sensu vel reflexione acquiritur; R. Idea Dei perfectior est materialiter, sive relate ad obiectum, quod repræsentat; non autem formaliter, sive quoad repræsentandi modum; perfectio obiecti non efficit, ut ea vi naturali cogitandi ab ente intelligentे formari nequeat, uti & ignobilis plitorum optimam delineare, sed non

optimo modo potest. Omnis igitur idea, imo quævis cogitandi, & disserendi ratio tum ad obiectum, tum ad repræsentandi vel cogitandi modum referri potest, atque ita vel materialiter spectari, vel formaliter dicitur; ideae nostræ formaliter spectatæ fere tanto imperfectiores sunt, quo perfectius obiectum habent.

VII. *Idea virtutis, veritatis, rerumque similium, cum neque sub sensum cadant, neque in mente necessario sint, certe innatae esse debent.* R. 1. Exigi hoc loco non potest, ut idea datæ cuivis voci respondens evolvaratur, eiusque a sensu vel reflexione origo detegatur, cum id sine adcurata eius yocis definitione, ac ideae resolutione fieri haud possit; ac si quis ob eam causam, quod celeriter reperire haud poscit, quomodo idea datæ cuivis voci subiecta a sensu, vel reflexione ducat originem, concludere pararet, eandem esse innatam; similiter faceret, ac si hominem, cuius parentes, & avos ignoraret, non ab Adamo descendere, sed seorsim a Deo extra ordinem creatum putaret. Satis igitur hic est generatim nosse, plurimas tum sensibilium rerum ideas, tum insensibilium adventitias esse, ex quibus aliæ factitiae a mente formentur. Maxime communium idearum originem in Philosophia prima evolvam. R. 2. De modis abstractis, quales hoc loco adducuntur, notandum primo, eorum ideas saepe complexionem esse ex partialibus ideis certæ affectionis animi, qualis est cogitatio, volitio, intentio, molestia, voluptas &c. & ex aliis partialibus motus vel mutationis corporis; fere autem ideae modorum admodum complicitæ sunt; cum enim homines cogitationes suas breviter, & quanta fieri potest, commoditate communicare cum aliis gestiant; idcirco ideas valde complexas uno saepe nomine comprehendunt, præsertim iis de rebus, quæ in communi vita, & consuetudine usum habent, quales sunt actiones hominum diversæ: alias complexiones, quarum nulla vel rarior occurrit mentio, solutas, ac vagas relinquunt, pluribusque verbis, si opus sit, describunt. Cicero L. II. de Orat. ait: Græcos in sua lingua non habere vocem, qua complexionem idearum, a nobis voce *ineptus* significatam, exprimant. Secundo. Ideas eiusmodi modorum fere experientia, rerumque animadversione discimus, uti si hominem ob iram, vel

vel ebrietatem sui impotentem conspicimus; saepe complexiones a nobis novae excogitantur, aliquando vero nominum explicacione tales ideae nobis innotescunt. *Tertio.* Ideae modorum abstractorum nomine magis proprio vocantur notiones, quia ab ipsa mente varias ideas partiales in unam colligante originem potissimum habent, & in ea subsistunt; recteque dicitur notio temperantiae, iustitiae, doli; minus adcurate notio equi, lapidis &c. Etsi igitur haec voces perceptio, idea, notio, cogitatio, cognitio &c. passim confundantur; tamen non nihil differunt: in perceptione mens nostra quasi passive se habere videtur, uti cum dico: percipio solis radios, dolorem. *Idea* est perceptio relata ad obiectum, quod in animo praesens est, uti ea ab impressione rerum externarum in organo, vel ab iis, quae in animo contingunt, pendet. *Cogitatio*, seu agitatio quaedam mentis est operatio illius circa suas ideas, in qua mens actuosa est, & cum attentione quadam intuitetur aliquid, seu indagat: *Cognitio* non tam simplicem rei adprehensionem, quam intuitum veritatis videtur denotare, & ad iudicium immediatum, aut mediatum pertinere.

VIII. Quærunt, unde tanta idearum, cognitionumque copia sit in humana mente, si nihil innati habet præter potentias cogitandi; pauci enim sunt sensus nostri, neque reflexione admodum multæ ideae comparantur; & tamen mens perpetuo occupatur cogitando, certe quidem dum homo vigilat. R. Qui ideas suas diligenter ad examen revocare nondum didicerunt, iisdem abundare se putant; alii vero defectum earum, & inopiam queruntur. Complexarum idearum numerus ad calculum revocari nequit; cum eiusmodi complexiones in infinitum prope variari queant ex iisdem, nec fere multis simplicibus ideis. Neque vero de ideis hominum doctorum, quas studio comparant, sermo est: in rudibus vulgo paucæ, & angustæ sunt ideae, eaque paulatim ab iis colliguntur; 1. ob impressiones rerum, quae nos circumstant in hac vita. 2. ob usum vocum. 3. ob varias appetitiones, actionesque. Haec declaranda nunc sunt.

I. Si ortum progressumque humanae cognitionis velimus contemplari, quod non modo ad artem recte cogitandi maxime conducibile, ac necessarium est opl-

nione mea , sed per se se iucundum mihi videtur , multoque magis dignum Philosopho , quam plantarum , animalium , aliarumve rerum ortum investigare ; necesse est , ob oculos nobis ponamus infantem parvulum pauplatim diebus , & ideis proficien tem ; nullus dubita , inquit Lockius , quin puerulus ita traxi posse , ut communium idearum non nisi paucissimae eius animo ante imprimarentur , quam ex ephebis excedat ; quia tamen is quam primum in lucem editur , corporibus undique stipatur , & lux , color , aliaque tenello sensus percellentia ubique praesto sunt , soni quoque & qualitates tactiles propria organa identidem sollicitant ; fieri non potest , quin magna copia & varietas idearum iam inde a prima ætate irruant in mentem . Observatum est , infantes , ubicunque sunt positi , eo convertere oculos , unde lux adfulget , ceu gestiret mens haurire ideas , quas quidem nullus comitatur dolor ; ac credo , in ute-
ro iam materno languidas quasdam ideas doloris , molestiae , famis , fitis , imo & soliditatis quoque , atque extensionis mentem subire , quæ tamen innatae dici non possunt ; cum per impressiones rerum menti extraearum adveniant , & alias adventitias ideas non nisi tempore præcurrant . Quamvis autem pleræque ideæ simplices earum rerum , quæ passim occurruunt hominibus in lucem editis , ita fœle ingerant animo , ut tempus & ordo , quo sibi succedunt , non imprimatur memorie ; tamen ob inusitatas quasdam & repentinæ impresiones eiusmodi nonnunquam idea in mente existit , ut tempus , quo primum advenit , perpetuo deinceps hæreat in mente , ut , si quis certo tempore , locove insigni pudoris sensu adfectus sit .

II. Progressu ætatis a singularibus rebus , quæ identidem sensus pulsant , animadversa earum similitudine , & usu generalium vocabulorum ideæ complexæ , & abstractæ sunt earum rerum , quæ ad sermonis , & humanæ societatis commercium sunt necessariæ ; & quamvis rectus sermonis usus plurimum ab ideis , & cognitionibus magis , minusve perfectis pendeat ; tamen rem expendenti perspicuum est , eundem ad perficiendas , augendasque cognitiones mentis in ratiociniis præfertim , plurimum momenti habere ; certe inde intelligitur , cur tam hebetes sint surd. , ac muti , & qui in-

fil-

C. IX. *Ortus & Progressus Cognit. Humanæ.* 89

silvis, locisque incultis soli reperti sunt. Habet usus sermonis, & idioma iam constitutum id quoque commodi, ut, cum rebus pluribus idem nomen tribui iam inde a pueritia animadvertisimus, ad id attendere discamus, in quo conveniunt eæ res, in quo discrepant; fieri etiam potest, ut plurimæ ideae sint in animo; certa tamen ac determinata complexio, cuius nomen perceptum non est, ignoretur, ut si puerulus observet bipentem eo usque, donec oculi splendescant, novus color in facie, in toto homine novum ingenium eluceat, ipseque nec lingua, nec pedibus satis constat; si tamen ille ignoret, complexionem istiusmodi idearum appellari ebrietatem, eius notione destitutus censetur; tantum est in vocibus momenti, ut quis plures, paucioresve ideas acquisiisse credatur.

III. Quod idearum supellestilem plurimum auget, sunt diversæ hominum adpetitiones, suscepæque actiones, atque in primis delectatio, & molestia, ob quas alia adpetunt, alia aversantur; atque hinc perpetuo ad excipiendas ideas plurimarum rerum, queis adpetitui suo faciant satis, stimulantur. Ac teneri quidem infantes ob molestiam famis quidvis in os ingerunt, ac in ipsamflammam aliquando immittunt manum, donec vexatione docti earum rerum ideas acquirant, retineantque. Atque hoc quidem modo ideas sensibilium rerum, quæ sepe obversantur oculis, facile per sensus colligunt homines; ideas vero operationum, proprietatumque humanae mentis non nisi sero arripiunt, & quarundam per omnem vitam manent expertes, propterea quod in primordio ætatis sensui & imaginationi nimis adhaerescant, & raro attentionem figant ad ea, quæ intus in animo contingent; & quamvis directas, ut aiunt, perceptiones habeant istiusmodi affectionum mentis; tamen, cum nihil magnopere ad eas attendant, vel usu vocum, quibus easdem exprimant, destituti sint, earum ideas non magis perfectas acquirant, ac si horologium quotidie haberent ob oculos, ad eius tamen structuram, partesque, ac partium nexum minime attenderent. Ob hanc caussam in ea semper opinione ful, ut, quibus ars recte cogitandi traditur, ii ad naturales suas cognoscendi vires, modosque aciem mentis reflectere iubantur; ad quam rem eos & principio Logi-

ses, & deinceps, atque hoc in primis capite velut manu ducere conatus sum; ab hoc enim fonte, quem hic aperuimus, sensu nimirum & reflexione, omnes derivantur hominum cogitationes quantumvis sublimes, quibus in altum ferimur supra nubes, & remotissima quæque speculamur; & quamvis paucæ sint primitivæ idæ nostræ, ex earum tamen varia complexione non minor cognitionum ubertas existit, quam vocum multitudo ex combinatione paucarum literarum. Sola numeri idea infinitam prope varietatem Analystis, & idea extensionis Geometris suppeditat. Incrementum cognitionis nostræ paulatim fit, estque continua eius progressio a prima infantia ad pueritiam, tum ad iuvenilem ætatem, virilem, ac decrepitam, nisi morbus obfit, aut plane iacere, & segnitie velut computrefuscere finatur nobilissima cognoscendi vis. Fieri potest, ut quis sensu quodam orbatus, & ob eam causiam paucioribus instructus ideis primitivis, magis tamen augeat cognitionis supellectilem, quam ii, qui cum integros sensus, omniaque adminicula habeant ideas colligendi, nihil propemodum fructus, aut reconditæ doctrinæ ex ideis, quas prope non advertentes accipiunt, seu primis feminibus referre adlaborant; exemplo sunt plures cæci, qui ad cognitionem summarum veritatum cogitando sëpe pervenerunt, quas nunquam per omnem vitam vident, qui acutissimo visu pollent; nempe in vita quoque communi ii, qui tenui patrimonio negotiari incipiunt, maiores nonnunquam consequuntur opes, atque ii, quibus res ampla, & copiosa relicta est,

§. LXV.

Propositio II. Origo principiorum, sive propositionum generalium, quæ nulla probatione egent, repetenda est 1. ex abstractione. 2. ex inductione. 3. ex perspecto nexu veritatis cuiusdam cum quadam notione, seu definitione. Nulla alia via est, qua ad propositiones generales, quæ nulla probatione egent, perveniat. Nam

I. Quamprimum mens ideis imbuitur, percipit eorum discrimen, atque eandem esse eandem, aliam ab alia diversam esse agnoscit: nihil cuivis magis evidens est, quam hæc particularia iudicia: scapha est scapha: album non est nigrum &c. Eiusmodi particulares propoli-

C. IX. *Ortus & progressus cognitionis humanae.* 91

positiones vi abstrahendi reducimus ad universales ; ac primo, in quovis casu particulari , siquid esse re ipsa percipio , minime dubius , sed plane certus sum , illud , dum est , revera esse : hinc abstrahitur generalis propositio : quod est , illud est ; quod non est , id non est , quæ appellatur *Principium tertitudinis*. Secundo in omni casu particulari experimur , concipi a nobis non posse , aliquid esse , atque eodem tempore idem non esse , e. g. solem & lucere simul , & non lucere : idcirco generatim dicimus : fieri non potest , seu impossibile est , idem simul esse & non esse ; quod est *Principium contradictionis*. Tertio siquid neque esset , neque non esset , hoc ipso simul esset , & non esset , quia duplex negatio æquipollit ad affirmationi ; hinc generatim dicimus : quidvis est , vel non est , sive , ut VV. aiebant , a parte rei non datur suspensio , & indeterminatio ; quod est *Principium exclusi medii*. Hoc modo ex singularibus propositionibus , quarum veritas sine probatione a quovis admittitur , abstrahuntur universales , quæ potissimum in scientiarum tractatione , ac scholis iactitantur ; nam vulgo particularia & citius mentem subeunt , & magis perspicua videntur ; ac cuivis rudi multo clarius apparet hæc particularis enunciatio : si a quinque digitis manus dextræ duo digiti amputantur , & a quinque digitis manus sinistræ pariter duo digiti amputantur ; qui residui utrinque sunt digiti , numero æquales sunt ; quam generale effatum Mathematicorum : si ab æqualibus auferuntur æqualia , manent æqualia.

II. Sæpe ex frequente observatione casuum similiūm pervenimus ad veritates universales , quarum veritas sola inductione nititur , non ex se ipsa evidens est , quemadmodum indicavi §. XLIII. n. I. Hic quidem pariter abstractione uitimur ; sed veritas particularis non ex sola comparatione binarum idearum elucet.

III. Ex notione quadam universali sæpe deducitur enunciatio universalis cum eadem intime connexa e. g. circulus est figura , quæ conversione lineæ rectæ circa punctum fixum in eodem plano describitur ; inde eruitur hæc propositio demonstrationis non egens : omnes radii circuli eiusdem , vel æqualium circulorum sunt æquales ; pariter cum notione polygoni regularis , seu figuræ æquilateræ , & æquiangulæ individuali nexu co-

hæ-

hæret hæc propositio : in polygono regulari angulus quicunque ad summam omnium eam habet rationem , quam unitas ad numerum laterum.

Hæc quidem ad principia speculativa pertinet , quæ non nisi in contemplatione cuiusdam veritatis sintunt ; alter de practicis principiis differendum , quæ enuntiant , quid fieri possit vel debeat . Horum veritas ex cognitione eiusdem veritatis theoretica pendet , atque ex hac suam firmitatem , & perspicuitatem habet ; quemadmodum loco commodiore exponetur . Universe quæ de ortu & progressu cognitionis humanae adhuc diximus , non modo , ut de nostris , sed de aliorum quoque hominum , quibuscum nobis agendum est , ideis iudicium quoddam faciamus , pertinent ; operam perdit , qui non nisi ex abstractis notionibus , & generalibus ratiociniis homines vulgo instituere , vel convincere adlaborat : generales ideo ac veritates nisi frequente experientia , usque vocum familiares evaserint , admodum obscuræ , & peregrinae sunt omnibus : singularia autem , ut Aristoteles ait L. II. Rhet. potiora sunt ad usum iis , quæ universe disputantur ; nec nisi per gradus quosdam ad generalia venitur ; idcirco Cicero quoque L. II. de Orat. ait : Tum conceditur commune quiddam dicere , cum diligenter aliquis proprius causæ locus est tratus . Notiones universales singularibus exemplis illustrandæ sunt , quia omnis cognitio nostra a singularibus primo oritur ; „ Si forte quereretur , inquit Antonius apud Ciceronem L. I. de Orat. quæ esset ars imperatoris , constitutendum putarem principio , quis esset imperator . . . Dein uterer exemplis Africanorum , & Maximorum : „ Epaminondam , atque Annibalem , atque eius generis „ homines nominarem ; sin autem quereretur , quis esset „ is , qui ad rem moderandam usum & scientiam & „ studium suum contulisset , definirem , . . . prædicareunque „ P. Lentulum principem illum , & Tiberium Gracchum „ patrem , & Q. Metellum & P. Africanum . . . At „ que hoc modo veritates generales & symbolicæ ad intuitivas reducendæ sunt , curandumque , ut sensum , & „ imaginationis ope ad generalia ascendamus ; vidit hoc „ prudenter sive Simonides (L. II. de Orat.) sive quis „ alius invenit , et maxime animis adfigi nostris , quæ „ essent a sensu tradita atque impressa : acerrimum autem „ ex omnibus nostris sensibus esse sensum videndi : quare facil-

„ facillime animo teneri posse ea , quæ perciperentur auribus , aut cogitatione , si etiam oculorum commendatione „ animis traderentur . „ Verulamius quoque in præfatione ad Nov. Org. ait : In mathematicis astante machina sequitur demonstratio facilis & perspicua ; contra , absque hac commoditate , omnia videntur involuta , & quam revera sunt , subtiliora . Verum multa alia in hanc de ortu & progressu cognitionis humanae disquisitionem animadverti possunt , quæ ob angustias chartæ sunt prætermittenda .

C A P U T X.

De Veritate Cognitionis humana.

Regulae Logicae et tendunt , ut veritatem adsequamur cogitando , differendoque . Quæ §. XXXI. de veritate propositionum dicimus , levioris erant momenti , quoque loco facile poterant intelligi ; nunc vero perspectiva operationum mentis varietate , atque origine de veritate earundem operationum videtur paulo adcuratius differi debere .

§. LXVI.

Veritas & falsitas generativa est notio relativa , vi cuius id , quod verum , aut falsum dicitur , censetur conforme , aut difforme ei , ad quod refertur . Vera dicitur imago e. g. Cæsaris , quatenus suo Archetypo conformis est ; verax in loquendo censetur , qui , quod sentit , loquitur , et si res aliter fortassis habeat ; est igitur veritas moralis , conformitas seu convenientia sermonis cum opinione loquentis . Metaphysice verum est , quod habet omnia , per quæ est id , quod est ; quo sensu quidvis refertur ad se ipsum , ut in Geometria aliquando dicimus ; A est = A . Hæc veritas metaphysica etiam cognoscibilitas rei vocatur , quatenus quidvis , quod contradictionem non involvit , est cognoscibile ab aliquo intellectu saltem infinito ; atque hoc modo quævis res intelligitur referri posse ad aliquem intellectum , seu cognitionem ; contra veritas Logica est relatio cognitionis ad rem , prout ea vel in mente aliorum repræsentatur , vel re ipsa existit , aut determinatam essentiam habet ; consistit igitur hæc veritas , quæ in Logica expōnitur ,

nitur, in conformitate operationum mentis eum suis objectis.

§. LXVII.

Propositio I. *Ideæ, quæ notas pugnantes continent, recte dicuntur falsæ.* Prob. Eiusmodi ideæ e. g. trianguli rectilinei obtuso - rectanguli, ligni ferrei, materiæ cogitantis &c. neque conformes sunt sibi ipsis, quia eandem notam ponunt, & tollunt: neque conformes esse possunt cognitioni cuiusvis intellectus; quia concipi non potest, idem simul esse & non esse; neque conformes alicui rei; nam quod contradictionem involvit, id nihil omnino est. Quomodo igitur, dices, eiusmodi ideæ concipiuntur? R. Si contradictione occulta est, duæ ideæ diversæ per errorem & tacitum iudicium coniunguntur in unam: si vero aperta est, cogitamus, unum non est, nec potest esse alterum.

§. LXVIII.

Propositio II. *Ideæ omnes, quæ notas pugnantes non continent, in se spectatae sunt veræ: at relatæ ad ideas aliorum eodem nomine datam ideam experimentum, vel relatæ ad existentias rerum, aut essentias, alias veræ, alias falsæ sunt.* Prob. 1. memb. Veritas & falsitas est notio relativa, & in conformitate, vel disformitate unius cum alio consistit: ideæ autem, si in se spectantur, uti sunt Æmeræ repræsentationes, vel perceptiones rerum in mente, non referuntur ad aliud, nisi ad se ipsas, quatenus repræsentant id, quod repræsentant; atqui hoc modo semper veræ sunt, seu conformes ei, ad quod referuntur; quia idea non potest non repræsentare id, quod repræsentat, si notas pugnantes non continent; hoc enim casu in se spectari non potest, quia idem ponit, ac tollit, neque instar unius ideæ est. Prob. 2. Memb. Ideæ possunt referri, ac sæpe etiam solent ad ideas aliorum hominum eodem nomine datam ideam experimentum: vel ad existentias reales in natura: vel ad rerum essentias; facta autem hac relatione ideæ & conformes esse posseunt, & disformes ei, ad quod referuntur: igitur veræ aut falsæ erunt; quamquam ista relatio semper quoddam iudicium involvit, quatenus mens sumit, vel iudi-

indicat, ideas suas esse conformes vel difformes ei, ad quod referuntur. Eum triplicem relationis casum diligentius considerare opus est.

I. Dum ideas nostras certis vocibus exprimimus, tacite supponimus, eas esse conformes ideis aliorum hominum iisdem vocibus recte, ut oportet, utentium; si iam iis conformes haud sint, dicimur falsam habere ideam rei eo nomine expressæ; ut si quis voce *Logica* nihil aliud concipiatur, nisi farraginem vocum & disputationum barbararam de terminis, contradictoriis propositionibus, & vario sophismatum genere. Ideas falsas multi tenent de urbanitate, frugalitate, honore, aliisque eiusmodi abstractis modis. Qui attractionem Newtonianam qualitatem occultam adpellant, necesse est, nisi angari velint, suam attractionis ideam ad ideam Neutoni, & ideam qualitatis occultæ ad ideam VV. Peripateticorum referant; & cito intelligent, attractionem Neutoni non magis esse qualitatem occultam, quam scannum.

II. Si ideæ ad res existentes referuntur, sæpenero falsæ sunt, ut si in idea rei coniunguntur notæ, quæ re ipsa coniunctæ non sunt, vel coniunctæ penitus segregantur: si, quod omni concretione caret, vi phantasie seu corporeum repræsentatur, ac tale esse, tacite sumitur, ut, qui Deum forma humana præditum vel iisdem cogitandi limitibus adstrictum, quales in creatis hominibus sunt, finixerunt, dicti propterea Anthropomorphitæ, illi quidem crassiores, hi vero subtilliores. Generatim, qui sibi persuadet, tale esse quidvis, quale phantasia exhibet, longissime abest a veritate, & turpissime hallucinatur multis locis: Si ideæ effetus nomen caussæ tribuimus, quod fit sæpiissime in naturæ investigatione: si denique quæ abstracte concipimus, re ipsa separata esse credimus. Ex hoc genere erroris velut ex equo Troiano falsæ ideæ VV. de entitatibus, modis superadditis, formis &c. profilierunt.

III. Sæpe ideas nostras essentiis rerum conformes esse arbitramur; ac corporum quidem ideæ, si iis reales essentias eorum exprimi, nobis persuaderemus, omnes penitus falsæ sunt (§. XXIII.) Ideæ modorum, si notæ pugnantes non continent, realem exprimunt essentiam,

sentiam, habentque veritatem internam & formalem; ut, quae Geometria de circulo demonstrat, vera sunt, et si nullus existat perfectus circulus: neque necesse est, ut eiusmodi notiones ad rerum existentias referantur; si autem referuntur, iisque conformes sunt, habent praeterea veritatem externam & obiectivam. Tota Geometria pura nihil est, nisi ordinata series internarum veritatum nulla habita ratione rerum extra nos existentium.

Ex his patet, quo modo de veritate idearum iudicandum sit: imprimis in complexis ideis pateat, necesse est, eas pugnantes notas non continere. Siqua idea ad res existentes pertinet; ut, si quis incrementum plantarum velit definire; quid contingat re ipsa, palam fieri debet. Falsa idea sc̄e vocatur deceptrix, quatenus aliquis se putat habere ideam, cum nullam habeat, atque hoc modo & se & alios fortassis decipit, quod non raro fit in loquente, ut proferat, quorum nullam habet ideam, & in audiente, ut intelligere se opinetur ea, quibuscum non nisi materiali-lem ideam iungit, ut nempe vocabula verset in animo, nihil praeterea ad rem pertinens; terminos, quibus nulla idea respondet, nisi materialis, vocant inanes; cavendum autem, ne, si vim quarundam vocum non percipiamus, eas continuo ceu cassas & inanes fastidiamus, quod non nulli rerum dialecticarum, & metaphysicarum imperiti faciunt.

§. LXIX.

RESPONDETUR AD DUBIA.

I. *Idea imaginaria (§. LXIII. n. III.) rei incorporeæ semper aliquid adfigit; an propterea semper falsa est?* R. Istiusmodi ideas passim dicunt dimidiatam habere veritatem, seu & veras & falsas dici posse, sed diverso respectu; falsæ sunt, quatenus per eas fingitur aliquis, quod non est: veræ, quatenus sub quoddam involucre designant id, quod re ipsa est; idcirco vicariae realium idearum adpellantur; similiter fere de plurimis vocum translationibus existimandum est, ut, cum ingenium fecundum nominamus, vel a poeta dicitur pontem indignatus Araxes; si quis enim reale quidquam, quod tali translatione designatur, animo concipere vallet, minime ideam deceptricem habet, ut per insigna-

tio-

tionem fluvii nobis repræsentamus vim aquarium ponem deiicientium, & per ingenium fæcundum id, quod ex veritatibus cognitis alias profert incognitas, ut ex commisso semine uberes fructus præbet fœcundus ager. Atque hoc modo res incorporeas fere vociibus exprimimus a rebus sensibilibus desumptis; eiusmodi sunt voces intentio, agitatio mentis, commotio, perturbatio animi, imaginari, offendere, animo infigere &c. quæ ipso usu iam mitigatae sunt, & velut propriæ evaserunt.

II. Ideæ sensuum multis casibus dicuntur falsæ; Et universe si veritas earum sita est in conformitate cum re sensibili existente; quomodo inter ideam, quæ est in mente, Et inter corporeas res quædam conformitas, vel similitudo esse potest? R. Ut res hæc tota explanetur, nota prius: Si de veritate idearum sensualium & de fide sensuum agitur, duæ quæstiones sunt distinguendæ: prima est, an ex sensuum ideis satis probetur, quod corpora existant re ipsa; quia nonnulli id modo pro certo tenebant, quod ideæ & phantasmata corporum sint in mente; nihil reale & corporeum extra mentem, ferre ut in somniis sæpe fit. Altera est quæstio: Si extra mentem re ipsa sunt corpora, nostræne ideæ iisdem, earumque qualitatibus conformes sint. Prætermisla hoc loco priore quæstione, de qua nemo sanus serio dubitet, alteram examinabo; in quem finem nota secundum Quævis sensatio, quæ est in anima, respondet mutationi factæ in organo; quapropter ideæ sensuum proxime & immediate exhibent mutationes corporis nostri, eiusque organorum; dein mediate per has mutationes exhibent res extraneas ceu mutationum earum causulas, vel occasiones re ipsa præsentes; nec vero aliter quidquam percipimus sensibus, quam ut immediate organorum mutationes percipiamus, dein mediate res externas, aut potius certas earum vires in organa agendi, quas certis nominibus lucis, soni, caloris &c. designare a prima ætate ita adstuevimus, ut de organorum mutatione, nisi eam singularis dolor, aut voluptas comitetur, ne cogitare quidem soleamus. Si iam quæritur, an ideæ sensuum conformes sint rebus sensibilibus, & qualitatibus earundem? R. Esse conformes sensu, quod seniper respondeant mutationi in organo factæ, & potentiae rei externæ eam mutationem efficiunt.

ficiendi (non enim esset in me talis sensatio, nisi fieret talis mutatio organi; nec fieret talis mutatio organi, nisi in re externa esset talis potentia eam mutationem efficiendi) non autem conformes esse hoc sensu, quod res extranea sic affecta sit, uti ego percipio, aut mihi repræsento. Res hæc exemplo doloris perspicua reddi potest; si manum lædo ferro candente; perceptio, & repræsentatio caloris & doloris conformis est rei extraneæ, quatenus huic respondet certa mutatio organi; certæ vero organi mutationi respondet certa perceptio, vel repræsentatio: res autem extranea non ita affecta est, uti affecta est mens mea, cum percipit calorem & dolorem, sive ea affectio, quæ est in mente, non est in re extranea, in qua nihil est, nisi potentia efficiendi certas mutationes, ex quibus dein perceptiones & ideæ in mente existunt. Qualitates eæ sensibiles, quæ a viribus, motu, certaque textura, & figura molecularum pendent, ceu lux in sole, calor in ferro ignito, sapor in cibo, color in veste, odor in flore, humiditas in spongia, sonus in chorda, frigus in aqua, non magis insunt in hisce rebus, quam dolor in fuste, aut ignito ferro, vel nausea in pharmaco. Nihil ineſt in his rebus, nisi certa extensio & figura particularum, motus, & potentia efficiendi motum in organis, ex quo sensationes sequuntur. Hæc quidem, quam vera sunt, tam captu difficultia; sed lucem promittit Physica, multoque magis exercitatio speculandi, avocandique mentem a sensibus, & imaginatione. Ut igitur concludamus: ideæ sensuum semper conformes sunt mutationibus organorum: hæc potentiss rerum externalium; nec propterea ideæ natura mutatur, si quis, ut vulgo fit, id, quod in perceptione caloris, lucis, soni &c. in mente est, ipsis rebus inesse putet. Philosophi qualitatem formalem vocant illud, cuius nobis concii sumus, quando sentimus, & qualitatem obiectivam id, quod inesse in obiecto.

III. Sæpe ideæ sensuum alias qualitates exhibent, quam sunt in rebus; nam turris, quæ angulari est forma, eminus spectata adparet rotunda: Et remus in aqua vindetur inflexus: an igitur hæc falsæ sunt ideæ? R. Falsæ sunt non in se spectatæ, sed si ad rem ipsam referuntur tacito quodam iudicio: hæc turris est rotunda; hic remus

remus inflexus. Duo discerni oportet in omni sensatione; 1. quæ sit perceptio in mente, sive quid adpareat ope sensuum. 2. quid, & quale re ipsa sit id, quod sensu percipitur; prius cuivis compertum est reflexione; de altero ut recte iudicetur, spectanda est res ipsa, tum interpositum medium, & constitutio organi; ob has enim causas variari potest mutatio in organo, & proin perceptio mentis huic semper respondens.

IV. *Quid igitur dicendum, si quis moleste oggerat: sensus fallunt, & falluntur?* R. Eiusmodi explicationes: *sensus fallunt: fides & testimonium sensuum: sensus sunt nuntii &c.* Metaphoricæ sunt; nam sensus proprio significatu sunt organa materiata corporis; si vero intellegitur potentia mentis nostræ percipiendi quidquam, cum in sensibus sit impressio; ea potest esse occasio erroris, quando ob præiudicia infantiae credimus, tale esse quidvis, quale adpareat. Ferre iudicium de rebus non ad potentiam sentiendi, sed ad rationem spectat. Præterea ea potentia admodum limitata est, nec res admodum exiles, aut valde distantes, quæ organa non satis commovent, discernit, uti sunt minima interstitia corporum, parvæ inæqualitates superficierum. Inepta igitur ea est argumentatio: non experimur, hoc illudve esse: ergo experimur, non esse. Dein ob assuetudinem sit, ut ad quædam non advertamus animum, quæ corpus nostrum identidem adficiunt, uti sunt variae exhalationes, vel motus sanguinis, & lympharum, actio quoque aeris in partes externas, vel internas agentis, nisi insolita vehementia in corpus incurrat. Ex nostris quoque sensuum ideis de perceptionibus & ideis aliorum hominum tuto iudicare non possumus, quia non constat, eorum organa eodem penitus modo, ac nostra, affecta esse; idcirco vulgo aiunt, de gustibus non esse disputandum. Denique si ex eadem re diversas perceptiones diverso tempore recipimus, sedulo querendum est, num in ipsa re, vel organo mutatione facta sit.

§. LXX.

Siqua in propositione idea subiecti vera non est, eo quod notæ pugnantes complectatur, vel ut existens

repræsentet id, quod non existit, vel quod alias notas coniungat, quæ re ipsa coniunctæ non sunt, ea proposicio a Veteribus dicta est de subiecto non supponente, ac falsa est. In iudiciis mediatis seu ratiociniis, si qua parte idearum veritas deficiat, totum labat, ac corruit; idcirco Verulamius in distribut. operis de Nov. Organ. ait: *Si notiones ipsæ mentis, quæ verborum quasi anima sunt, & totius syllogisticae structuræ ac fabricæ basis, male, ac temere a rebus abstractæ, & vagæ, nec satis definitæ & circumscripctæ, denique multis modis vitiosæ fuerint, omnia ruunt.* Quapropter in ratiociniis duplex veritas est discernenda: veritas principiorum, & veritas consequentia, seu illationis.

Qui cum Cartesio ponit, omnem extensionem esse materiam, legitime infert, esse ubique materiam, ubi extensio est; & quoniam extra hunc mundum extensio potest concipi, sequitur, ut extra hunc mundum sit materia, & universum limites non habeat; præterea, quia extensio concipi potest, antequam mundus formaretur, iam ante formationem mundi exitit materia; cumque extensio ante quodvis datum tempus queat concipi, pariter materia ante quodvis tempus extiit, nec plane initium existendi habuit. In his non veritas consequentia, sed veritas principiorum deficit. Similia passim reperies hac ætate in libris cuiusdam generis Philosophorum in Germania, qui omnia scientifica methodo demonstrare se iactitant. Sed nempe concessis principiis quivis facile idoneus est demonstrationibus efficiendis; quia ea vis est rationis humanae, præsertim si cogitandi, & disceptandi exercitatio præcessit, ut non facile in ratiocinii forma labatur; ac credo, non modo studio opus fuisse iis, qui superiore ætate fuerunt, Dialetticis, ut Sophismata excogitarent, quæ discentium ingenia vexare, ac turbare possent. Alia hic quæstio locum habet, fierine posse in legitimo ratiocinio, ut ex falso antecedente sequatur rerum consequens? R. Fieri id potest opinione mea; ut, si quis ita concludat: omne animal ratione pollet (falso) atque homo est animal: igitur ratione pollet; quæ est vera conclusio: nempe in propositione universalis falsa: omne animal ratione pollet, contineri potest vera particularis; & in Geometria præsertim si quis novis inveniendis demonstrationibus dat operam, tum in Iurisprudentia Nat. imo in Physica quoque non nunquam falsa

falsa adsumuntur principia, ex quibus verœ conclusiones non nullæ deducuntur. Sed nihil interest pluribus verbis de hac re disceptare; modo illud teneatur, si consequens falsum sit, fieri haud posse, ut verum sit antecedens; idcirco sèpissime ex sequelis, sive falsis consequentibus datas theses oppugnamus.

PARS II. SPECIALIS.

De Regulis Logicæ applicatis ad diversam Materiam.

Regulæ generales, quibus conformandæ sunt operatio-nes mentis, speciatim applicari posunt ad materiam demonstrativam, probabilem, & captiosam, seu fal-lacem; cui partitioni respondet Apodictice, Dialecti-ce, & Sophistice. Sed primo de materia ad disqui-tendum proposita generatim differendum est.

C A P U T I.

De Statu Quæstionis determinando.

In omni disquisitione principio, quid sit illud, quod queritur, et explanari oportet, ne vagari, et errare cogatur oratio, aut agitatio mentis nostræ. Quocirca diversæ quæstiones, quæ re dif-ferunt, etiam verbis segregandæ sunt.

§. LXXI.

Ex controversia, seu conflictu binarum propositionum, quarum altera adfirmat, altera negat, nascitur quæstio, vel status quæstionis, quæ aut definita est, id est, certæ rei, loco, temporि &c. adstricta, aut infinita, vel sine eiusmodi notis determinantibus proposita. Sit controversia: danda est opera Philosophiæ: non est danda opera; hinc oritur quæstio: an sit Philosophiæ danda opera? quæ est infinita relate ad hanc: an sit Neutonianæ Philosophiæ opera danda? Utraque vel Theoretica est, seu ad cognitionem pertinens, e. g. sitne ius à natura profectum, vel hominum pacto, aut potentium voluntate; vel Præticia, seu ad actionem relata.

e. g. Quæ sint officia civis erga rem publicam: quomodo animi motus tractandi sint; & quamvis in hoc quoque genere semper includatur cognitionis alicuius quæstio; tamen altera quæstio ab altera multum differt, propterea quod in quæstione cognitionis sola scientia quæratur: in quæstione actionis ipsa rei, de qua agitur, cognition ad agendum tota referatur. Tria sunt, quæ in definita, vel infinita, in theoretica, vel practica quæstione occurunt; 1. *an sit*, fuerit, vel futurum sit, aut esse possit? 2. *quid sit*, vel quo nomine adpelletur? 3. *quale sit*? Est igitur quæstio conjecturalis, vel definitiva, vel qualitatis; Hinc Cicero L. III. de Orat. *Cogitationis tres modi, conjectura, definitio, &c, ut ita dicam, consequutio*; nam qualis sit res, fere ex eo intelligitur, quid quamque rem sequatur. L. II. ait: „Nihil est enim: quod inter homines ambigatur, „sive ex crimine causa constet -- sive ex disputatio- „ne, ut de ratione vivendi, in quo non, aut quid fa- „ctum sit, aut fiat, futurumve sit, quæratur, aut qua- „le sit, aut quid vocetur. „

Quævis quæstio definita est quodam modo (nisi in notionibus maxime generalibus veretur; ut, an omne ens sit unum, aut verum) infinita dicitur relate ad aliam, quæ plures continet notas determinantes, ex quibus eius resolutio pendet. Vulgo non modo discipline, sed etiam propositiones in theoreticas, seu speculativas dividi, & in practicas in præfatione diximus.

§. LXXII.

Ad conjecturam pertinet, I. Sitne aliquid? ceu-honestum sit aliquid reipsa, & natura rerum, hominumque, an so a opinione hominum? an existat æther Cartelianus, sive materia subtilis quaquaversus diffusa? fitne in hominibus aliqua scientia, id est, certa, & evidens veri cognitio? an cometa visus anno 1661 rediturus sit anno 1790? 2. Unde ortum sit? a sensibus, an a natura fint ideæ? origo vocum, an a natura, vel arbitrio mentium intellectu prædictarum? an atomorum agitatione oriri potuerit hic mundus? an cometæ a vaporibus solis vel planetarum existant, an fint corpora mundo coæva: fontium, & fluminum origo an a pluviis, vel mari petenda est? 3. Quæ causa efficerit?

an

an mens vi naturali efficiat in se ideas ? cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant ? 4. *An mutari possit?* e. g. an materia quædam vilior auro in aurum mutari possit ? an vis attrahens possit in minimis distantiis mutari in repellentem ? an pravus amoris habitus possit in bonum , & honestum verti ?

II. *Ad definitionem pertinet* 1. *Notio.* an, qui Neutonum sequutus ultimas caussas non definit , Philosophus dici queat ? an attractio Neutonianæ sit qualitas occulta ? idne fit ius , quod maxime utile ? 2. *Proprietas.* an ratiocinatio , & ægritudo etiam in belluas cadat ? argumentari, an soli Dialectico proprium , & ornate dicere soli Rhetori ? . 3. *Divisio*, vel *Partitio*. quotuplici sensu dicatur bonum ? an triplex bonorum genus , utile , delectabile , honestum ? rectene Logica in theoreticam dividatur , & practicam , cum vi definitionis ad recte operandum tota dirigatur ? 4. *Descriptio.* e. g. Sophistæ , Pedantæ , ut vocant , glorioſi , feditiosi. Huc aliqui trahunt quæſtionem de eodem , & altero e. g. an sit idem honestum , & utile ?

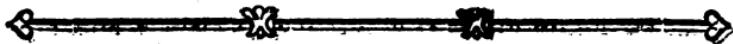
III. *Qualitatis quæſtio simplex* , si de re una quæritur e. g. an mundus in suo genere perfectus sit ? & *comparata* e. g. an sit hic mundus omnium possibilium perfectissimus ? an difficilior Logica , vel Geometria ? Alia est quæſtionum divisio in *Historicas*, si indagatur, quid sit ; quorsum & Mathematicæ pertinent, si rei magnitudo investigatur ; & *Philosophicas* , cur aliquid sit. Hinc & quæſtionem facti , & quæſtionem iuris , seu dogmatis distinguunt , & libros vel historicos esse aiunt, vel dogmaticos. Universe quidquid de re quavis cogitari , aut differi potest , vel ad eruditionem refertur , vel ad Philosophiam , quæ rerum caußas , nexus , relationes &c. expendit.

Mira in his omnibus est inconstantia loquendi ; nec vero Tullius , dum quæſtionum diversa genera diversis libris exponit , sibi constat. Puto tamen , illius mentem satis me attigisse. Illud addi potest , triplicem quæſtionem supra explicatam , an , quid , quale ; si de re , vel facto agitur , vocari rationalem : si de lege , legalem ; uti est quæſtio scripti , & voluntatis , an hæc sit mens legislatoris ; quæſtio legum contrariarum , an lex una , & contraria alteri

teri; quæstio syllogismi, an ex lege quidpiam inferatur: quæstio ambigui, si de voce dubitetur. Hæc ad interpretationem quorumvis scriptorum applicari possunt. Universus status defumitur ab eo, quod probandum est; in coniecturali factum non supponitur, sed queritur per coniecturas: in definitivo ponitur factum seu certum, ac de illius nomine litigatur: in statu qualitatis de perfectione, utilitate, honestate, æquitate rei queritur.

§. LXXIII.

Proposita quæstione, si ea copulata fit, & in partes segregari possit, singula, quæ inter se differunt, discernenda sunt, atque seorsim tractanda via quadam, & ordine; nequit enim in res plures, diversasque simul intendi animus, neque iudicium ferri de toto, nisi cognitis partibus; quapropter refecanda sunt, quæ ad rem non faciunt, exprimendumque non modo quid sit id, quod agatur; verum quid non agatur in praesenti. Recte autem ARISTOTELES initium tractationis dubitatione fieri vult L. III. Met. C. I. Quia veritatis cognitio comparatur solutione eorum, quæ prius dubitata fuere; solvere autem vinculum nemo potest; qui nondum ignoret. Quemadmodum vero prænoscendum est quodam modo, quorsum quis tendat cogitando; ita facta quæstiosas resolutione singula velut vestigia animo relegenda sunt, totaque series, & progressio, nexus item principiorum, conclusionumque examinandus.

C A P U T II.

De generalibus Ratiociniis, quibus proposita quæstio resolvitur.

Constituta quæstione dispiciendum est, unde eius resolutio pendeat, 1. an a sensu, si de re sensibili agitur; 2. an a ratione, si quid intelligibile est, ac ratiocinando eliciti debet, 3. an ab autoritate ut in iis, que credibilita adpellantur, 4. an denique a sensu communis naturæ, ut iis in rebus, que neque sensu externo, vel reflexione, neque distincto ratiocinio, neque auctoritate hominibus innovescunt, aut firmiter persuaderentur.

§. LXXIV.

§. LXXIV.

Ea, propter quæ aliquid pro vero haberi potest, appellantur indicia, vel criteria veritatis, requisita certitudinis, rationes, media, motiva, argumenta; quia rei probandæ serviunt, vel rei dubiæ conciliant fidem, & ad assensum movent, vel inclinant, & veluti vim quandam in intellectum exerunt. Et quoniam saepenumero plura desiderantur, ut quidpiam pro vero haberi possit; idcirco criteria vel sufficientia sunt, vel insufficientia, seu partialia, uti plene, vel ex parte duntaxat ex iis intelligitur, aliquid esse verum. Argumenti cujusvis explicatio, seu forma, in quam redigi solet, argumentatio nuncupatur, dumque per eam manifestatur quidquam, quod dubium est, probari dicitur; nam obscurum per aliud apertius, clariusque, incertum per certius, & probabile per probabilius manifestari oportet.

Si cui rei certum nomen tribuitur e. g. auri, singulæ notæ, quæ in re inesse obseruantur, indicia esse possunt, ob quæ id nomen eidem vere competit: ut quis doctus, iustus, mansuetus, fortis &c. dici queat, pluribus indiciis opus est; quando inductione utimur, singuli casus particulares indicio sunt, conclusionem generalem esse veram: siquid pro vero habetur ob alterius testimonium, in teste notitia rei, veracitas, præterea genuina dictorum eius interpretatione requiritur: ut quis homicidii &c. postulari queat, fere plura indicia, & signa colliguntur: certæ corporis mutationes, tumor, color &c. indicia sunt hausti veneni: ut quævis propositio pro vera habeatur, necesse est, ut veritas ideæ subiecti, dein habitudo eiusdem relate ad ideam prædicati percipiatur: siqua veritas ratiocinando obtinetur, tum veritas principiorum, tum nexus eorundem cum conclusione spectandus est. Patet igitur, quomodo criteria seorsim singula sint insufficientia, omnia collectim sufficiencia. In iudiciis quoque forensibus probatio dicitur plena, quando eam fidem facit, ut terminari possit controversia: semi-plena, quæ fidem quandam facit, nec tamen ad terminandam litem sufficit. Criteria variis non minibus indicavimus: dicuntur aliquando signa, quatenus sub sensum cadunt, & præterea ideam rei commixæ excitant; e. g. effractio ianuae signum est furti; dein conie-

*E*turæ a conjectu , seu directione quadam rationis ad veritatem , ut Quintilianus ait L. III. Inst. c. 7. Quatenus ob indicia quædam mens in aliquam partem dirigitur , seu inclinatur. Dein præsumptio dicitur conjectura in rebus dubiis collecta ex indiciis in similibus adiunctis frequenter evenientibus : suspicio dicitur iudicium deductum ex signis communib[us] in deteriorem partem. Sed in his omnibus alii aliter , atque alii definiunt.

§. LXXV.

Criterium sensus nititur hoc generali ratiocinio : *Quidquid sensu , vel experientia manifesta , & constante percipitur , illud est (nisi alia ratio gravis obstat) Porro hoc , illudve sensu , vel experientia manifesta , & constante percipitur : igitur est.* Quæ in usu sensuum sint observanda , dictum est §. LXVII. n. II. III. IV. Philosophi phænomenon vocant , quidquid consideratione dignum sensu externo percipiunt , vocantque experimentum , si quod phænomenon accidente hominum industria contingit : quæ vero veluti sua sponte citra humanam soleriam eveniunt , ceu planetarum motus , dicuntur observations. Regulas experiundi , observandique Physica , & multo etiam magis ipse usus docet.

§. LXXVI.

Criterium rationis in iudiciis , quorum veritas sola idearum comparatione elucet , hoc modo exprimi potest : *Quidquid in idea rei clara , & distincta , cuius veritas explorata est , continetur , id de illa re vere enunciari potest : porro hoc , illudve prædicatum in idea rei clara & distincta , cuius veritas explorata est , continetur : igitur hoc , illudve prædicatum de illa re vere enunciari potest.* Criterium rationis in iudiciis mediatis ad�licatur hoc generali ratiocinio : *quidquid ex veris principiis legitime deducitur , illud pro vero habendum est : porro hoc , illudve ex veris principiis legitime deducitur : ergo hos , illudve pro vero habendum est.* In usu igitur huius criterii spectanda est veritas principiorum , seu materia ratiocinii , & veritas consequentiæ , seu legitima forma , de qua pariter superiore parte egimus.

Quod cum veritatibus vi naturali cogitandi cognitis congruit , id rationi conforme , vel secundum rationem dicimus :

eimus : quod ex illis deduci minime potest , supra rationem : quod iisdem repugnat , contra rationem ; Non pauci cum contra , vel secundum rationem quidquam esse pronunciant , solas respiciunt ideas , & cognitiones , quas mente sua ipsi met tenent , quibus , siquid conforme deprehendunt , vel difforme , ita id secundum , vel contra rationem censem . Verum cum ideæ nostræ , cognitionesque & paucæ numero sint , & valde imperfectæ , cavendum , ne , quod iisdem congruere non videtur , continuo ceu absurdum , rationique repugnans rejiciatur . Siquis homini cæco adfirmaret , pītam tabulam , quam planam esse tactu deprehendit , visui adparere introrsum vergere , aut parte quadam prominere , næ id cœcus contra rationem duceret . Sanam rationem dicimus , quando ea nulla animi perturbatione , nullis præiudiciis temere conceptis , nullis falsis principiis , nullaque ignoratione veri ad concludendum necessarii est corrupta . Displacet vox sancæ rationis nonnullis Philosophis , qui negant rationem esse , quæ sana non est . At enim norunt iudicem , quam saepè ex falsis principiis , quæ pro veris habentur , varioz deducantur conclusiones legitima concludendi forma ; queror , qua mentis facultate eæ consequentes fi ant ? sensu ? phantasia ? Haud sane , si generalia sint principia ; igitur ratione , quæ tum quidem falsa est opinione vitiata ; imo in omni demonstratione apagogica , vel deductione ad absurdum quidpiam tale contingit . Quam ob rem , si sensus sanos , & valentes , itemque depravatos dicimus , cur sanam rationem , vel corruptam appellare non sustinebimus ?

§. LXXVII.

Criterium Auctoritatis nititur hoc ratiocinio : Quidquid testatur is , de quo constat , quod verum & possit , & velit dicere , id pro vero tenendum est : porro hanc rem testatur is , de quo constat , quod verum & possit , & velit dicere : igitur haec res pro vera tenenda est . Quicunque alteri quidpiam indicat velut a se perspectum , testis vocatur : dictum , aut factum , quo tale indicium fit , testimonium , vel auctoritas , quatenus ad adsensum nos movet ; movet autem , quando non modo mens testantis , sed etiam notitia , quam de re habet , & veracitas , seu voluntas dicendi verum , comperta est ; his igitur rebus auctoritas constituitur , quæ divina est , vel humana ,

mana , uti testimonium a Deo , vel homine proficiatur , quod *authenticum* appellant , si non modo de illius existentia , sed etiam de auctoritate testis legitime constat . Qui pro vero habet quidquam propter auctoritatem alterius , eidem *credere* dicitur : & ad sensus ob alterius auctoritatem *præstitus fides* est , divina , vel humana , eaque historica , quæ in factis , rebusque singularibus versatur , vel dogmatica , quæ adhibetur testanti de dogmate , seu iudicio universali mediato , vel immediato . Porro cum infinita sit Dei sapientia , & veracitas , perspicuum est , firmissimo ad sensu amplectenda esse , quæcunque divina auctoritate nobis innotescunt , et si naturali ratione clare attingi nequeant ; *denuo enim* , inquit Augustinus , *Deum aliquid posse , quod nos fateamur , investigare non posse* . Nec vero , quæ rationem nostram superant , quæque arctis limitibus , & angustiis humanæ mentis comprehendi nequeunt , propterea sanæ rationi repugnant . Justissime Concilium Lateranense Sess. 8. damnavit ineptam quorundam opinionem , in quibus Pomponatius erat quidam in Italia , adserentium , humanam mentem theologicæ , id est , secundum revelationem esse immortalem , philosophice autem , sive spectata ratione mortalem . De usu humanæ Auctoritatis vulgo aiunt , cuivis perito in sua arte credendum esse . In quæstionibus facti spectanda sunt , 1. factum , seu res , quæ narratur . 2. Narrandi modus . 3. Persona testantis , tum ratione intellectus , sitne satis prudens &c. ratione sensuum , num oculatus , an auritus sit testis ; ratione voluntatis ; an partium studio , spe , metu &c. ducatur .

Si de naturalibus rebus disceptatur , magnopere caudum , ne temere abutamur sacra auctoritate ad eiusmodi quæstiones , quæ neque cum fidei mysteriis , neque morum disciplina habent nexum . SS. quoque Ecclesiæ Patres seu Magistros , ac Duces in negotio religionis , salutisque ceteræ Deus hominibus dedit , non Philosophiæ , aliarunne artium Doctores . Hinc Melchior Canis L. VII. Loc. Theol. lapienter animadvertisit : „ Sancti Patres in hisce artibus , „ humanis non Christum , sed Platonem , sed Aristotelem , „ sed Avincennam , homines videlicet impios , aut cæcos „ habuere Magistros , aut suum intellectum fallacem , aut alios homines erroribus obnoxios sequuti sunt .

§. LXXVIII.

§. LXXVIII.

Criterium sensus communis naturæ hoc ratiocinio continetur : *Quidquid omnes homines omnium temporum, ac nationum iudicant in re summi momenti, quæ ad vitam moralem, vel naturalem est necessaria, id indubitate est verum : omnes autem homines omnium temporum, ac nationum iudicant, hoc, illudve esse, idque est summi momenti, & ad vitam moralem, vel naturalem necessarium : ergo hoc, illudve indubitate est verum.* Qui in historia humani generis paulum modo versatus est, manifeste novit, apud omnes homines ratione utentes Vigere persuasiones quasdam communes, constantes, uniformes quibusdam de rebus, quæ neque sensu extorno, nec reflexione, nec institutione, & auctoritate, nec adcurato ratiocinio cunctis infotescere, aut constanter, firmiter que inculcari potuerunt. Eiusmodi persuasiones ad vitam moralem, sive honestatem morum, & naturalem religionem pertinentes, sunt : *Non sum a me ipso, nec fui ab æterno : existit ens quoddam supremum, quod res cunctas produxit, & nunc etiam administrat, atque in primis humanis rebus invigilat : sunt actiones bonæ, quas illud Ens summum, sive Deus, præcipit : sunt malæ, quas severe prohibet : superstes post hanc vitam est humana mens, semperque erit, eademque virtutis præmium, flagitorum poenam recipiet : Est in hominibus recta quædam ratio opposita deliramentis, & turpitudini, ac sceleri : in hominis arbitrio est bene agere, aut male &c.* Aliæ quædam persuasiones in hominibus sunt, quibus vitae naturali consulunt, & ex præteritis uniformibus experientiis de futuris, & similibus iudicant naturæ factis, atque eventibus : *Qui manum admovet igni, aut ferro candenti, læditur : qui non habet, quod bibat, vel rodat, fame, sitique cruciatur : quidquid in natura fit ordine quodam, certaque, & constanti lege, aptisque usibus servit, id non temere, & casu, nec sine mente intellectiva constitutum est.* Quæritur hoc loco, utrum constans, & uniformis persuasio humani generis, sive, ut aiunt, communis naturæ sensus pro veri criterio haberri possit exemplo antiquissimorum Philosophorum, qui inde argumentum deduxerunt pro demonstranda Numinis existentia, immortalitate animorum, & iure naturali stabiliendo.

liendo. Ex Philosophis heri natis istuc argumentum ceu asylum ignorantiae quidam explodunt, qui sibi tanto plus sapere videntur, quo pluribus contradicant, & proterius adspernentur, quidquid antiquitatem sapit. Contra hos cum in praesenti ago, instar axiomatis sumo:
 1. Est in hominibus sana quedam, rectaque ratio, qua plurimis casibus verum cernant, idque internoscant a falso; qui enim omnes, ac singulos mortales constanter delirare, omnemque mundum fatuorum esse domicilium volunt, ii profecto nec docendi sunt, nec audiendi, neque verbis, sed carcere constringendi. 2. Id, quod a sana ratione provenit iudicium, indubitate est verum; secus non esset sana, sed vitiata ratio.

§. LXXIX.

Propositio I. *Consensus omnium in formandis naturae indiciis manifesto indicio est, ea provenire a sana ratione.* Prob. Indubitatum est, generalis confessionis istiusmodi iudiciorum esse generalem quandam, & communem causam; quidquid enim in innumeris casibus constanter, eodemque modo fit, non fit temere, non casu, non errore, sed necessaria quadam, constante, & uniformi lege. Porro generalis, communisque causa eius confessionis alia esse non potest, nisi ipsa natura intellectiva, sive ratio, quæ in omnibus hominibus inest, neque ex se, & natura est corrupta, neque in omnibus eodem errore corrupta esse potest; error enim vagum quiddam est, mutabile, difforme, ac contingens: sola ratio communis est in humano genere, & necessaria, constans, ac uniformis omnibus seculis, & apud omnes nationes; quapropter fieri non potest, ut homines locis, ac temporibus longissime diliti, ingenis, studiis, affectionibus, institutis, educatione, aliisque præiudiciis dissententes, universe, constanter, atque uniformiter consentiant in iis iudiciis, nisi ea sana ratio ceu communis omnium magistra doceret, & ita doceret, ut nulli varietati subiaceant, sed ab omnibus teneantur, & cogitate teneantur, studioseque, ceu ad omnes, & singulos pertinentia, de quibus saepissime cogitent præferunt adversis in rebus, mortisque discriminis, in quo vel pessimi quique eorum sensum produnt, & veritatem comprobant vel inviti, quando scelerum vindicament,

C. II. Ratiocinia general. pro solut. question. 111

timent, & ob male facta poenasque alterius vitæ anguntur. Quapropter naturæ rationalis hæc est lex quædam, ut in cognitionem istiusmodi veritatum quisque veniat necessario; neque vero ea cognitio ab humano arbitrio pendet. Hinc Tullius L. I. qq. Tuscul. ait: *Omni in re omnium gentium consensio naturæ lex putanda est.* Et L. II. de Nat. Deor. *Opinionum commenta delet dies: naturæ iudicia confirmat.*

§. LXXX.

Propositio II. *Consensus omnium firmissimum est argumentum eorum iudiciorum, quæ supra recensuimus.* Prob. Id, quod ostendit a sana ratione provenire iudicium quoddam, est firmissimum veritatis argumentum: consensus autem omnium id ipsum ostendit: est igitur is firmissimum veritatis argumentum; idcirco Tullius L. I. de Nat. Deor. *de quo, inquit, omnium natura consentit, id verum esse, necesse est;* ac si iis quoque in rebus, quas perspicuo ratiocinio a nobis demonstratas iudicamus, aliorum hominum consensus nos plurimum confirmat; cur univerli generis humani in his rebus tam gravibus, tantique momenti, quæ cum vita morali tam arcte connexæ sunt, quæque ad omnes, & singulos maxime pertinent, consenso veritatis argumentum haud sit?

§. LXXXI.

REFUTANTUR OBJECTA.

I. *Nequit explicari, quid sit, & in quo consistat communis naturæ sensus; neque enim facultas est a reliquis cogitandi viribus, & potentiis distincta, quod a nemine Philosophorum adhuc dictum est; neque habitus cuiusdam potentiarum in omnibus hominibus, etiam incultis, ac rudibus esse potest. Vox: instinctus, terminis inanibus accensetur a plurimis, & naturæ vox, qua Tullius utitur, metaphorica expressio est, abhorrens a subtilitate Philosophice.* R. Sensus naturæ non est habitus singulari studio acquisitus, neque cogitandi facultas a vi ratiocinandi distincta, sed est ipsa ratio, aut potius dispositio, & inclinatio rationis, quæ in omnibus inesse a nobis colligitur ex eo, quod omnes homines omnium temporum,

rum, ac nationum ea iudicia forment, faciliq[ue]t usu rationis in cognitionem earum veritatum veniant, & quamvis non æqualis sit in omnibus ratiocinandi vis, sed maior in aliis gradus, in aliis minor; tamen is certe gradus inest in omnibus, qui usu rationis pollent, ut eas veritates eliciant ratiocinando, et si distinctum non sit istuc ratiocinium, neque ab incultis hominibus apte explicari verbis queat, qui quidem nec se animam habere, sensuque, vel ratione esse præditos, satis expōnere norunt, uti & sentiunt, & cogitant. Porro cum uniformia, constantiaque, & necessaria sint ea iudicia, non inepte *naturæ lex* vocantur, uti idem in aliis uniformibus phænomenis fieri solet: adcommodatus autem ad hominem *vox* naturæ nuncupantur, quia homo, contra ac muta entia, cogitationes suas, iudiciaque de supremo Numine, de vita altera, de principiis morum sermone, precibus, sacrificiis, variisque ritibus palam facit. Vox *instinctus* latius patet, & bestiis quoque, atque actionibus facultatis adpetitivæ tribuitur.

II. *Argumentum ab hominum sensu, & opinione diutum non satis dignum videtur Philoopho, qui ratione, non auctoritate nisi debet.* R. 1. Argumentum a generalibus naturæ legibus ductum, siquod aliud, certe est philosophicum: tale est id, de quo agimus, quia generalis, & constans omnium consensio re ipsa lex quædam, & necessaria, atque uniformis operatio mentis intellectivæ est. 2. Philosophus expendens naturam, finemque humanæ mentis perpicue intelligit, quod homo rationis, & arbitrii compos se ipsum regere, atque ad finem suum, honestamque vitam movere, agereque, & proin principia, ac fundamenta honestatis nosse debat: hæc theoria eundem dicit ad investigandum, an mens humana ea principia, ac fundamenta re ipsa norit, perspiciatque; inventoque communi sensu, & consensu humani generis novum pro theoria confirmanda argumentum comparat, ea propemodum methodo, qua in Phylica, & Astronomia analysis naturæ ad theoriam condendam, conditaque theoria ad nova capienda experienta veluti manu nos dicit, quæ quidem si penitus consentire cum theoria deprehenduntur, novo firmamento eandem stabiliunt, novoque lumine perfundunt: 3. ipsa *limitudo naturæ hominum*, similesque cogitandi

C. II. Ratiocinia general. pro solut. quæstion. 113

tandi vires , quibus idem mundus obiectus est , rationem quandam velut à priori suppeditat , cur omnes patiter , ac universi homines quasdam communes , & immutables notiones concipient , & communiter ferant quædam iudicia , et si aliis in rebus penitus discrepent . Quare , ut concludam hunc locum , ita existimo : argumentum ex generali naturæ lege deductum , genuinæ philosophandi methodo conforme , & cuius ratio a priori reddi potest , certe philosophicum est : tale est id , quod communem naturæ sensum nuncupamus .

III. *Quævis inclinatio rationis ad ad sensum indicium est veritatis ; igitur frustra provocatur ad consensum , & inclinationem omnium.* R. d. a. Si satis constet , eam inclinationem a sana ratione provenire , ut id ex consensu omnium , non ex privata quavis inclinatione constat ; c. a. secus n. a. & c. Innumera sunt asserta , præsertim in Iure naturali , ad quæ tuenda inclinari se a sana ratione quidam putant : alii aliis de causis in partem oppositam inclinantur : nihil igitur ex privatis , & dissentientibus opinionibus confici potest ; neque vero inde lex quædam naturæ colligitur , qualem effici ex confessione omnium diximus .

IV. *Finis persuasionis generalis de existentia Dei , & immortalitate animorum est honestas vitæ : is autem finis perinde obtinetur . seu veræ ponantur esse persuasions , seu falsæ , cum non raro falsa opinio , quam e. g. miles habet de vita ducis , qui re ipsa iam obiit , incitamento esse posset , ut graviter dimicet ; igitur , aiunt , nequit ita concludi : haec persuasions sunt fundamentum honestatis : ergo necessario veræ.* R. Si qua falsa opinio honestæ actionis aliquando occasio est , id fit per accidens , ut aiunt , in singulari casu ; per se autem , & generatim omnis recta , & honesta actio , omniaque practica principia non nisi veritate cuiusdam theoriæ , seu cognitionis speculativæ nituntur ; illæ autem persuasions de Numinis existentia , & animorum immortalitate eiusmodi sunt fundamentum honestatis , ut , si falsæ ponantur , re ipsa omnis honestas , & tranquillitas vitæ funditus tollatur ; quod hoc quidem loco pluribus verbis explicandum non est .

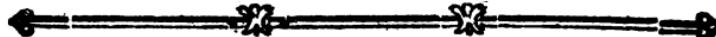
V. *Forte ex præiudiciis , atque educatione ingeneritur*

H

tur

tur hæ persuasiones; R. Cum eæ vigeant ubique, & viguerint semper, dubitari nequit, quin eiusmodi sententiae de supremo Numine, & altera vita iam inde a prima ætate hominibus instillentur; sed num ideo mera sunt præiudicia infantiae, atque educationis, cum eæ ipso progressu ætatis, rationisque usu perpetuo roborentur, & a cultis gentibus, doctisque hominibus, in quibus maior est rationis vis, obfirmate, atque indubitato teneantur? Nec vero hæ persuasiones sensuum fallaciis subiacent; ipsa vero earum uniformitas, constantiaque omnem suspicionem præiudiciorum, quæ a sectis, vel affectibus nascuntur, longissime submovet: cumque eæ ad omnes homines, & singulos pertineant, maxima etiam vulgi, & multitudoñis auctoritas est, quæ suis in rebus minime stupida est, aut facile, constanterque decipi potest.

VI. *Inutile est Hoc criterium, cum sensus omnium, qui ubique sunt, & omni ætate fuerunt, explorari nunquam possit.* R. Hæc quidem obiectio ad quæstionem facti pertinet: an re ipsa detur consensus omnium in quibusdam iudiciis; nec vero id ad Logicam pertinet. Generatim aio, minime requiri completam inductionem in hac re, satisque esse, si de innumerabilium sensu, & consensu sua quemvis experientia convincat: de sensu vero aliorum, qui locis, vel temporibus a nobis absunt, istiusmodi habeamus testimonia, quibus fides negari ab homine sanæ mentis non potest; an vero, si opinionem omnium exquirere non possumus, propterea iure dubitabimus, an omnes re ipsa beatitatem adpetant, miseriam fugiant, vel alimentis egeant ad sustentandam vitam?

C A P U T III.

De Resolutione Apodictica.

Quævis ratiocinatio resoluta potest in principia formalia, examinando eius formam, de qua superiori parte egimus, & in principia materialia, spectando materiam, quæ aut demonstrativa est, seu Apodictica, aut probabilis, aut sophistica. Hoc loco de demonstratione agendum est contra Scepticos.

§. LXXXII.

§. LXXXII.

Si intellectus, cum de præstanto adsensu agitur, animadvertisit, se ob insufficientia veritatis indicia verari in periculo erroris, *actu formidare* dicitur: ipsa indiciorum insufficientia, seu fallibilitas motivi vocatur *formido radicalis*. quia veluti radix, & fundamentum est formidinis actualis. Id, quod tam sufficientia veritatis indicia habet, ut nullus de opposito formidandi locus relinquatur, *certum* nuncupamus, cui opponitur *incertum*, seu formidini obnoxium. *Immediate evidens* est, quod intellectis terminis mox habetur pro certo, sive quando habitudo idearum ex sola earundem comparatione elucet; quo casu cognitio veritatis dicitur *intuitiva*. *Mediate evidens*, quod ex principiis immediate evidentiis ita deducitur, ut legitima consequotionis forma, & connexio conclusionis cum principiis clare perspiciatur; ac talis cognitio adpellatur *demonstrativa*; est enim demonstratio quedam probationis species, cuius principia certa & evidenta sunt, & inter se, ac cum conclusione legitime connexa; ut proin & materia spectanda sit, & forma. *Scientia* est habitus demonststrandi: imo quævis cognitio certa, & evidens rei per causam, sive per principia probationis, saepe scientia nuncupatur: *opinio* vero est adsensus propositioni incertæ præstitus. Retentio adsensus, sive suspensio iudicii orta ex formidine, vel animadverso periculo erroris, adpellatur *dubium*, idque *positivum*, quando proutraque parte, tum adfirmante, tum negante, positivæ rationes suppetunt; ut si unus testis adfirmet, alter idem neget: *dubium negativum* est, si nulla, aut prope nulla iudicandi ratio suppetit; ceu, an fœlæ sint pares numero, vel impares: quamquam hic status mentis, in quo nulla adsensus, vel diffensus ratio præsto est, potius ad ignorantiam referri debeat.

Certitudo, ut ex dictis patet, firmitatem quandam adsensus: evidenta vero perspicuitatem cognitionis continet, & a Tullio vocatur lumen quoddam mentis, quod per se ea, quæ sunt, ita, ut sunt, indicat: omne igitur, quod evidens, id pariter certum est, non vicissim. *Mysteria religionis* certitudinem habent summanam, evidentiam relate ad nos non habent. Metaphysica, seu absoluta certitudo est,

quando penitus repugnat , ut errori obnoxia sit : certitudo Physica , quando salvis naturae legibus , & citra miraculum falsum subesse nequit : Moralis denique , quæ in legibus prudentia , communi hominum præcipue sapientum consuetudine iudicandi , in Historicorum fide , casuum similium frequentia &c. fundatur . Pariter Metaphysica , & Physica evidentia distingui solet ; ac Metaphysica evidenter quidquam cognoscere , nihil est aliud , nisi veritatem idearum , ac habitudinem earundem perspicue intueri : qui quidem intuitus iudicium est actuale , in quo nullum dubium , vel suspensio iudicii , nulla formido locum habet ; si quis proin querat , an intellectus in evidentibus necessiter ad ad sensum , perinde facit , ac si quis interrogaret , utrum homo apertis oculis , sanisque , & animo praesente necessario videat obiectum praesens . Porro et si certitudo , & incertitudo affectiones sint cognitionum , non rerum ; tamen expressiones vulgo receptæ eas referunt ad res ipsas , nempe uti res in animo praesentes sunt : recte autem statuitur certitudo quædam obiectiva , sive infallibilitatis , quæ est essentialis determinatio cognitionis ad veritatem orta ex infallibili principio . Eiusmodi certitudo inest tum cognitioni Divinae , tum nostris actibus fidei &c. supernaturalis ob lumen supernum ad eos concurrens , quemadmodum Theologi explicant . Huic opponitur certitudo subjectiva , sive adhæsionis , quam supra definivimus ; ac si ea firmitas ad sensus , sive adhæsio mentis ex criteriis veritatis oritur satis perspectis , intellectualis dicitur , si autem a voluntate pendet , affectiva , quæ imprudens est , & pertinacia dicitur , nisi satis explorata sint antea indicia veritatis .

§. LXXXIII.

In disciplinis demonstrativis omnia ad notiones rerum , ac propositiones revocari possunt immediate , vel mediate evidentes , quæ a Mathematicis insignitæ sunt propriis nominibus ; ac 1. Quævis propositio theoretica , vel practica (Schol. §. LXXI.) indemonstrabilis dicitur , si eius veritas intellectis terminis , vel comparatis ideis mox patet , sive pro certa habetur : demonstrabilis , cuius veritas probatione eget , sive ex aliis propositionibus colligi debet . 2. Axioma est propositio theoretica indemonstrabilis ; ceu , totum est maius sua parte .

Foſtū-

Postulatum vero est propositio practica indemonstrabilis, ceu, quævis linea recta produci potest. 3. *Theorema* est propositio theoretica demonstrabilis e. g. in quovis triangulo rectilineo omnes anguli iunctim efficiunt binos rectos. *Problema* est propolitio practica demonstrabilis e. g. ducere parallelam ad datam rectam. 4. *Corollaria* vel *consecutaria* sunt propositiones ex præcedente notione, vel propositione per se se quodammodo fluentes, facilique ratiocinio deductæ. 5. *Scholia*, seu notæ seu animadversiones subnectuntur notionibus, & propositionibus declarationis gratia, vel eruditionis. 6. *Lemmata* sunt propositiones ex alia scientia mutuatæ; omnes enim disciplinæ commune quoddam vinculum, & velut cognitionem habent, quæque in alia demonstrantur, in alia citra demonstrationem ceu vera sumi possunt; quævis igitur scientia ius lemmatum habet. 7. *Porismata* sunt propositiones ad eandem, in qua traduntur, scientiam, & materiam pertinentes, sed quæ ad alias propositiones probandas præmitti solent; ut, si in Physica naturam luminis expositurus prius ostendam, lumen propagari per lineas rectas.

Hæc sunt vere principia demonstrationum, nempe notiones, axiomata, & postulata, quæ ex notionibus deducuntur (LXV. n. III.) dein propositiones antea demonstratae, lem mata quoque, & experientiae certæ, atque indubitate, Ipsa parro demonstratio in varia genera tribuitur, uti probatio (§. LIX.)

§. LXXXIV.

In serie plurium demonstrationum inter se conne-
xarum curandum est, ut notiones, seu definitiones præmittantur eæ, quarum definita continentur in posterioribus notionibus: propositiones quoque eo ordine collocentur, ut ex præcedentibus intelligi queant, quæ sequuntur; verbo, ut tales veritates, & tali ponantur loco, ut aliis sequentibus certo, & evidenter percipiendis serviant. Finis enim eiusmodi seriei, qualis præcipue in Mathematicis disciplinis reperitur, is est, ut cognitio scientifica, id est, certa, atque evidens facile, ac cito obtineatur; sœpe igitur erroris, ac confusione periculum existit; ac si qua parte, uti fit præser-

tim festinandi studio, evidentia cognitionis deficiat, tota, quæ deinceps sequitur, ieriei continuatio, quæ nexus habet cum illa parte, firmitate, & perspicuitate cognitionis caret; quemadmodum in Arithmeticā operatione adfirmate dicere non possumus, genuinam summam, vel differentiam, productum, vel quotum esse in entum, nisi consciī nobis simus, debitum certitudinis, atque evidentiæ gradum in singulis progressiūs operationis conservatum a nobis fuisse; quapropter expedit, longiores series dividere in minores partes, singulasque seorsim, & paulatim examinare. In quem finem notandum, aliam esse actualē cognitionem, aliam habitualem. Actualis est, si quis habitudinem idearum vel sola earum comparatione, uti in iudicio intuitivo, vel per intermedias ideas, ut in demonstrativo, actu percipit, & intuetur: contra Habitualis, quando veritas penitus percepta ita infixa memoriæ est, ut, si in mentem denuo redeat, ceu explorata mox recipiatur; quod sit dupli modo; 1. Si veritate recurrente simul habitudo idearum, & rationes, quibus ea demonstratur, iterum perspiciantur. 2. Siquis meminit, se eius veritatis convictum aliquando fuisse, et si rationes, quibus convincebatur, nunc mente exciderint. Atque hoc casu non tam rem cognoscimus, quam memoriæ nostræ fidem habemus, & persuasio de eiusmodi veritate, et si cognitionem scientificam actualē non attingat; tamen quodvis opinionis, seu incerti adsensus genus superat, & certitudinem parit, præsertim si ipsa propolitio, cuius demonstrationem vel semel recte perspeximus, saepius animo repetita sit.

Multa passim a Wolfianis de demonstratione verba frunt; sed res tota non tam regulis, quam ipso demonstrandi labore iterato suscepto, atque usu, & in primis Geometriæ studio perdisicitur.

§. LXXXV.

Propositio. *Est in hominibus scientia quædam, sive ea pro cognitione certa, & evidente, sive pro habitu demonstrandi sumatur.* Prob. 1. Sensu externo certum est, & omnino evidens, mundum existere, ignem urere, corpus nostrum famę, liti, scissione, aut tensione nervorum cruciat̄ posse. Qui ea de dubitat, experiri

riri cogatur. Dein reflexione manifestum est, esse in mente nostra cogitationum, atque adpetitionum, voluptatis, tædii perpetuam vicissitudinem; Auctoritate comperimus, esse in mundo urbem, quæ Roma, Viena &c. dicitur, fuisse alios ante nos homines, Iulium Cæsarem, Tullium, Platonem, Aristotelem; quis serio de his dubitet? vi rationis perspicimus radios circuli esse æquales; imo Arithmeticam, & Geometriam quis scientias esse neget? In aliis disciplinis quam innumera sunt dogmata, quorum certa, atque evidens cognitio comparari a nobis potest? res tota clarior est luce meridiana. Prob: 2. Ex absurdis. Qui nihil sciri posse adfirmat, ne id quidem certo scit, quod nihil sciat; idem dubitare cogitur, an ullam habeat rationem adfirmandi quidquam, vel negandi; denique qui sensu, & ratione certi quidquam cognosci posse inficiatur, inficiari quoque debet, id fieri posse auctoritate divina; nam, ut pro certo haberi possit, quidquam a Deo revelatum esse, necesse est, ut pro certo habeatur, Deum existere, eum posse hominibus loqui, re ipsa loquutum esse, recteque intelligi a nobis, quæ loquutus est. Satis ex his patet, quam insanum, & pestiferum sit istuc hominum genus, qui omnem scientiam tollunt, quamque exitiosum reipublicæ, ac religioni, cum fanaticismus inducat, & fundamenta religionis convellat; idcirco Ant. Genuensis Append. ad prior. Metaphys. Partem L. II. ait: *Si sibi consentanei esse volunt, confident, nec Prophetas, nec Apostolos olim certos esse potuisse, Deum sibi loqui, nec nos hodie esse, si illi non fuerunt. Nam illi nec ratione, nec sensu, nec auctoritate ulla humana nisi poterant; quid ergo? an Deum sibi loqui revelatione Divina censemus? revelationem vero auctoritate Divina, & Divinam auctoritatem revelatione? non puto ullum esse, qui sic ineptiat.*

Conclusio est contra Scepticos, qui ita disti sunt από τα σκεπτέα, quasi perpetuo considerarent, & circumsiperent, quænam esset uspians terrarum certa veritas, eam tanen nunquam deprehenderent. Idem & Zetetici από τα ζητεῖν vocabantur, quod verum semper quererent, nunquam invenirent, & Aporetici a perpetua dubitatione, Ephetici quoque από τα επεχεῖν, quod ad sensum semper coniverent, sive iudicium suspenderent; denique & Pyrrhonici

a Pyrrho Eleæo, Aristoteli aequali, ad quem Scepticismi, sive insaniae huius originem referunt; quid enim insanius, quam sapientis nomen adfertare, & sapientiam, quæ nulla est sine cognitione certa, & evidente, proscribere velle? hoc videlicet est, oculatum velle dici propterea, quod nihil videas. Est autem Scepticorum genus triplex; quidam universales nuncupantur, seu effrænes, qui nihil plane certo, evidenterque cognosci posse contendunt: dein alii immoderati, qui sensu, ratione, hominum auctoritate vix ac ne vix quidem aliquam certitudinem, & evidentiam, at sola Dei revelatione eam, quam habemus, comparari posse aiunt. Denique alii moderati, qui limites sensuum, rationisque humanae recte expendunt, ac prudenter de rebus dubitare didicerunt; de quo differam capite sequente; hic enim contra universales Scepticos, & immoderatos agitur, quibus velut e regione, aut a fronte opponuntur Stoici quidam, qui dogmata sua immutabili, ac firma ad sensu amplectebantur: medium prope viam tenuerunt Academici, quorum parens Plato, unus Socrates extitit, quibus Speusippus Platonis e sorore nepos, dein Xenocrates, tum Polemon, Crates, & Crantor successere; hi quidem, teste Cicerone L. I. Acad. illam Socraticam dubitationem de omnibus rebus, & nulla ad confirmatione adhibita consuetudinem differendi reliquerunt. Ita facta est, quod minime Socrates probabat, ars quædam Philosophicæ, & rerum ordo, & descriptio discipline. Qui dein sextus a Platone in schola Academica successit Arcefidas, hanc disciplinam a Socratis mente alienam denuo sustulit, & ut Tullius ait L. III. de Orat. ex variis Platonis libris, sermonibusque Socratis hoc maxime arripuit, nihil esse certi, quod aut sensibus, aut animo percipi possit. Atque hanc in Philosophia rationem dubitandi de rebus omnibus, nullamque rem aperte iudicandi, quæ a Socrate profecta, & ab Arcefida postlimino repetita fuit, Academiam novam adpellarunt, cumque vetus Academia aliq certa iudicasset, alia incerta; nova e contrario res alias probabiles, semperisimiles, alias improbabiles confuit.

§. LXXXVI.

REFELLUNTUR SCEPTICI, & ACADEMICI.

I. Evidentia rerum saepe adpares duntaxat, & deciptrix est; quia multi pro evidentiis saepe iactitant ea, quæ pro

*pro falsis habentur ab aliis : Ergo evidētia rōrum in se
spectata non est criterium veri , & falsi. Hoc modo Ci-
cerone teste , Academici falsa veris ita finitima esse cense-
bant, ut minime internosci possint ; unde adsenſionis in omni
re retentio apud eos invaluit ; Sapientis enim hanc maxi-
mam vim dicebant , cavere , ne decipiatur , nihilque esse
disiunctius ab ea cogitatione , quam de sapientis gravita-
te habemus , quam errorem , levitatem , temeritatem , quae
in omni opinione , id est , in adsenſu rei incertae inest ;
unde sic concludebant : si ulli rei Sapiens adsenſietur an-
quam , aliquando etiam opinabitur : nunquam autem opina-
bitur : nulli igitur rei adsenſietur. R. c. a. d. c. evidē-
tia non est criterium , nisi medium nobis suppetat dif-
cernendi adparentem & deceptricem evidentiam a vera;
c.c. siquod suppetit tale medium n. c. Eiusmodi medi-
um sunt & conscientia propria , & consensus optimo-
rum. Siquis conscientia sibi est , se ab omni mentis per-
turbatione & conscientia liberum conſtanter de re qua-
dam ita iudicare , ut non possit omnino ullam erroris
formidinem , dubiumve ſerio admittere ; ac si novit præ-
terea , idem videri aliis , qui vulgo rei periti censemur;
tum vero evidentia in se spectata ſufficit discernendis
veris a falsis : quamquam quae obscuritas , vel incerti-
tudo locum habet in iudicis , queis ideas diſcernimus ,
& easdem pro iisdem , diversas pro diversis habemus :
A est A ; A non est B ? Cur igitur , inquires , viri acu-
ti ſaepē decipiuntur inani ſpecie evidētiae ? R. Cur in
pluribus calibus , in quibus evidentiam cernunt , non
decipiuntur ? nempe evidentiam in longiore ſerie de-
monſtrationis ſaepē non ſatis examinant , & ingenio ſuo
præfidentes primis cogitationibus aliquando adhærent ,
nec eas , uti par eſt , ad incudem revocant. Porro etiā
examinanda ſit evidentia , tamen ipſa per ſe criterium veri ,
& falsi dici potest , ſicut ſenſus , ratio , auſtoritas , etiā
ſecundum regulas Logicas examinanda ſint , verita-
tis criteria adpellantur , propterea quod propter ipſa pro
vero quidquam haberi poſſit.*

*II. Siqua effet ſcientia in homine , ea quoniam ad ad-
ſenſum raperet ; non rapit autem ; cum haud exiguus ſit
dubitantium Scepticorum numerus. R. d. M. ad adſenſum
raperet eos , qui ſatis dispositi ſunt ad perſpicien-
dam veritatem , vel eam aperte profitendam. c. M. fe-*

cus n. M. Sceptici animum obfirmarunt ad dubitandum de omni re proposita, cumque plurima sint in rebus dubia, obscuraque, vitio incompletæ inductionis capti generatim concludunt, omnia esse dubia, & obscura, atque ob ea, quæ incerta videntur, & saepe sunt, etiam id, quod certum est, vocant in dubium, & infirmare conantur, præsertim si lites ferunt, atque altercationes. Adposite LACTANTIUS differit L. IV. de falsa sapientia c. 6. „ Academici contra Physicos ex rebus obscuris argumentati sunt, nullam esse scientiam, & exemplis paucarum rerum incomprehensibilium contenti, amplexi sunt ignorantiam : tanquam scientiam totam sustulerint, quia in parte sustulerant ; Physici contra ex iis, quæ aperta sunt, argumentum trahebant, omnia sciri posse : contentique perspicuis retinebant scientiam : tanquam totam defendebant, quia ex parte defendebant. Itaque neque hi clara, neque illi obscura videbantur ; sed utrique dum solam scientiam consertis manus vel retinent, vel eripiunt, non viderunt in medio constitutam fore, quæ illos ad sapientiam transmitteret. Verum Arcesillas ignorantiae Magister, cum Zenoni obtrectaret principi Stoicorum, ut totam Philosophiam everteret (auctore Socrate) suscepit hanc sententiam, ut adfirmaret, nihil sciri posse. Alii deinceps præiudicio auctoritatis abrepti sunt teste Cicerone L. IV. Acad. Quis ista tam aperte, perspicueque & perversa, & falsa sequutus esset, nisi tanta in Arcesila, multo etiam maior in Carneade & copia rerum, & dicendi vis fuisset. „ Verum quantus quantus sit Scepticorum numerus, illud recte tenendum puto, quod Auctor artis cogitandi P. IV. de Methodo C. VI. tradidit : „ Credendum non est propositionem sua ex certitudine, quia a quibusdam negatur ; aut pro dubia esse habendam, vel saltem argumentis esse stabilidam, cum quispiam inventus sit, qui illam in dubium vocarit : si enim ita esset, nihil prorsus certi, & evidenter posset proferri, cum Philosophi alii qui ex professio de omnibus generatim dubitarint. De certitudine itaque, ac claritate statuendum non est ex hominum disputationibus, & rixis ; quippe de omni re lites præsertim verbales moveri possunt, quia nihil tam firmis demonstrari rationibus potest, quod „ ne-

„ negari itidem non possit a vehementे, & obstinato
„ opinatore, qui etiam ea sibi verbotenus ducet op-
„ pugnanda, quæ interius habet perspectissima. „ Si
Scepticis dubia sunt omnia, etiam dubium est, utrum
non delirent, ut parum dicam: nihil igitur attendi me-
rentur; ac fane misera esset disciplinarum, artiumque
sors, si earundem certitudo ab effrenato quorundam
ingenio, vel potius ab impudentia quorumvis homu-
lorum penderet.

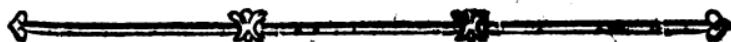
III. *Aiunt: angustos esse sensus, imbecillos animos,*
brevia curricula uitæ, in profundo veritatem esse demersam,
summamque rerum obscuritatem. Hi, qui ita differunt,
Acataleptici diffisiunt, propterea quod omnia spectatis angustiis
humanae mentis inconprehensibilia dicerent. R. Si angusta
est terrena habitatio cum amplissimis cæli spatiis compa-
rata, nullosne propterea habitatores habet? „ Mihi qui-
„ dem, ait TULLIUS, omnes isti videntur nimis etiam
„ quædam adfirmare, plusque confiteri se scire, quam
„ sciant; quod si tum in novis rebus quasi modo nascen-
„ tes hæsitavere, nihilne tot sæculis summis ingeniis,
„ maximis studiis explicatum putamus? „ Quid vero
de nostris temporibus dicemus, quibus tanti progressus
facti sunt in omni re philosophica, & mathematica, &
universo genere disciplinarum, atque artium? Si quæ-
ras, multane, an pauca certo sciri a nobis possint?
R. *Esse* has voces relatives; ac multa esse comperta ho-
minibus eruditis spectata vulgi ignorantia, infantiaque
superiorum temporum: eadem esse pauca, si rerum
immensitatem spectes.

IV. *Siqua esset scientia, ea in Matheſi queri debet,*
extra quam nihil certi est, & indubitati: sed neque in hac,
quod ignotum est, reperiri posse, Sextus Empiricus pro-
bat hoc modo: si illius, quod ignotum dicitur, habetur
idea quædam; ignotum non est: si nulla eius idea habetur,
nec queri, nec reperiri, nec agnosci potest. R. I. Eſti
Mathematicæ disciplinæ ob evidentiam ac firmitatem
dogmatum *κατ' εξοχην* dictæ ſint *μαθηματα*, ſeu
μαθησιο tamen immoderati Scepticis genus eſt, cer-
titudinis ac evidentiæ notam aliis disciplinis generatim
detrahere; certa enim, & evidens perceptio habitudinis
idearum non modo circa numerorum, & extensionis
ideam,

ideam, verum alias quoque innumerabiles habet locum. Apte de morali disciplina **LOCKIUS** L. IV. C. III. de Int. Hum. ait: „Quoniam idea entis supremi, bonitatis, „potentiae, & sapientiae infinitae, cuius opificium nos „sumus, & a quo perpetuo pendemus: atque nostri „etiam ipsorum idea, mente nimis, & ratione praे-„ditorum in nobis clara est; nullus dubito, quin eae „nobis, intento animo eas intuentibus, officiorum fun-„damenta, atque regulas agendi exhiberent, quae effi-„cerent, ut scientia, circa mores quae versatur, ex „illarum numero haberetur, quae demonstrationes reci-„piant; in quibus certus sum, quod ex propositionibus „per se claris, per necessarias consequentias iis non ma-„gis dubias, aut controversas, quae in Matheesi reperi-„untur, mensuræ iusti, & iniusti iis omnibus demon-„strari possint, qui ad unam ex hisce scientiis æque, „ac ad alteram attenderint.“ Eodem loco deinceps ostendit, obesse moralibus demonstrationibus, primo quod earum notiones haud æque, ac geometricæ, & al-gebraicæ per sensibiles notas delineari, ac representari possint; dein quod ipsæ notiones in se multo magis complicatae sint, & æquivocationi, diversisque relatio-ribus obnoxiae; quod propterea omnem scientiam mini-„me tollit. Sexto Empirico respondendum, plerumque ex noto queri ignotum, ita, ut rebus cognitis earum relatio quædam, vel proprietatibus perspectis rei natura indagetur, vel ex parte totum, ex toto partes colli-„gantur.

Laudavi supra Lockium de moralibus demonstrationi-„bus differentem; at que is eodem CXVI. §. 10. de Traditione habet, ad scepticismum historicum ducunt, & probari nullo modo possunt. Sic autem inquit: in veritatibus, quas per traditionem accipimus, proximus quisque eas al-teri referens, testimonii ipsius vim imminuit; & quo plures sunt ii, per quos ad alios successivo, & per manus quasi perforuntur, eo magis fides istorum labefactatur. Id quidem universe dictum tam falsum est, ut nihil magis. Concedo quidem 1. Opinio falsa ob id solum, quod senescat, lateque diffundatur, non minus propterea falsa est. 2. Narratio-nes are vulgi, solaque fama propagatae magnopere alterari solent. At enim, quod vis, ac pondus cuiusvis testimonii tot gradibus imminuat, quæ sunt veluti ora, ac manus, per

per quas transmittitur, & quibus a suo fonte magis idem recedit, id vero falsissimum est positis his conditionibus 1. Si singuli testes, praesertim viri acuti, sapientes, ac traditioni conservandae intenti æque fide digni sint, ac priores, a quibus traditio manavit; cur enim si eadem manet credendi ratio, ac motivum, non eadem permaneat fidei firmitas? certe ius quoddam, aut nobilitatis titulus eo solum ex capite, quod ab origine sua distet longius, haud minus tutus, magisve dubius fit. 2. Si id, quod traditione propagatur, eorum, qui accepere, intelligentiam, ac memoriam effugere non potuit, neque ita vitiari, ut redintegrari non potuerit; His quidem positis conditionibus non modo non infirmior, sed credibilior redditur vetus traditio, non quod testimonia solo senio, & annorum decursus firmitatem acquirant, sed quod multorum animos subierint, qui perspicacitate, iudicio, ac sollertia conservandæ traditionis pollebant, & quorum intererat rem examinare, & traditionis primordia, & conservationem ad veritatis characteres exigere.

C A P U T IV.

De Disquisitione Dialettica.

Dialectico passim eadem habetur, ac universa Logica. At Veteres ea voce plerumque indicabant facultatem de proposita quaestione probabiliter differendi, ut discussis in utramque partem rationibus veritas apertius elucet; ad eandem referebant Topicen, sive translationem de locis argumentorum; ut Cicero ad Trebatium testatur. Ego vero Veterum vestigiis insistens, explicatis iam iis, quæ ad Apodicticen, sive demonstrationem pertinent, hoc loco exponam 1. Notiones de Probabilitate. 2. Materiam probabilis translationis, sive quibus de rebus Dialettica Disquisitio fieri posse. 3. Regulas generales Probabilitatis. 4. Denique probabilem adlicationem generalium ratiociniorum, quibus proposita quaestio reuelatur, ut supra declaravi C. II. P. II.

§. LXXXVII.

Probabile est, quod aliqua insufficientia habet veritatis indicia, quæ ad ad sensum mouere queant; eorum indiciorum complexio, probabilitas est ex - vel intrinseca, ut indicia extrinseca sunt, vel intrinseca. Fieri potest, ac saepe fit, ut pro utraque contradictionis parte indicia quæ-

Pars II. Log. Special.

quædam, & rationes insufficientes adsint; quocirca pars uiraque contradictionis non quidem vera eodem tempore, sed probabilis esse potest; rationes partis unius tum positivæ, tum negativæ, quæ ad certitudinem desunt, probabilitatem illius *absolutam* efficiunt: si vero inter rationes utriusque partis inter se comparatas utrinque proportio quædam manet quoad vim movendi, habetur probabilitas *comparativa*; Hinc *vere*, *strictè*, & *solide probabile* quidquam dicitur, quando indicia veritatis tum in se spectata, tum comparata cum indiciis partis oppositæ vim notabilem movendi ad adsensum, & proportionem quandam retinent; secus, cum alterutrum deficit, vocatur *tenuis*; uti si pro neutra parte ratio momenti alicuius, quæ vim movendi exerat, praefito sit. *Improbabile* est, quod nulla etiam insufficientia indicia veritatis, sed potius falsitatis habet. Ex his colliges

I. *Probabilitas suos gradus habet* pro numero, & momento rationum partis unius tum in se spectatae, tum relatæ ad rationes partis oppositæ: primus gradus unius partis est eius possibilitas: supremus est, si oppositum non nisi tenuiter est probabile: æque probabilia sunt, quæ æquales utrinque rationes habent, quibus pars vis movendi ad adsensum inest; sive quando tot rationes adsirmandi adsunt, quot negandi utrinque æque validæ: maior, & minor probabilitas non tam ex numero, quam pondere, & momento quodam rationum æstimatur, quibus mentem nostram instar bilancis huc illuc inclinari persentiscimus: ac in præponderantia rationum sæpe parum pro nihilo reputatur.

II. *Quod probabile, id nec evidens est, nec certum;* at quando super probabilitate reflectimus, fieri potest, ut certum sit, ac evidens, quidpiam esse probabile; quemadmodum igitur datur certitudo quædam falsi, sic probabilitatis: pariter omne probabile est incertum: non tamen, quod incertum, continuo probabile, uti omnis adsensus propositioni probabili praestitus, est opinio, non tamen omnis opinio idcirco probabilis dici potest; est enim opinio *precaria*, si, quod adseritur, nullo probabili argumento, quod vim movendi ad adsensum contineat, probari potest.

III.

III. *Quod improbabile, non continuo falsum; nec quod probabilius, semper, aut necessario verum; ac vulgo dicitur, falsa veris saepe probabiliora esse.*

IV. *Quocunque probabile, et si opposito probabilius, tamen cum prudenti formidine, ac dubio coniungitur, quamdiu ad certitudinem non ascendit, sed intra limites probabilitatis haeret, quia ob insufficientiam quandam rationum periculum erroris continet; neque vero, quod probabile est, necessario adsensum extorquet, et si inclinet ad eundem; quapropter talis adsensus ab imperio voluntatis pendet; id quod experientia comprobat, & antiquissimis Philosophis exploratum videbatur, qui adsensionem in omni re incerta cohibendam esse viro sapienti praeceperunt. Sed, inquires, saepe in actionibus nostris, aut vitae negotiis probabilia, vel potius probabiliora sequimur: igitur iis ceu veris adsentimur; R. Adsentimur iisdem, atque in primis adsentuntur ii, qui quidvis ceu verum temere arripiunt, plurimisque opinionibus mentem suam oppalent, neque veritatis studio magnopere tenentur, neque incertum a certo, spuriis a genuino internoscere aut adsensum cohibere didicerunt: et nego, probabilibus necessario nos adsentiri. Si, quid probabilius fit, cerno in usu vitae, sequar illud; quid adsensu opus, si eodem praetermissio conficiam negotia mea secundum probabiliores rationes, atque etiam honeste & ex virtute agam? largiar etiam stipem egenti, et si minus probabile fit, eum vere egere, quam non egere; quid opus, ut eum egere prius iudicem positive, aut cur periculum erroris, fallique iudicii ad virtutem exercendam necessarium, & sapientissimo Numini levitatem, ac temeritatem iudicandi magnopere placere arbitremur?*

Aristoteles probabile vocat id, quod videtur omnibus simpliciter, aut plurimis, aut omnibus sapientibus, vel plurimis, vel aliquibus certe quidem & alia vocat probabilitas per se, quae probatione generatim non egent, sed mox, ut proposita sunt, probari solent; ut, quod mater filios diligit; alia probabilitas per aliud, quae coniectoris, & signis egent, ut, quod Clodius fecerit infidias Miloni. Hanc ex hominum sensu, & iudicio Sapientium pendentem probabilitatem vocant Aristotelicum; ac fere ad pernatur plurimi,

rimi, propterea quod virum prudentem potius ratione, quam auctoritate duci debere adfirment; at enim sicut vulgo homines honesta laudant aperte, utilia tacite sequuntur; ita Philosophi rationem iactitant, & præse ferunt, auctoritatem tamen virorum celebrium sui ævi plerumque tacite amplectuntur, & pro regula philosophandi habent.

§. LXXXVIII.

Materiam disquisitionis Dialecticæ ARISTOTELES prope totam complexus est L. I. Topic. C. IX. *Problema, inquiens, Dialecticum est quidvis disquisitioni propositum, spectans ad actionem, vel cognitionem aut per se, aut quia adiumentum adfert ad aliquid aliud, de quo aut nulla est opinio, aut contraria opinio vulgi, ac Sapientum; aut contrariae opiniones vulgi, aut contrariae opiniones Sapientum.* Ut igitur apta materia disceptationis Dialecticæ feligatur, sequentia sunt adnotanda.

I. Ut quæstio momentum aliquod contineat vel ad animum cognitione ornandum, vel ad bene, beateque vivendum; talis non est disquisitio, an Richardus III. Angliæ Rex fuerit gibbosus? Ad huiusmodi quæstiones, inquit Lockius, vir cordatus haud magis attendit, quam ad atomos in radiis solaribus fluctuantes. Similia mihi videntur, quæ de calceis VV. Romanorum operose nonnulli disputant.

II. Quæ omnibus, mox ut proposita sunt, vera adparent, ut, quod nix alba sit, aut quæ a nemine pro veris haberi possunt, quod e. g. astra sint numero paria, non sunt materia problematis Dialectici; Hinc ut ARISTOTELES inquit loc. cit. text. 9. „ Id problema considerandum est, de quo dubitabit aliquis eorum, qui ratione egent, & non poena, vel sensu; nam qui dubitant, utrum oporteat deos honorare, & parentes diligere, poena indigent. Qui vero, utrum nix sit alba, sensu: neque vero, quorum propinqua est demonstratio, neque quorum valde remota: nam illa quidem non habent dubitationem, hæc vero maiorem, quam ut exercitationi Dialecticæ serviant.

III. In quibusdam nulla est opinio vulgi, uti quod non modo hæc corpora, quæ præ manibus habemus, sed etiam luna in terram gravitet.

IV.

IV. In aliis contrariae sunt vulgi opiniones, & dicta; ut, quæ fama circumferuntur; quæ quidem maxime suspecta sunt, quia plebs non tam ratione, quam phantasia, & affectibus ducitur, & quisque opiniones privatas suas, vel suspiciones narrationi miscet.

V. Aliquando contrariae sunt opiniones vulgi, ac sapientum, ut, de motu terræ, incolis planetarum. Est autem & vulgus quoddam literatorum, quod opinionibus suis ante tenetur adstrictum, quam quid esset optimum, iudicarit; hi infirmissimo tempore ætatis, alicuius, quem audierunt, vel legerunt, auctoris oratione capti, quæ primo hauserunt, dogmata immutabili adsensu amplectuntur, atque ex iis deinceps de rebus incognitis iudicant, & ad quamcunque sunt disciplinam, vel rationem philosophandi quasi tempestate delati, ad eam tanquam ad saxum adhærescunt; atque hi quidem in rerum investigatione non ut Philosophi, id est, ut veritatis, & sapientiæ amatores versantur, sed ut caussidici, „ quibus, „ ut CICERO ait L. I. de Inv. omnia torquenda sunt ad „ commodum suæ caussæ, contraria, quæ præteriri posse terunt, prætereundo: quæ adversarii erunt, leviter „ attingendo: sua diligenter, & enodate enarrando. „ Ædepol, quot habet Philosophia istiusmodi leguleios, qui patrocinium opinionis, & methodi præconceptæ, non veritatis suscipiunt!

V. In aliis denique contrariae sunt opiniones sapientum. Atque hoc casu studiose curandum est, ut, si quis opinioni alicui magis addictum se, aut assuefactum sentit, in contrariam partem intendat animum, rationesque adversantium benigne audiat; nam insitus cuique est sui, rerumque suarum amor, cuius ductu inconsulta de rebus iudicia ferimus. Quapropter præstat nulli se parti, quando de rebus incertis litigatur, atque exceptioni sapientum obnoxii, præpropere addicere, ut integra retineatur iudicandi potestas; ægre enim, præsertim si publicata est, retractatur sententia; „ Sed, ut WOLFIUS ait Phil. Rat. §. 165. vulgo nimis præcipitanter iudicant homines, nec iis exceptis, qui præcipitantiam in iudicando vitandam esse sedulo inculcant. „ Cæterum si vir sapiens emigrare ex una domo in aliam potest; car non possit sine dedecore mutare opinionem suam,

rationemve philosophandi? PLATO certe beatum adpellat, cui etiam in senectute contigit, ut sapientiam, verasque opiniones adsequatur.

Satis ex his quidem intelligitur, quanti momenti sit ad veritatem perspiciendam Dialectica, quæ in utramque partem veritatis studio quodam, & adcuratione differere nos docet; medetur enim illa nostræ ignorantiae, & erroribus, atque ad ipsam demonstrationem quodanmodo viam sternit.

§. LXXXIX.

In omni materia proposita nil æque necessarium est, quam ut quæstio ante explicetur, figuraturque, quam ad eius solutionem quis accedat; tollenda igitur est omnis æquivocatio, ne in *λογοπαχίας* desinat disceptatio. Porro regulæ generales ad hæc capita revocantur.

I. Res ipsa in se spectetur adcurate; tum, quid cum ea connexum sit, quamque relationem habeat ad res alias; hoc est, secundum locos generales inventionis, de quibus proxime agemus, res examinanda, omnique ex parte pertinenda est, ut argumenta quām maxime propria rei, eiusque adiunctis, non modo generalia quædam reperiantur.

II. Quamlibet quæstionem dubiam referre solemus ad ideas, quibus vulgo imbuti sunt homines; & ut aliquid illi congeriei idearum conforme reperitur, aut difforme, ita idem adfirmamus, aut negamus, probabile censemus, aut improbabile; Hinc LOCKIUS L. IV. de Int. Hum. C. XVI. §. 6. ait: „Primus, & altissimus „gradus probabilitatis est, ubi omnium consensus omni „ætate, quantum iste sciri potest, iis respondens, quæ „in consimili casu a nobis observata sunt, rei istius „veritatem firmat -- Huiusmodi sunt certæ tempe- „rationes, & proprietates corporum, atque effectus „isti, qui ex cauilibus naturalibus in dies producuntur. „Hoc argumentum dicimus sumtum ex rerum ipsarum „natura. Quod enim semper eodem modo evenire „nostra, & aliorum constans observatio invenit, id ex „causâ regulari, & constante manare, etiamsi nobis „incognita, quidni statuamus? cum dicimus, ignem ho- „mines calefacere, plumbum liquefacere -- has, ali-

„as-

„ asque huiusmodi propositiones particulares , quoniam
„ iis respondent , quæ ipsimet experimur , atque eodem
„ modo evenire constanter deprehenduntur , pro veris
„ semper amplexamur. Hæc , quæ probabilia tantum
„ sunt , ad cognitionem certam prope adeo accedunt ,
„ ut nos ad adsentendum iis non minus allicant , quam
„ si clare demonstrata essent , & quæ hinc nascitur opi-
„ nio , a scientia parum distat.

III. Quisque in primis proposita quæstione dubia suas ideas , quas experientia , ac studio hausit , consulit , citiusque amplectitur , aut firmius ea , quæ ideis suis congruunt ; atque ob hanc easiam cum admodum variae sint , & discrepantes hominum ideæ , quæ ultra naturalem sensuum , ac vitæ usum præterea singularem experientiam , studiumve poscunt , tam varia quoque sunt , & discrepantia de eadem re hominum iudicia ; ob eandem rationem , qui proiectiore sunt ætate , eiusque progressum , & experientiam adhibuerunt , ut par est , ad acuendam iudicandi prudentiam , multo adcuratius de probabilitate rerum iudicare solent ; idcirco maxime auctoritatibus utimur virorum prudentum , ac peritorum in arte : dein inductionem casuum similium , vel contrariorum , exempla quoque , quæque alia ab experientia oriuntur , commemoramus.

IV. De contingentibus , hoc est , iis , in quibus nulla est constans , & necessaria determinatio ad certum eventum , ut in iactu alearum , hæc statuitur regula : contingentia non procedunt æqualiter , neque ex præterito eventu de futuro conjectura fieri potest ; cum aleæ ex se æqualiter comparatæ sint ad hunc , illumve numerum , & re ipsa modo hic , modo aliis obtineatur ; non valet consequentia : hoc contigit : ergo item continget ; vel , ergo alio tempore aliud continget ; Siquid igitur æque dispositum est ad plures eventus varios , erit probabilitas pro uno eventu obtinendo ad probabilitatem pro eo non obtinendo , uti unitas ad numerum eventuum , vel casuum reliquorum possibilium ; crescit tamen pro certo eventu probabilitas , quo sœpius dispositiones ad illum potius , quam alium redeunt.

Siquis data occasione ad contumelias , blasphemias , &
men-

mendacia æque propensus sit ; cum occasio , ac dispositio ad mendacia , & contumelias scipius redeat , quam ad blasphemias ; probabilius est , sapius illum mendacia , & contumelias dicturum , quam blasphemias . In binis aleis omnino æqualibus maior est probabilitas pro numeris 6, 7, 8 ; quam pro numeris 4, 5, 9, 10 ; maior pro his , quam pro numeris 2, 3, 11, 12. quia pro primis tres sunt possibles dispositiones ; pro alteris duæ , pro tertii una duntur . Hinc minime probabile est , ut omnes homines in eundem errorem casu conspirent (§. LXXIX .) Eorum vero , quæ constantia sunt , uniformia , ac communia , constantem pariter , aut communem causam indagamus , ut , si morbus similis eodem tempore plures corripiat in civitate . Idem facimus in cætatum , & nationum variis affectionibus , & propensionibus morum . Sunt , qui mensuram probabilitatis per fractiones potissimum decimales exprimunt , quarum denominator iustum numerum casuum assumtorum , numerator vero numerum certorum eventuum exprimit ; ut , si decem assumitis casibus observatum sit , septies vim electricam tempore astivo ante languisse , quam tempestas oborta sit ; erit probabilitas sequituræ tempestatis in simili casu languentis vis electricæ ut $\frac{7}{10}$. Ajunt : summa probabilitas est , $\frac{9}{10}$: dein per gradus $\frac{8}{10}$, $\frac{7}{10}$, $\frac{6}{10}$, decrevit ; fractio $\frac{5}{10}$ exprimit probabilitatem æqualem , vel dubium positivum ; fractiones vero $\frac{4}{10}$, $\frac{3}{10}$, $\frac{2}{10}$, $\frac{1}{10}$, minorem , ac tenuem probabilitatem repræsentant . Si in ludo aleæ 18 sint casus possibiles , in quibus nihil accipias ; 10 casus , in quibus monetam argenteam , & 8 casus , in quibus auream obtineas ; erit numerus casuum = 36 ; & metus nihili = $\frac{18}{36}$; spes argenteæ monetæ = $\frac{10}{36}$, denique spes aureæ = $\frac{8}{36}$. Fac ex 40000 militibus 8000 cecidisse in acie ; quantus ergo est metus , Petrum , qui in numero militum erat , occubuisse ? R. Cæteris paribus is metus est = $\frac{8000}{40000} = \frac{1}{5}$. Quid ? si ante sciatur , ex hominum millione , qui in civitate sunt , unum periturum fulmine , esset in singulis metus amittendæ vite ad spem retinendæ , ut unitas ad millionem ; videtur hic quidem metus imprudens ; credo , multos nihilominus in magno metu futuros , non tam ob magnitudinem periculi , quam boni amittendi , nempe vite , quæ hominibus carissima est .

§. XC.

§. XC.

Ex sensu, ratione, auctoritate, haudquaquam certa semper veritas colligi potest; idcirco singulatim agendum est de probabilitate Physica, quæ maxime ex observatione sensuum pendet, ac de probabilitate historica, & hermeneutica, seu de probabilitate interpretationis. Utrinque ratio potissimum iudicem agit, disquiendo firmitatem principiorum, & evidētiam connexionis inter principia, & conclusiones; ac si in ratiocinio polysyllogistico, aut serie plurium demonstrationum vel unum principium continetur, quod mere probabile est, nec certitudinem attingit; pariter conclusio intra limites probabilitatis consistet. Idem fit, si quis cum principiis quantumvis certis & evidētibus non certus, aut evidenter cohæret, vel cum iis connectitur, ut adeo quævis conclusio hoc quoque sensu debiliorem partem sequatur, & mere probabilis sit, si vel una præmissa, ex qua pendet, ultra probabilitatem non ad surgat.

Fac, certum esse, Bertam esse matrem Caii: at generaliter certum non est, omnem matrem vere diligere filium: igitur istuc nec de Berta certo adfirmari potest. At si principium certum, homicidam iniustum morte posse adfici: at si certum haud est, Caium extitisse homicidam, nec certo concludi potest, eundem morte posse adfici.

§. XCI.

*P*robabilitas Physica est, quæ circa cognitionem naturæ, & causas naturalium eventuum versatur, eaque nititur Inductione, Analogia, & legibus Hypothesum. Ac si inductione utimur, singuli casus particulares totidem indicia sunt veritatis pro conclusione generali; ut ergo spectatis adiunctis magis, minusve completa est inductio (LXIV.) ita crescat, vel decrescat probabilitas, aut denique ad certitudinem, atque evidētiam perveniet. Analogia, vel potius argumentum ab analogia habetur, quando a similitudine rerum patente ad similitudinem latenter concluditur, ut, si quis ex similitudine planetarum cum tellure nostra eos habitari ab incolis perinde, ut tellure nostram conficeret. Porro

quia sat aperta analogia s^epe non deprehenditur: induc^tio quoque phœnomenorum non raro admodum incompleta est, neque ad generalem causam determinandam sufficiens; idcirco hypotheses in subsidium vocantur; *Est autem hypothesis sumptio eius, quod revera esse demonstrari non potest, tanquam esset, quoniam per id ratio reddi potest phœnomenorum, quæ revera obseruantur;* ut ii, qui motum terræ pro demonstrato non habent, eundem tamen sumunt, ac si daretur reveta, ut eo sumto phœnomena motus planetarum facilius explicent. Ex hac notione hypothelis, eius leges colliguntur: 1. Ut libera sit a contradictione, nec certo phœnomeno repugnet. 2. Ut præcipuis, ac statis, & regularibus effectis explicandis serviat; crescitque probabilitas de veritate eiusdem crescente numero casuum, & effectuum cum ea consentientium. 3. Ex hypothesi legitimo ratiocinio deducatur, quidquid cum ea cohaeret necessario; ac si consequutiones deductæ cum rei veritate, & phœnomenis conspirent, ea confirmabitur; secus reiicenda est, aut corrigenda; nam aliquando hypothesi adsumtæ alia nova additur, quam subdidiariam vocant, ut denique consensus eiusdem cum phœnomenis obtineatur. Atque haec, uti obscura sunt in aditu ad Philosophiam, ita plurimum clarescent in Physica; satis est, datas notiones in præsenti expendisse.

Cartesius pluribus locis, ac dein Boscovichius investigationem naturæ comparant cum enucleatione epistolæ secretis notis conscriptæ, in qua coniectando primum, & plures positiones inter se conferendo, ad vocularum quadruplicem expositionem devenitur, tum illas ipsas positiones iam retinendo pro reliquis, iam corrigendo, paulatim post frequentissimos errores devenitur tandem ad clavim aliquam generalem, quæ idoneum aliquem sensum aperiat; quo ubi deuentum sit, clavis illa habetur pro vera, nisi quid in contrarium occurrat; sic idem etiam in naturæ investigatione fit, ita, ut a probabilitate paulatim ad certitudinem veniat, uti idem contingit in epistola enucleanda; nam unico invento sensu satis idoneo, potissimum si longissima epistola sit, & si aliis coniecturis, ac negotiis iis, quæ pertractantur, respondeat, clavis inventa firmissimo ad sensu habetur pro vera.

§. XCII.

§. XCII.

Probabilitas historica late patet, & plures quæstiones complectitur, uti 1. An extet re ipsa testimonium Dei, vel hominum? 2. Quis fit verus testimonii sensus? 3. An testimonium, quod fit a mente limitata, & errori obnoxia, pro vero haberi possit, vel debeat? Maxima iudicandi difficultas est, quando res insolentes, & communibus ideis repugnantes narrantur, aut cum verba testium inter se pugnant; idcirco ad probabilitatem historicam pertinet & hermeneutica, qua docemur sensum determinare, qui cum verbis Auctorum iungendus est; ac regulas quidem interpretandi sacros Codices, quæ maximi momenti sunt, ad sublimius fortum remitto. Hic generatim notandum;

I. Qui mentem Auctoris adsequi cupit, linguam, eiusque iridolem, propensiones, patriam, sectam, fortunam &c. noscere studeat.

II. Ex notionibus, quas hac ætate cum verbis neftimus, de mente auctorum veterum generatim iudicium ferri nequit; significatus enim plurium vocum, perinde, uti vivendi, ac vestiendi ratio, mutationi subiaceat; neque vero Auctor, et si iisdem verbis utatur, quibus nos utimur, easdem etiam ideas semper adfixit, quod vel inconstantia humanarum rerum, vel imperitia, non raro malitia contingit; *libertas*, *gratia*, *anima* &c. voces sunt, quæ ex omnium auctorum ore, ac calamo profluunt; at sæpe dispari sensu; quapropter ad ea, quæ antecedunt, vel sequuntur in hominum scriptis, aut sermonibus, respiciendum est, neque extra contextum, ut vocant, truncata verba spectanda sunt. Denique loca parallela diligenter conferre opus est; sæpe enim, quod uno loco obscurius, & velut incidenter, alio explicate, atque ex instituto, & dedita opera traditur.

C A P U T V.

De Sophistica cavillatione, aliisque Errorum cauſis.

Quæ Græci Σοφισματα nuncuparunt, Seneca, & Cicero *cavillationes dixerant*; & Boethius de Topicis scribens, post Apodiſticen; seu demonstrationem, quæ de necessariis, & Dialeticen, quæ de probabilitibus agit, tertiam Logices partem esse cavillatoriam,

toriam, & sophisticam perhibet. Sophistarum nomen, quod in Renore primum fuit, & a sapientia dulsum est, quorundam hominum vitio, qui alios irretire vitiis captionibus solebant, in detegiorum partem iam Aristotelis tempore detortum fuit, qui propterea binos conscripsit de sophisticis elenchis, sive redargutionibus liberos, in quibus eorum fraudes, fallaciasque detecti; cum enim, inquit, si homines ex Sapientis nomine gloriam, & lucrum accipientur, faciliusque sit, videt, quam esse sapientem; nihil non agunt, ut non modo sapientes adpareant, sed alios etiam vincere videantur; hinc & verum sapientem opprimunt fallacibus concusculis, multaque falsa captiose spargunt. Unde hanc de sophisticis doctrinam non modo utilem, sed homini veritatis studio necessariam putat; quia ad scientiam pertinet, ne quis perturbari in propugnando vero, ac de veritatis possessione deici se patiatur. Porro Sophistarum argumentationes vel in materia peccant, qua adpareat vera esse, re ipsa non est; vel in forma; itemque vel in dictione. & extra dictiōnēm: multis alias fallacias, quae in dictiōnē sunt, ipso decursu Logices indicavimus; quia eadem regulæ & quid rectum sit, & quid prauum, ostendunt; unde Veteres siebant: rectum est regula sui, & obliqui. Cetera deinceps persequemur.

§. XCIII.

Ad fallacias extra dictiōnēm refertur:

I. *Fallacia Accidentis*, quando de re enunciatur quidquam velut per se, & vi notionis subiecti eidein conveniens, quod ei non nisi per accidens, & ob certa adiuncta competit; uti, si quem longiori a me intervallo distanter ab aliis hominibus non internoscam, nec ei honoris indicia praebeam, is concluderet, illum me noscere, ac venerari haud velle; aut si quis medicus accidens quoddam, ut appellant, ægrotō superveniens provero morbi effectu haberet. Late dominatur hoc vitium; nam artes, disciplinas, methodum quoque interpretandi disciplinas criminantur multi ceu vitiosam per se; cum omne vitium ex abusu artium, ac methodi profluat. Non tantum artibus, sed etiam divitiis, sanitate, robore &c. bene, vel male uti possumus; nec, si male utimur, propterea res in se mala est. Plato in L. de Rep. Poetas, ut morum corruptores a civitate repellit, atque acerime in eos invehitur; in Symposium eosdem laudibus in cælum fert, & prudentiae, ac virtutum genitores appellat. Sed totum id ex recto usu pendet. Quid ferro utilius? idem tamen in manu furiosi admodum timendum est.

II.

II. *Ignoratio Elenchi*, sive eius, quod in adversario reprehendendum, aut oppugnandum est. Necesse est, ut leges contradicendi perspectae sint; qui enim defendit quid, & qui oppugnat, sibi contradicunt. Fere autem eo delabuntur oppugnantes, ubi maiorem habent differendi copiam; qua re saepe inscitiam produnt, qui nihil in promptu habent, quod ad rem magnopere pertineat. Sic audias in tota Physica de minimis punctulis, de elementis materiae, de natura virium &c. altercantes. Respondentis est, ut intra limites propositae quæstionis tales adversarios coercent, vel evagantes retrahat, uti Aristotelis ævo fuit in usu, ut respondens saepe diceret: *aliquid ad id, quod primo fuit in quæstione,*

III. *Petitio Principii*, si quis redit ad id, quod probandum erit, & idem per idem, vel aliud æque ignorantum confirmat, vel sine probatione concedi sibi petit, ex quo id, quod probandum est, necessario sequitur, aut si quis particularem propositionem demonstraturus universalem, in qua eadem continetur, sibi concedi vult. Si qua de re multa verba profunduntur, saepe quod probandum erat, ceu probatum sumitur, & conclusio interfert nullo explicato vero argumento, quocum concenteretur; teste Aristotele in L. Rhet. accusatores criminis minime probato saepe invehebantur in reum, quasi liquidum esset crimen, satisque confirmatum.

IV. *Fallacia non causæ pro causâ* frequenter in usu vitæ contingit, dum falsæ actionum causæ hominibus adfinguntur, quarum illis ne quidem in mente venit. Nonnulli Philosophi quoque quamvis potius phænomenorum naturæ causam communis malunt, quam fateri ignorantiam. In qua haeresi non modo VV. Peripatetici fuerunt, qui occultas qualitates, sympathias, antipathias, antiperistases nullo sensu, nulla notione nominabant, verum etiam contemtores Peripateticorum Cartetiani, qui diversissimas materias, motusque pro libidine conflictos potius intruserunt in mundum, quam ut quidquam nescire se faterentur. Ex cæteris Philosophis nonne optimus, & gravissimus quisque confitetur, multa se ignorare, & multa sibi etiam, atque etiam esse discenda. Vitium istuc in hac argumentandi forma, quæ multi & se decipiunt, & alias, continetur: *hæc res est post hoc, vel cum hoc: ergo propter hoc e. g. quo tempore*

pore cometa fulsit , pestis fævijit , aut vir magnus obiit : sicutur cometa est caussa , vel signum pestis , mortisve ; eodemque vitio , teste Aristotele L. II. Rhet. C. XXV. Demades quidam contra Demosthenem agens eius administrationem reipublicæ causam fuisse adfirmavit omnium malorum : quia post illam bellum incidit.

V. *Fallacia plurium interrogationum* fit , si quis proposita quæstione , quæ resolutione , adcurataque distinctione eget , præcile , paucisque verbis responderi sibi postulat ; ut , an patri obtemperandum , an sapientibus ? an oportet utilia agere , an iusta ? magisne eligendum pati iniuriam , an facere ? Qui in errorem inducere alios conantur aut verbo capere , multa sæpe , ac diversa scitantur , ut distracta attentione proferatur quidquam , quo imprudentem teneant.

§. XCIV.

Sunt aliæ præterea Sophistarum artes , queis incommmodo quodam adficere suos adversarios conantur.

I. Sæpe vociferantur : hoc est *incredibile* , *imperceptibile* , & ab omni specie veri longissime abhorrens . Nulla est philosophantium secta , quæ non adferat quædam incredibilia , & quæ vulgo ab hominibus imperitis imaginatione duntaxat , crassisque sensibus utentibus non reiiciantur ; in vitæ quoque usu multa cernimus vera , quæ ante , quam evenere , non viderentur verisimilia , recteque dixit Agatho quidam , ut est apud Aristotelem L. II. Rhet. *Credibile hoc aliquis non immerito dixerit , multa hominibus evenire non credibilia.* Mitigatur ista incredibilitas similitudine præcipue rerum aliarum , quas pro veris habemus , etiæ videantur abhorrire a veri specie ; quemadmodum Androcles Pittheus , cum in lege quædam accusanda dixisset : egent leges lege , quæ ipsas corrigat ; eique populus obliteraret : quippe , inquit , & pisces egent sale : quod tamen verisimile non est , neque credibile , cum in falso alantur , sale egere.

II. Sunt quidam argumentandi modi , quibus aliorum adsensum extorquere , vel adversantium ora obstruere

ere non veritatis studio , sed odio potius , aut invidia conantur ; tale est , ut Lockius observat , *argumentum ad verecundiam* , cum acervatim congeruntur opiniones aliorum , qui propter ingenium , eruditionem , dignitatem , magnam auctoritatem , atque existimationem obtinent ; quibus refragari inverecundum videtur ; *argumentum ab ignorantia* , quando ab adversario quis contendit , ut vel argumentis cedat , vel meliora adferat ; sic culpanti verius suos poeta dixit : Sed tu non meliora facis ; quasi quodvis opus laudare cogar propterea , quod ego quidem nec simile , nec melius queam efficere .

Argumentum ad hominem , sive *κατ' ανθρώπον* . Siquis dicta sua ex ipsis principiis adversarii , atque ex iis , quae ab eodem concessa sunt , probet ; ex quo tamen haud legitime conficitur , eadem pro veris habenda esse , quia uterque fortassis errat .

III. Sæpe ex adversa opinione variæ consequutio-nes deduci , eæque adversario , ceu easdem revera probaret , ac tueretur , imputari solent , non tam refutandi , quam calumniandi , odiumque ac invidiam concitan-di causa. Qui hac methodo refellendi utuntur , *Conse-quentiarii* dici solent , invisum hominum genus , nec sui honoris , nec veritatis , nec caritatis , quam alter alteri debemus , studiosum .

Argumentationes ex generalibus eiusmodi fontibus , non ex propriis artium principiis derivatas vocant litigiosas : quæ duntaxat victoriae causa urgentur , contentiosas : quæ ad sapientiae famam conciliandam proferuntur , Sophisticas ; quæ exercitationis gratia , atque ut periculum de alterius doctrina fiat , tentativas ; quæ ad probabilem veri disquisitionem diriguntur , Dialecticas , quæ pro fine scientiam ha-bent , id est , cognitionem certam , atque evidenter , Apodi-cticas , vel demonstrativas , quæ denique pro demonstratio-ne falso obtrudunt ob fallacem adplicationem proprietorum principiorum artis , de qua agitur , Pseudographas , sive paralogismos . Sapienter Aristoteles monet L. VIII. Topic. c. ult. non esse cum quovis disputandum , quia ad alterca-tiones necessario delabitur oratio cum Sophistis habitq. Eorum potissimum culpa contigit , ut disputandi exercitatio , quæ ma-

maximi momenti est ad proferendam veritatem, atque accen-
da dissentium ingenia, in contemnum, atque odium adduc-
fit; nemo autem vir sapiens disputationes culparit seu publi-
cas, seu privatas, quæ apto fine, Et secundum leges præ-
scriptas fiunt: leges autem non modo Dialectica, sed etiam
Ethica prescribit, ut, cum severitatem, gravitatemque in-
duimus, humanitatem excusse ne videamur, utque ipsam con-
certationem non-pro exercitatione laterum, ac pulmonum,
pedum quoque, ac manuum, sed ingenii habeamus: fit
autem nunc opponentis, nunc respondentis vitio, ut dispu-
tandi usus fine suo excidat; aliquando etiam præsidis falsa
opinione, quando se iudicis officio fungi, qui ex cathedra,
vel tripode loqui debet, mente concepit. Maxime autem
sequim mihi videtur, ut iis in rebus, de quarum certa ve-
ritate nobis constare haud potest, pacem Et concordiam tua-
mur, atque in ea, qua sumus, sententiarum disiunctione,
animo, atque amicitia coniuncti maneamus; siquem errore
implicatum novimus, quam maxime fieri potest, mollibus præ-
ceptis medeamur, nec ira statim in eos excandescamus, aut
eorum inflexibilem infestemur obstinationem, quod nolint finas
repudiare, Et in nostras venire sententias, cum fortassis no-
stra haud minus culpanda sit pervicacia, quod idem cum ipsis
sentire nolimus.

§. XCV.

Praiudicium Quintilianus L. V. Inst. c. 2. vocat
antecedens iudicium, antequam res, vel causa ordine,
ac ratione satis examinetur; uti vero ope sensuum,
rationis, auctoritatis de rebus iudicamus; ita si teme-
re, ac præcipitanter iis facultatibus, ac instrumentis uti-
musr, saepe iudicamus prave, falsoque, ut adeo quot
veritatis criteria, totidem errorum occasiones nobis
suppeditent. Eorum causa generalis est præcipitantia,
ex qua dein existunt

I. *Praiudicia sensuum*, cum quidvis, ut sensibus
adparet, ita constitutum opinamur, quæque sensibus non
adparent omnino, aut sensibilem rationem habent ad
res sensibus subiectas, ea non esse penitus inferimus.
Sensus ad vitæ usum, ac necessitatē dati sunt nobis,
non ut rerum iudices essent. Eodem pertinent præiu-
dicia infantiae; cum enim mens nostra omnium idearum
se cognitionum expers, rerumque ignara corpus ingre-
diatur,

datur, atque in tenera illa ætate duntaxat sensui, atque imaginationi adhærescat; fit, ut infantes, quidquid sensu percipiunt, vel imaginantur, ceu verum iudicent, antequam ratiocinio locum dare possint; eiusmodi opiniones nobiscum adolescunt, roborantur, ac sœpe senescunt.

II. *Præiudicium nimiae confidentia*, quando perspicacia, & vi rationis nostræ nixi cito, ac facile ab inquirendi labore desistimus, nosque deprehendisse verum, & ad metam pervenisse nobis persuademus; ac tum quidem Herculis labore opus est, ut eiusmodi opiniones ex animis nostris, ceu feræ, & immanes belluae extrahantur; cum enim homines argumenta, ac rationes, ob quas amplexi sunt opinionem quandam, non semper actu intueantur, simulque sibi persuadeant, a se omnia alio tempore circumspecta, perspectaque esse; ægerrime a præconcepto assensu dimoventur; in primis quædam principia, quæ hauserunt, eo usque illorum iudicia regunt, ut ex iis veritatem rerum, & verisimilitudinem metiantur, statimque ceu falsum reiiciant, quod cum illis haud congruit. Cavendum igitur, ne quid temere in principiorum numerum cooptemus.

III. *Præiudicia auctoritatis*; ut si quis assertiones generales scientiarum non nisi ob testimonium aliorum, aut viri insignis auctoritatem pro veris habet. Ad hunc locum pertinent *præiudicia nationum*, quæ tum in scientiis, tum in vitæ, morumque cultu late dominantur, ita, ut non modo verum, ac falsum, sed etiam decorum, ac indecorum magnam partem ex iis pendeat; dein *præiudicia sectarum*, ob quæ tot lites, tantaque bella inter Peripateticos, Atomistas, Scotiftas, Thomistas, Cartesianos &c. extitisse comperimus. De Epicureis ait Tullius L. II. de Nat. Deor. „ Vobis Epicureis minus notum est, quemadmodum quidque dicatur: vestra enim folium legit: vestra amatis: cæteros cauffa in cognita condemnatis. „ Sine dubio primum in hac classe locum tenent, qui in verba Magistri iurant. Denique *præiudicia antiquitatis, ac novitatis*; sunt enim, qui omnia nova adsperrnantur, ceu fungos heri natos: fungi etiam, qui mirifice fastidiunt, quidquid antiquitatem olet; atque hi ob quosdam errores, quos in Veterum scriptis deprehendunt, vel ab aliis deprehensos audinnt, quosque rudioribus seculis, ceu tributum pendere debuit hu-

ma-

mana imbecillitas, nihil sani in iisdem reperiri posse arbitrantur. De præiudiciis antiquitatis eleganter differit HORATIUS L. II. Epist. I.

IV. Præiudicia rationis corrupta a voluntate. Pessima iudiciorum pestis, plurimorumque errorum scaturigo in animi motibus, seu affectibus est, quos Plato *nebulas nocentissimas* vocat, quia rationis lumini officiunt. In eandem sententiam Tullius L. II. de Orat. ait : „ Plura multo homines iudicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lætitia, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quam veritate, aut præscripto, aut iuris norma aliqua, aut iudicii formula, aut legibus. „

Qui veritati studiose inhiat, ipso progressu studiorum, vitæque, errorum causas perspicet, quos hoc loco breviter indicavimus.

§. XCVI.

SCHOLION GENERALE.

Quod iter longum, atque arduum facientibus solleme est, ut confecta maiori parte quadam aliquanto tempore confistant, & remissa contentione velut per otium de situ, & indeole regionis, quam adhuc peragrarunt, de conditione viarum, de rebus a se visis, ac notatu dignis differant, factaque vestigia relegant animo, & memoria repeatant; idem in tractatione scientiarum, progressuque ad doctrinam comparandam faciendum arbitror, ut confecta parte quadam res singulæ & universæ, quæ pertractatæ sunt, animo recolantur, factaque comparatione earundem, cognito obiecto, perspecto fine, rerumque serie examinata, magis distincta totius tractationis idea animo informetur. Est hæc naturalis, atque unica via, qua veras rerum cognitiones adipiscimur, ut a singularibus ducto initio, factoque partium examine, totum id, quod propositum nobis est, pervideamus, ac iudicio ferendo pares simus; Enimvero nova cognitio, non tam in eo sita est, ut Cel. Mac - Laurinus observat, quod mens ad rem antehac ignoratam investigando perveniat, quam quod eam cum aliis probe ante perspectis contenderido, pervideat, quæ mutua earum sit ratio, quis nexus, quid cum aliis com-

mu-

mune, quid diversum ab iis habeat. Quapropter maxime optandum est, ut Scientiarum Tirones, posteaquam progressi aliquantum sunt in pulcherrimis artibus perdiscendis, diligenter in memoriam ante revocent, quid perceptum a se, animoque infixum sit, quam ad res novas identidem hauriendas, novosque pervolvendos libros celeriter proruant; Ac de lectione quidem multorum librorum, quando prima disciplinarum principia arripienda sunt, vere non minus, quam acute Seneca ait: *Lectio multorum volitimum, & omnis generis Auditorum habet aliquid vagum, & instabile: certis ingeniiis immorari, & innutririri oportet, si velis aliquid trahere, quod in animo fideliter sedeat; nusquam est, qui ubique est; fastidientis stomachi est multa degustare, quæ, ubi varia sunt, inquinant, non alunt.* De Logica cum agatur in praesenti, in ea semper opinione fui, multo plus commodi ex mediocri quoque Scriptore discentes habituros, si eundem recte adsequuti sint, eiusque præcepta animo imbiberint penitus, quam si longas variasque translationes percurrent; cum in maximis temporum angustiis ipsa multitudo, & varietas rerum potius turbet animos, quam acuat, aut iuvet. Non adeo hebes est aut infœcunda mens Adolescentum, ut ex principiis scientiarum clare expositis, et si pauca sint numero, nullas ipsi consequutiones deducant, nihilque ex præclaro semine fructus referant, quemadmodum opinari videntur, qui minutatim quidvis, multisque verbis diducunt, & repetunt, & inculcant. Præcipuum illud est, ut iam inde a primo aditu ad graviores disciplinas vim, & facultatem cogitandi, iudicandi exerere, non solam exercere memoriam iubeantur; cui quidem rei nil conducibilius excogitari posse arbitror, quam adcuratum Elementorum Mathefeos, ac Geometriæ in primis studium, non quod in ea hærefi sim, regulas Logicas a Geometria abstrahendas esse (cuius opinionis fallitas luctuente patet ex iis, quæ de discrimine substantiarum, modorumque abstractorum exposuimus locis pluribus) sed quod ea res vagam attentionem figat, certitudinis atque evidentiæ sensum quendam ingerat, recti ordinis regulas patefaciat, animumque addat ad investigationem naturæ, & Philosophiam Naturalem adgredendam; cuius disciplinæ in excolenda mente, atque ad alias

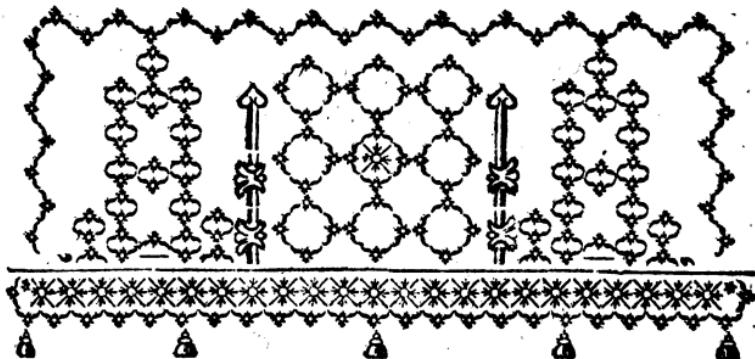
alias scientias, aut negotia vitæ præparanda multo maius momentum est, ac vulgo persuaderi hominibus potest. De qua re et si disputari permulta possint; tamen quia non est iste admodum locus, id modo addam. Expendenti ea, quæ de ortu, progressuque cognitionis humanæ dicta a nobis sunt in Logica, verissima videantur, & sapientiæ plena verba necesse est Baconi de Verulamio in Nov. Org. Aphorismo LXXX. *Nemo exceptet magnum progressum in scientiis -- nisi Philosophia Naturalis ad scientias particulares producta fuerit, & scientiæ particulares rursus ad Naturalem Philosophiam reducatur. Hinc enim fit, ut Astronomia, Optica, Musica, plurimæ artes Mechanicæ, atque ipsa Medicina, atque (quod quis magis miretur) Philosophia Moralis, & Civilis, & scientiæ Logicæ nil fere habeant altitudinis in profundo; sed per superficiem, & varietatem rerum tantum labantur: quia postquam particulares istæ scientiæ dispergitæ, & constitutæ fuerint, a Philosophia Naturali non amplius alantur; quæ ex fontibus, & veris contemplationibus motuum, radiorum, sonorum, texturæ, & Schematismi corporum, adfectuum, & prehensionum intellectualium, novas vires & augmenta illis impertiri potuerit. Itaque minime mirum est, si scientias non crescant, cum a radicibus suis sint separatae. Hæc vir sapientissimus, & magnus scientiarum naturalium Instaurator. Siquis, uti paulo ante dicebam, idealium originem, progressumque in cognitionibus rerum comparandis adcurate investiget, haud difficulter, ut opinor, eam sententiam suscipiet, genuinam recte cogitandi artem, viamque tutam neo sine Mathezeos, nec sine Philosophiæ Naturalis diligente studio comprehendendi, aut verbis exponi posse. Nobis sat est, fundamenta ieclisse, quæ ipsa tractatione earum rerum paulatim aperi, atque ad fastigium veræ doctrinæ, eruditio- nisque quodam modo perduci queant.*

LIBER

LIBER II.
PHILOSOPHIA
PRIMA.

DISSERTATIO DE METAPHYSICA.

Cientiam rerum a materia seiuatarum natura, vel cogitandi modo, Metaphysicam hac ætate passim nuncupant, eoque nomine res quatuor maxime disrepantes complectuntur, contemplationem generalem & de Ente, & de Mundo; tum tractationem de Humana Mente, denique & de Deo. Ac de anima quidem, & de Spiritu illo infinito, rerumque Conditore cum differimus, perspicuum est sane, quale sit eius dissertationis argumentum, quod obiectum, quis finis; De ente autem generatim, sive de Ontologia, ac de mundo, seu Cosmologia, uti eandem a Phylica segregarunt, cum tractandum est, arduum mihi semper videbatur, explicate ostendere, quid sit id, quod a nobis queritur, quodve obiectum illa tractatio habeat præfixum, aut quale ex illa commodum magnopere sperandum sit nobis. Qua quidem de re cogitata mea libere, aperteque proferam, non ut de laudibus summorum virorum, qui in eo genere diu, multumque versati sunt, quidquam decerpam omnino, sed ut planiorem discentibus viam aperiam, & in re obscurissima, si fieri queat, aliquid luminis impertiar.

§. I.

ORIGO ONTOLOGIAE.

Compertum est, libros ARISTOTELIS, cum belli metu desolii, postliminio ex pulvere, ac tenebris in lucem essent protracti, ab Andronico Rhodio in ordinem

nem fuisse digestos ; qui, cum alia ad Organum retulisset, alia ad Physicam, ad Moralem disciplinam alia ; reliqua fragmenta, quæ in nullam ex iis classibus conciici posse videbantur, τα μετα τα Φυσικα inscripsit ; inde Metaphysicæ nomen habuit originem, quo Aristoteles usus non est, et si rem ipsam, quæ nunc Ontologia nomine comprehenditur, non penitus ignorarit ; ait enim in iis fragmentis L. IV. Text. I. *Est scientia quædam, quæ speculatur ens, prout ens est, & quæ ei per se insunt.* Alii hanc disciplinam iam inde a Pythagoricis derivatam, ad Platonicos manasse putant. At enim, si Veterum scientias, artesque cum iis conferimus, quæ Ontologia nunc censentur, existimo ego, iisdem ex rebus, quas & Rethores antiqui, & Philosophi de Topica, ac generalibus inventionis locis tradiderunt, hanc denique disciplinam paulatim coauisse, eo fere discrimine, quod, quæ Rethores ad usum forensem, & dicendi artem, eadem Philosophi ad disputandi subtilitatem maxime accommodarint. TULLIUS L. III. de Orat. de divortio queritur, quod inter utrosque factum est ; *hanc cogitandi, pronunciandique rationem, vimque dicendi, ait, Græci Veteres Sapientiam nominabant -- sed inventi sunt, qui, cum ipsi doctrina, & ingenii abundant, a re autem civili, & negotiis, animi quodam iudicio abhorrent, hanc dicendi rationem exagitarent, atque contemnerent ; quorum princeps Socrates fuit ; hic iis, qui haec, quæ nos nunc querimus, tractarent, agerent, docerent ; cum nomine appellarentur uno, quod omnis rerum optimarum cognitio, atque in iis exercitatio Philosophia nominaretur, hoc commune nomen eripuit, sapienterque sentiendi, & ornate dicendi scientiam re cohærentes disputationibus suis separavit.* -- *Hinc dissidium illud extitit quasi lingue, atque cordis, absurdum sane, & inutile, & reprehendendum, ut alii nos sapere, alii dicere docerent.* -- Deinceps Philosophi eloquentiam despicerunt : *Oratores sapientiam ; neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur, ex quo promiscue haurirent, si manere in pristina communione voluissent.* Hoc igitur dissidium, eti rem quoque dialecticam, & moralem non parum attingat, tamen ad rationem differendi de unaquaque re proposita maxime pertinere, perspicuum est consideranti, & quid Rethores de inventionis locis generatim,

&

& quid Metaphysici de Ente proferant in medium; illi definitiones saepissime nominant, isti essentias, illi enumerationem partium; isti totum, compositum, quodque ei opponitur, simplex, & indivisibile: utrique de caassis differunt multis verbis, de possibili, de bono, de simili, ac dissimili, de connexis, & oppositis, de eodem & altero, sive de identitate, & distinctione, de vario genere relationum; illi de maiore, & minore, deque comparationis statu; isti de magnitudine, eiusque gradibus, de finito, & infinito; cumque Rhetores per inventionis locos se demonstrare duntaxat, & velint intento digito indicare profiteantur, ubi querendum sit, & ubi sit illud, quod quis studeat invenire, ut, quæcunque res sit proposita, eam ex omni parte pertentare, apteque, & copiose illustrare queas; contra Philosophi, quo a communi se ratione, tritaque via magis removerent, ENS constituerunt ceu idolum quoddam, idque præfixerunt tractationibus suis, ad quod reliqua deinceps referrent, quæ vi speculandi essent enixi; cumque Rhetores maximum adiunctionum, & circumstantiarum rationem esse habendam doceant, Metaphysici non nisi modos, & determinations variables, atque accidentia in ore habent. Nil de orationis cultu dicam, quo maxime alteri ab alteris se segregarunt; illud addam, quod Tullius eodem libro obseruat: *Omnes artes aliter ab iis tractantur, qui eas ad usum transferunt: aliter ab iis, qui ipsarum artium tractatu delectati nihil in vita aliud sunt astuti - - tum quidem ipsa tractatio, Et quaestio quotidie ex se gignit aliquid, quod cum desidiosa delectatione vestiges.* Sane mens nostra naturali quadam incitatione ad rerum cognitionem fertur; & quoniam videt, se, si particularibus rebus, quarum innumerabilis est multitudo, inhæreret, tardissimos progressus facturam; ob hanc caussam quam maxime universalia conjectatur, ut eorum ope ad finem investigandi venisse se, omniaque comprehendisse sibi persuadeat, eaque ratione a se tedium removeat, quod conscientia ignorantiae, ceu imperfectionis gigni in nobis solet. Cæterum qui generalibus iis contemplationibus identidem insistunt neglecta singularium rerum cognitione; similiter faciunt opinione mea, ac si quis, cum ingentes arcas, & ampla scrinia sibi comparasset, in quibus vel nummos condat, vel libros reponat, magnopere iisdem, et si prope

vacua essent, delectaretur; Ac dudum observatum est ab Aristotele, fieri posse, ut, cum generalia didicerimus, res singulares ignoremus. In naturæ quidem investigatione Ontologicis illis notionibus, atque principiis per paululum locus relinquitur, neque ullum progressum faciet, qui sine intermissione volvat in animo: idem non potest simul esse, & non esse; nihil est sine sufficiente ratione. Quapropter verissima mihi semper visa est sententia Lockii de Intellectu Hum. L. I. C. II. §. 27. *Hæc sententiarum formulæ scholarum sunt propriæ; atque sermo iste Academiis tantum, atque togatæ genti notus est, inter quos Dialetticorum artes, & de quolibet ente disputandi conuentudo viget, & in honore est: hæc enim axiomata ad artificiales argumentationes, & adversarios refutandos inserviunt; ad veritatem autem explorandam, aut scientias promovandas haud multum conducunt.*

§. II.

INCREMENTUM.

Posteaquam hæc de Ente disciplina est constituta, ea variis laciniis ex variis Philosophiæ partibus decerpis fuit aucta. Quæ de corporum compositione, eorumque elementis, & natura virium, et si hæc a materiæ commercio haud segregata sint; quæ de extenso, & continuo, de spatio quoque, loco, ac tempore in Phylica disputabantur, quæ de contingente, & necessario, de Ente a se, eiusque infinita essentia in Theologia Naturali; ea hinc detracta in Ontologiam, aut Cosmologiam coniecta sunt; rectene, an secus, non dispiro; illud verissimum duco, facta hac rerum translatione facile fuisse ostendere, Metaphysicam ad reliquas Philosophiæ partes recte percipiendas summopere necessariam esse. Aliud Ontologiæ incrementum accessit a molesta quorundam sedulitate definitiones condendi, atque emendandi; cum enim quis pariter se gaudere animadverteret, verba verbis explicandi; definitionum numerus, atque varietas incredibiliter aucta est; ut non penitus iniusta fuerit non nullorum querela, Ontologiam a lexico philosophico nihil magnopere differre, præsertim cum quibusdam nihil recte dictum, vel confirmatum videretur, quod propriam ipsorum phraseologiam, qua innutriti sunt longo tempore, haud oleret; quæ quidem cer-

certe est servitus quædam , ut Quintilianus inquit , ad certa se verba adstringere. Methodus , quam vocant , Mathematica res Ontologicas plurimum nostra ætate dilatavit , qua quidvis in minutis partes discripitur , & quævis diductio ab ovo texitur. Hanc rationem qui prescribere nobis vellet , similis censeretur ei , qui viæ ducem præbere se eo pacto sponderet , ut singula eius vestigia adcurat prenamus ; nullum faceremus maiorem pallum , nullum minorem : nihil unquam ad latus defleteremus ; quæ esset molestissima peregrinandi ratio. Sed quidam ita præ se ferunt Mathematicam definiendi , ac demonstrandi rationem , ordinemque , ut notiones suas , ac propositiones cum aliis controversiis , quæ summi saepe momenti sunt , connexas ad præconceptam opinionem adcommodent , lectorem ignarum præoccupent , & non advertentem suas in partes trahant , qui , cum eiusmodi notiones , atque principia , quæ mente penitus imbibit , ad disquisitionem controversiarum postmodum adfert , iudicandi libertate caret , captusque est ante , quam infidias sibi strui animadverteret , cum præsertim error , qui in ideas , & principia subrepit , omnium ægerrime deprehendatur.

§. III.

ARGUMENTUM , AC SCOPUS.

Evidem facile prævideo , haud omnes adprobatores dicta mea , atque ii fortassis omnium minime , qui plurimum in ista re laboris , studiique consumserunt ; sed hos rogo , ut mihi ignoscant libere dicenti sententiam , ut in republica literaria , in qua nemini , nisi veritati , mancipati sumus. Non ego , quæ scripta sunt de rebus Ontologicis a viris doctis , laborisque amantibus , adspendor ; neque ei tractationi nomen scientiæ , ac dignitatem invideo ; habet enim ea quasdam diductiones Geometricis non multum absimiles ; sed si naturam interpretari , cognitionesque reales , ut vocant , aucupari vellimus , nihil esse aliud , rem totam existimo , quam locas quosdam scientificos , nisi Rhetoricos Philosophice trattatos appellare malis ; quorum expositio cum in gravioribus disciplinis haud exigui momenti sit , PHILOSOPHIA PRIMA nuncupata est , cuius is est scopus , ut , quid ge-

neratim investigari , ac differi de quavis re propofita que-
at , intelligatur , utque communes notiones , & genera-
lia nostrorum ratiociniorum principia perfcpcius verbis
evolvantur , & in confeftaria quædam (nifi ipsa per fe
pateant manifeſte) ceu rivos deducantur , ac denique ab
objeſtis , dubiſve dictis vindicentur . Omnes homines
inchoatas rerum , atque imperfectas in animo notiones
habent , ex quibus ſolo rationis ductu ſine informatione
artis , quæ ſint in iþis etiam artibus , recta , aut prava
dijudicent ; ut , cum plurimum in faciendo interſit inter
doctum , & rudem , non multum diſterat in iudicando ,
quemadmodum acute obſervat Tullius L. III. de Orat.
Hæ igitur generales notiones , ſi adcurate explicemus ,
& redigamus in propositioñes , illud conſequemur profeſ-
to , ut res ſingulares , ac propositas ad diſceptandum
quæſtiones muſto acutius pervaideamus , & ad ſingulas
rei partes , tum ad ea , quæ connexa cum re , vel eidem
oppoſita ſunt , citius advertamus animum , quin neceſſe
ſt nobis , hoſce ſcientificos locos dedita opera in memo-
riam ſemper revocare ; quemadmodum enim , cum ver-
bum aliquod ſcribendum eſt , eius verbi literæ ſponte ſe
offerunt , neque moleſta cogitatione conquirendæ ſunt ;
ita , ſiqua eſt diſcutienda quæſtio ſingularis , ad generales
hoſce locos opus non erit cogitando nos devolvi , mo-
do in iis reis , diligenterque verſati aliquando ſimus .

§. IV.

PARTITIO.

Tria ſunt , quæ investigate de re quavis , ac diſfera
poſſunt ; 1. Quid ſit in ſe . 2. Quid connexum cum ea
ſit . 3. Quomodo relate ad res alias ſe habeat , quibus
cum conſerri poteſt . De hæ tripli notionum , ac pro-
positionum claſſe generatim dicenda ſunt quædam , atque
in primis ontologicarum notionum origo aperienda eſt ,
ut a vocibus diſcernere ideas diſcamus , neque vocabulo-
rum farragine , aut diſferentibus aliorum definitionibus
turbemur .

I. In priua claſſe notiones tranſcenſentiales , que la-
tiffime poſtent , omniaque genera ſubalterna tranſcendentia ſe
offerunt , ceu Eus , vel Res , Unum , Verum , Bonum . Eus ,
vel

vel res dicitur, quidquid est conceptibile, sive quidquid existit, vel aptum est ad existendum. Hæc duo : *esse conceptibile*; &, *esse aptum ad existendum*, et si videantur admodum diversa; tamen nihil differunt, nisi sono vocum. Nam, quod diligenter animadvertisendum puto, quædam vocabula, aut vocabulorum complexiones, etiam eæ, quæ rem, ut in se est, respiciunt, simul denotant, vel, ut Veteres aiebant, connotant actum, vel potentiam mentis cuiusdam intellectivæ saltem infinitæ, a qua, quidquid est aptum ad existendum, concipi posse intelligitur, & quod concipi potest, esse in se aptum ad existendum. Conceptibilitas igitur, & aptitudo ad existendum re ipsa penitus id sunt, sed illa connotat statum rei intentionalem, ut aiunt, hæc realem, uti hæc voces, adaptabilitas, & bonitas; adfirmabilitas, & identitas; negabilitas, & distinctio; nota vel prædicatum, & proprietas rei &c. Porro quia cuivis reflexione perspicuum est, ab se concipi res varias, sequere existere; minime obscurum esse potest, quid sit, posse concipi, vel esse conceptibile; & quid, posse existere, vel aptum esse ad existendum. Omnes voces, quibus existentiam definire adlaborant, magis complicatas ideas continent, plusque obscuritatis habent, quam simplicissima idea, quæ vi huius vocabuli, *existere* ex primitur, & cuivis luce meridiana clarius est. Pariter reflexione constat, id, quod est conceptibile, sive aptum ad existendum, esse positivum quid; cui in se spectato idea quædam respondeat: nihil enim, & negatio neque proprie existit, neque in se ipsa concipi potest (Log. §. LXIV. n. V.) igitur ens, sive id, quod est conceptibile, non est nihilum; & quia posita quadam idea, vel re, eademque iterum sublata, sive posita affirmatione, & negatione eiusdem, nihil relinquitur; sequitur, ut ens, sive id, quod est conceptibile, non contineat adfirmationem, & negationem, sive contradictionem, atque ob hanc causam dicitur in se, sive intrinsecus possibile. *Unitatis* idea pariter simplicissima est, nihilque compositionis, aut varietatis in se complectitur: ea intime coniuncta est cum quavis cogitatione, ipsique menti ineft; quivis enim noscit, se esse unum, & semet esse ipsum duntaxat, non vero duo, nec aliud quidquam a se ipso; & vicissim nihil tam compositum, vel complicatum, vel adgregatum esse potest,

test, cui non simplex unitatis idea, sive idea unius compositi, unius adgregati, unius exercitus, unius mundi &c. imponi potest. Veteres unum dicebant, quod divididi nequit in plura eiusdem rationis, vel conceptibilitatis, aut quod est indivisum in se, & divisum ab omni alio. Repetendo, atque iterando ideam unitatis eiusdem oritur idea numeri; neque enim dicimus plura, quae numerum faciant, nisi saltem in ratione generica entis, sive eiusdem unitatis convenienter; quia vero plures unitates similes distincte simul intueri haud possumus ob vim limitatam mentis nostrae; idcirco numerorum ideae fere symbolicae sunt, neque citra signorum, & in primis vocabulorum usum concipi a nobis, vel tractari possunt. *Metaphysice verum* dicitur quodcumque ens, vel quod est conceptibile, quatenus est conforme essentiae suae archetypae, & intelligibili, ut aiunt, sive cognitioni intellectus saltem infiniti, aut quatenus habet omnia, per quae est id, quod est; haec posterior expressio statum realem, altera intentionalem indicat, utraque in idem cadit; Eodemque modo *metaphysice bonum*, vel *perfectum* dicitur quidvis conceptibile, quod eatenus adpetibile est, eo discrimine, nisi fallor, ut perfectum connotet actum intellectus, bonum vero actum quendam voluntatis; res tamen, & rei idea eadem est.

II. *In altera notionum generalium, ac propositionum classe eminet idea nexus*, quam ego in se spectatam non minus simplicem puto, quam ideam unitatis; neque quid nexus sit, aliter declarari potest, nisi eam vocem, quae statum realem indicat, explicando per alias voces, quae ad cognitiones nostras reflectere nos cogunt. Concipimus saepe, uno posito aliud ponendum esse, vel tollendum, ut posito effectu quodam ponendam esse aliquam causiam, vel posito ente finito tollendam esse ideam maximam, ut infra ostendemus. Quoniam ita concipimus, clarum est, quod detur conceptibilitas talis, ut uno posito ponendum sit aliud; qui est rerum nexus: vel ut uno posito aliud sit tollendum, quae est oppositio rerum. Porro nexus, & oppositionem rerum, vel idearum percipimus vi rationis ex comparatione earundem. (Log. §. XXVII. n. III. & §. LXV. n. III.) Sæpe alterutrum concludimus ex eo, quia quedam ut coexistentia, vel separata, ope sensuum perpetuo observamus (§. XXVII. n.

II.) Huc igitur ea quoque connexio pertinet, quæ inter signa naturalia, imo & arbitraria, & res significatas à nobis concipiuntur.

III. *Ad tertiam classem notionum, ac propositionum generalium pertinet relatio, eiusque diversæ species.* De relationis idea similiter fere, ac de nexu differendum est. Si enim plura simul consideramus, A, & B; sæpe ex iis, quæ in uno eorum, e. g. in B insunt, concipi quidquam potest de altero, sive de A, quod non posito B, concipi haud potest. Hæc conceptibilitas, quæ ex plurim cognitione oritur, vocatur Relatio; in qua præin duæ ideæ ponendæ sunt; ac siquid secum ipso comparatur, uti cum Geometræ dicunt: A = A; eadem idea bis ponenda est, & bis in eandem figenda est attention, ut concipi possit æqualitas. Confer Log. §. VIII. Id, quod ad alterum refertur, *subiectum* relationis; alterum, ad quod refertur, *terminus* dicitur; ratio, cur unum referri ad alterum queat, sive id, ex quo nova illa conceptibilitas oritur, vocatur fundamentum relationis, sive *ratio fundandi*; & quoniam quævis idea referri ad quamvis aliam, sive prope eam quodam modo collocari potest; idcirco in quavis idea fundamentum aliquod reperiri potest, ut dicatur eadem, vel diversa, quod per vim discernendi ideas innotescit; latissime igitur patet relatio identitatis ac diversitatis. Quæ de generalibus ideis adhuc diximus, et si obscura, ac difficultas primo videantur, tamen usu speculanendi paulatim mitigantur, modo ne extra se aliquis quærat, quod non nisi reflexione, & animadversione ad ea, quæ intus in animo contingunt, reperiri potest.

PHI-

PHILOSOPHIÆ PRIMÆ

S E C T I O . I.

*Notiones, & Propositiones, quæ ad rem in se
speciatam generatim pertinent.*

*R*es in se speciatur secundum essentiam, naturam, ut est subiectum per se subsistens, vel uti alteri inhæret: essentia notas genericas, & specificas, vel partes physicas continet, ex quibus idea totius, compoſiti; itemque ordinis pendet: iis speiatus de poffibilitate, tum de perfecione, ad quam finiti, & infiniti notio pertinet, indicari potest. Hæc igitur exponenda nunc sunt.

§. V.

*E*ffentia rei cuiusvis e. g. virtutis, circuli, furti, morbi, hominis, lapidis &c. ea nota est, vel notarum complexio, quæ primo ponenda est, ut intelligatur, quod sit hæc res, non alia, hocque nomen & has proprietates constantes habeat, aut variabiles habere posſit, alias non posſit. Quæ igitur notæ ad rem necessario pertinent, & ex aliis non deducuntur, effentiales: quæ ex his derivantur, attributa sunt. Ad eorum complexionem aliæ notæ, atque aliæ adiungi possunt manente priore re, ac nomine; si enīm quævis idearum, cui tanquam effentiæ certum nomen imponitur, ob quasvis adiunctas notas aliud, atque aliud nomen fortiretur; in infinitum cresceret multitudo vocum; qua propter posteaquam fixa est certa notarum complexio, certoque nomine signata; aliæ deinceps adiunctæ notæ, vel circumstantiæ, in quibus res existit, appellantur modi, vel accidentia, quæ adefſe, vel abefſe possunt falva effentia rei; ob eaque dicitur res in certo statu posita.

§. VI.

Natura est principium internum actionum & paſſionum rei; de quibus cum plurimæ, & maxime discrepantes definitiones extent in Metaphysicorum libris, iis prætermisſis ad originem idearum nostrarum redendum

undum puto. Mens nostra agit , cum cogitat , vel speculatur , cum vult , cum membra movet corporis , ut quidem plerique existimant : corpora dicuntur agere , cum motum producunt in alio , & si vis , quando motum extingunt : vel si unum corpus statum sensibilem mutat alterius , uti ignis in ligno ; quod pariter fit per motum partium minorum ; dein Deus , dum aliquid creat , dicitur agere ad extra. Ultra hasce actionis species , quæ potissimum cogitatione , motu , creatione continentur , et si minime dixerim , aliam non dari , vel possibilem esse ; tamen aliam in hoc mortali statu non facile quisquam mente concipiet ; neque vero , si cognitio nostra , propterea etiam cognoscibilitas , vel possibilitas deficit ; nec cæcus , si lucis , & coloris ideas efformare non potest , continuo res istas cognoscibilitate , & possibilitate carere merito dixerit. Porro cum mens nostra & ipsa agat , & actiones , motus , mutationes in aliis rebus observet ; facile intelligit , quod posset dari actio , & motus & mutatio ; quodque sit aliquod principium actionis ; cumque & in se observet mutationes a re externa factas , & in aliis rebus alteram mutari ab altera videat ; omnem mutationem a re externa inductam vocat *passionem* ; facileque animadvertisit , in eo , quod patitur , capacitatem patiënti , sive recipiendæ mutationis inesse . debere ; atque hinc alia est *potentia activa* , alia *passiva*. Hoc modo in igne concipi mus inesse potentiam activam comburendi lignum ; in ligno potentiam passivam , ut comburatur , & in cinderedes abeat , qualis non inest in lapide vel metallis.

Inter potentiam , & vim e. g. cogitandi , si mentem humanam specie , nihil interesse puto ; nisi per vim concipias quandam intentionem mentis in agendo. Vires corporum motrices adpellantur , a quarum actione motus proxime pendet : potentias motrices , a quarum actione pendet existentia virium , vel directio & celeritas. Si quis praeter ideam motus , & ideam , vel potius nomen eius (quale quale fit) a quo motus pendet , aliam præterea intermedium ideam concipere valet , modo ultra vocabula quidquam sibi representet , eam distinguendi inter potentias , & vires motrices formulam per me retineat : ego hasce voces aliorum exemplo , sine discrimine usurpabo. Dicimus quidem saepe , a potentius vim corporibus imprimi , vel in

iis gigni ; id vero nihil denotat aliud , nisi potentias illas , vel vires , siquæ sunt in materia , aliunde determinari debere , ut certo se modo exerant. Profecto de natura rerum non ex vocabulis iudicandum est , quorum repertores haud sane Philosophi extitere , multo etiam minus ii , quos recta methodo philosophatos fuisse constat.

§. VII.

Vox *subiectum* , quod in definitione substantiæ (Log. §. IX.) ponitur , dein Grammaticorum phrases , ob quas potentias activas , & passivas in ipsis rebus inefie dicimus , denique abstractæ Philosophorum formulæ eo nos deducunt (nisi caveamus) ut in idea substantiæ nihil , nisi nomen sustentaculi , vel receptaculi remaneat ; alia enim ceu ab hoc subiecto diversa , eidem tamen inexistentia fingimus. Definitio vv. Peripateticorum ab hoc errore longius nos removere videatur ; dicunt enim *substantia est ens per se* , velut quod per se stat , aut stare potest , neque alteri tanquam fini inhæret ; utcunque est , potentiae , & facultates animæ ab ipsa substantia non distinguuntur , neque perfectiones divinæ absolutæ , ut vocant , ceu sapientia , iustitia , bonitas &c. a substantia , vel essentia , aut natura divina distinguuntur. *Substantia , vel natura completa est* , quæ per naturam suam non ordinatur tanquam pars essentialis ad constituendum aliquod totum ; si ordinatur , est *incompleta* , ceu anima hominis , quæ saltem pro aliquo tempore ceu pars essentialis ordinatur ad compositum substantiale , nempe totum hominem constituendum. *Substantia singularis , completa & incommunicabilis alteri* , vocatur *Suppositum* , ac si ratione pollet , *Persona*. Dicitur substantia *incommunicabilis* , quæ neque per identitatem , neque per unionem physicam pluribus inest , vel communicatur. Sic una natura divina , cum sit in tribus personis per identitatem , non est suppositum : & natura humana in Christo , cum per unionem communicetur personæ divinæ , pariter non est persona , & Christus adsumit naturam humanam , non personam humanam. In creatis rebus substantia , sive modus per se subsistendi , a plerisque constituitur in negatione unionis cum alio digniore.

§. VIII.

§. VIII.

Si in complexione notarum, quæ rei essentiam efficiunt, aliæ sunt genericæ, seu communes rebus diversis, aliæ specificæ, sive propriæ huic rei, de qua agitur, ea dicitur *essentia metaphysica*, ut homo est animal ratione præeditum; si vero notæ omnes spectantur ceu rei propriæ, quarum collectio unam efficit rem, ea complexio dicitur *essentia physica*, uti corpus, & anima inter se unita sunt essentia physica hominis, & cumulus divinarum perfectionum essentia physica Dei a plurimis dicitur. Hoc igitur casu plura, quæ rei propria sunt, efficiunt unum, eaque vocatur *partes*; id, quod ex pluribus fit, *totum*; ac si partes sola ratione, & cogitandi modo distinguntur, *totum metaphysicum*; si re ipsa distinctæ sint, *totum physicum*; si partes non modo distinctæ, verum etiam connexæ sint modo quodam naturæ totius adcommo dato, id totum vocatur *compositum*: si partes distinctæ quidem, sed aggregatæ duntaxat, non connexæ sint, fit totum *logicum*, uti est exercitus, vel cumulus arenarum. Igitur idea totius sita est in identitate plurium cum uno, sive plura sint distincta re ipsa, sive cogitandi modo, sive connexa sint, sive non connexa; idea autem compositi præter realem distinctionem partium continet nexus earundem. Id, quod ex pluribus re ipsa distinctis non constat, vocatur *simplex*, uti est mens nostra. Ad essentiam totius, & compositi non omnes promiscue partes ita necessariæ censentur, ut una fublata illud continuo interiisse censeatur, nomenque amittat; hinc si nulla compositi pars desit, omnesque eo, quo debent, modo cohærent, vocatur *integrum*: si qua pars requisita desit, ceu digitus in corpore humano, compolutum dicitur *mutilum*. Dein uti plura, quæ unum conficiunt, aut simul, eodemque tempore coexistunt, aut sese consequuntur, ita totum erit *simultaneum*, ceu ædificium; aut *successivum* ceu negotium, & actio, in qua tum quæ antecedunt, tum quæ in ipsa actione vel negotio insunt, tum quæ consequuntur, spectari solent. Denique si partes totius sunt similares, id est, eiusdem rationis, seu quæ eadem idea continentur, totum adpellatur *homogeneum*; secus *heterogeneum*; in toto *homogeneo*

Pars

pars aliqua est, quæ aliquoties repetita totum adaequat: *pars aliquanta*, quæ aliquoties repetita totum excedit, vel ab eo deficit.

§. IX.

In toto simultaneo partes quoad locum, in successivo quoad tempus certa ratione disponuntur, vel determinantur; in hac partium dispositione vel determinatione aliquis finis spectatur, vel communis terminus, ex quo intelligitur, cur hæc pars hoc loco, vel tempore, alia alio disponatur. Plurum, quæ unum efficiunt, determinatio quoad certum locum, vel tempus facta secundum aptitudinem cuiusque ad communem finem, vel effectum obtainendum, appellatur ordo; igitur in ordine spectatur 1. unum, sive ordo inest in uno seu logico, ut in exercitu, bibliotheca; seu physico, ut in ædificio, horologio, quavis machina; sive simultaneo, ut in mundo relate ad corpora coexistentia, sive denique successivo, ut in planetarum motu, in actionibus nostris diurnis. 2. Communis partium finis, sive effectus, vel terminus. E. g. finis, qui in ordine aciei spectatur, est is, ut ea hostibus repellendis par sit, in bibliotheca, ut libri cito, & facile inveniantur, in horologio, ut horæ indicentur. Si plures spectantur fines, qui fere ad unum generalem diriguntur, ordo compositus est; si unus, simplex 3. Aptitudo eorum, quæ unum efficiunt, ad communem finem obtainendum; Ac si singulæ partes secundum propriam, & nulli alteri parti communem aptitudinem determinantur, ita ut salvo communi fine aliter disponi haud possent, ordo erit completus: si quedam partes æqualem habent aptitudinem, ut salvo communi fine aliter disponi possent, ordo est incompletus, ut si in librorum ordine ratio solius argumenti habetur, perinde erit, quo loco plures libri eiusdem argumenti collocentur. Porro quia ex fine intelligitur, cur hæc pars hoc loco vel tempore, alia alio disponatur, idcirco ex cognitione speculativa sive ex theoria finis deducuntur propositiones practicæ, sive regulæ, aut propositiones enunciantes, quomodo singulæ partes determinandæ sint habita ratione aptitudinis etiundem, & communis finis.

Ordi-

Ordinis exempla præterea peti possunt 1. A traditio-
ne scientiarum , in qua communis notionum , & definitio-
num finis est , ut cognitio certa , & evidens quam fieri
potest , facillime obtineatur . 2. A seriebus , sive progressio-
ne terminorum certa lege continuo crescentium , vel decre-
scientium , ut si scribam $\frac{1}{1}, \frac{2}{1\cdot 3}, \frac{4}{1\cdot 3\cdot 5}, \frac{8}{1\cdot 3\cdot 5\cdot 7}$ &c. cuius
series numeratores sunt progressio geometrica in ratione
dupla : denominatores vero sunt facta ex terminis series no-
merorum imparium , nempe ex primo : ex primo , &
secundo ; ex primo , secundo , tertio , ex primo , secundo , tertio ,
& quarto &c. in his ordo omnino completus est , imo in serie
quoque numerorum ordine naturali ascendentium 1. 2. 3. 4.
&c. 3. Ab oratione , vel poemate , in quibus de dispositionemulta
præcipi solent . Ordini opponitur confusio , quando plura ,
qua unum efficiunt , secundum aptitudinem singulorum ad com-
munem finem non determinantur . Defectus in ordine adpel-
latur determinatio regulæ contraria , isque verus , si evitari po-
tuit ; secus adpares . Patet denique , quid ordinem inve-
stiganti spectandum sit , nempe ipsæ partes , aptitudo singularum ,
& communis finis , quem etiam spectasse viden-
tur veteres Stoici , ordinem appellantes compositionem rerum
aptis , & admodum locis .

§. X.

Quotiescumque plures partes in toto metaphysico ,
vel physico , vel plures notæ constantes aut variabiles
in re quadam , aut plures potentiae in natura ita iungun-
tur , ut , cum uni earum adhæreat negatio alterius ,
idem simul esset , & non esset , id dicitur repugnare ,
contradictionem , sive pugnantia involvere , intrinsece ,
absolute , seu metaphysice impossibile , quia eo posito se-
quitur idem simul esse & non esse : contra quo posito id
non sequitur , est absolute , & intrinsece possibile : ex-
trinsece impossibile est , cui efficiendo sufficiens potentia
non datur : secus possibile extrinsece . Physice impossibile ,
quod , et si non repugnet in se , tamen per leges & vires
naturæ fieri nequit : moraliter impossibile , quod sine ma-
xima difficultate fieri non posse censetur , sive quod le-
gitimus morum , & honestatis repugnat ; quo sensu dici-
mus : non possum mentiri . Possibilitas igitur , & impos-
sibilitas intrinseca in convenientia , vel repugnantia no-

tarum simul iunctarum sita est: extrinseca petitur a potentia & caussa effectrice. Quid per naturae vires ac leges fieri possit, sive quid physice possibile fit, philosophi est examinare. Moralem possibilitatem, seu facilitatem, aut difficultatem spectant Rethores in deliberando; praeterea Ethici quoque. Siquid non nisi propter adiunctas notas, vel ob circumstantias ut impossibile intrinsece, vel extrinsece spectatur, id *hypothetice impossible* vocant; cui opponitur impossibilitas absoluta. Id, cuius oppositum est impossibile, dicitur *necessarium*, cuius oppositum est possibile, *contingens*. Igitur aliud absolute, & hypothetice, aliud metaphysice, & physice, aliud intrinsece, & extrinsece necessarium est, aut contingens; & quemadmodum impossibile, ac possibile; ita necessarium, & contingens oppositionem habent contradictoriam. Denique quod de re quadam adfirmari potest spectata eius essentia, vel statu, in quo esse concipitur, id appellatur *determinatum*: quod rei spectata essentia, vel statu neque convenit, neque repugnat, est *indeterminatum*. E. g. essentia animalis rationalis est determinata quoad vim percipiendi, & ratiocinandi: item admirandi, capacitatem doctrinæ &c, hæc enim spectata essentia de homine adfirmari possunt; sed indeterminata est doctrina, probitas &c. Quidquid reipsa existit, id est, vel non est, nec medium habet locum: consequenter indeterminatum non a parte rei, sed duntaxat in generali quodam conceptu habet locum. Necessarium est ita determinatum, ut sit unicum sui generis possibile: contingens vero ita determinatum, ut sit unicum nunc existens, sed aliter atque aliter determinabile, seu mutabile, quia aliter, ac est, esse potest; contra immutabile dicitur, quod aliter, ac est, esse non potest.

Mutatio entis est transitus ab uno statu ad alium; mutabilitas indicat, quod possit fieri eiusmodi transitus. In ente perfectissimo, & infinito cognitiones, & decreta Dei de rebus creatis contingentibus ab æterno existunt fine nulla mutatione; absolute tamen ab æterna variabilia, & contingentia sunt, atque analoga modorum dicuntur. Necessitatis hypotheticae subdivisionem in antecedentem, & consequentem dabimus, cum de libertate arbitrii agendum erit.

S. XI.

§. XI.

*Quæcunque nota positiva, quæ fini aut naturæ rei conveniens est, perfectio eiusdem, vel qualitas dicitur, ea-que essentialis seu substantialis, si ad essentiam rei per-tinet, vel accidentalis, si contingenter inest. Quatenus res vel perfectio rei vi notionis suæ augeri, & minui potest, eatenus suos gradus habet vel extensi-
onis, si habet partes reales, uti numerus & dimensio; vel intentionis, si partes habet duntaxat formales, sive cogitandi modo distinctas, ut calor, celeritas, potentia, ingenium, ratio, robur, virtus &c. quæ quidem perfectiones omnes augmenti, & decrementi capaces sunt. Quapropter in perfectione, sive in qualitate inest quantitas; & si qualitas vel perfectio eadem e. g. calor, & calor concipitur, nullum discrimen concipi potest, nisi in gradibus perfectionis, sive in quantitate; idcirco aiunt: *quantitas est discrimen internum qualitatum earumdem*. Quantitates, quæ eiusdem generis, ac nominis sunt, *homogeneæ* vocantur. Ad determinandas homo-
geneas quantitates unitas pro arbitrio adsumuntur seu mensura, cuius dein ratio, sive relatio ad datam quantitatem nobis ideam de istius magnitudine ingerit. Inest igitur quantitas in reipsa: sed sine alia seu mensura ex-trinsecus adsumta determinari nequit; qualitas vero est nota rei interna, quæ sine alia adsumta intelligi potest. Porro cuiusvis quantitatis, adeoque perfectionis quoque, & qualitatis, quæ augeri, & minui posse concipiuntur, modi quidam sunt 1. *Finitum*, sive id, in quo defectus ulterioris perfectionis, sive ulterioris gradus in perfe-
ctione concipi potest; qui quidem defectus vocatur *Li-
mes*. Quod igitur finitum, seu limitatum est, id augeri potest, nec habet omnia, quæ concipi in eo possunt, eodemque aliud maius, ac perfectius potest dari. 2. *In-
definitum*, de quo, cum augeri & minui, extendi, vel restringi possit, non determinatur, quo usque au-
ctum, vel extensem, imminutum, vel restrictum po-
natur; ut, cum Geometræ lineam indefinite produci po-
stulant. 3. *Infinitum actu*, vel categorematicum, cuius omnes gradus sive partes reales, aut formales simul actu sunt, vel sibi ita succeſſerunt, ut vere dici queat: actu præterlapsæ sunt partes infinitæ, sive tot, ut numerus*

earundem porro augeri, aut major concipi nequeat. Hæc igitur interna idea huius infiniti est, ut in eo genere, in quo infinitum ponitur, augeri, vel crescere nequeat, sive ut omnes habeat possibiles gradus eius perfectionis, vel qualitatis, quæ infinita dicitur. Est aliud *infinitum potentia*, sive *syncategorematicum*, quod in se finitum est, sed sine fine augeri posse concipitur; ut apte dicatur finitum in infinitum, & cum indefinito habeat affinitatem.

§. XII.

Quævis res dicitur essentialiter perfecta, quia per notas, & perfectiones seu finitas, seu infinitas sit, ut sit hæc res, non alia, & in hac classe generis, vel speciei, non in alia constituta, sive hoc individuum, non aliud. Omnia igitur, quæ in re insunt, consentiunt in eo, ut efficiant hanc rem, non aliam; Hinc *Perfectio* dicitur *consensus variorum ad unum*, quod *naturæ rei consentaneum est, obtainendum, ita, ut nihil rei desit in eo genere*. Hæc notio maxime elucet in compolito, ceu in ædificio, horologio, quavis machina, in corpore organico, in civitate, harmonia musica, poemate, oratione, tractatione scientifica &c. In his, ut perfectio insit, opus est 1. ut dentur varia, imo, ut nihil detit eorum, quæ ad communem finem, vel terminum obtainendum necessaria sunt. 2. Spectandus est hic ipse communis finis, seu terminus, qui dicitur principium, & ratio determinans partes, earumque constitutionem; nam ex cognitione finis ceu ex theoria deducuntur propositiones practicæ & regulæ determinantes, quæ, & qualia esse debeant, quæ ad perfectionem totius concurrunt; ut vero unus, vel plures fines spectantur; ita perfectio simplex, vel composita dicitur. 3. Denique variorum in uno consensu requiritur. Siquid ex variis desit, vel ad communem finem non tendat, dabitur *imperfectio remotiva*, ut aiunt: ut, si quod instrumentum, quod ad perfectam harmoniam concurrere debet, desideretur: si quid vero omnino dissentiat, sive ad communem finem non obtainendum tendat, habetur *imperfectio contraria*, ut, si quod instrumentum male insonet, & contra musicæ, vel harmoniæ leges. Fieri potest, ut ex principiis perfectionis compositæ deducantur regulæ contrariae, quæ simul obser-

observari nequeunt ; Hæc repugnantia regularum vocatur *collisio perfectionum*, & *exceptionem* parit , id est, alterius regulæ neglectum : sive determinationem uni regulæ contrariam; ut, si in ædificio commoditas habitationis poscat fenestram ex certa parte : symmetria , & ordo eam excludat. Cum in omni composito perfectio totius primario spectetur , ea præferenda est perfectioni partium ; Hinc perfectio partis vera est, quæ perfectioni totius , sive alteri perfectioni maiori , cuius res capax est in suo genere , non repugnat ; ex quo intelligitur , quid sit perfectio partis duntaxat adparens. Contra *vera imperfectio* est , quæ perfectioni totius , vel alteri maiori obest : *imperfectio adparens* , qua posita maior alia perfectio obtinetur. Quamobrem imperfectio adparens non tollit perfectionem rei in suo genere , uti nec ea imperfectio , quæ evitari non potuit salva maiore , vel totius perfectione.

De rerum igitur perfectione iudicantibus nobis cendum est , ne perfectiones , vel imperfectiones adparentes pro veris habeamus ; dictio figurata in se perfectior est quavis nuda expressione ; sed fieri potest , ut certo loco , vel tempori minime adcommodata sit , dicique debeat : nunc non erat his locus.

§. XIII.

PROPOSITIONES DE ESSENTIA RER.

L *Essentiaz rerum a priori demonstrari nequeunt ; nam sitæ sunt in complexione notarum primitivarum , quæ ex aliis non deducuntur. Cirkulus est spatium terminatum linea curva in se redeunte , cuius singula puncta a centro æquidistant ; si quæreras , cur hæc sit essentia circuli ? sensus quæstionis esse non potest , cur talis figura habeat nomen circuli ; istuc enim minime necessarium est , cum voces sint signa ad placitum , & de vocum explicatione regulæ dentur in Logica ; igitur iam sumitur , voce circuli significari spatium tali curva linea terminatum ; atque ita , si illæ notæ sunt primæ , quæstio fit nugatoria : cur talis figura est talis figura ? quemadmodum igitur , si quæritur , cur hæc idea est hæc idea , nil responderi potest , nisi quia est hæc , & non alia ; ita quidvis per se ipsum , sive per suam essentiam est id , quod est.*

II. *Rerum essentias cognoscere , non tam ad sensus , quam rationem pertinet ; nam notæ , quæ in sensus incurunt , sæpe ex aliis , quæ in re insunt , derivantur ; per rationem autem tum notarum nexum , tum quæ primo ponendæ sint , ex quibus reliquæ pendent , perspicimus.*

III. *Constitutio classum secundum essentias , sive specificatio rerum pendet 1. ex proprietatibus & operationibus ; ex his enim colligitur , an natura sit eadem vel diversa , & ad quam classem , vel speciem referri debeat. 2. Posita naturarum , & principiorum diversitate , reliqua , quæ iis accident , diversæ speciei censentur , uti cognitio hominis , & spiritus separati. 3. In cognitionibus , & adpetitionibus diversitas obiectorum , & modi tendendi spectatur. 4. Sæpe res tota pendet ab institutione Dei , vel hominum , unde desumendum est , quid essentiale , vel substantiale sit , & quæ mutatio , falva essentia fieri possit. (Log. §. XXV. n. II.) Non raro ex usu nominum res deducitur ; nam si qua mutatione facta novum rei nomen imponitur , censetur ea interiisse quoad priorem essentiam ; ut , si aqua abit in glaciem , lapis in calcem &c. præsertim si status sensibilis rei penitus mutatur.*

§. XIV.

PROPOSITIONES DE NATURA , ET SUBSTANTIA.

I. *Etsi omnes notas rei , & quasvis potentias in natura , & substantia ceu in subiecto inesse concipiamus ; tamen accurate distinguedz sunt voces concretæ , seu denominations , quarum aliæ sunt substantiales , quarum forma est ipsa substantia , vel natura rei ; ut Deus , homo ; unde fit Deitas , humanitas , ab animali animalitas , a rationali rationalitas ; aliæque voces , de quibus suo loco ; non tamen dicimus metalleitas a metallo , vel faxeitas a fæxo. Aliæ sunt accidentales , quarum forma est accidens , ut sapiens relate ad spiritum finitum ; nam relate ad Deum forma , sapientia est substancialis.*

II. *In concretis substancialibus , quibus aut natura , aut personalitas explicitè significari potest , illud in relo , ut aiunt , importatur , quod cum altero propositionis membro*

bro immediate connectitur. e. g. Deus unus est trinus: prædicatum *trinus* subiecto tribui non potest ratione naturæ , quæ una est , non tria ; sed ratione personæ ; idcirco persona in recto , natura in obliquo venit, hoc modo : personalitates terminantes unamnaturam divinam sunt tres. Contra in hac propositione : Deus trinus est unus , prædicatum *unus* convenit subiecto ratione naturæ , non trium personalitatum ; sensus proin est , natura divina terminata a tribus personalitatibus est una.

III. *Actiones sunt suppositorum* , hoc est , substantiis completis imputandæ sunt , quia illæ ut integrum agendi principium spectantur ; sic actio humana non soli animæ , multo minus soli corpori , sed homini , & uni personæ tribuitur.

§. XV.

PROPOSITIONES DE TOTO, ET COMPOSITO.

I. *Totum , & omnes partes simul sumitæ sunt idem* ; patet ex notione totius ; hinc totum existit positis omnibus partibus , eo nimurum modo , quo natura totius vel simultanei , vel successivi postulat.

II. *Quod est pars partis , est etiam pars totius* ; si enim digitus pars est manus : hæc corporis ; digitus & corporis pars est.

III. *Toti , & parti sc̄e tribuuntur notiones relativæ majoris , minoris , æqualis*. Maius est , inquit ARISTOTELIS , quod est tantundem , & aliquid aliud , sive cuius pars alteri toti æqualis est: contra minus , quod non nisi partem alterius coæquat (quivis videt , has relationes nonnisi inter homogenea habere locum) Igitur *totum est maius quavis parte : pars minor toto*.

IV. *Ut intelligatur ratio eorum , quæ enti composito insunt , investiganda est natura partium , & compositionis modus*; nam in composito aliud nihil continetur , nisi id , ex quo ceu materia aliquid componitur , & modus compositionis , ceu forma ; ac si præcise idea compositionis spectatur , essentia compositi sita est in forma , sive in modo compositionis , aut partium textura ; & quia hæc mutari nequit , nisi per motum partium , idcirco

omnis mutatio compositi fit per motum , addendo , auferendo , transponendo partes.

V. *Idea Entis Simplicis omnia excludit , quæ composito , quatenus ex pluribus coalescit , competitunt ; igitur quod simplex est , dividi nequit : caret motu interno partium : Si vero de novo oritur , ex nihilo oritur , nempe per creationem ; si enim ex composito simplicem particulam decerpit ponas , non oritur simplex ex composito , cum in eodem ex Hyp. ante extiterit : nec ex simplici , cum ab hoc separari nil possit , oritur simplex ; pariter si interit , in nihilum abit : ortus vero , & interitus fit temporis momento , contra ac in composito , cuius partes paulatim contexi , vel dissolvi solent.*

Ad perfectam rerum cognitionem maximi momenti est resolutio totius & compositi , quæ vel manu fit , & re ipsa , ut in Anatomia , Chymia &c , vel mente , ut si analysis orationis , poematis &c fiat , modo ordo quidam teneatur in resolutione , partiumque nexus , & mutua habitudo spectetur . In scientiis res tractandæ sunt instar materiæ , ardo , ac dispositio earum cœu forma compositi ; hinc nihil mirandum , si tot novos libros de re eadem in dies proferantur , in quibus nihil novi reperimus , præter alium compositionis modum . Partium enumeratione , cum maxime illustret mentem , perpetuo utuntur Rethores ; ac Cicero cum Philipp. I. ait : vos acta Cœsaris defenditis , qui leges eius evertitis ? revera ita concludit : cum pars actorum Cœsar is fuerint leges ab eo latè : si qui leges non defenderent , nec acta defendebant , quia sublata vel una parte tollitur totum . Contra cum multis verbis ostendit , Milonem Senatui esse carum , equestri ordini , plebi ; recte conficit , esse carum universo populo , quia positis omnibus partibus ponitur totum . Physici ut partes corporum valde remotarum , vel exilium distinguant , telescopia adhibent , & microscopia .

§. XVI.

PROPOSITIONES DE POSSIBILI , ET IMPOSSIBILI .

I. *Præter externam , vel , ut aint , caussalem , & activam possibilitem , quæ sita est in potentia caussæ effætricis , & ultimo in Dei omnipotentia , recte statuitur alia possibilitas interna , sive formalis , aut passiva , quæ consistit in ipso con-*

convenientia, seu non repugnantia notarum alicuius rei. Nam cognita hac sola convenientia, vel non repugnancia notarum intrinsecarum alicuius rei, etsi nihil concipiatur de ulla causa effectrice, vere intelligitur rem in se esse posibilem, & aptam ad existendum; ergo idea internæ possibilitatis, & idea notarum rei inter se non pugnantium eadem est, & diversa ab idea causæ effectricis; quia universe aliud est conceptus rei, & aliud conceptus causæ, a qua res efficitur (Log. Schol. §. XXII. n. 4.) Dein siquid Deus produci a se posse cognoscit, terminus, sive obiectum divinæ cognitionis non est sola eius omnipotentia, quæ, cum sit necessaria, profecto non cognoscitur ut producibilis, si ita loquafas est; igitur obiectum divinæ cognitionis ipsa quoque res est, sive complexio notarum illius inter se non pugnantium, quæ est possiblitas interna eiusdem. Denique sicut impossibilitas quædam interna statuitur, ne tota ratio, cur ea, quæ impossibilia dicimus, effici nequeant, ab impotentia quadam, & defectu divinæ potentiae pertenda sit; sic & possiblitas interna statuenda est, cum præsertim idea nostra *omnipotentia* ipsam rerum possibilitem internam includat, & a nobis concipiatur, ut potentia, quæ efficere potest, quidquid intrinsece non repugnat.

II. Possiblitas interna eadem est, ac essentia, seu complexio notarum rei inter se non pugnantium, ut patet; neutra vero ab existentia rei distinguitur. Nam ente creato, & existente, reipsa essentia entis creatur, & existit; quod nemo negat. At putant existentiam esse quidpiam superadditum essentiae productæ; At enim hoc superadditum, quale quale est, reipsa est aliquid, & essentiam habet; an ergo hæc essentia per aliam existentiam superadditam denominatur existens, & hæc iterum per aliam, quod est absurdum; si vero id superadditum per seipsum existit, id pari ratione de quavis essentia, sive de quovis ente dicendum est.

III. Qui impossibile quidquam afferit, onus probandi habet, sive ostendere debet, eo posito simul positivum & negativum, sive realitatem, & defectum eiusdem notæ in eodem ente coniungi; quæ quidem contradicitionis ratiocinio saepe eruitur. Sic pugnat spiritus & materia, numerus finitus, isque maximus, perfectio finita,

eaque optima absolute ; item opinione quidem mea ens ab alio , quod existat iam inde ab æterno : libertas indifferentiae , & determinatio agendi secundum principium rationis sufficientis in sensu Leibnitianorum. Si qua res supra hominum captum sit , & angusta mente nostra satis comprehendendi nequeat , eandem tamen ita habere se , aliunde innotescat , cœu ex testimonio divino , necesse non est , ut pro ea tuenda cœu vera , possibilitas intrinseca a nobis directe demonstretur , cum id sine distincta eius rei notione fieri haud possit ; satis igitur est , eam vindicare ab adversantium argumentis , & confutare , ac dissolvere ea , quibus ei contradictionem adfin gere adlaborant.

IV. Quod Deus salva perfectione quadam essentiali , & necessaria efficere extra se nequit , id consequenter censendum est cœu absolute , & intrinsece impossibile ; Nam potentia Dei illimitata efficere potest , quidquid intrinsece non repugnat : siquid igitur eiusmodi esse ponitur , ut potentia illimitata effici nequeat , consequitur , ut id intrinsece repugnet. Porro quod Deus salva perfectione essentiali , & necessaria quacunque efficere extra se nequit , id etiam potentia illimitata effici nequit ; quia perfectiones inter se minime pugnant , & potentia nulla est efficiendi id , quod obest alteri perfectioni.

§. XVII.

EXPLICANTUR DICTA AMBIGUA , QUÆ OBIXCI HOC LOCO SOLENTE.

I. Contra propositionem I. aiunt 1. Sublata Dei potentia omnis rerum possibilitas tollitur , quia existere nil potest , nisi a Deo producatur ; igitur in Dei potentia omnis possibilis sita est. R. d. a. Sublata Dei potentia tollitur possibilis formaliter , sive secundum conceptum , & ideam , n. a. tollitur consequenter , ut in Prop. IV. dictum est , c. a. & n. (Log. §. LII.) Si ex conceptu nostro sive idea hominis tollitur & corpus & anima , ipsa idea hominis tollitur , quæ illa includit : non autem idea essentiæ vel possibilitatis internæ ideam causâ effectricis necessario continet. 2. Sublata re ipsa Dei potentia nulla res potest existere ; ergo dici nequit , sublata Dei potentia manere possibilitatem internam , sive aptitudinem existendi.

R.

R. d. a. nulla res potest existere in ea hypothesi ex defectu causæ effectricis c. a. ex defectu internæ habilitatis existendi n. a. (si nullus præsto fit artifex , qui opus quoddam efficiat ; id propterea non fit intrinsecus impossibile) & d. c. ergo sublata Dei potentia dici nequit, quod maneat aptitudo existendi sine causa efficiente , c. c. quod maneat aptitudo interna , quæ tamen , ut actu res existat, eget causa efficiente , n. c. 3. *Rem esse possibilem idem est, ac eam a Deo effici posse : ergo possibilitas in potentia effectrice sita est.* R. d. a. rem esse possibilem tam-in, quam externe, idem est , ac eam effici a Deo posse, c. a. rem esse solum intrinsece possibilem , est idem, ac eam a Deo effici posse, n. a & c. In hunc conceptum : *notæ rei inter se non pugnant, non ingreditur idea causæ effectricis, sive omnipotentia.* Inter ideas possibilis internæ , & externæ , seu omnipotentia divinæ fine dubio nexus intercedit , quatenus altera ex altera infertur ; sed ob hanc causam non eadem sunt hæ ideæ ; ut si res est cognoscibilis , infertur , eam re ipsa a Deo cognosci : & siquid a Deo re ipsa cognosci ponitur , sequitur , ut illud cognoscibile sit ; nec tamen cognoscibilitas rei in ipsa divina cognitione sita est. 4. *Siqua esset interna possibilitas rerum, ea dici debet æterna, necessaria, & immutabilis : hæc autem prædicata, cum soli Deo competent, rerum aliarum essentiis tribui non possunt.* R. d. M. ea possibilitas est æterna , necessaria &c. Logice , sive in statu obiectivo , & intentional. c. M. Phyfice , &c. in statu reali n. M. Quia impossibile est , ut notæ rei , quæ inter se non pugnant , simul inter se pugnant ; hinc, quod possibile est , id est necessario possibile , & omnis possibilitas dicitur necessaria ; & quia fieri non potest , ut eadem notæ , quæ possibilis latem internam rei efficiunt , nulla addita vel demta aliquando pugnant inter se , aliquando non pugnant : idcirco , quod possibile est , id est semper possibile , & possibilitas dicitur æterna , atque immutabilis ; quod enim est , id est , nec aliter eodem tempore esse potest ; & quoniam per easdem notas , per quas intelligitur possibilitas interna , simul intelligitur res esse id , quod est , sive quoniam eadem essentia est & possibilitas interna , sequitur , ut essentiæ rerum sint necessariæ , æternæ , immutabiles , sicut possibilitas earundem ; recteque dicitur : essentiæ rerum sunt ut numeri ; nam necessarium est . ut posse .

posito e. g. ternario , cuius essentia sita est in complexo trium unitatum , ponatur re ipsa complexum trium unitatum , idque ab æterno , ac semper verum fuit , estque immutabile ; quia fieri non potest , ut ternarius , manens ternarius , contineat plures unitates , vel pauciores . Haec igitur prædicata duntaxat explicato sensu , & logice rerum possibilitati vel essentiis conveniunt . 5. Si , ut effici quidquam a Deo possit , necessaria est possiblitas rei interna , limitatur Dei potentia , quasi alio indigeret ad operandum , sicut artifex subiecto eget ; hoc dici nequit . R. n. M. Deus alio indiget nempe termino , & obiecto operationis ; quo modo etiam intellectus requirit obiectum cognitionis ; minime autem Deus alia eget causa adiuvante , & determinante , neque subiecto præexistente operationis eget , uti causæ finitæ , sed ex nihilo creat . 6. Possiblitas interna rerum nihil est ab æterno : ergo nullam habet cognoscibilitatem . R. d. a. Nihil est physice , sive quoad statum , realem c. a. nihil est logice , n. a. &c. Adposite distingunt inter nihilum negativum , quale est quodvis impossibile , quando idem simul ponitur , simul tollitur , ut adeo nihil reliquum sit ; & inter nihilum privativum , vel ut alii aiunt , positivum , quod nunc pro statu reali nihil est , at cognoscibilitatem habet , & aliquid esse potest .

II. Contra Propositionem II. inquit i. Si existentia est ipsa essentia , quiavis exigit per ipsum , sive per suam essentiam : id dici nequit , cum solus Deus per essentiam existat . R. d. M. quidvis existit per seipsum , & per suam essentiam formaliter , quatenus dum concipitur ens existens , concipitur essentia existens , c. M. quidvis existit per suam essentiam causaliter , quasi causa , cur aliquid actu sit , cum ante nihil fuerit , esset ipsa essentia rei , n. M. id prius , non posterius hoc dicimus ; An vero illud superadditum , a quo res denominatur existens , per suam essentiam existit ? cur non ipsa essentia rei ? 2. Essentia est æterna , necessaria , & immutabilis , non item existentia : igitur distinguntur haec in tertio , consequenter inter se , R. d. a. Essentia est æterna &c. in statu possibilis , sive conditionate c. a. in statu actualitatis , & absolute , n. a. & c. dicitur res concipi , vel esse in statu possibilis , quando eius idea duntaxat notas internas exhibet , non item existentiam realem & physicam a causa

causa effectrice pendentem ; quo modo quivis artifex opus suum in statu possibilis prius concipit, quam id ut re ipsa iam effectum intueri potest ; hic status possibilis conditionate exprimitur : si existeret alter mundus, haberet has, vel illas notas; at *status actualitas*, quores ut existens, aut effecta concipiatur, exprimi solet absolute e.g. mundus existens has notas continet. In statu possibilis rei tribuitur existentia obiectiva, quantum res possibilis in se potest concipi, & existentia Logica, vel intentionalis, quando re ipsa concipiatur, atque obiectum est cuiusdam cognitionis. Hic autem agitur de existentia reali, & physica. Porro si & essentia, & existentia eodem statu concipiatur, eodemque modo, nihil differunt, & communia praedicata habent.

3. *Essentia, & possibilitas alterius mundi non est ipsa existentia eiusdem* : Ergo differunt. R. d. a. possibilitas in sensu conditionato, sive secundum notas internas non est existentia absoluta, c. a. possibilitas conditionata spectata non est ipsa existentia eodem modo spectata, n. a. & c. Sed opus non est phura istiusmodi sophismata attexere ; modo id notetur : Ens, & essentia entis, possibile, & possibilitas, ens existens, & existentia entis non differunt, nisi sono vocum, quarum altera utrinque concreta est, altera abstracta, sed ita, ut haec formae abstractae, sint metaphysicae, nec a subiecto denominationis differant; si enim ens est idem, ac entis essentia, erit etiam ens existens idem, ac essentia existens, sive existentia essentiæ. Qui existentiam realem complementum possibilis vocant, neque existentiæ ideam, quæ simplicissima est, clariorem reddunt, & ad concipiendas formas essentiæ existenti superadditas eo vocabulo facile imperitos inducunt.

§. XVIII.

PROPOSITIONES DE FINITO.

I. *Quod est finitum, non potest esse maximum, optimum, vel perfectissimum*; nam in idea finiti continetur defectus alicuius perfectionis, vel gradus in perfectione, ut præcinctus quovis finito aliud maius, melius, perfectius concipi possit; ergo quod finitum est, nequit esse maximum, optimum, perfectissimum. Hinc intrinsece reputat

gnat numerus finitus maximus, extensio finita maxima, perfectio finita maxima.

II. Quærere, an possibile sit infinitum potentia, quod Syncategorematicum vocarunt Veteres, est idem, ac quærere, utrum numerus, extensio, vel perfectio finita quævis semper augeri possit; perspicuum est autem id, quod finitum est, semper augeri posse; cum in idea sua defectum contineat, & quovis finito aliud maius possit, ac debeat concipi. Dein idea quanti, sive eius, quod augeri, vel minui potest, vera est, & nihil repugnantiae continet, nec quantum esse non quantum, seu tale fieri potest, ut porro augeri, vel minui nequeat, cum essentiae immutabiles sint. Ea autem est mentis nostræ vis, ut ideam cuiuscunque quanti, quod vel in sensus incurrit, vel quod cogitando ipsi efformamus nobis, ita ampliare, atque extendere possimus, ut facta quacunque illius ideæ extensione, seu quocunque rei ipsius incremento posito idea quanti maneat, hoc est, rei talis, quæ porro augeri possit (de decremente indefinito similiter differendum est) Concipiatur idea determinatae extensionis; ceu pedis unius Parisiensis; hanc iterando, & aliquoties velut multiplicando ideas hexapedæ, decempedæ, milliaris, semidiametri terrestris &c. nanciscimur, illudque una videmus, quamcunque datam dimensionem ultra augeri posse, atque ita augeri, ut nullus augmenti necessarius limes omnino concipi possit. Idem in numeris fit; ultra quemvis enim datum numerum unitas concipi potest, qua prior unitatum collectio augeatur. Et quamvis mens humana haud singula incrementa rei, ac ne quidem singulas unitates paulo maioris numeri distincte sibi repræsentare possit; tamen & idea nostra quantitatis, & inexhausta Conditoris potentia, quam possibilitatem externam rerum omnium dicimus, eo nos deducunt, ut incrementorum possibilitatem omnino interminatam iudicemus; Nec vero attributa supremæ illius, atque æternæ mentis aliter in hoc mortali statu ceu infinita attingimus, quam ut remoto in primis omnis imperfectionis genere ad numerum respiciamus, extensionemque actuam, & obiectorum divinæ potentiaz, sapientiaz, bonitatis, quæ quidem obiecta nunquam tot, ac tanta a nobis concipi, ac determinate poni possunt, quin plura semper, & maiora ab inexhausta, & incomprehensibili poten-

tentia poni posse intelligamus. Quam ob rem five ideas nostras , ex quibus denique unis de rebus iudicare possumus , five Conditoris potentiam spectemus , ex idea quanti idea augmenti nunquam eripi potest , estque nostra cogitandi vis hac parte velut indomabilis , qua ultra omnes limites determinate adsignabiles excurrimus , quia illud , quod actu concipimus ceu finitum , potentiam idem iterato concipiendi , ac veluti addendi minime tollit , neque per ipsam cognitam quantitatem quantitatis idea potest destrui.

Quæ obiici hoc loco possunt , vix momenti alicuius sunt;
dicunt enim : Infinitum potentia instar unius collectionis sumi potest , uti cum dicimus , mentem nostram duraturam tota æternitate ; ergo nequit ultra augeri. R. N.a. Non ex voce , sed ex idea æternitatis iudicandum est ; de qua si cogitamus , minime concipimus , durationes aliquando actu fore infinitas , vel ad finem per venturas , sed præter partes quasdam determinatas alias atque alias excluso omni fine semper successuras concipimus. Idea igitur infiniti potentia includit , possibilem esse progressionem mentis ultra omnes limites adsignabiles ; & quam parum idea motus , & quietis in eodem coniungi possunt , tam parum omnes eius infiniti partes re , vel cogitatione pertransiri , & instar completæ collectionis sumi possunt ; partes igitur , quas involvit , sunt 1. determinatae & finitæ , quæ concipi possunt actu positæ . 2. aliae , quæ determinatae possibiles concipiuntur . 3. aliae indeterminatae , quæ nunquam determinatae positæ concipiuntur . Sed quale , inquies , est hoc totum , cuius omnes partes actu existere non possunt ? R. est totum in potentia , non actu ; estque ea illius essentia , ut nunquam penitus compleatur , aut compleri omnino possit . Id quoque notandum , unum infinitum potentia cum alio generis eiusdem secundum omnes partes tam determinatas quam indeterminatas comparari non posse , quia comparatio fieri non potest , nisi in iis , quæ determinata sunt . Siquis interrogaret , an infinitum syncategorematicum oculorum sit maius infinito syncategorematico hominum , perinde faceret , ac si quærerem , an ducenta & plura numero superent centum , & plura ? si autem comparatio fit secundum determinatas partes , erit ea comparatio finitorum , quæ sine dubio fieri potest .

§. IXI.

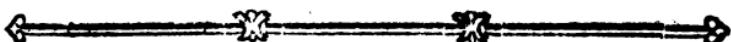
§. XIX.

PROPOSITIONES DE INFINITO ACTU.

I. *Numerus actu infinitus repugnat.* Numerorum enim idea fit potentia ampliandi, atque iterandi ideam unitatis; posita autem quavis collectione unitatum, et si actu infinitam ponas, non tollitur potentia eandem ideam iterandi, & concipiendi novam unitatem, qua prior collectio augeretur; atque ita idea numeri abstracte sumti, quem vocant numerum numerantem, pugnat cum idea infiniti; is enim involvit possibilitatem augmenti; istuc eandem excludit; sed, quod forte clarius percipietur, ponatur numerus numeratus, sive ponantur res e. g. homines, vel globi infiniti numero: igitur ultra hunc numerum hominum, vel globorum non est aliis possibilis numerus maior; fit ita sane. At ultra infinitos homines possibilis est quædam bestia, & ultra infinitos globos aliquis cubus: nunc vero cum ista ideam quædam e. g. animalis, corporis, vel substantiæ habeant communem, concipi iam debet maior numerus animalium, corporum, vel substantiarum, quam antea; nunquam igitur concipi potest, ullum numerum esse infinitum, quia quivis politus augeri potest, quod repugnat ideæ infiniti actu. Fæcundissima hæc est propositio, quia magnitudo extensionis, successionis, & generatim rerum quarumvis ex partibus compositarum, numerorum ope a nobis exprimi potest, cum datam magnitudinem bis, ter, quater, centies, ac toties denique sumi posse perspicimus, quoties libuerit, ita, ut nullum necessarium limitem, sed nonnihil pro arbitrio designandum in tali magnitudine locum habere intelligamus. Hinc II. Repugnat extensum reale actu infinitum; adsumta enim quavis arbitraria mensura e. g. unius pedis, infinitus numerus pedum in eo daretur. III. Tempus reale, quod per successiones rerum habetur, actu infinitum esse non potest; si enim quævis duratio e. g. mensis unius, adsumitur, numerus mensium in eo tempore foret infinitus, quod repugnat. Universe igitur, ut supra innui, idea quanti, quod natura sua possibilitatem augmenti continet, & idea infiniti, quod omne augmentum vi notionis excludit, inter se pugnant.

N*

Nihil est distinctio inter formaliter, & materialiter maius; nam numerus quicunque in se & formaliter spectatus potest augeri: numerus infinitus in ratione numeri, & formaliter non potest augeri; igitur eodem sensu infinitum potest, & non potest augeri. Si dicant: infinitum habet proprietates incognitas, ob quas ceu repugnans a nobis rectici non potest. R. Quascunq[ue] proprietates incognitas fringas, per eas non tollitur idea numeri, & idea infiniti, ac proinde neque contradic[ti]o tollitur.

S E C T I O II.

Notiones, ac Propositiones pertinentes Ad nexus rerum.

C A P U T I.

De vario Principiorum, & Caussarum genere.

Si rerum nexus perspicere, Philosophia quoddam genus est, omnes homines circa res suas, vitaque negotia perpetuo philosophantur, atque ita latissime patet hic locus, in primisque caussas variis ordinis continet, quemadmodum in praesenti exponemus.

§. XX.

Nihil est sine ratione sufficiente; effatum est hoc, quod plurimi Philosophi in Germania post Leibnitium & Wolftium perpetuo in ore habent; Nihil est sine causa, aiebant v.v. Utriusque expressionis, et si non sit eadem vis; tamen eadem erat applicatio, & idem usus, nisi quod Leibnitiani ad Dei quoque, hominumque libertatem principium suum pertinere voluerint. Hoc loco querendum in primis, unde nobis istiusmodi generalis veritas innoteat; cum omnis nostra cognitio a singularibus ducat originem? Respondeo: haec generalis veritas cuivis homini, qui sensuum & rationis usu pollet, innoteat; L. Ex observatione innumerabilium casuum singularium, in quibus dum aliquid est, aut fit, quidpiam ante poni fere videmus, quo posito illud

M

alte-

alterum est , aut fit. II. *Ex idea contingentis* ; nam observamus , plurima esse , aut fieri , quæ possint non esse , aut non fieri , quæque ut sint , vel fiant , nihil in se necessitatis habent : quia penitus mutabilia sunt ; hinc , cum nemo cogitare queat , nihilum esse causam rei positivæ , ut , e. g. lapis nunc calidus sit ; alio tempore non sit ; quæque sunt generis istius infinita ; concludimus , aliam veram causam , rationemque subesse , ob quam aliquid , quod ex se potest æque esse , ac non esse , potius nunc sit , quam non sit. Imo eo progredimur , ut , si nulla a nobis causa perspicitur , cur aliquid sit , id esse statim negemus ; in qua re non modo rudes homines , sed etiam Philosophi saepe hallucinantur , quasi vero , si nulla causa vel ratio a nobis deprehenditur , nulla revera dari , ac subesse possit. III. *Ex animadversione ad hominum actiones* ; quotiescumque enim operamur , causam quandam , vel motivum , aut finem operandi arripimus ; uti & interrogati , cur hoc illudve a nobis fiat , semper rationem quandam reddere possumus , si velimus verum fateri. Pariter & alios homines non nisi ob stimulos quosdam , aut certos fines propositos agere animadvertisimus. In his vulgo adhibetur vox , *causa* , vel *ratio* , quamquam longe dispari sensu , ut suo loco disquiram , cum de humana libertate differendum erit ,

Triplex hic modus , quo ad cognitionem generalem eius principii pervenimus , illustratione eget ; ac I. quotiescumque nobis iam inde a prima aetate sensatio grata , vel molestia accidit , semper deprehendimus quidpiam , quo posito ea excitatur , idque in visu , auditu , tactu , omnique usu sensuum constanter experimur : si calore vel frigore afficiimur , eius affectionis rationem extra mentem querimus : ut famis , ac sitis molestia pellatur , quidpiam requiri a teneris annis discimus : ut commodo utamur situ , ut aeris intemperiem ne sentiamus , ut effugiamus varia incommodeorum , aut vitae pericula , utque comparemus ea , quæ ad vitæ usum aut commoditatem necessaria putamus , semper requiri aliquid videmus , quo posito alterum quoque ponatur , vel tollatur. II. Nunc molestia in nobis , nunc iucundia existit sensatio : terra nunc madeficit , nunc arida est : aer alio tempore tranquillus est , alio agitatus ; nunc tenebris obruimur , nunc fruimur luce , ac cælum modo serenum est , modo

modo nubilum: corpora variis directionibus moventur, & diversis celeritatibus, hoc illove loco collocari possunt &c. haec cum mutabilia videamus, & contingentia, nihilque habentia necessitatis ex se, ut potius hoc modo, quam alio sint, facilime intelligimus; requiri quidquam, cur hoc potius, quam alio modo sint; ac ex animadversa rerum constante vicissitudine, quæ sensibus nostris obversatur, non possumus non intelligere, varias res particulares existendi initium recipere ab applicatione alterius cuiusdam rei, ut, si ceram calore liquefieri, aut lignum igne comburi conspicimus; Ex hac observatione ideas nostras causæ & effectus nanciçimur, remque aliam cum alia connecti videmus. III. Siquem hominem commotum ira, ac vociferari, siquem endare, ac flere, siquem ad frugem repente rediisse conspicimus, quin aliqua ratio, vel causa sub sit, nihil dubitamus; ac si quid penitus inopinato accidit, uti cum amicum videmus, quem peregre degere, vel plane defunctum iam credebamus, vix sensibus nostris fidem habemus, dicimusque aliquando: vigilone, an somnio? propterea quod rationem, cur præfens sit modo, haud perspiciamus, & in statu reali nihil sine causa, & ratione sufficiente fieri posse (uti in somnio sit obiective spectato) persuasissimum habeamus. Hisce igitur modis cognitio generalis illius principii nobis ingeritur: siquid est, aut fit, semper requiritur ali quid, cur potius sit, vel fiat, quam non; & hoc potius, quam alio modo; atque id, quod requiritur ad aliud, huius ratio appellatur, eritque sufficiens, si nihil præterea requiratur, sive si ex eo plene intelligi queat, cur potius sit, quam non sit. Id, quod requiritur ad aliud ponendum, & id, ex quo aliud intelligitur, sunt bincæ expressiones, quarum altera statum realem, altera intentionalem, sive cognitionem mentis plerunque denotat. Illud quoque animadversione dignum. Sicut in prima infantia observatur aviditas videndi, tangendi, atque arripiendi quidvis; sic in puerili, & in provectiore etiam aetate eam constanter consuetudinem videamus, ut, cum quidquam præter communem usum evenire videant homines, cuius causam ignorant; cur ita evenerit, sciscientur: qua quidem aviditate sapientissimus Creator providit, ut mens nostra ideas, & cognitiones rerum, quarum expertes in mundum nos induxit, sat celeriter acquirat, quantum ad vitæ usum necesse est. Id Aristotelici trito verbo expresserunt: omnis homo scire desiderat

derat; cumque progressio cognitionis humanae paulatim, & velut per gradus fiat, ex obviis rerum eventibus primo admiratio, ex admiratione indagatio rerum, causarumque oritur, cum quidvis suam rationem, causamque habere minime dubitemus; atque ita philosophandi studium inter homines invaluisse, Aristoteles observat, qui quidem eam promptitudinem humanae mentis, quae non eadem in omnibus est, perspiciendi causas, rationesque, Solertiam vocavit, ab aliis dictam saepe Sagacitatem.

§. XXI.

Principium dicitur, unde aliquid est, aut fit, aut cognoscitur; hinc *Principia essendi* sunt, quæ rem intrinsecus constituant, ceu notæ partiales essentiam, & materia ac forma quodvis compositum, uti mox dicemus: *Principia fiendi*, per quæ contingens aliquid, & mutabile habet existentiam: *Principia cognoscendi*, propter quæ aliqua propositio habetur pro vera. Quodvis principium tum vi vocis, tum vi definitionis quandam prioritatem habet relate ad illud, cuius principium est; alia prioritas est rationis, quatenus unum præ alio concipi debet: ceu essentia ante attributa: alia originis, quando unum procedit ab alio: alia dependentiæ, & naturæ, quatenus aliquid contingens ac mutabile ad existendum determinatur: alia intentionis, quando unum præ alio intenditur. Præterea quodvis principium habet nexus cum eo, cuius principium est; & quidem nexus a priore habet id, quod est ratio, vel causa alterius: nexus a posteriore illud, quod per rationem vel causam est, aut fit; nexus a concomitante vocant, quando plura ab eodem principio sunt, aut fiunt; sic motus rotæ unius a concomitanti connectitur cum motu alterius.

Leibnitiani principium vocant, quod rationem alterius in se continet: rationem triplicem esse aiunt, possibilatis, ex qua intelligitur aliquid esse possibile; actualitatis, quando quidpiam determinatur ad existendum; & cognitionis, ex qua intelligitur, quidpiam esse verum; nam aiunt, quare potest, an aliquid sit possibile, vel cur existat, aut habeatur pro verro: sed quejetio, an aliquid sit possibile, nisi dubium sit, an notæ

notas inter se non pugnant, facit hunc sensum, an hoc ens sit hoc ens, vel cur *A* est *A*, quod est nugatorium (§XI. n.L) Possibilitas interna, & essentia rei, siquo principio nititur, ad principium contradictionis pertinet, vi cuius quidvis est id, quod est. *Ipse Leibnitius*, qui maxime usurpavit hoc principium rationis sufficientis, illud a principio contradictionis segregavit, & ad facta, hoc est, ad ea, que aliter se habere possunt, adstrinxit. Alii vero eius Sectatores, cum pro duplaci veritatum genere, quarum aliae sunt necessarie, aliae contingentes, duplex statui debere principium adserant, pro illis quidem principium contradictionis, pro ijs principium rationis sufficientis; postmodum eiusmodi notiones cum vocabulis: ratio sufficiens, alligant, ut cum principio contradictionis confundatur; quasi vero, si novas cum vocibus ideas pro arbitrio nesciant, propterea novas in re literaria inventiones proferrent; magis proprie fortassis adhibetur ad explicandum nexum attributorum cum essentia; quamvis attributa quoque sint eius generis, ut non foret hæc essentia, nisi essent talia attributa; consequenter hæc quoque ad principium contradictionis pertinent, quo tota nititur *Mathesis pura*,

§. XXII.

Causa est principium rei contingentis & mutabilis: omne vero contingens, & mutabile, quod existentiam accipit ab alio, nempe a causa, dicitur ab ea dependens, vel *causatum*, plerumque *effectus*; causa igitur a priore connectitur cum effectu, effectus cum causa a posteriore. *Causa Physica* est, cuius existentia realis a priore connectitur cum effectu: *causa intentionalis*, cuius existentia solum intentionalis, tive quatenus cognita est, cum effectu a priore connectitur. Utrumque causæ genus varias species, seu formas habet.

Notio principii latior est, quam *causæ*; non enim omne principium est causa, et si omnis causa sit principium; Filius divinus, cum a Patre sit genitus necessitate aeterna, atque absoluta, sitque eiusdem cum Patre naturæ minime contingens, aut factus, seu effectus, neque insufficientis ad existendum, vel dependens dici potest; & Inter divinus non illius causa, sed principium est, quamquam

Græci vocem *aitia*, quam *causam* nos interpretamur, latius sumunt: pariter *actus* Dei liberi, et si contingentes sint, cum mutabiles non sint, in *Deo principium*, non *causam* habere dicuntur.

§. XXIII.

Causa Physica alia est *intrinseca*, nempe *materia* & *forma*, quæ insunt in *composito*; illa concipitur ut pars determinabilis, hæc ut determinans, quia per *formam*, sive *compositionis modum* fit, ut sit hoc *compositum*, non aliud, & ad hanc *speciem*, non ad aliam pertineat; idcirco aiunt: *forma dat esse rei*. Alia est *causa Physica extrinseca*, nempe vel *efficiens*, quæ vi quadam & actione effectum ad existendum determinat; vel *materialis extrinseca*, sive *subiectum præexistens*, quod dein, si *formam* recipit, vocatur *materia*, sive *causa materialis intrinseca*. *Causa efficiens* vel est *solitaria*, aut *totalis*, quæ nullius alterius causæ efficiens adminiculo eget, vel *socia* aut *partialis*: alia *principalis*, quæ vi propria agit, ut *gladiator*: alia *instrumentalis*, quæ agit vi aliena, ut *gladius*: iterum alia est *causa per se*, quæ effectum edit, ad quem a natura quodam modo destinatur: alia *causa per accidens*, quæ præter designationem animi vel naturæ edit effectum: denique alia *causa efficiens libera*, quæ positis omnibus ad agendum requisitis potest agere, vel non agere; & rursus alia *necessaria*, quæ positis omnibus ad agendum requisitis agit necessario.

*Causa materialis seu materia in catena est ferrum vel aurum, in pane farina, in corpore humano pulvis & cinis: in quovis naturali corpore principia chymica, denique & prima elementa, seu Monades, puncta, vel moleculæ, ex quarum vario compositionis modo, seu forma fit corpus naturale, quod resolvi dicitur in sua principia. Nomen rei tribuit *forma*, qua amissa res interit, nomenque amittit; dicitur hæc *materia*, ex qua aliquid fit: alia est *materia*, in qua recipitur quidquam, seu characteres in charta, vel marmore, aut cere; quæ sunt *subiectum inhaesioneis*: itidem alia est *materia*, circa quam *actus* vel *habitus mentis nostræ* versatur, quod etiam *objectum materiale* vocatur, vel *subiectum*, aut *subiecta materies*, uti sunt *operationes mentis relate ad Logicam*: per *objectum formale* derivant modum, vel*

vel rationem, qua circa materiale obiectum versamur; ut si quis animum esse immortalem iudicet ob vim demonstratio-
nis scientificæ, alius ob revelationem Dei; eiusmodi iudicia,
vel alius idem habent obiectum materiale, non item formale.

§. XXIV.

Caussa efficiens vel spectatur in *actu primo*, id est, ut potestate agendi prædicta: vel in *actu secundo*, sive re ipsa iam agens. *Actus primus remotus* dicitur sola potentia cau-
ſæ effectricis in ſe ſpectatæ: *actus primus proximus* eſt complexum tum ex cauſa effectrice, tum ex aliis re-
quiritis: ac quodvis eiusmodi requiritum, quod vi activa caret, ad actionem tamen neceſſarium eſt, nuncupatur
conditio, *sine qua non* ponitur effectus. Igitur ad actum
primum proximum pertinet, 1. existentia ſubiecti, circa
quod actio versatur. 2. Eiusdem dispositiones tum poſi-
tivæ, quæ in aptitudine quadam illius ad recipiendum
effectum conſiftunt; tum negativæ fitæ in remotione
impedimentorum. 3. Debita cauſæ agentis ad ſubiectum
ad applicatio. 4. Universe ad agendum requiritur applica-
tio divinæ Omnipotentiæ, quæ tria involvit, *primo*, con-
ſervationem cauſæ effectricis; *secundo*, conſervationem
ſubiecti; *tertio* negationem decreti divini actionem impe-
diendi, sive ad actionem non concurrendi. Omnia haec
requirita a priori connexa ſunt cum effectu, atque idcir-
co ſunt natura priora, sive in ſigno priori naturæ, effec-
tus vero in ſigno naturæ posteriori. Quapropter na-
tura prius, & posterius non tempore, ſed ordine quo-
dam & relatione diſcrepant, quæ inter effectum, & cauſam,
aliasque dispositiones a priori requiſitas intercedit;
nam potentia & actus eodem momento re ipsa coexi-
ſtunt, quia actio ſine poſſibilitate agendi nulla eſt. De-
nique id, ob quod cauſa a priori connaexa cum effectu
denominatur, eſt *Cauſalitas*.

§. XXV.

Cauſarum intentionalium alia vocatur *moralis*, quæ
ut cognita, & independenter ab actione existens movet
ad agendum; ut, ſi cognita miseria ad ferendam opem
nos movet; alio ſenſu dicitur moralis ea, quæ ſecundum
mores & iudicia hominum æquipolleſt efficienti, dum

quis exemplo, iussu, consilio, ope & quidem ad effectum prævisum concurrit; censetur enim aliquis facere per se, quod facit per alium. Alia est *causæ finalis*, seu *finis*, nempe id, cuius obtinendi gratia aliquid fit, frvæ quod per ipsam actionem cupimus obtinere; sic belli gerendi finis est victoria; causæ moralis fortassis illata iniuria; non igitur nihil interest inter moralem causam, & finalem; nam moralis ad agendum movet ob honestatem, vel malitiam rei existentis independenter ab actione: finis movet, ut sit, nre obtineatur per actionem. *Medium* dicitur, quod rationem continet, cur finis obtineatur: impedimentum, quod rationem continet, cur non obtineatur, vel tardius certe quidem, aut difficilior. Fieri potest, ut una eademque actio respiciat plures fines A & B; actu, si quis non ageret ob finem A, nisi obtineret B; hic finis B dicitur *principalis*: alter A, *Secundarius*: si quis utrumque ita respiciat, ut ob quemvis seorsim, & ab altero seiunctum ageret, interque erit æque principalis. Causæ *idealæ* est exemplar illud, ad quod causæ effectrix in agendo respicit; ut sunt regulæ artium, vel prævia delineatio operis; Sic Poetæ quique, & Oratores optimi sunt causæ *ideales* imitationum, quas conamur effingere. Additur a quibusdam causæ *occasionalis*, cuius cognitio sine boni, vel mali repræsentatione causæ effectricem ad agendum determinat; ut, si quis plures homines in certum locum concurentes videns se determinat ad gressus suos eodem flectendos. Aliter de causæ *occasionali* loquuntur Cartesiani.

Id, quod voluntatem determinat, ut quis finem cupiat obtinere, a non nullis vocatur causa impulsiva, qua cum morali, quam primo loco exposui, videtur congruere; cupit quis obtinere dignitatem per actionem suam: dignitas ergo finis est. Causæ impulsiva, cur obtinere cupiat, potest esse promissio ipsi facta. Ant. Genuensis ait: finis est ratio ad agendum potius, quam non agendum inflerens animum; eamque fere amorem esse, vel desiderium alicuius rei inquit. Alii respondent: amor & odium ad causas impulsivas potius pertinent, quia finis per actionem queritur: amor & desiderium, vel odium iam praesto sunt; at enim recte meo iudicio sentit Genuensis, et si non satis explicet

mer-

mentem suam ; quia bonum , & malum , seu finis non habet vim nivendi , nisi amoris , vel desiderii stimulos excitat , & animo molestium quandam , vel anxietatem inferat . Ex his notionibus , quas adhuc recensuimus , varius rerum nexus perspicitur ; quævis essentia cum suis essentialibus notis , attributa cum essentia , totum cum partibus , compositum cum materia & forma , quodvis principium & quævis ratio sufficiens connectitur cum eo , quod principiatum , vel rationatum dicitur ; in primis vero principia cognitionis cum eo , quod ex iis infertur , connexa sint , oportet ; quia nulla est ratiocinatio , si inter antecedens seu principia , & inter consequens nullus est nexus . Quævis res contingens cum causa efficiente , variisque requisitis nexus habet ; & , si causa efficientrix pollet intelligentia , cum causa quoque finali , & ideali , quæ ad formalem nonnunquam revocatur .

§. XXVI.

Fieri potest , ut illud , quod alterius ratio , vel causa est , aliam habeat rationem vel causam eiusdem generis , & hæc itidem aliam generis eiusdem , atque ita porro ; ut semper quæstio redeat , unde hæc posterior causa sit , nili veniatur ad aliquam , de qua idem quæreri non potest ; Sic oritur series rationum & causarum A , B , C , D , &c. quæ secundum ideam causæ & effectus a se pendunt . In tali serie ratio , vel causa proxima est , inter quam , & effectum nulla alia intercedit ; si vero inter effectum , & datam causam alia causa , vel plures aliæ sunt intermediae , data causa vocatur remota ; vel remotior ; *Eiusmodi causæ , quarum aliæ relate ad quendam effectum sunt propinquiores , aliæ remotiores , dicuntur subordinatae , quia ordinem quendam secundum prius & posterius continent ; ac*

I. In serie causarum efficientium , si una ab altera pendeat in ratione causalitatis , ita , ut actio unius sit causa actionis alterius , eæ causæ sunt *essentialiter subordinatae* ; hoc modo e. g. mors pendet a vulnere , vulneris ab actione sagittæ , huius actio ab actione arcus tensi , & remissi : actio vero arcus ab hominis cuiusdam actione . At vero si actio entis A est causa existentiæ , non autem causa actionis entis B , sunt eæ *causæ accidentaliter subordinatae* .

ordinatae; et si eius hominis , a quo arcus est tensus , ac remissus , pater sit Caius ; non continuo Caius est causa vulneris , ae mortis ; quia ab eo duntaxat existentia interactoris , non ipsa actio pendet . Quapropter , ut vera causarum subordinatio habeatur , dependentia earundem non modo quoad existentiam , verum etiam causalitatem & actionem , seu influxum , ut aiunt , necessaria est .

II. Causae finales subordinantur , si finis , quem quis agendo proxime obtinere cupit , intenditur ut medium alterius finis consequendi , qui pariter instar medii ad finem alium esse potest ; Finis quicunque , qui est medium alterius , vocatur *intermedius*. *Finis ultimus est* , ad quem referuntur alii intermedii fines , qui non referuntur ad alium ; neque hoc loco queritur , quis finis ab agente spectari possit , vel debeat , sed quis ab eodem re ipsa spectetur . Subordinatio finium potest esse hæc : pecuniam petis , ut librum emas : emis , ut legas ; legis , ut erudiaris ; erudiri vis , ut deinceps in aliis scientiis aut vitæ negotiis doctrina utaris : uteris , ut beatus sis , ac Dei gloriam illustres .

III. Causarum materialium series concipi potest in transmutationibus , id est , corruptionibus , & generationibus corporum , quorum plurima , præsertim vegetabilia circulationem quandam in natura habent ; ex semine , & nutrimento fit planta , ex planta cibus , ex cibo chylus , ex chylo sanguis , atque ita porro . Hæc quidem series potius ad causam formalem videtur pertinere , sed quia loquendi modus non est momenti aliquius , malui retinere similem declarationem , quam ARISTOTELES L. II. Met. text. 5. ad fert . Aliud exemplum seriei in causa materiali habetur , si spectatur divisibilitas corporum in partes , & harum in alias minoris , atque ita deinceps .

V. Series causarum formalium fit in analysi definitionum , atque in resolutione demonstrationum usque ad primitiva principia , & notiones simplices , vel si in linea prædicamentali e. g. ab individuo hominis ad simplicissimam Entis ideam ascenditur .

§. XXVII.

Propositio I. *Ex nihilo nihil fit.* Sensus est I. Nihilum non potest esse causa vel ratio sufficiens aliquius rei ; quod probatione non eget. II. Nihilum non potest esse subiectum vel materia , quæ a forma determinari , ac perfici potest ; nam in ente composito materia est ipsum subiectum reale , cuius partes vario modo combinantur ; ens simplex , ceu anima , subiectum non habet ab ipsa forma distinctum.

§. XXVIII.

Propositio II. *Effectus sunt proportionales suis causis , & causæ effectibus.* Id ad causas necessarias in primis pertinet : nam causa libera , et si nunquam maiorem effectum sua virtute , vel potentia agendi producat ; tamen aliquando minus agit , quam posset agere , ut , si non omnem vim cogitandi , attendendi , movendi &c. applicamus , quæ in nobis inest . Ut igitur sensus propositionis pateat , nota : *effectus plenus est omne id , quod per hanc actionem huius causæ obtinetur , & vis integræ causæ est , quæ ad hanc actionem nunc adhibetur ; si iam effectus foret maior sua causa , excessus esset sine omni causa , quod repugnat : si autem vis integræ causæ maior effectu ponitur ; esset causa necessaria proxime expedita ad agendum fine actione , & effectu ; quod est contra notionem causæ necessariae ; nam causa necessaria agit , quantum potest , & quamprimum potest , & quamdiu potest agere , neque fieri potest , ut ullus gradus virium otiosus consistat ; quod est palmarum discrimen inter causam liberam , quæ pro arbitrio se mouet , & causam necessariam ; Ex his sequentia fluunt :*

1. Causa necessaria manens eadem semper agit idem :
2. Causæ necessariæ æquales æqualibus temporibus æquales producunt effectus , inæqualibus inæquales.
3. Causæ eadem eodem , similes pariter effectus similes gignunt.

In idem recidit hæc propositio : nemo dat , quod non habet , vel plus , quam habet : & , potentia perfectionem , & magnitudinem effectus adæquate in se continet ; dicitur autem potentia , vel causa , in qua inesse concipimus potentiam.

tiam, praetinere effectum 1. Formaliter, si & in causa est in effectu eadem, vel similis perfectio est, uti in generationibus plantarum, & animalium. 2. Eminenter, si causa perfectionem longe maiorem habet, quam effectus, uti artifex relate ad opus, & Deus comparate ad perfectiones omnium rerum creatarum; 3. Virtualiter vel aequivalenter; quomodo causae intentionales vim quandam movendi, & determinandi in se continent; Hacce causas in primis spellant Oratores in coniectionis de facto; uti Cicero ait L. II. de Inv. „ Caput illud erit accusatoris, si demonstrare poterit, alii „ nemini causam fuisse faciendi; secundarium, si tantam, „ & tam idoneam nemini; „ cumque eadem causa non eandem apud omnes vim movendi habeat, addit: „ Magno- „ pere considerare oportebit, non quid in veritate modo, „ verum etiam, quid in opinione eius, quem arguet, fue- „ rit; nihil enim refert, non fuisse, aut non esse aliquid „ commodi, vel incommodi, si ostendi potest, ei visum esse, „ qui arguatur. Universe ista axiomata referenda sunt ad causam adaequatam, & solitariam; si plures fuerint causae sociæ, singulæ partim, omnes coniunctim perfectionem effec- tus continent, atque idcirco in natura investigatione & quantitas effectus, & magnitudo virium causæ ad calculum revocanda est, ut de proportione & veritate iudicium fieri possit; similiter ex artefacto, seu opere de perfectione artificis iudicamus, negamusque eum auctorem fuisse e. g. poema- tis, cuius ingenium eidem conficiendo par non esse novi- mus.

§. XXIX.

Propositio III. Nullum Ens contingens potest esse causa sui ipsius, sive nihil potest seipsum primo producere; nam causa efficiens agit; & actio involvit existentiam: effec- tus vero tum demum existere intelligitur, cum causa agit; igitur idem omnino ens existeret, utpote causa agens: non existeret, cum ponatur esse effectus: id ve- ro repugnat. Dein causa a priore connexa est cum ef- fectu; hic a posteriore cum causa: ergo idem relate ad idem & prius esset, & posterius seu non prius. Deni- que tale ens per ipsam actionem acquireret potentiam ponendi eam actionem; quæ quidem omnia manifeste ab- surda sunt, si de eodem genere causalitatis sermo est.

§. XXX.

§. XXX.

Propositio IV. *Quod est causa causæ, est etiam causa causati*, pertinet ad seriem causarum, quæ essentialiter subordinantur (§ XXVI) Si enim E habet causam D, & D causam C; effectus E remote etiam habebit causam C; quia non existeret, nisi posito C. Hinc duo non possunt se mutuo primo producere, ita, ut A producat B, & B producat A; nam quodvis eorum esset causa sui ipsius, quod repugnat per Prop. præc.

§. XXXI.

Propositio V. *In nullo genere causarum in infinitum procedi potest*, maximum usum habet in causis efficientibus; verum de aliis quoque generibus breviter declaranda est. ac

I. *De causa materiali.* Mutationes, ac transformationes non possunt esse infinitæ, quia aliæ præterea plures adiici possunt. Dein si in divisione totius procedi in infinitum potest, atque continet partes, & substantias infinitas; nam divisibilitas & divisio non facit partes in iis, quæ re ipsa sunt aliquid, sed supponit. Utrumque videtur repugnare §. XIX.

II. *De causa formalis.* Perspicuum est attendenti ad ideas suas, quod in earum resolutione denique ad simplices veniatur; idemque in analysi cuiusvis demonstrationis fit; si enim nulla esset propositio indemonstrabilis, analysis nullum finem, synthesis nullum initium haberet, ut nec, ubi inchoandum esset, nec ubi sistendum, sciremus. Idcirco Leibnitius Princip. §. 35. ait: *Dicuntur axiomata, & postulata, aut verbo principia primitiva, quæ probari nequeunt, nec probatione indigent: atque istæ sunt propositiones identicæ.*

III. *De causa finali..* Infiniti fines non sunt cognoscibles; & idcirco operamur omnes, ut quidpiam obtineamus, sive ut perveniamus ad aliquem terminum, in quo sistere cogitamus; quapropter est finis quidam ultimus; ac si is spectata sua notione referri ad alium finem possit, vocatur ultimus secundum quid, nempe relate ad eas actiones, per quas tum intenditur; finis sim-

pli-

pliciter ultimus est, qui ultra referri, & ordinari ad aliud finem nequit; s^epe contingit, ut bonum, quod mens intendit ceu finem, possit ad alium finem referri, et si illud non referat, neque etiam eundem excludat; ac tum id bonum finis negative ultimus nuncupatur. Porro, ut æquivocationes vitentur; bonum, cuius gratia mens agit, si in se præcise spectetur, est *finis*, qui intenditur: si vero idea boni iungitur cum possessione & fruitione illius, id adpellatur *finis*, quo id re ipsa obtinetur; si denique spectatur ens, in cuius gratiam bonum queritur, erit illud ipsum *finis*, cui intenditur; in nullo horum finium genere procedi in infinitum posse, ex dictis liquet.

IV. *De efficientibus causis* si quæritur, an procedi in infinitum possit, duplex videtur quæstionis sensus esse, *primo*, an possibilis sit causarum, & effectuum series infinita; de quo iudicari potest ex §.XIX. *secundo*, an permitta tali serie etiam infinita, effectus cuiusdam vera, & absolute sufficientia intelligi, vel haberi possit; atque istuc in præsenti evolvendum est; in quem finem nota: Ratio vel Causa *Prima* dicitur, quæ ex se habet vim movendi, producendi, vel agendi quomodo cunque: Ratio vel Causa *Media*, quæ movetur, seu producitur ab alia velut priore, & movet, vel producit aliam posteriorem in eodem genere causalitatis: ratio vel causa *ultima*, quæ moveatur vel producitur, sed non movet, vel producit, quo sensu potius effectus ultimus seriei adpellanda est. Per motum intelligo quamcunque productionem, vel actionem: igitur primum ens seriei movet, sed non movetur: medium & movet & movetur: ultimum movetur, sed non movet. His positis dico:

Posita vel permissa quacunque serie etiam infinita, nec ultimum ens, nec quodcunque medium absolute existere intelligitur, nisi ponatur causa prima, atque hoc sensu in genere causarum efficientium in infinitum procedi nequit. Sint tria entia e. g: baculus, manus, anima. Ultimum nempe baculus non est causa motus omnium; quia nullius est causa; movetur enim, sed non movet, ex hyp. Alioquin non intelligitur esse ultimum; nec medium est causa omnium, quia non nisi ultimi est causa: ergo primum, nempe anima erit causa motus reliquorum, quæ si vim moven-

movendi ex se habeat, quin ab alio moveatur, erit causa prima: si aliunde movetur, est instar medii, ut manus, adeoque non erit prima causa. Quotunque vero ponantur media, omnia instar unius sunt, quia in hac idea convenient: *sunt media, sive moventur, & movent*; nec si ponantur infinita media, motus absolute existet, nisi detur *prima causa* movens: omnes enim excepta ultima, habent rationem medii; & quemadmodum si tria ponantur, ante secundam causam moventem requiritur prima movens; sic ante omnem medium requiritur alia, quæ nec fit ultima, nec media, ut adeo quacunque serie causarum posita tres duntaxat ideæ habeantur, entis ultimi, medii, & primi. Idem patet in numero e. g. 100, a quo subtrahendus sit numerus quivis minor. Ultimus zero accipit valorem ab alio, sed non dat alteri: medius zero & accipit valorem & dat: unitas, seu primus numerus finistimus dat, sed non accipit. In catena suspensa ultimus annulus sustentatur, sed non sustentat; quivis alius & sustentatur, & sustentat, denique sistitur in fulcro, quod sustentat, sed non concipitur sustentari; tres igitur in his quoque ideæ occurunt, ultimi, medii & primi; nec ultimum vel quodvis medium absolute ponи potest, nisi posito primo. Ex his consequitur 1. Causa, quæ ordine synthetico a nobis prima dicta est, ordine analytico vocatur ultima. 2. Deus dicitur causa prima, primum movens, & primum determinans, quia a se, & in se vim movendi, & agendi habet: causæ creatæ vocantur *secundæ*, quia sunt mediæ, & movent, ac moventur. 3. Si ponuntur causæ infinitæ moventes, omnes sunt mediæ; imo cuiuslibet infiniti divisibilis, sive in genere causæ, sive in genere magnitudinis omnes partes sunt mediæ; si qua enim pars media non esset, foret prima vel ultima in ratione successionis vel coexistentiæ: idea autem infiniti in ea ratione ideam primi, & ultimi excludit: cumque in infinito nulla sit causa prima, tolluntur omnes mediæ; in finito & primum est, & ultimum: nec omnia similiter media sunt; alia enim magis adpropinquant primo, alia magis ultimo; quod locum non habet in infinito.

*Iuvat aliorum quoque Philosophorum demonstratio-
nem, quæ re, & sententia cum nostra convenit, admettere,
tum*

cum res ista summi momenti sit, nosque de nostra ipsorum existentia cogitantes per unicum gradum intermedium ad Creatorem, seu causam primam ducat; quia omnes causae mediae inter nos, & Creatorem in ratione medii convenient, itaque unica idea comprehenduntur. Sic igitur aiunt: Si quocunque ens, vel series entium etiam in infinitum producitur concipiatur, ut absolute existens, ponenda est causa prima, quae existit a se, sive quae rationem existendi in sua essentia contineat; nam ens quocunque A seriei absolute ponni non potest, nisi ponatur eius causa proxima, & quia haec ex hypothesi non est prima, ipsa absolute ponni non potest, nisi ponatur alia respectu A remota, & quia ex hyp. neque ista est prima, etiam ipsa ponni non potest, nisi ponatur remotior, atque hoc totum valet, quantumcunque producas seriem causarum aliarum ex aliis etiam in infinitum, tota non ponetur absolute, nisi ponatur causa prima, quae existentiæ suæ rationem non contineat in alia, & de qua eadem questio, unde existat ipsa, minime redeat, sive quae non comprehendatur sub notione entis ab alio. Ex his pariter deduces 1. Posito ente unico, vel pluribus quocunque velis, ponenda est causa prima. 2. Si non existit causa prima, quae a se, & vi suæ essentiae existit, nihil existit absolute, immo nihil existere absolute potest: ea cognita & comprehensa in causarum, & effectuum analysi omnibus questionibus satisficeri potest; nec iam alia ratio a principio contradictionis distincta de existentia causæ primæ reddi potest: eadem causa comprehensa omnium aliarum causarum & effectuum ratio adæquata habetur, quia analysis finem habet, & in eo genere nihil superest cognoscendum: præterea causa prima ratiocinando inventa habetur ratio absolute omnium, cum omnes intermediae causæ non nisi conditionate sufficiant, si nempe mouentur a causa prima, quae non mouetur ab alia; atque hoc denique modo ex ente productio, & contingente evidentissime demonstratur existentia entis necessarii & improducti, quia, ut ens productum & contingens absolute existat, necessaria est causa prima, sive sufficientia absolute, adæquata, & ultima, quae non nisi in causa prima continetur, quam idcirco sufficientissimam adpellant. Id alii conficiunt hoc argumento: in singulis contingentibus vi essentiæ & notionis non datur ea sufficientia: ergo nec in tota collectione contingentium; quia prædicatum, quod singulis vi essentiæ competit, addit one pluri-

plurium tolli , sive everti nequit : porro enti contingentis vi
essentiae convenit , ut absolutam , ultimam & adiquatam
sufficientiam non habeat ; igitur idem de tota serie etiam in-
finita concludendum est : inde infertur , & totam eam se-
riem esse contingentem , neque eam ab ente necessario , ad
quod veniendum denique est , vi essentiae & necessario pro-
ductam esse ; secus ipsa series non esset contingens . Hinc
Leibnitius Princip , Phil. §. 37. & 38. de serie infinita con-
tingentium ait : „ Quemadmodum tota hæc series non nisi
„ alia contingentia anteriora involvit , quorum unumquod-
„ que simili analysi opus habet ; ubi rationem reddere vo-
„ luerimus , progressus nil iuvat : necesse est rationem suf-
„ ficientem , seu ultimam extra seriem contingentium repe-
„ riri , quantumvis infinita ponatur . Propterea quoque ra-
„ tio ultima rerum in substantia quadam necessaria con-
„ tineri debet , in qua series mutationum non nisi eminenter
„ existat , tanquam in fonte suo .

§. XXXII.

Propositio VI. *Omni fini inest bonitas saltem adparent;*
nam quæd quis intendit , id adpetit ; quod adpetit , ut bo-
num fibi repræsentat ; fini ergo inesse bonitas debet , quæ
est ratio , ob quam finis denominatur causa , sive determi-
nans ad existendum ; in ea bonitate proinde causalitas
finis sita est . Sufficere bonitatem adparentem , expe-
rientialia in dies comprobat , ut , cum homines , quemad-
modum Tullius inquit L. II. de Inv. Aut id , quod bo-
num est , malum putant , aut contra , quod malum est ,
bonum : aut quod nec malum est , nec bonum , malum aut
bonum ; aut quod malum , aut bonum est , nec malum , nec
bonum . Præterea id bonum pro posibili est habendum :
quæ enim fieri aut obtineri non posse opinamur , vim
movendi non habent . Intelligitur plerumque , quod &
moraliter possibile est ; idque maxime in deliberando spe-
ctatur , possitne effici , nec ne ; & quam facile possit ; in
quò non solum de bono propolito , sed maxime etiam
de facultate id consequendi differitur . Denique , ut con-
iungamus , quæ ad hoc causæ genus referuntur , illud
peripictum est : qui serio vult finem , velle debet me-
dia , cum in his ratio obtinendi finis consistat .

N

CA-

C A P U T II.

De Nexus rerum mundanarum inter se quoad caussas Efficientes.

Per Mundum intelligo seriem omnium rerum simultanearum, & successivarum, mutabilium, atque inter se connexarum; proin Deus extra hanc seriem sive collectionem ponitur, ita, ut semper ex una parte res productas, contingentes, & mutabiles; ex altera ens improductum, necessarium, atque aeternum & immutable spectare debeamus, quemadmodum sequentes disquisitiones facient palam. Nihil autem adferemus, quod ex ideis, quas solo usu sensuum & naturalis facultatis cogitandi vulgo colligunt homines, non intelligatur, aut certe quidem ex notionibus & propositionibus adhuc stabilitis deduci non queat.

§. XXXIII.

Mutationes, quæ observantur in mundo, non contingunt, nisi positis quibusdam, a quibus determinantur. Plerumque corpora aut non incipiunt existere, aut non pergunt, aut non desinunt, nisi ob alia prius posita; atque id est, quod per nexus rerum inter se, quoad causas efficientes intelligo; idque perspicuum est ex inductione, quæ non longe petenda est; perceptiones enim mentis nostræ tum gratæ, tum molestæ nonnisi positis aliis rebus contingunt: status ipse corporis nostri aut sanus, aut afflictus a plurimis rebus pendet: generatio & nutritio animalium, ortus & incrementum plantarum, status atmosphæræ &c. quot causas habent, a quibus determinantur, ut hoc potius, quam alio modo sint, vel fiant?

§. XXXIV.

Vis effectrix nonnisi in substantia inesse potest, ac proprius substantiae character videtur esse. Si omnem mundum circumspicimus, aliam reperimus substantiam cogitantem, aliam cogitationis expertem, ac penitus incapacem, nempe materiam, quæ est in mundo, at se esse nihil percipit. Inter materiam & mentem nostram, quæ est substantia cogitans, bestiarum

rum animas natura posuit, quæ quidem minime materialæ sunt, sed cognoscendi, & adpetendi vi quam longissime a natura materiæ recedunt; eæ tamen perpetuo & necessario nexus ad materiam adstringuntur, longeque infra mentem humanam sunt. Dein vero, quia bestiæ ex omni parte mortales sunt, & caducæ, ne ad immortale fieret repentinus saltus, positæ sunt humana substantia partim mortalæ, partim immortalæ; a qua dein ad spiritus separatos veluti per gradus transitur. Quæstio igitur, an detur caussa vere efficiens in mundo, devolvitur ad duplarem hanc substantiarum classem; Veteres enim quidam Philosophi, ac postea Cartesiani caussas omnes, quæ pro efficientibus vulgo habentur, nonnisi occasio- nales esse volunt, quatenus positis certis adiunctis, vel applicationibus earundem occasionem præbent Deo, ut ipse agat, effectusque edat secundum leges sibi præfixas. At enim de mente nostra, de qua facilime videmur loqui posse, plane certum est, eam vere agete, nec passive se habere, dum pro arbitrio vult, aut non vult, seque determinat; & quia vis cognoscendi maxime ad sui regimen, atque determinationem pertinet, minime dubium mihi videtur esse, quin mens etiam cogitando vere agat; quodsi vero hasce habet vires activas; cur ei vis movendi corpus, quæ multo inferioris ordinis est, negetur? Ex vi activa mentis nostræ conjectura quedam fieri potest, quam vim agendi bestiæ habeant. De spiritibus separatis & geniis bonis vel malis paulo post differendi locus erit. Reliqua est de materia quæstio, an vim activam habeat; ac in primis inductione, omniumque fere Philosophorum, qui hodie sunt, consensu, tota ea activitas, siqua in materia inest, nonnisi in potentia producendi, & extinguendi motum, seu resistendi consistit; & quamvis, cum status sensibili corporum mutatur, uti cum fruges paulatim colorem mutant, & arborum folia in autumno flavescent, motus partium non incurrat in sensus; tamen Phytica explicata ostendit, nihil mutationis, nisi per motum contingere. Porro si ad ideas respicimus, quæ ipsæ se nobis non advertentibus ingerunt, ægre sibi quisquam persuadebit, nullam vim inesse vel igni, qui durissima corpora dilatat, metalla liquefacit, lapides in calcem, ligna in cineres redigit; vel aquæ, quando firmissimos

perrumpit, ingentia saxa volvit, omniaque pessumdat; vel aeri, dum maria commovet, fluctusque in montes tollit, atque arbores radicibus evertit; vel terrae aut terreis corporibus; ut, cum tegula in caput decidit vel prægrandia onera humeros fatigant. Vim sibi inferat, oportet, qui nullam vim gignendi motus, vel elidendi corporibus inesse cogitet. Aiunt, hosce effectus æque consequuturos, si Deus omnia agat; sit ita sane; ideo omnia agit? inquiunt: intelligi non potest, quo modo agat materia; fateor, modus latet; num continuo res neganda est? ego sane nec illud intelligo, quo modo mens mea operetur in corpore; nec tamen operandi vim propterea eidem demo; nempe desperatio inveniendi modum, quo materia agit, in has nos angustias deducit, ut omnem ei agendi vim auferamus; nefcio, satine reæta ista fit conclusio, si limites cognitionis nostræ in hoc mortali statu satis novimus; quos quidem expendere non modo utile, sed periculum mihi videtur, quidquid alii sentiant. Verum, an detur in materia vis motrix, seu principium internum motus, quæstio est a cognitione naturæ pendens, cuius ne difficultatem quidem quisquam perfertiscit, quam qui Physica non modo tinctus, sed etiam imbutus sit. Quapropter ista res alium tibi locum poscit, quemadmodum & illa de actione in distans controversia. Ego quidem in ea opinione sum, nos haud proprius continuo ad veritatem accessus, quo magis recedimus ab opinionibus iis, quas ipse usus naturalium facultatum cogitandi nobis ingerit; ac fortassis in veritate investiganda magis impedimento nobis sunt Sectarum, atque auctoritatis, quam sensuum, ac vulgi præiudicia.

Substantias ac vires, quæ extant in mundo, ad duas classes revocavi; atque ad ea, quæ de humana mente dixi, pertinent verba Concilii Lateranensis sub Innocentio III. c. firmiter de Summ. Trinit. „sua omnipotente virtute simul ab initio temporis utramque de nihilo condidit creaturam, spiritualem, & corporalem, angelicam videlicet, & mundanam, ac deinde humanam, quasi communem ex spiritu, & corpore constitutam. „Quod & vv. Platonici viderunt, qui hominem Universi horizontem adpellarunt, propterea quod is velut communis terminus naturam spiritualem

tualem, ceu hemisphaerium superius connectat cum natura
 corporea, ceu hemisphaerio inferiore; minime tamen arbit-
 randum est, a materia ad spiritum per gradus quosdam
 maioris perfectionis transiri posse, cum illa toto genere dif-
 ferant, uti suo tempore exponam. Alia fortassis aptior vi-
 rium & caussarum agentium divisio fit in naturam, arbit-
 trium, & artem. Ad Naturam refertur, quidquid a materia,
 vel ab anima quadam aut spiritu fit necessario in certis ad-
 iunctis: ad Arbitrium pertinet, quidquid ab ulla spiritu ita
 fit, ut in iisdem adiunctis fieri non possit: medium quid-
 dam, vel utriusque commune habet Ars, quæ dicitur habi-
 tus vera cum ratione effectivus; ac varia corpora particu-
 laria pro arbitrio coniungere, transponere, separare, di-
 versisque ad se modis applicare docet, qua facta appli-
 catione certi effectus consequuntur ipsa earum rerum natura
 operante, uti cum surculos in alterius speciei truncos inser-
 mus. Omnis igitur artis operatio in eo est, ut artificem
 dirigat in applicatione corporum, quorum alia dein agunt,
 alia patiuntur, vel ut in subtili & materia novus composi-
 tionis modus, novaque forma fiat. In arte quatuor caussarum
 genera, atque in primis finalis caussa maxime elu-
 cet; ac fere ex proposito fine operis eius forma, sive struc-
 tura & compositionis modus, ex forma autem materia deter-
 minatur, ac seligitur, quæ eidem maxime apta sit spectato
 fine, quem respicimus. Quo modo Graeci Architecti ne in
 ornatu quidem columnarum & ædium quidquam admitte-
 bant, quod sola consuetudine, & arbitrio hominum, nulla
 ratione, nullo fine niteretur; uti Vitruvius L. 4. c. 2. inquit,
 "Quod non potest in veritate fieri, id non putaverunt in
 imaginibus factum posse certam rationem habere; omnia
 enim certa proprietate, & a veris naturæ deductis mo-
 ribus, traduxerunt in operum perfectiones, & ea proba-
 verunt, quorum explicationes in disputationibus rationem
 possunt habere veritatis. Ex his patet, cur aliud quidem
 naturale dicatur, quod citra humanam industriam contin-
 git, aliud artificiosum, quod ab ingenio hominis dirigi-
 tur regulis artis imbuто, certumque ad finem destinatur;
 aliud denique voluntarium, seu potius liberum; in his igitur
 caussis, quæ cognitione, atque adpetitione suum opus
 efficiunt, non sola spectatur libera voluntas, sed ut Tullius
 inquit in Topicis, etiam perturbatio animi; ut, si quis metu
 quidpiam agat; habitus ut quis cito, & facile irasca-
 tur

tur: *natura*, ut *vitium quasi per se* in dies crescat; *ars*, ut quis bene pingat; denique & *causas*, ut prospere naviget; Nihil horum *fine causa*, addit Tullius, nec quidquam omnino; sed huiusmodi *causae* non necessariae. *Omnium autem causarum in aliis ineſt constantia, in aliis non ineſt. In natura, & in arte constantia est, in ceteris nulla.*

C A P U T III.

De nexu rerum inter se quoad Causas finales.

Sophistarum quidam, ut Aristippus, teste Aristotle L. III. Metaphys. text. 3. considerationem causarum finalium ad spermati sunt, propterea quod scientia Mathematica, quæ præstantissimæ sunt omnium, nihil ad eas attenderent, neque de bono, & malo differerent. Hos sequuti videntur nostris temporibus ii, qui, cum Methodum mathematicam profitentur, continuo reiiciunt ex Philosophia id, quod in seriem idearum, quam pro genuino systemate nobis obtrudunt, compingere nusquam possunt. Verum non est derenda hac *causa finalis*, cuius investigatio plurimum utilitatis, & vero voluntatis habet.

§. XXXV.

Propositio. *Res, quæ in mundo sunt, ita comparatae esse deprehenduntur, ut una sit propter alteram, atque aliae ad alias constanter, & uniformiter aptatae, vel adcommodatae sint; atque id est, quod nexus rerum quoad causas finales continet, quarum consideratio maxime ad Philosophum pertinet.* Prob. inductione, quæ perspicue elucet in partibus corporum organicorum, præcipue animalium, in quibus aliæ partes ceu instrumenta, ad perceptiones, aliæ ad nutritionem, aliæ ad motum progressivum, aliæ ad tuendam vitam constanter, & uniformiter in eadem specie destinantur: in plantis radix ad firmitatem, succumque hauriendum, & canaliculi ad eum dispensandum: cortex ad aeris incommoda arcenda &c. aptata sunt: ipsæ vero plantæ in nutrimentum animalium præcipue, animalia bruta in commodum hominis; elementa, ut terra, aqua, ignis, aer in bonum plantarum, brutorum, hominum comparata sunt. Atmosphæra plurimos habet, & præstantissimos fines, ceu respirationem, quæ ad vitam penitus necessaria est, ventos, elevationem halituum, ac vaporum, nubium ortum, ac ften-

ffentationem , pluviarum fæcunditatem , radiorum solis refractionem , sine qua ex densissima nocte repente in vehementem lucem , atque ex hac in spissas tenebras transeundum nobis esset maxima oculorum molestia , ac damno . Quis solem , non videt idcirco positum esse , ut lucem , caloremque planetis impertiatur ; quid hæc potius , quam alia distantia , & hic , non aliud adparens motus sibi volunt , nisi ut vicissitudo temporum , & dierum , noctiumque alternatio , atque aliae mutationes cum his connexæ eveniant in planetis ? Si is distantiam , vel augeret nimis , vel nimis imminueret a nobis , quæ vegetatio plantarum , quæ animalium generatio haberet locum ? Patet igitur generatim , unum esse propter aliud , atque alias res in mundo ad alias constanter & uniformiter accommodatas , & destinatas esse ; ac miror , eos etiam Philosophos , qui caussas finales aut reiiciunt , aut ex Theologia naturali primum derivant , in mundo , & quovis corpore organico afferere rationem machinae inesse ? cur istuc vero ? nisi quia in mundo , ac quovis corpore organico , perinde ut machina , partes singulæ , certaque structura singularum , certus itidem nexus , certique motus , motuumque celeritas , & directio pariter certos , ac determinatos fines habent ? Porro quod investigatio finium ad Philosophum maxime pertinet , inde confirmatur , quia Philosophiæ proprium , ac velut legitimum est investigare caussas rerum , in quibus omnium prope consensu finalis quoque numeratur ; dein differi de finib[us] particularibus non cognita rerum particula- rium natura nihil adcurate potest ; cognitio vero naturæ Philosophum veluti sua sponte ad cognitionem finium dedit : denique uti de machina nequit perfecta no- titia comparari , nisi finis singularum partium , finiumque subordinatio perspecta sit ; sic idem de mundo exi- stimandum est , qui rationem machinæ in se continet ; ut ex ea finium consideratione sapientiæ divinæ , ac providentiæ luculenta indicia colligantur , quæ quidem perspicue , & cum convictione nosse dulcissimus Philo- sophiæ fructus est .

§. XXXVI.

RESPONDETUR AD ARGUMENTA OPPOSITA.

I. *Id, quod causa finalis a nobis dicitur, esset prius suo effectu, quia omnis causa prioritatem habet; & simul esset posterior; quia ab ipso effectu pendet: repugnat vero, ut idem prius sit, & posterior: ergo etiam repugnat, ut finis sit vera causa.* R. d. M. idem esset prius, & posterior in diverso genere prioritatis, & causalitatis, nempe finis est prior intentione, posterior executione, vel actualitate. C. M. in eodem genere prioritatis, n. M. & d. m. hoc posterior repugnat c. m, illud prius repugnat, n. m. & c. Quod res eadem prius cognosci, & adpeti possit, postea primum obtineri, nemo ignorat; solus Spinozza adeo ineptit, ut ob æquivocationem causas finales explodat, ob quas nullum non ens intelligens agit; *an non putas, inquit Seneca, inter causas facti operis numerandum, quo remoto factum non esset.*

II. Cartesius Princ. P. I. n. XXVIII. ait: *Ita denique nullas unquam rationes circa res naturales a fine, quem Deus, aut natura in iis faciendis sibi proposuit, desumemus, quia non tantum debemus nobis arrogare, ut eius consiliorum participes nos esse putemus.* Ergo investigatio causarum finalium non pertinet ad Philosophiam. R. Cartesio, uti in aliis locis, ita hoc etiam optimi quique Philosophi adverfantur. Rationem additam d. non sumus participes consiliorum, & finium Dei, nempe eorum, quos Deus occultos esse in hac vita voluit, vel quos investigari etiam prohibuit, uti sunt iudicia Dei, quæ ad ordinem supernaturem gratiæ maxime spectant; c. non sumus participes eorum consiliorum, quæ ipse Deus in proposito posuit, quæque nullo fere labore innotescunt, & ex quorum consideratione in ipsum Deum laus magna redundat n.

III. *Alii Cartesiani inter fines, & usus rerum universæ dicimen statuunt, atque ita inquiunt: in natura investigatione nihil aliud deprehenditur, quam quod unum serviat usibus alterius; ex quo inferri nequit, quod alia res sit finis alterius.* R. Finem ab usu universæ segregare, admodum ineptum est, & controversiam rei, quæ sat magni

magni momenti est , ad litem de nomine devolvit; quid enim ineptius , quam dicere , tot partes oculi , ceu humores , nervuli , glandulæ , musculi , arteriæ , venulæ , præterea munimenta exteriora , qualia sunt supercilia , palpebræ , pili &c. non finem habere hunc , ut visio fiat , sed eum duntaxat usum esse harum partium ? nec finem , sed usum esse pedum , ut ambulemus , aurium , ut percipiamus sonum , linguæ , ut loquamur , ventriculi , ut digeramus cibum : esse usum , non finem pluviarum , ut plantæ vegetent ; usum , non finem tot canaliculorum , & tubolorum , qui in plantis , & corporibus animalium sunt , ut succus per omnes partes distribuatur ; usum , non finem solis , ut planetis lucem , & calorem det. Hæc quidem non minus absurdâ sunt , quam si quis diceret , esse usum , non finem ianuæ , ut ingredi possimus , & egredi ; nec finem sed usum fenestrarum , ut admittatur lux. Sed urgent: ex utilitate , & commodis rerum , quarum aliae aliis serviant , concludi nequit , eas res ad se destinatas , atque ob eam cauffam procreatæ esse cum intentione talis commodi ; nam & in montibus aliquando scopuli ita sunt dispositi , ut homines iis utantur ceu gradibus , per quos altius ascendant ; & aliis terræ locis cavernæ reperiuntur , ubi perfugium querunt viatores contra aeris intemperiem ; nec tamen quisquam facile dixerit , eas cavernas , scopolosve in hos fines a Deo vel natura constructos esse. R. Non res omnes , quas homines ad particulares fines adhibent , ad hos ipsos speciatim conditas dico ; sed illud contendo , res plurimas sibi proprios , rerumque naturæ consentaneos fines habere , ad quos constanter , atque uniformiter accommodatae sint ab ipsa natura ; utuntur & latrones ferri , ut homines iugulent ; nec propterea ad hosce fines ferrum a natura nobis datum affero ; pariter si vermes hominum cadavera vorant , aut mures Platonis libros arrodunt , non idcirco humana corpora præcise observemus , aut libros Platonis ob mures factos esse aio. In his nulla ineft constantia , nulla uniformitas , quemadmodum iis in rebus , quas supra recensui. Non fortuitus , & particularis usus , sed constans , determinatusque finis est pedum , qui hominibus , & plurimis bestiis dati sunt ; vel oris , aut rostri & unguium , vel alarum , de-

nique & sensuum, qui suos ad fines perpetuo aptati reperiuntur.

IV. *Idea finis includit cognitionem, atque intentionem Entis intelligentis; ergo ex sola contemplatione mundi, nisi præponatur demonstratio Dei, qui eos fines & cognorit, & intenderit, statui non potest, esse causas finales veri nominis.* R. d. a. Idea finis includit cognitionem entis intelligentis, nempe dupli sensu, vel quatenus ex operatione entis intelligentis concluditur, illud habere præstitutos sibi fines; vel quatenus ex finibus rerum, atque operum eiusdem intelligitur; illud profici sci ab ente intelligente, c. a. idea finis includit cognitionem entis intelligentis, ita ut nulli unquam fines deprehendi, & certo cognosci queant, nisi ante cognitum sit, eos ab ente intelligente esse intentos, & præfixos, n, a & c. Quemadmodum ex operationibus cuiusdam substantiæ, eandem animatam esse intelligimus: ita ex aptis rerum finibus primo cognitis facile in cognitionem entis intellectivi, a quo ea res condi, finesque intendi debuere, pervenimus. Wolfius P. II. Theol. Nat, §. 457. in not. ait, nihil ab Atheo, ut concedatur, possumus posse, nisi quod unum inserviat usibus alterius in hoc mundo, quia id solum perpetua, & indubitate experientia ostendit; sed non sunt verba Wolfii in oraculis numeranda; quemadmodum fit ab iis, qui eundem in dies exscribunt. Alii enim acutissimi quique Philosophi pro certo habent, ex consideratione finium evidenter argumentum pro demonstranda Numinis existentia erui posse; Non nego ex Theologia naturali, quæ Dei existentiam ob oculos ponit, de fine totius universi adcuratius posse differi, itemque de fine intelligentium substantiarum, quia ex sola contemplatione mundi non adparet, quorsum totum Universum destinatur, quemadmodum particularium rerum alias ad alias destinari, perpetuoque & uniformiter accommodatas esse reperimus; quamquam si elegantem machinam intuitentes, cuius singulæ partes inter se apte connexæ, sibique subordinatae sunt, minime dubitamus, quin eidem finis quidam præfixus sit; cur mundum contemplantes ceu admirabilem machinam, eidem finem quendam præstitutum esse non intelligamus? Sed quid de-

num Wolfiani de nexus particularium rerum quoad causas finales ex Theologia Naturali eruent? aut cur de nexus illo tot verba faciunt in Cosmologia?

Animadvertisendum, diversa esse hæc duo: de finibus rerum philosophari, seu cognita prius, explorataque rerum natura causas earum finales indagare; & ex finibus rerum philosophari; hoc est, fine quodam præconcepito, quid sit in natura, & quale quidvis sit, concludere velle; atque hoc quidem posterius philosophandi genus incertissimum est, maximisque erroribus obnoxium: illud jucundum non minus, quam ad perfectam rerum cognitionem maxime conducibile, atque ita firmum, ut paucis admodum exceptis, instar axiomatis habeant Philosophi: Deus & natura nil faciunt frustra. Veteres hanc finium legem spectantes dicebant, in re quavis inesse inclinationem naturæ convenientem, seu adpetitum, finem suum, perfectionemque adsequendi. Eiusmodi adpetitum duplicum statuerunt, innatum in iis rebus, quæ cæco naturæ impulsu in suos fines aguntur, uti fit in corporum elementis; & elicitum in entibus vi cognoscendi, & adpetendi præditis; RR. Philosophi non nulli, qui contemtione Veterum gloriam captant, eos adpetitus innatos, & exigentias, & jus, de quibus olim frequens siebat mentio, ceu inanis terminos, & cassas voces explodunt; at fatebantur ipsi met Veteres in suis scriptis, se iis vocabulis metaphorice uti; nec aliud revera saepe denotarunt, quam quod hodie causa finalis, & aliquando lex naturæ nuncupatur; ut adeo plurimis locis non ab ideis Veterum, sed a vocibus dissentiamus.

C A P U T IV.

De Nexus Rerum, quæ in Mundo sunt, cum Ente necessario.

*R*es, quæ in mundo sunt, vel spectari possunt secundum statum, quem habent, vel secundum existentiam substantiarum simplicium, quæ variorum statuum capaces sunt: utroque modo connexuntur cum Ente necessario, quod tum existentia substantiarum, tum variorum statuum primum determinans est.

§. XXXVII.

Per statum rerum intelligo ea, quæ mutabiliter enti

enti insunt, vel convenient, ita, ut ens ad ea habenda, vel non habenda ex se, & spectata natura simplicium substantiarum indifferens, eorundem tamen capax sit; tales sunt variæ perceptiones, atque appetitiones in mente, unio cum corpore, habitus virtutum, ac vitiorum, existentia ipsius hominis certo in loco; in ipso humano corpore status infantiae, pueritiae, adolescentiae, juvenilis ætatis, ac virilis, ac denique decrepitæ varias involvit notas mutabiles, quæ eidem insunt; tum status sanitatis, vel morbi, aliaque, quæ inesse eidem possunt, vel non inesse. Globi totales mundi ex se ad hunc vel illum coexistendi modum, & situm inter se, ad celeritatem majorem, vel minorem, directionem hanc, illamve non minus indifferentes sunt, quam globus ferreus ex tormento excussus, qui in quamvis plagam, variaque directione, & celeritate proici potest. Modus coexistendi corporum partialium, quæ in quovis globo totali, uti in tellure nostra sunt, elementorum præterea, quæ corpora totalia, vel partialia componunt, modus coexistendi per ipsa elementa vel substantias simplices non necessario determinatur; uti patet ex halibus, ac vaporibus, qui ex corporibus totalibus adsurgunt, ac perpetua atmosphæræ mutatione, ex ortu & interitu particularium corporum; dum metalla atteruntur, exeduntur, liquantur, miscentur, separantur: plantæ & animalium corpora dissolvuntur, & corrumpuntur, ligna putrefiunt, & in cineres, lapides in calcem rediguntur: accedunt mutationes caloris, frigoris, humiditatis, fccitatis, condensationis, rarefactionis, coloris, aliarumque sensibilium qualitatum. In his igitur statibus rerum tam diversis, & mutabilibus nulla penitus necessitas, vel ex natura elementorum, vel ex ipso quovis statu derivari potest; in ipsis elementis, & substantiis simplicibus non nisi indifferencia inest ad varios status, diversam compositionem, coexistendi modum, conjunctionem, vel separationem, motum, celeritatem, directionem; ac capacitas varios ejusmodi status recipiendi, quorum determinatio in natura corporea semper aliunde pendet; idem innumeralia exempla, si modo sensibus utamur, apertissime demonstrant; quæ enim a quovis homine irrefragabilis necessitas fingi potest, ut aliquando tam parcos fructus red-

reddant agri ; ut sementem abrodant voraces bestiae ; ut pestilens lues graefetur per vicos , & civitates ; ut ædificia concutiantur repentinis motibus ; ut ripas transcedant torrentes & flumina , & vastitatem inferant campis , & homines , ac jumenta obruant ; ut ignis nubibus excussus viventia feriat , & opulenta horrea consumat ? Hæc quidem talia sunt , ut in ipsis rebus ad ejusmodi mutationes , statusque recipiendos , vel efficiendos non nisi indifferentia , & capacitas ; determinatio autem unius mutationis , vel status præ aliis semper aliunde adveniens concipi debeat . Porro determinationes statuum non nisi triplicis generis sunt : *ultima determinatio* , quæ pendet ex alia præcedente , & ex qua nulla deinceps pendere nunc concipitur : *media determinatio* , quæ pendet ex alia priore , & ex qua pendet alia posterior : *prima* , ex qua pendent omnes sequentes , seu posteriores , ita , ut ipsa non pendeat ex alia priore determinatione , sed unice ab actione entis , quod in se ipso & vi suæ essentiae determinandi potentiam habet , quin eam aliunde accipiat .

In systemate planetario situs , quem globi totales inter se nunc habent , *actiones* & *reactions* , quas in hoc situ nunc mutuo exerunt , modus , quo illuminantur a sole , ultimam hujus *systematis determinationem* efficit ; *alius eorundem situs* , qui ante mensem e. g. dabatur , alioque *actiones* , & *reactions* , *alius modus* , quo tum illuminabantur a sole , erat *determinatione systematis media* , quæ ex alia præcedente pendebat , & ex qua pendet *ultima* ; *uti in horologio situs rotarum* , *indicis* , *ponderis* , qui nunc est , ejus machinæ *determinatione est ultima* : *alius situs eorundem partium* , qui ante horam dabatur , media est *determinatione* : *prima concipi potest* , *uti est facta ab artifice partes coniungente* , & *primam indicis positionem determinante* . *Quamquam in sensu stricto ne artifex quidem* , qui est ens ab alio , vim agendi , & determinandi ex *essentia sua* habet , sed ab ente necessario , *uti mox intelligemus* . *In globo nostro terraquo situs particularium corporum* , qui hoc momento datur , *determinatione eorundem ad certos motus* , & *directiones* , quam nunc habent , præsens *constitutio atmosphaeræ* , *status regni vegetabilis* , *animalis* , & *mineralis* , *coexistenter actionesque & adflettiones*

nes hominum hoc tempore viventium, aliaque efficiunt ultimum hunc, & praesentem telluris nostræ statum, qui a proximo praecedente alio statu pendet saltem quoad ea, quæ solo hominum arbitrio non determinantur: is status praecedens, cum & ipse ex alio priore pendeat, erat determinatio media: denique primam determinationem ab Ente necessario petendam esse nunc docebimus.

§. XXXVIII.

Propositio I. *Quivis status vel totalium universi mundi corporum, vel systematis particularis e. g. solaris, vel corporum partialium talis systematis, vel elementorum corporis particularis pendet ex determinatione facta ab ente necessario, quod vim determinandi in se habet, neque aliunde accipit; atque hoc sensu status rerum cum illo Ente necessario nexum habere a nobis dicitur.* Probatur. Quævis determinatio status, quæ pro ultima adiunxitur, pendet ab alia proxime praecedente: hæc ergo proxime praecedens, si prima est, habetur id, quod probandum erat: si dicitur esse media, ajo: nulla determinatio status media, ut absolute existens ponи potest, nisi ponatur prima determinatio: ergo nec quævis ultima ut absolute existens ponи potest, nisi prima ponatur; ut idem de causa ultima ac media est demonstratum §. XXXI .n. IV. Nam quævis determinatio media ex sua natura, ac notione eget determinatione alia; hæc vero non potest esse media, quia etiam ipsa eget determinatione alia, & quia ultra quasvis determinationes medias alia media concipi non potest: neque illa determinatio alia potest esse ultima, quia per hanc non determinantur mediæ; ergo prima esse debet, quia ultra mediam, ultimam, & primam alia concipi omnino non potest; & quamvis infinitæ ponantur determinationes mediæ; tamen non nisi tres determinationum ideæ ponи possunt, ultimæ, mediæ, ac primæ: in idea ultimæ, & mediæ non reperiatur sufficientia absoluta: & sine sufficientia absoluta nulla absoluta existentia ponи potest: ergo illa sufficientia absoluta pendet a prima determinatione, & actione entis necessarii, quod vim determinandi habet a se, non accipit aliunde; etsi enim ponas ens ab alio; quod arbitrio pollet determinandi statum quarundam rerum; tamen id, cum sit ab alio, pariter determinari de-

debuit ad existendum, consequenter non continet sufficientiam absolutam, sed solum conditionatam, si ipsum prius fuit determinatum, hoc est, tale ens pertinet ad determinationes medias. *Declaratur.* Res ipsæ, ac substantiæ simplices non possunt existere sine omni statu, & modo coexistendi, neque cum statu, vel modo indeterminato; quia a parte rei nihil datur indeterminatum: præterea ex se, & vi suæ naturæ variorum statuum, ac modorum duntaxat capaces sunt, ad quemvis autem statum, ac modum vi naturæ indifferentes, & indeterminatæ: ergo manifeste requiritur aliquid, ut indifferentia tollatur, & quod indeterminatum est, determinetur; istuc vero esse nequit causa vel determinatio ultima, aut media: ergo causa ac determinatio prima requiritur.

Hoc argumentum, si rite penetretur, plenissimæ, ac geometricæ demonstrationis vim habet, nec ultra tres ideas quidquam involvit, ut adeo simplicissimum sit, & omnem suspicionem fallacie, cui longiores series subjacent, penitus removeat. Ponantur atomi in radio solari agitatae: is coexistendi modus, qui pro ultimo adsumitur, non determinatur per naturam atomorum, vel per se ipsum, quia admodum mutabilis est; neque determinatio quævis praecedens, aut media ejus sufficientiam absolutam continet, tum quia determinatione eget, tum quia quævis media pro ultima sumi potest: ergo cum ponatur aliqua atomorum determinatio, earumque quoad statum & coexistendi modum indifferentia sublata ponatur, necessario ad determinationem primam veniendum est. Hæc columna, e.g. quæ est in Auditorio, cum determinata sit quoad modum coexistendi statumque suum, nec ea determinatio in alia determinatione media habeat sufficientiam, pariter ad primam determinationem, ac primum determinans cogitationes nostras dedit. Etsi igitur vi repetendi, atque iterandi ideas ultra omnem datum numerum determinationum, aliam præterea, atque aliam possibilem esse videamus; tamen vi abstrahendi ex infinito etiam determinationum labyrintho facilis exitum reperimus, omniaque, quæ concipi possunt, ad tres ideas admodum distinctas revocamus. Quo sensu Ens necessarium relate ad actus liberos, atque ea, quæ proxime ab his pendent, dici debeat primum determinans, ad disquisitionem theologicam, quæ de hominis libertate est, pertinet.

§. XXXIX.

§. XXXIX.

Propositio II. *Quævis substantia mutabilis, & finita quoad existentiam suam pendet ab ente necessario, quod immutabile, & infinitum est; atque in hoc consistit nexus non modo status rerum, sed c:juisvis substantiæ, quæ finita est & mutabilis, cum Ente necessario.* Probatur I. quod mutabile est, vi naturæ suæ non habet statum, & modum coexistendi determinatum: sine omni statu, aut cum indeterminato existere absolute non potest: quæcunque vero status, & coexistendi modi determinatio ponatur, ea ultimato ab Ente necessario pendet: ergo etiam ipsa existentia simpliciter talis entis pendet ab ente necessario. Ponantur atomi quotcunque, sive inter se ordinem habeant, sive non habeant; status earum, & coexistendi modus neque ex se ipso, neque ex natura atomorum est determinatus; cum sit mutabilis; ergo sicut in hisce atomis coexistentibus nulla est sufficientia determinandi statum, aut coexistendi modum; ita neque ulla sufficientia simpliciter existendi in iisdem inesse potest, proindeque earum existentia pendet ab ente, cujus status aliunde determinari non debet, quodque idcirco immutabile est. II. Quævis substantia finita limites habet magnitudinis, vel perfectionis: determinatio certorum limitum non pendet ex natura talis entis, quia perfectiones essentiales cum sint finitæ, vi suæ notionis majores vel minores esse possunt: neque determinatio limitum ab alio ente finito pendet, quod pariter determinatione eget, nec nisi determinationis, & causæ mediæ rationem continet: ergo ea determinatio limitum pendet ab ente, quod nullos habet limites, sive quod infinitum est. Si numerus substantiarum, quæ in mundo sunt, cogitantium, vel non cogitantium ponitur finitus, perspicuum est, quod ratio determinati numeri, & existentiæ cuiusvis substantiæ singularis non nisi ex libera determinatione entis infiniti pendeat; cur enim tot præcise, non plures paucioresve existant atomi, aut substantiæ cogitantes? cur hæ, non aliæ, quæ vi essentiæ æque possibiles sunt? si illæ, quæ re ipsa existunt, vi essentiæ existerent; cur aliæ, quarum eadem essentia est, non existunt? non igitur essentia & possibilitas existentiam determinant, sive non sunt

funt entia a se, sed ab alio; secus posita essentia, & possibilitate æque necessaria foret existentia, ac posito triangulo rectilineo necessarium est, ut summa angulorum æqualis sit duobus rectis. Numerum vero substantiarum, quæ in mundo sunt, infinitum ponere, est ponere contradictionem (§. XIX.) & abhorret a natura, ut atomi infinitæ spatium infinitum undique compleant, & nihilominus habeant motum.

Nihil in mundo est, praeter substantias, & substantiarum varios status, ac coexistendi modos: cum igitur hec omnia pendeant ab ente necessario, uti binis propositionibus adhuc demonstravi, intelligitur nexus mundanarum rerum cum illo Ente; de quo quidem nexus in praesenti differendum erat. Quæ obiici contra dicta possunt, nullo negotio solvet, qui propositiones §§. XXXVIII. XXXIX. recte expendit.

§. XL.

SOLUTIO OBJECTIONUM.

I. In serie infinita effectuum, vel mutationum, quivis terminus, id est, quivis effectus, & quævis mutatio habet causam suam; ergo nullus pendet ab alio Ente necessario. R. d. a. quivis terminus habet causam duntaxat medium, & conditionate sufficientem, si datur causa prima; c. a. habet causam absolute sufficientem; vel causa quævis media sine prima absolute existere potest n. a. & c. Urgent: conditio, quam causa media continet, est hæc: si ipsa fuit producta & aliunde determinata; hæc autem conditio per seriem infinitam penitus impletur; ergo quævis causa fit absolute sufficientis. R. c. M. n. m. vel d. si in serie infinita ponatur causa prima saltem natura prior ad reliquias causas & effectus, tr. m. conditio absolute impletur sine causa prima n. m. & c. Non posita causa prima absolute sufficiente quævis conditio, quæ ponitur impleta, impletur per novam conditionem timilem: ergo nunquam fit absoluta sufficientia; quemadmodum infiniti zeri citra humerum, qui in se valorem habet, non efficiunt, vel continent ullum valorem, sic infinitæ sufficientiæ conditionatæ, quæ sunt veræ insufficientiæ, nullam pariunt sufficientiam absolutam.

II. Ultra infinitas causas nulla alia præterea concipi potest: ergo posita causarum serie infinita concipi negatur

O

causa

cauſſa prima. R. d. a. ultra infinitas cauſſas medias & conditionate ſufficientes nulla alia pariter media & conditionate ſufficiens concipi potest; c. a. ultra eas concipi non potest cauſſa prima, & absolute ſufficiens, n. a. Idea cauſſæ mediæ ab idea cauſſæ primæ admodum diſcrepat; ergo etſi transmittantur tot cauſſæ mediæ, ut plures concipi nequeant; adhuc concipi potest, ac debet cauſſa prima. Non dico, infinitas cauſſas medias reiſpa poſſibileſ eſſe: ſed transmiſſa poſſibilitate ſeriei earum infinitæ, eas ut absolute poſitas, & exiſtentes concipi non poſſe fine cauſſa prima, contendō.

III. *Si singulæ cauſſæ ſpectantur, eæ ſaltem ex aliqua parte ſufficientiunt ſingulis effectibus determinandiſ, & quamvis ſingulæ non ſufficienti absolute, tamen inferri nequit, omnes collectiū ſumtas absolute non ſufficere, quia collectiū ſumi non poſſunt; non enim valet argumentatio a ſenſu diſtributivo ad collectiū, ut: elementa corporum non ſunt extenſa: ergo neque iſum corpus.* R. 1. Singulæ cauſſæ absolute ſufficientiam ne quidem ex parte habent, ac fi ponuntur cauſſæ mediæ, quarum tota ratio existendi eſt ab alia cauſſa, eam ſufficientiam vi notionis, & eſſentiæ ne quidem habere poſſunt; ergo nec fieri potest, ut in tota ſerie detur ſufficientia absolute; R. 2. Adversarii dicunt: ſingulas non eſſe ſufficientes, ſed totam ſeriem, ſi eſt infinita, ſufficientem eſſe; quid eſt hoc aliud, quam a partibus ad totum concludere? Cur igitur argumentationem a ſenſu diſtributivo ad collectiū reiſciunt? per additionem plurium etiam infinites factam nullum prædicatum toti conuenit, quam quod ex ratione aggrediati pendet; tale prædicatum non eſt: *eſſe ſufficientem;* il id in ſingulis partibus nullo modo ineſt. R. 3. Argumentatio, qua uſus ſum ego, non collective ſumit cauſſas medias, ſed abſtractive, & instar ideæ generalis hoc modo: in idea abſtracta cauſſæ ultimæ, ac mediæ non continentur ulla ſufficientia: ergo eadem petenda eſt a cauſſa prima; atque hoc modo omnes tricæ dialecticæ præciduntur.

IV. *Ens neceſſarium non habet nexum cum cauſſa ulla media, que aliunde determinatur: ergo neque cauſſa media neceſſarium habet cum ente neceſſario.* R. c. a. n. c. Dispar ratio ex iſis notionibus perſpicue elucet; ſi enim *ens neceſſarium*

farium quoad vim determinandi, vel quoad existentiam penderet ab alio, non esset causa prima, sine qua nulla media, nulla ultima ponи potest; ac deficiente illo alio, a quo penderet, pariter deficeret; quod repugnat notioni causae necessariae: at causa media vel ultima sufficientiam suam ab ente necessario habet, eoque non posito absolute ponи non potest; atque in hoc eius nexus cum Ente necessario consistit.

V. Dici potest, in serie causarum quoddam ens vel pura esse vague, & indeterminate necessaria, ut reliqua determinantur; sicut, ut visio existat, aliquis oculus vague necessarius est. R. Ea, quae vague necessaria sunt ad aliud, quod potest non esse, nec singula seorsim determinate, vel indeterminate, nec omnia collectim necessario existunt, sed possunt non esse; ergo haec quoque talia sunt, ut, si absolute existunt, ab alio determinari debeat, consequenter ad causas medias pertinent, per quas nulla habetur sufficientia absoluta; ut, si visio nulla absolute fiat, nullusque detur oculus, tamen vera est propositio: aliquis oculus est vague necessarius, quia non afferitur, visionem, vel oculum absolute existere; at si visio absolute ponitur, ponendus est oculus absolute, qui sine causa esse non potest.

VI. Series causarum æterna esse potest, quin singula entia sint ab æterno: ergo eadem necessaria dici potest, quin singula idcirco necessaria sint. R. tr. a. n. c. Si fingitur series æterna, & infinita, in ipsa hypothesi ficta iam aperte continetur æternitas: at necessitas, vel sufficientia ad existendum in ea hypotheli nec explicite, nec implicite, ut aiunt, ponи potest, quia haec ipsa est quæstio, an posita serie æterna, & infinita, etiam sufficientia ad existendum, & necessitas ponи, vel concipi queat? ac demonstramus, non posse sine Ente necessario, & causa prima, quae sit extra seriem causarum mediарum, & ab alia pendentium; sed, inquit, si quævis causa media initium existendi habeat ab alia, etiam tota series habebit initium existendi, consequenter tollitur æternitas seriei; R. Si istuc sequitur, sit hypothesis vitio, & ob insufficientiam talium causarum; nec possibilitas seriei propterea directe impugnatur; hinc viderint illi, qui tales hypotheses ponunt, quid respondere habeant. Sunt

O 2

tamen,

tamen, qui putant, Mundum ab æterno creari potuisse a causa prima, quæ secundum hanc opinionem non temporis, sed naturæ prioritatem habet; hi tolerandi sunt, et si in errore versentur opinione mea; alii, qui Deum tollere impie machinantur, seriem cauſarum æternam ponunt, ita, ut cauſam primam & necessariam, nempe Deum, excludant; & contra hos transmissa possibilitate seriei ostendimus, eam absolute non existere posse, nisi posita cauſa prima. Si dicant: series cauſarum sine ultima non repugnat: ergo neque series sine prima repugnat. R. c. a. n. c. in antecedente ponitur sufficientia absoluta, imo infinita, quæ nullis productionibus exhausta potest: in consequente omnis sufficientia penitus tollitur.

C A P U T V.

Nexus rerum, atque ordo excludit casum e Mundo.

In contemplatione Mundi duo velut scopuli nobis vitandi sunt; primo, ne ex mutabilitate rerum casu, & fortuito quidquam evenire concludamus; dein ne perspetto rerum nexus, atque ordine immutabilem earum necessitatem, & fatum quoddam, cuius plura genera confinxerunt homines profani, inuehamus in mundum. Relatis his erroribus duas maximi momenti veritates adsequimur; prima est, ut res omnes, cum nihil sufficientiae in se habeant, ab Ente sufficientissimo non modo producuntur, sed etiam in pulcherrimum, stabilevique ordinem secundum statas leges esse digestas intelligamus; altera haec est, ut ordinem naturæ, legesque nihil obstatore videamus, quo minus supremo Conditoris arbitrio, dominioque aliquando immutari quidquam, & contra naturæ cursum administrari queat. Duæ igitur disquisitiones reliqua sunt. 1. Res mundana non sunt casu effectæ. 2. Eadem insuperabilem necessitatem non inducunt, ut adeo miracula, quæ dicimus, absolute possibilia sint.

§. XLI.

Natura universa est collectio omnium virium activarum, & passivarum, quæ in materia sunt, vel in spiritibus citra peculiare Dei mandatum operantibus. Naturæ cursus est consequitio effectuum, qui in mundo observantur; & quia effectus omnes certo tempore sequuntur secundum dispositionem, & nexus rerum; idcirco in cursu naturæ inest ordo, sive effectum

um sese consequentium determinatio quoad certum tempus facta secundum dispositionem , nexus , & mutuas actiones rerum , quæ in mundo sunt, Hic ordo saltem inadæquate pendet a legibus naturæ. Est autem Naturæ *Lex modus constans & uniformis , quo vires activæ , & passivæ incertis adiunctis exerere sese debent.* Alias naturæ leges dico *primitivas , ac generales* , quando nulla ratio reddi potest , cur vires hoc , & non alio modo se exercant , nisi dicendo , hanc esse spirituum , vel materiæ naturam , vel Deum sic generatim constituisse , vel deinde subesse fortassis aliquid prorsus incognitum , quod longe aliter operetur , quam vires hactenus cognitæ. Eiusmodi leges generales sunt , 1. quæ ad corporum inertiam referuntur , uti , quod omne corpus perseveret in statu motus , vel quietis , donec aliunde cogatur suum statum mutare : quod actioni sit æqualis , & opposita reactio &c. 2. Quæ ad mutuas attractiones , & repulsiones corporum pertinent pro ratione aliqua distantiarum. 3. Quæ constanter fiunt ab ipso Deo , ut Auctore naturæ , sive ita operante , ut cursus & ordo naturæ conservetur ; ut , quod posita sufficiente organizatione fœtus creet animam , & corpori infundat , eamque , & alia itidem omnia conservet secundum fines iis rebus præstitutos. Leges naturæ *particulares & derivativas* voco , quarum ratio saltem inadæquata ex legibus primitivis reddi potest , quæque ex combinatione elementorum materiæ , ex varia corporum inter se positione , aliorumque ad alia adaptatione resultant ; uti quod planetæ orbitas suas circa solem statim periodis confiant ; quæque sunt istius generis infinita , potius ad ordinem , quam ad leges naturæ pertinentia , quæ saepe confundi solent. Porro nonnisi leges primitivæ , ac generales , quæ ad motum pertinent , essentiales dici possunt ; si quis e. g. hanc naturam materiæ statueret , ut in statu motus vel quietis perseveret , utque actio , & reactio æquales sint , vel ut eius elementa pro ratione distantiarum sese attrahant , vel repellant , et si minime certum sit , hanc re ipsa materiæ naturam esse. Quæ ad leges particulares , atque ad ordinem vel cursum naturæ pertinent , uti vicissitudo temporum , alternatio dierum ac noctium , planetarum motus , vegetationes plantarum &c. etiam posita hac natura materiæ , minime essentia , ac necessaria dici

posse Physica ostendit, quia illa certam combinationem elementorum, motus aliunde impresos, certas distancias, coexistendi modos, celeritatem, directionem &c. supponunt, quæ quidem per naturam materiæ minime determinantur.

Ad cursum, & ordinem naturæ non modo vicissitudines temporum, sed etiam mutationes atmosphæræ cum iisdem connexæ, & sensibilis status variorum corporum pertinent: ortus item & interitus animalium, generationes, & corruptiones plantarum. Agebam de legibus Physicis, quæ ad corpora, eorumque motus spectant: sunt enim aliae leges metaphysicæ, quæ mutuas corporum & spirituum mutationes determinant, uti sunt leges sentiendi, imaginandi &c. alias adpellant pneumaticas solis spiritibus proprias, nobisque fere incognitas; alias denique morales, quas Deus vi perfectionum suarum creaturæ liberæ, & intellectivæ necessario præscripsit, ut ea finem suum adsequatur.

§. XLII.

DEMOCRITUS, & EPICURUS hunc mundum summo ordine, aptissimisque legibus constitutum casu extitisse somniarunt, hoc modo: ponebant atomos improductas, ab omni æternitate existentes, figura, magnitudine, imo & pondere inter se maxime discrepantes, mole tam exiguae, ut omnem sensum effugiant, penitus individuas, & insectiles, ut propterea atomi dictæ sint, in spatio inani, & infinito sine ordine temere agitas, ex quibus innumerabiles mundi inde ab æterno orti sint, & postea interierint, ac præfens quoque mundus non nisi fortuito & casu sine consilio & directione mentis intellectivæ extiterit. Hæc hypothesis plurima continent penitus impossibilia, uti est, Numerus infinitus atomorum. (§. XIX.) Entia mutabilia, quoad magnitudinem, & vim motricem finita, quæ tamen sint a se (§. XXXIX.) 3. Status, & determinationes medias, quarum altera ab altera pendet, sine determinatione prima (§. XXXVIII.) 4. Series statuum, & mutationum æterna, (§. XIX.) Denique finguntur ab Atheis infinita, vel certe quidem innumera bilia eiusmodi entia a se plena contradictionis, ne unicūm, idemque optimum, & perfectissimum cogantur admittere; quo nihil insanius cogitari potest. Hoc loco quæritur, an transmisla hypotheli existentium atomorum

morum omnis ordinis expertium ex incerta , & fortuita illarum agitatione præsens rerum ordo casu existere potuerit; & quamvis ea res homini, qui in contemplanda natura rerum, varietate, & constantia paullum modo versatus est , minime fieri potuisse evidentissime videatur ; tamen pertinacia , atque impudentia altercantum non nihil negotii imperitis aliquando facebit.

§. XLIII.

Casus purus , vel absolutus est effectus sine caussa , sive quodvis rationatum , ut aiunt , sine ratione sufficiente . Eiusmodi casus absolute impossibilis est ; nam quidvis , quod est , vel in se , & essentia sua plenam sufficientiam habet , ceu Ens a se ; vel ab alio determinari debet , ut potius sit , quam non sit . Existat enim A ; Si nulla eius est caussa , vel ratio , nihil efficit , ut A sit ; ergo etiam nihil efficit , ut eius negatio non sit ; eodem igitur tempore , quo dicens , A esse , dicam , simul non esse , quia nihil efficit , ut eius negatio non sit ; id vero absolute repugnat : ergo illud quoque repugnat , ut aliquid sit sine caussa , vel ratione sufficiente . Atque hoc modo principium rationis sufficientis ad principium contradictionis quidam reducunt ; sed non est nobis laborandum in re , quam nemo non ratione utens pro verissima , & indubitate habet . (§. XX.) Siquis in dubium id vocet , non a Philosopho , sed correctore aliter docendus est ; privetur is alimentis , rebusque aliis ad vitam tuendam necessariis , iubeaturque exspectare , donec ea casu existant fine omni caussa ; mutabit , credo , opinionem suam . *Casus respectivus* appellatur eventus mutabilis , cuius caussam homines ob imbecillitatem ingenii non adsequuntur ; ut fit in iactu alearum ; subest enim revera causa aliqua , cur hæc potius facies alearum sursum spectet , non alia , nempe in modo , & natura iactus , in ipso pondere , & figura & mutuo incursu alearum , in constitutione plani , in quod incident &c. quoniam autem eiusmodi complicatas , & instabiles caussas non perspicimus , & eventum oppido mutabilem esse videmus , eum casui tribuimus .

Casum absolutum non nulli Epicureis impingunt , quando atomos , quas natura sua deorsum ferri censem , simul a linea verticali paullulum declinare , & ad corpora efficienda coire citra ullam adsignatam caussam afferunt .

Quapropter Cicero L. de Fato ait: .. Quæ ergo nova caussa
 „ in natura est, quæ declinat atomum? aut num sortiun-
 „ tur inter se, quæ declinet, quæ non? aut cur minimo
 „ declinent intervalllo, maiore non? aut cur declinent uno
 „ minimo, non declinent duobus vel tribus? optare hoc
 „ quidem est, non disputare. Nam neque extrinsecus
 „ impulsam atomum loco moveri, & declinare dicis: neque
 „ in illo inani, per quod feratur atomus, quidquam fuisse
 „ caussæ, cur ea non e regione ferretur: nec in
 „ ipsa atomo mutationis aliquid factum est, quam ob rem
 „ naturalem sui ponderis motum non teneret. Ita cum at-
 „ tulisset nullam caussam, quæ istam declinationem efficeret,
 „ tamen aliquid sibi dicere videtur, cum id dicat, quod
 „ omnium mentes adspicientur & respuant., Somnia quo-
 que, si obiective spectentur, & fabulae poetarum a rerum
 veritate abhorrent, cum causa careant, & ratione sufficien-
 te; qualia sunt, quæ de aurea ætate imperante Saturno
 Ovidius L. I. Metam. canit: mulcebant Zephyri natos sine se-
 mine flores - - flumina iam lattis, iam flumina nectaris
 ibant; flavaque de viridi stillabant ilice mella. Sed nunc
 querendum, an fortuita agitatio atomorum nulla interve-
 niente caussa externa pro sufficiente ratione, caussaque
 præsentis reruni ordinis ullo modo concipi, vel statui queat.

§. XLIV.

*Propositio. Res mundæ ex fortuita agitatione ato-
 morum existere absolute non potuerunt.*

Prob. I. In mundo etiam sunt mentes intellectivæ,
 & liberæ, ab omni concretione, & coagulatione ma-
 teriæ longissime remotæ; porro ut res cognitionis
 prorsus expers (quales sunt atomi) casco casu, & sine ulla
 perceptione agens producat ens intellectuale, non minus re-
 pugnat, quam ut triangulum fibimet tres angulos efficiat
 duabus rectis maiores; verba sunt Lockii de Int. Hum.
 L. IV. c. 10. §. 5.

II. In mundo, sive corpora totalia, sive partialia spe-
 cietentur, sive elementa eorundem, sive status corpo-
 rum, vel elementorum, deprehenditur ordo, nexus, &
 consensus variorum in uno; & sicut literæ, quibus poema
 exaratur, ita ordinandæ sunt, ut fiant syllabæ, sive
 complexiones literarum, quæ pronuntiari queant, dein
 ut

ut voces eiusdem idiomatis coniungantur, ut plurium vocum complexio, sive oratio pariat sensum, eumque secundum regulas Grammaticæ expressum, præterea ut singulæ syllabæ, voces, vocum complexiones congruant cum metro, ut in serie versuum debito consistant loco, ut denique versuum concatenatio artis legibus respondeat; Sic in omnibus corporibus etiam vilissimis, quæ nihil admirationis cient, & fortuito concrescere posse imperitis videntur, ut in palea, trunco, lapide, mirus atomorum consensus, & ordo maxime compositus inest: ut certus densitatis gradus, determinata durities, certa pororum figura, & magnitudo, certa elasticitas, color, cohærentiæ vis, fibrarum in longum diductio, uti in lignis; lamellarum, vel stratorum compositio, uti in lapidibus, obtineantur, utque insint eæ vires passivæ, sive diversæ aptitudines has, & non alias mutationes subeundi, ut ligna comburi, lapides in calcem redigi queant &c. Ordo igitur compositus atomorum & consensus variorum in uno in eo constat, ut certo ac determinato modo continentur, ut hanc, & non aliam feriem corporum hisce notis, seu qualitatibus præditam confiant: atqui, ut incerta agitatio atomorum omnis ordinis, & consensionis expers, sit unica cauſa determinans ordinem, & consensionem apertissime repugnat; negatio enim ordinis & consensionis nihil est penitus; utque nihilum sit cauſa determinans, absolute impossibile est; Idea igitur atomorum temere volitantium non minus excludit ideam determinationis, qua fit ordo ex inordinato, & consensus ex dislensi, quam nihilum, sive negatio entis excludit ipsumens; neque enim tales atomi, ut in hypothesi sunt, ad aliquid obtainendum consentiunt, quam ad hoc, ut nullus detur consensus, & nullus ordo.

III. Atomi eadem necessitate naturæ, qua existere finguntur, etiam motum habent; si iam idem in omnibus motus, proindeque eadem celeritas, & directio inesse ponitur, fieri non potest, ut in corpora tot diversarum classium, & specierum, imo ut in tam diversas, & dissimiles partes eiusdem corporis e. g. organici coeant: si vero motus fingitur inæqualis, similitudo tot individuorum ad eandem classem pertinentium locum omnino non habet; si ve igitur uniformitas individuorum, sive specierum varietas spectetur, ea ex incerta & temeraria agitatione pro-

venire non potest ; nam in iis, quæ fortuito , & temere fiunt, nulla constantia inest. Concipere autem velle, atomos alias æqualiter, alias inæqualiter moveri, eaque præcise directione , & celeritate , ut individua similia, species dissimiles evadant , optare est, non disputare , ut inquit Tullius , estque hoc concipere ordinem ante ordinem , & hypothesin incertæ , ac fortuitæ agitationis tollere.

§. XLV.

DILUUNTUR ARGUMENTA CONTRARIA.

I. *Si atomi tota æternitate agitentur, infinitæ combinatio-*
nones prodire debent: inter infinitas autem certe etiam
præsens combinatio continetur; ergo, si atomi tota æterni-
tate agitentur, etiam præsens combinatio prodire debet;
atqui in hypothesi talium atomorum hoc sumitur, quod ato-
mi tota æternitate agitentur. R. d. M. Combinationes in-
 finitæ infinitate primi ordinis prodire debent. c. M. omnes
 simpliciter possibiles prodire debent , n. M. & d. m. inter
 infinitas omnes eas, quæ tota æternitate nunquam pro-
 dire possunt, præsens continetur c. m. inter infinitas ,
 quæ tota æternitate prodire possunt , n. m. & c. Ut vim
 responsi penetres, pone atomos numero finitas , ut ma-
 ior spes fit , per agitationem æternam obtinendi præsen-
 tem combinationem ; quando numerus terminorum est
 finitus , etiam numerus omnium possibilium combinatio-
 num est finitus , siquidem nihil aliud spectetur , quam
 ordo, quo alii termini post alios iacent , non item si , uti
 necesse est , omnia spectentur , quæ ad mundi & corpo-
 rum constitutionem sunt necessaria. Nam quia in quavis
 linea sunt puncta infinita, in plano infinitæ lineæ , in spa-
 tio plana infinita ; idcirco numerus dispositionum diver-
 sarum in quavis atomo seorsim est finitus infinitate ter-
 tii ordinis ; numerus vero diversarum combinationum ex
 omnibus atomis iunctim emergentium erit finitus or-
 dinis expositi a numero atomorum aucto saltem ternario;
 dein velocitas , quam quævis atomus habet dato tempo-
 re, potest variari in infinitum , & directio motus varia-
 ri in infinitum ordinis secundi ob directiones infinitas in
 eodem plano, & plana infinita in spatio ; cum igitur
 mundi status , ac mutationum series pendeat a velocitate
 &

& directione motus; prior numerus diversarum combinationum ex omnibus atomis iunctim emergentium debet multiplicari ter per numerum atomorum; erit igitur numerus omnium possibilium combinationum infinitus eius ordinis, quem exprimit quarta potentia numeri omnium atomorum aucta ternario, ut supra diximus; cumque numerus omnium momentorum æternitatis sit infinitus primi ordinis, mapebit numerus possibilium combinationum, quæ tota æternitate non prodeunt, infinitus altissimi ordinis, quem nimurum exponit quarta potentia numeri atomorum aucta saltem binario. Ex his etiam illud eruitur, in immenso isto combinationum numero infinites esse plures pro quovis genere combinationes inordinatas, quæ exhibeant incertum Chaos, & massam temere volitantium atomorum, quam quæ exhibeant mundum ordinatum, & certis constantem perpetuis legibus; ita vere BOSCOVICHUS in Theor. Phil. Nat. in append, *de Deo & Anima*. Si atomi ponantur infinitæ, ut Democritus, & Epicurus voluit, in infinitum crescit numerus combinationum non prodeuentium, & prodeuentium sine omni ordine.

II. Si literæ temere proiiciantur, vel in sacco agitatae extrahantur, uti fortuito in manus veniunt, nonne vox una latina obtineri potest? si una vox, nonne & alia deinceps, atque alia, nunquid denique oratio, quæ nihil est, nisi complexio vocum? R. i. in literis nihil spectatur, nisi ordo, quo alteræ post alteras iacent; non item in atomis agitatis in spatio patente in longum, latum, & profundum; Hinc si istuc concedatur, nihil officit; imo BOSCOVICHUS loco cit. ait: *Utro agnosco illud: si amnes literæ, quæ Virgilii poema componunt, versentur temere in sacco aliquo, tum extrahantur, & ordinentur omnes literæ, aliœ post alias, atque eiusmodi operatio continuetur in infinitum, reddituram & ipsam combinationem Virgilianam numero vicium quenvis determinatum numerum superante.* Potest istuc transmitti ex supposito, quod combinatio quævis ordinata pars conditionis fit, ac inordinata; quod mihi minime verum videtur, ut potius combinationes inordinatas saepius easdem reddituras autem; cum utique combinatio omnis ordinis & consensus expers multo facilius se offerat, quam ea, in qua ordo tam compositus, ut est in poemate Virgiliano, inest R. 2. recte inquit

Tul-

Tullius : Si sus rustro literam A humi efformet , nunc quid propterea annales Ennii casu prodituros quisquam arbitrabitur ? sed , ut idem L. IV. qq. Acad. observat , illud interrogationis genus , quale in obiectione ponitur , captiosissimum est , minimeque probari in Philosophia solet , cum aliquid minutatim , & gradatim additur , vel demitur ; (§. LX. Schol.) Quod in proposito argumento fit , dum a syllaba ad vocem , a voce ad orationem , ab oratione ad poema gradatim , ac fallaciter pervenitur ; neque vero determinari potest , quantum casu prodire possit , quantum non possit , nisi ordo maxime compositus , uti est in mundo , ac quovis corpore , spectetur.

III. Sæpe casu exortæ sunt insulæ ; ergo & tota terra , aliquæ globi totales hoc modo oriri potuerunt ; R. t. a. (plurimæ enim ab antiquis fabulæ circa ortum insularum nobis relictæ sunt) n. c. in ortu insularum non nisi partes terreæ , atque arenosæ , quæ seorsim in natura , ut aiunt , sive secundum speciem suam ante aderant , congestæ sunt , quod haud ægre fieri potuit. Sed in agitatione atomorum poni nequit , moleculas specificas ante iam adfuisse e. g. particulas ligni , vel semina plantarum , & animalium ova ; neque vero id Epicuræi ponebant ; nam ut Cicero ait L. II. de Nat. Deor. *Isti autem , quemadmodum adseverant ex corpusculis non colore , non qualitate aliqua , quam ποιῶντες Graci vocant , non sensu præditis , sed concurrentibus temere , atque casu mundum esse perfectum , vel innumerabiles potius in omni puncto temporis alios nasci , alios interire ;* Aiunt : in lapillis , gemmis , mero casu perelegantes imagines frondium , arborum , piscium , florum &c. sæpe efforman- tur. R. Magalottus , & Pluchius , qui istiusmodi mirabilium collectiones examinarunt , aiunt , nihil admodum distinctæ imaginis , sed non nisi imperfectam similitudinem quandam reperiri , præsertim si vivacior spectantium phantasia accedat. Lapidibus imprimi posse figuram frondium , vel animalium , Physica ostendit. In achate multa fieri per artem possunt. Plutarchus de Fortuna scribens refert , pictorem , cum in spuma circa os equi exprimenda frustra laborasset , projectis in tabulam coloribus nullo consilio aptissime eandem spumam repræsentasse ; addit : *Hoc unum foriunæ artificiosum fa-*
cinus

cinos narratur. Sed nempe spuma , cum temere quidquam profusum exhibeat , longe ab ordinata animalis , vultusve structura differt , & haud ægre præsertim præparato iam colore temere efformari potuit. Philosophi non nulli , cum plantas quasdam , & animalia insecta ex putri materia oriri dicerent , hanc non nisi cauſam materialē videntur statuisse ; pro efficiente enim ad Deum , aliasve occultas causas recurrerunt ; Enimvero si insecta , quæ vulgo contemptū sunt , sed quorum strūcturam admirantur omnes Docti , ex putredine casu fermentante citra aliam cauſam oriri possent ; quivis fieri posse arbitrabitur , ut ex fimo similiter fermentante denique elephas , vel taurus prodeat , vel ex cumulo librorum , quos tineæ exederunt , novus existat liber , aut ex ferramentorum congerie denique horologium confletur ; quæ quidem fieri posse , nemo sanus inducit in animum.

IV. *Fuerunt viri acuti , qui mundum casu existere potuisse opinabantur ; ergo istuc non omni probabilitate caset.* R. o. a. Aliud est , quid serio iudicent , aliud , quid garriant , vel ingenii jactandi causa scribant homines , qui cæteroquin acuti videntur ; præsertim si anima sic obfírmariint ad dubitandum , ut dicant , vel cogitent ; non persuadebis , etiamsi persuaseris ; nihil est tam firmum , tamque rationi consentaneum , quod non eludi queat ; neque vero certitudo , & evidētia dogmatis levitate quorundam , vel impudentia contradicendi tollitur ; & si qui eo insaniæ venerint , ut mundum casui , quam Deo tribuere mallen ; cogitandum , non tam intellectus , quam voluntatis vitium esse Atheismum : omnium judicio ineptirent , si universum mundum a musea , vel crocodillo ægypti effici potuisse dicerent ; si quo in campo , ubi exercitus olim fūsus est , novam repente aciem armatorum provenisse fingerent , & ex corpusculis ibi jacentibus coaluisse : si ex notis musicis fortuito agitatis , & projectis jucundiissimam harmoniam obtineri posse affererent , vel projectis per centum annos temere aleis eundem semper in omnibus numerum solo casu posse haberi contendenterent , aut admirabile palatiū , quod peritisimi quique architecti admirantur , lapsu , & collisione montis ob terræ motum repente extitisse adfirmarent . Hæc quidem , si cum admirando ,
sta-

stabilique ordine mundanarum rerum conferantur, citius fieri posse perspicuum est, quam ut mundus ex temeraria concursione atomorum prodierit. Quapropter leviculorum quorundam hominum opinioni consensus humani generis opponendus est; quivis enim homo ipso labore, quo victum & vestitum, tectumque fibi comparat, vel ab aliis comparari videt, vel quo arcendis malis, & incommodis diversa adhibet media, aut perpetuo conatu, quo desideriis suis satisfacere adlaborat (nemo est autem, qui nihil penitus desideret, nihilque agat) satis intelligit, quantum opera rationis, ac mentis ab operibus casus & fortunæ differant, quantumque ea, quæ fortuito contingunt, distent ab iis, quæ apto ordine connexa, & ad constantem finem accommodata sunt. Si rudissimus quisque e casa sua prorepens aliam videat casam, vicum, urbem, navem, cultumve hortum, vel agrum, minime dubitet, quin & casa, & urbs, & navis ab alio sint constructæ ad certos fines; hortus quoque, & ager cujusdam manu fit consitus; quomodo igitur, si is pulcherrimum hunc mundum cernat, si ordinem rerum, statasque leges intueatur, ea omnia solo casu, nulla cogitatione, nullo confilio efformata putet? Democritus quidem, qui auctor istiusmodi inlaniæ casui quidvis tribuentis est, cum vidisset puerum Protagoram ligna in fasciculum concinne disponentem, illius ingenium non vulgare admiratus eundem rusticis operibus addici nefas duxit, ut refert Gellius; hic igitur vel ad lignorum fascem componendum ingenium requisivit; ad formandum autem hoc universum mente intellectiva opus fuisse negavit; rectius apud Platonem quidam ita loquitur: quia deprehendis ordinem in meis dictis & factis, evidens tibi est, me habere mentem intelligentem: ergo videns ordinem hujus mundi, confitere, existere mentem intelligentem. *Siquis in domum aliquam*, ait Balbus Stoicus apud Tullium L. II. de Nat. Deor. n. 15. aut in gymnasium, aut in forum venerit, cum viderit omnium rerum rationem, modum, disciplinam; non potest ea sine causa fieri iudicare; sed esse aliquem intelligit, qui præfit, & cui parreatur: multo magis in tantis motibus, tantisque viciis in dinibus tam multarum rerum, atque tantarum ordinibus statuat, necesse est, ab aliqua mente tantos naturæ motus

gu-

gubernari. Ex his quidem satis levitas eorum hominum patet, qui contra ideas, quas ipsa natura instillante capiunt, usque vitae & consuetudine cogitandi necessario arripiunt, quidvis scribunt, atque in orbem literarum intrudunt, quasi tum demum saperent, si contra sensum omnium sentirent.

V. Sæpe etiam vulgo nominatur *casus*, & *fortuna*; ergo ex mortalium sensu contra casum nihil conficitur. R. Nominamus casum, & fortunam non Epicuræo sensu, sed longe alio. Quæ inopinato, & raro eveniunt nobis minime exspectantibus, etsi causas certas, & proportionatas habeant, casu, & fortuna cecidisse dicimus, eo discrimine, ut fortuna sit eventus pertinens ad res intellectu & ratione præditas; casus vero & in his, & aliis habeat locum. Cicero in Topicis causas obscuras vocat, quæ subiectæ sunt fortunæ; cum enim nihil sine causa fiat, hoc ipsum est fortunæ, eventus obscura causa, quæ latenter efficit; iacere telum voluntatis est: ferire, quem volueris, fortunæ; unde Veteres Icti imprudentiam causati dicere solebant: telum manu fugit magis, quam jecit. Alii casum & fortunam non ipsos eventus raros, & incertos, sed causas per accidens ejusmodi eventuum esse ajunt; S. Thomas L. II. Phys. Lect. X. Ex mente Aristotelis inquit: casus & fortuna vel est causa eorum, quæ sunt a natura, vel quæ sunt ab intelligentia; a quibus cum sit principium motus, ad idem genus referuntur: quia tamen istæ sunt causæ per accidens, earum multitudo est indefinita; & quia universe prius ponenda est causa per se, quam per accidens; hinc nequeunt pro prima, & vera causa statui.

C A P U T VI.

Nexus Rerum, atque Ordo naturæ non tollit Contingentiam Eventuum, & Possibilitatem Miraculorum.

Tum status rerum, tum ipsa existentia pendet a Deo C. IV. quapropter spectata rerum essentia vel natura, nulla existendi, vel certo modo existendi necessitas ponи potest; nec vero Deus, cum in se omnem sufficientiam, & beatitudinem habeat, ulla re eget, nec vi bonitatis, & sapientiae infinitæ necessario quidquam produxit,

xit, quemadmodum contra Leibnitianos ostendemus in Theologia Nat. Nexus igitur rerum per causas, & rationes sufficientes, earundem contingentiam non tollit; quia ipsæ causæ & rationes sunt contingentes, & non possunt absolute poterant, ut adeo duntaxat hypotheticam necessitatem: Si positæ sunt, certoque modo determinatae, in mundum inducent. Restat, ut positis etiam rerum causis, positoque nexus & ordine naturæ quidquam a Deo contra eum ordinem fieri posse demonstremus.

§. XLVI.

Effectus supernaturalis est, cuius ratio non continetur in legibus, & viribus universæ naturæ, sive ut S. Thomas ait, qui excedit ordinem naturæ; ordo rerum duplex a Deo institutus est; alius pertinet ad gratiam, & gloriam Sanctorum, quæ naturam rerum in se spectatam, omniaque ad eam pertinentia superant, longeque altioris ordinis sunt; alius pertinet ad ipsam rerum naturam, variosque eius status, & mutationes; idcirco aliud vocant supernaturale theologicum, uti sunt gratia, & gloria, quæque ex se ad eam referuntur, vel disponunt; & rursus aliud supernaturale Philosophicum, quod, eti non sit altioris ordinis, quam natura ipsa; tamen leges, & vires naturæ excedit; atque id fere appellant miraculum. In hoc excessu Quidam tres gradus distingunt. 1. Siquid naturæ vires quoad substantiam excedit. 2. Si quoad subiectum, in quo fit. 3. Quoad modum, quo fit. Alii quartum addunt gradum, quando ex circumstantiis clare perspicitur, quoddam factum ad ipsum Deum referendum esse, uti cum Elisæus maledixit eis (pueris) in nomine Domini, egressique sunt duo ursi de saltu, & laceraverunt ex eis quadraginta duos pueros; 4. Reg. 2. Similiter Aristoteles in Poetic. c. 8. docet, etiam inter fortuita non nulla esse magis mirabilia, quæ non videntur casu contigisse, sed consulto; exemplum adfert statuæ cuiusdam Mityi, quæ eius occisorem, cum statuari adspiceret, oppressit; eiusmodi hæc sunt, ait Aristoteles, ut non temere hæc facta opinemur. Alii binos duntaxat in illo excessu gradus statuunt, & miraculum quoad substantiam appellant, siquid nullis adiunctis, nulloque respectu vi naturæ effici queat, ut suscitatio mortui; & miraculum quoad modum, quod tali modo atque his adjun-

tis,

Etis, queis fit, naturæ vi effici nequeat, ut repentina fanatio ægri.

Facta, quæ leges & vires naturæ excedunt, in se spectata aliquando virtutes nominantur in sacro codice: quatenus vero eadem ad manifestandam Dei operationem destinata sunt, signa: propter excellentiam portenta, & prodigia, quasi procul aliquid ostendentia. Dicuntur eadem supra naturam, quatenus iis efficiendis nulla vis par reperitur in natura: dein contra naturam, quando secundum leges, & vires naturæ contrarium fieret: denique præter naturam, si a natura effici possint, sed non isto modo.

§. XLVII.

Propositio. Miraculum absolute possibile est, et si leges generales motus ponantur esse essentiales. Prob. I. Vires, unde effectus pendent, et si a natura materiæ profluant, tamen sunt limitatae; igitur earum effectus impediiri potest vi maiore, quæ, si in universa natura non reperitur, at enti infinito abiudicari nequit; uti, si motus corporis totalis sistitur, vel immutatur. Dein cum plurimæ vires a distantiis pendeant, ipsaque elementa spectata natura ad distantiam ex se indifferentia sint, non repugnat, ut distantia, Conditoris voluntate mutetur, vel certus accessus, aut recessus elementorum, consequenter ipse effectus impediatur, aut ex nova combinatione nova effectuum series inchoetur, (ut in momentanea sanatione morbi, aut revocatione mortui ad vitam) vel ex dissolutione prior series abrumpatur. II. Nequit Enti infinito negari vis creandi, & annihilandæ præter ordinem naturæ. III. Nisi omnem fidem historiam tollamus, recte argumentabimur hoc modo: facta sunt miracula: ergo possunt fieri. Vid. Auctor de Moderatione ingeniorum in Religionis negotio L. III. C. XI.

Relate ad potentiam infinitam quodvis factum, quod infirmi mortales maximopere obstupecimus, minimum est, neque excessus gradum admittit; idcirco S. Augustinus L. 26. contra Faustum, „ Deus Creator, & Conditor omnium creaturarum, inquit, nihil contra naturam facit: id enim erit cuique rei naturale, quod ille fecerit, a quo omnis modus, numerus, & ordo naturæ est &c.

„ sed contra naturam non incongrue dicimus aliquid Deum
„ facere, quod facit contra id, quod novimus in natura. „

§. XLVIII.

REFUTANTUR ARGUMENTA OPPOSITA.

I. *Si leges naturæ sunt essentiales, contra eas fieri nihil potest; quia essentiae rerum sunt immutabiles; ergo in ea hypothesi miraculum non est possibile.* R. d. a. Contra leges particulares, & derivativas, itemque contra ea, quæ ad ordinem & cursum naturæ spectant, fieri nihil potest, n. a. contra leges primitivas, & leges generales motus fieri nihil potest, subd. hoc est, posita existentia materiæ impossibile est, ut non agat certo modo, si sibi relinquitur, c. a. ipsa actio, vel effectus absolute impediri nequit, n. a. & c. quo sensu naturæ leges dici essentiales possint, explicatum est §. XLI. Posita etiam hac natura materiæ tam parum ordo, & cursus naturæ ponitur, quam parum posita gravitate, & inertia globi ponitur certus eiusdem motus secundum certam plagam, celeritatem, orbitam, quam describit; id quod palam faciet Phyzica, ex cuius ignoratione homines rudes, utcunque sibi sapere videantur, miraculorum possibilitatem oppugnant. Deus ex eadem materia, quæ præsentem statum nunc habet, longe alium efficere rerum ordinem, cursumque potuisset, quod vel ex eo intelligitur, quod nos ipsi ex varia corporum applicatione varias mutationes determinamus; ut fit in cultura agrorum, insitione furculorum, fluidorum commixtione, vel eorum ad corpora solida adfusione; & quamvis procreato ente intellectivo, ac libero leges *mora*les absolute necessariae, & immutabiles sint; tamen nequit idem de legibus physicis statui; tum quia istæ etiam posita natura materiæ limitatae sunt, & vi maiore superari queunt; tum quia ordo ac cursus rerum physicarum ex ipsis divinis perfectionibus non profuit, quemadmodum in perfectione divina leges morales fundari Theologia demonstrat; inepte igitur Spinozza leges naturæ Dei decreta vocat ex eius perfectione emanantia; cum inter Dei perfectionem, & leges determinatas motus nulla necessaria connexio concipi, vel exhiberi possit. Neque, ut idem imperite adserit, propterea Dei voluntas mutatur, siquid contra leges sanctas agat.

Du-

Dudum enim illam oppositionem prævertit S. THOMAS in Quæstionibus disputatis quæst. 6. de Miraculis Art. I. Dicendum, inquiens, quod Deus non facit contra rationes naturales mutabili voluntate; nam Deus ab æterno prævidit, Et voluit se factum, quod in tempore facit. Sic ergo instituit naturæ cursum, ut tamen præordinaretur in æterna sua voluntate, quod præter cursum istum quandoque facturus erat. Non mutatur igitur Deus discernendo, & efficiendo quidquam contra generalem ordinem, quia jam inde ab æterno eadem simplicissima, & immutabili voluntate, qua leges naturæ generatim observari voluit, simul certis temporibus contra illas leges agere decrevit, uti, si princeps eo temporis momento, quo legem aliquam statuit, simul in certis circumstantiis eius se vinculum solvere velle statuat; nemo eum inconstitiae, vel mutationis iure redarguat; cum præsertim Deus sapientissimos fines in miraculis æque, ac solito naturæ cursu tibi præfigere possit; quapropter neque Wolsii opinio probari potest, qui miracula a potentia divina, non item sapientia proficiunt putat, mundumque, in quo pauca fiunt miracula, meliorum habet eo, in quo plura fiunt.

II. Omnes naturæ leges, totusque ordo nobis cognitus non est; ergo nunquam adfirmare dici potest, quemdam effectum esse supra vel contra omnes leges, aut præter ordinem naturæ. R. Etli omnes particulares leges, & vires cognitæ non sint; tamen scimus, omnes vires esse finitas, quæ potentia infinita facile superentur: ordo quoque naturæ, uti posita jam materiæ natura, determinari primo debuit a Creatore; ita ab eodem mutari potest. Qui in Physica recte progressus est, nempe experientia, & Matheti duce, nihil in re tota difficultatis inesse, apertissime videt; dein scimus profecto, quid vi naturæ in certis adiunctis, secundum cognitas, & constantes leges per causias eodem modo applicatas fieri possit, & debeat; quodsi igitur contrarium fiat, vel quod fieri debebat, non fiat; recte concludimus, effectum esse contra, vel supra naturæ leges, ac vires. Sed fortassis, inquiunt, existit alius ordo, & aliæ leges nobis penitus incognitæ, ob quas effectus, quos in miraculis numeramus, necessario, & secundum naturam eveniunt; R. Totum hoc pro arbitrio singitur, & per-

tinaciam, non veritatis studium indicat; si ille ordo incognitus non opponitur praesenti ordini, miracula, quæ contra praesentem ordinem eveniunt, etiam incognito adversantur: si vero opponitur, duo oppositi ordines extabunt in natura, quod absurdissimum est, omnemque ordinem tollit.

III. Certe ignoramus vires spirituum separatorum: igitur id, quod effici a Deo putamus, & pro miraculo habemus, fortassis a spiritu quodam finito, seu a bono, vel malo genio fit. R. Mutatio ordinis generalis ad solum Deum pertinet, qui eundem constituit; etsi igitur ignota sit vis spirituum separatorum; tamen certissimum est, quod generalis ordo naturæ ab iis perturbari, vel pro arbitrio immutari haud possit, sicut nec Princeps leges suas mutari a subdito, nec Paterfamilias sua præcepta eludi a doméstico finit. In hunc locum adnotandum præterea est: 1. Siquid bonus genius agat speciali Dei iussu, quod est præter ordinem naturæ corporeæ; id factum non cauſæ ministeriali, sed principali, nempe Deo tribendum est, uti cum Angelus Domini descendit in fornacem Babyloniam, & excusſit flammarum ignis, vel cum is Prophetam Habacuc in Babylonem transtulit supra lacum, in quo erat Daniel, vel cum in castris Sennacherib interfecit 180000 hominum. Hæc quidem vim spirituum haud excedere videntur, & tamen in miraculis numerantur; idcirco Christian. HOLLMANNUS in comment. Phil. de Miraculis, & genuinis eorum criteriis contendit nonnulla vera dari miracula, quæ vires totius naturæ creatæ non superant. SS. D. BENEDICTUS XIV. L. IV. De Canoniz. SS. P. I. c. 1. ait: Nos maioris claritatis gratia dicimus, miracula maiora excedere vires totius naturæ creatæ, & miracula minora excedere vires naturæ tantum corporeæ, & visibilis. 2. Mali genii non miracula, sed mirabilia possunt edere, quia maiore vi, celeritate, sagacitate, peritiaque naturalium rerum pollut, quam homines; nec tamen viribus suis pro libitu uti possunt, sed quantum Deus permiserit ex altissimis, occultisque consiliis; illud a nemine fano in dubium revocari potest, quod ad Dei bonitatem, & providentiam spectet, ne quid a malis geniis fieri permittat, quod secundum leges humanæ prudentiæ pro miraculo haberri deberet, & in pernicioſum errorem homines citra ipsorum culpam inducere posset; Dæmonis quidem opera ignis e cælo cecidit, & oves,

oves, & pueros Job consumxit; Job c. 1. v. 16. At eo tempore, quo Elias populum a cultu idoli Baal revocaturus dixit: *Dentur nobis duo boves, & Prophetæ Baal quadringenti quinquaginta viri, Prophetæque lucorum quadrangenti eligant sibi bovem unum, & in frusta cædentes ponant super ligna, ignem autem non supponant; & ego faciam bovem alterum, & imponam super ligna, ignem autem non supponam: invocate nomina deorum vestrorum, & ego invocabo nomen Domini mei: & Deus, qui exaudiens per ignem, ipse sit deus.* 3. Reg. c. 18. Hoc, inquam, tempore divina providentia certe permettere haud poterat, ut dæmonum opera ignis colligeretur in superna regione, & in bovem Prophetarum Baal decide-ret; cum Deus ipse istuc divinitatis signum per Eliam populo dare constituisset, ut holocaustum sibi oblatum combureret manifesto prodigio. 3. Deus in patrandis veris miraculis etiam dæmonum opera uti potest, velut cum homines sceleratos extra ordinem insigniter punit; nec tamen propterea ab angelis malis miracula fieri existi-mandum est. Nam ut SS. D. N. BENEDICTUS XIV. loc. cit. c. III. n. 13. ait, *quamvis in punitione impiorum gloria divina reluceat, & ipsi sint eius ministri; sunt ta-men ministri reludantes, & in malo obstinati, qui gloriae Dei invitati serviunt, sed eam nec exceptant, nec querunt.* Similia fere habet Mosheimius in commentariis ad sys-te-ma Cudworthi T. 2. pag. 866. & seqq. Fieri tamen non potest, ut adcurate definiatur, quid dæmones per naturam possint, quid per Dei interdictum non possint fa-cere. S. AUGUSTINUS L. 3. de Trinit. c. 9. ait: *Quid autem possint per naturam, nec possint per prohibitionem, & quid per ipsius naturæ suæ conditionem facere non si-nantur, homini explorare difficile est, imo vero impossibile, nisi per illud donum Dei, quod Apostolus commemorat dicens: alii diiudicatio spirituum.*

IV. *Hæc de miraculorum possibiliitate doctrina plurimis deceptionibus subiacet, quia occasionem præbet, ut fabulae pro miraculis circumferantur: igitur indigna Philosophæ est.* R. Doctrina, & veritas doctrinæ non subiacet de-ceptioni; sed applicatio, ut in omni re præstantissima; nec fabulae ex ipsa doctrina, sed hominum ignorantia, vel malitia, adeoque non per se, sed per accidens, ut aiunt, proveniunt. Digna sunt verba auctoris de Mod.

Ing. quæ exscribantur ex loco supra citato : in hoc autem negotio duplex animadverti potest excessus : alter eorum , qui nimis multa , alter eorum , qui nimis pauca credunt. Iudicio illi , temeritate iti peccant ; nam exploratum est , fuisse olim , & adhuc esse , imo eorum sobolem diu duraturam , qui miracula confinxere sive pravum , sive bonum in finem ; aliosque plures fuisse , qui sine ullo criterio , atque indiscriminatim tam veris , quam fictis mirabilibus adiunxere fidem , eaque ad posteros bona fide transmiserunt. Tum crimini , tum nimiae credulitati isti , se perpetuo opposuere sancti Patres , Romani Pontifices , Concilia sacra , & Ecclesia universa Danielis exemplo. Veritas enim falfitate ad sui tutelam non eget , & falsa facere posunt , ut apud suspiciosos homines auctoritatem vera quoque deperdant. *Nunquid Deus indiget vestro mendacio , ut pro illo loquamini dolos ?* aiebat sanctus vir Iob XIII. 7. Sed & alter excessus est , ideo veris negare fidem , quia falsis deprehenduntur immixta ; & æque stultum est , nimis pauca , imo nulla credere certa. Si in alterutram partem peccandum est , pietas , & prudentia poscit , ut potius periculo nos expnamus non facta credendi , quam vera negandi. Interim iudicio critico hic opus est , & expendenda sunt omnia , ut , quantum fieri potest , miracula germana a spuriis , certa ab incertis , vera a falso distinguantur. Proinde hic quoque præceptum Apostoli valet 1. Theff. v. 21. omnia probate , quod bonum est , tenete. Ab omni specie mala abstinetе vos. Ita summus Criticus. De criteriis veri & falsi miraculi vid. Ss. D. N. BENEDICTUS XIV. L. IV. de Canoniz , Ss. P. I. C. IV. a n. 7.

Genuinus igitur , & internus character , quo miraculum ab aliis naturæ operibus discernitur , in eo consistit , ut factum aliquod vel quoad substantiam , vel quoad libetum , vel modum , & circumstantias universæ naturæ etiam spiritualis vires , ac leges excedat , aut certe quidem , si vires corporeæ & sensibilis naturæ duntaxat superat , ut indicia divinæ operationis contineat. Definitio miraculi non arbitraria est , sed pendet tum ex quæstione dogmatis , an absolute possibilia sint ; tum ex quæstione facti , an aliqua contingent re ipsa. Inepte igitur Spinozza miraculum vocat naturæ opus , cuius causam naturalem exemplo alterius rei solite explicare non possumus : inepte Hobbesius , cum miraculum esse

esse immediatam Dei actionem dixisset, postea naturales eius causas comprehendendi a nobis nequaquam posse, adiunxit; inepte alii quodvis mirabile cum miraculis miscent, quasi monstra quoque & peccata naturae in numero miraculorum essent. Hinc S. Thomas in 2. Dist. 18. quest. 1. Art. 3. ad 2. ait: „ Insolitum, quod in definitione miraculi ponitur, „ non dicit raritatem facti, sed excludit solitum cursum na- „ turæ: unde si quotidie cæci illuminarentur, nihilominus „ miraculum esset, quia præter cursum naturalem, qui no- „ bis est consuetus, contingere. „ Denique nisi Dæmoni quoque potestatem vera miracula patrandi demus (quod sine ab- surditate dare non possumus) mala est Clarkii definitio ita dicentis: miraculum est effectus consueto naturæ ordini contrarius, a natura quadam intelligente, quæ viribus ho- minem superat, extra ordinem productus.

SECTIO III.

Notiones, ac Propositiones Ad Relatio- nem Rerum pertinentes.

Maximam cogitandi ac differendi de rebus copiam nobis præbet facultas quamvis ideam referendi ad ideam aliam, ex qua idearum relatione, & quasi iuxta positione novæ in nobis existentes idæ, cognitionesque relative; quarum præcipuas nunc adnumerabimus.

§. XLIX.

Quoniam in nobis vis est, seu facultas discernendi ideas, qua eandem habemus pro eadem, diversam pro diversa; idcirco idea quæcunque relata ad aliam quamcunque denominatur *eadem*, vel *diversa*; & quoniam ope idearum de rebus iudicamus, etiam res quæcunque relata ad aliam rem quamcunque *eadem* dicitur, vel *diversa*. *Absolute eadem* sunt, quæ convenient in omni nota, seu prædicato: *respective eadem*, quæ convenient in aliqua taliter nota, ob quam communi, sive eadem idea comprehendendi, sibique sine mutatione substitui possunt spectata duntaxat illa idea, in qua convenient. Negatio identitatis absolutæ est *distinctio realis*: negatio identitatis re-

spectivæ *diversitas*; quæ enim in nota quadam, seu prædicato, quod in considerationem venit, non convenient, *diversa* dicuntur. Generatim igitur, quid sit identitas, seu convenientia, distinctio seu diversitas ex via discernendi ideas, atque attentione ad ideas quascunque intelligitur, eaque denominatio oritur ex relatione plurium idearum; hinc etiam in identitate absoluta, quæ est convenientia, vel consensus in omni nota, eadem idea bis ponenda est, ut dici possit e.g. A est A. Convenientia, seu identitas qualitatum, seu notarum internarum, quæ sine alia adsumta intelligi possunt, dicitur *similitudo*, diversitas earum, *diffimitudo*: convenientia seu identitas quantitatis, magnitudinis in numero, extensione, intentione, perfectione appellatur *æqualitas*: diversitas quantitatis, seu magnitudinis, *inæqualitas*.

Identitas absoluta ab aliis dicitur vera, absoluta, & determinata adfirmabilitas unius de altero in recto: distinctio autem vera, absoluta, & determinata negabilitas unius de altero in recto. Ope concretorum, quorum subiectum in recto adfirmatur de propositionis subiecto, fit, ut ideas maxime discrepantes in propositione affirmativa coniungi possint. Log. S. XXX, n. 2. Secus omnes propositiones affirmativæ effent identice, vel nugatoriaæ.

§. L.

De re eadem, quæ penitus simplex est, & ex distinctis partibus minime coalescit, diversæ ideæ concipi possunt *cum fundamento in re*, ut aiunt, si nempe res eadem diversas proprietates, aut operationes habet, ut patet in Deo, vel mente humana; alia enim est operatio divinæ misericordiæ, alia iustitiae; alia item in nobis est ratiocinatio, alia sensatio; ideæ talium operationum diversarum re ipsa diversæ sunt, & distinctæ, non autem principium earundem; Hinc in re eadem, ac penitus simplici locum habet *distinctio formalis*, sive *rationis*, quæ est multiplex, ac diversa eiusdem rei cognitio; ac cum dicuntur: animalitas formaliter non est rationalitas, negatio ad solas ideas refertur, ut sensus sit: idea sensationum non est idea ratiocinationum: at in propositione: animalitas realiter est rationalitas, indicatur idem esse diversarum operationum principium. Hæc igitur formalis distinctio,

fi

si fit cum fundamento in re , quemadmodum declaravi , dicitur *distinctio rationis ratiocinatae* : contra vero *distinctio rationis ratiocinantis* est , quando diversitas cognitio- nis ex solo cognoscendi modo petitur , ut siquid nunc clarius , alias obscurius , nunc symbolice , alias intuitive cognoscitur .

Diversitas igitur idearum ad rem eandem pertinen- tium indicio non est distinctio realis plurium in eo obiecto : at separabilitas mutua , vel non mutua plurium quoad lo- cum , vel tempus : dein relatio , sive oppositio relativa primo producentis , & producti evidens distinctio realis signa sunt ; nihil enim aut separari a se ipso , aut primo a se ipso produci potest . Quaecunque incompleta , seu inadæqua- ta cognitio rei saepe præcisio formalis dicitur , ut si ad solam sentiendi vim in homine attendam .

§. LI.

Propositiones de identitate I. Quæcunque eadem sunt , vel convenientiunt uni tertio , eadem sunt , vel convenientiunt inter se ; & quæ distinguuntur in eodem tertio , distin- guuntur inter se (Log. §. XLV.) II. Valent hæc axioma- ta etiam de identitate respectiva ; quæ enim similia , vel æqualia sunt eidem tertio , ea similia sunt , vel æqualia in- ter se , & quorum unum simile est , vel æquale tertio , alterum non item , ea non sunt similia , vel æqualia in- ter se : præterea similibus similia , vel æqualibus æqua- lia , sunt inter se similia vel æqualia . Hæc quidem ex vi discernendi ideas cuivis perspicua sunt , ob quam unum in locum alterius substitui posse sine mutatione , aut non pos- se intelligimus . III. Similitudo , & dissimilitudo , quæ inter res plures distinctas intercedit , suos gradus habet , pro convenientia in notis pluribus , vel paucioribus ; hinc existunt scalæ , sive ordines specierum , ac gene- rum ; & alia dicuntur numero , alia specie , & alia gene- re eadem (Log. §. VII.) ac quævis res cum alia qua- vis in superiore quodam genere , aut notione transcen- dentali convenit . IV. Quorum essentiæ similes sunt , etiam attributa ; & vicissim ex similitudine proprietatum , & operationum intelligitur similitudo essentiæ , ac na- turæ ; V. Effectuum similium similes caussæ statuendæ sunt ; quæ est lex philosophandi a Newtono stabilita ; VI. Quatenus quædam similia dicuntur , nulla nota , quæ quidem in considerationem venit , differre posunt ,

nisi sola magnitudine ; hinc lineæ rectæ omnes, & omnes circuli, eti magnitudine plurimum discrepent, similes dicuntur. VII. Similitudo maxime spectatur in triplici genere ; nempe *inductione*, qua plurimum usus est Socrates in re morali, & Physici utuntur in naturæ investigatione : *exemplo*, quod Oratorum proprium est, qui similitudinem adiunctorum in primis urgere debent : *comparatione*, de qua aliter Cicero, & Rethores, aliter Aristoteles, & Dialectici loquuntur, a quibus comparatio a maiore vocatur hæc : Si id, quod magis videtur inesse, non inest, multo minus id inesse dicendum est, quod minus videtur inesse ; ut, si felicitas non inest in voluptate sensuum : multo minus in divitiis, quæ sunt media & instrumenta voluptatis. Comparatio a minore : si id, quod minus videtur inesse, inest, multo magis id, quod magis videtur inesse : improbus miser est, cum prospera fortuna utitur, multo igitur magis miser, si adversa. Comparatio parium, quæ frequens est in disputationibus, & acumen in respondente postulat. Huc pertinet argumentum ab analogia (Log. §.XCI.) & forma quædem ratiocinii copulativi (Log. §. LVI, n. II.) Aristoteles L. II. Rhet. hoc comparationis istius exemplum ponit : Si ne belli duces quidem idcirco mali sunt, & contempnendi, quia aliquando vincuntur ; neque Philosophi disputantes. VIII. Siquid alteri simile est, sive ideam communem habet, quidquid vi illius ideæ unius tribuitur, etiam alteri competit. Hic concludendi modus appellatur *principium reductionis*. E. g. quia collectiones hominum, sive integræ gentes quasdam ideas respectivas habent easdem, ac personæ singulares ; idcirco communia utrinque iura respectiva, uti inter personas, ita & gentes observanda statuuntur, quo modo magna pars iuris gentium inventa est.

Tullius L. III. de Orat. *Philosophorum more rationes, & caussas inquirit, cur homines similitudine, ac translatione tantopere delectentur;* „ *Id accidere, credo (inquit) vel quod ingenii specimen est quoddam transilire ante pedes posita, & alia longe repetita sumere : vel quod is, qui audit, alio ducitur cogitatione, neque tamen aberrat, quæ maxima est delectatio, vel quod singulis verbis res, ac totum simile conficitur : vel quod omnis translatio, quæ quidem sumta ratione est, ad sensus ipsos admovere,* „ *tur*

„ tur, maxime oculorum, qui est sensus acerrimus. Nam
 „ & odor urbanitatis, & mollitudo humanitatis, & mur-
 „ mur maris, & dulcedo orationis, sunt dulcia ceteris
 „ sensibus : illa vero oculorum multo acriora, quae ponunt
 „ pene in conspectu animi, quae cernere, & videre non pos-
 „ sumus. Nihil est enim in rerum natura, cuius non in
 „ aliis rebus possimus uti vocabulo, & nomine: unde etiam
 „ simile duci potest (potest autem ex omnibus) indidem ver-
 „ bum unum, quod similitudinem continet, translatum lu-
 „ men adfert orationi.

§. LII.

Leibnitius fieri posse negat, ut duo individua prorsus similia, quae in omnibus notis convenientant: solo differant numero, existant in hoc Universo; Ei adversatus est Clarkius; alii deinceps alterutram partem pro variis studiis sequuti sunt. At enim detur quocunque individuum A; Si istuc, cum existat revera, possibile est, & nihil repugnantiae continet; cur aliud simile, quod eandem habet notarum complexionem, impossibile censeatur? Nihil opus est pluribus verbis; sed Leibnitiani audiendi sunt. Dicunt

I. Repugnat divinæ sapientiæ, ut prorsus similia creet; fine omni ratione sufficiente unum hoc loco a Deo positum, alterum alio fuisset. R. I. Leibnitius fatetur, duo perfecte simila absolute, & intrinsece non esse impossibilitia; ait enim Epist. 5. ad Clarkium §. 25. Cum nego, duas esse aquæ guttas undique similes, aut duo quævis corpora, quæ internosci nequeant, non equidem dixerim, absolute esse impossibile, ut sint, sed rem dico, divinæ sapientiæ adversari, adeoque illa nullibi existere. Quæro, cur divinæ sapientiæ non adversatur, quod ex pluribus possibilibus adæquate similibus Deus produxerit unicum A præ unico B perfecte simili? quæ, obsecro, ratio sufficiens, a liberrima voluntate Dei distincta vel concipi, aut fingi potest; si nihil aliud contra illam principii rationis sufficientis adapplicationem diceretur a quoquam, hoc solo argumento falsitas pateret; at enim ostendemus alio loco, Deum rationes sufficientes in ipsis rebus fundatas nec sequi debere, nec salva libertate sua sequi posse. Wolfius idem fatetur, quod Leibnitius; ait enim in not.

§. 246.

§. 246. Cosmol. Leibnitius primus advertit, omnium rerum dissimilitudinem, cum videret indiscernibiliq; repugnare principio rationis sufficientis, et si absolute impossibilia non sint. Sed Wolfius in eo quoque hallucinatus est, quod Leibnitium primo advertisse rerum dissimilitudinem putet, cum ea fuerit communis Stoicorum opinio teste Cicerone L. IV. QQ. Acad. c. 26. R. 2. Fieri potest, ut ipsa pulcritudo operis similitudinem plurium exigat; nisi forte pulcrius censeant, si bini oculi in homine, vel bina crura discrepent; existentia enim istorum in diversis locis extrinseca relatio est: Similitudo secundum Leibnitianos in notis internis consistit; ac dissimilitudinem rerum ex observatione internarum notarum, non ex locorum diversitate probant.

II. *Similitudo plurium sterilitatem quandam divinas potentias indicat, quasi nihil novi, ac dissimile posset producere; perinde ac si quis eandem cantilenam cantet, cum aliam ignoret.* R. n. Dicimus, Deum non modo res diversas numero indefinito, & alias, atque alias species, sed praeterea eiusdem speciei alia individua prorsus similia posse producere; quidquid igitur Leibnitiani Deo tribuunt, idem & nos, ac praeterea multa plura tribuimus.

III. *In vastissima silva ne bina quidem folia similia, & inter plurimas guttas nulla alteri similis reperitur.* R. Folia, ut Clarkius ait, iam magis composita sunt, quam ut nullam dissimilitudinem habeant. Muffchenbroekius in Elem. Phys. §. 37. & 49. tum corpusculis lucis homogeneae, tum vaporibus vel ex mercurio in fumum abeunte, vel ex aqua pura egressis perfectam similitudinem tribuit. Verum quæcunque corporum sensibilium dissimilitudo ipsam elementorum dissimilitudinem minime demonstrat; de qua re in Physica agendum est.

IV. *Si duo individua penitus similia ponuntur, non iam duo sunt, sed unum, idemque bis positum concipi debet.* R. Baumeisterus, qui in hunc modum argumentatur, ab ipsis adeo Leibnitii mente aberrat, qui explicat fatetur, si duæ res perfecte indiscernibles existerent, illas fore duas: nempe essent unum specie, & spectata idea communi, non unum numero. Plerique omnes in individuis eiusdem speciei notas easdem specie agnoscent, nec tamen praeterea idem numero bis positum est. Similitudo,

litudo, ac diffimilitudo in ipsa notione involvunt distinctionem realem inter plura; quare sola hæc distinctio, vi cuius unum non est alterum, nequit obesse similitudini perfectæ. Sed inquiunt, quodvis ens alteri cuicunque realiter distincto in aliqua nota contradicit; quæ enim in omni nota conveniunt, absolute eadem sunt. R. Contradicunt in nota individuali, quatenus unum individuum A non est individuum B, sive quatenus essentia perfecte similis multiplicatur, & quodvis individuum est *hoc esse*, non aliud, etiæ notæ internæ utriusque, communi idea concipi queant. Porro si nos *hoc esse* ab alio simili non discernimus, non sequitur, ut nec infinita illa mens discernat; neque enim secundum modulum nostrarum cogitationum de summo, & incomprehensibili mente iudicandum est. Ex his intelligitur, cur Leibnitius propositionem illam, vel thesin, quam supra commemoravi, adpellari *Principium identitatis indiscernibilium*, quia, quæ penitus indiscernibilia, aut similia sunt, *eadem esse* creditidit.

§. LIII.

Cum duo diversa sunt, ut uno posito, alterum tollendum sit, vocantur *opposita*, ceu dulce & amarum: si vero uno ex diversis polito alterum propterea non excluditur, sunt *disparata*, ceu album, & dulce. Opposita igitur eidem simul inesse nequeunt. Quadruplex eorum est genus; I. *Contradictoria*, si uno posito alterum tolli, & vicissim uno sublato alterum necessario poni debet. II. *Privatea*, seu positivum, eiusque negatio in subiecto, cui per se, & natura sua, vel quacunque ratione nota positiva competens est, ceu visus, & cæcitas. III. *Relativa*, quæ per se intelligi nequeunt, nisi alterum simul concipiatur, ad quod referuntur, ceu simulum, duplum, longum, breve. IV. *Contraria*, quæ in eodem simul inesse nequeunt, nec tamen ad se referuntur, & quorum unum non est negatio alterius; hæc igitur fere ut notæ positivæ concipiuntur, ceu amor, odium; amicus, inimicus &c. quæ, ut Tullius ait, in eodem genere velut e regione sibi occurront, velut celeritas, & tarditas. Aliquando eidem plura contraria sunt, ceu liberalitati prodigalitas & avaritia; fortitudini timor, & audacia: quædam medium habet, idque nomina-

minatum , sive certi nominis , uti inter exceſſum , & defectum media eſt aurea mediocritas , quemadmodum Horatius ait ; in aliis medium caret nomine , ac tum fieri poteſt , ut neutrum iſit ; uno autem poſito alterum ſemper abſit .

§. LIV.

Propositiones de oppositis. I. Uno oppofitorum poſito alterum ſemper tollendum eſt , ut ex definitione patet ; idcirco aiunt , omnia oppofitorum genera de contradictione participare , eo diſcrimine , ut ſiqua vere contradicant , etiam uno ſublato alterum poni debeat . II. Si uni oppofitorum convenit unum praedicatum , alteri competet praedicatum priori oppofitum ; Hoc adpellant *principium oppositionis* ; uti cum ens ſimplex , & compositum opponantur ; quae composito , ut tale eſt , competunt , de ſimplici neganda ſunt (Phil. Prim. §. XV. n. v.) Si eidem , ceu liberalitati plura ſunt oppofita , caverendum , ne hac concludendi forma labamur ; neque enim , ſi culpanda eſt avaritia , continuo prodigalitas laude digna eſt .

§. LV.

Resolventi notiones loci , ac temporis nulla magis perſpicua idea , in qua acquiescere poſſimus , occurrit , quam idea diſtantiae , & ſucceſſionis ; a qua proin initium hic duco : Ac diſtantiae ideam iam inde a prima infantia & viſu accipimus , & tactu , eaque nobis etiam cum in tenebris palpamus , clarissima eſt ; quando dicunt , ea diſtare , inter quae aliquid interpoſitum eſt , vel quibus immotis interponi poteſt , nihil adferunt opinione mea , quod clariorem reddat diſtantiae ideam ; quae niſi antea präſto fit , ea interponibilitas ne concipi quidem poteſt . Verum utcunq; iſta ſe habeant , inter ea , quae diſtant , ſpatium intercedere cogitamus , quatenus alia interpoſita ſunt , vel interponi poſſunt . *Spatium igitur eſt relatio , vel ordo coexistentium , quatenus coexistunt atq; , ſi de ſpatio reali fermo eſt , vel potentia ; quo caſu intelligitur ſpatium abſtractum , quod recepto iam nomine *imaginarium* vocant . Locus a ſpatio diſfert ceu unum a multis , vel ut pars a toto ; nomina-mus enim amplum ſpatium , in quo res multæ locum ha-*

habent; & si in idea plurium coexistentium unumquodque eorum concipiatur diversam ab adsumto quovis termino habere distantiam, locus singulorum determinatur, ita, ut, et si res ex se indifferens sit ad quemvis locum, haec indifferentia tollatur per certam ab adsumtis terminis, aut fixis punctis distantiam, sive per certum ordinem ad res alias actu existentes, vel possibles. *Locus* igitur nihil est aliud, quam determinatus modus, quo quovis cum aliis simultaneis coexistit, sive est discrimin coexistentium, quatenus coexistunt. *Situs*, vel positio est modus coexistendi, qui determinatur per distantiam non a quovis, sed a certo termino adsumto; hinc bina corpora, vel puncta, quae locum diversum occupant, relate ad terminum adsumtum, eundem habere situm queunt.

Locus est id, quod respondemus interroganti, ubi res sit; respondemus autem indicando ordinem, seu relationem ad res alias coexistentes. Si in mappis geographicis, aut globo terrestri queritur datus locus, is determinari nequit, nisi per relationem ad certas globi partes, regna, provincias, fluvios &c. aut per longitudinem, & latitudinem, id est, per relationem distantiae a meridiano primo, & iequatore versus Boream, vel Austrum. Eodem modo locus siderum determinatur per ascensionem rectam, & declinationem, vel per longitudinem, ac latitudinem. Geometrœ quoque positionem alicuius punti in plano determinant illud referendo ad duas rectas positione datas, & diversum inter se situm habentes.

§. LVI.

Successionis idea clarius est, quam ut definiri queat; ea enim in quovis homine nascitur ex animadverfa idearum mutatione, quarum alia ante fuit, alia actu est, altera consequitur. Hæc idea successionis continet ordinem, quatenus ab adsumta quavis idea, ceu termino alia est prior, alia posterior. Ordo successivorum in serie non interrupta est id, quod *tempus* dicimus, idque *reale*, vel *imaginarium*, prout actualis rerum successio, vel possibilis concipitur. Distantia inter binos successionis, vel seriei terminos vocatur *duratio*, diciturque *durare* quidpiam e. g. *mens nostra*, quatenus

flu-

fluxui idearum, vel cuicunque successioni rerum non interruptae coexistit.

Si recte philosophari velimus, necesse est, ut ad ideas nostras sedulo attendamus, ne extra mentem queramus id, quod non nisi ex reflexione ad operationes mentis perspicue intelligi potest. Successionis igitur idea ex constanti idearum mutatione, cuius quivis sibi conscientis est, perspicua fit; ac I. Siquis uni rei cogitando maxime adfixus ad alias dispares ideas, quæ ob impressiones sensuum, ac naturalem quandam mutabilitatem identidem per mentem transeunt, non attendit, ei magna pars durationis velut non advertenti effluit, videturque id tempus multo quam revera est secundum usitatas mensuras, brevius. II. Qui ad præsentem ideam, vel actionem attendit, & alterius præteritæ meminit, cogitatque multas alias ideas, vel actiones inter præsentem, & præteritam intercedere potuisse, mox concludit, multum temporis inter præsentem, & præteritam ideam, vel actionem præterlapsum fuisse; qui ad iter iam accinctus socium cum tardio præstolatur, longum moræ cuiusvis tempus iudicat, quatenus multum itineris interea confici potuisse cogitat: saepè alterius loquacitas, qua distinemur, perquam longa videtur nobis, quando res multas legi, scribi, expediri interea a nobis potuisse animadvertisimus. III. Siqua re delectimur, breve videtur tempus, quo ea fruimur; propterea quod rei, quæ voluptatem ciet, facile mens adhaeret, neque alias dispares ideas magnopere admittit: siqua vero re adficiuntur tardio, tum alio atque alio vertimus cogitationes, atque ita longum videtur tempus ob plurimarum idearum successionem. Patet igitur, quomodo ex idearum fluxu, & volubilitate idea successionis, & ex idea successionis idea temporis in nobis gignatur. Hanc dein ideam successionis aliis rebus, quas perpetuo, & æquabiliter fluere concipimus, adcommodamus, sicut distantiae vel extensionis ideam, quam & visu, & tactu arripimus, applicamus ad res alias, quas nec tangendo, nec videndo unquam usurpavimus, ac fortassis nec usurpare possumus. Motus quidem non aliter successionis ideam in nobis excitat, nisi quatenus alias atque alias ideas ordinis rerum coexistentium immutati in nobis producit; qui navi vellus mari tranquillo fixa quendam obiecta non intuetur, motum juum haud percipit; & progressum rei cuiusdam valde tardum, non nisi post

loc-

longius intervallum, quando spatium confiditum sensu discerni potest, animadvertisimus, quia tum primum ideæ ordinis alia idea alterius ordinis succedit.

§. LVII.

Analogia spatii, ac temporis

I. Nullum est spatium reale sine rebus actu coexistentibus, & ordinem quedam efficientibus: nullum tempus reale sine rerum successione, uti nec numerus realis sine rebus, quæ numerantur, nec rotunditas reipsa sine globo datur; hæc tamen omnia vi abstrahendi sine rebus actu coexistentibus concipi possunt; omissis enim quibuscumque aliis notis sola distantia rerum coexistentium, vel successio rerum fluentium concipi potest. Quapropter spatium, ac tempus abstracte spectata constant partibus omnino homogeneis, & similaribus, quarum ideæ sunt generis eiusdem, & omni alterius ideæ mixtura carent; sola magnitudine differre possunt; eadem partes concipiuntur immobiles, ita ut transponi nequeant; nam & in spatio concipiuntur puncta fixa, quæ rebus suo e loco motis maneant immota; & in tempore quoque eiusmodi puncta concipimus, a quibus initium numerandi ducimus, eaque puncta vocamus Epochas. Denique partes spatii, ac temporis concipiuntur continuae, in quibus nihil hiulcum sit; de qua continuitate paulo post agam.

II. Mensuræ spatii, ac temporis, seu durationis sunt arbitrariae; cum enim partes utrinque penitus similares sint, ac continuae, nulla uspiam habetur ratio dicendi: hic una pars definit, altera incipit; sed omnes termini pro arbitrio designari debent; idcirco partes temporis, ac spatii vocantur possibles, non actuales, quia constitui possunt quidem termini, reipsa ante designationem nulli sunt: contra partes e. g. horologii, vel cuiusvis machinæ vocantur actuales, qui propriis terminis gaudent. Mensura spatii in longum sunt pedes, tilnæ, hexapedæ, semidiometer terrestris &c. in longum, & latum pedes quadrati, denique in trima dimensione pedes cubici. Mensura temporis sumitur a motu continuo, & æquabili corporis cuiusdam. Vulgo ad Solis motum attendit humanum genus, cum id sidus maxime

Q

ocu-

oculos in se rapiat, & a quovis discerni debeat, atque adparente revolutione sua actiones hominum, & temporum vicissitudines determinet; & quoniam motus ipsa æquabilis non est, idcirco ii, qui exactam temporis dimensionem querunt, alium solis motum æquabilem fingunt, ac tempus motu hoc fictio definitum adpellant *medium*; id vero, quod determinat verus solis motus, tempus *verum*. Tempus medium horologia rotata, seu automata, quorum motus æquabilis est, tempus *verum* horologia solaria exhibit. Accepimus, Americanos quosdam, annos suos metiri solitos fuisse per avium quarundam ad stata tempora redditum, ad alia discessum. Febris quoque paroxismus, famis, aut sitis sensus, vel alia quædam idea ad periodos æquidistantes rediens tempori metiendo aliquando adhibetur.

III. *Tempus, & locum alium extrinsecum, alium intrinsecum nominamus.* Ac duratio particularium rerum explicatur per tempus extrinsecum, sive per fluxum continuum, & æquabilem aliarum rerum, ceu per motum astrorum; & dum motus quoque astrorum in tempore fieri dicitur, is refertur ad alium motum e.g. horologii automatis, vel ad possibilem fluxum rerum. Per tempus intrinsecum ipsa res denotatur, & series quædam mutationum illius ordine quodam se consequentium. Locus extrinsecus est superficies rei continentis, vel proxime ambientis rem aliam, quia per eam sœpe denotatus, ubi res fit e.g. thesaurus in arca, gemma in cista. Sed non est hic proprie *locus*; eo enim mutato res non movetur; fecus cum aer turrim ambiens mutetur perpetuo, turris quoque continuo in alio, atque alio effet loco. Locus intrinsecus est ipsa res locata, vel contenta. Aliù eo designant spatium abstractum, quod instar cavitatis cuiusdam, aut receptaculi rem in se continet. In tempore dicitur existere id, quod mutationibus subiacet, & in quo alio statu desinente aliis incipit; hoc vero nequaquam Deo, at solis creatis rebus competit, ceu homini, qui de præterita infantia, pueritia, adolescentia, iuventute &c. cogitare potest. In loco existit, quod limitibus circumscribitur: spatium implet, quod partibus extra se positis, certoque ordine coexistentibus componitur; id vero spiritibus haud competit.

petit. De immensitate Dei, atque æternitate aliis est tractandi locus, aliud tempus.

IV. *Tempus perinde; ac locus in absolutum dividitur, & respectivum.* Tempus absolutum vel indicat conceptum vagum, expressum per voces aliquando, aliquanidius, vel relationem plurium ad eundem fluxum rerum, ut, si dicam, eodem tempore (absoluto) quo Deus beneficia confert in homines, isti in Deum impii sunt. Tempus respectivum intelligitur ex relatione ad partes similes cuiusdam fluxus; ut si quis eodem tempore (nempe respectivo) constanter surgere, orare, laborare dicitur. Pariter locus absolutus vel est is, cui respondet vaga idea expressa per vocem alicubi, vel est pars spati, quod immobile, & quaquaversus extensum concipitur, & in quo varia concipiuntur puncta immobilia, & fixa, quæ rebus motis, ac translatis fixa maneant. Hoc sensu, si quis eadem celeritate, quæ navis secundo flumine vehitur, a prora versus puppim curreret, is (excluso alio motu) in eodem maneret loco absoluto, sive absolute quiesceret, et si respectivum locum mutaret, nempe ordinem ad res alias terrestres; in hoc enim ordine, & relatione distantiarum ad res alias totius universi, sive systematis alicuius particularis, locus respectivus consistit: qui in navi sedet immotus, relate ad partes navis quiescit, absolute movetur: atque ex his intelligitur, motum absolutum, & respectivam quietem; vel quietem absolutam, & motum respectivum una confistere posse.

Ex his salutio dubiorum pendet, quæ contra datas notiones proferri solent. Dicunt 1. Sublati rebus omnibus manet locus, & tempus: hec igitur in relatione rerum non consistunt, quia tollitur relatio, si relata tolluntur. R. d. a. Sublati rebus manet locus, & tempus reale, n. a. abstratum, vel imaginarium, quatenus res simultaneæ, vel successivæ, quæ ante extiterant, vel existere possint, concipiuntur, c. a. & n. c. Sublati omnibus rebus etiam idea numerorum manet, sed abstrahit, & mathematics, 2. Hæc duo: res existunt: & existunt quodam loco, vel tempore: diversa sunt; ergo per ipsas res non intelligitur locus, & tempus. R. d. a. Ma duo diversa sunt, quatenus idea loci, ac temporis præter ipsas res, ordinem earundem, & coexistendi, vel succedendi modum involvit, c. a. dñ.

c. a. diversa sunt, quasi existentia rerum certo loco, vel tempore quidpiam intrinsecus rebus adderet, n. a. & d. c. Per ipsas res in se præcise spectatas non intelligitur locus, ac tempus, c. c. si præterea ordo earundem, & coexistendi, vel succedendi modus spectetur, n. c. Non quæcunque rerum relatio (quæ multiplex, & admodum varia esse potest) ideam loci, ac temporis efficit, sed ea, qua aliud prius, aliud posterius, vel relate ad spatium, aliud supra vel infra, dextrorum, sinistrorum, ante, vel retro spectato quodam termino concipitur. Neque vero dicas: Res simultaneæ in summa confusione possunt coexistere: igitur spatium, & locus est etiam tum, quando nullus est ordo. R. d. a. possunt coexistere summa confusione relate ad certam quandam regulam ordinis; c. a. spectata relatione, & modo coexistendi, vi cuius unum est prius, alterum posterius &c. n. a. & c. 3. Ipse mundus quodam loco, ac tempore fuit conditus: hæc igitur a rebus mundanis differunt. R. d. a. hoc est, antequam mundus condetur, concipi poterat possibilitas rerum, quæ facerent ordinem, c. a. quasi locus, aut tempus essent reale quidpiam ante res omnes conditas existens; n. a. & c. Si spatium esset res extensa ab aliis rebus actu, vel potentia coexistentibus penitus diversa, ipsa quoque in spatio existeret, (quia quod nullibi est, non est) proindeque spatium esset in spatio, quod sane absurdum est. Proprietates positivæ magni ac parvi, mensurabilis, longi, brevis &c. quæ spatio, ac tempori tribuuntur, sunt abstractæ, & mathematicæ, quæ a rebus desumptæ sunt, non vero subiectum quoddam ab ipsis rebus distinctum denotant. 4. Si Deus solem nostrum eo loco collocasset, ubi nunc Syrius existit, alias foret rerum ordo, nec tamen mundus alio in loco, vel spatio existeret. R. Siquis ex uno domus cubiculo in aliud transit, domus propterea locum non mutat, et si mutentur relationes distantiarum; quia ratio huius mutationis non in domo, sed in homine continetur; ita in data hypothesi mundus eodem maneret loco absoluto, & imaginario; Syrius autem, & sol eundem mutarent. Eodem prope modo respondendum est, si querant, utrum rebus omnibus creatis, manente earum situ respectivo, versus ortum, aliquam plagan translati locus earumdem mutetur? R. mutaretur locus non respectivus, sed absolutus, & imaginarius, in quo puncta quædam finguntur fixa, & immobi-

mobilia , a quibus res translatæ distantiam mutarent.

§. LVIII.

Varios existendi modos ex varia spatii , ac temporis combinatione ortos eleganter diducit Boscovius in suppl. Phil. Stayan. P. I. §. VI. quos ut perspicias , nota 1. Tempus , ac tempusculum continuum a momento , vel instanti , itemque spatium , vel spatiolum a puncto spatii adcurate distinguendum est ; instans enim , vel momentum temporis , ac punctum spatii sunt termini , vel limites indivisibiles ; contra vero tempusculum quodvis , vel spatiolum continuum indefinite divisibilia esse alio commodior loco demonstrabimus. Nota 2. loco corporis certo tempore , vel spatio existentis ponitur elementum corporis penitus simplex , quod nullas in partes secari potest. His igitur positis I. *quodvis elementum corporis , si exsistit re ipsa , aliquod spatium , vel punctum spatii cum aliquo temporis momento coniungit* ; quod enim nullibi est , vel nunquam est , omnino non est. II. *Si combinatur idem spatium , vel punctum spatii cum pluribus momentis temporis* ; tum habetur *quies* , quando id elementum corporis idem spatium , vel punctum spatii , coniungit cum serie continua momentorum temporis continua : habetur autem regressus ad ipsum spatium , vel punctum spatii , si id elementum coniungat idem spatium , vel punctum spatii cum pluribus momentis temporis aliquo a se intervallo disiunctis. III. *Si combinatur idem momentum temporis cum pluribus spatiis , vel punctis spatii* , habetur replicatio , quando id elementum materiæ coniungit idem momentum temporis cum pluribus spatiis , vel punctis spatii a se invicem distantibus aliquo intervallo. Hæc autem *replicatio* , sive simultanea rei eiusdem existentia in diversis locis adæquatis , sola divina virtute , non autem naturaliter haberri potest. In eadem hypothesi , si quod simplex elementum materiæ idem temporis momentum coniungit cum serie continua spatii divisibilis , habetur *extensio virtualis* , qua indivisibilis , & partibus omnino destituta materiæ particula spatium divisibile occupat. Hunc existendi modum multi animam habere rationalem censem , quam putant esse in spatio aliquo divisibili , uti plures Peripatetici in to-

to corpore , alii Philosophi in quadam cerebri parte , vel in aliquo nervorum succo , ita^t, ut cum indivisibilis sit , tota sit in toto spatio , & tota in quavis spatii parte ; quemadmodum eadem indivisibilis divina natura est tota in toto spatio , & tota in qualibet spatii parte , ubique necessario præsens , & omnibus creatarum rerum reallibus locis coexistens , ac adstantis . Atque hunc modum existendi adpellant existentiam definitivam ; siquid vero ex partibus ita componitur , ut diversæ eius partes in diversis spatii partibus existant , eam adpellant existentiam circumscriptivam . IV. Si plura momenta temporis cum pluribus , spatiis , vel punctis spatii combinantur , tum habetur motus , si quod elementum alia , atque alia momenta temporis coniungit cum aliis , atque aliis spatii vel punctis spatii ; *marulae* vocantur , si motus identidem quiete interrupitur , ita ut elementum plura momenta temporis , seu potius tempusculum aliquod continuum cum eodem spatio , vel punto spatii identidem coniungat . V. Si plura ponuntur elementa materiae , aliæ combinationes prodeunt , in quibus illa maxime spectanda est , quando plura elementa idem temporis momentum coniungunt cum eodem penitus spatio , vel punto spatii ; in quo existendi modo sita est *compenetratio* , sive duorum , vel plurium corporum simultanea existentia in eodem loco ; quæ perinde , ac replicatio vires quidem , ac leges naturæ excedit ; nihil tamen contradictionis continet , ob quam divina potentia contingere haud possit .

§. LIX.

Evolutæ iam temporis , ac spatii notiones continuatæ naturam manifestiorem reddent ; Aristoteles , quem Leibnitius de re ista laudat , in Categoris c. 6. de *quanto* , continua vocat ea , quorum partes se immediate excipientes communem habent terminum , sive talem , qui sit finis partium præcedentium , & initium sequentium ; ut in linea communis partium terminus est punctum , in superficie est linea , in corpore linea , vel superficies : in quavis progressione continua quivis terminus est communis , nempe finis , sive consequens præcedentis rationis , & initium , vel antecedens sequentis : dicitur series continua arborum , si æquidistant ; tum enim quævis arbor est communis terminus , seu finis intervalli inter ipsam , &

& præcedentem , & initium paris interyalli inter ipsam, & sequentem. Sed ad talia quidem adplicatur notio continui, quæ ad spatium, & tempus maxime pertinet, atque his proprietatibus gaudet.

I. Quivis terminus, seu limes indivisibilis est in ea ratione, quæ limes est; quod ex ipsa limitis notione evidenter consequitur; si enim is divisibilis esset, & partes haberet, iam non totus ad limitem pertineret, sed interior pars pertineret ad id, cuius pars exterior esset limes; quod argumentum, cum in ipsa parte exteriore redeat, manifesto sequitur, id, quod est limes, esse indivisibile; ac proinde punctum, quod est limes linea, est penitus indivisibile: linea, quæ est superficie limes, indivisibilis secundum latitudinem; superficies, quæ est corporis limes, indivisibilis secundum crassitudinem, vel profunditatem,

II. Quoniam *contigua* stricte dicuntur ea, quæ ita proxime coniunguntur, vel se contingunt, ut nullum penitus intervallum inter ipsa relinquatur, ipsa tamen in diversis spatiis, vel punctis spatii sint posita, sive extra se posita; idcirco ex ipsa limitis natura sequitur, ut *limes limiti*, *punctum puncto*, *linea linea*, *superficies superficie* nunquam possint esse contigua; secus limes, punctum, linea, superficies non esset communis terminus, seu finis præcedentis continui, & initium sequentis, sed quævis continui pars proprium haberet terminum; id quod continui naturæ repugnat. Dein si puncta (ut in continuo abstrakte spectato) ponuntur non modo simplicia, sed inextensa, sive quæ extensio omnino carent; eaque ponantur distare; non erunt contigua contra hypothesin; si non distent, sed stricte contigua sint; in unicum coalescunt, & compenetrantur, quia contingunt se tota, & nihil concipi potest in quovis eorum, quod ab altero non tangatur, cum partes non habeant.

III. Quævis continui pars inter binos terminos quantumvis parum distantes interiecta divisibilis est indefinite, sive in infinitum. Si enim factis quotcunque divisionibus nihil ulterius divisibile relinquatur, necessario ab uno termino seu limite immediate ad alium transfiri posset, adeoque limes limiti esset contiguus; quod repugnat ex proprietate II. Proinde facta quacunque divisione e. g. linea, iam inter novum limitem, & utrumque e priori-

bus iterum interiacere debet divisibile aliquid, & eodem argumento redenente divisio continuari poterit in infinitum. Veram ut id exemplo declaretur satis iam trito, ac perspicuo, ponantur binæ regulæ interiore parte, quæ se respiciunt, rectissimæ, ac satis longæ; in qua hypothesi nihil plane repugnantiae inest. Ex natura rectitudinis evidentissimæ sunt binæ huiusmodi propositiones. 1. Si hæ lineæ regulæ se contingunt, vel connexæ sunt in vertice; ac in extremitatibus distant; eadem etiam in medio distabunt. 2. In eodem casu distant in medio a se invicem minus, quam in extremitatibus, quia crura semper a se magis divergunt. His iam positis, quæ omni carent obscuritate, ponatur ea regularum dispositio, ut in extremitatibus distent, ac proinde etiam distent circa puncta media, minus quidem, quam circa puncta extrema; concipiatur dein hæc minor punctorum mediorum distantia transferri in extremitates, vel puncta extrema; distabunt ista dein minus, quam antea, magis tamen adhuc, quam distent puncta media post hanc factam distantia, sive intervalli translationem: Si iam minor hæc punctorum mediorum distantia iterum transferri in extremitates, vel puncta extrema concipiatur, eaque translatio iterato, ac sine fine fieri intelligatur, semper manebit aliqua punctorum extremorum, itemque aliqua, sed minor punctorum mediorum distantia; at ea sine fine imminui debet, ita ut nullus istius imminutionis limes concipi queat; hoc igitur modo intelligimus, quod continuum inter binos quosvis terminos interiectum in infinitum divisibile fit.

Hæ quidem continui proprietates, si id abstracte spectentur, omnem vim geometricæ demonstrationis habent. Ex iisdem & illud conficitur, partes continui non esse puncta indivisibilia, sed alias partes minores quidem, sed divisibles: harum partes itidem esse alias minores, sed divisibles, atque ita porro in infinitum: deinceps nulla cuiusvis continui pars est omnium minima, uti nulla est maxima. (§.XVIII) In quo vis continuum designari pro arbitrio possunt bini termini, seu primum, ultimum; sed nullum est secundum, & penultimum; quia terminus termino nequit esse contiguus: neque vero de dato continuum auferri potest primum, & ultimum; secus relinquetur aliis terminus huic contiguus: sed quidquid decerpitur, continuum est, & divisibile. Praeterreunda hoc loco non sunt verba Boſcovichii, cuius praecis-

rissima extat de continuitatis lege dissertatio , edita Romæ Anno MDCLIV. ubi de secunda , quam supra recensui proprietate ita loquitur n. 10. Et 11. „ Sibi ipsi vim inferat , „ oportet , qui punctum puncto contiguum concipiatur , Et ta- „ men extra ipsum positum , nec compenetratum. Conci- „ piet globulos quosdam extensos , qui globuli ex una par- „ te se contingant , ex alia a se invicem recedant , ubi partes „ eiusdem puncti admittent , Et indivisibilitatis , ac inexten- „ sionis ideam destruet. Est id sane vetustissimum argumen- „ tum , quo semper Zenonis sententia continuum extensum „ componentis ex punctis penitus inextensis confutata est , „ cuius solutionem aptam nemo hucusque exhibere potuit , „ nemo exhibebit in posterum , cum absolutissima demonstra- „ tionis , atque evidenter vim habeat. Multa autem horum „ obscurissima videntur iis , qui in suarum idearum origi- „ nem altius non penetrarunt , nec ab iis , quas per sensus „ hauserunt , satis norunt alias per reflexionem efformare „ rectæ rationi , Et rerum naturæ magis conformes.

§. LX.

Idea Extensionis ex illarum est idearum numero , quæ a prima infantia se menti ingerit , ac tenacissime cui- vis inhæret ; eadem ab omnibus corporibus , quæ visu , & tactu percipimus , abstrahi potest ; quidquid enim sub hosce sensus cadit , extensum est. Ob hanc abstractionem etiam spatium vocamus extensum , & res , quæ spatium implent. Spatium extensum est , cuius termini distant : res extensa , quæ istiusmodi spatium , cuius termini distant , occupat. Nulla est extensio , si nulla concipi potest terminorum distantia. Extensum reale vocant , quod constat partibus extra se positis , & quadam ratione iunctis ; in qua definitione involvitur 1. Multitudo partium. 2. Coniunctio earundem. Sed quid sit , partem extra partem poni , intelligi non potest , nisi intelligatur distantia terminorum. Si bina frusta eboris , testudinis , marmoris , ligni &c. apte conglutinata sint , vel arctissime inter se incuneata , unum extensum efficiunt , non item unum continuum , cum utrumque frustum proprios terminos habeat ; nec etiam vulgo talia iudicamus pro uno toto continuo. Si inter partes extensi quodam loco interseri quidquam potest , quin eæ moveantur , id dicitur interruptum , ut , si via fossis , rivis &c. interrupta est. Porro quoniam ab idea extensi idea distantiae limitum

quorundam separari minime potest ; cumque distantiam limitum metiamur linea recta interposita : linea vero recta omnium minima absolute repugnet (LIX.n.III) evidentissimum est, nullam esse distantiam , nullam extensionem omnium possibilium minimam. Limites omnes extensi, horumque situs, eiusdem figura sunt ; quapropter omne extensum reale, quod limites , etiam figuram habet,

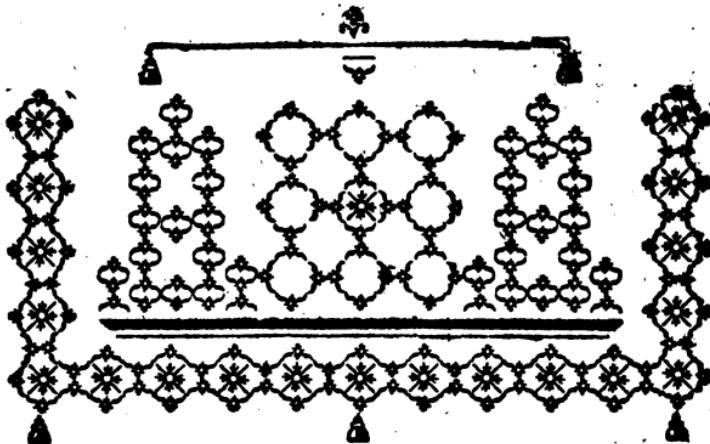
De corporum extensione , ac minimis eorum partibus , deque continui compositione fusa , ac erudite multi disputant in Metaphysica ; At enim , cum nulla adhuc naturae corporeae analysi facta sit ; haud tempestivum mihi quidem videtur , ut in intima rerum viscera mox penetremus , praesertim cum gravissimum illud Platonis , atque universae Academice praeceptum , ac saluberrimus mos , ut ne quis Geometriae expers ad Philosophiam accedat , in hac etiam literarum , atque eruditionis luce nondum revixerit ; quod quidem , si restaurari contingat , quam multo faciliores progressus habebimus in omni re dialectica , & metaphysica ? quamquam si de corporum principiis , sive elementis , eorumque natura quaeritur , ipsius etiam Geometriae usus opinione mea temperandus sit , & caveri debeat diligentissime , ne , cum ea facem preferre in naturae investigatione soleat , hoc loco tenebras offundat , quoque instrumentum est , abditas veritates eruendi , fiat involuerum erroris ; vocabula quidem , et si geometrica sint , ignorantiae nostrae haud medentur ; & quamvis Philosophus ex naturae cognitione metaphysicas contemplationes eruat ; tamen eadem tam steriles videntur , atque deceptioni obnoxiae , si totum id , quod differit , ex abstractis notionibus derivatur ; quam iucundae sunt , & sapientia plenæ , si ipsis naturae fadis , seu fundamentis nitantur . Perquisitio quidem primorum principiorum corporis naturalis non tam a Matheci , quam a Physica lumen accipiat , necesse est , quemadmodum ingeniose animadvertisit Status L. I. Phil. Recentioris a v. 1405 , in hanc sententiam canens : Si integris corporibus necdum satis perspicillis saltu quodam , quo tam multis minimarum particularum ordines ignotos nobis praeterimus , investigandam sumimus naturam primigeniarum particularum , res est plena periculi , uti si arcibus intermediis a tergo praetermissis , ad invadendam urbem regni caput illius cum omni exercitu dux rei militaris imperitus se conferat . Quapropter cum maxime interpretationem Naturae mihi proposuerim in hac scriptione , nemo cegre feret , tractationem rei perdifficilis , & obscuræ in eum a me locum reiici , quo interpretatio physicum perspicuitatis habere potest.

LIBER

LIBER III.

PSYCHOLOGIA.

PROOEMIUM IN PSYCHOLOGIAM.

Primum hoc est Interpretationis Naturæ capit, cuius expositionem nunc ordimur; quæ enī in Logica de regulis recte cogitandi differendique, & adplicatione earundem ad subiectam materiem, quæ in prima Philosophia de notionibus, ac proportionibus generalibus adulimus; ea nullam certæ rei contemplationem, nullam investigationem naturæ, neque fixum obiectum aliquod habebant propositum, sed præviana animorum ad sublimiores disciplinas aspirantium informationem continebant, & instar preparationis erant instrumentorum, quibus in contemplatione certarum rerum, & naturæ investigatione, veritatisque cognitione, quæ quidem determinatum obiectum attingit, utimur. Nunc vero, si questiones omnes, & disciplinas ad tria capita referre placet, nempe Φυσικην πρακτικην, σπουδην, quemadmodum in prefatione prima Lockio placuisse commemoravi, non iam disciplina instrumentalis, sed pars quadam Physices exponenda est, ad quam VV. quoque Philosophi hanc de natura humanae mentis traditionem retulerunt. Quam ob rem ne vagari cogatur oratio nostra, aut legentium attentio, primo de obiecto Psychologice, praesentisque interpretationis, dein de fine eiusdem, ac scopo, denique de ratione, ac modo interpretandi, quem tenere constitutus, ante differendum est, quam ad rem ipsam adgradiansur.

Obie-

Obiectum Psychologie principium natura est humanae mentis. Cum vero nulla omnino sit substantia, ne ipsa quidem mens nostra quantumvis intime nobiscum coniuncta, maximeque familiaris, cuius naturam in hoc mortali statu clare intueamur; idcirco omnis vera cognitio de humana quoque mentis natura non nisi ex affectionibus eiusdem, atque operationibus comparanda est. Prima cogitantibus nobis de nobis ipsis, naturaque nostra vis cogitandi se offert, qua ob diversitatem cognitionum, & cognoscendi modorum in varias facultates vulgo tributa concipiatur. De harum facultatum inter se nexu, operandi legibus, & perfectionis gradibus faciemus animadversiones quasdam; neque enim omnia, ac ne plurima quidem, quae commemorari de hac re possunt, in chartam prosci, cam ea, quae adnotata sunt, facile extendi ad similia queant, quorum cuivis, qui non penitus infirma mente est, in mentem venire debet, praesertim Logica nostra non perfundit evoluta. Sed me quidem, ut parce scriberem de facundissimo arguento, illud maxime commovebat, quod non multitudine verborum, sed diligente animadversione eorum, quae quisque intus in animo suo usuvenire experitur, ad arcaniorem humanae mentis cognitionem perveniri posse iudicabam. Satis igitur visum est velut intento digito demonstrare, quorū attentionem quisque vertat, quid a se ipso discat, quidve ex verbis, factisve hominum de mente eorundem, quae nequaquam sub sensu cadit, ratiocinando elicere possit, debeatque. A vi cogitandi ad appetitum delabitur interpretatio nostra, cum fere cogitationibus hominum perceptio molestiae, aut voluptatis, appetitio quædam, vel aversatio adiuncta sit. Haud parum difficilis hic locus incidit evolvendæ notionis Boni, ac Mali, quam quidem experientia duce sic definivi, ut indicarem, homines tum ex molestia, & voluptatis perceptione bonum ac malum metiri, tum ex ideis archetypis, quas vi abstrahendi colligunt, & pro nostra iudiciorum suorum, & actionum habent; ob quam causam quemque ad ideas suas corponi vulgo dicimus, cum nemo sit, qui non bonum se iugatur, fugiatque contraria. Expositis facultatibus cognoscendi, & appetendi de dominio mentis in facultates sensus, actiones, atque etiam habitus differui sensus intimi, & communis ductu citra disceptationem; quæ expositio cum per se ipsam dignissima sit attentione nostra, tibi viam sternit

sternit ad gravissimam, & plurimis subtilitatibus implicatam notionem, ac vim libertatis indifferentie; qua quidem sublata, aut perperam exposita omnis Philosophia moralis, omnisque honestatis laus, & legum sanctitas collaboratur necesse est. Eadem autem mentis prerrogativa cum vi cogitandi, sine qua ea ne concipi quidem potest, coniuncta, si satis confirmata, atque explorata est, ad aliam ducit arcaniorem mentis proprietatem cognoscendam, simplicitatem nempe, & spiritualitatem, quae dein ipsorum personae ad demonstrandam animorum immortalitatem plurimum adiumenti adferunt. Atque haec quidem ad solam propemodum mentem, eiusque internas proprietates, & operationes spectant, ad quas homines vulgo, cum rebus externis nimis adhaerescant, sensuique, & phantasie a teneris annis fere indulgeant, minus, ac par est, solent attendere. De dependentia mentis a corpore, & admirando inter utramque substantiam commercio, quantum satis est in re obscurissima, agam, tumque hanc de natura humanae mentis interpretationem concludam.

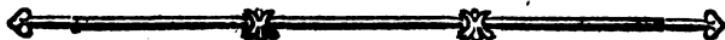
Finis scientiarum proximus praesertim theoreticarum cognitio est veritatis; nec tamen aut conditio mortalis status, in quo plurimis molestiis pulsamur identidem, & inquieto beatitatis desiderio stimulamur, aut voluntas summi Conditoris permittit, ut otiosa veritatis cognitione contemplatione, vel difficiли pervestigatione incognitae, vitae nostrae dies teramus. Nulla propemodum est veritas satis explorata a nobis, in cuius sola contemplatione mens nostra sifit; sed quavis fere ad appetitiones suas, actionesque regendas, vel certe ad alias eruendas veritates cum actionibus humanis iam proprius connexas utitur. Et que haec natura mentis intellectivae, & rationis vis, ut ex theoreticis cognitionibus alias derivet practicas, quibus conscientia sua adcommodet, actiones regat, mores informet, negotia expediat, & in gubernatione vita utatur; idque hisce veritatibus, quas Psychologia nobis offert, maxime proprium, & consentaneum est. Nam facultatum quilibet cognoscendi expositio, ut recte iisdem utamur, sive in qua renda sit veritas, sive cum aliis communicanda, efficit. Cumque natura solas nobis cogitandi, appetendi, agendiique potentias dederit, gravissima eiusdem, atque a deo Conditoris naturae lex est, ut exercitatione earundem potentiarum, operationeque nosmet ipsi perficiamus; cui quantum

dem implendae legi contemplatio eorum , quæ in potestate nostra , ac dominio mentis sunt , admodum adposita ; Et conducibilis est . Qui enim ad perficiendum se animum quisquam adiuciet , si , quid in potestate sua sit , quid non sit , nunquam adcurate expenderit , aut ab agendi necessitate se immunem esse non penitus sibi persuaserit ? Posteaquam simplicitas animorum , ac spiritualitas demonstrata erit hoc loco , multo maiore dein perspicuitate , quis sit finis mentium creatarum , quæque felicitas earum naturæ respondeat , exponi in Theologia Naturali , Et perspici a quovis poterit ; quæ quidem in omni vita instituenda principes veritates sunt . Dogma immortalitatis animorum , quod eo rationum , Et argumentorum robore stabilit hæc Philosophicæ pars , ut , qui data opera Scepticus esse nolit , eidem refragari minime posset ; id , inquam , dogma tam præcolum , ac nobile , quod ad similitudinem sempiternæ Divinitatis tam propinque accedere nos facit , quem habeat propositum finem , quot continet facundissimas veritates actionum nostrarum , ac vite directrices , nemo non videt . Denique si viri sapientis est , non modo inquirere veritatem , inventamque amplecti , sed tandem , præsertim si momenti alicuius sit , Et ad vitæ honestatem pertineat , ab assultibus hominum improborum tueri ; hæc certe , si qua alia theoreticæ Philosophicæ tractatio ad maximas , summisque momenti dimicationes suscipienda nos instruit . Est nempe hæc labes ætatis nostræ , ut eadem tum summorum , ac prope divinorum ingeniorum , tum etiam detestabilium monstorum prope ex æquo ferax sit , Et in maxima scientiarum luce , ac veritatis splendore deterrimas errorum tenebras saepe emergere videat . Sunt , qui velut per cuniculos eandem subvertere adlaborant ; cumque conscientiae morsus ferre nequeant homines flagitosi ; ut liberius peccent , Et tranquillius , necessitate peccare se , Et sibi Et aliis persuadere conantur . De natura mentium nostrarum acute , si superis placet , disputant , non speculatione rius rei magnopere delectati ; sed cum eam metu futuri status mortalem cupiant , oompositam , Et materiatam faciant , multoque infra bestiarum conditionem depriment Epicuri de grege porci . Istrusmodi errores cum refellendi mihi sine hoc loco , illud fere , quod Tertullianus ad Hermogenem scripsit , præ oculis habui : viderit persona ; cum doctrina mihi sermo est .

Refiae

Restat, ut de interpretandi ratione, ac modo breviter dicam. I. *Psychologiam Scriptores non pauci Wolfium sequuntur, in Empiricam, & rationalem dividunt; atque in illa parte, quid experientia duce de mente nostra compertum sit: in hac vero, quid ex principiis experientia hancis ratiocinio derivetur de natura mentis, exponunt.* Sed instituto quidem meo verbosae didunctiones rerum, dictorumque repetitiones haud congruunt. Interpretationi Naturæ sola experientia basin, ac fundamentum prabet, cum omnis Philosophica cognitio non nisi historica cognitione mixtine nitatur; quæ si vulgaris est, multis verbis non eget: si paulo arcanior, nec satis vulgo animadversa, a conclusiōibus, quarum principia continet, separari non debet. Completa quidem Systemata inde a capite semper arcessita exædificare non cogito, cum & verbositas molesta sit, & præceps generalium notionum, ac principiorum diductio non modo ingenti obscuritati, sed etiam maximis erroribus sit obnoxia. Exemplo sunt & VV. & RR. Philosophi non pauci, qui principia ex cognitione corporeæ naturæ arrepta, quorum vim, ac potestatem nunquam satis expenderunt, ad mentem tenere applicarunt, quam quidem toto genere corporibus, ac materia distare haud ægre poterant intelligere, si de natura ductu ipsius naturæ atque ex effectibus eiusdem, & operationibus, non ex præconceptis notionibus, atque opinionibus philosophari maluissent. Nunc vero cum non nisi pauca phœnomena haberent præ oculis, atque alii in mente humana solam vim movendi corpus, alii sensum duntaxat, nonnulli & motum & sensum, vix quisquam præter Platonem, & Aristotelem vim intelligendi, sequele citra necessitatem determinandi spectarent; contigit, ut turpissimas de humana mente opiniones, ac futilia commenta adulterint, quemadmodum ea Aristoteles recenset I. I. de *Anima*. De nostris temporibus dicere nihil adtinet, cum vix quidquam abjurandum adeo excogitari iam possit, quod non a vetere quodam Philosopho præoccupatum sit. Quapropter de natura humanae mentis attuli summopere necessarium est, ut rectam teneamus differendi viam, neque generalis Systematis condendi gratia cogitationem cum motu, materiam cum spiritu, necessitatem cum libertate, vim percipiendi cum vi motrice, hypotheses cum veritate explorata, opiniones cum demonstratione veri nominis, particula-ria cum generalibus, incerta cum certis miscellanis non

contemnendo errore , uti in re cum vita informatione maxime connexa.

C A P U T I.

De vi , & facultatibus cognoscendi.

*A*bfit, ut recoquam hoc loco ea, quæ de operationibus mentis, quibus diversæ respondent facultates, adferri in Logica debuerant: ut recta cogitandi, ac differendi ratio exponeretur, magisque ad ideas mentis, quam voces converteretur dīcēntium attentio. Iis igitur, quæ Primo præsertim , & Nono capite dicta sunt in Logica , iam penitus comprehensis, uti pono, totum ordinem , omnemque seriem eorum modorum, quibus mens cogitationes suas exercet, ac vis cogitandi se exerit, ponam ob oculos ; dein de nexus earum cogitationum, ac facultatum, de legibus, ac perfectione verba faciam, ut ad arcaniorem naturæ mentium nostrarum interpretationem via paulatim sternatur.

§. I.

Omnis varietas , ac series modorum , quibus mens cogitationes suas exercet, ad duo capita revocatur, ut primo indicetur , unde mens ideas, & cogitandi materiem sumat: dein qua ratione circa ideas suas verisetur , vel occupetur cogitando.

I. Primigenias ideas sensu , & reflexione mens arripit : easdem attentione adhibita , ne cito præterlabantur instar inanum umbrarum , quodammodo fistit : tum, si ad alia vertitur cogitando , priores ideas veluti recondit, ita, ut ope phantaliæ etiam absentibus obiectis, eorum ideas reproducat, & beneficio memoriæ recognoscat , sive conscientia sibi sit , se alio eas tempore iam habuisse . Paucæ admodum sunt hæ ideæ primigeniæ sensu , & reflexione acceptæ. Quapropter non multum extenderetur cogitandi vis , nisi aliam præterea materiem, aliasque ideas mens sibi efficeret. Efficit autem alias abstrahendo , compонendo , ac comparando , uti in Logica exposui.

II. Functiones , quas circa ideas suas mens obit, sequentes potissimum sunt. I. Earum comprehensionem examinat, & notas partiales , ex quibus complexæ ideæ constant, discernit , & veluti numerat. Hæc mentis intellectu-

lectivæ functio , qua in eadem re , sive idea rei singulares notas distinguit , & alteram ab altera diversam esse agnoscit , mentis *acumen* est , haud secus , ac visu acuto pollere dicitur , qui in re oculis subiecta plura discernit , quam fieri ab aliis vulgo solet . 2. Gradus , & ordines generum , ac specierum construit , & a compositis notionibus ad simpliciores , & altiores ascendit resolvendo , sive per analysin : ab his ad alias magis complexas descendit componendo , sive per synthesin . (Log. §. VII. Schol.) Hæc mentis functio appellatur *profunditas intellectus* , qua notiones complicatas in simpliciores , vel primigenias , ac veritates demonstrabiles in generalia , & indemonstrabilia principia resolvit . 3. Quæ in rebus , ac notionibus maxime diversis similitudo insit , animadvertisit . Facultas observandi similitudines rerum *ingenium* est ; et si hæc vaga sit vox , & saepe omnem mentis facultatem denotare cogatur ; sed figendi sunt termini in scientiis , ut , quæ re differunt , vocibus segregentur , si operæ pretium sit . 4. Quemadmodum ingenii est , ideas congerere , easque celeriter , & magna varietate consociare , in quibus similitudo quædam , & congruentia elucet , ut venustæ imagines , amoenæque picturæ phantasie obiificantur ; ita ad *iudicium* vulgo refertur , ea , in quibus vera similitudo , proportio , convenientia deficit , diligenter ab se segregare , ne coniungantur , quæ coniungi non decet , & quadrata rotundis misceantur . Hinc fieri potest , ut , qui ingenio maxime abundant , perparum iudicio , & ratione valeant ; quo enim celerius congeruntur discrepantes ideæ , eo minus attentionis adhibetur in illarum convenientia , & proportione examinanda . 5. Maxima mentis circa ideas suas occupatio , ac labor est in indagando , ac perspiciendo nexus idearum , ac veritatum , quæ quidem illius functio *ratio* appellatur . Ex perspecto idearum nexus duplicitis generis cognitiones existunt , *theoreticæ* , quæ in veritatis , & habitudinis idearum contemplatione sistunt ; & *practicæ* , quæ , quid adcommodate ad propositas ideas faciendum sit , fugiendumve , dicunt . Hæ cognitiones theoreticæ , & practicæ , si ad ipsas mentis actiones moderandas spectant , *dictaminæ speculativa* , & *practica* nuncupantur . Mens enim nostra , posteaquam sensuum , & reflexionis ope ideas quasdam collegit , easque animadverfa rerum similitudine , & ope

generalium vocabulorum generales effecit, primo veritates quasdam generales de rebus maxime obviis perspicit; e. g. ignis aqua extinguitur: ligno alitur: panis famem levat, unda fitim: hic homo bene vult mihi, alter male: Ex præteritis præsertim uniformibus experientiis iudicia format de futuris similibus factis: Si manum admoveo igni, lædetur; si non habeo, quod rodam, & bibam, fame, fitique cruciabor. Ex theoreticis cognitionibus per se se flunt practicæ; nam acquisitis ideis panis, aquæ, famis, fitis &c. quivis puerulus practicum iudicium format: ad famem, fitimque sedandam sumendum est panis, & aqua. Ex theoretica circuli cognitione practice intelligitur, sic tractandum esse circinum, aut funem, vel perticam ita circumducendam, ut uno puncto fixo alterum in orbem redeat. Pariter artifices, ut practice videant, quid fieri a se, & qua ratione debeat, prius finem operis, naturamque rerum, ac mediorum, & instrumentorum speculentur, necesse est. Eodem igitur modo quivis homo, qui ratione utitur, suasque ipse actiones moderatur, cum nulla vi, nulla necessitate moveatur ad agendum (uti suo loco demonstrabitur) idealium, quas habet, & cognitionum theoreticarum cum actionibus ponendis, vel omittendis nexus, & convenientiam perspicit. Hæ sunt fere mentis intellectivæ circa ideas suas occupationes, seu operationes.

§. II.

Etsi operationes, ac facultates mentis magnopere inter se differant; tamen altera ab altera sœpe pendet, sibique suppetias ferunt mutuo, ita, ut defectus, vel imperfectio unius facultatis aliis quoque aliarum operationibus obfit. Ac facultas intellectiva, qua maxime discedimus a sensibilibus rebus cogitando, & supra bestias eminemus, ipsa quoque a sensu, & phantasia remote pendet, quod trito verbo expresserunt VV. Peripatetici: Nihil est in intellectu, quod non prius fuit in sensu; ac vicissim, ut sensu, & phantasia recte utamur, facultas intellectiva efficit. Sed ut de nexu facultatum mentis ordine quodam differamus,

I. A sensu, & reflexione omnis cogitandi facultas primo pendet, quia primigeniae ideæ, cunctaque cognitio-

tationum materies , quibus per immensum vagamur rerum cognoscibilium campum , ex iis fontibus primo hauritur. Obscuritas , & confusio , quæ in notionibus metaphysicis , & conceptibus maxime generalibus inest , tolli non potest , nisi ad originem earum notionum recurratur. Si quo deficiente sensu , vel reflexione neglecta circa voces ratiocinando versamur , magno labore nihil agitur.

II. Post hanc geminam ideas acquirendi facultatem maxime necessaria nobis est facultas easdem , cum advenirent in mentem , fistendi , & retinendi ; quod fit attentione , ac phantasia , adiunctaque memoria. Si enim ad ideas nostras attendere , easque , ne celeriter præterfluant , aliquamdiu præsentes tenere haud possemus ; mentis nostræ status stupori similior , vel somnio , quam vigilantis conditioni foret , nullamque veram scientiam unquam adipisceremur. Hac attendendi facultate cum homines præsertim tenera ætate , aut si voluptatibus sensuum se dedidere , non utantur ; fit sæpen numero , ut summi momenti veritates non plus adferant fructus in eorum animis , quam fæcundissima semina per vias tritæ disperfa. At nec sola attentio nobis sufficit ; cum enim ad res plures attendere eodem tempore ob brevitatem , atque angustias animi haud valeamus , & aliæ , atque aliæ ideæ ob impressiones extranearum rerum , & naturalem mutabilitatem cito succedant ; idcirco necesse erat , ut eas , quas ex obtutu nostro dimittere cogimur , ideas ope phantasiæ , & memorie quodam modo recondere in animo , atque ad futuros usus conservare possemus. Si nulla in nobis phantasia , nulla memoria , id est , nulla facultas reproducendi ideas antea habitas , easque recognoscendi inesset , nemo meditando , & ratiocinando ultra ea , quæ coram obiecta sunt menti , multum progrederetur , nihilque præ rudibus pueris magnopere saperent viri ætate , ac studio proiecti : id modo nosceremus , quod præsens in animo est : aliarum autem in rerum ignoratione , ac tenebris versaremur , posteaquam ideæ illarum non reddituræ abierunt. Hinc nulla præteritarum rerum cum præsentibus , nulla præsentium cum futuris , de quibus potissimum ex præteritarum memoria conjectura fit , comparatio haberet locum. Nunc autem beneficio phantasiæ , & memorie , quæ quidem non modo ad sensum ideas ,

sed ad omnes notiones , cognitionesque acquisitas quadam ratione pertinet , supellex universæ cognitionis nostræ crescente ætate , experientia , ac studio pariter crescit , & in dies prope augetur.

III. Facultates abstrahendi , componendi , & compariandi ideas plurimum a sensibus , phantasia , & memoria pendent , certe ingens ab his commodum habent . Nam primas generales ideas tum arripimus , cum præsentes sensuum ideas cum aliis vi memorie reproducuntur comparamus , & similes utrinque notas discernimus : ad novas idearum complexiones efformandas necessario ideæ pri-stinæ in memoria conservatæ concurrunt , uti fit in inventione novarum machinarum . In abstrahendis notiōnibus , & generalibus contemplationibus instituendis intellectui maxime subsidio sunt sensibilia symbola , distinctæ voces , & adcurata notarum partialium enumeratio ; uti id apud geometras in usu est .

IV. Facultas ratiocinandi ideas generales , & abstractas , tum ingentem aliarum idearum , & cognitionum adparatum , qui memoria tenetur , poscit ; quotiescumque enim ultra ideas rerum , quæ præsentes in mente sunt , cogitando , vel ratiocinando progredimur , aliis præterea ideis , iisque aptis , & præsenti rei adcommodatis opus est . Has nobis phantasia , & memoria fere offerrunt , quæ præsentibus ideis alias similes , connexas , & quoquo modo adsociatas adiungit ; unde nexus rationis cum aliis facultatibus perspici potest ; itemque illud intelligitur , differi cum ratione de re quapiam haud posse , nisi sufficiens idearum , & principiorum ad eam rem pertinentium supellex in promptu sit . Quamobrem diligenter cuique videndum est , quid ferre recusent , quid valent humeri .

V. Ingenium ab acumine , & profunditate intellectus plurimum subsidii habet , ut partiales rerum notas discernamus , earumque similitudinem , & proportionem videamus ; maxime vero ingenium a phantasia pendet , & memoria , quæ aptas rerum imagines conservat , atque ad usus prompte suppeditat . Generatim celeritas ingenii in eo sita est , ut paratas semper , & promptas in memoria ideas habeamus , quas ad rem præsentem adcommode-mus : in eo autem , quod hæ ideæ minime confusæ fint ,

sed

sed alterum ab altero , in quo discrimen aliquod continetur , dijudicare possimus , situm est illud adcuratum iudicium , & acumen mentis. Atque hæc ad mutuum nexus facultatum cogitandi pertinent.

§. III.

Experimur , mutationes , atque operationes mentis non temere , incertaque , & mutabili ratione , sed constante quodam , & uniformi modo , hoc est , certa lege in nobis peragi. Hinc leges sensationum , phantasmatum &c. statuuntur. Generalis sensationum lex est : *quævis sensatio respondet mutationi in organo factæ* , sive ratio , cur hæc , & non alia existat sensatio , a mutatione organi pendet : Ea organi mutatio variatur tum ex structura , vel dispositione organi , tum ex varia impressione rerum extranearum , tum interposito medio (Log. §. LXIX. n. III.) Ad phantasiam pertinet *lex adsoctionis idearum* (Log. §. IV.) vi cuius præterita perceptio integræ , vel certe pluribus aliis ideis comitata recurrit , si qua perceptio præsens , quæ conscientia , vel idea excitatrix dicitur , partem , vel similitudinem præteritæ continet ; idque fit 1. ob similitudinem præsentium idearum , & præteriorum . Sic idea ectypi ideam prototypi suscitat . 2. ob coexistentiam plurium idearum , quarum si una nunc excitatur , etiam altera alio tempore coexistens , vel adiuncta revocatur ; hinc usus linguarum oritur ; dum enim idea rei , & vocis aliquando simul concepta est , idea vocis redeunte rei quoque idea redit , & vicissim . 3. Ob successionem ; quatenus præsentem ideam alia quodam tempore præcessit , aut subsequuta est . Atque hoc est principium memoriae verbalis , qua quis recitare novit verba antea in mente agitata successione quadam continua . Hæc adsoctio , qua ideæ ob similitudinem , coexistentiam , vel successionem coniunguntur , dicitur *naturalis* , si ipsæ ideæ nexus inter se , vel similitudinem , vel quamcumque colligationem habent : *usualis* adpellatur , quæ ex diversis adiunctis personarum , locorum , temporum &c. nascitur.

De hac adsoctate differit Lockius L. II. de Int. Hum. C. XXXIII. „ Quædam ex ideis nostris cum aliis naturales ralem quandam cognitionem habent , quam ratio investi-

„ gat. Præter hanc alia est idearum connexio , quæ casu ,
 „ aut̄ consuetudine nascitur. Hæ in mentibus quorundam
 „ ita uniuntur , ut eas a se invicem dissociare difficillimum
 „ sit. -- Hinc fortasse Sympathicæ , & Antipathicæ , quæ
 „ cernuntur in hominibus , maxima ex parte oriuntur ,
 „ quarum vis , & effectus non minor est , quam si natura-
 „ les essent. -- Parentes , atque ii omnes , quibus puer-
 „ rum instituendorum cura est commissa , caveant , ne eius-
 „ modi ideæ haud congruentes , & aptæ in illorum animis
 „ inter se colligentur. Ea ætate quidvis in mente altissime
 „ imprimitur. -- Lemurum , & spectrorum ideæ haud
 „ maiorem cum tenebris , quam luce cognitionem habent.
 „ Attamen si ancilla inepta , vel alius quis eas saepius incul-
 „ cando in mente pueruli coniunxerit , haud fortasse eas in-
 „ de evelgere , & dissociare unquam poterit , verum impo-
 „ sterum semper tenebræ , quæ puer terrorem iniiciebant ,
 „ sibi terriculamento erunt. „

§. IV.

Facultates Mentis nostræ gradibus perfectionis differunt , de quibus nonnulla adnotanda sunt. 1. Perfectio sensuum nostrorum ad vitæ usum aptata est. Si iidem multo , ac sunt , perfectiores redderentur , rerum adspectabilium forma longe alia adpareret nobis , & interius pervideri posset ; non tamen sine ingente nostro incommodo. Si enim visus , quo maxime instruimur ad rerum cognitionem acquirendam , millies , aut decies millies acutior foret , quam nunc vi telescopii redditur ; is quidem texturam , & motum minimarum partium proprius intueretur , sed non nisi per exiguum rerum obiectarum partem simul contueri posset ; Et si millies vegetior esset audiendi sensus , perpetuus quidam tumultus , ac fragor non minus cogitationes nostras distraheret , ac perturbaret , quam si in media naval i pugna versaremur. Ad vitæ igitur necessitatem , atque etiam commoditatem quandam admodumati sunt sensus externi , quorum perfectio ex sensationum claritate , & observato rerum discrimine maxime aestimatur. Hæc sensuum perfectio non eadem est in quovis homine , atque ipso senio fatiscit , aliquando morbis , non raro intemperantia vitæ ante tempus destruitur , & hebetatur. 2. Phantasia tum gra-

dus

dus *extensionis* habet; alii enim plurium, alii paucarum rerum ideas conservant mente, &, cum opus est, revocare possunt: tum gradus *intensionis*, quæ in insigni phantasmatum claritate consistit; estque maxima, si in vigilantibus præsente diurna luce sensuum ideis non facile interrumpitur phantasmatum. series. 3. Intensionis gradus in memoria inesse nemo ignorat, multique imbecillitatem memoriae, vix quisquam iudicii, & rationis defectum, vel inopiam confitetur. Memoria *bona* est, si res cito, & facile; *magna*, si res multæ, longæque series rerum ea recipi, & conservari possunt: *tenax*, cum longo tempore retinentur: *vegeta*, cum ideæ reproductæ, earumque recognitiones admodum claræ sunt; *felix*, quæ omnibus hisce, aut plerisque dotibus gaudet. Defectus memoriae sunt. 1. *Oblivio*, seu impotentia reproducendi pristinas ideas, vel reproductas recognoscendi. 2. *Tarditas*, cum ideas reconditas in memoria non ea celeritate reproducere possumus, quam mentis operationes poscunt. Notabilis tarditatis gradus a nonnullis *stupiditas* adpellatur. 4. Attentionis gradus maxime discrepant in hominibus pro varia ætate, indole, exercitatione. Pueritia & adolescentia per se vaga est, nisi corrigatur, maximeque inconstans. Ea maior censetur attentionis gradus, quo diutius quis eidem rei adfixus adhærere potest, ac quo firmius, sive quo minus turbari solet rebus aliis incidentibus in sensum, aut phantasiam. 5. Perfectio intellectus pendet a numero idearum partialium, quas in rebus discernimus, dein ex cognita earum comprehensione, extensione, relatione, ac nexu; estque eo maior, quo quis plura, magisque adæquate, & quo plura eodem tempore sibi repræsentat. 6. Ingenii gradus ab acumine, & profunditate intellectus, felicitate memoriae, & phantasiae vivacitate, seu intensione pendent. *Vulgare* dicitur ingenium, quod non nisi obvias, & patentes similitudines deprehendit: *sublime*, quod in arcaniores penetrat, resque maxime abstractas, & obscuras aptis imaginibus depingit: *rectum*, quod veras, atque adpositas: *superficiarium*, quod non nisi adparentes similitudines congerit.

Sed his quidem de rebus, cum abundant recentiorum Philosophorum libri, opus non est, multa nos verba facere.

C A P U T II.

*De appetitu, eiusque obiecto, seu de Bono,
& Malo.*

In definiendo Bono, ac Malo non Philosophi duntaxat, sed aliarum quoque disciplinarum interpres plurimum studii semper colloca- runt. At enim vocabulis *rem totam confidere velle*, perinde est, ac operam dare, ut definitio excogitetur, qua cæco homini idea lucis & coloris ingeratur. Quapropter uti in aliis notionum resolutionibus ad simplices demum ideas veniendum est; ita idem hoc quoque loco faciendum puto. Si omnia circumspicio, duplarem invenio originem, ex qua denominatio Boni, ac Mali deducitur est. Siquid enim bonum nuncupamus, aut malum, id referimus vel ad facultatem Adpetitivam, quæ voluptatis percipiendæ, aut molestia capax est; vel ad ideas archetypas rerum, ex quibus, quid conveniat cuidam rei, eiusque naturæ, quid non conveniat, iudicamus. Priore respectu bonum dicitur delectabile, honestum, vel utile: Malum vero molestum, turpe, noxiū; altero respectu bonum æque, ac malum vocatur Metaphysicum, Physicum, Morale. Utique huius denominationis origo nunc investiganda est.

§. V.

Qualis ea fit animæ affectio, quæ voluptas, & molestia nuncupatur, cuique multo est manifestius, quam verbis explicari queat. Experimur enim, quam voluptate leni aura afflari inter aestivos calores; commodo strato componere membra laßula; cibo, potuve famem pellere, sitimve: viridianum pratorum amænitate relaxare animum, dulci harmoniæ præbere aures, veritatem arduam, ac diu quæsitam attingere, testimonium habere bonæ conscientiæ, spemque beatitatis æternæ: quam molestum sit e contrario, potiones forbere, quæ nauseamcient, nimio æstu torri, aut frigore, conscientia patrati sceleris, aut anxiō mali impendentis metu cruciari, quæque sunt istius generis infinita. Siquid ad facultatem adpetitivam referimus, bonum est voluptas, atque id, quod voluptatem excitat, conservat, auget: Malum vero molestia, quodque pariter eandem excitat, conservat, auget.

Spektatis hominum opinionibus vereor, ut ista vox, voluptas eam præcise ideam excitet in legentium animis, quam designatam hoc loco velim, quamque patria lingua fortassis aptius nominamus das Vergnügen. Rationes sic

sic definiendi bonum, ac malum sunt, 1. Si nulla in nobis voluptatis, ac molestiae perceptio unquam existeret, non magis de bono, ac malo proprie dictio cogitaremus, quam cæcus de luce, & coloribus; Nunc vero sicut ex cognitionibus, quarum consciæ nobis sumus, primo innoscit, quid sit cognoscibile, & Metaphysice verum; ita ex perceptione voluptatis ac molestiae intelligimus, quid bonum sit, & adpetibile. Nam posita voluptate oritur adpetitus, seu inclinatio, aut nîsus quidam versus rem, & conatus eius intuendæ, ac voluptatis conservandæ: posita vero molestia sequitur aversatio rei, sive declinatio quædam, & conatus intuitum eiusdem abrumpendi, eamque defugiendi. Sicut igitur obiectum facultatis cognoscitivæ est veritas, & cognoscibilitas; ita facultatis Adpetitivæ obiectum est bonitas, & adpetibilitas. Ac ob id ipsum, ob quod bona dicitur res, est adpetibilis, & vicissim quatenus adpetibilis, etiam bona est, quoniam entitas rei connotat, vel respectum habet ad adpetitum, voluptatis ac molestiae capacem. 2. Non est prætermittenda auctoritas, quæ stabilita veritate, seu possibilitate notionis plurimum valet in definiendo. Veteres passim bonum vocarunt id, quod omnia adpetunt: adpetitum vero rei suavis, & delectabilis dixerunt esse. S. Thomas, qui subtiliter speculatus est res Metaphysicas, pluribus locis rationem boni in eo positam esse ait, quod adpetibile sit quidquam. „Ipsum autem adpetibile, inquit P. 2. Q. 26. Art. 2. „dat adpetitui primo quidem quandam co- „aptationem ad ipsum, quæ est quædam complacentia ad- „petibilis (seu voluptas) ex qua sequitur motus ad adpeti- „bile (id est, adpetitio, inclinatio, prosequutio) - - - „prima ergo immutatio adpetitus ab adpetibili vocatur „amor, qui nihil est aliud, quam complacentia adpetibi- „lis: & ex hac complacentia sequitur motus in adpeti- „bile. Similia apud Platonem extant in Gorgia, & confirmantur in Cratilo ex notatione vocis; cum vox ayagov ducta censeatur aro τε αγεν, quod est ducere, & allucere ad se adpetitum.

§. VI.

Perceptio voluptatis, ac molestiae soli quidem animæ inest; est tamen alia voluptas sensuum, alia mentis intellectivæ, seu rationis. Hinc bonum delectabile appellant

lant id , quod sensus adficit , & voluptatem ab organis proxime pendentem creat ; bonum honestum , quod nullo sensu nec phantasia proxime percipi potest , & voluptatem ab organis haud pendentem generat : utile , quod ad bonum honestum , vel delectabile obtainendum conductit . Si tripartita haec boni divisio retinenda est , nequit sane bono delectabili intelligi omne id , quod voluptatem parit quamcumque , vel quaqua ratione delectari est aptum ; id enim cuivis bono , etiam honesto , & utili omnium consensu competit , & naturæ boni intrinsecum est . Ne igitur inconcinka sit ea partitio , bonum delectabile ad sensus , honestum ad rationem , vimque intelligendi referendum est : utile ceu ad alterutrum conducibile spectatur ; Quæ quidem expositio naturam humanæ mentis ponit ob oculos , cum homo ex corpore coalescat , & animo , ac præterea voluptatis , molestiæque tum secundum sensus , tum secundum rationem capax sit , & media quoque ad suos fines destinet . Hinc iam plana fit divisio in appetitum sensitivum , & rationalem ; quo etiam aversatio sensitiva , & rationalis pertinet ; ut enim eiusdem facultatis est , adfirmare , & negare ; ita eiusdem pariter est , appetere , & aversari ; idque dupli modo , quia id , quod appetimus , vel aversamur , quodque voluptatem , ac molestiam parit , aut sensu , & phantasia , aut sola ratione , & intellectu proxime percipi potest , nempe delectabile bonum sensu , & phantasia : honestum autem intellectu , & ratione . Bonum utile , ceu medium ad finem ordinatur vi rationis , quæ sola nexum perspicit mediorum cum fine ; idcirco etsi in res sensibiles fera tur appetitus , vel aversatio ; tamen , si id deliberato fit , simul operatur ratio , ita , ut voluptas sensuum sit instar finis : media vero vi rationis excogitentur , & adhibentur . Certe qui illecebras sensuum querunt , qui iræ , & vindictæ studio aguntur , saepè mira sagacitate adhibent media , per quæ appetitui sensitivo faciant satis ; impedimenta amovent , distincte omnia circumspiciunt , difficiles curas , & labores suscipiunt ; ob quam caussam filios tenebrarum prudentiores dictos fuisse filii lucis compemus , cum illi maiore cogitandi solertia bona sensuum aucupentur , quam istimenti bona .

Pri-

Prima aetate, quando ratio needium evigilavit, non nisi ex sensuum voluptate, ac molestia, quid bonum sit, malumve, aestimamus. Ea voluptas, ac molestia potissimum ex sensu tactus, gustus, & odoratus pendet. Quae cum sensione visus, atque auditus connexa est voluptas, aut molestia, si singularis dolor absit, usum quendam rationis videtur poscere; si qua enim res, quae sub visum, vel auditum cadit, voluptate nos adficit, ea pulchra dicitur a nobis, quatenus in illa ordinem, proportionem, symmetriam distinde intuemur; recteque Leibnitius Musicam appellavit exercitium arithmeticæ occultum nescientis se numerare animæ nostræ. Ad eiusmodi autem exercitium, vel ad pulchritudinem discernendam vi quadam rationis opus est. Ad molestiam, quæ a sensibus pendet, maxime pertinet dolor, sive sensio illa, quæ ex nervorum in nostro corpore scissione, aut insolita tensione oritur. Ei contraria est titillatio. Si de voluptate, ac molestia, quæ a ratione, atque intelligentia proxime pendet, agendum est, da mihi hominem contemplationi veritatis & studio virtutis deditum, qui res caducas huius vitæ fastidiat, miseras deploret, æternitatem desideret; is intelliget, quæ sit ea voluptas a ratione pendens, quæve eidem opposita molestia. Delectatur mens nostra rerum ordine, ac perfectione, perspectoque nexus: tenetur cognitione præstantium, ac novarum rerum: adficitur similitudine, aptaque imitatione, uti si quod ectypum quam proxime accedere ad prototypum, aut hominum mores apte exprimi in scena videat; „Non haec parva vis naturæ est, rationisque, ait Tullius L. I. Offic. c. IV. quod hoc unum animal (homo) sentit, quid sit ordo, quid sit id, quod deceat in dictis. factisque qui modus; itaque eorum ipsorum, quæ adspetta sentiuntur, nullum aliud animal pulcritudinem, venustatem, convenientiam partium sentit; quam similitudinem natura, ratioque ab oculis ad animum transferens multo etiam magis pulcritudinem, constantiam, ordinem in confiliis, factisque conservandum putat. „Quam mirifice hominem ingenuum sapientiae studium oblectat; que quidem, si oculis cerneretur, incredibilis, ut Plato ait, sui amores excitaret? Ex his igitur voluptas gignitur, quæ ad rationem tota pertinet: talia enim probat mens intellectiva: ealaudat, in iis contemplandis acquiescit, eorum cognitione pascitur; quod quid est aliud, quam ea honesta esse, sive delectabilia secundum rationem?

Eius-

Eiusmodi voluptatem in eloquentia inesse Tullius eleganter indicavit L. II. de Orat. „ Tanta oblectatio est, inquit, in „ ipsa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus, „ aut mentibus iucundius percipi possit. Quis enim cantus „ moderatæ orationis pronunciatione dulcior inveniri potest? „ quod carmen artificiosa verborum conclusione aptius? quis „ astor in imitanda, quam orator in suscipienda veritate „ iucundior? quid autem subtilius, quam acutæ, crebræ „ que sententiae? quid admirabilius, quam res splendore „ illustrata verborum? quid plenius, quam omni rerum „ genere cumulata oratio? „ Similiter de malo, sive eo, „ quod molestum est sensibus, quodve deformè, turpe, incon- „ cinnum, ineptum dicimus vi rationis, differendum est. Sa- „ pientissime vero a summo Conditore constitutum est, ut „ cum plurimis rebus, earumque ideis voluptatis, aut mole- „ stiae perceptio connexa in nobis, & quædam rerum, & ad- „ petituum congruentia sit praetabilita; nam voluptatis, aut „ molestiae perceptione ad appetenda, quæ naturæ nostræ con- „ sentanea sunt, fugiendaque contraria stimulamur, quia „ adnexus rebus dolor periculi nos admonet, quod incoluntati „ nostri, aut vitae imminent ex scissione, vel tensione nervorum „ is a rebus effectæ, „ Praeter hæc omnia, ut Locius ait de Int. Hum. L. II. C. VII. §. 5., alia invenien- „ da est ratio, cur Deus per res omnes, quæ nos circum- „ stant, & adficiunt, voluptatis, & doloris varios g. a- „ dus hinc inde passim diffuderit, eosque inter se commi- „ scuerit in iis propemodum omnibus, circa quæ cogitatio- „ nes, & sensus nostri versantur; ut nos meram imper- „ fessionem, amaritudinem, nec ullam omni ex parte per- „ festam beatitatem in iis voluptatibus, quæ a rebus crea- „ tis oriuntur, experti, eas in illius fruitione querere- „ mus, apud quem gaudii est plenitudo, & cuius ad „ dextram sunt voluptates in æternum. . .

§. VII.

Hactenus ostendi denominationem boni, aut mali, quam tribuimus rebus, originem saepe ducere ex rela-
tione earundem rerum ad voluptatem, aut molestiam,
quam excitant in nobis, vel excitare possunt; estque
hæc genuina, ac per se completa boni, ac mali expo-
sitione, nili fallor. At ob inconstantiam loquendi, & ino-
piam vocabulorum saepe boni, ac mali nomen tribuimus
rebus

rebus alio præterea sensu , nullaque voluptatis , ac modestiæ habita ratione , sed referendo res ipsas ad ideas eorum archetypas , quas sensu , vel ratione , aut studio acquirimus ; id quod in præsenti exponam . Iam inde a pueritia ideas generales ope abstractionis & generalium vocabulorum paulatim acquirimus , easque crebro usu penitus familiares nobis reddimus , mentique infixas tenemus . Istiusmodi ideas una cum nominibus deinceps haud considerare solemus ceu ectypa a rebus ipsis particularibus desumpta , nec quomodo , unde , aut quibuscum ideis aliis advenerint , cogitamus ; verum easdem , uti in mente intellectiva iam sunt , spectamus ceu archetypa , vel exempla rerum particularium , quas , si conformes illis ideis , aut difformes reperimus , dicimus : hic est equus : hoc non est aurum ; istud est ædificium , propugnaculum &c. §. VII. Schol. Progressu dein ætatis , quando plura in rebus distinguimus , ad notas earum partiales , & proprietates adcuratius attendimus , ac præsertim fines rerum , partium nexum , ordinem , perfectionem perspicimus , atque ob eam causiam ideas istiusmodi archetypas paulo perfectiores , & plures concipimus ; fit , ut bonum quidquam , aut malum nuncupemus , uti id hisce ideis conforme , aut difforme esse cognoscimus . Sic bonum poema , orationem &c. vocamus . Singulæ partes relate ad totum , notæ & proprietates comparate ad essentiam , & quidquid omnino ad rei integritatem , & perfectionem spectat , quidquid ad finem , cui quidpiam destinatur , conducibile est , *bonum* dicitur , quatenus ideis archetypis , in quibus tum notæ internæ rei , tum finis eiusdem , atque media continentur , respondet ; eodemque modo opus confectum intuens artifex , si id cum idea archetypa , vel exemplari congruit , bonum adpellat ; ipse adeo summus Conditor rerum , cum lucem fecisset , firmamentum , terras , maria &c. *vidit* , quod *essent bona* , uti in libro Genesim proditum nobis est . Item , quod alias bonum dicimus , alias vocamus rectum , conveniens rei , eius naturæ consentaneum , aliquando etiam perfectum ; quæ quidem expressiones regulam quandam , ceu mensuram , aut normam poscunt , nempe ideas rerum archetypas , quibus si congruat res , bona , aut reæta nominari poterit .

Huis

Huic expositioni lucem affundent consecutaria quedam:

1. Pro diversitate idearum, quas iensu, aut vi rationis, aut præiudiciis educationis, sectarum &c. efformant homines, diversa sunt eorum de bono, & malo, de recto, & pravo, de perfecto, aut imperfecto iudicia, & opiniones.
2. Quidquid in idea cuiusdam rei continetur, ob quod una cum aliis notis res est talis, qualis in idea archetypa representatur, id bonum dicitur eius rei. Hinc aiunt; durities bona est ferro, calor igni, fluiditas aquæ: canaliculi plantis.
3. In primis fines rerum particulares, & proximi considerantur, ex iisque determinantur regulæ, secundum quas ea affectæ, aut constituta esse debeant, His fines, atque istæ regulæ, seu cognitiones practicæ ex natura, & ex finibus rerum deductæ in ideis rerum archetypis, quas mens intellectiva format, ita eluent, ut ignorato fine de bonitate rei, & rectitudine iudicium ferri nequeat. Quidquid igitur ad finem rei facilius, citius, perfectius adsequendum, est conducibile, id bonum dicitur: eademque res finium varietate & bona, & mala nuncupari potest. Satis ex his intelligitur, bonitatem hanc, vel malitiam nihil esse, nisi conformitatem rerum, vel diffinitatem cum ideis archetypis.

§. VIII.

De negatione, & nihilo nulla habetur vera idea; Non potest igitur id, quod nihil est, alio referri, aut conformari ideæ cuidam archetypæ, aut bonum dici. Hinc bonum latissima significatione acceptum, seu *metaphysicum* appellatur, quidquid in se vere cognoscibile est, & ad quandam ideam referri potest: Malum Metaphysicum est negatio rei, defectus, vel imperfectio. Et quoniam in quovis ente creato, aut finito aliquis perfectionis defectus necessario ineſt, ita, ut omnis creaturæ perfectio sit mixta quadam imperfectione, idcirco haec malitia metaphysica nuncupatur differentia perfectionis finitæ ab infinita, sive distantia rei creatæ ab ente increato, & infinito. Bonum Metaphysicum, perinde ac perfectio, aut verum est, aut adparens; *Verum* est, quod alteri maiori bono non opponitur: *Adparens*, quod maiori opponitur, sive eius consequitionem impedit; Hinc exclusio boni adparentis, seu veri mali, bo-

natum

autem est , atque id , quod verum bonum impedit , et si positivum sit in se , malum dicitur.

§. VIII.

Bonum , ac malum duplicit modo spectatur , in genere naturae , & morum ; ob quam causam aliud physicum , aliud morale est . *Bonum Morale* ad mentes intellectivas , ac ratione praeditas , earumque actiones , & habitus pertinet , ob quas ex mentes spectata natura sua & capacitate seu potentia , ac fine naturali recte & laudabiliter agere , vel affectae esse dicuntur . Ex cognitione theoretica naturae mentis intellectivae , potentiae eiusdem operandi , ac fine facile per se cognitiones , ac dictamina practica deducuntur de iis , quae eam decent , quae eius naturae consentanea sunt , vel quae actiones , vel propensiones rectae , honestae , laudabiles censi debent . Quidquid igitur hisce ideis archetypis , ac dictaminibus tum speculativis , tum practicis conforme , aut difforme est , id moraliter bonum , aut malum nuncupatur . Alia quævis bona , aut mala , quæ aliis rebus ratione destitutis , aut menti intellectivae ita competit , ut ad mores , eorumque honestatem , aut turpitudinem non referantur , *Physica* appellantur .

De Moralitate , deque obligationis natura aptior erit in Theologia Naturali differendi locus . Nunc quidem explicata boni , malique notione haud difficile erit de legibus appetitus agere .

§. IX.

Leges Appetitus sunt : 1. *Nihil adpetimus , nisi sub ratione boni ; nihil aversemur , nisi sub ratione mali .* Si voluptate , aut molestia bonum , malumque aestimamus , ex illa per se , & vi naturae nostræ inclinatio quædam , propensio , seu appetitio : ex hac declinatio , & aversatio oriuntur : Si vero bonum , ac malum ex conformitate , vel disformitate cum ideis archetypis metiamur , non aliter quidquam adpetimus , vel eligimus , nisi quatenus ideis coniliorum , aut finium nostrorum conforme , & consequenter ut bonum repræsentatur : nec aliter aversamur , nisi quatenus iisdem disforme , ac proinde ut malum ex-

hibetur. Quoniam ratio, vel repræsentatio, seu species boni, ac mali seu veri, seu adparentis, *Motivum* dicitur, idcirco instar axiomatis est apud omnes Philosophos; *nihil adpetimus, vel aversamur sine motivis*: adpetitio enim, & aversatio fine cognitione rei, quam adpetimus, vel aversamur, concipi non potest. Hinc trita fuit illa: nihil volitum, nisi cognitum: ignoti nulla cupido: Volutas est potentia cæca, cui quædam cognitio prælucere debeat. In mente autem intellectiva, uti in homine, si cum usu rationis operatur, ea in primis spectatur prævia cognitio, qua de bono, vel malo morali, id est, de honestate, vel inhonestate actionis iudicat. Hoc præsumum iudicium, quo non nisi honestas, vel inhonestas actionis enuntiatur, vocatur *dictamen speculativum*, ceu furustum est turpe, ac difformis rationi: illud vero iudicium, quo enuntiatur, quid faciendum, vel omittendum sit, *dictamen practicum*, ceu, furtum patrandum est, cum sit utile: est fugiendum, quia turpe, & periculosum: Id iudicium, si generale est, vocatur *dictamen practicum remotum*, seu universale; aliud est *dictamen practicum particulare*, ac *proximum*, seu practice *practicum*, quo enuntiatur, quid hoc tempore, in his circumstantiis singularibus sit agendum, vel omittendum. Idem vocatur *dictamen practicum ultimum*, *intimatio practica* &c. Ex his intelligitur, cur easdem res non æque adpetant, vel aversentur homines; non enim eodem modo de bono, ac malo iudicant. Qui rerum cognitione expertes in turpi ignavia vitam degunt, plurimis, ac honestissimis voluptatibus privantur per omnem vitam, quibus eruditii viri, laborisque amantes fruuntur. Qui veritatis, aut virtutis studio, rerumque gravium tractatione alios adfici, tantoque opere teneri mirantur, hi quidem ignorantiam produnt, vixque ullam voluptatem ingenuam degustasie videntur.

II. *In cognitione boni fere adiuncta est ratio quædam mali, & in mali cognitione ratio quædam boni; sive & bonum plerumque repræsentatur ut mixtum aliquo malo, & malum aliquo bono mixtum.* e. g. cibus sapidus, at noxius sanitati: virtus, & scientia pulcræ: sed difficiles; medicina amara, verum salubris. Siqua igitur & boni, & mali ratio perspicitur, uti cum quidpiam sensibus gratum ad-

adparet , secundum rationem vero malum ; aut turpe ; tum hi adpetitus inter se colliduntur , habenturque motiva absterrentia , & allicientia ; unde adpetituum pugna existit . Nec vero in diversis duntaxat hisce adpetitibus , sed in eodem quoque videtur pugna inesse posse , uti si quis sensu trahitur ad amorem , malo autem illato retrahitur , aut si quis in gravi negotio rationem adhibens in consilium ob motivorum conflictum , quid decernendum sit , dubitet , ceu dux , cum hæsitat , pugnare debeat , an pedem referre . Idem igitur adpetitus boni , malique repræsentatione distrahi potest in diversas partes , haud securus , ac intellectus propositis motivis probabilibus tum adsenus , tum diffensus , huc illuc sæpe inclinatur .

III. *Quando pugna in adpetitu existit , motiva se debilitant mutuo , non tamen mutuo se tollunt , aut perimunt ;* posito autem adpetituum consensu , siquid nempe eodem tempore & relate ad sensum , & ad rationem ceu bonum , aut malum repræsentatur , uti sicui medicina & gustui grata , & salubris offertur , multo quam alias fortius cietur hominum adpetitus ; vix tamen is consensus adhibita attentione , ac deliberatione diu conservari unquam potest , quia in omni bono finito , præsertim si cum bono comparetur infinito , cuius adpetendi , atque amandi capax est humana mens , defectus quidam , & ratio mali inest , & in malo præsertim absente ratio quædam boni ; Ac possumus quidquam sub ratione boni eligere , et si rationem , ac speciem mali cognoscamus , & ab hac attentionem avertere non possumus ; neque enim , qui medicinam amaram sorbet , vel membra præbet fecanti , vel urenti ferro , speciem mali facile repellat .

§. X.

Commotio , vel perturbatio animi , sive ut vulgo aiunt , *adfectus* , vel *pæssio* non quævis est adpetitio , vel aversatio , sed quæ cum peculiari sanguinis , & fluidi nervi agitatione iungitur ; proinde ad adpetitum sensitivum pertinent adfectus , qui insignis voluptatis , aut molestie perceptionem continent ; unde eorum divitio in *iucundos* ac *molestos* , gratos & ingratos , sive adfectus prosequitionis , & aversationis sponte enascitur ; suntque *simplices* , si insignis voluptas , aut tedium ex re unica : *compositi* ,

si ex rebus pluribus, vel diversis eiusdem rei perfectionibus, aut rationibus boni oriuntur. *Compositi homogenei* sunt, quando plures voluptates sine molestia (uti in statu beatarum mentium) vel plures molestiae sine voluptate (uti in statu damnatorum) concurrunt; *compositi Heterogenei*, si voluptas cum molestia, & molestia cum quædam voluptate miscetur, uti fere in hoc mortali statu saltetem intra tempus paulo longius contingit; vix enim affectum in hominibus solitarium, ac simplicem, & a consortio aliorum penitus seiuinctum reperies, et si vulgo denominatio sumatur ab eo, qui præ reliquis magis extat, vel dominatur, vel a quo cæteri imperantur. Plerasque etiam adpetitiones vehementiores, vel aversationes comitatur anxietas quædam, & sollicitudo, imo & desiderium seu conservandi boni, seu mali avertendi; neque bonum, aut malum absens vim habet commovendæ mentis, affectusque ciendi, nisi anxietatem quandam efficiat, & molestiam faceat, quæ nos urgeat, stimuletque ad querendum absens bonum, vel malum immensus arcendum. Eiusmodi anxietas per se ad affectus ingratos, atque ad molestiam, seu tedium pertinet; quod quidem si præsens est, multo plus valet in animum nostrum, quam quævis boni repræsentatio, aut voluptas actualis, quæ modica molestia sœpe tota extinguitur.

§. XI.

Partitio affectuum petitur

I. *Ex obiecto.* I. *Amor* est voluptas insignis orta ex perfectione, aut felicitate alterius personæ: estque *amor concupiscentiæ*, si voluptatem ex alterius bono capimus, quatenus id redundat in bonum, vel commodum nostrum; *Amor benevolentiæ*, si voluptatem capimus, quatenus alterius perfectio, & bonum est. *Gratitudo* est amor erga personam ob beneficia nobis iam collata; contra *odium* est voluptas insignis orta ex imperfectione, aut infelicitate alterius: estque *odium malevolentiæ*, si voluptatem ex alterius malis capimus sine ullo nostro emolumento: *odium concupiscentiæ*, si voluptatem ex iis capimus, quatenus ea nobis utilia videntur. Ad odium pertinet *irrisio*, sive voluptas percepta ex alterius opprobrio, vel ex comparatione nostræ perfectionis cum imperfectione alterius. Differt vero *odium*

edium tum a quavis molestia, vel tædio quoconque, tum ab *invidia* quoque, sive molestia, ac tædio orto ex perfectione alterius personæ; vel a tædio illo, quod oritur, si imperfectionem, & infelicitatem non comprehendimus in eo, quem odio habemus. 2. *Acquiescentia* est voluptas insignis orta ex rebus a nobis recte gestis. 3. *Gloriatio* voluptas ex bono aliorum de nobis iudicio. 4. *Hilaritas* voluptas ex fine mali, vel metu mali dilapso. 5. *Molestia*, vel tædium insigne ortum ex malo potissimum morali a nobis patrato, est *pænitentia*: ex sinistra aliorum de nobis opinione, *pudor*: ortum ex eo, quod ante amabamus, *fastidium*: ex alterius malo vel miseria, *misericordia*: ex interitu eius, quem amabamus, *luctus*: ex bono alterius, quo ipsi potimur, *obtrectatio*: ex bono alterius, quo caremus ipſi, *anumatio*.

II. *Ex tempore.* Voluptas insignis orta ex bono præsente, est *gaudium*: ex bono futuro possibili *desiderium*, ac speciatim *desiderium honorum*, & dignitatum vocatur *ambitio*: ex bono absente licet arduo, & ex præsente quadam persuasione eius obtinendi, *spes*, & pro maiore gradu eius persuasione, *fiducia*. Contra tædium, vel molestia insignis ex malo præsente, est *tristitia*; ex malo absente, & possibili, *fuga*: ex futuro, & imminente, *metus*.

III. *Ex Intensione.* 1. *Gaudium* intensum dicitur *exultatio*, vel gestiens lætitia: tristitia nimia ex malo præsente, & improviso, *terror*: fuga præceps ex præviso malo ingente, *horror*. Intensio, sive vehementia affectuum oritur potissimum ex claritate cognitionis, apta constitutione organorum, attentione, sevocatione animi ab aliis cogitationibus, & affectibus, atque in primis ex habitu, ac consuetudine concipiendi certos affectus; tum enim phantasia voluptates vel molestias præteritas adiungit præsentibus, istasque auget. Bona sensuum, vel molestiae præsentes fere maiore impetu mentem agitant, quam bona, aut mala, quæ sola ratione attinguntur, nisi virtute, & constantia roboratus sit animus. Hæc fere ad homogeneos affectus pertinent.

§. XII.

Adfectus compositi heterogenei sunt i. *Desperatio*, quæ tum desiderium boni absentis, & ardui, tum tristitiam ortam ex certitudine de eo non obtinendo continet: tedium ex sola boni obtinendi difficultate ortum dicitur *Pusillanimitas*. 2. *Audacia* complectitur fugam mali absentis, & gaudium ortum ex persuasione id evitandi; si hæc persuasio non satis firma est, non audacia, sed *animositas* dicitur. 3. *Zelus* continet gaudium ex præsente bono, & fugam iacturæ eiusdem, sive animositatem impediendi iacturam. 4. *Ira* involvit tristitiam de malo præsente, præsertim de iniuria nobis, vel aliis illata, & desiderium, vel spem id malum repellendi. Adpellatur hæc ira simplex, & differt ad odio malevolentæ, & cupiditate vindictæ.

De affectibus, eorumque partitione maxima est inconstans loquendi, neque quisquam sibi facile arrogare potest, ut suo ore, ac sensu loquantur omnes. Philosophi est originem eorundem, ac naturam boni & mali, circa quæ vellut cardines animus agitatur, adcommode ad mentis naturam contemplari. Si in iudiciis de bono, ac malo, & in ideis archetypis error est, is primo in adpetitiones, & aversationes, tum in affectibus gratos, ab his in actiones, denique in mores dimanat. Etsi autem non quævis adpetitiones, atque aversationes sint in potestate nostra; at teste experientia easdem, et si cum impetu quodam, & agitatione sanguinis, ac spirituum coniunctæ sint, quoad executionem, sive expletionem suspensas tenere possumus, attentionemque nostram ad eas examinandas, remque obiectam penitus introspectiendam convertere; in quo usus libertatis nostræ maxime consistit, & quo neglecto, si volitiones, seu decreta, & consilia mentis temere precipitamus, maximi errores, & turpisima vitia nascuntur in omni vita nostræ regimine, & vera felicitate persequenda. Propensio naturalis, ac necessaria mentis nostræ ad bonum, & felicitatem, incitamento nobis esse debet, ut diligenter caveamus, ne adparens bonum, ac spurium leviter amplectamur, & ignavissimus in deliberationibus, & particularibus actionibus regendis, quæ media sunt adipiscendæ veræ felicitatis. Atque in hoc vertitur cardinalis libertatis nostræ, de qua deinceps agendum est.

CAPUT

C A P U T III.

De Dominio Mentis in Facultates Cognoscendi, & Adpetendi.

Dominium mentis nostræ in usu facultatum suarum expositurus sola experientia, & communi prope hominum sensu nitor, accuratus postmodum de libertate, eiusque vera notione atturus. Videtur autem præsens tractatio non modo ad veritatis cognitionem, sed ad vitæ quoque regimen, & informationem morum permagni momenti esse.

§. XIII.

In nostra potestate possum dicimus, quod ita a nobis sit in certis adiunctis, ut perinde non fieri possit. Hinc ARISTOTELES L. III. Ethic. c. 1. quibus in rebus, ait, *in nostra potestate situm est agere, in iis & non agere; & in quibus non agere, in iis est & agere.* Hisce de rebus, quæ in nostra sunt potestate, deliberare, ac consultare solemus; *Nemo autem, ut idem observat VI. Ethic. de iis rebus consultat, quæ aliter se habere non possunt,* Sentire famam, sicutimve, aut inclinationem quancunque ex repræsentatione boni &c non dicimus in nostra esse potestate, neque iis de rebus consilia exquirimus. *Dominium* mentis est potestas eiusdem ita se determinandi, vel agendi quidquam, ut in iisdem adiunctis non determinare nos, aut non agere possimus. Ac potestas ita se determinandi, vel agendi quidquam, quod immediate & proxime ab ea determinatione pendet, *dominium directum:* Potestas vero eo modo agendi quidquam, ex quo aliud dein mediate sequitur, *vel impeditur, dominium indirectum* appellatur.

§. XIV.

I. *Dominium mentis in sensus.* Si homo sui compos est, & corpora extranea in organa rite comparata agunt, non est in dominio, & potestate mentis sensatio, nec sensationis genus, aut intensio. Neque enim apertis oculis, auribusve pro libitu videre, & audire; aut non videre, non audire possumus. At saepe in potestate nostra est applicare sensus ad obiecta, aut ab iis removere, situmque corporis mutare; neque frustra

præcipitur in Philosophia Morali, ut a noxiis, aut periculis rebus, dictis, aut factis sensus nostros diligenter cohibeamus.

§. XV.

II. Dominium in Phantasiam, & Memoriam. Imperium, quod mens in phantasiam exercet, non despoticum est, ut aiunt, quale herus in servum, aut mancipium ita exercet, ut is illud detrectare haud possit: sed est regium, ac politicum, quale Principi in eives competit, qui ipfi quoque audiendi aliquando sunt. Sic Phantasmata saepe invitis nobis veniunt in mentem, neque id semper impedire possumus, nisi indirecte, quatenus primam sensationem, aliamve impedimus perceptionem, ob quam ea propter legem adfociationis idearum redirent. Quapropter si animum phantasmatis minus turbatum, & contemplationi aptum habere velimus, necesse est, ut inutilium rerum perceptione abstineamus. Est tamen in potestate nostra ad recurrentia phantasmata attendere, vel ea repellere, aut alia revocare, aliisve sensationibus exturbare, quia imaginatio, uti & sensatione fortior opprimit debiliorem. Ac si iterato redeant, iterato repellendi atque excuti possunt. Viri prudentis est, sollerter invigilare phantasiae suæ, præsertim si vivaciorum dederit natura, eiusque vim, atque impetus quoquo modo frænare. Maximas enim pernicies adfert instar immanis, atque indomitæ bestiæ, nisi mens potestate sua utatur. Etsi phantasmata saepe iniusu nostro reviviscant, tamen etiam iussu nostro redeunt; possimus enim teste sensu intimo has præ aliis ideas revocare, uti si vesperi repetam animo actiones præterlapsæ diei, aut quod Seneca præcepit, scientiae quoque, & progressus examen instituam. Eorum intentio quoque, ac claritas remotis sensationibus, in locis solis, aut tenebris, vel ope sensationis iisdem respondentis, aut denique crebro intuitu, ipsaque vi cogitandi augeri potest. Imaginatio non nisi reproducit ideas simplices sensu jam acquisitas: nulla autem vi novas ipsa ideas simplices valit primo producere; exēs quidam referente Lockio L. III. de Int. Hum. C. IV. Qui imaginari sibi res visibiles conatus est, atque amicorum etiam explicaciones adhibuit ad lucis, & colorum nomina intelligenda,

glo

gloriatus aliquando est , se, quid sit coccineum, iam dicisse. Roganti dein amico , quid esset , cæcus respondebit , simile id esse tubæ sonitui. Quemadmodum vero non est in potestate nostra , ullam novam effingere ideam simplicem citra adminiculum sensuum , aut reflexionis ; sic nullam simplicem alterare , vel delere , animo- ve eiucere possumus , nisi ea paulatim veluti sua sponte effluat. Aliquando revocaturi pristinam quamdam ideam , in omnem partem vertimus cogitationes , variasque alias similes ideas revocamus , donec quæsita menti succur- rat. Hæc facultas ideas reproducendi ope aliarum in- mentem revocatarum appellatur *reminiscensia* , vel re- cordatio , ac paullum differt a memoria.

§. XVI.

III. *Dominium mentis in attentionem.* Si plures si- mul perceptiones per quoscunque sensus subeant ani- mum , aut plura concurrent phantasmata , complexum ex omnibus *perceptio totalis* dicitur : si vero in re eadem plures notæ discerni possunt , *composita*. Est autem in potestate nostra efficere , ut in perceptione totali , vel composta ad unum præ alio figamus attentionem , sive unius præ alio magis consciæ nobis simus ; ac tum eo ipso , quod uni adfigatur attentio , ab alio removetur , quia ob limitatam perfectionem nequit mens eodem tem- pore plura distincte intueri. In appetituum pugna , in consiliis capiendis , ac deliberationibus pro arbitrio at- tentionem hoc illuc transferimus , & motiva quodammodo reciprocamus , nunc unum adprehendimus , alte- rum repellimus , ut interea omnis determinatio volunta- tis suspendatur , donec mens pro libitu unam partem ar- ripiat , seu motivum quoddam cum suo decreto iungat , ac tum reliqua motiva repellit , ac si ea moleste obver- sentur menti , iterato id facit , vel ab incepso desistit , & actionem interruptit. Ea actio , quam mens in po- testate habet , quaque attentionem in uno figit , ab alte- ro avertit , cum se determinat , aut quidquam eligit , *motivorum quædam adprehensio ac repulſio* est : translatio vero attentionis in aliam , atque aliam partem , idearum , ac *motivorum reciprocatio* dici potest. Ob istuc atten- tionis dominium consilia nobis , ac præcepta dantur a viris sapientibus , non attendendi ad noxia , vel pericu-

losa phantasmatum, quæ adpetitum carent, attentionemque transferendi ad res serias, & honestas. Obsunt attentioni, nisi exercitio, ac tractatione scientiarum præsertim mathematicarum roborata sit, sensationes clariores, commotio animi, maxime tedium rei, cui ea adfigenda est.

§. XVII.

IV. Dominium mentis in rerum veritate agnoscenda. Mens humana argumenta etiam maxime efficacia pro potestate sua sæpe eludit his cogitationibus: *fortassis fallacia subest argumento* (præsertim si longior est ratiocinorum deductio). Non omnia adhuc comperta sunt, quæ adferri in contrariam partem possunt: *Non persuadebis, etiamsi persuaseris* &c. atque ita hæsitatio, & refragatio non ab intellectu, sed voluntate sæpiissime oritur, & ignorantia quædam culpabilis, crausa, vel supina, & affectata dicitur. Sæpe nolunt homines intelligere, ut bene agant; a veritate, ut sacræ literæ exprobant, auditum avertent'; ad fabulas autem convertentur &c. Mentes humanæ ceu muri lutei validissimos impetus sæpe immotæ excipiunt, ac veritatem, ceu hostem repellunt, ne vietas dare manus cogantur, præsertim si commotio quædam, aut perturbatio animum agitat. In argumentatione, qua avarus vel amans utitur, fit pecunia, vel res amata ex una parte: argumenta opposita ex parte altera; quæ sit pars præponderatura, facile coniungimus. Si mens facultates suas ab inquirendo vero cohibet, tam cogitatio, quam adsensus impeditur, secus nullum esset in ignorantia, errore, infideliitate crimen.

§. XVIII.

V. Dominium mentis in adsensu probabili præstando. Si ad habitudinem binarum idearum velimus attendere, earumque convenientiam, vel repugnantiam clare percipiamus, non magis in potestate nostra est, veritatem intueri, quam obiecta luci meridianæ subiecta aperitis oculis videre, aut non videre; neque præter ipsam attentionem ad ideas, novo motivo ad adsensum opus est. At si habitudo idearum clare haud perspicitur, vel si motiva in utramque partem tum ad adsensum, tum dis-

sen-

sensum offeruntur; tum & nova disquisitio, ac consultatio, & ipse etiam adsensus ab imperio voluntatis pendet. Est autem ea sapientum lex, ut a rebus incertis omnis adsensio cohibeatur, fugiaturque temeritas, & præcipititia iudicandi: quod præcipi haud posset, si etiam iis, quæ minime evidentia sunt, sed incerta, aut obscura certe quidem, necessario adsentiremus; nunc autem, quia in dubiis rebus, vel obscuris adsensus in potestate nostra est, & temeraria iudicia vitio vertuntur, & adsensus dogmati revelato præstitus ob auctoritatem Dei revelantis, laudi, ac merito est, si is rite fiat. Si pro una tantum parte adsentiendi motivum præsto sit, nequit mens oppositam partem ceu veram serio amplecti, et si cohibere adsensum queat, si illud plene sufficiens non sit. Casus is, quo omnis adsentiendi ratio pro utraque parte abest, ad nescientiam pertinet, & differt a casu, quo motiva opposita, & æqualia concurrunt, uti si bini testes parisi auctoritatis inter se pugnant; tum mens nostra non perinde se habet, ac si omni motivo in utramque partem destitueretur, sed titubatio quædam, & reciprocatio inclinationis ad adsensum, & dissensum oritur. Si denique motiva inæqualia sint, & opposita, adsensus in potestate nostra relinquitur, præsertim si cogitemus, quanta sit sapientum in æstimandis gradibus probabilitatis dissensio, aut quam sæpe falsa maiorem veris speciem probabilitatis præ se ferant. Universe mens pro arbitrio suo motiva unius partis arripit, ad ea attendit, alia neglit, & repellit quodammodo, ut adeo diversitatis opinionum, quæ inter homines vident, ratio non in solo intellectu, sed præterea in voluntate quærenda sit.

§. XIX.

VI. Dominium mentis in adpetitum. Ea est mentis intellectivæ constitutio, seu natura, ut voluptatem, ac felicitatem, quæ statum perdurabilis, ac completæ voluptatis denotat, necessario adpetat, ac naturaliter. Hinc cum ea ad beatitatem fibi haud sufficiat, ad quamvis boni speciem, nisi fixa iam sit in alio maiore bono, se inclinat, quasi in eo felicitatem repertura. Sæpe ob eam beatitatis sitim, propriamque pauperiem in adfetus etiamvehementiores prioruit. Adpetitus igitur, uti incli-

inclinationem denotat, quæ ex boni, malive propositi ratione oritur, non est directe in potestate mentis, uti nec sensus & imaginatio, in quibus fundatur adpetitus sensitivus, directe in potestate nostra est. At in domino mentis est, obsequi iis inclinationibus, aut iisdem refragari; unde dictum est nobis: *sub te erit adpetitus tuus, & tu dominaberis illius.* Recte observat LOCKIUS L. II. de Int. Hum. c. 21. §. 53. *Nec dicat aliquis, se non posse moderari, & obstatæ affectibus, quo minus ab iis abripiatur, & ad agendum concitetur; quod onim coram Principe potest, idem potest in solitudine, ac Dei præsentia agere.* Bonum infinitum clare cognitum mens intellectiva non potest non summe adpetere, atque amare, cum illud attentionem in se penitus rapiat, ac menti ex omni pare omnino consentaneum sit, eiusque adpetitum felicitatis perfecte expleat. Idcirco amor Beatorum, qui clara infiniti boni cognitione gaudent, maximam adpetitus rationalis propensionem continet, summeque voluntarius est, ut ab illo amando bono defisteret nullo modo velint, aut possint. In hoc mortali statu, quo clara eiusdem cognitione destituimur, atque ab eius attentione extranearum rerum impressionibus, variisque phantasmatum, ac curarum anxiarum turbis identidem abstrahimur, amor summi boni a dominio, & libertate mentis pendet. Bonum aliud quocunque extra Deum, dum homo rationis usu gaudet, adpetitionem nostram non ita trahit necessario, ut cogitationem, amoremque ab eo avertere haud possumus, tum quia mens nostra capax est adpetendi, atque amandi boni maioris quocunque finito, nempe infiniti, tum quia quodvis finitum bonum mali cuiusdam, seu defectus rationem, quæ attentionem nostram quodammodo repellit, in se continet. Si qua repente boni, vel mali repræsentatio in nobis existit, quæ adpetitum inferiorem vehementius commovet, omnemque in se attentionem primo rapit, ii dicuntur *motus primo - primi*, neque in potestate mentis sunt, donec ea speciem quandam boni in malo repræsentato, vel speciem quandam mali in proposito bono deprehendat.

§. XX.

VII. *Dominium mentis in volitiones suas.* Cum velle,

le, aut non velle in potestate nostra esse dicimus, id non de quacunque inclinatione, propensione, vel aver-satione intelligendum est, sed de illa volitione, vel determinatione, aut electione mentis, quæ in iisdem adiunctis, positoque eodem actu primo proximo æque dari, ac non dari potest, sive de volitione libera; de qua re mox infra differam. Neque vero talis volitio ita est in nostra potestate, ac si illa ab alia penderet volitione distincta; secus enim hæc distincta volitio, cum pariter in potestate nostra sit, rursum ab alia distincta volitione penderet, atque hæc ab alia denuo, ut ad finem perveniri haud posset. Sed volitio, quæ in potestate nostra est, immediate a voluntate procedit, & ita procedit, ut iisdem adiunctis positis possit non procedere. Verum ut confusio idearum vitetur, adnotandi quædam de appetitu, & voluntate aptus iste videtur esse locus. Etsi ob diversitatem operationum appetitus inferior, & superior, tum sensus, ac ratio distinguantur, & seorsim explicitur; haud tamen existimandum est, eas facultates seorsim operari quovis tempore. Qui rem sensibilem, veluti cibum gustui gratum, at sanitati noxiū appetit, id quidem appetitu sensitivo facit: dum autem is incommodum valetudinis eodem tempore. providet, dum nexus huius actionis cum periculo sanitatis, aut sequituræ molestiæ videt, dum eiusdem actionis imprudentiam, aut malitiam agnoscit, eamque conquisitis motivis excusare conatur, & periculum elevat, aut contemnit: hæ quidem cogitationes propriæ sunt rationi, & ad superiorem hominis partem pertinent. Idemque contingit eodem modo, quotiescumque appetitus quidquam, vel aversamur ita, ut ad convenientiam seu honestatem, aut turpitudinem actionis advertamus animum. Quapropter, cum in mente humana ratio, qua supra bestias eminemus, adiuncta sit facultati appetendi, idcirco eidem menti, non item bestiis *voluntas*, id est, *appetitus rationalis* tribuitur. Hoc modo voluntatem definiunt tum VV. Peripatetici, tum Stoici, ac ætate nostra Philosophi plerique omnes. Neque vero id ita accipiendum est, ac si omnis appetitio, quæ in mente humana exoritur, semper cum usu, & advertentia rationis coniungeretur: subiacet enim motibus concupiscentiæ repentinis, indeliberatis, rationem

præ-

prævertentibus: multo etiam minus voluntas adpellatur appetitus rationalis, ac si omne id, quod appetimus, vel **aversamur**, dictaminis rectæ rationis esset consentaneum. Qui cibum sumit, quem noxium sanitati videt, sane vult eum sumere; at refragante ratione. Quapropter fugienda æquivocatio est; differunt enim hæc duo: *velle quidquam cum usu*, & *advertentia rationis*: & *velle secundum dictamen rectæ rationis*. Habet voluntas, quo-cunque se volverit (nisi motibus indeliberatis præveniatur) rationem comitem; non quod semper ex ratione, sed quod non absque ratione moveatur (si motus ii indeliberati, & prævenientes absint) ita, ut multa faciat per ipsam contra ipsam, hoc est, quasi per eius ministerium contra eius consilium. Nam & fur, & latro, & qui sensuum voluptates aucupantur, et si contra dictamen rationis agant, tamen ratione utuntur in exequendis consiliis suis. Hac facta animadversione, ut penitorem nostri ipsorum cognitionem adipiscamur, quædam notiones huc pertinentes præterea diducendæ sunt. Mens nostra actiones voluntatis suæ aliquando ita habet in potestate, ut in iisdem adiunctis possit non age-re: aliæ autem voluntatis inclinationes, & propensiones non sunt in potestate mentis. Hinc ad voluntatem, ut ea facultas est mentis intellectivæ referuntur, 1. **voluntas & molestia**. 2. Inclinatio ac propensio ad bonum: **aversatio mali**. 3. Omnis affectuum turba, quorum alii iucundi sunt, alii molesti. 4. Pugna appetituum, qua voluntas hac illac impellitur, stimulatur, movetur tum ex cognitione sensuum, & phantasie, tum a ratione. 5. Volitio, vel determinatio, aut electio talis, ut eodem posito actu primo proximo mens non velle, non determinare se, non eligere possit. Atque hi dicuntur *actus eliciti*, seu immediate pendentes a voluntate. 6. *Actus imperati*, sive actus aliarum facultatum, quæ impulsu, determinatione, sive ut aiunt, imperio voluntatis fiunt: uti attentio, indagatio veritatis, membrorum motus ii, qui vi structuræ, & ob solam unionem mentis cum corpore non determinantur. 7. Effectus sequuti ex actu quodam elicito, vel imperato voluntatis, ceu homicidium, quod ex percussione imperata a voluntate sequitur. *Voluntarium* igitur dicitur, quod quaqua ratione a voluntate pendet, ceu ambulatio sanitatis caus-

causa : *non voluntarium*, quod a voluntate non pendet, et si voluntas eidem non refragetur, ceu motus sanguinis : *involuntarium*; cui refragatur voluntas ; uti si quis invitus trahitur , aut impellitur.

Sunt , qui adpetitum rationalem a voluntate , alii , qui voluntatem a libertate segregandam putant. Qua de re iudicium ferri poterit , posteaquam de libertate tractaverimus.

§. XXI.

VIII. Dominium mentis in habitus. Quoniam *habitus* est facilitas agendi frequente actuum repetitione acquisita , intermissione vero actuum debilitata , & paulatim extincta ; manifeste sequitur , ut mens nostra idem dominium in habitus acquirendos , vel extinguendos habeat , quod eidem in actiones eas , ex quibus pendet habitus , competit. Imprimis id dominium ad phantasmam , ac memoriam pertinet , indeque pendentes appetitiones , vel aversationes , voluptatem , aut molestiam. Paradoxum quibusdam videbitur , si quis adferat , penes hominem esse , efficere , ut , quod iucundum videbatur , molestum adpareat , quodque molestiam creabat , deinceps voluptatem adferat. Atqui id ipsum effici persæpe , certa experientia docet. Quibus enim virtus , sapientiæ studium , labor , solitudo &c. molesta accidit , iidem mirifice postea hisce rebus delectantur accedente usu , & consuetudine. In immutandis autem habitibus mentalibus maxime necessarium est , ut mens contemplationi rerum , circa quas novus versatur habitus , diligente , & maximo studio intendat , ac contra inclinationem prioris habitus nitatur.

C A P U T IV.

De Libertate Indifferentiæ.

*D*e dominio , & potestate mentis adcuratius nunc disputandum est , quia ea res non modo multis æquivocationibus , sed etiam turpissimis erroribus , maximeque noxiis pervertitur , ac fædatur. Quisdam principio rationis sufficientis temere , atque incaute arrepto , cum eius vim ac potestatem nunquam philosophice indagarunt , manlunt a communi Philosopherum , atque adeo omnium prope hominum , & ipsius naturæ iudicio discedere , quam susceptæ methodi , ac systematis præconceptri patrocinium deserere. Hi libertatem ore , &

& calamo iactant: re ipsa tollunt. Alii aperte bellum movent contra dominium, ac ius mentis intellectiva, quod ei a natura, ac naturæ Conditore concessum est. Camenim, ut Lockius ait, conscientia, ac sceleris reatum removere a se studeant, libertatem negant, et si ea re conditionem suam multo efficiant deteriorem. Libertatis igitur ius tuendum est contra iniustos adgressores.

§. XXII.

Necessitas in agendo est ea agentis determinatio ad unum, ut in his adiunctis non possit aliud, aliove modo agere. Per actionem intelligo motum, vel cogitationem, vel appetitionem, aut volitionem; idea igitur actionis abstracte spectata ad plura pertinet, vel ad plures modos actionis; potest enim motus fieri hac, illave directione, aut celeritate; produci, conservari, abrumpi, aut non produci, non conservari, non abrumpi: cogitatio hac illac tendere: attentionis ope conservari, vel repelli, animoque eiici potest: Pariter ad sensus, & dissensus, appetitio, vel aversatio, amor, aut odium, volatio aut nolitio actionis nomine exprimuntur. In actione igitur plura, aut plures, & diversi modi concipi possunt. Necessario autem agit, quod in his adiunctis ita est determinatum ad unum ex pluribus, ut in iisdem adiunctis nequeat se determinare ad agendum aliud, aliove modo. Hæc determinatio ad unum, vel necessitas, si a principio externo oritur contra agentis inclinationem, appellatur violentia, vel si ea, quæ hoc modo determinantur, cognitione, & appetitu pollent, coactio. Si vero ea determinatio ad unum ex ipsa natura agentis, vel quoconque ex alio principio contra inclinationem non cogente oritur, simplex necessitas vocatur. Necessitati opponitur libertas naturæ, seu immunitas a necessitate; ac coactioni quidem, & violentiæ spontaneitas, seu facultas agendi ex intrinseca determinatione citra vim externam: necessitati simplici vero libertas indifferentia, quæ est facultas mentis intellectivæ positæ omnibus ad agendum requisitis se determinandi, vel non determinandi, sive, ut alii aiunt, agendi, vel non agendi; estque hæc libertas contradictionis, quia respicit contradictionis, actionem, vel omissionem actionis; facultas vero mentis positæ omnibus requisitis se determinandi ad alterutrum ex contrariis e. g. amorem, vel odium;

vel

vel ex diversis e.g. ad lectionem , studium , ambulacionem , nuncupatur *libertas contrarietatis* , vel *diversitatis* , aut specificationis. Ea , ad quæ mens determinare se potest positis omnibus requisitis , nempe actio , vel omission eiusdem , vel actio contraria , aut diversa apte dicuntur *extrema libertatis* , quia inter illa mens seu media versatur , ita , ut ad hanc illamve partem ipsa se possit convertere. *Libertas in actu primo remoto* est ipsa voluntas , uti potestate eligendi unum præ alio , seseque determinandi pollet. *Libertas in actu primo proximo* est eadem voluntas omnibus ad agendum , vel non agendum requisitis instructa , vi quorum est proxime expedita ad utrumlibet , non , ut ea possit simul coniungere , e.g. agere eodem tempore , & non agere , vel eligere contraria , sed ut alterutrum ex utroque perinde queat eligere. Talia requisita , quæ actum primum proximum constituent præter ipsam voluntatem sunt , 1. Cognitio prævia boni , vel mali , seu motivum. 2. Adplicatio divinæ omnipotentiaz , sive omne id , quod Dei omnipotentia conferre debet , ut causa creata convenienter naturæ suæ possit agere. 3. Iudicium indifferens , sive talis rei cognitio , ut deliberatio habeat locum , neque tota mentis attentio necessario in obiecto sigatur. 4. Absentia omnis impedimenti , aut principii cuiuscunque mentem determinantis ad unum ; quid præterea ad actus liberos salutares requiratur , Theologis explicandum relinquimus.

Spontaneitas rebus quoque inanimis aliquando tribuitur ; dicimus enim : sponte lapis cadit , si obstaculum removetur : maxime ea tribuitur bestiis ; canis enim proiectum bolum sponte arripit , et si libertate careat . Qui præveniente animi perturbatione agit quidquam sine deliberatione , sponte & maxima inclinatione , ac propensione agit , non item liber , quia in his adiunctis , seu posito hoc actu primo proximo non potest non agere . Coactio ne cadit quidem in mentem intellectivam ; quia fieri non potest , ut mens volens nolit , aut nolens velit : cogi potest homo ad actus externos ; non autem mens , ut velit eam externam actionem , ad quamvis externa compellitur ; hinc nequit iuste externus actus vocari imperatus , quandiu mens eundem non vult ; necessario igitur libera est a coactione tum quoad actus elicitos , tum imperatos . Improprie vulgo dicimus , cogi quempiam in

T

tor.

tomentorum ad confessionem sceleris. Reipsa, quæ ob tormenta fatetur scelus, ipse vult, & eligit confessionem seu medium finiendis doloribus necessarium, vel opportunum. Non igitur omne voluntarium est liberum; at quod liberum, id voluntarium. Hæc libertas a necessitate, cuius notionem, & requisita exposuimus, libertas indifferentæ nuncupatur, quia positis iam omnibus requisitis mens necdum determinata est ad unum potius, quam aliud, sed ad utrumlibet indifferentes est, donec ipsa tollat hanc indeterminationem, & indifferentiam ipso actu, vel exercitio, quod actus secundus dicitur. Eadem dicitur libertas electionis, quia mens in his adiunctis ex pluribus possibilibus, quæ in eius potestate sunt, adsumere unum potest relatio altero; quæ est genuina electionis notio; ubi enim est determinatio ad unum, locum non habet electio; ob eandem causam vocatur facultas suorum actuum domina, quia nulli determinationi subiacet, præterquam sive. Hinc S. Thomas I. P. Q. 82, Art. 1. ad 3. ait: „Sumus domini nostrorum „actuum, secundum quod possumus hoc, vel illud eligere. „Electio autem, ut idem ait L. 2. q. 13. Art. 2. est respe- „ctu plurium, quæ eligi possunt; & ideo in his, quæ sunt „penitus determinata ad unum, electio non habet locum. „; Dein I. P. q. 83. Art. 4. Liberum arbitrium nihil est, quam „vis electiva; & Art. 3. Ex hoc enim liberi arbitrii esse „dicimur, quod possumus unum recipere, altero recusato.

§. XXIII.

Propositio. Menti Humanæ competit libertas a necessitate, eo, quo exposuimus, sensu. Prob.

I. Ex sensu intimo cuivis, qui paullum modo ad actiones mentis suæ reflexit, perspicuum est, se positis iam omnibus ad agendum requisitis posse æque velle, ac non velle, determinare se, aut non determinare ad agendum, idque si quis neget, vel in dubium vocet, ipso facto demonstrari potest. Nec vero cogitare nos, aut vivere, sensu intimo magis percipimus, quam nos hac indifferentia electionis, ac libertate a necessitate præditos esse.

II. Deliberationes, obiurgationes, exhortationes, laudes, vituperia, præmia, supplicia, leges &c. quæ recte, sapienterque in usu sunt apud homines, apertissime requirunt libertatem indifferentæ, vi cuius actiones ita sunt in potestate nostra, ut eas pro arbitrio ponere, aut

aut non ponere possumus. Quis enim deliberat de eo, quod non potest fieri, aut fit necessario e. g. an velit, vel non velit crescere quoad staturam? quis recte exhortatur claudum, ne nutante gressu incedat, vel militi vulnere prostrato exprobrat, quod hostem non persequatur; quis eum laudat, quod non fugiat? Si necessario quidvis fit, non maiore laude dignus erit vir probus, quam improbus, cum uterque faciat, & omittat, quod non potest non facere, aut non omittere? Posita necessitate actionum omne scelus excusationem, nullaque virtus meritum habet, cum actio agenti non sit imputabilis. Legum, ac præmiorum, vel suppliciorum finis adæquatus non est in futurum duntaxat prospicere, & homines ad bonum impellere, vel abstergere a malo; sed ob præteritas quoque actiones condignum præmium, aut supplicium rependere; id & testimonium bonæ, & remorsus malæ conscientiæ apud omnes homines ratione utentes, qui non penitus obbrutuerunt, indicat: Id iustitia vindicativa, quæ actus præteritos respicit, ipsa dictante ratione postulat: Id exempla comprobant eorum, qui ob admisum scelus clam omnibus pœna, & ipsa adeo morte affecti sunt. Suppicia non modo terrori sunt aliis, ne peccent, sed satisfactionem continent ob patratum scelus; quemadmodum grati animi testificatio non tantum imprecationem novi beneficii respicit, sed potius accepti beneficii memoriam, atque officium palam facit.

III. Unicum discrimin, sed idem palmare inter causas necessarias, ac liberas in eo consistit, quod illæ possitis omnibus requisitis non possint non agere: nec lapis cedit, nisi obstacula remota sint, & potentia proxima ponatur: neque ignis accedit, nisi possitis omnibus requisitis, ac dispositionibus: Bestiae non nisi factis certis impressionibus ad adipetendum, vel fugiendum abripiuntur; & universe potentiae, quas necessarias vocamus, possitis omnibus requisitis, necessario, & semper agunt, & quamprimum omnia requisita sunt posita, & quanto tempore, & quantis possunt viribus, agunt; neque omnino ullam ideam potentiae liberæ nobis præbent; quam duntaxat experientia domestica, & reflexio ad actiones nostræ mentis nobis ingerunt, qua discimus, eam esse mentis nostræ in suas actiones potestatem, ut ope solius cogitationis suscipere actionem, omittere, continuare,

abrumperet, vires nostras magis, minusve intendere, praesentes ideas intueri, vel ab iis attentionem avertere, redeuntes iterato repellere valeamus. Quam ob rem nisi quis conscientiae suae refragari, & studiose, atque impudentissime mentiri velit, hanc libertatem indifferentiae menti humanae adiudicet, necesse est.

§. XXIV.

SATISFIT ARGUMENTIS OPPOSITIS.

I. Fieri potest, ut quis decipiatur sensu intimo, sequere liberum putet, et si agat necessario; hoc modo decipiuntur, qui ex sensu intimo probant, animam nostram vere agere in corpus, aut toto corpore diffusam esse; Ergo sensus intimus non est idoneum veritatis criterium. R. d. a. Fieri potest, ut quis sensu intimo decipiatur, hoc est, ut aliquis falso putet, se experiri quidquam sensu intimo, quod re ipsa non experitur, c. a: fieri potest, ut, si recte intelligat, quid sit sensus intimus, atque ad eum attendat, nihilominus decipiatur, n. a, &c. Sensu intimo cognoscimus ea, quae intra nos ipsos intus in animo contingunt; atqui id contingit in animo nostro, ut posito iam toto actu primo nondum actio detur, nisi mens ad eam, cogitationem suam adiiciat, eamque eligat, vel decernat: ut proposito quoconque motivo attentionem possimus alio transferre, vel ad considerandum prius motivum redire: ut ipsa mens non modo velit, sed propria determinatione, ac vi velit, & ita velit, ut omittere volitionem possit: ut appetitio vel inclinatio-quæcunque tamdiu quoad executionem maneat suspensa, donec mens eam sequi, vel non sequi decernat; Hi sunt actus immanentes animi: hos reflexione facta mens in se cognoscit, eaque perspicuitate, & certitudine cognoscit, ut absolute falli non possit, sicut eadem absoluta certitudine, & evidentia cognoscit, se cogitare, vel dubitare, & vivere. Motus in corpore effectus non est actus immanens animæ, multo minus existentia eius in toto corpore; haec igitur sub sensum intimum non cadunt; quique ea sensui intimo adscribit, vitio subreptionis decipitur, id est, falso putat, se experiri, quod re ipsa minime experitur.

II. Siquid ens externum volitionem nobis imprimesset, etiam tum esset in mente nostra volitio, & volitionis conscientia-

Scientia intima; & tamen mens nostra eo casu ageret necessario: Ergo necessitas agendi cum sensu intimo volitionis coniungi potest. R. N. a. *Sensus intimus non tantum in eo consistit, quod sentiamus, nos velle quoquo modo, sed quod ita velle nos sentiamus, ut volitio ab anima proprio delectu ac propria determinatione fiat, & ita fiat, ut in iisdem adiunctis perinde non fieri, & omitti posset.* Talis conscientia locum non haberet, si volitio aliunde imprimeretur, aut mens quavis necessitate ageretur. Experimur certe manifestum discrimen inter propensiones, & inclinationes naturales ad iram, amorem &c. quæ non sunt in potestate nostra, & inter liberas volitiones, seu consensum, vel diffensum voluntatis iis inclinationibus praestitum. *Siquis fallente vestigio labatur, lapsuque animadvertat, vel incitato per prærupta cursu motum sistere cogitet, perspicue agnoscit, id non ita in potestate sua esse, ac dum nullo abreptus eiusmodi impetu gressum ad dextram, vel levam deflectere potest.* Quapropter falso, & inepte, ut semper, Spinozza ait, lapidem quoque, si moveri se cogitaret, liberum se esse opinatum. Quid? inquiunt, si fores cubiculi, in quo quis versatur, tacite obsercentur; is liberum se putat, ut pro arbitrio manere possit, vel egredi; igitur conscientia intima cum necessitate coniungitur. R. Distinguenda est libertas ad actus internos, seu ad volendum (quæ sola datur in ista hypothesi) a libertate ad actus externos, qui non modo necessitatibus, sed etiam coactioni sublacent.

III. *Fieri potest, ut Deus posito actu primo proximo neget concursum ad alterutrum, e.g. ad volitionem; hoc casu nolitio effet necessaria, & tamen libera nobis adpareret.* R. d. a. Fieri hoc potest ita, ut sentiremus actum primum proximum mutari, præsertim si saepius, aut constanter contingere, c. c. ut istuc non sentiremus, sed nos liberos esse constanter putaremus, n. a. Quamdiu ad motivata impellentia, quam absterrentia libere possum attendere (id quod sensu intimo exploratissimum est,) tamdiu in negotio libertatis, quod totum constat actibus immanentibus, nihil turbatur; si vero ea attendendi facultas tolleretur, & attentio aliena determinatione sic figeretur in uno, ut transferri ad aliud non posset, tum id, præsertim si saepius contingere, necessario animadvertere deberem.

IV. Bestiæ, et si libertate careant, tamen præmio adficiuntur & poena: 2. Occidere nobis licet hominem furiosum in nos irruentem, si alia evadendi via nobis non suppetit; ut proin pœnam det homo, et si necessitate peccet. 3. Amor beatorum in celo, et si necessarius sit, tamen honestus est, & laude dignus; igitur sine libertate indifferentæ honestas moralis concipi potest. 4. Leges, præmia, ac supplicia consti-tuuntur, ut homines moraliter necessitentur ad faciendum bonum, fugiendumque malum. 5. Posita fatali necessitate omnium actionum ipsa constitutio legum, præmiorum, & suppliciorum est necessaria, & ad inmutabilem caussarum, & eventuum seriem pertinet: ergo ex legibus, præmiis & suppliciis non concluditur libertas. R. ad 1. Bestiæ adficiuntur præmio & supplicio vere ac proprie tali, quod ob actus præteritos, & ex iustitia vindicativa imponitur. n. impropie tali, ut impressis quibusdam speciebus deinceps determinentur ad agendum quidquam, vel omittendum c. Nemo sanus neci dat bestiam, ut actum iustitiae exerceat, & ob præteritos actus pœnam, & vindictam sumat. Ad 2. cædes hominis furiosi non pœnæ rationem habet, sed medii se se defendendi, & gravius impendens malum aver-tendi. Ad 3. Amor beatorum est honestus obiective, quatenus maxime convenit menti intellectivæ veram felicitatem adpetenti: non autem formaliter honestus est ratione meriti; cum enim omitti haud possit, nequit is imputari ad meritum, cuius idea non nisi ad actiones liberas refertur. Ad 4. Leges &c. imponunt necessitatem moralem agendi, sive obligationem, qua quis, nisi miser esse velit, adstringitur ad observationem legis; non autem imponunt necessitatem in genere naturæ, uti fit in bestiis factis impressionibus; quapropter ea necessitas moralis, sive obligatio cum libertate naturæ minime pugnat, quod vel experientia, ac frequens legum trans-gressio palam facit. Ad 5. quod constitutio legum, ac præmiorum &c. nulla necessitate fiat, satis patet sensu intimo, ipsaque mutatione, ac difformitate plurimarum. Sed quomodo cunque fiat illa constitutio, quando ex le-gibus, præmiis, ac suppliciis constitutis argumentum pro libertate deducitur, illud duntaxat sumitur: eas leges iuste, sapienterque constitutas esse, & pœnas iuste, recte-que infligi. Id quidem negare haud quisquam audebit; atqui nec leges, nec pœnæ infictaæ forent iustæ, ratio-nique

nique conformes, nisi actiones hominum effent liberæ; id ostendimus in prob. 2da.

V. Homines iisdem adiunctis, & propositis iisdem motivis operantur eodem modo, ac uniformiter; Nam ambitio, avaritia, amor proprii emolumenti, vanitas, private amicitia, voluptas sensuum hoc etiam a quo causa impulsiva, & elateres sunt humanarum actionum, uti fuere iam inde a mundi origine; Ergo, sicut in natura corporea ex uniformitate naturalium actionum infertur necessitas agendi in naturalibus causis; ita ex uniformitate humanarum actionum eadem operandi necessitas in hominibus colligi potest. R. Homines uniformiter operantur, eodemque modo in iisdem adiunctis, si spectetur fortassis sola inclinatio appetitus, quæ libera non est: si actiones considerentur duntaxat secundum ideas abstractas omissis circumstantiis singularibus: si maior duntaxat actionum pars, & aliae etiæ pauciores, tamen innumerables non attendantur, c. uniformiter operantur eo modo, quo id fit in causis naturalibus, vel ut coniectura fieri possit de necessitate actionum, n. Omnes homines generatim appetunt bonum, ac fugiunt malum, idque vi naturæ, non electio- nis: in delectu autem bonorum, vel modo, quo appetunt, maxima est diversitas, quanta esse potest, cum circa pauca bona datur optio. Alii bona sensuum, at dispari modo, inæquali intentione appetitus, nec constanter, & omni tempore, alii honestatem eadem difformitate sequuntur: omnes utuntur cibo, potu, somno; at summa diverlitate in ipso usu, quatenus a sola libertate pendet. Humanæ actiones, uti non existunt abstracte, sic neque abstracte, & secundum notas generales similes, spectande sunt, verum secundum singularia adiuncta, in quibus summa etiam simillimarum actionum difformitas est; alias eandem rem magis, alias minus, alias ob hoc, alias ob aliud motivum, aliumve finem, alias saepius, alias rarius appetit, & sequitur; nec citra iniuriam plurimorum virtutis amantium dici potest, omnes homines appetitum sensuum sequi, vel ambitione, vanitate, avaritia, amore proprii emolumenti &c. duci; verbo, nec unicus casus ostendi potest, in quibus existente pugna appetitus sensitivi, & rationalis omnes homines uniformiter operantur, quemadmodum positis iisdem adiunctis idem eventus in natura corporea sequitur: nam corpus, si

labi potest versus centrum , semper labitur , & ignis rite applicatus aptæ materiæ semper accendit.

VI. *Diversitas actionum ex sola indolis , & habituum diversitate oritur.* R. Aliquando id verum esse aio ; semper autem , omniq[ue] in casu , nego ; ipsa indoles , ac ipsi etiam habitus magnam partem dominio , ac libertati mentis subiacent ; (§. XXI.) saepe cum homines dispari modo operantur , adiuncta externa admodum similia sunt ; unde igitur constat , interna adiuncta , sive animi habitum esse dissimilia ? vel si tanta est indolis , & habituum animi diversitas , quomodo uniformitas humanarum actionum iactari , earumque necessitas inferri potest ? Exemplum , quod Augustinus commemorat L. XII. de civit. Dei c. 6. & quo Theologi ob alium finem saepe utuntur , frequentissime inter homines occurrit : *Si duo aequaliter affecti animo , & corpore videant unius corporis pulcritudinem , qua visa unus eorum ad illicite perfruendum moveatur ; alter in voluntate pudica stabilis perseveret ; - - - quid aliud adparet , nisi unum voluisse , alterum noluisse a castitate deficere ? Quae est igitur uniformitas actionum , aut dissimilitas indolis , & habituum , quam fingunt nonnulli , at comprobare omnino nequeunt ?*

VII. *Si nulla daretur uniformitas humanarum actionum , fieri non posset , ut experientia duce formarentur regulæ practicæ de futuris hominum actionibus ; atqui formantur eiusmodi regulæ a senibus , Politicis , Philosophis moralibus , perinde ac ab agricolis diu versatis in suo opere de cultura terræ.* R. De futuris hominum actionibus nullæ aliae regulæ formari possunt , nisi ut indoles , & inclinatio tum nationum , tum ætatum , tum individuorum spectetur ; dein in casibus singularibus circumstantiæ , rationes , ac fines explorentur ; ex quibus dubiæ quædam regulæ , seu potius conjecturæ probabilitatis practicæ colligi possunt . Qui de quovis individuo certæ nationis , ætatis , sexus , conditionis omnes timiles actiones expectare , ac prædicere aut præsumere vellet , quas majori etiam parti familiares esse novit , is non modo temerarius , sed stultus haberetur a quovis sapiente viro.

Hattenus disceptatum est contra apertos libertatis hostes ; neque ea admodum laboriosa , aut dubia dimicatio erat . Maiore ingenio , atque acumine opus est , dum contra Leibnitia-

nitianos agitur, qui principium illud suum rationis sufficientis, quo utramque paginam implent, ultra iustos limites extendentes admodum periculosa libertati divinae & humanae insidias struunt; Ea enim, nisi caveamus, opinionis eorumdem consequitio erit, ut Dei aequa, ac hominum actiones ineluctabili, atque insuperabili fato subiiciantur. Neque tamen iidem de pravitate animi (boni enim viri sunt, & veritatis amantes) sed de errore arguendi sunt. Agam hoc loco de hominum libertate; quæ ad Dei actiones pertinent, *Theologia Naturalis* sibi vendicat.

§. XXV.

Leibnitianorum hæc est sententia: quotiescumque libertas seu divina, seu humana se determinat ad aliquid, ratio sufficiens haberi debet, cur potius ad eligendum quidpiam, quam non eligendum se determinet; quia repugnat, ut determinatio, seu volitio sine ratione sufficiente existat; atqui, aiunt, nulla ratio sufficiens, cur potius se determinet, quam non determinet, excogitari potest, præter repræsentationem boni, quatenus id, quod eligitur, adparet melius, seu magis placet. Hinc negant fieri posse, ut inter bona, quæ ut penitus æqualia proponuntur, fiat electio, nisi pro altero ratio potior, seu prævalens, saltem extrinseca, & levicula, ut WOLFIUS ait, accedat; & quia posita ratione sufficiente ponitur rationatum, fieri non potest, ut in his adiunctis, proposita hac ratione potiore, vel prævalente aliud eligatur, quam quod ea ratio potior, vel prævalens suadet. Ob hanc cauſam displicet ipsis ea libertatis notio, qua mens positis omnibus requiritur ad agendum, & propositis quibusvis motivis, seu rationibus etiam tum indifferentia ad utrumlibet, nempe ad se determinandum, vel non determinandum statuitur; Nam inter omnia requirita ad agendum est repræsentatio boni, vel mali: hæc ratio est sufficiens volitionis: posita ratione sufficiente nulla indifferentia concipi potest, an detur, vel non detur rationatum. Libertas igitur, ut opinantur, rectius dicitur facultas entis intelligentis ex pluribus possibilibus, vel contingentibus sponte eligendi id, quod ipsi maxime placet; vel facultas eligendi id, quod ex repræsentatione bonitatis finis practice intimati maximè placet.

Agimus enim propter finem, qui repræsentatur ut bonus, & quidem in his circumstantiis ut melior, & præferendus. Hæc igitur libertatis notio id involvit: determinatio, seu volitio pendet ex motivo seu ratione potiore, aut prævalente, quam etiam repræsentationem boni, intimationem practicam, iudicium practicum ultimum adpellant.

§. XXVI.

Propositio II. Notio libertatis, qua determinatio, seu volitio ex ratione prævalente, seu potiore pendere statuitur, non est genuina. Prob. Illa notio libertatis genuina non est, quæ vel libertatem tollit, vel progressum in infinitum involvit, vel non omni actui libero competit; talis est ea, quam Leibnitiani adsignant, libertatis notio: igitur genuina non est. Prob. m. vel ratio prævalens, ex qua pendet volitio A, pendet ab actu libero præcedente, vel non pendet; Si ea non pendet ab actu libero præcedente, mens per eam est determinata ad unum, ac proin expers libertatis. Nam si menti liberum non est, ut hæc potius, quam alia ratio ipsi proponatur, & si proposita ratione in his adiunctis, non potest aliud eligere, quam id, quod ratio prævalens dictat, mens nostra antecedenter, id est, ante propriam determinationem est determinata ad unum, & necessario in his adiunctis agit id, ad quod illa ratio inclinat; neque culpandus quisquam, aut laudandus erit, quod egerit id, quod posita ea ratione a suo arbitrio non pendente non agere in his adiunctis non potuit; sed aget bestiarum more, quæ factis certis impressionibus non possunt aliter agere, vel se determinare, quam secundum factas impressiones; imo nulla est causa necessaria, quæ agat, nisi positis omnibus requisitis. Si ergo mens nostra positis omnibus requisitis, & propositis quibuscumque rationibus non est indiferens in his ipsis adiunctis ad se determinandum, haud maiore libertate pollet, quam bestiæ, vel quævis causa necessaria, quia eiusmodi ratione prævalente quæ non pendet ab actu voluntatis, determinatio ad unum, & necessitas infertur simillima illi, qua bruta, & res inanimæ, siquas habent vires motrices internas, rapiuntur ad agendum hoc potius, quam aliud. Perspicuum igitur, atque

atque indubitatum mihi videtur, rationem prævalentem, motivum præponderans, intimationem practicam Leibnianorum sensu acceptam, si ea a prævio actu libero voluntatis non pendeant, libertatem subvertere. Eiusmodi ratio non est in potestate mentis, utrum proponatur *in his adiunctis*, vel non proponatur: eadem si propria est, essentialiter connectitur cum determinatione mentis; quia vi principii contradictionis, id est, absolute, & metaphysice necessarium est, ut posita ratione sufficiente ponatur rationatum: ergo *in his adiunctis* determinatio mentis hæc potius, quam alia adstringitur ad unum: ergo libera non est.

Si autem ea ratio prævalens, ex qua pendet volitus A, iam pendet ab actu libero præcedente B; quæro, an ad hunc actum liberum præcedentem B, prærequiratur alia ratio prævalens, an nulla prærequiratur? si nulla: existet actus liber sine ratione prævalente; consequenter adsignata notio libertatis non competit omni actui libero. Si alia ratio prævalens prærequiritur, &c., ne libertatem tollat, ab alio iterum pendet actu libero prævio; fit progressus in infinitum. Nam pendeat volitus A a ratione prævalente B; hæc ratio prævalens B, ne libertatem tollat, ab actu libero præcedente C; hic actus præcedens C ab alia ratione prævalente D; atque ita porro; quis non videt, nullum rationum, & actu liberorum finem reperiri posse, nisi actus liber sine ratione prævalente admittatur; id quod datam definitionem reddit mancam; vel ratio prævalens non pendens ab actu libero præcedente; id quod libertatem, ut ex primo dilemmate patet, penitus evertit.

Videndum nunc est, quo modo Leibnitiani nostram impugnant argumentationem: dein quomodo suam confirmant sententiam.

§. XXVI.

RESPONSA LEIBNITIANORUM.

I. *Quidam Wolfii Epitomator sic ait: si me talia scribente vir honoratus, cui magnam admodum reverentiam a me deberi certus sum, in conclave meum intrat, abiecto protinus calamo ad eum cum veneratione excipiendo*

dum proprio ; An forte non adest facti mei ratio sufficiens ? an non est , cur hoc potius faciam , quam oppositum ? an ideo necessitate agendi compulsus libertate excidit ? Si homini indigo datur optio eligendi inter donum unius aurei , & unius crucigeri ; quis dubitat , dari rationem sufficientem , cur ad aureum potius , quam crucigerum manus extendat ? An autem necessitate compulsus id facit ? si ex ratione sufficiente manaret necessitas , oportebat eam in utroque exemplo adesse ; non adest ; ergo inde non manat . R. Hæc quidem hominibus , qui intra unius sectas angustias omnem suam continent cogitandi vim , aut adolescentibus iis , qui ultra id , quod ex ore docentis excipiunt , progreedi cogitando non solent , speciosa videri possunt ; re ipsa nulla sunt : Ac mutemus modo paullulum positos casus ; quid ? si ego , cum vir ille honoratus intrat , citra acerbum dolorem pedes commovere haud possim , ut tantundem doloris metus me cohibeat , quantum observantiae leges ad surgendum impellunt ? quæ erit potior ratio tam manifesta , & independens a libera mea determinatione ? certe aut me commovebo , aut officii intermissionem excusabo ; cumque perinde fieri utrumque a me possit ; utrum fiat , unice a voluntate mea pendet . Quid ? si quis hominem egenter , cui moderata cupiditas est , & bona mens , sciscitur , quot nummos habere velit , isque duodecim æque , ac sex nominare possit ; quæ erit sufficiens ratio , ut sex nominet , non quinque , non septem ? an ea ratio in indivisibili sita est necessario ? Siquis optionem det mihi , ut , quot opus est , aut velim , calamos arripiam , quos ad usus præpararem , alia scilicet ratio sufficiens pro tribus , alia pro quatuor , pro quinque calamis alia detur , necesse est ? & si plures æque apti , & præparati præsto sint , alia nempe ratio sufficiens requiritur , ut calatum A , alia , ut calatum B arripiam . Quis unquam satis probabit potiorem leviculam rationem pro uno potius , quam altero non modo adest posse , sed re ipsa adest , & necessario , ut ea absente electio fieri non possit ? Sed poterat Auctor multo luculentiora exempla proferre , ac dicere : Iquo ex tecto videam incidentes tegulas , sane ratio sufficiens adest discedendi ex eo loco , vitandique periculi ; num , si discedo , libertate excido ? si fame , & siti crucior , ratio sufficiens urget su-

fumendi cibi , potusque ; num ergo , qui comedit , & bibit , vel somno se dat statu tempore , propterea libertate se spoliat ? haec quidem non magis favent Leibnitzianis , quam Humio , qui ex uniformitate humanarum actionum necessitatem earundem concludit ; de qua re dictum est §. XXIV. n. V. Quis enim negat , homines non modo motiva , & rationes suas habere in agendo , sed saepe etiam habere & uniformia , & prævalentia motiva , ad quæ vulgo adiicere animum , & uniformiter operari in similibus adiunctis solent , maxime iis in rebus , in quibus appetitus sensitivus , & rationalis ferre conspirant , uti sunt conservatio vitæ , fuga incommodi , quod nihil utilitatis adfert , tranquillitas societatis , & fama viri boni , honesti , ac civilis ; vel in iis , quæ mediorum instar sunt ad eiusmodi fines adsequendos ; nam amore finis e. g. vitæ , tranquillitatis , famæ &c. semel concepto amor , vel electio mediorum ad eum finem necessariorum non concipi quoque non potest . Hinc ea , quæ consuetudine , & consensu hominum , inter quos degimns , stabilita sunt , uti humanitatis officia , de quibus auctor agit , ceu media tranquillitatis , aut famæ conservandæ , admodum uniformiter sequuntur homines , cum præfertim nulla contraria ratio absterreat , & quisque contemtum eorum fugiat , quibuscum communitas est ipfi , & vitæ societas , ut non raro malint homines famem , sitimque ferre , & somno resistere , quam in urbanitatis leges peccare . Si ex hac operandi consuetudine , & uniformitate nulla necessitas legitime concluditur , neque pro principio rationis sufficientis quidquam confici potest . Sed pressius respondendum est : *In positis casibus datur ratio sufficiens , ac prævalens : Et tamen nulla datur necessitas : sequor rationem potiorem ; Et tamen libere ago : ergo ratio sufficiens non obest libertati : si enim in uno casu non obest , nec in aliis oberit.* R. d. a. Datur ratio prævalens , nulla autem datur necessitas , si ponitur , mentem etiam posita ratione prævalente in iisdem adiunctis posse non agere , & pro arbitrio fine alia ratione posse attentionem ab ea avertere , transferre ad aliud , idque etiam eligere , c. a. si istuc non dicitur , uti a Leibnitianis dici non potest , quia polita ratione sufficiente necessario , & vi contradictionis ponitur rationatum . n. a , & c. Sequi rationem præ-

prævalentem per se esse non obest libertati, uti nec prudenter eligere libertati electionis obest; at adfirmare, eam esse mentis proprietatem, ut in electione a motivo potiore naturaliter pendeat, aliudque agere haud possit, quam quod ratio potior dictat, istuc certe libertatem tollit.

II. *Si datur ratio sufficiens agendi A potius, quam B; non datur quidem actu in mente ratio sufficiens agendi B potius, quam A; posset tamen dari, si anima vellet se applicare ad alia in obiecto consideranda.* Similiter Baumeisterus inquit: „Concedo equidem, quod anima possit omnibus ad agendum requisitis posse agere contraria, sed si contraria motiva acceperint. „ Ergo posita etiam ratione potiore manet potentia non agendi, consequenter est libertas. R. c. a. n. c. quæro: an posita ratione prævalente in his ipsis adiunctis potest anima pro arbitrio, & sine alia ratione prævalente velle, ut se applicet ad alia in obiecto consideranda, vel istuc velle in his adiunctis non potest? si primum, dabitur volitio sine ratione prævalente, neque iam principium rationis sufficientis ad liberas actiones sensu Leibnitianorum pertinet; si alterum: non datur potentia proxima non agendi in his adiunctis, sed remota, qualis ad libertatem haud sufficit. Qui repentinis & indeliberatis motibus agitur, pariter potentiam remotam non agendi habet, si nempe absint ii motus; sed quid istuc ad libertatem confert, si, ut in his adiunctis absint, efficere non potest? Sine dubio admittendum est, posita quavis ratione prævalente, quæ cum libertate conciliari possit, posse animam velle ad alia consideranda se esse applicare, attentio ab intuitu illius avertere, ad oppositum transferre; at in hisce actibus pro potestate sua sine alia ratione prævalente mens agit; ut adeo illa ratio prævalens cum idea rationis sufficientis minime conveniat, quia posita ratione prævalente potest actio non poni: posita autem ratione sufficiente non potest non ponere rationatum.

III. *Libertas agendi, eligendique inter bona æqualia, vel inæqualia in eo sita est, ut quis consultare, deliberare, novas rationes, & nova motiva conquirere, atque illud deinde amplecti posse, pro quo maior ratio pugnat; ergo salva libertate usus principii rationis sufficientis retineri potest.*

R.

R. c. a. n. c. Sola deliberatio prævia secundum principia Leibnitianorum libertati explicandæ non sufficit. Si enim ea a libera volitione antecedente non pendet, erit neceſſaria, & quia ex illa pariter sequitur ratio maior, vel prævalens, ex hac autem volitio, perspicuum est, hanc volitionem non esse liberam, sed necessariam; per deliberationem enim non liberam determinatur ratio prævalens pariter non libera, per hanc volitio: igitur mens est determinata ad unum. Si autem ea prævia deliberatio a libera volitione antecedente pendet; prior quæſtio redit: vel enim hæc antecedens volitio aliam prærequirit deliberationem, & rationem potiorem: atque hæc, ne libertati obſit, aliam volitionem antecedentem; series infinita rationum, vel deliberationum, & volitionum obtinetur, quod absurdum est; si vero ea antecedens volitio in sola potestate est animæ, nullaque ratione potiore eget, habebitur denuo volitio libera sine ratione potiore. Supra indicavi, attentionem, deliberationem in arbitrio mentis esse, neque per ſeſe motivo prævalente indigere. At enim quemadmodum mens noſtra ſine ſpecie maioriſ boni ſeſe determinare potest, ut attentionem huc illuc transferat, in uno figat, ab altero avertat; ſic eadem pro ſuo arbitrio ſine ſpecie maioriſ boni, vel ſine ratione prævalente determinare ſe poterit ad obiectum, quod ut bonum repræſentatur, immediate volendum, eaque deliberatio ad electionem non qua liberam, ſed qua prudentem, ſi res gravior agitur, neceſſaria eſt; id quod experientia conſirmat; homines enim vulgo nimis præcipitanter, ac temere ad agendum proruunt, neque deliberationem ſemper adhibent momento rei proportionatam.

IV. *Positis motivis ipſa voluntas ſe determinat, ipſa agit: ergo libera manet.* R. c. a. d. c. libera manet ſecondum hæc principia a coactione, c. c. libera manet a neceſſitate. n.c. Animæ quoque belluarum positis imprefionibus ipſæ ſe determinant, idque etiam mens noſtra in motibus indeliberatis facit; nec tamn alia in his libertas habetur, niſi a coactione, & vi externa, ſive spontaneitas. Si quæras, quomodo motivæ, quæ physice non agunt in animam, eit̄ libertatem tollant; R. Non ſola motivorum repræſentatio in ſe libertati obſit; ſed ea proprietas ſive ea determinatio, quæ men-

ti

ti humanae adfingitur, sequendi rationem potiorem, illa inquam, cum libertate conciliari nequit.

V. *Ratio sufficiens solum inducit veritatem determinatam, hypothetice, non absolute necessariam, ut nempe determinate verum sit: actio ponetur, si ponitur eius ratio sufficiens: igitur libertati non officit.* R. d. a. inducitur veritas determinata, hypothetice, non absolute necessaria, quæ tamen necessitas est antecedens, & opposita libertati, c. a. quæ hypothetica necessitas conciliari queat cum libertate indifferentiæ, n. a. & c. Evolvendæ hic sunt notiones quædam. *Necessitas absoluta ex ipsa rerum natura, & essentia oritur; estque absolute necessarium, cuius oppositum intrinsecus repugnat.* *Necessitas hypothetica aliunde derivatur; estque necessarium hypothetice, cuius oppositum non nisi posita quadam conditione repugnat.* Hoc modo necessarii sunt eventus naturæ potitis certis viribus, ac legibus, quibus tamen potentia divina per miraculum refragari potest. Hæc igitur necessitas hypothetica absolutam contingentiam non tollit; ut lapis soli æstivo expositus calefiat, hypothetice necessarium, idem tamen absolute contingens est, quia calor non nisi ex hypothesi, & quidem ita ineſt, ut eum non inesse lapidi in se considerato, non repugnet. At enim quis dicet, non aliam in actionibus liberis, quam in eventibus naturæ contingentiam inesſie? quapropter & necessitas hypothetica, & contingentia porro subdividenda est, ut vocibus distinguantur præsertim in causia tam gravi ea, quæ re differunt. *Necessitas hypothetica antecedens* dicitur, quando conditio, ex qua necessitas oritur, ab ente intelligente, quod necessitatem subit, impediti, vel evitari nequit. Eiusmodi necessitas certe obediit libertati, tollitque potentiam proximam non agendi, uti patet in motibus indeliberatis concupiscentiæ. Eadem oritur ex principio rationis sufficientis sensu Leibnitzianorum accepto, si mens propositis motivis ab eius arbitrio non pendentibus non potest in his adiunctis non agere, ad quod ea motiva inclinant. *Necessitas hypothetica consequens*, si conditio, ex qua necessitas oritur, ab ente intelligente, quod necessitatem subit, impediti, vel evitari potest. Est igitur antecedens necessitas, vel consequens, prout conditio, ex qua illa oritur, antecedit, vel con-

se-

sequitur liberam determinationem entis intelligentis, quod necessario quidquam agere dicitur. Hac divisione & Theologi, & plerique Philosophi, quorum præconceptæ opinioni ea non obest, utuntur. Ipse Anselmus L. II. cur Deus homo. c. 18. ait : *Est præcedens necessitas, quæ cauſa est, cur res fit; & est necessitas consequens, quam facit res.* Nihil adeo contingens est, & ex-pers necessitatis, ut ex hypothesi, quod fit, non sit necessario, quia idem simul esse, & non esse, non potest. Porro ut contingentia actuum liberorum a contingentia naturalium eventuum segregetur; *contingens simpliciter* adpellant, quod procedit a cauſa libera, seu tali, quæ positis omnibus ad agendum requisitis se determinare ad agendum, vel non determinare potest: *contingens secundum quid*, quod a cauſa necessaria procedit, sic, ut divinitus fieri possit oppositum.

Hæc sunt fere responsa Leibnitianorum, quibus frustra, nisi vehementer fallor, argumentationem superius positam infringere conantur. Supereft, ut argumenta audiamus, quibus adducti principium illud suum ad libertatem mentium intellectivarum extendunt.

§. XXVII.

ARGUMENTA LEIBNITIANORUM.

Pro

Principio rationis sufficientis in negotio libertatis.

I. *Nihil est sine ratione sufficiente: principium est generale, quod probatione non egit; neque restringi debet, cum latissime pateat; ergo nec voluntas libera agit sine ratione sufficiente.* R. d. a. Est id principium generale, quod tamen adcommodate ad rem, de qua agitur, explicandum est, c. a, quod eodem sensu ad res maxime differentes adiplicari potest, n. a. & c. De actionibus externis, vel quibusunque imperatis (§. XX. n. 6.) nulla controversia est; hæc enim rationem sufficientem habent, quam Leibnitiani postulant; lis tota pertinet ad actiones immediate liberas, sive ad volitiones mentis intellectivæ. Si iam queritur, cur volitio libera A existat; responderi debet, quia ea a mente intellectiva, quæ facultate pollet sese determinandi posita est; atque ita redditur ratio sufficiens physica, sive causia, aut principium existentia vo-

litionis. Si porro quæritur , cur a mente intellectiva potius volitio A , quam volitio B posita sit , & cur una præ alia ; hic iam ratio sufficiensphysica non quæritur , sed moralis , aut finalis , quæ quidem generice sumta necessaria est , ut mens agere possit (quia nihil volitum , nisi cognitum) non , ut actu agat unum præ alio. Sicut igitur in genere naturæ , & caussarum physicarum nihil est sine ratione sufficiente , sic tamen , ut ens quodvis , quod ab alio pendet , rationem , & caussam a priori habeat : id vero Ens , quod independens est , & a se , rationem , & caussam a priori non habeat , eo ipso quia est a se , & independens ; sic in genere caussarum moralium actiones mentis intellectivæ , quæ necessariæ sunt , rationem habent a priori : quæ sunt liberæ , rationem moralem a priori non habent , secus liberæ non essent , quia talis ratio a priori necessario connecteretur cum actione , eiusque libertatem tolleret. Vedit istuc **TULLIUS L.** de Fato ita differens : *Ad animorum motus voluntarios non est requirenda caussa : motus enim voluntarius eam naturam in se continet , ut sit in nostra potestate , nobisque pareat: nec id sine caussa ; eius enim rei caussa ipsa natura est.* Quapropter cum negamus , relate ad liberam volitionem motivum quocunque rationem a priori , & antecedenter ad determinationem mentis dici posse , non tam principium , quam principii huius expositionem improvide factam a Leibnitianis restringimus . Si ratio sufficiens ea est , quacum connectitur rationatum , ita , ut non sit ratio sufficiens , nisi connexa sit cum ratiocinato ; nullum motivum liberam determinationem antecedens , & in se spectatum adpellari potest ratio sufficiens eiusdem determinationis ; quia posito quoctunque motivo potest non dari rationatum , seu volitio libera. Si vero motivum non in se tantum spectetur , sed ut coniunctum cum determinatione libera , id per me dicatur ratio sufficiens ; modo admittatur , id ita coniunctum esse cum libera determinatione , ut posito eodem actu primo proximo , positis iisdem requisitis potuisset non coniungi ; neque queri potest , cur voluntas id motivum cum sua determinatione potius coniungat , quam non coniungat ; si enim eius rei daretur ratio a priori , determinatio libera careret omnino ratione sufficiente possibilis , sive effientia actionis liberæ .

II. *Si motivum non est ratio a priori volitionis, talis volitio erit casus purus, & absolutus, uti declinatio atomorum in spatio inani Epicuri; id vero absurdum est, & instar monstri.* R. 1. Si motivum est ratio a priori volitionis, omnia insuperabili fato subiacent, uti ex primo probationis membro intelligitur, & uberior declarabitur in Theolog. Nat. 2, Volitio caussam physicam habet, nec ponitur sine motivo; id satis est ad casum excludendum; qui aliud præterea postulant, id probent, non pro arbitrio surrant. Secus dicemus, eos petere principium.

III. *Absurdum est dicere: volo, quia volo; id vero dicendum est, si motivum non est ratio sufficiens volitionis.* R. Nego, id absurdum esse, si recte intenligatur; idem enim exprimitur vulgato dicto, atque in ipso naturæ sensu fundato: stat pro ratione voluntas. Volo igitur, quia volo, id est, quia electionem boni in potestate mea habeo. Si inter ova simillima unum præ alio arripiam, vel ad significandam incognitam quantitatem literam x præ y adsumam; quæro, quæ est ratio a volitione, & potestate mentis distincta? dicunt: est aliqua ratio, et si incognita. Sed quid absurdius, quam velle ob rationem incognitam?

IV. *Dum voluntas se determinat ad unum præ alio, re ipsa unum præfert alteri: ergo vel habet rationem potiorum, vel caret omni motivo præferendi.* R. d. a. unum præfert alteri exercite, sive ipso exercitio, & actu suo, dum ad unum attendit, idque arripit, alterum relinquit, vel negligit; c. a: unum præfert semper signate, ut aiunt, sive ex prævio iudicio: hoc est melius altero, n. a, &c. Attentio ad unum præ alio in liberrima potestate mentis est, nec ratione potiori eget. Neque si deest ratio potior, propterea omnis ratio, vel motivum deest; Si enim ovum C æque bonum est, ac ovum A, non cessat esse bonum, & ob eam præcise caussam, quod unum fit æque adpetibile, ac alterum, neutrum fit minus adpetibile; igitur qui in concursu plurium æqualium bonorum alterum adprehendit, alterum relinquit, non agit sine repræsentatione boni, id est, sine motivo. Cæterum hæ voces: præferre: hoc placet, non semper rationem præponderantem, sed solum dominium mentis sæpe denotant. Quæ-

propter hæc vocula, *placet*, quam nonnulli Leibnitiani definitioni libertatis inferunt, æquivoca est; Si enim ea refertur ad actum intellectus unum alio melius esse iudicantis; quivis necessario, ac semper eligeret id, quod melius esse iudicat; quod tam falsum est, ut nihil magis; siue enim, quod Medea apud Ovidium ait, locum habet: *video meliora, proboque; deteriora sequor.* Si vero ea vox ad appetitum, & voluntatem refertur, nihil concluditur pro ratione prævalente, & sensus definitionis sit iste: libertas est facultas eligendi, vel volendi id, quod quis vult; id quod etiam in actus voluntatis necessarios, & indeliberatos cadit.

V. *Omnem actionem deliberatam antecedit iudicium practicum, quo dilatur, quid in his adiunctis potius agendum sit, quam non agendum: ergo ratio potior, siue prævalens in omni actione deliberata præsto est.* a. p. spectatis omnibus motivis tam impellentibus, quam absterrentibus dari non potest determinatio voluntatis, nisi prius fiat decisio intellectus, siue iudicium practicum ultimum: Ergo. R. d. a. Actionem deliberatam antecedit iudicium practicum tale, quod vel dependet ab actu libero, seu imperio voluntatis, vel si spectatur ut independens a voluntate, non necessario connectitur cum ipsa determinatione, seu actione voluntatis, c. a. actionem antecedit iudicium practicum, quod nec dependet a voluntate, & per se semper connectitur cum determinatione voluntatis, n. a. & c. Duo adnotanda sunt hoc loco; 1. *iudicium practicum ultimum, quo iudicamus: hoc faciendum est in his adiunctis, saepe pendet ab imperio voluntatis*, ut si electio fit inter bona æqualia, vel media æque apta ad finem. Sint enim plures calami in promtu, æque apti ad scribendum; siquod iudicium practicum datur hoc casu, id in potestate mentis est, & ab imperio voluntatis pendet. Dein cum deliberamus de re graviore, vel appetitum pugnam experimur, minime evidenter sunt talia iudicia, vel intimationes practicæ: *hoc in ipsis circumstantiis melius est, ut agam, vel omittam; secus hæsitationem, deliberatio & reciprocatio motivorum absterrentium, & impellentium locum non haberet;* Cum igitur in iudiciis, quorum veritas non evidenter proponitur intellectui, eius adsensus ab imperio voluntatis pendeat (§. XVIII) sequitur manifeste, ut hæc potius iudicia ultima a voluntate, quam voluntate.

voluntas ab iis iudiciis pendeat. 2. *Si iudicium practicum spectatur ut independens a voluntate, id cum determinatione, vel actione voluntatis nunquam necessario connectitur; quia posito quocunque motivo, vel iudicio, attentionem avertere, vel ad motiva absterrentia transferre possumus.* Sed dices: *Si iudicium practicum cum determinatione voluntatis non connectitur, nequit ultimum appellari; quia ultimum est propterea, quia eo posito sequitur determinatio voluntatis: atqui sermo est de iudicio pratico ultimo: ergo quodvis tale iudicium practicum cum determinatione voluntatis connectitur.* R. d. M. non potest ultimum appellari, si præcise in se spectetur, c. M. non potest ultimum appellari ex hypothesi, quod voluntas eo posito se determinet, efficiatque, ut sit ultimum, n. M. & sic d. m. n. c. Facta deliberatione mens nostra pro potestate denique attentionem in uno motivo sigit, idque adprehendit quodam modo, & cum sua determinatione iungit neglectis motivis aliis.

VI. *Siquod tale iudicium fit: hoc melius est: istuc potius, quam aliud fieri oportet hoc tempore; voluntas non potest non se determinare: Ergo necessario connectitur cum determinatione voluntatis.* R. n. a. Etiam id, quod melius adparet, bonum finitum est, nec totam attentionem mentis in se trahit; potest igitur mens determinationem suspendere, imo etiam aliud eligere. Sed, inquiunt, minus bonum in comparatione maioris est malum; malum eligi non potest. R. d. M. minus bonum est malum, hoc est, defectum aliquem continet, & quatenus consequentem maioris boni impedit, est malum comparative c. M. est absolute malum, nullamque habet rationem boni, ob quam adpeti possit, atque eligi, n. M. Defectus bonitatis, qui est in minore bono, omnem rationem boni minime obscurat, vel extinguit. Sicui pauperi unicum dem nummum alteri binos; nihilne bene facio priori? aut num male omnino facio? urgent: *Nulla excogitari potest ratio sufficiens præferendi minus bonum in concursu maioris.* R. d. a. nulla est ratio sufficiens externa, sive in obiecto sic reprezentata, c. a. ipsa voluntas non habet sufficiens motivum eligendi minus bonum, n. a. & c. Voluntas, si minus elitit, id præfert non explicite intendendo prælationem, nec iudicando minus bonum esse maius, vel melius maiore, sed illud volendo, & adprehendendo, al-

terum omittendo. Potest autem minus eligere *primo*, quia maius bonum pariter defectum habet, cum infinitum non sit, nec totam mentis attentionem per se attrahat; *secundo* quia etiam minus bonum est absolute bonum, & adpetibile. Hinc et si inclinatio, vel propensio in id, quod melius adparet, & maiorem voluptatem ciet, non sit libera, præfertim quamdiu attentio in eo figitur; tamen & attentio averti ab eodem potest, idque non eligi.

VII. *Voluntas ad agendum, vel non agendum, indifferens est; ergo determinari debet a principio quodam: atqui nullo alio principio determinari posse intelligitur, nisi a motivo fortiore, seu ratione prævalente; ab hac igitur determinatur.* R. d. a. voluntas est indifferens active, ita, ut vi agendi, seseque determinandi polleat, possitque ipsa omnem indifferientiam, sive suspensionem determinationis tollere. c. a. Est indifferens passive, & inerter corporum inertium more, n. a., & c. Nota, triplicis generis indifferientiam distingui oportere. 1. Alia est *indifferentia attira*, quando aliquid se ipsum determinare, statumque mutare propria determinatione potest. Hæc competit menti nostræ, ut evidens est sensu intimo; *sentit animus se moveri*, inquit Tullius QQ. Tusc. L. I., *quod cum sentit, illud una sentit, se vi sua, non aliena moveri*. Huic indifferentiæ opponitur *passiva*, vi cuius quidpiam impotens est, ac ex se inhabile mutando statui; uti corpora inertia, si in quiete sunt, nec motum propria determinatione inchoare, nec, si aliunde ad motum determinata sint, eum abrumpere possunt. 2. Alia est in mente nostra *indifferentia æquilibrii*, si ea, cum deliberat, in neutram partem magis inclinatur, vel maiore adpetitu incitatatur. Huic opponitur *status præpondi*, si mens nostra in unam magis, quam alteram præpendet partem. Nihilominus hoc etiam casu indifferentiæ electionis manet, seu potestas eligendi tum id, quod magis adpetit, tum quod minus adpetit. 3. Alia denique est *indifferentia positiva*, & in *actu primo*, quæ in ipso actu primo proximo completo sita est, sive in potentia proxime expedita se determinandi, vel non determinandi. Huic opposita est *indifferentia negative sumta*, & in *actu secundo*, quæ est negatio determinacionis a mente faciendæ. Hæc indifferentiæ per ipsam deter-

terminationem mentis, sive per ipsum actum secundum tollitur manente indifferentia positiva; neque enim actus potentiam agendi, nec determinatio potestatem se determinandi tollit. Ex his quidem non paucæ æquivo- cationes solvuntur; quare illud etiam ad hunc locum pertinet, alium esse *statum indifferentiae*, in quo mens nec voluptate, nec molestia adficitur, & in obiecto nec boni, nec mali rationem cognoscit; aliam *libertatem indifferentiae*, & indifferentiam actus primi proximi completi, quæ in eo sita est, ut nulla sit necessaria connexio inter actum primum proximum completum, & actum secundum, possitque in iisdem adiunctis, sive posito eodem actu primo proximo mens se determinare ad agendum, vel non determinare; atque hæc indifferentia actus primi proximi tum in statu æquilibrii, tum in statu præpondii datur, non tamen in statu indifferentiae, in quo mens, cum rationem boni, vel mali non percipiat, omnia ad agendum requisita minime habet.

VIII. *Si proposita bona sunt æqualia, mens in æquilibrio est, & perinde se habet, ac ante omnem boni repræsentationem: ergo se determinare sine motivo præponderante non potest.* R. n. a. Ante omnem repræsentationem boni mens est in statu indifferentiae, quo vel bonitatem rei non percipit, vel non ad se refert; ut ignoret, bona sibi, an mala ea res sit. Differt igitur hic status a statu æquilibrii, quia in hoc, non item illo actum primum proximum habet.

IX. *In libra nulla fit inclinatio, nullus motus, nisi ex alterutra parte sit pondus maius: ergo inclinatio quoque, & determinatio animi non nisi motivo valdiori, seu præponderante fit; quia, ut Tullius ait QQ. Acad. L. 4. Neesse est, ut lancem in libra ponderibus impositis, sic animum perspicuis cedere.* R. c. a. n. c. Voluntas ex se actuosa est, neque motivis, ut libra plumbeis ponderibus trahi debet. Si volitiones, ac nohtiones sic determinantur in anima a motivis, uti a ponderibus inclinationes in libra, utrobique dabitur par agendi necessitas. Tullius loc. cit. addit: *Nam quonodo non potest animal ullum non adpetere id, quod accommodatum ad naturam adparet* (*Græci id omnes id-*

pellant) sic non potest oblatam rem perspicuam non adprobare. Ex quibus verbis patet 1. Intellectus perspicuis rebus necessario adsentitur; in iis vero, quæ incerta sunt, Tullius cohibendam esse adsensionem non uno loco præcipit. 2. quodvis animal id, quod bonum, atque ad naturam adcommodatum est, necessario, & vi naturæ adipetit. At enim, si adipetitio, seu inclinatio ad bonum non est in potestate nostra, certe electio, ac determinatio a solo arbitrio pendet. Quid igitur bilance sua efficiunt Wolfiani? non maiorem adipetitui superiori, ac menti intellectivæ libertatem competere, quam inferiori adipetitui, aut bestiis, nec maiorem libertatem voluntati, quam intellectui? quod perabsurdum est. Quis enim ignorat, intellectum per se potentiam esse necessariam, & necessario adsentiri veritati evidenter propositæ, cum ea sit bonum purum, nullaque falsitate mixtum. At bonum, uti est voluntatis obiectum, cum ratione quadam mali est mixtum, uti quodvis finitum bonum; aut certe quidem, si infinitum est, non clare cognoscitur a nobis in hoc mortali statu. Cæterum bilancis paritate etiam Janseniani utuntur. Sic enim aiunt: bonum agitur ab homine impulsu delectationis cœlestis prævalentis, malum impulsu delectations terrenæ prævalentis: illam delectationem vocant gratiam, hanc vero concupiscentiam; ut adeo, sicut pondus gravius in bilance unam deprimit lancem; sic delectatio maior, seu quæ plures habet movendi gradus, voluntatem inevitabiliter in his adiunctis determinet; quæ est damata ab omnibus Orthodoxis opinio.

Satis de libertate dictum est, sed pro rei dignitate parum. At enim non verborum farragine res conficitur. Si, quæ differuimus, recte comprehensa sint, haud ægre quivis genuinam libertatis notionem animo informabit, ac principia colliget, ex quibus, quid pugnet cum libertate, quid conciliari cum illa possit, adcurate diiudicet. Ac notio libertatis in eo sita est, ut habeatur potentia positis omnibus requisitis, atque in his adiunctis agendi utrumlibet oppositorum, sive potestas se determinandi ad utrumlibet oppositorum, non in sensu-composito, ut aiunt, sive ut opposita eodem tempore possit coniungere, sed in sensu diviso. Qui libertatem adpellant potestatem faciendi, quod quis

*quis vult, & non vult; ambigua utuntur oratione, aut
grave sentiunt; queritur enim, an in potestate mentis sit,
in his ipsis circumstantiis, posita hac representatione boni,
vel mali, velle, aut non velle? si negant, nulla est, quam
in ore habent, libertas; nam & qui motibus necessariis
agitur, facit, quod vult. Libertati a necessitate repugnat*

- 1. Omne id, quod cum uno extremo libertatis infallibili-
ter connectitur, & a voluntate creata impediri non potest.
Hoc enim casu voluntas determinata est ad unum, nec poten-
tiam completam habet ad utrumlibet oppositorum. 2. Quid-
quid coniungi non potest cum potentia proxima omittendi
actum, actum facit necessarium: & quidquid coniungi non
potest cum potentia proxima ponendi actum, omissionem
facit necessariam. 3. Quidquid in omni exercitio libertatis
necessario datur, inimpedibile est vel inevitabile, & simul
essentialiter connexum cum uno extremo libertatis; id
libertatem perimit, quia inducit determinationem ad unum.
4. Libertati, de qua loquimur, non solum obest coactio,
aut vis extrinseca, sed quævis necessitas intrinseca, & anteceden-
s, sive determinatio ad unum, liberam voluntatis
determinationem, vel electionem anteceden-
s, & ab illa
independens; ac quidquid aliam inducit necessitatem, quam
mere consequentem, sive determinationem ad unum ortam
ex libera voluntatis determinatione, sive ex hypothesi libe-
ræ huius determinationis, id libertati a necessitate officit.
Ex hisce principiis, quorum certitudo, atque evidentia ex
superiore disputatione liquet, haud difficile erit Theologis
suas conclusionis deducere, cum de concilianda Dei gratia
cum hominis libertate differunt.*

§. XXVIII.

Supereft quæstio, quæ quidem ad loquendi modum
potius, quam controverfæ caput pertinet? an voluntas,
adpetitus rationalis, libertas pro iisdem potentiarum habenda
sint? Sic enim aiunt: Adpetitus generatim est potentia
necessaria: voluntas est libera: igitur hæ potentiae dif-
ferunt. Alii adpetitum rationalem, & voluntatem pro
potentia necessaria habent, & ab utraque segregant li-
bertatem, seu facultatem arbitram, & sui determinati-
cem. R. Hæ potentiae, utcunque ratione, ac conce-
ptibus distinguuntur, realiter eadem sunt, nec a sim-
plici natura mentis re ipsa differunt; ac fortassis hæc po-

tentiarnum distinctio plus obscuritatis, quam lucis praesenti tractationi offundit. *Libertas a voluntate, & adpetitu rationali eatenus distingui potest, quatenus non omne, quod adpetimus, ac summa etiam propensione voluntatis amplectimur, id semper libere, sive ita adpetimus, ut in iisdem adiunctis potentia proxima maneat id non adpetendi, & non amplectendi, uti patet in actibus adpetitus indeliberatis & in amore beatarum mentium erga bonum infinitum, quod clare intuentur;* Num continuo alia est voluntas, aliis adpetitus? haud sane; quia eadem potentia non eodem semper modo sua obiecta attingit; nec quævis operationum diversitas ad multiplicandas potentias sufficit, nisi eas indefinite multiplicare velimus. Mens nostra vult, & adpetit verum dispari modo; aliquando enim volitiones, & adpetitiones in potestate habet, quatenus in iisdem adiunctis, manente eodem actu primo proximo posset non velle, & non adpetere: aliquando easdem non habet in potestate. Non est hæc subtilitas hodie primum agitata; recedit enim in notam VV. Theologorum quæstionem: an libertas fit actui intrinseca, vel extrinseca, sive an idem quoad speciem actus procedere posit a potentia libera, & necessaria; adfirmare videtur S. Thomas I. 2. q. 67. art. 3. docens, eandem esse caritatem & in via, & in patria; atqui illa libera est, hæc necessaria. Si quis fuisus eam quæstionem discussam velit, adeat P. Ant. Mayr Theol. Schol. Tract. IV. D. I. Q. II. Art. IV. Dicunt: *cum quis voluptatem sensum vult, & elegit refragante ratione, voluntas contraria est adpetiti rationali: igitur non eadem potentia est voluntas, & adpetitus rationalis.* R. I. Non raro in eodem rationali adpetitu existit pugna, uti cum quis in re gravi & incerta, vi rationis consilium capit, & opposita motiva identidem recurrent, ac vim quandam in mentem exerunt, atque ad oppositum inclinant; num adpetitus rationalis propterea multiplex est? 2. Æquivocatio hic subest: voluntas dicitur adpetitus rationalis, quatenus adpetitus cum usu rationis coniunctus est: & adpetitum rationalem dicitur sequi, si non modo cum usu rationis, sed ex dictamine sanæ rationis operatur. Est igitur alia adpetitio necessaria, seu volitio inefficax, aut velleitas, ut aiunt, quatenus motiva, seu stimuli sive bonitas

Tas rei cognita voluntatem urget, stimulat, inclinat, & vi quadam adficit; alia appetitio libera, volitio efficax, seu libera determinatio, quatenus mens cogitationem suam ad rem propositam ita adiicit, ut in iisdem adiunctis possit non adiicere, non quod sola attentio ad unam potius, quam aliam partem sit volitio efficax, vel libera determinatio, sed quod volitio necessaria aliquem cogitationis modum contineat; neque enim concipi potest, me velle scribere, si nulla in me scriptio cogitatio existit. Atque hanc causam fuisse reor, cur plures Philosophi vi cogitandi etiam facultatem appetendi, & volendi comprehendenterint. Si operationem libertatis nostra symbolice, id est ope vocabulorum, quae tacite cogitamus, exprimimus, dicere sollemus: volo, nolo, quæque sunt, generis istius. Ut libertas a voluntate, ceu peculiaris potentia distinguitur, nulla sufficiens ratio suadet. Opinione quidem mea non modo opera danda est, ut genuinam notionem, ac vim libertatis ab antiquissimis quibusque Philosophis, & Theologis diligenter explicatam non evertamus, sed ut in re diffici, & scopolosa a receptis, usitatisque loquendi formulis ne recedamus. Novæ interpretationes vocum fere novas tricas gignunt.

C A P U T V.

De Simplicitate, & Spiritualitate Humanæ Menti.

Si queritur, utrum corporea sit mens humana, an incorporea; utrum sit, vel esse possit materia, an ad spirituum cassum pertineat; nihil æque necessarium est, quam ut ad ideas nostras, quas de hisce substantiis, de corpore & de mente, de materia, vel ente materiali & de spiritu habemus, adcurate attendamus, ne gravissima, summique momenti controversia ad inanes de vocabulis litteris devolvatur.

§. XXIX.

Corpus est ens compositum ex partibus, cuius mutationes flunt per motum, & vim motricem; Idea igitur, quam vox ista: *corpus*: denotat, exhibet primo compositionem, vel adgregationem partium, & qualitates, vel proprietates, quas vocant *relativas*, ab hac compositione pendentes, ut sunt divisibilitas, durities, mollescences, cohærentia, fluiditas &c. secundo *motum*, & *vim motri-*

motricem, ac proprietates, quas appellant *absolutas*, quæ non a compositione partium oriuntur, sed ipsis partibus vel elementis in se spectatis competunt, ceu mobilitas, inertia, vi cuius corpora, & elementa corporum statum suum conservant, eumque ex propria determinatione mutare nequeunt, ita ut nec inchoent motum sine extrinseca determinatione, nec abrumpant, si extrinsecus ad motum iam determinata sint: hisce propretatibus absolutis addi per me possunt vires, quas attrahentes, & repellentes dicimus. Omnes igitur corporum proprietates, affectiones, mutationes, vel operationes, si relativæ sunt, pendent a compositione partium: si absolutæ, a motu, & vi motrice; idque ex Physica præindubitate sumendum est.

§. XXX.

Propositio I. *Mens humana non est corporea, nec ullo modo composita.* Prob. Corpus essentialiter includit compositionem partium realium, & possibilitatem efficiendi, vel recipiendi mutationes ope motus: mens humana essentialiter excludit compositionem partium realium, & possibilitatem efficiendi operationes suas ope motus: ergo. Duo igitur de humana mente demonstranda sunt:

I. *Mens humana essentialiter excludit compositionem.*
 r. Illud, quod in nobis cogitat, & adipetit, sive potius, quod ipsi nos sumus, quodque exprimit vocula *Ego*, est una, & individua natura; nam teste sensu intimo eadem natura & se percipit, & res alias; quæ sentit, *eadem* imaginatur, meminit, attendit; *eadem* notiones abstrahit, componit, comparat; *eadem* iudicat, ratiocinatur, adipetit, averatur, molestia, aut voluptate adficitur. Hæc omnia in eadem & ipsissima, ac simplicissima natura insunt, quam denotat vox *ego*. Absolute repugnat, ut ego harum operationum mihi conscient sim, nisi in *eodem* omnes subiecto inessent, nec comparare, abstrahere, componere binas ideas possum, nisi utraque mihi *eodem* tempore praesens sit. Atque id cogitans, *ego*, perdurat, & cogitat sat longo iam tempore, & characterem individuationis servat, dum corpus meum identidem mutatur; ac si qua istius pars interit, si caro exscinditur, si ossicula confracta eximuntur,

C. V. Simplicitas, & Spiritualitas Mentis. 317

tur, nullam propterea *ego*, sive mens mea sui partem amittit; & quamvis ea in cogitandi usu, vel in voluptatis aut molestiae perceptione a corporis statu pendeat; tamen crescente, vel deficiente corpore minime se quoque crescere animadvertis, vel deficere. Si in diversis corporis partibus, in pede, & capite, in dextra manu, & sinistra eiusmodi mutationes fiunt, ex quibus dolor existit, non aliud est, quod pedum dolorem, aliud, quod capitum, nec aliud, quod sinistræ, aliud, quod dextræ manus mutationem sentit; sed idem atque unicum cogitans diversarum perceptionum sibi conscientiam est. Ex his etiam illud denuo intelligitur, mentem esse substantiam, quia est subiectum perdurans, quod alias constantes habet notas, alias variabiles habere potest, quodque vel maxime agit attendendo, comparando ideas, nexum, & relationem earum investigando.

2. Ponatur id cogitans: *ego*, esse compositum; in primis si in singulis partibus huius entis compositi nulla penitus ineat vis, & facultas cogitandi, vel adpetendi, etiam in toto composite nulla inerit; sola enim partium compositio non nisi modus, vel accidens est, quod in relatione positionis, & distantiae partium inter se unitarum consistit: ergo sola partium compositio non est substantia cogitans, nec subiectum perdurans vi activa praeditum. Consequenter, si illud cogitans: *ego*, est compositum, necessario in ipsis partibus huius entis compositi aliqua vis cogitandi ineat: porro vel ista vis, & facultas cogitandi, atque adpetendi in unica, & individua parte ponitur inesse, vel in pluribus, sive singulis? si primum? eadem unica, & individua pars erit principium operationum, ac totum id, quod animam, vel mentem nuncupamus; nam quidquid non cogitat, anima non est; quod definitione nominali sumitur. Si vero aliqua cogitandi vis non in unica tantum parte, sed in singulis ineat, ea vel in singulis partibus est completa, vel incompleta? si completa? singulæ partes totidem animæ sunt, cum vi completa, omnibusque facultatibus polleant; atqui mens mea est unica, atque *ego* unicum me esse evidenter intelligo vi sensus intimi. Nec vero fingi potest, in singulis partibus inesse vim incompletam; nam idem principium cogitans, quod sentit, etiam imaginatur; quod imaginatur, idem iudi-

iudicat , ratiocinatur , adpetit , delectatur , dolet &c. Ergo in *eodem* principio cogitante vis completa cogitandi ineft , nec eae facultates per alias , atque alias partes divisæ , & distributæ sunt , sed insunt in eadem , & individua natura , uti ex n. 1. patet manifeste , quæ proin aut vim completam , aut nullam habet. Neque dicas , in singulis partibus eo sensu inesse vim incompletam , quod singulæ partes animæ singulas easque diversas obiecti partes repræsentent , omnes simul , vel tota anima totum obiectum ; nam *primo* mens nostra sæpe res simplices , omnisque compositionis expertes sibi repræsentat , ceu honestatem , veritatem &c. *Secundo* , Si perceptiones partium rei ineſſent in diversis partibus animæ , ex iis non fieret una perceptio , & una idea , neo obiectum cognosceretur instar unius ; quia simplex idea unitatis postulat , ut idem ipsum , atque unicum principium cogitandi singulas partes , ex quibus fit unum , attingat. *Præterea* reflexione , sive sensu intimo evidens est , illud ipsum principium cogitans ; quod unam partem repræsentat , etiam repræsentare partem alteram rei ; hinc dici nequit , in singulis inesse vim incompletam ita , ut singulæ partes animæ cognoscant singulas partes obiecti , tota anima totum obiectum. *Tertio* . Si una pars animæ unam obiecti partem , alia aliam percipit , nulla partium comparatio secundum situm , magnitudinem , proportionem , vel quamcunque relationem habet locum ; quemadmodum si labor horologii conficiendi inter plures artifices dividatur , & alias rotam A , alias rotam B , tertius anchoram &c. ita confidere cogatur , ut de aliorum labore , opereque faciendo nil quidpiam cogitet , vel sibi repræsentet ; nullus eorum intelligere possit , partem , quam conficit , proportionatam esse aliis partibus , vel toti.

Attendant ad cogitationes suas perspicuum est , id , quod cogitat , esse simplex , & unicum in quovis individuo. Etsi igitur operationes mentis , nempe sensatio , & abstractio , dein imaginatio , & ratiocinatio &c. admodum differant ; nulla tamen distinctio realis principiorum inde confici potest , quia sensu intimo unusquisque convincitur , omnes operationes , & facultates in eodem inesse principio , idque , cui insunt , esse unum , & singulare in singulis. Quapropter distinctio facultatum mentis non nisi for-

formalis est, sive rationis ratiocinatio, quae fit cum fundamento in re, quatenus diversitas operationum facit, ut diversas facultates iisdem respondere concipiamus. Reflexione igitur maxime nituntur argumenta, quae adtulimus, & deinceps adferemus.

§. XXXI.

II. Evidenter repugnat, ut cogitatio sit motus. Nam 1. Cogitamus saepe de rebus, quae nullo modo compositae sunt, nec ullum efficere motum possunt, de veritatum nexu, de honestate, sapientia, de iis, quae desierunt esse, quae longissimo intervallo, ac toto caelo distant a nobis, quae ne extant nunc quidem: ipsas res sensibles secundum rationes a materia maxime abstractas attingimus sub ratione entis, possibilis, contingentis, causae, effectus. Nec tantum cognoscimus, sed etiam adipetimus, vel aversamur, timemus, speramus res tales, quae efficiendo motui incapaces sunt. 2. Si id, quod cogitat, compositum est, cogitatio vero motus: in parte A e. g. quae respondet nervo optico, inheret idea, & motus coloris, quem in flore conspicis; in alia parte B, quae respondet nervo olfactorio, inheret idea, & motus odoris, neque pars A odoris, neque pars B coloris sibi conscientia erit; fieri igitur non potest, ut haec binæ ideæ interf se comparari, & discerni possint; nam ut quis cogitet: unum non est alterum, necesse est, ut sibi & unum, & alterum repræsentet. Fac scenæ interesse binos homines, alterum cæcum, alterum surdum; & sciscitare ex utroque, utrum theatri, & vestium adparatus, an harmonia musica magis placuerit, aut præferri debeat; certe neuter comparationem facere poterit, cum neuter utramque ideam penes se habeat. Teste conscientia intima discernimus ideas differentes; igitur haec insunt in eodem principio cogitante, quia ego idem, qui verba loquentis audio, lineamenta vultus eius intueor; id fieri absolute haud posset, si sensatio nihil est, nisi motio in diversis cerebri partibus exorta. 3. In quovis iudicio præter binas ideas subiecti, & prædicati alia adest distincta mentis perceptio de convenientia, vel repugnantia idearum, quia aliud est, rem A, & rem B simul percipere, & aliud, earum habitudinem cognoscere; Si ergo in una parte ineat idea

idea, vel motio una, in alia vero idea, & motio alia, nulla per hoc perceptio habitudinis idearum habetur, quæ quidem perceptio ideam subiecti, & prædicati eodem tempore respicit, vel potius continet. Si ideæ sunt motus, ideæ pugnantes erunt motus oppositi, qui se extinguunt: & ideæ diversæ, quæ relationem quandam, & convenientiam habent, erunt motus diversi simul concurrentes, qui in unum combinantur: atqui peracto iudicio non tolluntur priores ideæ. In ratiociniis præsertim concatenatis, ut nexus perspiciatur, neceſſe est, in eadem natura cogitante, non in diversis eius partibus & ideas, & iudicia, & perspicientiam nexus, ac consequutionis ineffe, ob quam cauſam, si qua in demonstrando lacuna relinquitur, cogitationum series abrumptur. Hæc vero cum motibus tam diversis, quorum unus non potest alium diversum continere, penitus pugnant.

Similiter de quovis cogitandi modo, de adpetitione, de voluptate, ac molestia differendum est: ipsa reflexio, qua ad mentis actiones attendimus, ingens diſcrimen inter Cognitionem, ac motum maxime patefacit, ut, nisi quis verbis abuti, & contra ideas suas loqui velit, neceſſario fateatur, ea toto inter se genere differre. Nulla igitur compoſtio, nulla concretio, nulla mutatio, quæ solo motu fit, in mente, eiusque operationibus concipi potest. Non est igitur ullo modo compoſita, non est materiata, ſive ex materia coagmentata, ſed penitus ſimplex mens noſtra, cuius operationes ſolo motu fieri absolute nequeant.

§. XXXII.

Propositio II. Mens humana non est materia. Idea corporis includit compositionem partium realium, de qua supra dictum est: non item idea materiæ; simplicia elementa corporum materia sunt; corpora non sunt. Quæ est igitur materiæ idea? R. est ſubſtantia: pollet vi inertiæ, vi ciuius statum ſuum mutare nequit, & fortassis vi motrice, qua in aliam materiam mutuo agere potest. Cognitionis vestigium in natura corporum, eorumve elementis nullum penitus reperitur, nec id fingi potest ulla verisimili ratione. At mens humana minime iners, ſed maxime actuosa est: cognitiones suas, attentionemque

que huc illuc transfert, potestate libera gaudet sese determinandi: actiones suas pro arbitrio abrumpit, emendat, retractat, nec duntaxat motus recipiendi, vel efficiendi potentia, sed præstantissimis facultatibus contemplandi, ratiocinandi, inveniendi veri, & beatitatis, ac voluptatis percipiendæ &c. instructa est. Si quod corpus labitur, motum vi sua non sifit, nec fluvius ad caput fontis sponte revertitur: nec, si globus ita dirigitur, ut a meta aberret, ipse viam mutat: nec ulla machina errores suos corrigit. Contraria omnia fiunt in mente; ut adeo plumbei līnt in physicis, sive in cognitione naturalium rerum, quemadmodum Tullius ait, qui mentem nihil ab elementis corporum, sive a materia differre putant.

§. XXXIII.

Propositio III. *Mens humana spiritualis est, sive ad classem spirituum vero ac proprio sensu pertinet.* Non quancunque substantiam cogitantem adpello *spiritum*, sed quæ intellectu, & voluntate pollet, sive operationes habet a sensibus, & phantasia per se independentes, ut adeo spiritualitas mentem nostram non modo a materia, sed etiam a bestiis, quarum omnis cognitio, & appetitio ab organis, rebusque sensibilibus pendet, longissime segregat. Prob. Mens nostra in hoc etiam statu, quo corpus, & impressiones extranearum rerum magnopere officiunt perfectiori operandi modo, tamen plurimas actiones habet penitus independentes ab adminiculo corporis, & sensuum; nam intelligendo, ratiocinando, imo vel appetendo quoque extra sphæram sensibilium rerum longe egreditur, resque ab omni materia abstractas, earumque essentias, ordines, perfectiones, nexus, relationes, deinde in veritatem, honestatem, virtutem contemplatur, rebus æternis, accælestibus inhiat, sensuum illecebras æque, ac molestias, & acerbissimos cruciatus contemnit; in Deo, eiusque infinita perfectione attentionem, amoremque figit, & beatitatem a sensibus remotissimam appetit, & querit. Inter hasce operationes, & organa corporis nulla est connexio, quæ quidem in natura harum operationum, vel ipsius mentis fundatur. Nihil sensus conferunt, ut quis sensuum voluptates adspernetur, vel

molestias quærat virtutis causa: nihil phantasia, ut quis eius ludibria, & blandimenta reprimat, & extinguat, nihil ulla res sensibilis, ut quis omnia, quæ sub sensu cadunt, oblivisci velit, & penitus fastidiat: nihil totum corpus, ut quis eius destructionem etiam desideret, & dissolvi cupiat. Hæ quidem operationes tanto intervallo non modo a corporibus, & materia, sed a bestiis mentem humanam removent, ut eam cum summo etiam & infinito spiritu coniungant; neque si ea rebus sensibilius adhærescat sæpenumero, propterea potentiam perfectius operandi, & naturam suam exuit. Satis igitur, quod propositum erat hoc loco, demonstratum arbitror.

Spiritualitas mentis ex iis elucet maxime, quæ de dominio mentis in sensu, phantasiā, suasque facultates, actiones, ac habitus dicta sunt. In hanc sententiam elegans extat Athanasii Episc. Alexandrini locus oratione contra gentes: „Quaratione illud fit, ut oculus secundum naturam conditus ad videndum, aurisque item ad audiendum, alia aversentur, alia deligant? quis oculum a vi dendo retorquet? aut quis aurem, cuius officium natura le est audire, ab audiendo secludit? quis gustum, cui ex natura sua est, ut sapores delibet, sæpe refrænat a naturali impetu? quis manum natam ad id, ut agat, retrahit a tactu? quis item olfactum, Et ipsum quoque genitum ad odorandum avertit ab odoribus percipiendis? quis ab istis, quæ sunt naturalium functionum, deterret? aut quomodo fit, ut corpus exhorreat, quod naturæ suæ est, convertaturque ad alterius consilia, Et ad illius numerum aurigetur? Hæc enimvero nihil aliud, nisi animam esse rationalem declarant, imperantem corpori. „

§. XXXIV.

SOLVUNTUR OBJECTIONES.

- I. *Etsi cogitatio non sit motus; tamen dici potest, eam esse motus ad affectionem, modum, vel effectum, esse qualitatem corporis, temperationem naturæ, organizationem, actionem, vel refectionem subtilissimarum fibrilarum cordis, vel cerebri. R. Posteaquam demonstratum est, mentem minime compositam, sed penitus simplicem esse, ac cognitionem a motu toto genere differre, istiusmodi figura-*

ta per se ruunt. Qualitas , vel modificatio entis compositi , ceu figura , organizatio , subtilitas & agitatio partium &c. in nulla parte simplice componente tota inest , sed in omnibus simul , & per omnes quodammodo divisa est : quapropter involvit compositionem , & possibilitatem subeundi mutationes ope motus : haec vero mens excludit. Hinc colliges 1. Ut cunque subtile , & minutus , & agitatas particulas fingas ; in quibus mens , vel cogitatio confistere debeat ; tamen totum id est aliquid compositum , cuius mutationes solo motu contingunt ; quod menti , & cogitationi repugnat. 2. Similiter organizatio in sola partium subtilitate , situ , figura , nexu , & aptitudine ad recipiendum motum sita est ; dein temperatio naturae , si qua intelligitur natura a corpore re ipsa distincta , erit temperatio , vel affectio , vel operatio animae , sed quae expers est omnis concretionis corporeae , & compositionis. Si vero temperatio naturae corporis affectionem denotat , ea est modificatio entis compositi , quae compositionem includit essentialiter. 3. Actio , vel reactio nihil est nisi motus , vel conatus ad motum : nihil horum est cogitatio , vel appetitio , vel quaecunque actio immanens animae , quam ipsa in se recipit , & continet ; cum enim motus sit aliquid toto genere differens a cogitatione ; conatus ad motum erit conatus ad aliquid toto genere differens a cogitatione ; quod istiusmodi est , certe non est cogitatio. Præterea terminus , & effectus reactionis non est in eo , quod reagit , sed in incurrente , cui per actionem resistitur ; Si ergo cogitatio in reactione sita est , eius effectus non est in anima , sed in iis partibus corporis , in quas sit reactio : manifeste autem repugnat , ut cogitatio sit in subiecto ab anima cogitante distincto. 4. Si cogitatio non est motus , neque effectus alicuius motus ; neque modus , vel affectio eiusdem esse potest ; Nam motus non generat nisi motum , & novam partium compositionem : in neutrō sita est cogitatio. Dein affectio motus , vel cuiuscunque qualitatis , includit ipsum motum , vel qualitatem ; sic celeritas , quae est affectio motus , re ipsa continet motum , & quivis modus , aut affectio soni , coloris , extensionis re ipsa est aliquis sonus , color , extensio. Cum igitur repugnet , ut cogitatio sit motus , vel

qualitas , fieri nequit , ut ea in modo , vel adfectione motus , aut qualitatis consistat .

II. *Fieri potest , ut in singulis partibus entis cogitantis insit aliqua vis cogitandi , & singulæ ita conspirent , ut fiat una cogitatio , sicut vires motrices , quæ injunct in elementis corporis , conspirant in unam vim motricem corporis totius , aut sicut partes horologii , quæ seorsim singula horas non designant , conspirant , ut totum designet horas . Celeritas quoque corporum individua est , & tamen inest in corpore divisibili : Ergo etiam cogitatio reperiri potest in ente composito . R. N. Vis cogitandi , quæ in singulis partibus inesse ponitur , in singulis nequit esse completa ; secus tot habebimus animas , quod partes ; quod apertissime falsum est ; neque ea cogitandi vis incompleta esse potest ; nam omnes facultates , quas in anima per rationem distinguimus , insunt in eodem principio cogitante : dein ipsa cogitatio non est modificatio quædam velut divisa per plures partes , sive talis , quæ ex plurium conspiratione oriri potest ; quia eadem est actio immanens ; & quævis pars sibi cogitat , suæque perceptionis est conscientia : perceptionum , quæ insunt in aliis partibus , non est conscientia ; hinc ex pluribus fieri non potest una cogitatio . Vis motrix , quæ inest in singulis elementis , conspirat in unam vim motricem totius , quia singula elementa motibus suis ad eundem terminum externum tendunt : id autem , quod cogitat , agit ad intra , uti dicimus , & cogitationem in se tenet , neque cogitando ad terminum externum tendit . Celeritas actualis nihil est , nisi relatio spatii ad tempus , atque ad exterrnum corporis statum pertinet : celeritas autem , potentialis , sive determinatio ad habendum certum motum in simplicibus elementis simplex est , & individua : uti vero ea tribuitur corpori ex elementis composito , est dividua , quia coalescit ex summa celeritatum , vel motuum , qui insunt in elementis . Denique in horologio designatio horarum oritur ex figura ,itu , nexus , mobilitate , & motu partium , atque hoc sensu modificatio composita est , quæ vi notionis coniunctionem partium exigit , & in ente cogitante locum minime habet , uti paulo ante diximus . Si in singulis partibus nulla esset figura , nullus titus , ac nexus , nulla mobilitas , & motus , designatio horarum , vel potentia designandi horas ,*

quæ

quæ in motu sita est, non daretur in toto; nunc autem ex figura, & motu oritur id, quod pariter in figura, & motu situm est, non vero aliud quidquam oritur toto genere a compositione, & motu diversum, uti est cogitatio. Neque dicas: *ex non compositis fit compositum, ergo ex non cogitantibus fieri potest eus cogitans*, R. c. a. n. c. compositum nonnisi adgregationem, & nexus plurium in sua notione complectitur: ergo oriri potest ex iis, quæ seorsim singula non sunt plura, & non connexa, uti ex unitatibus sit numerus. At si singulæ partes cogitatione, & vi cogitandi carent, adgregatio, vel coniunctio partium non magis habebit cogitationem, aut vim cogitandi, quam si singulæ partes sint contingentes, earum collectio necessaria: vel si singuli lapides ratione carent, eorum coagmentatio esse rationalis, vel si singuli zeri nil valent, eorum multiplibatio valorem producere potest. Similiter respondendum est, si ex non figuratis fieri posse figuratum dicant; posita enim hypothesi, dari elementa omnis figuræ expertia, tamen ex eorum positione, & respectivo situ figura quædam totius prodibit.

III. *Mens nostra ideas habet complexas, & compositas; percipit res extensas: cognoscit, & appetit sensibilia; ergo ipsa quoque composita, extensa, & sensitiva, id est, extra spirituum classem constituta esse debet.* R. i. d. a. ideas habet compositas, quatenus eadem idea e. g. solis, auri, ædificii &c. in plures partiales cogitatione resolvi potest, quarum tamen omnium, & singularum eadem natura cogitans sibi conscientia est, c. a. habet ideas compositas, quatenus singulæ partiales ideæ in diversis mentis partibus inessent, n. a. & c. Ex complexis ideis simplicitas entis cogitantis luculenter demonstratur, quia teste sensu intimo eadem natura cogitans, quæ percipit colorem floris, pariter eiusdem odorem sentit, & quæ unam partem objecti e. g. tectum ædificii sibi representat, partes alias quoque attingit, & inter se comparat, earumque ordinem intuetur: Ergo neque ideæ, uti in mente sunt, partes reales habent, neque id, quod cogitat, compositum esse potest. 2. *Anima percipit res extensas: ergo ipsa quoque extensa est; nulla est hæc quidem consequutio: eadem enim calidum quoque, & frigidum, humidum & siccum dulce, & amarum percipit? num propterea ipsa quoque istiusmodi est? dein percipit etiam res inextensas, virtutem*

tem, honestatem &c. Reicitur hoc loco *extensio quantitativa*, quæ ex partium coniunctione oritur. Sunt enim non pauci, qui menti, atque adeo omnibus spiritibus extensionem *simplicem* tribuunt, vicuius, cum ipsa partibus careat, & indivisibilis sit, tamen spatium divisibile occupet. Sed modus existendi spirituum, imo omnium entium simplicium in hoc quidem mortali statu nobis incognitus est, neque existentia *definitiva*, propterea quod imaginatione attingi nequeat, leviter explodenda est; & inficite quæritur, qualis animæ, si definitive existat, figura competit, angularis, an rotunda? quid enim? si imaginationi indulgendum est, fortassis punctum mathematicum sedes animæ est? idque ita perspicuum est scilicet, ut contraria opinio deridiculo sit, & pro figmento haberi queat. Vereor, ne, qui ita sentiunt, Deum quoque in punto mathematico habitare denique iubeant. Quodsi hic spiritus infinitus, qui summæ simplicitatis est, alium habet existendi modum, quin propterea figuratus dici debeat, cur eundem existendi modum in gradu quodam finito cum spiritibus, & entibus simplicibus communicare non potuit, quemadmodum alias perfectiones cum iisdem communicavit? 3. Etsi mens res sensibiles cognoscat, & appetat, propterea non est potentia mere sensitiva, nec ad conditionem bestiarum detrudi potest; quia potentia superioris ordinis, qualis est mens nostra comparate ad materiam, & animas bestiarum, etiam facultates potentiarum ordinis inferioris continet eminenter, aut formaliter (Phil. Prim. Schol. §. XXVIII.) Hinc etsi potentia, quæ spiritualis est, res materiales, ac sensibiles cognoscat, inferri nequit, potentiam sensitivam, qualis in bestiis inest, ad res spirituales sese extendere; quia ad potentiam spiritualem, quidquid omnino cognoscibile est, pertinet, ad sensitivam non nisi ea, quæ sensibilia sunt. De bestiis paulo inferiorius differemus. Nec si qui homines bestiarum more vivant, propterea vi intelligendi, & ratione carent; non enim quæritur hoc loco, quid agant homines, sed quid possint, ac debeant agere.

IV. *Mens humana forma est corporis organici: ergo proportionem habet cum subiecto suo: atqui hoc subiectum est divisibile, & compositum: igitur mens quoque. R. d. c. for-*

forma proportionem habet cum subiecto, quæ proportio in similitudine naturarum necessario consistat, n. c. quatenus subiectum a forma perfici, ad usus suos aptari, & animari debet, c. c. Cum mens humana forma sit corporis in sensu nunc indicato, ipsa ex alia forma, & subiecto, ceu partibus essentialibus minime componitur; subiectum enim ceu iners, & passive indifferens a forma perfici, ac determinari debet, in mente autem humana nec ex operationibus, nec aliis indicis quidquam iners, ac determinabile concipi potest.

V. Si mens nostra spiritualis est, ac toto genere differt a materia, concipi non potest, quo modo cum materia uniatur; nulla enim spiritum inter, ac corpus proportio est. R. d. concipi non potest, quo modo uniatur, id est, modus unionis distincte concipi a nobis, & explicari nequit, c. ipsa unio est inconceptibilis in se, sive impossibilis, n. Multa sunt, quorum rationem distincte non intelligimus in hoc statu; quid vero inde conficitur? ut negemus, ea esse re vera? haud sane? sed ut limites cognitionis humanæ intimius noscamus, & circumspecte, cauteque feramus iudicia nostra. Proportio inter spiritum, & corpus non ea est, ut similis naturæ sint, sed ut corpus, ceu subiectum a spiritu ceu forma perfici, & ex utraque substantia, et si toto genere differant, constitui possit *unum per se*, sive *unum compositum vivens*.

VI. Si anima est forma corporis, necessario pendet a corpore, uti rotunditas ceu forma, pendet a globo, cui inest. R. Si rotunditas, aut quævis configuratio forma corporis adpellatur, ea forma non nisi modificatio est entis compositi. At mens nostra non in configuratione, vel compositione corporis sita est, sed ipsa substantia est, sive ens per se existens, diciturque forma compositi illius, quod ex eius cum corpore unione exsurgit. Hinc Veteres corpus, seu materiam relate ad modificationes ex partium situ pendentes adpellarunt *subiectum sustentationis*; corpus vero organicum, quocum unitur anima, quæ id perficit, animat, ad certam speciem determinat, *subiectum informationis*. Proportio, & harmonia, quæ inter corpus, & mentem nostram intercedit, non in similitudine naturarum (ut hoc saepius inculcemus) sita

sita est, sed ex unione oritur; Nam mens quidem quoad potentiam remotam operandi, sive potentiam agendi eam, quam vi naturæ suæ continet, independens est ab organis, a quibus pro eo tempore, quo corpus informat, sive pro statu unionis, quoad potentiam proximam relate ad plurimas acciones peadet. Hæc igitur mentis ab organis dependentia est duntaxat *mediata*, & *remota*, quatenus plurimas ideas rerum non nisi seniibus primo arripit, a quibus dein alias abstrahit notiones vi intellectus, & citra adminiculum sensuum: *oritur ex unione mentis cum corpore*, non ex natura illius, ac *durat duntaxat pro statu unionis*.

VII. Nulla inter materiam, & vim cogitandi contradic^{tio} ostenditur, ita, ut ne divinitus quidem, sive per absol^{utam} Dei potentiam produci possit *materia cogitans*: Ergo spiritualitas humanae mentis nondum demonstrata est. R. N.a Nam 1. Qui istuc obiciunt, per vocem *materia* fere non intelligunt substantiam simplicem, & indivisibilem, sed rem materiam, sive compositam ex materia; quia non otiosam speculationem agitant, sed id agunt, ut mentem humanam vi naturali dissolví, ac interior posse concludant more aliorum compositorum. Contra hos abunde demonstratum est, absolute impossibile esse, ut ens cogitans, præsertim quod intellectu, & voluntate pollet, sit compositum, & materiatum, aut ut ex sola compositione partium, quæ seorsim vim cogitandi non habent, ens cogitans resultet. 2. Si vox hac *materia* denotatur substantia simplex, & indivisibilis, sic respondeo: Materia, cuius ideam habemus, est ens destitutum vi cogitandi, & præditum vi inertiae: Anima, cuius ideam habemus, est ens destitutum vi inertiae, & præditum vi cogitandi: porro ut idem ens vim cogitandi habeat, & non habeat vim inertiae, eodemque tempore non habeat vim cogitandi, & habeat vim inertiae, id absolute repugnat. Si queritur, an, quemadmodum hæc duo: *Mens* & *Materia*, tanquam diversa concipiuntur, & passim habentur ab omnibus, ita re ipsa penitus differant; ex ideis, quæ de utraque nobis suppetunt, atque ipso usu vitae, & rationis nobis adveniunt, philosophandum est, & quia de natura atque essentiis rerum non nisi ex proprietatibus, opera-

tio-

C. V. Simplicitas & Spiritualitas Mentis. 329

tionibus, & mutationibus earundem iudicari potest, manifestum est, naturam, atque essentiam materiæ, & mentis toto genere differre, si proprietates, operaciones, & mutationes toto genere differant; quales enim proprietates existunt, talis sit earum origo, & ratio sufficiens, sive essentia necesse est, & cuiusmodi operations sunt, & mutationes, tale earundem principium internum, id est, natura est, quia ex perfectione effectuum perfectio caussæ, vel principii operantis colligitur; quo sensu etiam Veteres dixerunt; modus operandi sequitur modum effendi: & caussa proportionata est effectui. Cum igitur operationes mentis excludant omnem compositionem, totoque genere differant a motu, & vi inertiae oppositæ sint: mutationes vero corporum includant compositionem partium, & solo motu peragantur, materia quoque vi inertiae praedita sit; consequitur, naturam mentis, & corporum, materiæque & toto genere differre, & opponi inter se, nec in unam naturam coalescere posse.

VIII. *Omnès materiæ, ac mentis proprietates cognitæ non sunt ergo fieri potest, ut inter incognitas materiæ proprietates sit. vis cogitandi.* R. c. a. n. c. Satis est, & in materia, & in mente eiusmodi proprietates esse cognitas, quæ summam utriusque diversitatem ostendunt. Nec materiae competere potest vis, quæ pugnat cum cognita proprietate inertiae, nec menti proprietas talis, quæ cum vi cogitandi, statumque ex propria determinatione mutandi conciliari nequit. Intima natura nec in igne, nec aqua, omnesque proprietates nec in triangulo, nec circulo cognitæ sunt; num idcirco fieri posse dicemus, ut ignis proprietates aquæ, & triangulum circuli proprietates habeat? Nulla maior idearum, & vocum confusio concipi potest, quam si mentis & materiæ, cogitationis & motus ideas pro iisdem haberi posse credatur. Sic quidem hanc chartæ albedinem esse sapientiam, & ramum arboris, cui insidet avicula, eiusdem esse cantum dicam, & colores naribus percipi posse, & odorem oculis, & sonum gustu, & saporem auribus. Cæterum hoc argumento, quod ex ignorantia nostra, & angustis terminis humanæ cognitionis desumptum est, usus est LOCKIUS L. IV. de Int. human. c. 3. §. 3. Sed frustra in auctoritate summi Meta-

physici patrocinium quærunt ii, qui animam materialem faciunt, quia mortalem esse volunt. Idem enim addit: *Non hæc perinde loquor, ac si animæ immaterialitati fidem ullo modo demturus essem*: ac manifestum esse, inquit, Deum non modo posse, sed etiam velle sensum, & perceptionem conservare in altera vita, & hominibus retribuere ea, quæ in hac vita fecerit. Puto, ad incudem non revocasse gravissimum virum cogitationes suas, quas primo speculandi æstu in chartam proiecit. Eodem enim libro C. X. §. 14. & seqq. adcuratius rem speculatus talia disserit, quæ tollunt incautius antea dicta. Ostendit enim materiam ex natura sua perfecte destitutam sensatione, cogitationeque, haud posse primum illud ens cogitans esse, quod ab æterno est, quia nulla seorsim materiæ pars est cogitans, nullaque proinde collectio partium, aut motus cogitans esse possit. Denique materiam Lockius pro re materiata, & composita sumit: evidens autem est, nulli enti composito cogitationem inesse posse.

C A P U T VI.

De Immortalitate Animorum.

Quæ de potentius humane mentis, de libertate, simplicitate, spiritualitate eiusdem differuimus, sufficiunt eius immortalitati demonstranda argumento, ut aiunt, physico, sive ex naturalibus animæ facultatibus, & proprietatibus derivato. Quæ ex consensu generis humani, ex præmii, ac supplicii ratione deducuntur in hanc rem conclusiones, aptius diduci posse, facilisque comprehendi in Theologia Naturali videntur.

§. XXXV.

Corruptibile est, quod dissolutione partium interire potest. Hinc mens nostra, quæ partibus caret, incorruptibilis est. Vita in actu primo est potentia cogitandi, adipetendi, voluptatem, aut molestiam percipiendi; quæ adpellantur operationes vitales, suntque vita in actu secundo. Immortalitas est vita æternum duratura, eaque essentialis, siquid vi essentiæ suæ existit, & vivit; quo sensu in S. Codice solus Deus immortalitatem habere dicitur; Timoth. 6. Immortalitas naturalis est, siquid spectata sua natura tale est, ut vitam perpetuo continuaturum sit, neque ulla vi creata, aut lege naturæ

ræ existentia, & vita spoliari queat. Hanc menti humanae ita propriam esse ostendemus, ut ea non tantum extitura sit semper quoquo modo, sui impos, & cogitationis, voluptatis, aut molestiæ expers, velut in statu quodam somni, aut stuporis, sed ut re ipsa semper vivat in actu secundo, ut sui conscientia sit, ut bene vel male habere se percipiat. Immortalitas denique *gratuita* est, siquod ens cogitans præter naturæ ordinem, & singulari favore Creatoris vitam perpetuo conservaturum ponitur; ut si qua hominum defunctorum corpora a corruptione immunia diu conservantur præter naturæ ordinem, & leges, ea quædam est incorruptibilitas gratuita.

§. XXXVI.

Ut quæstio, *an mens humana sit natura sua immortalis*, sive *an eius existentia, & vita æternum sit duratura, ex intrinsecis rationibus resolvatur*, spectandæ sunt *primo* naturales proprietates mentis, in primis simplicitas, eiusque operandi vis etiam in statu separationis, sive post hominis mortem. *Secundo* quærendum est, nullane sit, vel esse possit in rebus creatis vis contraria, quæ eius operationes impedit, aut naturæ lex, quæ mentis interitum quaqua ratione exigat. *Tertio* exhibendus est finis naturæ mentis adcommodatus, ob quem ea possit, atque adeo debeat æternum esse, & vivere. Sic enim existimandum est: si mens humana in statu separationis æque, imo perfectius, ac dum in corpore est, operari, id est, intelligere, atque adpetere potest: si nulla est penitus in rebus creatis vis contraria, quæ eius operationes impedit, nullaque naturæ lex, quæ interitum exigat: si denique mens nostra finem habet naturæ suæ adcommodatum, cur perpetuo existat, & vivat, imo si ipsa finem suum naturalem fine æterna duratione complete adsequi nunquam potest; tum vero minime dubium, aut obscurum est, quin ea sit natura sua immortalis. Nulla enim substantia finita per se, & vi sua ex nihilo emergit; hinc neque vi sua in nihilum tendit; & quemadmodum nihilum non potest esse causa, & ratio sufficiens existentiæ; ita nec existentia potest esse ratio sufficiens annihilationis; estque hoc evidentissimum principium: ut se habet creatio

re-

relate ad substantiam non existentem : ita annihilatio relate ad existentem ; igitur & creatio non existentis , & annihilatio existentis non præsumenda , sed positivis rationibus comprobanda est . Atque hoc quidem modo standum eset hac opinione de immortalitate animorum , donec oppositis argumentis convelleretur ; at si præterea ostenditur , mentem humanam & vim operandi perpetuo habere , nullam vero habere vim , aut legem naturæ oppositam , ac finem quoque æternæ eiusdem durationis præfixum esse , tum vero hæc de animorum immortalitate sententia pro certa , atque explorata tenenda est : atqui ostendam , ea , quæ proposui , ita se habere.

§. XXXVII.

I. *Mens humana in statu separationis æque , immo perfectius , ac dum in corpore est , operari , id est , intelligere , atque adpetere potest.* Mens enim humana est simplex , ac incorruptibilis , nec interire potest , nisi redigatur in nihilum . Universa autem natura creata æque caret potentia annihilandi , ac potentia creandi caret . Nam annihilatio est cœsiatio conservationis : conservatio autem est continuata creatio ; quapropter uti creatio , & conservatio , ita annihilatio potentiam infinitam requirit . Vi creata partes corporum dissolvi , nova modicatio in materiam induci , compositum corrupti potest ; sic putrefiunt corpora animantium , exeduntur metalla , atteruntur marmoræ , aquæ evaporant , ignis dissipatur , terra in pulverem abit , ac dispergitur ; nec tamen ulla atomus , minimave particula viribus universis rerum creatarum redigi in nihilum potest : multo etiam minus mens simplex , ac spiritualis toto genere superior omni corpore , & materia , sola corporis dissolutione , & materiae modificatione potest annihilari : ergo dissoluto , corruptoque corpore mens manet , proindeque vis quoque intelligendi , atque adpetendi manet ; quæ eidem non instar accidentis adiuncta , sed certe essentialis est , & sine qua mens humana ne concipi quidem potest . Dixi autem : *in statu separationis mens nostra etiam perfectiori modo , ac dum in corpore est , operari potest.* In hoc enim statu phantasmata , atque affectuum turba intellectiones animæ identidem inturbant , easque velut impuras reddunt , ceu lutum aquæ limpidæ admixtum ,

tum. Quemadmodum igitur demto onere, quo premebamur, liberius incedimus, dissipatisque nebulis clarius conspicimus res obiectas: sic mens nostra, quæ operandi vim natura sua continet, atque ex se actuosa est, dissoluto corpore multo, ac ante perfectius obibit functiones suas. Sola compages corporea, quacum unitur mens, eius vim activam maxime restringit, ac limitat; ac si in humano corpore totidem extarent oculi, quot Argo tribuit fabulosa antiquitas, una mens omnibus æque sufficeret, ac ea organo tactus sufficit per totum corpus diffuso. Soluta igitur hac compage mens nostra multo liberius, perfectiusque utetur vi naturali cogitandi, & adpetendi, quam modo utitur, cum corpori alligata est.

Eleganter Tullius de Senect. c. 22. „ *Mihi quidem*
 „ *nunquam persuaderi potuit, animos, diuin in corporibus*
 „ *effent mortalibus, vivere: cum exissen ex iis, emori:*
 „ *nec vero tum animum esse insipientem, cum ex insipienti-*
 „ *ti corpore evassisset: sed cum omni admixtione corporis*
 „ *liberatus, purus, & integer esse capisset, tum esse sa-*
 „ *pientem.* „ *Adposite Athanasius Orat. contra Gent.*
 „ *Cum anima sœpe corpore in letto iacente sine omni mo-*
 „ *tu ipsa suis viribus excubat, transgrediturque corporis*
 „ *conditionem, & peregre ab eo discedens, manens*
 „ *tamen interim in corpore, quæ supra terram sunt, con-*
 „ *templatur, & spectat: sœpe quoque extra terrena cor-*
 „ *pora Sanctis, & Angelis obviam tendit, & ad eos*
 „ *pertingit, mentis suæ puritate freta; qui fieri poterit,*
 „ *ut eadem non multo magis absoluta a corpore (quum*
 „ *ille, qui eam ita copulavit, voluerit) habeat liquidio-*
 „ *rem immortalitatis cognitionem?* „

§. XXXVIII.

II. *Nulla est penitus in rebus creatis vis contraria, quæ mentis operationes impedit, nullaque naturæ lex, quæ eius interitum exigat.* Mens humana in se, & vi naturæ suæ actuosa est, & præcipue operatur ad intra: ergo impediri in operationibus, si soluta est a corpore, non potest. Res enim extranea alteri impedimento est, quando ei obiectum actionis tollitur, aut inter vim activam, & terminum, ad quem tendit, obstatulum obiū-

obiicit; neutrum locum habet in mente, quia cogitando, atque adpetendo non ad terminum actionis a se distinctum tendit. Neque obiecto cogitationum spoliari potest, cum ea cogitando, atque adpetendo ad remotissima quæque, ad absentia, futura, præterita, ad possibilia quævis pertingat, & si alia omnia absint, ex sui cognitione ad cognitionem entis necessarii & infiniti, eiusque illimitatas perfectiones perveniat. Nulla præterea est lex, ut, quod finem quemdam existendi habet, in nihilum abeat, imo opposita lex in natura obtinet; quemadmodum enim finis, ad quem res destinatae sunt, ratio erat sufficiens, ut a sapientissimo Conditore procrearentur; ita perduratio eiusdem finis sufficiens erit ratio, ut conserventur. Sed de fine mox differam; Nunc illud expendendum est: quævis substantia finita, cum sit ens per se existens, separatim a quavis alia finita existit, perinde ac si sola existret in rerum natura, neque ulla per se inter unam, alteramque quoad existentiam est dependentia. Ex dissolutionibus, & corruptionibus, quæ in natura corporea fiunt, nequit ulla annihilatio inferri; infinito enim intervallo separatio alterius ab altera, & annihilatio cuiuscunque inter se distant. Nulla igitur naturæ lex est, vi cuius substantia quædam in nihilum abeat, neque mens una intellectiva alterius mentis intellectivæ interitum visuæ naturæ poscit, cum utraque sit pars conditionis, & altera ab altera separatim existat, & vivat: multo autem minus inferiores substantiarum ordines perdurationi, & vitæ mentis intellectivæ obesse posint.

§. XXXIX.

III. *Mens humana finem habet naturæ suæ adcommodatum, ut perpetuo existat, & vivat, imo finem suum naturalem sine perpetua duratione complete adsequi nunquam potest.* Finis mentis intellectivæ ex intrinseca perfectione eiusdem, tum ex sapientia, & bonitate summi Conditoris intelligitur; quade re, et si Theologia Nat. ex instituto tractet; tamen non nulla hoc loco dicenda sunt. Igitur finis, ob quem mens æternum duret, ac vivat, primo est cognitio, & amor infiniti Boni, in quo huius gloria sita est. Hic finis, ob quem mens condita est, in hac vita complete, & quantum satis est, obtineri

ri nequit; idem vero tota æternitate perdurat, quia neque potentia cognoscendi, & amandi deficere in humana mente, neque cognoscibilitas, & amabilitas infiniti Boni exhauriri, nec cognitio, & amor in fastidium unquam degenerare potest. Si mens intellectiva natura sua interit; quid erit, quod gloriam det Deo, ob quem finem eadem condita est? Secundo, felicitas mentis intellectivæ eius naturæ proportionata; necessaria enim, & naturalis appetitio boni, & felicitatis in ea ineſt, quæ exſatiari non potest, niſi bono ſummo, & infinito; quia nec vis intelligendi, quæ ad omne intelligibile pertinet, & obiective infinita est, ſola cognitione finitarum rerum, nec voluntas amore rerum imperfectarum expletur: eadem felicitas perfecta eſſe debet, omniq[ue] ex parte ſufficiens, ut omne moleſtiarum genus excludat; denique & perdurabilis; nam miſera eſt boni poſſeffio, cuius iactura timenda, aut poſſeffio incerta eſt, eoque maiore eſt ob amittendi periculum anxietas, vel ob amissum dolor, quo maiore id voluptate poſſidetur. Porro in hac vita, quæ angustos limites habet, nec perdurabilis eſt mentis intellectivæ felicitas, nec perfecta, quia cognitio, & amor ſummi Boni admodum imperfectus eſt, & cum plurimis miſeriis, ac moleſtiis perpetuo coniunctus. Ergo ne fine ſuo mens intellectiva excidat, neceſſe eſt, ut ea naturalis, & neceſſaria felicitatis appetitio in ſtatu ſeparationis expleatur; Secus bestiæ, quarum omnis cognitionis, & appetitus ſenſibilibus bonis terminatur, meliore loco, & conditione forent, quam ſpirituales, & intellectivæ mentes; quod quidem qui adſerere audeat, næ ego illum multo deteriorem quavis bestia, magisque contemnendum merito putem. *Si pecora eſſemus*, inquit Auguſtinus L. II. de civit. Dei c. 28. carnalem vitam, & quod secundum ſenſum eius eſt, amaremus: idque eſſet ſufficiens bonum noſtrum, & secundum hoc, cum eſſet nobis bene, nihil aliud, quaereremus. Item ſi arbores eſſemus, nihil quidem ſentiente motu amare poſſemus; verum tamen id quāli adpetere videremur, quo feracius eſſemus, uberioriusque fructuosa. *Si eſſemus lapides*, aut fluctus, aut ventus, aut flamma, vel quid eiusmodi, ſine ullo quidem ſenſu, aut vita, non tamen nobis deeffet quāli quidam noſtrorum locorum, atque ordinis adpetitus. - - - Quoniam igitur homines ſumus ad noſtri Creatoris imaginem creati, cuius eſt vera

vera æternitas, æterna veritas, - - ad illum redeamus.
 Ex his, quæ de fine mentis intellectivæ dicta sunt, sic concluditur argumentum. Secundum generalem legem finium, de qua in Phil. Prima loquuti sumus, quamque amplissima inductio non minus evidentem facit, quam quod partialia quævis corpora ad aliquod centrum trahantur, nulla est vis, nulla potentia in hoc Universo, quæ constanter, & quoad totam speciem, in qua inest, suo fine fructretur; inest autem in nobis vis, & potentia cognoscendi, & amandi infiniti Boni, inest naturalis, & necessaria appetitio felicitatis, miseræque, ac molestiarum fugæ: Hæc frustranea essent, suoque fine exciderent, nisi perpetuo mens existat, & vivat. Quamobrem si manifestum est naturali ratione, mentem humanam in statu separationis operari posse; non posse autem ulla vi creata impediri, aut naturæ lege extingui: si præterea æternæ durationis, vitæque finem habet, ac finem suum nisi æternum duret, ne quidem adsequi possit; minime dubium, aut obscurum esse potest, eandem natura sua esse immortalis; Si illud conceditur, fore, ut longissimo tempore mens vivat post hominis mortem, quomodo naturalis immortalitas in dubium vocari potest? Forte pro singulis temporibus, aut millenariis annorum, quibus mens extituta est, singulatim demonstrare me cogent, pollere eam vi operandi & fine, nec vi, aut lege opposita extingui posse? quasi vero aut natura mentis intellectivæ, aut naturæ finis, aut finium auctor a tempore penderent, eiusve dimensioni essent alligati, cum nihil sit tempus, nisi relatio extrinseca. Sed si rem adcurate spectamus, mens intellectiva non minus ipsam æternitatem, quam beatitudinem appetit naturaliter; nihil est enim, quod post extremam, atque æternam miseriam magis horrere possit mens ratione prædicta, quam annihilationem; Si amissio cuiusdam membra, aut sensus, aut præsentis vitae, nisi illam spe majoris boni, aut metu mali gravioris soleatur, intolerabilis videtur homini: si gratia, si consuetudine amicorum ægre caremus, nisi intuitu boni maioris levemus iacturam; quanta nos obrui tristitia necesse est, si infinitam, & tenebrisam nihili abyssum intuentes eo nos præcipites aliquando esse dandos cogitemus? Evidem horresco referens, quantopere mens sui conscientia, & beatitatis, atque infiniti Boni amandi

capax

capax annihilationem necessario naturæ impulsu refugiat. Sapienter igitur Tullius L. 2. de Finib. c. 27. Si amitti, inquit, vita beata potest, beata esse non potest. -- qui diffidet perpetuitati bonorum suorum, timeat, neceſſe eſt, ne aliquando amissis illis sit miser. Beatus autem eſſe in maximarum rerum timore nemo potest. -- Neque enim in aliqua parte, ſed in perpetuitate temporis vita beata duci ſolet. Pariter S. Thomas I. q. 75. art. 6. Omne habens intellectum naturaliter defiderat eſſe ſemper: naturale autem defiderium non potest eſſe inane. Eodemque modo S. Augustin. L. 13. de Trinit. c. 8. Si volunt beati eſſe, qui beati ſunt, beati utique non eſſe nolunt; ſi autem beati non eſſe nolunt, procul dubio nolunt conſumi, & perire, quod beati ſunt, nec niſi viventes beati eſſe poſſunt. Nolunt igitur perire, quod vivunt. Immortales ergo eſſe volunt, quicunque vere beati ſunt, vel eſſe cupiunt. Non autem vivit beate, cui non adeſt, quod vult. Nullo modo igitur eſſe poterit vita veraciter beata, niſi fuerit ſemper. *¶*

Status separationis non modo felicitatis, aut misericordiae, sed præmii quoque, & supplicii rationem habet; de quo in Theologia Nat. agendum eſt. Ad fines, ob quos mens perdurat post hanc vitam, fine dubio cognitio quoque veritatis pertinet, cui mens fruſtra ſepe inhiat in hoc mortalitate. Adpoſite Mac-Laurinus c. uit. in Expos. Phil. Neuton. diſferit: „ Satis ſuperque ad irritandam, ſed non ad ex- „ plendam ſciendi cupiditatem noſtram hæc corpora noſci- „ mus. Atque ex his non minus, aliisque conſimilibus „ animadverſionibus, quam honesti, vitiosique contempla- „ tione facile adduceremur, ut, qua nunc ſumus, conditio- „ ni, fortique noſtræ plurima deeffe exiſtimaremus, niſi „ eam alius aliquando exciperet status, qui clariorem, no- „ ſtræque aviditati adcommodatam naturæ, magnique eius „ Auctoris cognitionem ſecum adferat. Haud e dignitate „ immenſæ illius sapientiæ, quæ tanta ubique in naturæ „ ſeſe prodiit evidentiæ, fuerit arbitrari, tam arboſintel- „ ligentiæ limites nos nunquam poſſe transgredi, eoque „ tantummodo conſilio a tanta rerum creatarum varietate „ Deum in nobis, ſciendi concitare ardorem hunc, ut nun- „ quam ad finem ſuum pertingat. „

§. XL.

RESPONDETUR AD RATIONES OPPOSITAS.

I. *Quid Deus decreverit de mente nostra, quantoque eam tempore conservare velit, a cæcis mortalibus intelligi nequit, nisi id discant ab ipso Deo: Ergo immortalitas humanae mentis non ratione naturali, sed revelatione divina, neque ex Philosophia, sed Theologia demonstranda est.* R. d. a. quid Deus decreverit, a cæcis mortalibus intelligi nequit, siquod decretum ex liberrima Dei voluntate pendet, neque ex contemplatione naturæ, & perfectionibus Dei, cognitio illius erui potest, c. a. Siquid posita quadam hypothesi non pendet a libera Dei voluntate, aut ex contemplatione naturæ, & perfectionibus Dei cognitis erui potest, n. a. & c. Ex contemplatione naturæ stabiles leges, ac fines rerum, & plurimas rationes sapientiae divinæ cognoscimus: cumque Dei voluntas cum infinita sapientia pugnare non possit, intelligimus, quid Deus vellit, & ab æterno decreverit. Contemplatio naturæ nos docet, quidvis ad certos fines naturæ suæ adcommodatos destinari, neque iisdem universæ & constanter excidere posse: Deum, ut Auctorem naturæ necessario velle id, quod naturæ, & finibus rerum productarum consentaneum est, quemadmodum quivis artifex id vult, idque agit, quod naturæ, ac fini operis a se perfecti convenit; cum igitur naturæ ac fini humanæ mentis æterna existentia, ac vita maxime adcommodata sit, facile intelligimus, Deum eandem velle re ipsa, ac decreuisse. Si confilia divinæ voluntatis sæpen numero recondita, & ab intelligentia nostra remota sint, minime sequitur, ut, quid Deus velit, & decreverit in creatione, & gubernatione rerum conditarum, penitus ignoremus. Sunt aliæ rationes ex bonitate Dei, providentia, iustitia, & sanctitate derivatae, ob quas Deum perpetuo conservare velle humanas mentes, intelligi potest, quemadmodum in Theol. Nat. explicabimus. Sed, inquiunt, mens vi suæ naturæ creationem non exigit: ergo neque conservationem. R. c. a. n. c. Ante creationem mens nihil est, neque ad actualem gubernationem Creatoris pertinet. At postea quam e nihilo educta est, & certis potentiis, ac proprietatibus instructa, atque ad determinatos fines destinata;

ne-

necessè est, ut Deus, qui res a se conditas gubernat, eamdem convenienter ad naturales proprietates, & propositos fines gubernet, adeoque perpetuo conservet. Deus, aiunt, *velle potest, ut corpus intereat; ergo etiam, ut anima.* P. n. c. Nulla inter corporis interitum, qui partium dissolutione fit, & interitum mentis connexio, nulla comparatio est: corpus ita formatum est, ut natura sua sit corruptibile, proindeque, cum Deus res administret secundum earundem naturas, velle potest, ut id corrumperatur. Anima spectatis naturæ suæ proprietatibus, ac perfectionibus divinis in nihilum redigi non potest.

II. *Finis animæ est, ut corpus informet: igitur destruccióne corpore finem, ob quem existat, non habet.* 2. *In operationibus suis intime pendet a corpore; viget eo vigente; deficit eodem deficiente, ita ut ob corporis statum male adfectum nec sui conscientia sit, nec functiones vitales obire possit;* uti patet in morbis, deliquiis &c. 4. *Generalis naturæ lex est, ut interire possit, quod aliquando ortum est.* R. I. Finis animæ proximus, & inadæquatus, non ultimus, & totalis est, ut sit forma corporis, sive potius compositi viventis, quod ex unione animæ cum corpore oritur; idque in concilio Vienensi decisum, & in Lateranensi V. confirmatum est. Cæterum si anima corpus informat, animatque, id indicio est, eam in fæse vitam, vimque movendi habere, nec pendere a corpore. In hanc sententiam contra Gentes Athanasius inquit: *Si anima mouet corpus, multo magis necessum est, sibi seipsum motricem esse:* & quia a se mouetur, necessarium est, eam post mortem corporis vivere, ac superstititem esse. 2. Si eodem tempore & anima, & corpus oriuntur, non sequitur, ut eodem tempore intereant, cum omnino dispari modo oriuntur; apte Lucretius id discrimen adnotavit: *Cedit enim retro, de terra quod fuit ante, in terram: sed quod missum est ex aetheris oris, id rursum cœli fulgentia tempora receptant.* Ita homo Epicuræus *victus est veritate* (ut Lactantius ait L. 7. div. Instit. c. 12.) & imprudenti ratio veri subrepit. 3. *Dependentia mentis a corpore est remota duntaxat, & mediata, ex unione, non mentis ipsius natura orta, & pro aliquo tempore, nempe statu unionis durans* (§. XXXIV. n. VI.) Si haec unio mentem nostram ad statum stuporis, & lethargi aliquando deducit, inferri non potest, mentem sublata illa unione simili stupori per

per se obnoxiam esse; si quis enim sub imposito onere prope succumbit, cum gradiendi facultatem habeat; eo demto onere fortassis difficilius incedet? aut si densæ nebulae lumen solis mihi eripiant, iis disiectis propterea cæcus ero? Sine dubio pro varia corporis, & organorum dispositione mens quoque non eodem modo disposita est ad vitales actiones obeundas, uti nec peritiissimus artifex eodem modo tractare potest instrumenta inepta, quo apta, & commoda tractat; sæpe tamen & languente corpore, ac pessime adfecto mens vegeta est, summaque alacritate, & voluptate perficitur; ac dum lutea compages corporis incursu extranearum rerum concutitur, & vitium agit, dum progressu ætatis vigor sensuum, ac membrorum robur hebescit; mens tamen, eiusque perspicacitas, & rationis vis, & prudentiae, sapientiæque usus maxime tum viget; quod manifesto indicio est, eam vi suæ naturæ a corpore non pendere. Quapropter morbi, ac senectus, quæ ipsa est morbus, ad corporis dissolutionem tendunt, ex qua ne unius quidem elementi, multo autem minus entis intellectivi, ac spiritualis annihilatione sequi potest. 4. Quod generatione, & combinatione partium oritur, id interit, vel interire potest: non autem quod oritur creatione, & simplex est, & fines habet naturæ suæ accommodatos, ob quos perpetuo existat. Sed inquiunt: *quod sapax est contrariorum, nempe amoris, odii, gaudii, tristitiae &c. ergo destrui potest.* R. d. M. quod compositum est, & contrarias qualitates recipit, id destrui potest. c. M. quod omni compositione caret, n. M. & d. m. Mens capax est contrariorum, id est, actuum, qui inter se contrarii sunt, c. m actuum, qui ipsi naturæ mentis adversantur, n. m & c.

III. *Adpetitus felicitatis aut non provenit ab ipsa natura (unde enim id satis constat?) sed præiudicio tribui potest, aut expleri non debet, uti aliae cupiditates e. g. honorum, divitiarum, scientiarum &c. non explentur; certe quidem æternitas felicitatis non ratione naturali, sed sola revelatione hominibus innotescere potest.* R. Homines felicitatem adpetere æque certum est, ac quod cibum, & potum adpetant quævis animalia; idque naturale est menti intel-

intellectivæ ; quod enim semper , & ubique , & constanter fit, id necessario fieri , & quadam naturæ lege censetur; in il- lis enim , quæ per accidens contingunt , aut a libero arbitrio pendent , nulla constantia inest , nulla uniformi- tas. Si adpetitus felicitatis præiudicio tribuitur , est hoc præiudicium naturæ , quod ipso vitæ , ac rationis usu omnibus advenit necessario , totique humano generi commune est , & semper perdurat , perque ætates omni- um seculorum confirmatur. Nemo est enim doctorum , vel rudium , iuvenum , vel senum , pauperum , vel di- vitum , qui beatus esse non cupiat. Est igitur hæc adpe- titio ab ipsa natura , vel naturæ Auctore nobis indita , proindeque otiosa esse , aut frustrari perpetuo non po- test. Aliæ cupiditates e. g. divitiarum &c. in hac vita non expletur , quia nec communes omnibus , nec naturæ mentis intellectivæ consentaneæ sunt ; neque enim ad ea bona possidenda conditi sumus. At expletur emi- nente quodam modo in statu perfectæ felicitatis , quæ post hanc vitam nos manet. Posito in nobis naturali adpetitu boni , & felicitatis , mens nostra ob infirmita- tem , cæcitatem , & inopiam suam ad quamvis fere boni speciem inclinatur , quasi beatitatis quandam par- tem in eo repertura , qua perpetuam sitim felicitatis explorere , vel restringuere quoquo modo queat. Sed provide factum est a sapientissimo Conditore , ut cadu- ca , & finita bona non modo animum nostrum non expleant , sed etiam crucient , & adfligant , ut ad alia maiora , ac vera bona naturæ mentis nostræ , eiusque fini consentanea seclanda incitemur. (Schol. §. VI.) Denique æternitas felicitatis *supernaturalis* sola revela- tione cognoscitur , c. æternitas felicitatis *naturalis* , n. Hæc *naturalis* felicitas per se sita est in cognitione , & amore Dei abstractivo , satis claro , ac tali , quo ad- petitus mentis penitus exsatietur , & omne molestiarum genus arceatur. Hæc felicitas vi naturali & cognosci , & desiderari , & obtineri per se potest. Felicitas *supernaturalis* in *supernaturali* , & intuitiva cognitio- ne , & amore Dei consistit ; ordinem proin naturæ lon- ge superat , nec cognosci sine revelatione , & illu- stratione divina , nec sine gratia *supernaturali* obtineri potest. Naturalis beatitudo homini in statu naturæ pu- ræ

ræ competeteret: supernaturalis eidem ad statum supernaturalem elevato promissa a Deo est.

IV. Animæ bestiarum simplices sunt; & tamen in nihilum abeunt destructo corpore; igitur mentis humanae par conditio esse potest. R. Qua sint conditione animæ bestiarum delectio corpore, non explorata sententia est; nec vero sapiens Philosophus, qui multa ignorare se in hoc statu intelligit, rebusque utilibus, & honestis intendit, ea de re magnopere angi potest. Si dissoluto corpore in nihilum abeunt (in qua opinione haud video, quid absurdii insit) ea annihilation, quia lege quadam naturæ fit secundum ordinem eiusdem, & cursum, *naturalis* dici potest, haud secus, ac creatio humanæ mentis, cum ea foetui satis disposito infunditur, *naturalis* a multis vocatur, non quod vi quadam activa naturæ creatæ, sed quod lege stabili, & consueto ordine a naturæ Auctore stabilito fiat. Dices: *Si animæ bestiarum naturaliter abeunt in nihilum; in natura creata inest vis annihilationis ergo annihilari mens etiam humana potest.* Nulla hæc est consequutio. Quid enim? si foetui humano naturaliter infunditur anima, ob hanc caussam in natura creata vis creandi inest? haud sane; aliud enim vi, & potentia creata, aliud lege, & ordine naturæ a Conditore stabilito fit. Sed destrui potest corpus bestiæ; unde annihilation animæ sequitur; destrui potest & corpus hominis; cur non eodem modo annihilation mentis humanæ consequetur? R. Annihilation animæ in bestia sequitur delectio corpore, quia finem existendi non habet, & quia tota vis operandi in bestiis ad organa, & res sensibiles alligata est; annihilation mentis humanæ corpore dissoluto non sequitur, quia finem existendi habet, imo quia finem suum, nisi post hominis mortem existat, complete adsequi non potest, & quia præterea vis operandi in humana mente ad organa, & res sensibiles minime adstricta est. Sunt, qui miris modis vociferantur, quando animæ bestiarum vocantur *spiritus*; quia consequi aiunt, spiritum naturæ sua mortalem esse: alii non minores tumultus cident, si easdem animas adpellari materiales audiunt; putant enim id adsimilari, materiam cogitare posse. Sed utrique aerem verberant, & cum vocabulis digladiantur prætermissis ideis. Animæ bestiarum spiritus sunt, si hoc nomine non nisi quodvis ens cogitans denotatur; quid inde confici-

ficitur? ergo aliquod ens cogitans, quod ab organis pendet natura sua, sine organis operari, & durare nequit. Nihil contra immortalitatem mentis humanæ hinc quidem concluditur. Si eadem vocantur materiales, non continuo cogitat materia, sed *aliquod* ens cogitans, quod nec materia est, nec materialium, non nisi de rebus materialibus cogitare potest? quid tum vero? mens humana ultra sphæram omnium materialium rerum operando progreditur. Illud addo: si animæ bestiarum in nihilum abeunt quadam naturæ lege, id mox contingit destructo corpore: mentem humanam aliquo saltem post mortem tempore naturaliter perdurare, ac vivere, evidentissime ex necessitate præmii & supplicii demonstrat Theologia Nat. Sed ex dictis non quæcumque perduratio, sed æterna, fatis quidem opinione mea confirmari potest.

C A P U T VII.

De Commercio Mentis, & Corporis.

Actiones mentis, ac mutationes corporis inter se consentire, sive harmonicas esse, tam apertum est, ut nihil magis. At ratio huius consensus, vel harmonia iis implicatur tenebris, ut pro naturæ mysterio habeatur, cuius nemo Philosophorum genuinam interpretationem adhuc dedit, quæ satis comprehendi posset. „ Naturam animi intuenti, inquit Tullius L. I. QQ. Tuscul. c. 22. „ multo difficilior occurrit cogitatio, multoque obscurior, qualis animus in corpore sit, tanquam aliena domo, quam qualis cum exierit, & in liberum cælum, quasi domum suam venerit. „ Qui veritatem se habatur, humanæque conditionis infirmitatem habet præ oculis, id agit, ut ex ipsa rei obscuritate, & ignorantia sua frustum aliquem potius colligat, quam ut desperatione quadam abripi se finat, & in absurdas opiniones præcipitem se det.

§. XLI.

Sensationes, phantasmata, varii status vigiliæ, somni, deliquii, aut cum homosui compos, vel extra fermentus dicitur, dein perceptio doloris, vel titillationis, diversæ passiones, sive perturbationes tum in anima existunt, cum fiunt certæ mutationes in corpore; ac varietas earum animi affectionum respondet varietati mutationum in corpore factarum; atque hoc sensu actiones, vel mutatio-

nes mentis consentiunt, vel harmonieæ sunt cum mutationibus corporis. De singulis seorsum agendum est;

I. *De sensationibus.* Per omnes propemodum firmas partes corporis animalis diffunduntur nervi, seu fasciculi tenuissimarum fibrillarum crassiores, ac tenuiores, qui ex medulla cerebri, ac cerebelli eeu radice orti, & ex medulla oblongata, ac spinali eeu trunco provenientes, dein ramorum instar, non tenfi, sed ubique laxi propagantur. Idem fluidum vehunt spirituorum (*spiritus animales* vocant) quod ad reliquias corporis partes tum pro sensationibus, & motibus spontaneis, tum pro digestione reliquorum humorum derivatur. Nervi, qui ad organa sensoria pertingunt, vel potius ipsa organa pro varia structura constituant, a suo quique organo denominantur, optici, acustici, olfactiorii, gustatorii, tactui servientes. Cerebrum, ex quo oriri nervos diximus, est viscus ex meris vasculis, canalibus, fibrillis mirifice contextum, variosque habens anfractus, finus, cavitates. Anteriorius bina hemisphæria efformat, quod est propriæ cerebrum: huic ex postica parte velut novum cerebrum adiacet, quod cerebellum vocant Anatomici. Bina cerebri hemisphæria inferiorius eadem basi iunguntur, nempe substantia quadam fibrofa, & duriuscula, seu *callo/a*, ut aiunt, in qua fibrillæ medullares ex anterioribus binis hemisphæriis post variis finus, & cellulas, & ex latere fibræ cerebelli concurrunt: atque hæ quidem fibræ ex cerebello ortæ ad naturales actiones pertinent, uti sunt motus cordis, arteriarum, intestinorum: quæ vero ex cerebro prodeunt, sensationibus, & motibus spontaneis destinantur; hinc sexto nervo ex cerebro prodeunte *sensationes*, & motus spontanei cefiant: si quis autem nervus ex cerebello proveniens rumpitur, actiones naturales cefiant; ut adeo sine vita amissione cerebrum perforari & eximi possit; dum contra cerebello perforato, et si cerebrum maneat integrum, vita illico extinguitur. Sensationum igitur præcipua instrumenta sunt nervi; nam primo sit motus a re extranea in organo, qui species impressa, vel sensibilis dicitur; is propagatur versus cerebrum, nervorum, & spirituum ope: atque is motus in substantia callosa, quam commune sensorium vocant existens, *idea materialis* nomine maxime impropto nuncupata-

C. VII. Commercium Mentis, & Corporis. 345

cupatur: nihil enim ea est, nisi motus: quo posito sequitur sensatio in anima tanta celeritate, ut inter impressionem rerum factam in organo, inter hanc & propagationem motus ad cerebrum, inter istam, & sensationem in anima nulla temporis differentia notetur. Claritas sensationis tum perfectioni organi, tum impressioni magis, aut minus validæ respondet.

II. *De phantasmatis, & memoria.* Phantasiam æque, ac sensus, ideam materialem in sensorio communi postulare multi pro certo tenent; nam hebetatur morbo cerebri, hoc restituto restituitur, eo destructo prorsus tollitur perinde, ac sensatio destructo organo: in eodem homine pro varia ætate, maiore vel minore spirituum copia, partium duritie, vel mollitie varia est. Excitantur igitur pristinæ ideæ, quando spiritus animales eodem modo, eademque via, ac in sensatione, moventur, ita ut facultas reproducendi ideas antea habitas ab immutatione quadam cerebri, & vestigiis in eo relictis pendeat. Hæc vestigia differunt ab ideis materialibus, quæ in actuali motu sitæ sunt. Motus, qui ad phantasmata requiritur, non actu, sed potestate manet. Sicui incredibile videatur, tantum in cerebro vestigiorum numerum, quantus est phantasmatum, contineri posse, expendat neceesse, Frideric. SCHREIBERUM in quadrato cerebri pollice 49 billiones vasculorum obseruasse. Ex vi Phantasiæ, motuque spirituum innumeris errores, præiudicia, entusiasmi, morbi, maternæ in prolibus maculæ, aliaque generis istius ortum ducunt. Siquis admodum vivaciter, aut saepius rei intendat vi imaginationis, aut si a quacunque causa interna, eadem fiat, & æque vividæ impressio in sensorium commune, quæ ab externo obiecto fieri solebat, cogetur mens æque imaginationi, ac sensibus solebat, credere; atque ita phantasma habebit pro sensatione; unde continget, ut homo cætera sanæ mentis in uno quodam genere infaniat, sive ut aiunt, in certa linea stultus sit: uti si quis sibi persuadeat, se acum deglutisse. Memoria, uti Phantasia statui cerebri respondet; in pueris mollior cerebri substantia impressiones non diu retinet: durior in sensibus non facile recipit; hinc pueri cito addiscunt, sed mox oblitiscuntur: senes ægre admittunt nova, et si præteriorum facile, & adcurate recordentur; & uni-

verse, qui tardioris memoriæ sunt, diutius retinere solent semel percepta; quæ enim multa repetitione solidiorem penetrant cerebri massam, vestigia relinquunt non facile delenda. Iuvenis novem annorum ob ingenitum capitum dolorem omnium rerum memoria paulo post exscoliatus est, ut nec loci, nec amicorum, nec vernaculae amplius linguae esset memor.

III. *De variis statibus animæ.* *Somnus* est status hominis, in quo omnes claræ sensationes cessant; cui opponitur *vigilia*, sive *status*, in quo sensationes claræ sunt. *Somnus*, in quo etiam clara phantasmatæ cessant, *profundus* dicitur, inter quem, & *vigiliam* medius est *status somnii*, in quo anima claris sensationibus destituta, res tamen sensibiles absentes clare percipit. Teste Boerhavio *vigilia* pendet a *præsentia spirituum bonorum copiosorum* in cerebro, nervis, & musculis, tum a *recta constitutione partium firmiorum cerebrum, nervos, & musculos constituentium*: *somnus autem*, id est, *quies*, & *remissio* in *sensibus, & motibus animalibus*, oritur, si fibræ flaccidescant ea potissimum de causa, quod succus nerveus a sua expansione & elasticitate remittit: si hic ipse succus deficit vel ob labores, vel ob defectum succi nutrititii spirituosi, ut in senibus, vel ægris: vel si lentorem, fixitatem, & cruditatem habet, ut in phlegmaticis: aut denique si nimis abundet, & agitetur, ut in ebriis. *Mobilitatem succi nervei etiam medicamenta oppiata, venena, & similia impedire*, vel tollere possunt. *Quamprimum* is per quietem restauratur *ex sanguine*, id quod fere intra sex, aut septem horas contingit, eo ipso fibras, & nervos replet, ut ad officium redeant. *Deliquium* est status, in quo ad sensuum quietem notabilis quoque motuum vitalium remissio accedit. *Sui compos* dicitur homo, si, cum valetudine pollet *integra*, sensuum, phantasæ, & intellectus operationes secundum leges consuetas fiunt: *Extra se rapi* censetur, si eæ perceptiones aliter, quam secundum consuetas leges fiunt, ut si quadam sensatione præter ordinem omnis aliorum sensuum impressio obsecuretur, vel si quiescente sensu phantasia ob singularem impressionem in cerebro factam ad morem somniorum cietur, vel si denique mens ad cognitiones spirituales contra usitatas abstrahendi, & componendi le-

C. VII. Commercium Mentis, & Corporis. 347

Juges determinatur. Primi generis raptus D. Paulo obtigisse creditur Damascum proficiscenti, & S. Stephano cælos apertos intuenti: alterius generis sunt visiones, quæ per somnia fuisse facta in S. Scripturis memorantur: tertii generis exemplum est raptus S. Pauli in tertium cælum, qui contra omnes phantasæ leges, atque ordinem mortalis status eas habuit cognitiones, ut ne scierit, utrum in corpore mens fuerit, vel extra corpus.

IV. *De perceptione doloris & voluptatis.* Cum sensationibus quibusdam dolor, cum aliis voluptas conne-
xa est; cuius rei rationem, & causam finalem expo-
sui in Schol. §. VI. Perceptio voluptatis exi-
stit, si fibræ, & papillæ nerveæ ab obiectis minus ri-
gidis, vel asperis, sed tenerioribus, & mollioribus blan-
dius attinguntur, & quasi fricantur, ut spiritus versus
commune sensorum leniter moveantur. E contrario dolor
percipitur, si fibræ a corporibus valde acutis, aut maiore vi
incurrentibus inclemensius premuntur, tenduntur, vel omni-
no dividuntur, & lacerantur; quo casu spiritus anima-
les non solum maiore impetu versus commune sensu-
rium moventur, sed si qua ruptura est facta, extra limi-
tes excurrunt, & maiorem fibrarum seriem usque ad
cerebrum hostiliter irritant.

V. *De passionibus.* Pro varia corporis constitutio-
ne, quæ ab ætate, ratione victus, aeris temperie, ali-
isque plurimis causis materialibus pendet, mens huma-
na ad alios, atque alios affectus, & perturbationes pro-
clivior est, nunc ad tedium, iram &c. nunc ad amo-
rem, lætitiam &c. Si qua sanguinis, & fluidi nervei
agitatio fit præter ordinem, in anima quoque perturba-
tio cogitationum, & idearum confusio oritur. Huc in-
doles naturalis, ac temperamenti ratio pertinet. Est
enim *indoles* generatim dispositio, vel proclivitas ad cer-
ti generis affectus præ aliis concipiendos, eaque *natu-
ralis*, quæ ex ipsa hominis natura pendet: *habitualis*,
quæ exercitio & actibus certorum affectuum saepius re-
petitis quacunque ex causa, acquiritur: *actualis*, si præ-
fens hominis ad certos affectus dispositio spectatur. In-
doles naturalis diversæ cerebri, & organorum sensori-
um dispositioni, ac temperamento texturæ nervei,
& humorum corporis respondet. Nam ex organorum,
ner-

nervorum, & humorum constitutione pendet tum maior claritas sive intensio in ideis sensuum, &phantasmatis, tum facilior, citiorque commotio sanguinis, & humorum, in quo proclivitas ad affectus certi generis consistit. Hinc etiam homines diversarum nationum ferre divergam, ac talem habent naturalem indolem, quæ cum temperie cœli, ac soli indole congruit. Satis igitur patet, quomodo affectus, & proclivitas ad eos concipiendos consentiant cum affectione, vel constitutione corporis.

Ex numero I. Coniectura fieri potest de sede animæ in corpore, quam in callosa cerebri substantia sitam esse, communior hac ætate Philosophorum opinio est. Cel. de La Peyronie (ut in Hist. Acad. Parisi. ad ann. 1741 adnotatur) homini, cui iam quædam cerebri pars exenta fuerat, digito leniter admoto ad substantiam callosam omnem illico sensum abstulit, qui amoto rursus digito mox rediit. Admodum verisimile autem est, ibi animam residere, ubi sentit, & unde nervi sensationibus, & motibus spontaneis destinati oriuntur; quod fit in substantia callosa cerebri. Hinc communiter exploja est Cartesii sententia, qui animam in Conario, seu glandula pineali collocavit.

§. XLII.

In corpore humano motus complurium partium sequitur ad nutum, seu volitionem animæ, ita ut inter volitionem mentis, & motus corporis saepe nulla temporis differentia notetur, & ortus eorum motuum, duratio, intensio, directio, cessatio prorsus cum volitione animæ consentiat sola habita ratione structuræ partium corporis; sic motus cruris vi structuræ retrorsum tendit, non antrorsum. Multæ appetitiones, & aversationes mentis, perceptiones molestiae, aut voluptatis coniunctæ sunt cum signis externis, & mutationibus corporis, atque extraordinaria sanguinis, & fluidi nervi agitatione, uti observatur in tristitia, ira, amore &c. Si hæc affectuum mentis in corpus derivatio conferatur cum proclivitate ad certos affectus, quæ ex corporis constitutione oritur, ratio intelligitur, cur aliæ passiones dicantur prævenientes, quarum prima origo in corpore est; uti si corpore male affecto tedium in mente, tristitia &c.

&c. oritur. Hæ præveniunt cognitionem mentis; aliæ *reflexæ*, quarum prima origo in mente est, eiusque cognitione quadam, & adpetitione, quam consentaneæ, & harmonicæ mutationes in corpore, aliæ in iucundis, aliæ in molestis affectibus, consequuntur.

Hæc quidem, atque alia generis istius ad commercium mentis cum corpore pertinent, quod nihil est aliud, nisi consensus mutationum corporis & operationum animæ; quem quidem experientia constans, & uniformis, certa atque evidens nobis exhibit. Experimur enim, cum his mutationibus corporis has & non alias coniungi operationes animæ, cum his operationibus animæ has & non alias coniungi corporis mutationes, sive utrasque coexistere, vet tanta celeritate sibi succedere, ut nobis coexistere videantur. Quæritur modo, an corporis mutationes, quæ in solo motu partium materiae consistunt, reip/a quidquam conferant, seu Physice influant in perceptiones, aliasque indeliberatas animæ operationes, & anima viciissim agat in corpus, in eoque mutationem, seu motum efficiat. Hæc realis dependentia mentis, & corporis ad phænomena commercii non pertinet, neque ex sola experientia immediate nobis innotescit, quæ solum consensum operationum, non rationem, & causam eius consensus ostendit. Sunt autem tres discrepantes Philosophorum sententiae de causa, & ratione huius consensus, sive commercii, e quarum numero unam aliquam certo veram esse debere, vulgo opinantur. Sic enim aiunt: Si bina horologia in horis designandis adcurate, & constanter consentiant, eorum consensus oriri potest I. ab assistentia artificis, qui harmonice utrumque movet, ac dirigit. Hoc modo Cartesiani volunt, Deum in mente nostra, ac corpore consentientes, seu harmonicas mutationes efficere, ipsam vero mentem æque, ac corpus omni vi agendi carere. Atque hoc est Systema assistentiae, sive causarum occasionalium, quatenus Deus occasione mutationum in organis factiarum ab externis rebus sensations in anima, & occasione volitionum animæ consentaneos in corpore motus propria actione efficit secundum generalem legem a se constitutam. II. Consensus duorum horologiorum oriri potest ex interna cuiusque structura, que ad consensum ab artifice accommodata est. Atque hoc modo Leibnitiani mentem nostram automaton esse spirituale dicunt, quod vi interna, & serie non interrupta omnes

omnes perceptiones, & appetitiones citra ullam ad corpus relationem, vel dependentiam a corpore efficit, & ita efficit, ut quivis status praesens semper futuro gravidus sit, ut aiunt, sive ut in statu mentis antecedente semper ratio subsequentis contineatur. Pariter corpus esse automaton materiale volunt, quod ob mechanicam structuram, & vi interna omnes motus, etiam eos, quos voluntarios dicimus, continua serie sine ulla ab anima dependentia reali producit. Harmoniam inter mutationes, vel operationes utriusque automati a Deo praestabilitam esse volunt, quatenus is ex omnibus possibilibus corporibus tale selegit cuivis animæ, quod motus eiusdem perceptionibus, & volitionibus consentaneos vi interna effecturum, per infinitam sapientiam suam praevidit. Hoc igitur est Systema harmoniae præstabilitæ. III. Consensus horologiorum ex mutua & reali utriusque dependentia oriri potest, quatenus alterum ad alterius mutationes concurrit re ipsa, & physice influit. Sic omnes ante Cartesium, & Leibnitium mentis perceptiones ab organis revera dependere, mentemque agere in corpus iudicarunt; quod est systema influxus physici, non crassio modo intelligendum, quasi vero ex corpore in animam, & ex anima in corpus quidquam infueret, vel transfundatur, sed quod unum ad alterius mutationes physice, & realiter quidquam conferat, quoquo modo id fiat.

§. XLIII.

Propositio. Inter mutationes corporis, & actiones animæ vera est, & realis, & mutua dependentia, spectando mutationes, & actiones eas, quæ ad phænomena commercii pertinent, ac supra expositæ sunt. Probatur I. Facile quisque sibi persuadet, mentem humana, quæ vi volendi, ac sese determinandi, tum cognoscendi, & attendendi prædicta est, etiam vi movendi corpus pollere; neque enim hæc nobilior est vi electiva, & cognoscitiva, quæ teste sensu intimo menti competit. Idem comprobat adparatus nervorum, ac spirituum in corpore animali, fabrica organorum, ac cerebri, mira eorum subtilitas, textura, ac nexus; quæ corporis modificationes, uti ex se vim activam non habent, ita ad potentiam moderatricem, & activam accommodatæ sunt. Consensus autem operationum mentis cum corporis, & organorum statu, & mutationibus

nibus tam arctus est, tamque constans, ut vim fibi inferat, necesse sit, & contra naturalem concludendi, & ratiocinandi facultatem agat, qui dependentiam realem mentis a corpore serio in dubium vocare velit. Quis enim vel ipse fibi persuadeat talia: si solem video, nec lux, nec oculus quidquam re ipsa conductit, ut perceptio solis in mea mente existat: si vi, & ardore ignis, si vehementi contusione, si acuto ferro corporis mei partes laeduntur, nihil ista laesio, vel corporis mutatio physice confert, ut perceptionem doloris habeam; ingurgitatio nimia potus, hauitus veneni, aut potionis medicatae nullum realem nexus cum mutationibus iis habent, quas homo ebrius, vel qui venenum hauit, in statu perceptionum, & appetitionum suarum animadvertisit: mutatione nervorum, ac spirituum non influit realiter in statum mentis, qui obrepente somno, deliquio, delirio, phrenesi in ea observatur: ieunium, refroenatio sensuum, & corporis castigatio non plus conferunt ad moderandas animi appetitiones, quam gula, sensuum illecebra, & corporis blandimenta. Quotiescumque posito A ponitur B, & variato A variatur B, vel sublato A, etiam B tollitur, inter A, & B veram, ac realem dependentiam intercedere, concludimus, nisi manifesta ratio oblit, vel utrumque a tertia caussa pendere palam fiat; ergo ex consensu mutationum corporis, & operationum mentis idem legitime concludendum est; quid enim obstat? certe possibilis est ea dependentia, ita ut anima, et si toto genere diffideat a materia; tamen ob unionem cum corpore non nisi mutationibus organorum ad has potius, quam alias perceptiones determinetur, cum ad quamvis vi naturae indifferens sit, & illæ ab arbitrio animæ minime pendeant.

Prob. 2. Certum est, atque indubitatum (§.XL.n.II.) animam vere uniri cum corpore, veramque, & physicam hominis formam esse. Hæc unio et si clare percipi a nobis non possit, tamen sine reali & mutua dependentia nullo modo est conceptibilis; certe ob unionem fit, ut pro arbitrio corpus relinquere, & velut de statione sua decidere non possit: ut longe aliter adsit in corpore, quam nauta in navigio, aut rex in regno: ut, si corpus laeditur, laesionem istam non cognoscat duntaxat, uti nauta, si quid in navi frangitur, id visu per-

percipit, sed ut dolorem sentiat, & male habeat. Si bina horologia ab adstante artifice, vel ex structura interna consentiant sine ulla alterius ab altero dependencia; quis ea connecti inter se, aut uniri dicat? Similiter si consensus mutationum corporis, & operationum animae ab actione Dei, vel ex interna utriusque natura unice derivatur, vera quædam unio, ex qua unum compositum vivens proveniat, intelligi non potest.

Obiici solet Primo: Intelligi non potest, quomodo anima agat in corpus, idque moveat impellendo spiritus in nervos, & musculos, ut motus sequatur; cum eos nervos, & muculos minime cognoscat. R. Si clare intelligi nequit, quomodo anima agat in corpus, propterea negari minime potest, quod revera agat; sunt enim diversæ quæstiones: an, & quomodo mens agat? quia intima natura animæ, tum etiam corporis, eiusque elementorum, & admiranda illa utriusque copulatio, sive unio nobis clare cognita non est; idcirco modus affectionis animæ in corpus, vel dependentie realis eiusdem a corpore concipi nobis minime potest; Nec tamen id obest, quo minus omnes homines, qui de hac re philosophantur citra præiudicium Sectarum, animam vere agere in corpus persuasissimum habeant; Si enim intelligere, si velle potest, si domina est actuum suorum; cur corpus, cui conservando, ac regendo præest, mouere haud possit? quapropter cum nihil adferant Sectæ contrariae, quod actionem mentis in corpus magnopere incertam faciat, pro ea standum videtur esse secundum communem opinionem. Ut anima cognoscat structuram organorum, quæ movet, necesse haud est; non enim ea motio a ratione pendet, sed ob unionem, eum motum natura omnia animalia docuit præsertim accidente cognitione quadam experimentali, seu potius usu, quo deficiente infantes ægre gressum figunt membris satis etiam roboratis; Quemadmodum igitur is, qui internam structuram organi musici ignorat, ipsa experientia discit, quis sit clavicularis impellendus, ut requiritus sonus sequatur: sic idem in motu membrorum contingere arbitror. Secundo. Multo difficilius captu est, quomodo anima a corpore pendeat in operando; quid enim? an corpus agit in animam, quando eam determinat ad sensationem? vel qualis est haec dependentia? Rdeo Eodem prope modo, ut supra. Modus huius determinationis, vel dependentie latet, quia intima constitutio naturæ tum mentis, tum corporis, tum unionis occulta est, & ab intelligentia

tia nostra penitus remota. Sed inquies: Si motus organorum mentem determinat ad perceptionem, corpus agit in animam, quia determinare est agere; R. Determinare sine dubio grammaticis est vox activa; at non potest ex sensu grammatical, vel ex determinatione illa, quæ inter corpora intercedit, continuo vera actio organorum in mentem concludi; neque enim posita hac vera actione mitigatur difficultas. Actio corporis, vel organorum in solo motu, vel sensu ad motum sita est, & effectus motus non nisi motus, vel sensus ad motum, vel alius partium situs, & compositio est. Porro motus, vel sensus ad motum, si eum effici in anima a corpore ponas, longissime a perceptione distat. Fac enim, animam a corpore eiusmodi modificationem, quæ in motu, vel sensu ad motum consistit, recipere, ac dein vi interna conscientiam esse huius modificationis; ideone intelligi potest, animam percipere obiectum sensibile, præterea dolorem, & voluptatem? Nulla est in motu, nisi celeritatis, & directionis differentia; at in sensationibus quanta variatio, quanta diversitas est? in concurso plurium motuum, alius compositus oritur; diversæ sensationes haud in unam combinantur. Quapropter præstat, opinione quidem mea, ignorantiam fateri, quam hypotheses fingere parum consentaneas, atque, ut ita dicam, honorificas naturæ intellectivæ, & spirituali, atque & ex ideis corporum de mente philosophari „Sine temeritate, inquit Ioann. Clericus in Pneumatologia, definiri non potest, qua ratione alterum ab altero (mens, & corpus) adfici possit, vel non possit; nihil tutius animo occurrit canida ignorantiae nostræ professione.“ Mens nostra via unionis pendet ab organis in operationibus iis, quas paullo ante recensui: in aliis non pendet proxime, & immediate (§. XLI.) Si quereras, qualis sit ista dependentia, & an corpus præterea agat in animam? Rdeo ex defectu id earum id decidi non posse; nam actionis idea vel continet motum, vel cogitationem, & volitionem in mente intellectiva: corpora igitur spæctatis ideis nostris alterius actionis capacia haud sunt, nisi quæ motum involvit: tali autem actione sive motu nondum mens determinari ad perceptionem intelligitur: igitur spæctatis ideis corpus non agit in animam; eam tamen determinat quocunque modo, sive anima ob unionem motu organorum ita adficitur, ut vi interna ipsa in se ideas & perceptiones producat. Sunt Philosophi quidam hoc aeo, qui de elementis materiae vi attrahendi, & revellendi prædictis

tis pro ratione quadam distantiarum, ita statuunt: elementum A non agit in elementum B distans; sed hoc elementum B duntaxat ad celeritatem, & directionem determinatum ab A, ipsum se movet. Certam distantiam appellant conditionem, qua posita magis, vel minus, hac vel opposita directione elementa moveantur. Fateor haec mihi videri incomprehensibilia. At cum ens nostra penitus differat a materia, & altioris ordinis sit, suspicor, ob unionem posse eandem a materia determinari, quin vera actio materiae in mentem propterea concedenda sit. Erit igitur corpus inter, & animam mutua, & realis dependentia, non vero mutua actio.

§. XLIV.

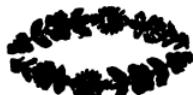
Si ob phænomena commercii, & consensum mutationum corporis, & operationum mentis mutua, & realis dependentia vix serio in dubium vocari potest, sequitur, ut hypothesis Cartesiana de actione Dei, & Leibnitiana de mechanismo mentis, & corporis, qui pariter a solo Deo ad harmoniam adaptatus est, per se ruant; utrinque enim nulla vera, ac realis dependentia, nulla vera unio, ac ne ulla quidem phænomenorum ratio sufficiens potest concipi; quæ est enim haec philosophia, si, cum explicatio phænomenorum petitur, non aliud respondeas, nisi Deum lege sibi præfixa istuc efficeret, vel ab interna natura mechanica effectum penderet, et si quomodo pendeat, intelligi nequeat. Sed utrique hypothesis multa adversantur. Si, ut Cartesiani volunt, nulla vis activa inest in caussis secundis; nec vita, nec libertas inheret in mente nostra; repugnat enim ideis vitae, ac libertatis, ut anima per vim, & actionem alienam cogitet, velit, vivat. Leibnitiani, qui rationes sufficietes perpetuo iactitant, omnem re ipsa tollunt rationem sufficientem; nam perceptionum nulla in mutatione organorum, sæpè nec in perceptione, vel statu mentis antecedente ulla est sufficiens ratio. Siquis, ut Ant. Genuensis ait, lexicon sumat in manus, variasque excitet ideas vocibus respondentes, quæ nullam inter se omnino connexionem habent, ut si legat: Aaron, Aristides, Aristippus, Auerroes, Busiris, Bucephalus &c. ideæ existent in nobis, quarum nulla est in hypothesis Leibnitiana sufficiens ratio; Quis enim adeo ine-

inepit, ut dicat rationem sufficientem notionis Aristidis esse in perceptione summi sacerdotis Aaronis, Aristippi notionis in Aristide, Auerrois in Aristippo. Sunt, inquit Leibnitiani, rationes sufficientes, quas non pervidemus. Scilicet ita ludere cum pueris potuit Pythagoras, ut iis una esse ratio: *ipse dixit.* At Philosophis, ut nova doctrina persuadeatur, rationes saltem probables reddendae sunt, quas illi intelligent, & probent. Eadem Leibnitiana hypothesis ad Idealismum, & Egoismum veluti viam sternit; quo modo enim vel existentia corporum, vel aliarum mentium evinci poterit, si mens nostra vi ingenita omnium rerum, et si re ipsa non existerent, producit ideas? In systemate Harmoniae præstabilitæ, inquit WOLFIUS Psych. Rat. §. 613. *anima sibi propria producit omnes suas perceptiones, & appetitiones continua serie.* §. 614. *perceptiones, & appetitiones in anima eodem, quo nunc, modo consequentur, etiam si corpus non existeret, consequenter etiam anima eodem, quo nunc, modo sibi representaret hoc Universum, etiam si mundus adspectabilis non existeret.* Denique nulla est actuum internorum, nulla externorum vera libertas in hac hypothesi; nam perceptiones, imo appetitiones quoque, quo nomine etiam volitiothes veniunt, determinantur ex natura animæ, & continua serie sese consequuntur: Motus corporis quicunque, quos voluntarios dicimus, ex structura mechanica ita proveniunt continua serie, ut quisvis motus antecedens rationem sufficientem subsequentis contineat: perinde ergo motus pedum, manuum, linguae necessarii sunt, ac motus cordis, arteriarum, sanguinis, ac motus indicis in horologiis, qui mechanismo determinatur. Frustra igitur præcipies, ut quis sensus refrænet, membra recte, & decore componat, ad periculosa loca non adeat, ebrietatem fugiat &c. Quia hi motus in hoc corpore duntaxat ex interna structura determinantur; et si abesset omnis anima a corpore. Archimedes, inquit Wolfius Psych. Rat. §. 637: *tam sublimia inventa, quibus Geometriam ditavit, in libris suis exposuisset, librosque singulos eodem, quo conscripti sunt, modo scripsisset, etiam si nulla ipso fuisse anima.*

Libertatem tueri se Leibnitiani profidentur; sed non spectandum est, quid dicant, sed quid convenienter opinioni suæ possint, ac debeant dicere. Si vis structuras contingunt quicunque

que motus, eos ponere, vel non ponere anima in potestate non habet, neque ulla potentia proxima completa ad utrumlibet oppositorum indifferens, consequenter nec ulla libertas veri nominis concipi in hac hypothesi iam potest. Dicunt: anima libera est ad hos, illosve motus volendos, vel non volendos; ac Deus vi præscientiae tale eidem corpus adaptavit, in quo motus mechanici volitionibus animæ prævisis responderent, ita, ut, si anima alios voluisset motus eligere, aliud corpus fuisset natum. R. 1. Nec volitiones esse liberas, supra dixi, præsertim si principium rationis sufficientis eo, quo Leibnitiani volunt, modo ad libertatem pertinet; perceptio enim ratio sufficiens est volitionis: eadem ex natura mentis determinatur: igitur volitio quoque ex natura, non arbitrio pendet. 2. Sit volitio libera: at positio motuum, vel omissionis, utpote ex structura proveniens, iam libera non est; & si anima alios voluisset motus eligere, aliud fuisset corpus natum, sed quod eadem necessitate produxisset motus suos. Quid est hoc aliud, nisi libertatem ponere in indifferencia obiectiva, non reali subeundi aliquam necessitatem libertati oppositam? Satis de hoc commercio, & universe de natura humanae mentis a me dictum arbitror, qua cognita de origine eiusdem statui quidpiam demum potest. Disputatum est omni œvo de ortu eiusdem magna opinionum varietate, Eas Hieronymus recenset 2. T. edit. Mariani Vittorii Reatini p. 304 Epist. 82. „Super animæ statu memini vestroœ quæstiunculaœ, mox maxime ecclesiastice quæstionis: utrum lapsa de cœlo sit, ut Pythagoras Philosophus, omnesque Platonici, & Origines putant: an a propria Dei substantia, ut Stoici, Manichæus, & Hispanæ Priscilliani hæreses superlicantur: an in thesauro habeantur Dei olim conditæ, ut quidam Ecclesiastici stulta persuasione confidunt: an quotidie a Deo fiant, & mittantur in corpora, secundum illud, quod in Evangelio scriptum est: Pater meus usque modo operatur, & ego operor: an certe ex traduce, ut Tertullianus, Apollinarius, & maxima pars occidentalium autemant. „Ne absurditas plerarumque eiusmodi opinionum ipso tempore emoreretur, Leibnitus efficit docens, omnes animas tum animantium, tum singulatim & hominum simul cum mundo conditas, & in corpusculis organicis inclusas fuisse. Wolfius etiam rationem quandam eius opinionis adferre conatus est; Deus, inquit, die septimo a creando cessasse legitur: unde Theologî

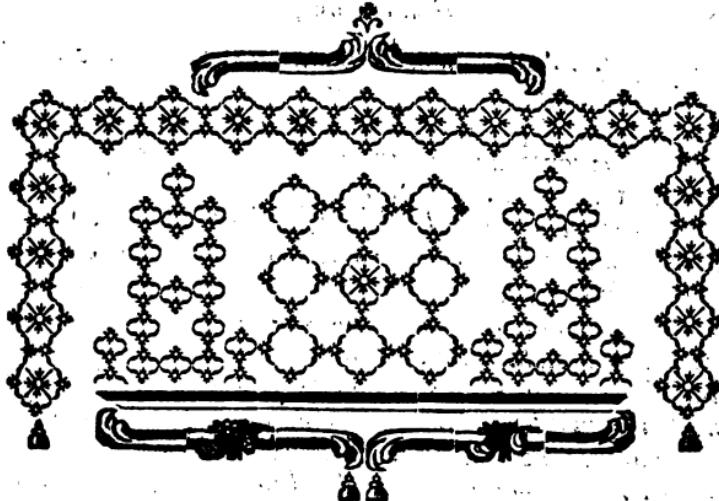
logi recte colligunt , quod hodie nihil amplius creet , seu ex nihilo producat , Sed quinam sunt isti Theologi ? Quae Theologorum in Concilio Lateranensi V. sub Leone X. fuerit sententia , ex his eorum verbis liquet : „ Animam rationalem pro corporum , quibus infunditur , multitudine singulariter esse multiplicabilem , multiplicatam , & multiplicandam . „ Deus cessavit ab operando , quia novam rerum speciem non iam creat , non quod nihil agat penitus . Quapropter cum nulla sufficiens ratio praæexistentiae animarum adferatur , & aliae opiniones ipsa absurditate se convellant ; communi opinioni , qua maxime ad veritatem accedit , inherendum est , animam humanam a Deo creari , & cum corpore coniungi tum , quando huius organa ad obeundas quasdam actiones vitales satis disposita sunt .

LIBER IV.
THEOLOGIA
NATURALIS.

PROOEMIUM.

Si nulla homini causa est philosophandi, nisi ut beatus sit (quemadmodum ex VV. sententia Augustinus animadvertisit de Civ. Dei L. XIX. c. I.) omnium Philosophiarum partium facile princeps ea censeri debet, quam in praesenti auspicamur, Theologia Naturalis, sive scientia, quae in Deo rebusque divinis contemplandis versatur. Hic enim de pulcherrima illa, atque infinita Mente, cuius cognitione amoreque omnis nostra nititur beatitas, pertraffat; haec eius existentiam ita ponit ob oculos, ut ex cognitione nostris ipsorum, rerumque creatarum, quae identidem in sensu nostris, & animum incurruunt, ad Creatorem pervenire cogitando facile discamus; haec divinas perfectiones nobis expavit, ut, cum de Divinitate cogitamus, mox intimo venerationis sensu, eoque suavissimo mens perstringatur; haec providentiam Numinis quaquaversus pertinentem, quae omnis tranquillitatis in hac vita veluti basis, & fundatum est, ab insanissimo, ac periculi pleno errore Epicureorum & Novorum, & Veterum vindicat; haec denique religionis naturalis, & naturalium legum fontes quodammodo detegit, quibus quidem apertis in Practica Philosophia multo tutius versari, longiusque progredi queas. Non

otiosa ulla speculatio, non disceptationes scholasticae, sed fæcundissimæ, gravissimæque doctrinæ explicandæ hoc loco sunt, quibus, si parum imbutus sit animus, celeriter in turpissimos errores abripiatur philosophando, & longissime a sapientia discedat, necesse est, quoniam, uti S. Thomas observat contra Gentes L. I. c. I. Sapientis est, veritatem de primo principio meditari. Sed de Deo quidem, divinisque rebus, ut invenire facile est, quæ dicas; sic ex inventorum copia, quid potissimum eligas, difficile est statuere; tam copiosa enim, & tam late diffusa earum tractatio est, ut in orationis angustias cogere tot rerum præstantissimarum affluentem copiam, non solum multum opera, sed & molestia non parum, & doloris adferat. Quapropter demonstrationum potius fundamenta, quam demonstrationes ipsas exponere paucissimis verbis, maximeque perspicuis conatus sum. Analysin earundem eo deduxi, ut, si quis recte attenderit, non modo convincatur penitus de summis veritatibus, sed evidenter luce quadam persuadeat. Quæ opponi iisdem videbantur posse ab illis, qui vim sententiarum, aut consequiciones tardius penetrant, vel data opera dubitant Scepticorum more, ea sic exporre adlaboravi, ut & propositum dogma, & dogmatis diductio, & diductionis ultima ratio, si necessarius mediandi labor non torpesceret, demum perspicceretur. Ob hanc causam, cum demonstrationum vis, doctrinæque soliditas in perspecto rerum nexu maxime consistat; ea, quæ res, & veritate connexa inter se erant, etiam trattatione coniunxi; inde factum, ut in longum excrescent non nulli Paragraphi, & in plures numeros, ceu totidem articulos membra unius dividendi debuerint. Nempe trattationis ordo, ac methodus subiectæ rei adcommmodanda est, non res ipsa præconceptæ methodo. Propositionum quidem ingente numero, si suis quoque argumentis, uti oportet, confirmantur, attentionem distrahi necesse est, ut, nec quod caput sit rei, videoas, & diductionis seriem, necumque hanc paulo difficultius deprehendas. Non fusa oratio est, non explicatio longa argumentorum, vel copia eorundem, sed adcurata, intentaque meditatio, & peruestigatio rei, & crebra exercitatio, quæ doctrinæ profundioris, veræque sapientiae compotes nos efficit. Quam ob rem ei rationi scribendi insistentes, quam propositæ rei maxime adcommmodatam iudicavimus, Platonis nunc quidem verba L. X. de legibus

gibus usurpabimus : „ *Age vero illud orationi nostræ sub-*
 „ *fernamus primordium ; quandoquidem nobis est institu-*
 „ *tum, docere, Deum esse, maiore studio & diligentia*
 „ *Deus est a nobis, quam unquam antea invocandus. His*
 „ *quasi vinculis, & retinaculis firmati hanc orationem in-*
 „ *grediamur. „*

C A P U T I.

De Existentia Dei.

Cum existentia Dei demonstratur a Philosophis, primo definitione nominali sumuntur notæ quadam, seu prædicata, qua cum hac voce: Deus, coniunguntur. De nota prima, & essentiæ, ex qua alia attributa, seu perfectiones derivantur, postea fit disquisitio; neque enim vera, & realis essentia quarumcunque rerum cogitationibus nobis prima se offert. Deus igitur est natura absolute necessaria, a toto mundo distincta, summo intellectu, & potentia pollens, a qua res aliae omnes totius mundi effectæ sunt. *Analysis demonstrationis, qua de existentia huius Entis fit, mox ad evidentissima, & inconclusa principia deducitur, quæ de nexu rerum stabilita sunt in Philosophia prima.* Quoniam vero sa deynonstratio ex rebus creatis petitur, contra Idealistas quoque, & Egoistas agendum est, non quod hominum istorum insanias mentione quadam, & refutatione magnopere digna videantur, sed ut perspicuum fiat, quam facili quivis ratiocinio ex sui ipsius cognitione in cognitionem summi Entis veniat. *De consensu humani generis, ne idem iterato dicendum sit, infra differemus.*

§. I.

Propositio: *Existit Deus. Absolutissima demonstratio summæ veritatis paucis verbis absolvitur:*

I. *Extant entia contingentia; ergo etiam Ens absolute necessarium existit. Conclusio argumenti explicata est in Philosophia Prima; unde evidens est, eam esse contingentiam rerum mundanarum tum quoad statum eorum, modumque existendi, tum quoad ipsam existentiam entium simplicium mundum constituentium, ut determinatio cuiusvis status, & existentiae absoluta necessitate connectatur cum Ente, quod ex se, & vi suæ essentiae vim determinandi habet, neque aliunde accipit, vel accipere potest; quia absolute repugnat existentia, vel possibilitas actu existendi sine absołuta, adæquata, & ultima sufficientia existendi, ac proinde etiam penitus*

tus repugnat effectus sine causa adæquata, ens dependens sine independente, determinatum sine primo determinante, contingens sine necessario, motus quicunque sine primo motore. In natura quidem corporea, omnia aguntur, & conservantur motu; quo sublato omnis ordo totalium corporum, vicissitudo temporum, alternatio dierum, & noctium, vita animalium, vegetatio plantarum, quæque fensus adficiunt, cœlum lux, sonus &c. illico tollerentur. Cum igitur materia sit iners, ac de se in quiete concipi possit: ad omnem quoque celeritatem, directionem, distantiam &c. penitus sit indiferens; perspicuum est, eam Primo Motore, & Causa incorporea, & intellectiva, quæ alium præ alio motum elegerit, & certa ratione determinarit, indigere.

Quæ responderi ab Atheis possunt, facile dilucuntur ex principiis in Phil. Prima explicatis. Frustra sidem in tenebris infiniti latibulum querunt. Nam evidentissimum est:

- 1. Sine sufficientia absoluta, ultima, & adæquata nulla entium series, ac ne unicum quidem ens absolute existit; neque alia ponit potest, nisi hypothetica existentia, sive quod esset extitum ens quoddam, siqua daretur eius ratio sufficiens.*
- 2. Hæc sufficientia absoluta, ultima, & adæquata in nullo effectu, in nulla causa media, in nulla serie effectuum, vel causarum mediariarum potest reperiri; & quemadmodum singula entia vi essentia sua penitus sunt insufficientia; ita erit & tota series; quia additione plurimum essentia immutari nequit; neque vero multiplicando negationes seu insufficientias quæpiam positiva sufficientia obtineri potest, sicut forte in Algebra, si quantitates negativæ in se ducuntur, valor positivus prodit. Non enim quantitates negativæ seu meræ negationes spellandæ sunt, sed uti veræ quantitates contrariae tis, quas positivas vocamus. His perspectis principiis facilissimum est hypothesis Spinazzæ convellere P. II. Ethic. Prop. 13. Lemn. 3. ita differentis: „Corpus motam, vel quiescentem ad motum, „vel quietem determinari debuit ab alio, quod etiam ad „motum, vel quietem determinatum fuit ab alio, & illud „iterum ab alio; & sic in infinitum. „Certe determinations mediae statum sine determinatione prima non existunt absolute, nec omnino existere possunt; quia absolute repugnat, ut determinabile, ac determinatum sine determinante, atque id, quod contingens est, & ab alio pendet,*

det, sine Ente, quod contingens non est, & ab alio non pendet, unquam re ipsa existat. Sufficientia absolute existendi sive unius sive infinitorum entium contingentium sine Ente Necessario, & independente nulla esse potest; eo autem posito ratio habetur rerum omnium, eaque sufficientissima, ita, ut omnis rationum indagatio finem habeat; quia causa indagandi est sola rerum insufficientia: hac sublata etiam illa tollitur.

§. II.

DECLARANTUR QUÆDAM DUBIA.

I. *Admissa subordinatione causarum, quæ in infinitum progreditur, ad Primum perveniri non potest; ergo causa, vel determinatio prima demonstrari nequit.* R. d. a. Ad Primum perveniri non potest intra seriem, & in subordinatione causarum similium, c. a. Ad Primum extra seriem perveniri non potest, & in subordinatione causarum dissimilium, & diverso modo agentium, n. a, & c. Est quædam subordinatione causarum mediарum, quæ omnes inter se similes sunt, & una idea contineantur, proindeque instar unius spectari debent. Hanç subordinationem Veteres dixerunt accidentalem, quia sublata quavis eiusmodi causa substitui alia potest, quæ tantum præstaret, quam causa re ipsa interveniens; haud secus, ac sublato uno catenæ annulo aliis potest substitui. Eiusmodi causæ seu finitæ sint, seu infinitæ, relate ad effectum causæ ultimæ sunt instar unius principii, quia eodem modo operantur relate ad effectus immediatos, ac mediatos. At demonstratum est Atheo, aliam præterea subordinationem causarum effientiam esse admittendam, ita, ut vis activa, qua effectus ultimus a sua causa proxima traducitur a non esse ad esse, absolute nulla esset, nisi posita quadam causa, cui alia similis subrogari nequit, nimirum necessaria, quæ vim agendi, & determinandi in essentia sua continet, nec aliunde accipit; quæque independens est, ac diverso, & nobiliore modo influit in effectum. In tali igitur subordinatione effectus ultimi, causæ mediæ, ac causæ primæ locum non habet progrelius in infinitum, cum ea series utrinque claudatur terminis, nempe hinc effectu contingente, inde causa necessaria; ino spe-

spectata notione effectus contingentis ne quidem causa media absolute requiritur, cum is a sola causa necessaria essentialiter pendeat. Manifestum igitur est, posita quavis serie infinita causarum mediarum, quae Atheis permittitur, in quaerenda ratione sufficiente effectus ultimi nullam fieri, nec fieri posse progressionem in infinitum. Hinc Aristotelici Veteres, etiæ æternitatem generationum, sive causarum mediarum admiserint, tamen aperte negarunt, in causarum investigatione fieri progressum posse in infinitum, quia non posito primo principio nihil actu existeret. ARISTOTELES Metaph. L. XII. text. 29, 30. Similiter Platonicos iudicasse, multis eorum locis palam fieri potest; ut adeo binæ Philosophorum familie patritiae dudum hanc viderint lucem veritatis, cui Athei tenebras infiniti obtendere conantur. Hæc ad progressum, ut vocant, *rectilineum* pertinent, quando in serie semper recta proceditur ad alia atque alia diversa entia. Progressus *circularis*, quo ad idem ens redditur, per se aperte repugnat, cum nihil sui causa vel mediata, & immediata esse possit. (Phil. Prim. §§. XXIX. XXX.)

II. *Etsi singula sint contingentia, tamen tota series, vel species entium includit absolutam existentiam.* R. Singula non includunt, ac vi essentiae nec possunt includere absolutam existentiam: igitur nec tota collectio; neque enim additio plurium essentiam rerum tollit. Si absoluta existentia conveniret speciei, eadem ceu ratio specifica inflet in singulis; quod apertissime repugnat.

III. *Mundus a tota æternitate erat talis, qualis nunc est: ergo principium, vel causam a se distinctam non habet.* R. Quocunque tempore mundus absolute ponitur existere, essentialiter requirit causam primam, uti ab unde demonstratum est. Qui in hunc modum concludunt: mundus est æternus, ergo non est dependens; supponunt, æternitatem pugnare cum dependentia; ac tum invertam: mundus est dependens: igitur non est æternus. Illud maxime perspicuum est; istud paullulum obscuritatis habet. Antiqui Philosophi, uti Pythagoras, Plato, Xenocrates, Aristoteles, etiæ æternum fecerint mundum, non tamen fecerunt independentem, atque existentem a se; quod non modo Huxius in Alnet. quest.

quæst. & CLARIUS, sed VV. quoque Patres observarunt. S. AUGUSTINUS L. X. de civit. Dei c. 31. ait: *Sicut, inquit, si pessimum fuisset in pulvere, semper ei subesset vestigium: quod tamen vestigium a calcante factum nemo dubitaret; nec alterum altero prius esset, quam alterum ab altero factum esset; sic & mundus, atque in illo dī creāti & semper fuerunt, semper existente, qui fecit, & tamen facti sunt* Vid. S. THOMAS. part q. 46. Art. 2. ad 1.

§. III.

Argumentum II. De Existencia Dei. *Perfectio & ordo compositus, ac permanens rerum mundanarum evidētissimo indicio est, quemdam illius effectorem existere, cumque summo intellectu, & potentia pollere;* repugnat enim, ut ea perfectio, atque is ordo rerum casu, & fortuita atomorum agitatione extiterit (Phil. Prim. §. XLIV.) vel ut effectus sine causa sit, aut causam perfectionis superet (ibid. §. XXVII. XXVIII.) Causæ finales rerum, quæ in perfectione, & ordine composito involvuntur & in contemplatione mundi ubique sese produnt (ibid. §. XXXV.) causam rerum efficientem faciunt manifestam; non enim aliter influit finis in opera, nisi movendo causam effectricem operum.

Hoc argumentum mirifice illustratum est a summis Philosophis, & oratoribus, qui existentiam Dei ex contemplatione non modo totius mundi, sed particularium mundi corporum demonstrarunt, alii ex formatione factus humani, alii ex oculo hominis, alii ex aure, ex corde, loquela, manu &c. Newtonus in hunc finem præcipue uniformitatem motus cœlestium corporum, & admirabilem structuram animalium, earumque organorum commendat. Mirandum sane est, Cl. Maupertuis binis hisce Newtoni demonstrationibus acquiescere haud potuisse, atque adeo illas infirmare fuisse conatum. Sed futilis illius cavillos haud ægre reiundes ex iis, quæ in Phil. Prima Sect. II. c. V. dicta sunt. Eosdem palam feterunt PP. Trivulziani in Ephemerid. ann. 1748. mense Decemb. Art. 121. & ex iis eruditissimus P. Alphons. Nicolai Tom. I. dissert. & Lettion. S. Script. Sacra fit hominum societatis, nescio, an nimia cura, occupatione, quam commodis suis adhibent, ut admiranda Dei opera ipso usu, & consuetudine quodammodo vilescant. Si quod

quod insignis arteficiis cernimus, artificem admiramur, atque adeo incognitum diligimus: summi autem architetti obliviscimur non raro. Eleganter Tullius L. II. de Nat. Deorum Ex Aristotele differit: „Si essent, qui sub terra semper habbitavissent bonis, & illustribus domicilis, nec tamen exiissent, sent unquam supra terram; accepissent a fama, esse quodam numen, vixque deorum: dein aliquo tempore patet factis terrae fauibus, evadere in haec loca, quæ nos incolimus, atque exire potuissent: cum repente terram, & maria, cælumque vidissent, adspexissentque solem, eiusque tum magnitudinem pulcherrimam, tum eius efficiientiam cognovissent, tum cælum totum cernerent astris distinctum, eorumque omnium ortus, & occasus, atque in omni eternitate ratos, immutabilesque cursus; haec, cum viderent, profecto & esse deos, & haec tanta opera deorum esse arbitrarentur. — quis hunc hominem dixerit, qui cum certos cæli motus, tam ratos astrorum ordinates, tamque omnia inter se connexa, & aptæ viderit; neque in his ullam inesse rationem, eaque casu fieri dicat, quæ quanto consilio geruntur, nullo consilio ad/equi possumus. Verum homo ipse solus, et si cætera deessent, invictum suppeditat existentis supremi Numinis testimonium; ob quam causam magnum miraculum is appellatur a S. Augustino L. 10. de civit. Dei. c. 12. Unde enim corpus tam admirabili, ac plane stupendo extructum artificio? unde tot disparia membra mutuo intextu concreta, & tam apte ad propria cuique munia disposita, nisi a summo Conditore? quis ossa, velut trabes, queis carnes sustentarentur, consolidavit? nervos, ac musculos flexiles fecit ad motum? venas, arterias, velut tubos excavavit ad continentum sanguinem, ne impotenter diffundat? quis sanguinem, ac spiritus animales occultis canalibus per universum corporis habitum diffudit, ac circuire voluit ad vitam, & animationem? humores tam varios, ac pugnantes tam amice tenueravit ad oris venustatem, & totius corporis sanitatem? quis pellens, tanquam molle quoddam tegumentum supra omnes artus extendit ad ornatum, & defensionem membrorum? cerebrum nec durum, nec omnino fluidum, sed molle construxit ad memoriam, rerumque species conservandas? quis in vultu tam diversa lineamenta depinxit, ut singuli & universi similes videantur, & singuli tamen inter se dissimiles inveniantur? quis denique tot organa tam mire ad

ad nutritionem hominis disposuit, nisi supremus, ac infinita virtutis artifex Deus? Mens vero hominis tot facultatibus instruenda ad intelligendum, & cognoscendum, tot dotibus ornata ad bene, beateque vivendum, unde? nisi a supraem intelligentia? „Nescio, qualiter in utero meo ad parvissim, dicebat septem Machabaeorum mater; neque enim ego spiritum, & animam donavi vobis, & vitam; & singulorum membra non ego ipsa compagi. „L. II. Mach. c. 7. v. 22. Elegantissimus locus alius, & argumento superiori maxime accommodatus extat apud Minutium Felicem in Ottavio a. n. 24. Maxime vero hoc argumentum illustrabit Physica, quae tota in eo est, ut leges motuum, & mutationum, nexus ac fines, ordinem, & perfectionem rerum investiget, & eruat.

§. IV.

Fuere, qui omnem fidem abrogantes sensibus externis, negabant ulla in mundo corpora extare, vel id quidem adcurate demonstrari non posse aiebant, cum non nulli de ideis nostris ope reflexionis certi simus: ideæ autem, & representationes corporum in nobis esse possint, et si nulla re ipsa sint corpora. Hos *Idealistas* vocarunt. Alium animadverterent, sublata fide sensuum nec illud satis probari posse, plures humanas mentes esse in mundo, ultra progressi aiebant, id duntaxat certum esse cuivis: ego sum; nihil præterea; Hinc *Egoistæ* sunt appellati. Utrorumque opinio a fanaticismo nihil abest, ac fortassis fame, siti, cruciatibus citius confutaretur, quam argumentis; non minus enim certum est, alias præter me res existere, (ut de creatis duntaxat loquar) quam iisdem me egere ad sustentandam vitam, aut ob eas me dolore adfici, aut voluptate. Verum quia Philosopho argumentis pugnandum est, ac demonstratio quoque summi Entis ex ordine, & perfectione mundi adspectabilis petita vacillare quibusdam videtur, si fides sensuum vocari in dubium queat, idcirco ista res non penitus prætermittenda est. Quam ob rem veritatem sensuum, & corporum existentiam inquirens Philosophus sic animo comparatus esse debet, ac si omnis adspectabilis mundus e mundo esset sublatus: ipse solus, vel potius sola mens ipsi relinquatur, detracto etiam proprio corpore, ere-

A a

ptis

ptis sensibus externis , solis ideis , & cognitionibus animi remanentibus , quibus exscoliari profecto nequit ; nemo enim ignorare potest , esse se quidpiam , sui , rerumque aliarum conscientiam , quod varias perceptiones , iudicia , & ratiocinia format , quodquem entem appellat ; & quoniam fibi conscientia est , quasdam ideas in mente oriri , cum corpus , quod proprium vocat , a rebus extraneis adfici putat : alias , cum fibi res extraneas olim perceptas opinione sua , nunc absentes repraesentat ; hinc , et si de existentia proprii , & aliorum corporum dubitet ; tamen discrimen quoddam idearum tuto adsignat , aliasque *sensationes* , alias *phantasmata* , iterum alias *adventitias* , *factualias* alias appellat .

Ex communi hominum , vel naturae sensu contra praefatos Idealistas , & Egoistas nihil recte confici opinor ; quia communis hominum sensus existentiam eorumdem , ac fidem sensum , quibus innoteat , ita includit , ut isto inducium vocato id quoque argumentum infirmetur . Necessario autem quivis Idealista sequens probare debet , si ratione utatur , argumentum .

§. V.

Argumentum III. 1. Aliquod ens a tota aeternitate existit : 2. proinde etiam ens independens ab alio a tota aeternitate existit : 3. id vero est ens a se ; igitur ens a se existit . Primum membris evidenterissimum est , quia concipi non potest tempus omnium rerum penitus vacuum , & inane ; si enim aliquando nullum ens extitisset , etiam deinceps nullum existere potuisset , nisi aliquod ens sine causa efficiente prodisset ex nihilo , vel duo se mutuo produxisserent ; Utrumque manifesto repugnat . Quapropter quia ex nihilo universali , sive negatione omnium plane rerum nihil reale unquam existere potest , patet veritas primi membra . Alterum aequi perspicuum esse debet cuicunque Sceptico . Si enim illud ens a tota aeternitate existens ponitur independens ab alio , constat asserto veritas : si dependens dicitur , id cum independente essentialiter connecti , ex demonstratis liquet . Veritas tertii membra a veritate prioris separari minime potest . Nam ens independens ab alio , sufficientiam existendi non habet ab alio : ergo sibi met ipsum sufficit ad habendam existentiam . Ex his pronissimum est cui-

cunvis ratione utenti concludere , idem Ens , quod a se existit , a se , & vi essentiae omnem possibilem perfectio- nem , ceu bonitatem , potentiam &c. habere , vi cuius & potuit mundum efficere , & non potuit creaturas suas per inanes , ac fallaces ideas perpetuo ludificare . Ergo (inferet quivis Scepticus , nisi contra ideas suas loqui , & conscientiam prodere velit) existit Ens a se , & existit mun- dus , in quo tot existentiae Eiusdem , ac perfectionum lu- culentissima indicia deprehenduntur . Verum id quidem argumentum , quod Idealista ex ideis , quas de ordine , ac per- fectione mundi habet , deducit , analysi quadam videtur in- digere . Sic igitur existimo , eundem ex solis ideis necessaria- rio intelligere , easdem adventitias esse , sive rationem il- larum non contineri in mente sua , verum in alio ente extra se . Nam in hunc modum ratiocinabitur : repræ- sento mihi mirabilem universitatem rerum , ac in tellu- re animalia , plantas , fossilia , dein sistema planetari- um , stellas fixas innumerabiles , circumquaque res va- rias , pulcherrimas , mira perfectione , constanti ordine , communi nexu copulatas : has ideas cito , & facile sola adhibita attentione nactus sum ; quemadmodum haud in- gente labore ideas Aeneidos Virgilianæ , & inventionum , quas Eucli di tribuo , sum adeptus . Hæ igitur ideæ ad- ventitiae sunt , earumque ratio in alio extra me ente continetur ; neque enim tantum ingenii in me , & sa- pientiae ineft , ut ipse eas tam cito , & facile , & tanta perfectione effingerem , cum multo minora cogitata mea plus temporis , plusque studii requirant . Ex facili- tate igitur , qua hasce ideas nactus sum , earumque perfectione , eas adventitias esse , indubitato conficio . Porro utar hoc dilemmate : Si adventitiae sunt ideæ , earum ratio vel in ipsis rebus est , quæ ceu existentes repræsentantur , & mutationem inducere videntur in corpore meo ? vel ratio earum ens quoddam tertium est , a mente mea , rebusque repræsentatis distinctum ? si primum : igitur præter mentem meam etiam corpus proprium , quod mutatur , & alia extra me corpora , quæ illud immutant , existit ; nam quod mutat , vel mutatur : quod agit , vel patitur , indubitato existit ; Si alterum : illud ens tertium esse ens summum , sive Deum intelligo , cum enim hæ ideæ sint archetypæ rerum quarundam seu existentium , seu possibilium , cumque eadem per-

fectio, & idem ordo in iis insit, qui inest in ipsis rebus, si existunt; patet, ex sola perfectione idearum sapientiam, ac potentiam illius entis non minus demonstrari, quam ex delineatione ædificiorum, machinarum perfectio artificis elucet. Hoc igitur modo ad Deum deducor ratioinando ex solis ideis (nec vero, dum res ipsæ existunt, aliter de rebus, & conditione rerum, nisi ex ideis iudicare possum.) Abhorret autem a bonitate, & perfectione summi Entis, ut perpetuo solis ideis rerum nobis illudat: Ergo & res, & Conditor rerum evidenter existit.

§. VI.

OPPOSITA ARGUMENTA.

I. *Ideæ in nobis fortassis efficiuntur ab alio spiritu creato, sive genio bono, vel malo: ergo nequit ex iis inferri existentia summi Entis:* R. I. Hoc modo Egoista aliud præter se ens existere, necessario concipit. 2. Ille spiritus, si non concipitur ut independens, & necessario existens, saltem ad cognoscendam existentiam entis independentis, & necessario existentis nos ducit, uti supra demonstratum est.

II. *Phantasmata existentiam rerum non evincunt; quia profectio non necessario existunt ea, quæ phantasia nobis siue obiicit: ergo neque sensations rerum existentiam evincunt.* R. Ideæ partiales, quæ in phantasmate composito continentur, spectata origine æquæ adventitiæ sunt, ac alias ideæ, quas immediate sensibus tribuimus, uti patet ex iis, quæ in Logica de origine idearum diximus (§. LXIII. n. III.) Id, quod phantasia nobis obiicit, non necessario existit, quia ideas sensuum vario modo combinare, vel distrahere possumus vi phantasiæ. Cæterum triplex est inter phantasmata, & sensations discrepantia; nam *primo* Ideæ sensuum sunt immediate adventitiæ, phantasmata saltem mediate. *Secundo* sensations exhibent res ceu existentes; quia tum mutationes proprii corporis, tum res extraneas ceu causias vel occasiones præsentes earum exhibent; at phantasmata non ex-

exhibent res præsentes, uti eum noctu de sole cogito. *Tertio* sensationes habent ordinem, & perfectionem, quam quævis phantasmata, vel somnia non-habent.

III. Etiam phantasmata rem velut præsentem exhibent; saepe enim in somno videmur nobis videre oculis, audire auribus &c. R. Phantasmata in homine sanæ mentis non exhibent rem ut actu præsentem, sed uti ea, alio tempore percipiebatur actu præfens, & existens; certe alia est perceptio, si manus in igne est re ipsa, aut si quis actu vapulat; alia, si somniat, manum in igne esse, aut se vapulare. In somnio, vel delirio ratio velut sopita est; at cum homo vigilat, se ratione uti, ignorare non potest; atque idcirco sensationes a phantasmate ordinarie quidem certe distinguit, si sufficiens claritas ideæ, & attentio præfato est; tum enim in iis, quæ ad gustum, olfactum, tactum, vel auditum pertinet, idea sensualis cum phantasmate vix aliquando confunditur; at quia per visum plura in rebus distinguimus, & impressionibus iisdem lucis a prima ætate adsueta sumus, videtur eadem aliquando in nobis, repræsentatio esse cuiusdam imaginis, sive apertis oculis eam intueamur, sive clausis duntaxat imaginemur. Non potest tamen quispam, si recte attendat ad cogitata sua, saepe ac serio, & longiore tempore dubitare, apertisne oculis quidquam videat, an solum indulget phantasie; immo qui ea, quæ sensu percipit, passim vocat in dubium, aut phantasmata pro sensationibus habet, sine dubio de statu sanæ mentis deiectus, ac morbo laborare, seu desirare censetur. Sensationes igitur a phantasmate discernuntur ipso iudicio experimentali, (præsertim si cum molestia, aut voluptate quadam coniunctæ sunt,) tum via rationis, & reflexione ad statum nostrum, rerumque aliarum. Sed abrumpenda est hæc animadversio, ne longius a proposito digrediar; videbatur tamen res tota ad hunc locum pertinere, ut explicaretur, qua ratione Idealista, vel Egoista in cognitionem summi Dei venire queat.

C A P U T II.

De Essentia, & Perfectionibus Dei.

Inbecillitas humani ingenii nos cogit, ut de essentia, diversisque attributis Dei separatis differamus; in Deo enim nulla perfectionum separatio, sicut nulla compositione habet locum; quidquid in summo Ente inest, realiter, atque identice ipsa divina natura, & plenitudo essentiae est.

§. VII.

Propositio I. *Absoluta necessitas existendi, sive nota Entis A SE est id, quod conceptu nostro essentiam Metaphysicam Dei constituit.* Prob. In eo sita est Metaphysica essentia, quod maxime proprium est rei, quam constituit, eamque a quavis alia re in primis discernit: quod est ratio sufficiens, & veluti radix attributorum rei: denique quod totum id complectitur, quod res est. Eiusmodi nota in Deo est absoluta necessitas existendi, sive *Aseitas*, ut aitunt. Hanc enim soli Deo competere, ipsa demonstratio existentiae eiusdem nos docet, qua ex cognitione contingentium rerum ad ens necessarium deducimur, quod non est contingens, vel indifferens ad existendum, sed per se ipsum, & vi essentiæ existit; quod non ab alio est, sed A SE, non quatenus a se concipitur productum, vel semet determinarit ad existendum, sed cuius essentia est ipsa existentia, sive formalis ad existendum determinatio; quod est independens, & absolute sibi sufficiens, ac aliis, relate ad quæ vocatur primum determinans, primum movens, causa prima; quia omnia alia entia sufficientiam ultimam, absolutam, & adæquatam in Ente A SE, ipsum in nullo extra SE ente rationem sufficientem existentiæ, vel ullius perfectionis continet. Hæc igitur nota soli Deo maxime propria est. Ex eadem ceu ex fonte deduci alias notas, seu attributa palam faciet ipsa deductio. Quapropter hac cognita necessitate absoluta existendi totum id concipitur velut in radice, quod Dei nomine venit.

§. VIII.

Ens A SE est infinite perfectum, sive infinitum infinitate essentiæ, & perfectionum, quatenus omnes pos-

fi-

fibiles perfectiones, easque illimitatas, sive in gradu absolute eminentissimo continent. Prob. I. Ens A SE existit vi possibilitatis, sive quia possibile est: ergo omnes possibiles perfectiones, & omnes possibiles gradus perfectionum in eo existunt eo ipso, quod sunt possibles. Absoluta enim sufficientia, & necessitas existendi non magis ad unam perfectionem, vel gradum perfectionis, quam ad alium æque possibilem pertinet; ergo, si una perfectio, vel unus gradus necessario existit; pari necessitate omnes possibiles perfectiones, & omnes possibiles perfectionum gradus existunt; quia ipsa possibilitas in Ente A SE determinat existentiam. 2. In omni ente limitato principium limitationis requiritur; nam ratio sufficiens sit oportet, cur hæc, & non alia in eo perfectio, hic & non aliud gradus perfectionis æque possibilis præsto sit; porro ens contingens, uti existentiam, sic limitationem habet a causa, quæ aut non potuit, aut non voluit plus perfectionis effectui dare. Posita necessitate absoluta essendi, & existendi nullum est limitationis principium; quia Ens necessarium non potest limitari a causa, cum nullam agnoscat; neque a se ipso, quia non est sui ipsius causa, neque voluntate, vel actu quodam effecit, ut existeret, sed in admirabili sua natura necessitatem existendi continet, per quam multo certius habet, ut sit, quam res aliæ a suis causis. 3. Quidquid perfectionis existere posse concipitur in hoc mundo, id omne causam ultimam, & sufficientiam adæquatam, & absolutam in Ente Necessario habet, uti demonstrationes existentiæ Dei manifeste docent: nec, siquid per causas contingentes producitur, id perfectionem Entis Necessarii minuit, sed potius illustriorem reddit, quia omnem vim, & facultatem agendi a solo Deo esse, perspicuum est; quam ob rem omnis possibilis perfectio in Ente Necessario, & Causa Prima contineri debet aut formaliter, aut eminenti quodam modo (Phil. Prim. §. XXVIII. Schol.)

Quisquis notione quadam divinitatis imbutus est (nemo est autem, qui ea careat penitus) Deum pro Ente perfectissimo habet, quo nihil maius esse queat, nihil melius. Ipse Epicurus, etsi totus pendere a sensibus videretur, tamen Tullio teste L. II. de Nat. Deor. Deum præstantem esse naturam docuit, qua nihil sit melius. Hæc effentia,

& perfectionis divinae plenitudo, seu infinitus perfectionum cumulus ex necessitate absoluta existendi seu ex essentia metaphysica deducitur, efficitque Physicam essentiam, sive complexum attributorum naturam divinam constituentium. Atque ex hac iam propositione deducitur, 1. Omnes imperfectionem a Deo excludi, atque ex conceptu Dei a nobis tollendam esse. 2. Omnem perfectionem puram, cui nihil imperfectionis admixtum, eidem tribui debere; eiusmodi est quævis perfectio simpliciter simplex, ut Theologi loquuntur, quæ est melior ipsa, quam non ipsa, sive quæ in sua notione, & conceptu formaliter nullam continet imperfectionem, & incompossibilis non est cum alia perfectione maiore, vel æquali. Hinc dupli via pervenimus ad formandam ideam de essentia physica Dei, negatione, & affirmatione; via negationis tutior est, cum facilius sit dicere, quid Deus non sit, quam quid sit; quamquam re ipsa cum imperfectionem tollimus, ei veram perfectionem positivam tribuimus, et si ea comprehendendi a nobis sine negatione non possit; uti cum negamus eum mutationi obnoxium esse, loco constringi, finem habere, vel initium, ab ulla re alia pendere; re ipsa immutabilem, aeternum, immensem, independentem, id est, sibi sufficientissimum esse adfirmamus. Alii praeter negationem, & affirmationem addunt viam excellentiarum, qua quamvis notam, quæ detractis imperfectionibus rationem perfectionis amittit, Deo eminentiore quodam, & excellentiore modo inesse cogitamus, uti cum Augustinus ait: si queris pulcritudinem, pulcrior est; si dulcedinem, dulcior; si splendorem, fulgidior.

§. IX.

Propositio III. *Ens à SE est immutabile.* Prob. 1. *Ex idea Entis Necessarii.* Quod absolute necessarium est, id aliter, ac est, esse non potest, hoc est, id immutabile est. Essentia autem, & perfectiones Dei absolute necessariae sunt. 2. *Ex idea Entis Perfectissimi.* Mutatio imperfectionem indicat; quod enim mutatur in melius, non fuit optimum: quod in peius, definit esse optimum: quod in aliud æquale, aliquid relinquit, vel de novo acquirit; utrumque perfectioni, & simplicitati, de qua paulo post differemus, repugnat.

Quam perspicua hæc est Dei perfectio, tam ægre eadem

dem cum contingentibus Dei actibus e. g. cum cognitionibus divinis de actibus liberis creaturarum, vel cum ipsis liberis volitionibus Dei conciliatur. Eiusmodi actus contingentes in Deo posita divina essentia non necessario ponuntur, idque commune habent cum modis; iidem tamen non habent rationem sufficientem externam, uti alii modi, sed internam ipsi Enti, in quo insunt, idque habent commune cum attributis; idcirco modi analogici a quibusdam vocantur. Cum igitur decretum divinum condendi mundi sit liberum, & potuisse non concipi a Deo, querunt, quomodo id sine mutatione fieri potuisse? R. Mutationes est transitus de statu ad aliud statum; siquid inesse incipit, quod ante non inerat, vel quod inerat, inesse definit; id vero, cum Deus res quasvis ab aeterno & cognoscat, & decernat, in eo concipi nunquam potest, et si eiusmodi actus antecedenter ab aeterno variabiles concipiuntur. Verum res tota ad forum Theologicum iam delata est. Deinde queri potest, an, cum Deus nihil extra se operatus sit ab aeterno; in tempore autem mundum creavit, propterea haud mutatus fit? haudquaquam; sed aiunt: ille vere mutatur, qui de non operante fit operans. R. Qui de non operante fit operans immanenter, & intra se, is vere mutatur, c. qui fit operans transiunter, seu extra se; n. Actio Dei immanens, uti omnis cognitio, omne consilium, omne decretum, omnis amor &c. ab eius natura, & substantia non distinguitur, eique coetera est. Operatio vero Dei transiens, & externa, que ad creaturam tendit; in eaque terminatur, nec aeterna est; sed temporanea, nec necessaria, sed libera. Hinc S. Augustinus L. 13. de Civit. Dei c. 17. ait: „Ad opus novum, non novum, sed sempiternum adhibet consilium. „ Et L. I. conf. c. 4. „Nunquam novus, nunquam vetus, innovat omnia - - - opera mutat, nec mutat consilium. „

§. X.

Propositio IV. *Ens A SE est aeternum.* Prob. 1. Quod absolute necessarium est, id est immutabile, & aliter, ac est, esse non potest; semper igitur, hoc est, ab omni retro aeternitate, & in omne ævum tale fuit, critique, quale est. 2. Possibilitates rerum aeternæ sunt, (Phil. Prim. §. XVII n. 4.) Possibilitas Entis Necessarii est ipsa eius existentia: igitur haec existentia aeterna est.

est. 3. Idem patet ex demonstratione superiore §. V. Nec opus est, multa verba facere; nemo est enim, qui non æternum, qualemque tandem fixit sibi, numen agnoscat, ut ait PETAVIUS Theol. Dogm. T. I. L. 3. c. 3. n. 2.

Hæc æternitas Dei a Boethio L.5. Consol. Phil. dicitur interminabilis vitæ tota simul, & perfecta posseſſio; quibus verbis & immutabilitas sive indeficientia indicatur, & temporis ſuſceſſio, ac diuīſio excluditur; nam in æternitate Dei eſt unicum instans, ſemper præſens & ſuſiſtens; uti præclare docet Plato in Timæo, dicens, „ Errorre „ quodam duci homines in loquendo, qui partes illas tem- „ poris erat, & erit, in æternam ſubſtantiam impruden- „ tes transferunt; dicimus enim de illa erat, eſt, & erit; „ ſed illi revera ſolum eſt, competit; at erat, & erit, „ ad generationem, qua in tempore procedit, referre con- „ venit. Motus enim ſunt. Quod autem ſemper eodem „ modo ſe habet immobiliter, neque recentius eſſe unquam „ oportet, neque nunc fuſſe, neque deinceps fore, ac ni- „ hil eorum penitus, qua generatio iis adfixit, qua ſub „ ſenſus feruntur. „ Cæterum tempus ſuſceſſionis, & di- „ viſionis ideam ſecundum prius & posterius continent, ævum „ ſpiritibus finitis, qui immortales creati ſunt, æternitas „ proprie ſoli Enti Perfettiſimo competit.

§. XI.

Propofitio V. *Ens A SE immenſum eſt*, h. e. tale, ut, ſiquid præter Deum exiſtat, id omne vi eſtentiaſ ſuæ intime pervadat, ac penetret ſine ulla limitatione, ac termino. Siquid iam extra Deum exiſtere ponitur, actualis eiusdem in rebus omnibus inexistētia adpellatur *Omnipræſentia*. Prob. I. *ex idea Entis Perfettiſimi*; quod enim ipſa naturaſ ſuæ conditione ubique eſt, ac eſſe debet, perfectius eſt eo, quod certo duntaxat loco adfigitur, & ubique non eſt. 2. Si Deus alicubi eſt, ei loco vel adfigitur libere, & contingenter, vel neceſſario; ſi libere: igitur ab eo diſcedere poſſet, ad aliū tranſire, & vim internam motricem aliter, atque aliter modificare; quod repugnat eius immutabilitati. Si autem alicubi eſt neceſſario, ubique eſt neceſſario, cum nulla ſit ratio, cur in uno potius, quam alio loco ſit præſens. 3. Sicut exiſtere hoc tem-

po-

pore, non alio, limitatio est durationis; sic existere hoc loco, non alio, limitatio est præsentia. Utraque Enti Perfectissimo, & Illimitato repugnat.

Etsi modus, quo simplicissima essentia divina res omnes penetrat, & omnibus locis adsit, longissime superet captum nostrum; tamen communem, & velut natura insitam de hac Dei perfectione esse notionem, argumento est, quod plerique gentiles, atque adeo poetæ non obscuris eam sententiis teſlatam reliquerint, uti Petavius recenset Theol. Dog. T. I. L. 3. c. 7. n. 7. & 8.

§. XII.

Propositio VI. *Ens A SE simplicissimum est, omnisque compositionis expers.* Prob. 1. Nullam in Deo esse compositionem phyllicam ex materia, & forma, vel ex partibus integrantibus, vel ex subiecto, & accidente. Idea Entis Necessarii pugnat cum idea entis contingentis & mutabilis; idea vero entis compositi ita convenit cum idea entis contingentis & mutabilis, ut omne compositum sit pariter contingens & mutabile; quia minime repugnat, ut partes componentes separentur, vel mutantur; quo casu compositum interit, vel mutatur; ergo ideæ Entis Necessarii, & compositi pariter interficiuntur. Dein omne subiectum, quod a forma, vel accidente perficitur, imperfectionem, & potentiam passivam includit; id vero repugnat Enti Perfectissimo. Prob. 2. Nullam in Deo esse compositionem Metaphysicam *ex actu, & potentia;* cum enim sit perfectissimus, concipi nihil in eo potest instar potentiae passivæ, quæ actu quodam perficiatur; neque ex *essentia, & existentia,* quia ab idea essentiæ Entis necessario existentis separari nequit existentia: neque ex *genere, & differentia,* si adcurate velimus loqui; nam genus concipitur instar potentiae, quæ perficitur, & determinatur, differentia instar formæ, quæ perficit, ac determinat. Cum autem in idea Dei summa perfectio actualis includatur, nihil perfectibile concipi potest, isque *purissimus actus* dici debet.

Simplicitatem Dei impugnavere Epicurei, Stoici, alii, qui dicebant Deum esse vel ignem, vel citatum aërem, vel gyrum stellarum &c. de quibus Tullius L. I. de

de Nat. Deor. quotquot dein ex Veteribus Philosophis censuere, Deum esse univ. salem substantiam, seu materiam, ex qua res quaelibet constat; quorsum illud tendit Lucani L.9. Juppiter est, quodcunque vides, quoctunque moveris. In sanum istuc figuramentum postremis hisce temporibus Benedictus Spinozza, ex Iudeo Amstelodamensi Atheus, iterum excitavit, atque certa ratione, & methodo geometrica, definitionibus, axiomatis, propositiobus, ac corollariis gradatim adornavit in sua Ethica P. I. de Deo. Eius doctrinæ aequi impia, ac solidæ hæc summa est. 1. In rerum natura non possunt plures dari substantiarum eiusdem naturæ, vel attributi. 2. Una substantia ab alia produci nequit. 3. Prater Deum nulla dari, vel concipi potest substantia; hinc res extensa, & cogitans non nisi Dei attributa sunt, vel modi attributorum. 4. Quidquid est, in Deo est; quia nempe Deus est unica, & omnis substantia. 5. Ex necessitate divinae naturæ omnia, quæ concipi possunt, sequi debent. 6. Nihil in rerum natura est contingens, nec quidquam alio modo, vel alio ordine produci potuit a Deo, quod productum est. 7. Deus nihil propter finem aliquem est operatus. Sed hæc quidem deliria vix refutatione egent, cum ipsa inter se pugnent. Fundamentum totius doctrinæ, seu potius errorum. equivocatione nititur; putat enim Spinozza, quæ diversa non sunt, sed quæ communi idea quadam specifica comprehendendi possunt, ea nec esse distincta; tota igitur moles unica, eaque trita distinctione evertitur: nimirum non possunt esse plures substantiarum eiusdem naturæ vel attributi, ut Spinozza ait; d. non possunt plures substantiarum esse eiusdem numero naturæ, c. eiusdem specie, n. Dein cum substantia dicatur ens per se existens, quod alteri non inhæret necessario, Spinozza infert: substantia est ens & se existens.

§. XIII.

Propositio VII. *Ens A SE est Omniscium, sive summa rerum omnium scientia, summa sapientia præditum.*
 Prob. 1. Ex idea Entis Perfectissimi; scientia enim rerum omnium possibilium, ac sapientia certe perfectio est simpliciter simplex. 2. Ex idea Conditoris, ac Causæ primæ, sive Entis Necessarii; nec enim quemquam tam excordem esse opinor, ut Deum, quæ non noverat, ferre

cisse arbitretur; imo ut mentes intellectivæ, quales sunt humanæ, procreentur a causa bruta, & omni intelligentia destituta, absolute repugnat. Phil. Pr. §. XLIV. Conditiones, quibus Divina scientia creatis antecellit omnibus, ad quinque capita vulgo revocantur. 1. Scientia Dei non est qualitas, vel accidentis adveniens substantiæ, sed ipsa Dei substantia. 2. Ea nequaquam ex rebus ipsis hauritur, & dicitur; sed Deus vi naturæ formaliter est determinatus ad cognoscendum, quidquid omnino est cognoscibile. 3. Una, & simplex est, nec multiplex, uti in homine, qui unico intuitu complecti omnia minime potest. 4. Mutabilis, & variabilis non est. 5. Est causa rerum omnium, non tantum exemplaris, sed etiam efficiens, & *επεγνωτικα* quemadmodum in Theol. Dogmat. exponitur. *Omniscientia* igitur Deo tribuitur, quatenus omnia possibilia uno, & simplicissimo actu distinctissime, & adæquate intuetur. Hæc summa scientia ob diversitatem obiectorum diversa nomina sortitur; ea, qua Deus se ipsum, possibilitates rerum, quæque cum his connexa sunt, cognoscit, *scientia necessaria*, vel *simplicis intelligentiae* vocatur; quæ ad existentias rerum pertinet, *scientia visionis*; Ea, qua res sub conditione quadam future attinguntur, non modo a plurimis Theologis, sed a Leibnitio, Wolfio, Boehmio, Baumeistero, aliisque *scientia Media* nuncupatur. Summa *Ratio* Deo tribuitur, quatenus omnem possibilem omnium veritatum nexum intime, & distinctissime videt: Summa *Sapientia*, quatenus optimos fines, & media ad optimos fines maxime adcommodata novit.

„ *Hoc modo Sapientiam multi Philosophi hoc aeo definiunt.* „ *Sapientia, inquit Wolfius Psych. Rat. §. 678.*
 „ *est scientia actionibus liberis fines naturæ suæ convenientes prescribendi, & media ad eos ducentia eligendi, fines que particulares ita sibi invicem subordinandi, ut propiores fiant media remotiorum.* „ *Aristoteles L. I. Metaph. summam Sapientiam maius quiddam, & divinus esse docet, quam pro hominis captu, nempe rerum ex supremis causis, & principiis deductam scientiam, quam peculiarem Dei possessionem, & eius sine competitore proprium decus appellat. Vulgo omnes VV. Philosophi investigationem, & cognitionem causarum ad sapientiam referabant, ut hæc sit de-*

decentata, & usu trita eius definitio: sapientiam esse scientiam divinarum, & humanarum rerum, causarumque, quibus res eae continentur.

§. XIV.

Propositio VII. *Ens A SE perfectissima gaudet voluntate, ac libertate.* Prob. *Ex idea Entis perfectissimi, Causæ Primæ &c.* Est enim voluntas necessaria perfeccio cuiusvis entis intellectivi, sic, ut ab intellectu separari nequeat. Cum Deus hunc præ aliquo mundum elegit, cum res omnes certo ordine digestis, fines præstuit, media adhibuit; certe electione, ac voluntate fuit opus. In actibus *internis* voluntatis divinae, per quos Deus in se tendit, seseque ut bonum infinitum amat, eadem libertas, quæ est in actibus *externis* voluntatis, per quos ad res a se distinctas tendit, concipi non potest; quia bonum infinitum perfecte comprehensum quamvis voluntatem necessario in se trahit. At vero ad res *externas* volendas, & eligendas nulla necessitas intelligi potest. Si qua enim fingeretur, ea vel ex natura Dei, vel ex rebus a Deo distinctis promanaret; neutrum subsistit; cum enim is perfectissimus sit vi naturæ, ab omnibus rebus prorsus independens, sibique ad omnes possibles perfectiones habendas sufficiat: nec ulla re a se distincta ad summam beatitudinem egeat; fieri non potest, ut illius natura procreationem ullius rei necessario exigat; Res vero ipsæ a Deo distinctæ nec existunt sine procreatione, & in statu possibilitatis ad existendum penitus indifferentes sunt, sic, ut sui productionem nec impedire ullo modo, nec adiuvare possint; Nihil igitur, ut procreentur, necessitatis in se continent.

A voluntate entis perfectissimi excludi imperfectiones, quæ in creata voluntate insunt, per se se liqueat; nulla voluntatis, aut decretorum mutatio, nulla distinctio, nulla successio habet locum. Immutabilitas decretorum Dei excitat Philosophiam ignavorum, ut Leibnitius ait, id est, eorum, qui frustra Deo vota nuncupari, frustra preces fundi ex illa inferebant, quia, quæ immutabiliter decreta sunt, non possunt non evenire. Sed nempe non caco modo quidquam deceruit Ens Sapientissimum, quia ipsa decreta ex prævisa

con-

conditione operæ nostræ conferendæ, vel omittendæ quodam modo dependent.

§. XV.

Propositio VIII. *Ens A SE summa sanctitate, iustitia, & beneficentia, seu bonitate respectiva, & veritate prædictum est.* Sunt hæc attributa cum perfectione divinæ voluntatis connexa; ac *Primo Sanctitas*, sive, ut aiunt, indefectibilitas eiusdem a rectitudine, seu bonitate morali, adeo divinæ esplentiæ propria est, ut ipsa potius norma sit, & origo rectitudinis moralis; cum enim Deus infinitas suas perfectiones adæquate, & distinctissime intueatur, seque infinite amet: nullaque extra se re alia egeat; necessario fines se dignos statuit, & apta media adhibet in agendo; cumque ipse sit summa ratio, rerumque nexum intime pvideat, quid eidem conforme, aut difforme sit, ignorare minime potest; sicut igitur intellectus, sic voluntas a rectitudine deficere absolute nequit. *Nemo est*, inquit Philoponus ad 6. Procli Argumentum, qui id difiteatur; *imo*, ait, dicere, *Deum posse prava agere, impietas est, qua deterior, & maior dici, aut fingi nequit, quæ scelus vincit negantium Deum; nec id ullo modo concipi potest; eoque lumen non potest verti in tenebras, nec probitas fieri improba.* Secundo. *Iustitiae proprium munus est, ius suum cuique tribuere, eaque in bonis, & malis factis compensandis sese exerit.* Iustitiam Dei vindicativam rationis lumine semper agnovere homines in ipsis superstitionis tenebris; nec aliud Poetae, & Philosophi voluere, tribunal apud inferos ponentes, ut inquit Tertullianus c. 27. in Apologetico. Tertio. *Bonitas, vel beneficentia est voluntas, qua Deus rebus creatis perfectiones confert eorum naturæ consentaneas.* De hac Dei perfectione Plato differit locis pluribus; *bonus*, inquit in Timæo, erat; *Bono autem nulla unquam in aliqua re subrepit invidia.* Etenim, ut ad hunc locum Proclus adnotat, *invidia est, cum possis benefacere, non id agere, sed bonum apud se cohibere.* *Est autem & invidia ipsa bonorum inopia.* Cuiusmodi nunc Philosophus usurpare mihi videatur, cum eam a divina natura ablegat. Præclare id quidem Proclus, qui invidiam bonitatis adversariam in penuria, & egestate sitam existimat. Ex quo fit, ut, cum Deus

Deus nullus egeat, sed infinita bonorum copia redundet, nulli invidere, ac bonitatis suæ fontes possit occidere. Est hæc animadversio PETAVII Theolog. Dogm. L. VIII. c. 2. n. 3. Curandum est enim, ut bonitatem Dei cum eiusdem infinita sufficientia, & perfectione conciliemus; de qua re proximo capite incidet mentio. *Quarto.* *Veracitas* est constans voluntas nunquam falsum dicendi; quo & fidelitas in promissis servandis pertinet; utraque & perfectio est, & necessario competens Enti perfectissimo. Dei naturam, inquit PLATO L. 2. de Resp. in fine, a mendacio prorsus esse alienam, esseque Deum & verbis, & operibus veracissimum, neque alios decipere ulla ratione; id quod Plato tanquam unam ex reipublicæ basibus statuendum decernit.

§. XVI.

Propositio IX. Ens A SE est omnipotens. Deducitur id apertissime ex idea Entis Perfectissimi, idemque maximo consensu summo Deo tribuerunt VV. Philosophi. Potentia creandi certe infinita est, & omni limite caret; nam quæ uni creandæ rei sufficit, omnibus sufficit; quia omnia possibilia ante, quam procreentur, æque nihil sunt, & passive indifferentia, neque resistere sui creationi, vel conferre quidquam ad eandem possunt. Porro hanc potentiam Deo competere mox infra demonstrabimus; sed eadem ex perfectione illimitata per se fluit; neque enim potentia infinita est, quæ ad subiectum præexistens adstringitur agendo; recteque inquit Theodoretus L. V. Hæretic. Fabul. *Negare Deum potuisse creare mundum sine materia, est irridere Creatoris potentiam.*

§. XVII.

Propositio X. Ens A SE est unicum. Prob. I. *Ex idea Entis Summi, & Perfectissimi;* summum non est, nisi sit unicum; nec unicum, cui aliud adæquatur? si vel bini essent Dii, idemque inæquales vel dissimiles in perfectione, alter perfectione quadam careret, qua potiretur alter: ille igitur tollitur, quia, quod perfectissimum non est, Deus non est: si pares esse fingantur, tollitur uterque, quia utroque melius quidquam ex-

co-

cogitari potest, nempe parem non habere, & imperare *solum* fine confortio alterius. 3. Si plura essent summa entia, singula liberrima voluntate, ac supremo dominio pollerent; ergo fieri posset, ut contraria decernant, & alterum ab altero impotens reddatur; ac frustra dicitur, nunquam fore, ut differentiant actu; nam satis est ad absurditatem hypotheseos demonstrandam, id fieri absolute posse: quia idea Entis A SE, cum perfectissimum sit, ne id quidem admittit, ut eius voluntas, & potentia absolute frustrari possit; atqui, aio, si vel bina essent summa Entia, quorum actiones ad extra liberimae sunt, utriusque voluntas, & potentia frustrari posset; consequenter nullus esset Deus. Hinc Tertullianus L. I. contra Marc. c. 3. ait: Deus si non unus est, non est. Et Athanafius contra Gent. Deos esse multos perinde esse, ait, ac nullos dicere; itidemque principum multitudinem, id est, πολυεχιαν, αραιεχιαν esse. Idem ex uniformi ordine, & stabili rerum omnium conspiratione unitatem Dei conficit; nam si *plures*, inquit, *mundo praesent*, *ordo ille servari non posset, sed omnia confusione, & perturbatione plena essent, dum unusquisque omnia ad suum arbitrium traheret, & adversus alium pugnaret.*

Ipsos gentiles unitatem summi Dei agnovisse, locupletissimos testes habemus. Vid. Petav. Theol. Dog. L. I. C. III. & IV. Polytheismus, seu opinio de pluralitate Deorum penes ignavam plebeculam erat. Cuius insanice phares extiterunt causae; ac 1. ipsa hominum corruptio, ac perversitas; quae dici non potest, quantas tenebras offundat rationi. 2. Inopia hominum, atque infirmitas, ob quam divinis honoribus opem veluti nundinabantur; ut Tullius indicat L. II. de Nat. Deor. „ Suscepit vita hominum, & „ consuetudo communis, ut beneficis excellentes in celum „ fama, & voluntate tollerent: hinc Hercules, hinc Ca- „ stor, & Pollux, hinc Aesculapius, hinc Liber. „ Hanc insaniam Tertullianus in Apolog. festive irridet c. 5. „ apud „ vos de humano arbitratu divinitas penitatur: nisi homini „ Deus placuerit, Deus non erit: homo iam Deo propitius „ esse debebit „ 3. Quæsita in patrandis sceleribus auctoritas, exempla, securitas; nullum est tam immane facinus, cuius rea non fuerit divinitas quædam apud paganos. 4. Honor, quem mortuorum animis impendebant.

B b

Hinc

*Hinc in sacris Literis Sap. 14. v. 15. legimus : „Acerbo
„luctu dolens pater, cito sibi rapti filii fecit imaginem ; &
„illum, qui tunc quasi homo mortuus fuerat, nunc tanquam
„Deum colere caput, & constituit inter servos suos sacra,
„& sacrificia, „Tanta erat firmitas persuasionis de im-
mortalitate animorum, ut eos potius deificari post mortem,
quam pecudum more extingui crederent.*

C A P U T III.

De Deo Spectato ut Creatore Rerum Omnia.

*R*es quatuor haud sane levis momenti hic examinanda sunt; 1. Deus res omnes a se distinctas produxit e nihilo; & quidem 2. in tempore; Non enim potuit ulla creatura ab aeterno existere. 3. Inquirendus est finis creationis. 4. Discendum, an Deus vi sapientia sua, & bonitatis debuerit mundum optimum condere.

§. XVIII.

Propositio I. Deus res omnes, & singulæ a se distinctas produxit e nihilo, nullo earum praæxistente subiecto. Prob. Res omnes, ac singulæ a Deo distinctæ, quarum collectio Mundus dicitur, spectari possunt tum quoad existentiam substantiarum simplicium, sive partium, ex quibus compositæ res coalescent, tum quoad statum internum, sive externum, id est, modum coexistendi, & ordinem; atqui tum ipsa existentia, tum status determinari debuit ab Ente Necesario, sive a Deo: (Phil. Prim. §. §. XXXVIII. XXXIX.) Ergo Deus determinavit existentias rerum, sive res ipsas ad existendum, h. e. easdem produxit e nihilo, nullo praæxistente subiecto. Demonstratio enim de quovis subiecto, vel de quavis materia, quæ praæexistens fingitur, valet eodem modo. Quidquid vi naturæ suæ, sive spectata possibilitate indeterminatum est, ut sit hoc modo, vel alio modo, id eget causâ efficiente, quæ tum statum, tum ipsam existentiam determinet, uti cit. §§. demonstratum est.

§. XIX.

SOLVUNTUR OBJECTIONES.

I. Dici potest, atomos, ex quibus mundus componitur, esse improbusas, & existere a se; ergo creatio, sive produc-

dūctio ex nihilo non evincitur. R. n. a. Nam 1. Atomī a se non habent determinatum statum: igitur nec existentiam simpliciter. 2. Si atomorum numerus spectetur, is infinitus esse non potest: si finitus est, evidenter creatæ sunt ab Ente Necessario. (Phil. Prim. §. XXXIX.) 3. Singulae atomi sunt finitæ perfectionis: ergo non sunt a se. Nam Ens A SE est infinite perfectum; §. VIII.

II. *Ex nihilo nihil fit: Ergo mundum oportet esse æternum, non productum;* Sic fere Philosophi VV. differebant; Etsi PLATONEM, imo & ARISTOTELEM non nulli benignius interpretentur. Stoicorum quidem teste LIPSIUS Physiolog. Stoic. L. I. diff. 4. commune hoc erat dogma: materiam æque æternam, ac omnis initii experitem esse, ac ipsum Deum: Hinc duo ponebant in rerum natura, ex quibus omnia fierent, causam, & materiam, sive agens, & patiens. R. d. a. Ex nihilo nihil fit, hoc est, a causa finita effici nihil potest, nisi ponatur subiectum præexistens, c. a. A causa infinita sine subiecto præexistente effici nil potest, n. a. & c. (§. XVI.)

III. *Quidquid fieri in natura observatur, fit ex subiecto præexistente;* Hinc AVERROES inquit, *omne fieri, est quoddam mutari.* Ergo. R. 1. Mentes humanæ nec æternæ sunt, nec ex inanima, & bruta materia fieri possunt. Quapropter induc̄tio minime generalis est; 2. Inanis est tota hæc ratiocinatio; quia de existentia materiæ, non de eius modificatione agitur; Averroes, ut recte ait S. THOMAS 8. Physic. Lect. 2. non advertit, quantopere summus Artifex, seu Conditor rerum a causis secundis distet. Non oportet, ut imbecillitas inferiorum agentium sit modulus agentis primi; nec quidquam magis consentaneum est sanæ rationi, quam ut Ens Illimitatum non limitari in agendo, sive ad subiectum præexistens adstringi, nobis persuadeamus.

IT. *Repugnat lumini rationis, ut ex nihilo fiat aliiquid;* Ergo. R. d. a. repugnat, ut ex nihilo fiat aliiquid, sive ut nihilum fit materia, ex qua fiat aliiquid, vel ut sit causa efficiens, vel ut additione nihilorum quidquam obtineatur, c. a. repugnat, ut Ens Infinitum quidquam producat nullo præexistente subiecto; subd. id est, hoc distincte percipi a nobis haud potest, c. a. absolute id

impossibile est; n. a. & c. Impossibilitas materiæ a se existentis distincte percipi a nobis, & explicari potest; quocirca nihil reliquum est, nisi ut eam eductam ex nihilo concludamus; Neque alia difficultas subest, nisi quod perfectionibus Entis Infiniti comprehendendis pares haud sumus. His autem positis illud quoque consequitur, ut multo plura effici a potentia illimitata posse, concedamus, quam percipi a nobis queat. Qui materiam neque creatam ex nihilo, neque a se existere, sed ex divina natura necessario emanasse opinantur, uti tela ex aranei sinu profluit, simplicitatem Dei tollunt, & ad Spinozzæ deliria quam proxime accedunt, (Schol. §.XII.)

§. XX.

Propositio II. Quod creatum est, ab æterno existere non potest. Prob, Idea æternitatis non modo finem, sed etiam initium existendi excludit; nam quod æternum est, semper extitit, & initium existendi non habet; at idea creationis initium existendi includit. Ergo hæc ideæ inter se pugnant. De primo membro nulla est controvèrsia; alterum sic declaratur: 1. quod creatum est, de nihilo transiit, vel translatum est ad esse, & maximam, quæ concipi potest, mutationem status subiit: hic transitus, & hæc mutatio includit duo: *aliquando non extitit: deinceps existit*; Ergo quod creatum est, initium existendi habet. 2. Transire de non esse ad esse, perinde ac verus motus, continet terminum, a quo ens discedit, & terminum, ad quem pertingit; atque hic terminus, ad quem pertingit, posterior est termino, a quo discedit; Ergo, antequam res creata est, vel existit, concipi debet, quod aliquando non fuerit. 3. Omnis mutatio vi ideæ includit successionem: igitur fit in tempore; In tempore autem, perinde, ac in spatio nullus terminus figi potest, ultra quem cogitando mens progredi non valeat; igitur ante, quam res creata intelligitur esse, intelligi potest, quod aliquando non fuerit. Quamobrem si creatio initium includit; æternitas initium excludit; & si id, quod æternum est, semper extitit: id, quod creatum est, aliquando non extitit; manifesta est contradic̄tio in ideis creationis, & æternitatis; igitur quod creatum est, ab æterno existere non potest.

Hanc.

Hanc demonstrationem paucis verbis complexus est S. Athanasius in 2. contra Arianos disputatione : „ Tamen si Deus possit semper facere ; at res creatæ æternæ esse non possunt ; quippe ex non extantibus sunt, & non erant, antequam fierent ; quæ autem non sunt , antequam fiant ; quinam poterant cum Deo , qui semper est , existere ? „ Alia demonstratio luculenta huius Propositionis ex repugnancia successionis infinitæ data est §. XIX. Phil. Prim. Ego autem ex ipsa creationis idea , de qua nunc agitur , praesentem confidere adlaboravi.

§. XXI.

RESPONDETUR AD ARGUMENTA OPPOSITA.

I. Ab æterno possibilitas mundi tunc in - tum externa datur ; quia & Deus ab æterno habuit potentiam producendi mundum , & mundus habilitatem existendi : igitur ab æterno potuit existere mundus. R. d. a. Ab æterno datur possibilitas utraque , vi cuius mundus producatur , vel existat cum initio existendi , c. a. fine existendi initio , n. a. & c. Recte aiunt : Deus potest mundum producere ab æterno , non pro æterno , ita , ut æternitas respiciat potentiam divinam , non existentiam mundi ; uti quis hodie quidquam decernat in crastinum , datur decretum nunc , non pro nunc.

II. Mundus existere potest ante quodvis tempus determinate adsignabile , sive ante singula momenta distributiva sumta : ergo ab æterno , sive ante omnia momenta collectim. R. c. a. n. c. prius non tollit initium existendi : at posterius ; cum tamen idea creationis initium existendi includat.

III. Mundus durare potest in æternum : ergo & existere ab æterno. R. c. a. n. c. In idea effectus creati non determinatur continuatio durationis : at per illam determinatur initium existentiae : quapropter , quæ creata sunt , fine fine durare possunt , si conserventur a Deo ; sed non existere possunt fine initio : atqui initium existendi , & existentia ab æterno inter se pugnant.

IV. Idea causæ efficientis duntaxat exigit , ut ipsa effectu prior sit natura , non ut prior sit tempore ; Ergo , si causa efficiens est æterna , uti Deus ; etiam effectus , nempe

mundus esse æternus potest. R. d. a. Idea causæ efficientis, qua talis, sive formaliter sumtæ duntaxat exigit, ut sit natura prior, c. a. idea causæ efficientis, quæ est talis, sive materialiter sumtæ duntaxat exigit, ut sit natura, non ut sit tempore prior, n. a. & d. c: si causa efficiens est æterna, effectus potest esse æternus, si est simul causa efficiens pro æterno, c. c. si est solum efficiens pro tempore, n. c. loquor de causa, & effectu propriæ tali; quod enim eodem momento, quo existit essentia, pariter attributa per essentiam determinata existant, perspicuum est. Causa creata quævis in se, & materialiter spectata videtur etiam tempore præcedere suum effectum; nam actio causæ productæ sequitur certe actionem, qua ipsa producitur; hæc autem actionum successio ordinem temporis secundum prius, & posterius involvit. De causa increata, quæ nullum existendi initium habet, res est admodum manifesta; quia effectum a se penitus distinctum, qui initium existendi habet, procreat.

V. Quærit Epicurus: *Si mundus ab æterno non fuit productus, cur Deus tanto tempore feriatus est? Si non potuit ab æterno; nunquam potuisse postea producere; Si non voluit; cur voluit postea?* R. Et potuit, & voluit Deus semper, & ab æterno: non voluit, nec potuit pro semper, & pro æterno? Sed cur hoc potius, quam alio tempore? id a liberrimo ipsius arbitrio pendebat. Si quæras, utrum Deus ab æterno re ipsa, & actu fuerit mundi opifex, an solum in potentia? Spectata ratione interna, sive æterno decreto potentissimæ voluntatis, actu fuit opifex mundi iam, inde ab æterno; At spectata ratione externa, nempe ipso mundo ex nihilo prodeunte ob æternum decretum potentissimæ voluntatis, solum in potentia mundi opifex dici ante poterat, quam is ex nihilo prodierit; Nullam propterea mutationem in Deo accidisse, patet ex Schol. §. IX. De mundi æternitate vid. P. Hauser Tomo V. §. XXVI. & Tom. II. §. CCCLXXVI.

§. XXII.

Ut iam finis creationis rerum explicetur, notandum: Agere ex prævia cognitione finis non nisi mentis intellectivæ proprium est, quia sola facultas ratiocinandi ne-

xum

xum actionis cum fine, h.e. cum bono obtinendo, vel evitando malo perspicit. Si iam in dato quovis casu queritur, cur mens intellectiva agat, vel ad agendum se determinarit, duplici responso satisfieri ei quæstioni potest: 1. explicando *præsentem affectionem mentis*, quam ea sequitur agendo; 2. exponendo *causam finalē*, sive id, quod agendo consequi mens intellectiva cupit. Duo igitur sunt, ob quæ quis agere dicitur, præsens ratio, vel affectio, ad quam actio referenda est: & absens bonum, ad quod actio refertur. Nam querenti e.g. cur flet, ridet, cantat hic homo, non causa finalis redditur, cuius obtinendi gratia agit, sed præsens mentis affectio indicatur, ad quam fletus, risus, cantus &c. referendi sunt, ceu ad luctum ex morte amici, ad hilaritatem ex depulso quopiam malo. At scieitanti, eur quis domum struat, vel destruat, cur agrum colat &c. certe causa finalis significatur. Prior ratio actionis respondet impulsione: altera fini; de quibus conf. Phil. Prim. §. XXV. Sæpe utraque in idem recidit, ut, si quis absente bono, vel malo adficitur iucunde, vel moleste; is præsentem affectionem iucundam, vel molestam sequitur agendo, & absens bonum obtinere actione, vel malum effugere conatur. Semper autem utraque ratio, si ad actionem utraque concurrit, mutuum n̄xum habet. Qui siipem dat egenti, cuius inopiam miseratur, & sublevare cupit, præsentem commiserationem sequitur, & futurum levamen alieni mali querit. Hæc cuivis menti intellectivæ propria sunt, cuius actiones ad præsentem quandam affectionem, vel internam perfectionem, tum ad finem actione obtinendum referri possunt; nam fine agere non nisi insipientium est. Si iam de summo Ente Intellectivo, sive de Deo queritur, cur mundum crearit, resque universas in hoc mundo contentas, explicanda est ea divina mentis affectio, seu potius *perfectionis*, ad quam veluti præsentem rationem: & *finis*, ad quem ceu absens bonum referenda est creatio mundi; Atque hoc modo discrepantes Auctorum sententiae conciliantur, quorum alii pro ratione mundi conditi Dei bonitatem, alii gloriam Dei adsignant.

§. XXIII.

Propositio. III. Ratio, quam sequutus est Deus in creatione mundi, sola eius est bonitas, ob quam communicare perfectiones suas cum rebus creatis voluit. Prob. Ratio, quam Deus sequutus in creatione mundi vere dicitur, digna esse debet eius infinita perfectione, & respondens operi effecto; Eiusmodi ratio autem sola est eius bonitas; nam bonitas obiectiva rerum relate ad infinitam Dei perfectionem penitus evanescit, & nulla est, multoque minoris momenti, quam atomus solaris comparate ad mentem intellectivam creatam, maximariaque eius perfectionem, adeo ut hoc sensu verissimum sit, finiti ad infinitum nullam esse proportionem; omniaque coram infinito Ente perinde esse, ac si non sint; Ergo concipi non potest, quod bonitas creata in se spectata pretium positivum habeat, quo summus artifex ita adficiatur, quemadmodum artifex inter nos aliquis vel auctor operis ex eius inventione sibi complacet: & voluntatem capit, idque per sele dignum iudicat, quod efficiatureo modo, quo mente conceptum est. Ergo nulla bonitas creata, & a Deo distincta ratio dici potest, quam is in creatione mundi sequi potuit: igitur ea ratio Deo interna est; cumque creatio ipsis creatis rebus commoda, bona, & delectabilis sit; ea merito ad bonitatem potius divinam, quam aliam perfectionem refertur.

Hæc præsens ratio, quam Deum sequistum diximus in condendo mundo, ad primam rerum creationem pertinet; aliæ deinceps actiones Dei ad extra, queis res creatas gubernat, & administrat, ad alias etiam perfectiones divinas formaliter sumtas recte referuntur seu ad providentiam, iustitiam, longanimitatem, misericordiam, si nempe eæ actiones his potius, quam aliis perfectionibus respondent. Sed mens intellectiva quæcunque suas actiones, quæ præsenti cuidam affectioni eiusdem, seu perfectioni respondent, etiam ad finem quendam obtinendum dirigit; atque is finis, quem Ens intellectivum summum sibi præfixit in rerum creatione, nunc exponendus est.

§. XXIV.

§. XXIV.

Propositio. IV. *Gloria Dei extrinseca est finis ultimus creationis rerum, seu potius terminus, ad quem is res creatas universas retulit.* Prob. 1. Deus mundum non temere, & ex caeca quadam propensione bonitatis architectus est, sed vi sapientiae debuit sibi præfigere finem quedam, & vi bonitatis, ac rectissimæ voluntatis debuit finem præfigere se dignum, & perfectione sua; atquæ nullus est finis divinæ sapientiæ, bonitati, ac perfectioni consentaneus, nisi ut res creatas ad cognitionem, amorem, & laudem suarum perfectionum, sive ad manifestationem earundem, in qua gloria Dei extrinseca sita est, destinaret. 2. Quemadmodum imperfectio est quædam mentis intellectivæ ordinare quidquam ad finem ignobiliorum, quod ad nobiliorem referri potest; ita perfectio est ordinare cuncta ad finem, quo melior esse non potest; atque hæc perfectio utpote simpliciter simplex, omniq[ue] carens imperfectione Enti perfectissimo certe tribuenda est; porro nobilior finis meliorve, quam sit gloria Dei externa, concipi non potest. 3. Finis ultimus, quem sapiens artifex, sive operans intendit, necessario ipsi naturæ, & constitutioni operis respondet, & per eam quodammodo determinatur; Naturæ autem, & constitutioni rerum creatarum nullus alias respondere potest finis, nisi gloria Dei externa; nam res inanimæ, vel rationis expertes in bonum mentium intellectu & ratione prædictarum proxime destinantur; hæc ipsæ autem mentes, cum ex natura sua beatitatem adipent, quæ in sola boni infiniti cognitione, & amore sita est, ex natura sua ad manifestandas perfectiones Dei, sive ad cognitionem, amorem, & laudem earundem aptatæ, ac destinatæ sunt. Manifestum est igitur, gloriam Dei externam finem esse ultimum creationis rerum, sive potius *terminum*, ad quem easdem Deus retulit; non enim eodem modo finis a Deo, & a creaturis intenditur; mens creata, cum propter finem agit, bonum aliquod, quo caret, consequi cupit ex indigentia quadam propriæ naturæ, & dependentia ab illo bono, utque commodum, aut voluntatem quandam capiat, vel saltem beatitatis, quam extra se querere debet, particulam aucupetur; At mens

illa infinita, cum in se beatissima sit, nihil commodi, aut boni extra se querere, ac sibi ac bono suo intendere potest. Ergo spectata infinita sufficientia naturæ divinæ, & insufficientia creatarum rerum, gloria Dei externa potius terminus dicendus est, ad quem creatio refertur, quam causa finalis, quæ vim movendi Deum, & alliiciendi habere, & propterea causitatem quandam exercere possit.

Quæ de fine creationis adhuc dicta sunt, gentilium quoque Philosophorum, præsertim Platonicorum sententias plurimis illustrari possunt: eadem conciliandis diversis opinioribus seu verbis Auctorum, cum de creationis fine agunt, magnopere inserviunt. Res tota digna est diligente contemplatione. Seneca cum Epist. LXV. diversas causas enumerat, quæ in mundi productione spectari possunt,

„ Quæreris, inquit, quid sit propositum Deo? (propter
„ quid fecerit) Bonitas. Ita certe Plato ait: quæ Deo fa-
„ ciendi mundum causa fuit? bonus est; bono nulla cu-
„ iusquam boni invidia est. Fecit itaque, quod optimum
„ potuit. „ Sed hisce postremis verbis emplastrum ante
præparavimus (§. XV. n. 3.) ostendentes, Deum liberri-
me quidvis condidisse, nec fore invidice postulandum, et si
nihil plane eduxisset e nihilo. Qua ratione optimus hic
mundus dici queat, pariter disquisitione eget: Ita Seneca,
& Platonici multis locis, cum Deum ob bonitatem for-
massæ mundum adserunt, præsentem rationem, & perfe-
ctionem divinæ mentis adsignant, ad quam referenda est
mundi productio. In eandem sententiam loquitur S. Tho-
mas in QQ. Disputatis Q. 23. De voluntate Dei Art.
4. „ Divina bonitas non est talis finis, qui efficiatur ex
„ his, quæ sunt ad finem, sed magis, quo efficiuntur,
„ & perficiuntur ea, quæ ad ipsum ordinantur; unde
„ Avincenna dicit, quod solius actio Dei est pure libera-
„ lis, quia nihil sibi accrescit ex his, quæ vult, vel ope-
„ ratur circa creaturam. „ Aperte hic quidem indicatur
discrimen inter rationem præsentem, qua mens intellectiva
ad agendum impellitur, & inter causam finalem, seu fi-
nem, qui actione efficitur, vel obtinetur. Lactantius L.
VII. Inst. Divin. C. IV. & V. in hunc modum differit:
„ Videamus ergo, quæ ratio fuerit fingendi generis hu-
„ mani. Quoniam constat, id, quod Stoici aiunt, hominum
„ causæ mundum esse fabricatum - - - Nihil est, ut opi-
„ nor,

„ nor, quod sit propter se ipsum factum: sed quidquid
 „ omnino sit, ad usum aliquem fieri necesse est. Quis enim
 „ est vel tam ineptus, vel tam otiosus, ut adgrediatur
 „ aliquid facere frustra, ex quo nullam utilitatem, nullum
 „ commodum speret? qui domum aedificat, non ideo aedi-
 „ ficat, ut tantummodo domus sit, sed ut in ea possit ha-
 „ bitari. Qui navim fabricat, non ideo insunxit operam,
 „ ut tantum navis adpareat, sed ut in ea navigetur. Item
 „ qui vas aliquod instituit, ac format, non propterea id
 „ facit, ut tantum fecisse videatur, sed ut vas illud effe-
 „ ctum capiat aliquid necessarium. Similiter cætera que-
 „ cunque sunt, non utique in supervacuum, sed ad usus
 „ aliquos utiles laborantur. Mundus igitur a Deo fa-
 „ ctus est non utique propter ipsum mundum --- Sed ne
 „ illud quidem dici potest, quod Deus propter se ipsum fe-
 „ cerit mundum, quoniam potest esse sine mundo, sicut fuit
 „ antea; Et iis omnibus, quæ in eo sunt, quæque gene-
 „ rantur, Deus ipse non utitur. Adparet ergo animan-
 „ tium cauſa mundum esse constructum, quoniam rebus
 „ iis, quibus constat, animantes fruuntur. --- Rursum
 „ cæteras animantes hominum cauſa esse filias, ex eo cla-
 „ rum est, quod homini serviantur, Et tutelæ eius atque
 „ usibus datæ sunt, quoniam sive terrenæ sunt, sive aqua-
 „ tiles, non sentiunt mundi rationem, sicut homo. ---
 „ Magna igitur, Et recta, Et admirabilis est vis, Et ra-
 „ tio, Et potestas hominis, propter quem mundum ipsum,
 „ Et universa, quacunque sunt, Deus fecit, tantumque il-
 „ li honoris habuit, ut eum præficeret universis, quo-
 „ niam solus poterat Dei opera mirari. -- Reddamus
 „ nunc rationem, quare hominem ipsum fecerit. - Hæc enim
 „ summa, hic cardo rerum est. --- Quæ utilitas Dei
 „ in homine, inquit Epicurus, ut eum propter se face-
 „ ret? scilicet ut esset, qui opera eius intelligeret, qui
 „ providentiam disponendi, rationem faciendi, virtutens
 „ consumandi Et sensu admirari, Et voce proloqui posset.
 „ Quorum omnium summa hæc est, ut Deum colat. Is
 „ enim colit, qui hæc intelligit: is artificem omnium re-
 „ rum, is verum patrem suum debita veneratione profe-
 „ quitur, qui virtutem maiestatis eius de suorum operum
 „ inventione, inceptione, perfectione metitur. Quod pla-
 „ nius argumentum proferri potest, Et mundum hominis,
 „ Et hominem sua cauſa Deum fecisse, quam quod ex omni-
 „ bus

„ *bus animantibus solus ita formatus est, ut oculi eius ad*
 „ *cælum directi, facies ad Deum spectans, vultus cum suo*
 „ *parente communis sit, ut videatur hominem Deus qua-*
 „ *si porrecta manu elevans ex humo, ad contemplationem*
 „ *sui excitasse.* „ *Ostendit deinceps eloquentissimus Au-*
ttoꝝ, quomodo cultus, quem Deo præstamus, in nostram
beatitudinem, summumque commodum nostrum redundet; ut
adeo recte dicatur in scholis, Deum esse finem, cui ex-
cellentiae, hominem finem, cui utilitatis gratia rerum
procreatio destinata sit. Effata S. Codicis in eandem
sententiam plura solent proferri; ceu, Prov. 16. v. 4.
 „ *Omnia propter semetipsum operatus est dominus: im-*
 „ *pium quoque ad diem malum.* „ *Pſal. 18. Cœli enar-*
 „ *rant gloriam Dei. Baruch. 3. a v. 34. Stellæ autem*
 „ *dederunt lumen in custodiis suis, & laetatae sunt: vo-*
 „ *catae sunt, & dixerunt: adsumus, & buxerunt Ei*
 „ *cum iucunditate, qui fecit illas.*

§. XXV.

OCCURRITUR DUBIIS.

I. *Non decet Dei bonitatem, ut se ipsum pro fine crea-*
tionis statuat; si quis enim in alterum beneficium conferat
eo fine, ut beneficis habeatur ab aliis, & laudetur, is pa-
rum recte agit, nec animo vere benevolo est erga eum, cui
beneficium præstitat. Hinc Seneca L. IV. de Beneficiis
c. 13, & 14. docet: „ Beneficium eius commodum spectat,
 „ *cui præstatur; non nostrum; alioquin nobis, non illi da-*
 „ *mus. „ Igitur non decet Dei bonitatem, ut seipsum pro*
fine creationis statuat. R. 1. Siquis homo homini ita
faciat bene, ut ipsum se, suamque laudem pro fine sta-
tuat, non munificus largitor, sed mercator est, quia
proprio commodo inhiat, & sola sui cognitione, amo-
re, ac laude alterum nequaquam beatum reddit. At si
Deus ob benefacta gloriam a nobis suam exposcit, mul-
to maioris beneficentiae, ac liberalitatis specimen dat,
quam si illam negliceret; nam perfectio, & felicitas
mentis nostræ in cognitione, amore, ac laude Boni in-
finiti sita est. Quemadmodum igitur summa esset lu-
cis beneficium erga cæcum, si illum spectatorem suæ
pulcritudinis efficeret, aut fontis erga sitientem, si eum
ad gustandos suos latices provocaret; sic, cum Deus

co-

egnoscit a nobis, ac diligi vult, non commodum sibi quoddam, sed nostram perfectionem, ac felicitatem reipsa vult, magisque beneficium, ac liberalem se præbet, cum suam a nobis gloriam petit, quam si eiusdem incurius foret, ac negligens. Quid enim? si primum eductos ex nihilo in hunc modum nos esset alloquutus: fruimini, non utimini modo hac Universitate rerum, quam vestri gratia condidi: de me autem nihilo plus cogitatote, quam si non essem omnino. Id Epicureo homuncioni cupiditatibus suis occæcato placeret fortassis aliquanto tempore; At quæ foret hæc demum in nos benevola voluntas, si admiratores perfectionum suarum esse nollet, si menti intellectivæ primam, & essentiali veritatem, voluntati summum bonum, extra quod nullum est, quo exsatiari queat, subtraheret? Cum igitur Deus ob creationem, & gratias in nos collatas suam gloriam querit, nulla privati commodi umbra in eo præstituendo fine adparet, sed infinitæ sapientiae, ac bonitatis irrefragabile testimonium subministratur, quia in reddenda Deo gloria maxima, atque unica beatitas nostra, & perfectio consistit. In hanc sententiam S. THOMAS 2. 2. q. 81. a. 7. docet: *Deo reverentiam, & honorem exhibemus non propter ipsum, quia ex seipso est gloria plenus, cui nihil a creatura adiici potest, sed propter nos, quia videlicet per hoc, quod Deum reveremur, & honoramus, mens nostra ei subiicitur; & in hoc eius perfectio consistit.* S. AUGUSTINUS vero in Psalm. 39. ait: *quando Deum glorificamus, nobis predest, non illi; cum namque glorificamus, gloriosum dico, non faciendo.* Cæterum quoniam de benefactis hominum incidit mentio, adiungendus est laudato Senecæ loco alias Libri 6. de Benef. c. 13. Non sum tam iniquus, ut nihil ei debeam, qui, cum mihi utilis esset, fuit & sibi. Non enim exigo, ut sine respectu sui mihi consulat. Ac bestiis quoque quandam grati animi speciem infavit natura, et si nostri ipsorum duntaxat, non ipsarum, bene iisdem faciamus. Quæ igitur insignis momenti sunt beneficia, ceu vita, libertas, & generis istius, et si magis obstringant, si animo penitus benevolo citra largientis commodum conferantur; tamen cum isto etiam commodo coniuncta, per se ipsa, & interno pretio eum, qui accipit, devincunt. Maximam quis-

quisque progenitoribus gratiam debet pro vita, quam accepit, et si eos, cum nondum essemus, non nostri amor, sed sui nominis, memoriaeque ad posteros propagandæ desiderium, vel solatii a sobole recipiendi spes, ad progenerandum impulerit. Sed haec ad hominum beneficia pertinent; Dei beneficentia summa, ac pura liberalitas est.

II. *Si in gloria Deo danda hominum perfectio, ac felicitas sita est, finis creationis non iam Deus, sed homo est, quia ipsa Dei gloria ad hominis felicitatem refertur.* R. Supra indicavi, hominem esse finem, cui utilitatis: Deum finem, cui excellentiae causis res creatæ destinatae sunt; nec Dei gloria ad hominis felicitatem, sed humana felicitas ad Dei gloriam referenda est; quia perfectio humanæ mentis in eo sita est, ut sui quodam modo oblita in bono infinito tota figatur.

III. *Gloria Dei extrinseca, & manifestatio divinarum perfectionum est aliquid creatum, & extrinsecum Deo, quia consistit in aliis cognitionis, amoris, ac laudis; Ergo, si omnis res creata ad finem quendam destinari debet, etiam ea gloria, ac manifestatio ordinari ad alium finem debebit, nec ipsa finis ultimus esse potest.* R. d. a. gloria Dei extrinseca, & manifestatio divinarum perfectionum est aliquid creatum, si spectetur formaliter, uti ii actus insunt in creaturis, c. a. si consideretur terminative, vel obiective n. a. & c. Non potest Dei gloria considerari ceu separata a suo termino; vel obiecto, nempe ab ipso Deo; uti si medicinæ finis dicatur sanitas, haec non separatim ab homine consideratur, cui ea procuratur per medicinam, quique est *finis, cui*, vel in cuius bonum destinatur ea ars; non enim medicamenta adhibentur, nisi ob hominem sanandum; similiter si rerum omnium finem adpello manifestationem divinarum perfectionum, Deus ipse non in se spectatus, sed ut manifestandus pro fine ultimo statuitur, ita, ut conceptus ultimi finis & manifestationem, sive cognitionem, amorem, laudem, & Deum ipsum vel maxime complectatur.

§. XXVI.

LEXBNITIUS in Princip. Phil. §. 55. in hunc modum

dum differit: quemadmodum infinita sunt Universa possibilia in ideis Dei, & eorum non nisi unicum existere potest; ita necesse est dari rationem sufficientem electionis divinæ, quæ Deum ad unum potius, quam ad alterum determinet.

§. 56. Atque hæc ratio reperiri nequit, nisi in gradibus perfectionis, quam hi mundi continent, cum quodvis possibile habeat ius pretendendi existentiam pro ratione perfectionis, quam involvit.

§. 57. Atque id ipsum causa est existentiae melioris, quod Deus vi sapientiae cognoscit; vi potentiae producit. Act. Erudit. Lipsiens. T. 7. Suppl. Sect. II. pag. 500. Secundum hanc igitur opinionem applicatio principij rationis sufficientis ad actiones etiam divinas in eo consistit: 1. Deus in actionibus ad extra, tenui in condendo mundo, ratione externa, & obiectiva, sive a rebus creatis peccata, egit, & per eam ad unum potius, quam aliud agendum determinari debet. Hoc Leibnitius non probat, sed sine probatione sumit, quia effatum: nihil est sine ratione sufficiente, est omnino generale, ac proinde etiam ad actiones liberas Dei vel hominum applicari debet. 2. Ratio externa, vel obiectiva, per quam Deus ad hoc potius, quam aliud agendum determinari potuit, alia non reperitur, nisi major perfectio huius mundi, quam cuiusvis alterius possibilis; ex quo conficit, hunc mundum esse omnium possibilium optimum. Atque hinc præsens disceptatio de Optimismo a nonnullis inscribitur.

§. XXVII.

Propositio. Ad applicatio principii rationis sufficientis ad actiones liberas Dei in sensu Leibnitii. I. Laborat falso supposito; 2. Tollit libertatem Dei; 3. Tollit contingentiam huius mundi; 4. Tollit denique possibilitatem etiam intrinsecam aliorum mundorum. Igitur sustineri non potest.

I. *Suppositum Leibnitianorum.* Secundum principia Leibnitianorum ponitur, fieri posse, ut mundus omnium possibilium optimus re ipsa existat. Id falsum esse, ostenditur: 1. Perfectio huius mundi finita est: ergo maxima non est; nam quovis finito aliud, atque aliud maius concipi potest. (Phil. Prim. §. XVIII.) uti idem in numero, extensione, motu, sic in perfectione quoque

que contingit. 2. Principium perfectionis est id, ad quod obtinendum omnia tendunt, quæ in ente insunt, (ibid. §. XII.) nempe relate ad mundum principium perfectionis est finis eidem præfixus, seu manifestatio divinarum perfectionum: hæc autem manifestatio nunquam est, nec esse potest omnium possibilium maxima; ut enim ipsæ perfectiones, sic manifestatio earum omni limite caret, & quacunque posita manifestatione alia major, atque excellentior potest concipi. 3. Idea divinæ omnipotentiaz, quacunque perfectione finita aliam maiorem sine fine produci posse continet; ergo eidem repugnat status, in quo ceu exhausta concipi debet: in eiusmodi autem statu, eam Leibnitiani concipiunt, cum, quidquid produci optimum, ac perfectissimum potest, ab eadem productum iam fuisse statuunt.

Ex his satis iam intelligitur, mundum non esse materialiter, sive in se spectatum plane optimum; at cum manifestatio perfectionum Dei, quæ est finis eiusdem, diversissimos gradus admittat, relate ad gradum quemdam, vel mensuram a Conditore profuso arbitrio determinatam, mundus optimus est, quatenus is gradus presente mundi constitutione perfette attingitur; præterea res istas conditas, et si in se optima non sint, eo ordine disposuit Deus, eoque inter se nexus copulavit, ut aptiore ordine, aut nexus adcuratiore disponi, & copulari haud possint. Præterea si mundus consideretur non obiective, & secundum se, sed subiective, sive instar operis divini, sive a Deo effecti, optimus est, quia omnes divinae operationes ad operantem relate sunt æque perfectæ, & optima, cum maxime conformes sint primæ regulae bonitatis, ac rectitudinis, quæ est divina voluntas. Hinc S. Thomas q. 2. de Potentia Art. 5. ad 15. ait: quod Deus facit, est optimum per ordinem ad Dei bonitatem. Denique non nulli sensu aliquo, non Leibnitiano quidem, hunc mundum materialiter optimum appellari posse opinantur, quia is omnia rerum genera continet, nempe inanimata, in quibus est solum esse; vegetabilia, in quibus inest, tum esse, tum vivere; animata, quæ habent esse, vivere, & sentire; & rationalia, in quibus ad priora perfectionum genera accedit ratio vel sine sensu; ut in spiritibus separatis vel cum sensu, uti in homine. Sed quænam genera diversa rerum, quarum nullas fortassis ideas habemus, possibilia sint, adfirmate statui

tui a nobis haud potest. Illud concludo, mundum non absolute & materialiter spectatum; sed formaliter, & relative, nempe considerato fine, ordine, & causa efficiente, vel exemplari optimum dici posse.

II. *Libertas Dei, quam tolli putamus Leibnitiana opinione.* Nam 1. Secundum hæc principia non poterat Deus a condendo mundo abstinere. Si enim vi sapientiae, & bonitatis suæ semper fertur in id, quod est melius, vel optimum, & si melius Deo visum est, aliquid condere & perfectiones suas manifestare, non poterat istud non condere, sive non potuit a condendo mundo abstinere. Hoc argumentum sic informari potest: hoc Universum vi intrinsecæ perfectionis, adeoque absoluta necessitate est melius, ac perfectius quovis alio possibili; ea perfectio secundum Leibnitianos ratio sufficiens est, cur a Deo id producatur: præterea Deus vi sapientiae suæ, adeoque absoluta necessitate hanc perfectionem maiorem, & rationem sufficientem ab omni retro æternitate cognovit, & propter leges immutabiles eiusdem sapientiae, ac bonitatis divinæ, adeoque absoluta necessitate perfectionem maiorem, & rationem sufficientem sequi debuit: ergo dabatur in Deo iam inde ab omni retro æternitate ratio sufficiens condendi Universi; & quia posita ratione sufficiente absoluta necessitate ponitur rationatum, omnino necessarium fuit, ut Deus hoc Universum conderet, neque ab illo condendo abstinere potuit. 2. Postquam Deus aliquod Universum condere voluit (vel secundum principia Leibnitianorum debuit) liberum ipsi non erat, hoc, illudve condere. Si enim hoc Universum alteri possibili perfectione æquale non est; & si perfectio seu maior seu minor cuivis intrinseca est, & essentialis: si denique Deus vi sapientiae & bonitatis non modo cognoscit, sed etiam sequi debet id, quod perfectius est, meliusque; nulla libera electio ad hoc, illudve condendum, sed mera necessitas relinquitur, eaque absoluta, quippe in essentiis rerum, & immutabilibus legibus divinarum perfectionum fundata.

III. *Contingentia huius mundi tollitur.* Secundum Leibnitium quodvis possibile Universum habet ius prætendendi existentiam pro ratione perfectionis, quam in-

volvit; atque id ipsum est causa existentiae melioris; cum ergo maior perfectio sit huic mundo intrinseca, & essentialis, eademque sit causa existentiae, sequitur, ut posita hac perfectione, & essentia mundi tanquam ratione sufficiente, ipsa existentia tanquam rationatum absoluta necessitate ponи debeat; quemadmodum posita essentia tanquam ratione sufficiente attributorum absoluta necessitate ponenda sunt attributa tanquam rationata; verbo: Positis his legibus sapientiae, & bonitatis divinae, ut, quod perfectius est, Deus sequatur, ratio sufficiens existentiae mundi in ipsa eiusdem perfectione essentiali continetur; igitur contingens non est.

Adpositus Boscovichius in Suppl. Phil. Stayan. ad L. I. differit: secundum hanc istius principii applicacionem, quocunque existunt, non tam ipsi Deo, quam sibi ipsis, & suę naturae debebunt, quod existant. Nam posita hac eorum natura, & ceterarum creatarum rerum constitutione fieri non potuit, ut ipsa Deus praे aliis creanda non elegerit. Accedit, quod admodum facile delaberemur ad ipsum naturae Autorem supremum & moderatorem penitus submovendum. Secundo enim omni eius arbitrio quam primum est, ut ea, in quorum natura admittitur ratio ipsum Deum necessario determinans ad ea creanda, dicantur necessario omnino existere, & suam per se existentiam determinare? ego quidem adeo proximos video utriusque sententiae fines, ut maxime verear, ne, qui ad immanis velut barathri oram, præcipiti rationis cursu devenerit, confistere, & mentem omnino cohibere non possit, ne ruat. Ac miror sane eos, qui principium sovent adeo pericolosum, a quo libertati & humancę, & divinę, ac divinę ipsi existentiae tam facilis pernicies imminet, eiusmodi conjectaria vel non videre, vel non metuere.

IV. Possibilitas etiam intrinseca aliorum mundorum tollitur. Secundum Leibnitium infinita sunt Universa possibilia in ideis Dei; cuiusvis igitur Universi existentia, si id in se, & notis (saltem positivis, & absolutis) spectetur, est possibilis; at in hypothesi, quod aliud Universum (nempe præsens) maiorem habeat rationem existendi, sive maiorem in se perfectionem contineat, nullum eorum existere potest, sive existentia

im-

impossibilis evadit; nam, ut ait, eorum *non nisi unicui* potest existere. Evidem nunc ita existimo: quod non aliter possibile est, nisi sub conditione absolute impossibili, id manet absolute impossible: existentia vero aliorum mundorum non aliter possibilis est, nisi sub conditione absolute impossibili: nempe si praesens mundus non habet maiorem perfectionem, & rationem existendi, quam alii mundi minus perfecti, & siquid a Deo contra immutabiles leges sapientiae, ac bonitatis suae fieri possit: quae conditio utraque absolute repugnat; igitur existentia aliorum mundorum absolute est impossibilis. Dein maior perfectio huius Universi est fundamentum necessariae electionis respectu Dei: ergo minor perfectio fundamentum est necessariae non electionis; sive electionem facit impossibilem. Conf. §. XVI. n. IV. Phil. Prim.

Eleganter orationem prosequitur Boscovichius loc. cit.
 „Accedit, quod quaecunque non existunt, impossibilia omnino essent etiam impossibilitate contradictionis. Nam impossibilitate contradictionis impossibile est, rationes illas, quae fuerunt, non fuisse: Deum non vidisse rationes omnes, quae essent: vijis rationibus non egisse id, quod rationes illae optimum esse indicarent, reliquis omisiss; quare, si illa reliqua existerent, existerent simul, ut ponitur, & non existerent, quia nec per se existerere, nec a Deo, ad alia perfectiora creanda determinato, creari potuissent. Quae est ita possiblitas rerum reliquarum, quarum existentia haberri non potest, nisi Deo ea feligente, qui ea feligere posita sapientia sua, & bonitate nequaquam potuerit? ubi vera aliqua, & non tantummodo ficta quadam rerum existentium contingentia, non existentium possiblitas? admissa autem vera rerum omnium existentium necessitate, non existentium impossibilitate, quanto gravius iterum creationis, & creatoris amovendi periculum? „Si queras, quae sit interna pugna, & contradictione aliorum mundorum, R. Si iidem secundum notas positivas, atque absolutas, atque in se praeceise spectentur, nihil repugnante involvunt: at si considerantur secundum notas negativas sive defectum perfectionis, & comparent ad mundum perfectiore, atque ad immutabiles leges sapientiae divinae, dico, eos intrinsecus repugnare; in principio enim Leibnitianis alii mundi ob positivam perfe-

*Rationem apti sunt ad existendum: atqui & positiva perfe-
tio, & negativa, sive defectus perfectionis, interna est,
& essentialis; hinc & habilitas existendi, & inhabilitas
erit interna; quod repugnat. Eodemque modo, si dicas,
præsentem mundum esse productum, consequenter contin-
gentem, non necessarium; R. Eundem secundum Leibni-
tiana principia necessario fuisse productum, nec conting-
tem recte dici posse; nam contingens est, cuius oppositum
possibile, sive quod ita existit, ut possit non existere; si
autem mundus ob maiorem perfectionem ius prætendendi
existentiam habet, & si Deus vi sapientiae, & bonitatis
sue rationem obiectivam sequi debet, hic mundus non po-
tebit non existere. Sed audiendi sunt Leibnitiani.*

§. XXVIII.

DICTA LEIBNITIANORUM CONFUTANTUR.

I. *Repugnat divinæ sapientiae, & bonitati, ut im-
perfectiora Deus præferat perfectioribus; ergo, quod me-
lius est, & perfectius, Deus sequitur necessario.* R. 1. Non repugnat divinæ sapientiæ, & bonitati, ut Deus nihil omnino condat: quippe qui infinite distat a re quavis creata, a nulla pendet, nulla omnino eget, si-
bique sufficientissimus est; igitur neque repugnat, ut condat id, quod in se optimum non est; cum quævis productio etiam non optimæ rei, quæ a non esse tra-
ducitur ad esse, summum Conditoris beneficium sit. R. 2. *Repugnat divinæ omnipotentiae, ut exhauriatur bo-
nitate finita; igitur, si non nisi optimum posset condere
Deus, nihil omnino condere posset.* R. 3. *Vitiosa hæc
est conclusio: hoc opus est imperfectum: ergo Dei ope-
ratio, sive actio Dei est imperfecta.* Nam hæc duo ad-
curate distinguenda sunt: *A perfectius est, & melius,
quam B; & perfectius, & melius est creare A, quam
B.* Relate ad Deum æque perfectum est creare minus
perfecta, quam magis perfecta; quia illa bonitas, &
perfectio, quæ in rebus creatis ineſt, divinæ perfectio-
ni comparata non modo tenuissima est, sed purum ni-
hil; quia hoc loco certe valet tritum illud: finiti ad in-
finitum nulla est proportio; æque res omnes ex nihilo
prodeunt; neque maiore molimine Deus eget, ut va-
stos globos, quam ut atomos creet. Unico voluntatis
nutu

mutu opus est: dixit; & facta sunt. Quapropter omnes perfectiones creatæ, seu maiores nobis videantur, seu minores, ad divinam perfectionem relatæ pro æqualibus, aut potius pro nihilo habendæ sunt. Omnia enim sunt coram eo, quasi non sint, docent divinæ literæ, & confirmat sana ratio, si idea Entis infinite perfecti diligenter expendatur. Quam ob rem neque minor perfectio imperfectionem Deo irrogat, neque perfectio maior meritum positivum, & ius prætendendi existentiam habet, Deumve ad sui productionem determinare potest.

II. *Imperfetto operis in opificem redundat; ergo divinae quoque perfectioni officit, condere minus perfecta relativis perfectioribus.* R. d. a. Imperfetto relativa operis redundat in opificem, siquod opus fini intento non respondet, c. a. imperfectio absoluta operis in se spectati in opificem redundat, subd. Si id opus indicio est, opificem nobiliori operi efficiendo parem non esse, vel si is quavis de causa opus nobilis efficere tenetur, c. a. secus, n. a., & c. Etsi inter opera, & artefacta alia aliis nobiliora sint, velut e. g. artes liberales antestant mechanicis; tamen perfectionem operum ex fine intento, cuius principio perfectionis solemus æstimare. Opus ignobilis nullam opificis imperfectionem indicat, nisi quatenus indicio est, eum nobiliori efficiendo imparem esse, vel opera nobiliora negligere, cum vilioribus intentus est. Comparete ad Deum mundus intento fini exacte respondet, ac quivis utcunque absolute, & in se imperfectus, cum ex nihilo educi debeat, potentiam infinitam manifestat: proindeque nullius impotentiæ argumentum est; nec vero Deus optimum tenetur sequi, ac ne potest quidem; cum optimum sit nullum, & quoctunque electo, meliora semper esse possint alia, atque alia sine fine. Nihil igitur divinæ perfectioni officit, quod minus perfectæ elegerit perfectioribus omissis, cum id præstiterit, quod non præstare omnino non potuit.

III. *Decet Deum, inquit WOLFIUS, ut perfectiora eligat:* Ergo. R. Secundum Wolfium Deum dicitur decere id, cuius ratio in essentia, vel attributis divinis continetur. Hæc igitur Wolfiana decentia, et si vox ipsa mitior sit, vera necessitas est ex perfectionibus absolute necessariis dimansans. Sed, inquit, Deus semper perf-

Etissimo modo operatur; concedo id quidem, quatenus operatio refertur ad Deum, vel ad finem intentum. Nego, rem ipsam, sive obiectum operationis divinæ in se consideratum ob eam causiam perfectissimum esse, uti cum Deus res universas cognoscit, & perfectissimo modo cognoscit; propterea res ipsæ haud perfectissimæ sunt; sic quidquid a Deo producitur, id producitur perfectissimo modo, nullo subiecto præexistente, ob sanctissimos, & sapientissimos fines. Quapropter, quod supra adnotavi, iterato inculcandum est, hæc duo inter se magnopere differre: A est perfectius, quam B; &, relate ad Deum perfectius est creare A, quam B. Hoc interest inter Deum, & homines, cum actioni se dant, quod homines agendo perfici possint, & debeant; hinc culpari possunt, si imperfectiora efficiant, omissis perfectioribus. At vero Deus cum agit, non suæ, sed alienæ perfectioni, & utilitati prospicit. Cæterum si quis artifex nulla obligatione adstringitur, quam optime rem efficiendi, nec sublido artis egeat; non video, cur reprehendi possit, si non omnem artem, conatumque adhibeat operi perficiendo.

IV. *Si Deus eligendo Universum quoddam rationem obiectivam, sive perfectionem ipsius obiecti sequutus non est, tunc moliendo quidquam pro suo libitu egit, & velut genio suo indulxit: id vero absurdum est.* In hunc modum Leibnitius respondit Clarkio, cum hic ei obiecisset, Deum ad fatalem necessitatem adstringi principio rationis sufficientis. R. n. M. Quando Deus perfectione libertatis suæ, plenoque dominio, ac supremo iure utitur, ineptissime genio indulgere dicitur. Non enim genio indulget, qui sanctissimos, & sapientissimos fines præfigit actioni suæ, cuiusmodi Deus sibi in creandis rebus præfixit, manifestationem suæ gloriæ, & communicationem bonitatis suæ cum creaturis.

V. Wolfius Theol. Nat. P. I. c. 3. §. 406. scriptum est, inquit: *vidit Deus cuncta, quæ fecerat, & erant valde bona.* Gen. I. v. 31. *Valde bonum idem denotat, ac optimum;* Ergo cuncta, quæ fecerat Deus, & viderat, optimæ sunt. R. In sensu relativo optima; c. non absolute. Cum Deus res singulas viderat, bonæ dicuntur in Scriptura; cum dein omnes simul, & universas, valde bo-

bonæ adpellantur, id est, optimæ ratione finis, dispositionis, mutui nexus. Hinc S. Thomas I. P. Q. 47. Art. 2. ad 1. *Optimi agentis est producere totum effectum suum optimum; non tamen, quod quamlibet partem totius faciat optimam.* De ordine vero, & nexus rerum ait ibid. Q. 25. Art. 6. Universum suppositis istis rebus non potest esse melius propter decentissimum ordinem his rebus a Deo attributum, in quo bonum Universi consistit; quorum si unum aliquod esset melius, corrumperetur proportio ordinis; sicut si una chorda plus debito intendetur, corrumperetur cytharæ melodia.

VI. *Si hic mundus optimus non est, erit in eo aliquid, quod corrigi possit: absurdum est autem, opera divinæ sapientiæ corrigi posse: Ergo optimus est.* R. n. M. Hic mundus fini suo respondet, atque ordinatissime dispositus est; nihil igitur in illo corrigi potest, etiæ materialiter non sit optimus. Sed putat Leibnitius, si perfectior mundus possibilis est, iure culpari iam non potest Alphonus X. Castellæ Rex, dicens, Deum melius quid facturum fuisse, si suo consilio esset usus. R. Absit; par stultitia est, Dei opera carpere, ceu male ordinata, ac Deo potentiam auferre meliora procreandi, quasi potentia infinita finito opere exhaustiri queat. Alphonus non res in se spectatas, sed ordinem rerum accusavit, putans sic dispositum esse Universi systema, uti Ptolomæus docuerat; sed, ut observat, Cotesius, si idem Rex revivisceret, nec simplicitatem naturæ, nec harmoniæ gratiam nunc desideraret post præclara Neutoni inventa. Nunquid vero, si meliorem hoc præfente mundo eligeret Deus, semet corrigeret? haudquaquam; quia hic mundus non præter Dei intentionem extitit, quasi cum meliorem voluisse efficere, deterior repente prodisset. Denique cum optimum esse quidquam, vel effici posse negamus, non restringimus Dei potentiam, sed ultra omnes limites extendimus; id modo negamus fieri a Deo posse, ut impossibilia producat, in quorum numero est quidvis finitum, idemque maximum.

Admodum duræ sunt conseqüentes, quas ex sententiis Leibnitianorum deduximus; nec vero illas viris doctissimis, ac honestissimis, sed opinioni ipsorum imputamus, quæ, uti a Leibnitio proposita est, multis capitibus reprehendi

huius posse videtur ; quæ est enim possibilitas infinitorum mundorum, qui unico excepto existere omnino non possent ? quæ dein electio habet locum , cum Deus vi perfectionis non nisi ad unicum, quod nempe optimum est, determinatus dicatur ? quomodo ens contingens, quod nihil est penitus in statu possibilitatis, ius habere potest existentiam prætendendi, cum ad esse, & non esse vi notioris ex æquo indifferens sit ? Denique quæ est hæc concludendi ratio : necesse est dari aliquam rationem electionis divinae : nulla reperitur, nisi ratio A ; ergo hæc ipsa vera est ratio ; quis, obsecro, rationes omnes possibilis, figura ultra voluntatem Conditoris dari deberet, animo concipere potest ?

CAPUT IV.

De Deo spectato ut Conservatore, & Gubernatore rerum.

Quod causæ efficiunt creatæ, non itidem semper conservant, nec ei provident necessario. At cum de Causa Prima differatur, inter creationem rerum, & conservationem, inter hanc, & providentiam, vel gubernationem perpusillum discrimen est, quod sola ratione, & cogitandi modo constat. Nihilominus distincte agendum est de singulis, quantum instituti ratio, ac temporis angustia finunt.

§. XXIX.

Conservatio relata ad res conservatas nihil est, nisi continuata existentia, vel continuatio existentie : relata ad causam conservantem, nempe Deum, est actio, quæ efficit, ut res creatæ existentiam continent, sive continuatio actionis illius, qua res creatæ existentiam primo accepere; verbo, continuata creatio.

§. XXX.

Propositio I. *Deus quamvis rem creatam singulis momentis conservat.* Prob. I. *Ex rerum ipsarum natura.* Ratio continuatae existentiae rerum, non continetur in ipsa illarum essentia, ac proin nec in attributo quodam ab essentia dimanante; sicut enim quidvis indifferens erat ad habendam existentiam primo momento; ita vi essentiae quidvis pariter indifferens est ad eam habendam secundo,

C. IV. Deus Conservator & Gubernator. 409.

cundo, tertio, quarto &c. momento, ita ut semper contingenter existat, neque ulla repugnantia sequatur, si existentiam non continuet. Nec vero ratio continua-
tæ existentiae in accidente, seu modo sita est; Non in modo ab arbitrio pendente; quid est enim, quod prohibitu suo redire in nihilum potest? nec in modo vel accidente alio, quod non pendet ab arbitrio; Horum enim modorum ratio ultima in ente externo a re modificata, distincto, & ultimato in Causa Prima existentiam ac statutum rerum determinante continetur. Ergo ratio existentiae tum primo acceptæ, tum postea continuata in solo Deo est. 2. *Ex supremo Dei Dominio*: id enim ob hanc ipsam causam, quod supremum sit, & illimitatum, exigit, ut res nulla creata sine positiva Dei voluntate actu sit, vel existat: atqui, nisi perpetua conservatione egerent res quævis, existere quædam posset, et si Deus positive non velit, eam existere, modo nec nolle positivæ; id perabsurdum est.

Quam proposuimus, sententiam magno consensu tradi-
dere Auctores gravissimi. Cartesius Epist. Tom. 2.
Epist. 16. n. 7. ait: „Nec dubium est, si Deus cessaret a suo concurso (conservatione) quin statim omnia in nihilum sint abitura, quia, antequam creata essent, & ipsis concursu suum præberet, nihil erant. „ Nec per hoc, quod substantia dicatur per se existere, excluditur concursus divinus, quo indiget ad subsistendum; sed tantummodo significamus, illam esse talēm rem, ut absque omni alia creata esse possit, quod de modis rerum dici non potest. Nec Deus ostenderet potentiam suam esse immensam, si res tales esserent, ut postea sine ipso esse possent; sed contra illam in hoc testaretur finitam esse, quod res semel creatae ab eo non amplius penderent. Prosper in carmine de Providentia ita canit:

Omnem autem hanc molem mundi qui condidit, ipse
Et regit; utque nihil non ortum sumvit ab illo,
Sic nihil est, quod stare queat, factore remoto.

Idem diserte Augustinus L. XII. de civit. Dei c. 25. docet: Si potentiam suam, ut ita dicam, fabricatoriam rebus subtrahat, ita non erunt, sicut, antequam fierent, non fuerunt. Et Lactantius L. III. c. 27. Natura, remota providentia, ac potestate divina, prorsus nihil est. Con-

sentit Maxintus Tyrius orat. I. „ Nihil eorum, quæ sunt, permaneret, nisi Deus illius naturam attingeret, ac veluti contrediceret. „ Eodem pertinet Pythagoræ dictum a Clemente Alexandrino relatum in Protreptico : „ Deus quidem est unus. Is autem non est, ut quidam existimant extra mundum, sed in ipso totus ; in toto circulo præses omnis generationis, universorum temperatio, semper existens, & opifex suarum virium, & operum omnium : in celo illuminator, omnium pater, mens & animatio totius circuli, omnium motus. „ Minutius Felix Virgilium quoque huius dogmatis ~~ad~~ipulatorem facere videtur, cuius ea sunt verba : Deum ire per omnes, terrasque, traxusque maris, cælumque profundum. Hanc Pythagoricorum mentem crassum, & pravo sensu interpretati sunt ii, qui Deum animam Universi adpellarunt : multo rectius de conservatione, & concursu Dei ad omnes creaturarum actiones prolata fuisse a subtilissimo Philosopho videntur. Ex conservatione quidem, de qua halterius egi, concursus per se sequitur ; Nam Deus conservando res ipsas, conservat omnia, quæ vi essentia*i*is competunt, proinde vim quoque agendi, quacunque ea est, una conservat, hoc est, vim agendi eodem momento, quo exeritur, & res ipsas in eo statu, quem agendo obtinent, conservat ; quod, ni fallor, nihil est aliud, quam rationem actionis continere, & ad actiones quavis singulatim & immediate concurrere. Siquid præterea aliud exigit Dei concursus, id difficile est captu propterea, quod ipsa actionis, & principii agendi perobscura in nobis idea est. Quæ contra dicta obici solent, levicula sunt. I. Aiunt : Artefactum humanum, ut perseveret, posteaquam perfectum est, actione artificis non egit : igitur neque opera summi Artificis tam imperfecta censi possunt, ut protinus interirent, si is manum suam ab iis retraheret. R. Opera creaturarum, quamdiu sunt in rerum natura, statum suum conservant vi inertiae, cohaesionis, aliisque viribus mutuis, quæ ab artifice creato minime pendent ; at nimirum, ut sint in rerum natura, necesse est, ut existentia ratio sufficiens detur, quæ in solo Deo est, sive concipiatur primo obtineri, sive continuari. Sed, inquitunt, perfectius est opus, quod sine adiuncta artificis peragit motus suos ; R. Si quod opus sine adiuncta artificis creati moveri nequit, perfectione caret, cuius recipienda per essentiam suam capax est, quamque artifex & poterat, & debbat

bebat conferre : Ut vero res creatae Dei conservatione, & concursu non egeant, nec ipsarum natura limitata, nec Dei supremum Dominium permittit. Quærunt dein, si ad omnes actiones concurrit Deus, num etiam ad scelera, cædes, & turpissimos quosque motus ? R. Ad omnes plane actiones concurrit physique, sive reali quadam actione, non tamen, si malæ sunt actiones, elective, & ex propria determinatione concurrit, sed potius est determinatus a causa libera ; non enim actionem malam vult, aut intendit, imo impedit, quantum salva libertate satis est impedire, ut ei nequeat ullo patio imputari. Concursum ad actiones bonas specialis ac moralis dicitur, cum earum auctor vere appellari possit.

§. XXXI.

Providentia est cura rerum a Deo profecta, ut inquit Nemesius L. de Nat. Hominis c. 42. eaque complectitur tum actus intellectus, uti & vox latina a visu derivata, & græca, πονοια : quasi πονεισ : id est, antegressa notio, vel cognitio indicat : tum actus vel decreta voluntatis, qua Deus & fines præfigit, & media applicat, & conservationem rerum, ac concursum decernit. Exequitio decretorum facta præfixo tempore, & ab ipso Deo, per quam media diriguntur ad suos fines, Gubernatio dici solet, vel Administratio rerum.

A Scriptoribus passim cura dicitur Numinis providentia ; ut sedula, & intenta divinae mentis cogitatio de procreatis rebus, non quæcunque cognitio, vel actio exprimatur.

§. XXXII.

Propositio II. Deus Providentia sua totum mundum, resque omnes & singulas, & magnas, & parvas administrat. Prob. I. Deus totum mundum, resque omnes, & singulas, & magnas & parvas procreavit ob sapientissimos fines : ergo easdem providentia sua etiam administrat, atque ad fines suos dirigit ; quia Enti Infinito neque potentia deest rebus a se conditis providendi, nec voluntas. Nam primo res omnes, ac singulas, earumque fines, & finium media distinctissime intuetur, &

pra-

præsens est ubique , neque copia rerum , aut varietate obrui , aut fatigari potest ; quæ ex ipsa idea Entis sapientissimi , immenli , ac potentissimi per se esse cludent . Secundo . Ut Deus bonitate addactus res omnes , ac singulas procreavit ; ita eadem bonitate , posteaquam procreatæ sunt , administrare debet ; nam cum aliquid non fecisse , nulla iniustitia sit , ut Ambrosius inquit de offic. c. 13. non curare , quod feceris , summa inclemencia est . Omnibus certe quidem , qui paulo elegantius , & acutius philosophati sunt , absurdissimum semper visum est dicere , Deum quidem omnia fecisse sola benignitate , & humilitate adductum ; eorum autem , quæ fecit , nullam curam gerere , & creaturam veluti cymbam aliquam & elavo & gubernatore destitutam a contrariis ventis hac illuc impelli , scopulisque , ac rupibus allisam confringi . Sed adcuratissime ad propositum PLATO differit L. X. de Legibus : „ An ille , ad quem operis alicuius effettio , & cura maxime spectat , ita erit comparatus , ut de magnis magnam , de parvis nullam curam gerat ? -- Sive Deus sit , sive homo , duabus de causis negligit -- vel quoniam nihil ad universum referre existimat , si parva negligantur , vel se referre putat , præ supinitate tamen , & ignoravia deliciis occupato animo negligit -- non enim tunc est negligentia , cum fieri non potest , ut quis omnia & parva , & magna cura sua complectatur , atque idcirco imbecillitate præpeditus minime eurat -- Nullus Deorum otio , pigritiaque corruptus , negligens est -- quid vero , cum Medicus totum corpus curare velit , & possit ; si magnis providerit , exigua neglexerit ; felixne erit illius curationis successus ? ita neque gubernatoribus navium , neque imperatoribus , neque patribus familias , neque iis denique , qui in re publica versantur , neque ulli homini huius generis res unquam bene geretur , nisi parvis quoque rebus fuerit prouisum , neque sine illis magnarum rerum ratio constabit ; nam sine parvis magnos lapides bene componi , atque coagamenti negant Architetti . Ne committamus , ut Deum mortalibus opificibus viliorem censemus . „ Ita ex Platonis sententia nulla ratio , ob quam homines res effectas negligunt , easque curare haud volunt , in Deum cadit ; vult igitur Deus rebus procreatis providere ; quod demonstrandum hoc loco erat .

Prob.

Prob. 2. Deus res omnes , ac singulas primo procreavit, certos iisdem fines præstituit , omnes , ac singulas itidem conservat, atque ad earum cunctas actiones , & mutationes concurrit ; hac ergo spectata creatione rerum , conservatione , & concursu , per quæ ad suos fines omnia moventur ab ipso Deo , manifestum est , eundem providentia sua mundum administrare.

§. XXXIII.

Providentia est alia *generalis*, alia *specialis*. Generalem vocant, qua tota rerum Universitas administratur secundum leges in creatione stabilitas : specialem , qua res singulæ seorsim diriguntur ad suos fines proximes & immediatos , quaque earum bonum procuratur , & mala submoventur. Utraque hæc providentia argumentis nostris evincitur : *generalis*, quia Deus vi bonitatis ad unum omnia finem destinavit , nempe manifestationem suæ gloriæ , & felicitatem mentium intellectu , & ratione prædictarum ; ad hunc finem tota rerum coexistentium collectio , & successivarum series , omnisque finium particularium subordinatio tendit. *Specialis* autem Providentia ex sapientiæ , & bonitatis divinæ ratione elucet ; neque enim Deus generatim, abstracte , & confuse quidquam sibi repræsentat , aut decernit ; sed singula seorsim eodem tempore distinctissime intuetur, eorumque fines, ac media perspicit ; singula pariter conservat, singulorum actionibus concursu suo intervenit, neque modum ignorare potest, quo singulorum commoda ad bonum totius dirigat. Eandem specialem providentiam manifestat communis hominum sensus ; quisvis enim fatis intelligit , singulatum se a Deo, eiusque providentia pendere , eundem suis & cogitatis , & factis invigilare , quisque sibi proprios cupit superos : uti se quisque non segniter amat. Quamvis autem membrum communitatis sit quispiam , & communibus fruatur bonis , & prematur malis communibus , id tamen proprium amorem naturæ ac rationi maxime conformem minime tollit. Mens enim humana, uti in singulis hominibus ineft , proprio naturæ suæ appetitu fertur in bonum, & finem sibi præfixum habet , nempe veram beatitatem, qua & potiri potest , et si excidant alii, & excidere, eti alii eadem potiantur. Non posunt igitur

igitur singuli homines in individuo spectari instar puri medii ad bonum Universi procurandum unice destinati, quasi ex Universi bono ratio sufficiens penderet, cur huic individuo bene, alteri male sit, præsertim cum vi naturæ singuli homines, & universi æquales sint, eiusdemque conditionis, nullaque extra voluntatem Dei sit ratio, cur temporariis bonis vel malis alius præ alio abundet, vel caret. Neque vero ex consideratione boni communis, nisi specialis providentia præ oculis habebatur, quidquam solatii in adversis rebus magnopere extundi potest, cum nemo alienæ felicitati ita consulatum velit, ut sua penitus, ac perpetuo excidat. Et quamvis homines communi felicitati consulere sine incommmodo privatorum sæpe nequeant; tamen hæc imbecillitas in sapientiam divinam, quæ diversissimas vias, & infinita media habet finem generalem obtinendi, minime cadit; hinc nec concipi potest, Deum mala immittere in quemquam ea duntaxat ex causa, ut communi bono consulatur, quasi alia consulendi ratio nulla ipsi suppeteret; quamvis enim singulorum certa erga alios officia, certæque relationes sint; tamen spectata singulorum natura, proprioque felicitatis appetitu intelligi non potest, quomodo singuli sint finis Universorum, Universi autem finis singulorum. Ob hanc causam probari penitus non posse Philonis de Providentia fragmentum arbitror, quod Eusebius L. VIII. Præparat. c. 5. refert in hunc modum: *Ventorum impetus, & pluviae vis non ad perniciem navigantium, aut agricolarum, sed ad utilitatem humani generis divinitus mittitur. Aquis enim terram, ventis vero regionem, quæ sub luna est, mundare solet, & utrisque animalia, & plantas aliit, auget, perficit. Quodsi navigantes, aut agricultorū nonnunquam perdit, mirari non debes: minima enim quædam isti particula sunt: cura vero totius humani generis Deo est. Ut ergo in editione ludorum, atque certaminis, ædiles propter aliquos reipublicæ usus die certaminis mutato, fecerunt non nullos luctatorum non adfuisse; sic & Deus quasi magnæ cuiusdam civitatis, totius orbis curam gerens humidiorem æstatem, & vernantem hyemem ad utilitatem totius effecit, quanvis non nulli hac temporum inæqualitate magna damna patientur.*

§. XXXIV.

§. XXXIV.

PROVIDENTIA DEI VINDICATUR AB IMPIIS
DICTIS EPICURÆORUM.

I. Innumerabilia sunt, & gravissima in mundo mala, quæ contra Providentiam, & Bonitatem Dei quodammodo testimonium dicunt: Ita Epicurus teste Laertianus L. de Ira Dei c. 13. differebat: Deus aut vult tollere mala, & non potest: aut potest, & non vult: aut neque vult, neque potest: Si vult, & non potest, imbecillus est: quod in Deum non cadit. Si potest, & non vult, invidus: quod æque alienum a Deo. Si neque vult, neque potest; & invidus, & imbecillus est, ideoque neque Deus. Si vult, & potest; quod solum Deo convenient; unde ergo sunt mala, aut cur illa non tollit? Mire hoc argumentum torsit VV. Philosophos; ac multi Epicuro duce ob mala sustulerunt providentiam; alii invenerunt fatum, cui divinitas quoque esset subiecta: PLATO mala tribuit pervicaciæ materiæ, ex qua mundus constat: PLUTARCHUS eidem materiæ animam malignam insedisse ait, quam Deus non penitus emendarit: MANICHÆI duce MANETE Persa statuerunt duo rerum principia, utrumque a se, & necessario existens, unum bonum, ac bonorum: alterum malum, & malorum cauſam. Verum quoniam latissime patet Epicuri Argumentum, primo generatim quædam adnotabo, postea de singulis malorum generibus singulatim respondebo.

1. Maxime reprehendendus est ingratius hominum animus, qui, cum plurimis bonis in dies cumulentur a Deo, paucis incommodis, quorum nec originem nec finem norunt, ita mox franguntur, ut abiecta beneficiorum memoria impudentissimas contra Deum O. M. Querelas effutiant.

2. Prava admordum, & a vero longissime abhorrentia sunt hominum de veris bonis, ac malis iudicia; fere enim solo sensu, ac terminis præsentis vitæ bonum, & malum metiuntur; quasi non etiam pueri in rebus non malis lieant, ac lamententur. Recte autem SENECA bonorum animi maximam rationem habendam docet L. de Provid. Non fulgetis extrinsecus: bona vestra introribus obversa sunt. & NEMESIUS L. de Hom. c. 44. prava inquit, & perverfa habent de bonis iudicia. Eos enim, qui opibus cir-

cusa-

cumfluunt, & dignitatibus insolescunt, & ceteris fluxis, caducisque bonis gloriantur, felices esse, & beatos iudicant: animi autem bona pro nihilo ducunt, quæ multum corporis, & externa bona antecellunt. Præstantiora enim bona sunt, quæ rerum sunt præstantiorum; itaque tanto virtutes divitias, sanitatem, & cetera antecellunt, quanto anima corpus anteit. -- Omnis bonus beatus; & omnis impribus miser, etiamsi omnibus prorsus fortune bonis, quæ dicuntur, abundet. -- Cum Deus non nesciat, bono viro expedire pauperem esse, eiusque sensum opes, si dentur, depravaturas, utiliter eum in paupertate sinit vivere, ac qui opulentus est, saepe importuniorem fore videns, si egeat, (ad latrocinandum eum, & trucidandos homines, aut ad alia quædam graviora facinora animum adiungeret) potiri illum opibus permittit. -- 3. In primis nimius sui amor quemvis facile excæcat, ut, quamvis recte sentiat de alienis malis, de propriis, & in propria causa perverse iudicet. Si patrem vides, filios improbos castigantem, id probas, ac vere patrem dicis: si Deus pœnas de te sumit, ægre fers: cum raptores vides, eos pœnas vis dare: cum ipse peccasse te meministi, impunitus cupis evadere. 4. Immortalitas humanæ mentis maxime spectanda est, si de bonis, ac malis vitæ mortalis iudicium quoddam ferri debet. Qui felicitatem, & miseriam præsentis vitæ terminis definunt, de bono, ac malo, de honestate, ac turpitudine, de virtute ac scelere recte iudicare minime possunt, uti paulo inferius palam fiet. 5. Quia plurima Providentie consilia hebeti mentis nostræ acie perscrutari non possumus, patet, iniuste reprehendi id, quod parum cognoscitur, & temere haberi pro inordinato, si ordo, aut regula ordinis non perspicitur. Sicut homines rudes, & fatui non attingunt ea, quæ a Sapientibus agitantur consilia, neque bestiæ ulla omnino hominum cogitationes comprehendunt, sic neque nos arcana decreta summi Numinis pervidemus, cuius & sapientia, & potentia infinito intervallo a nostra imbecillitate seiuuncta est. Accedit amplitudo totius Systematis, finium subordinationis, & nexus multiplex eventuum; quæ si conferantur cum arctis limitibus nostræ mentis, apertissima insanía est, Dei Providentiam examinare in singulari quovis casu, & tribunali humanae rationis subiicere velle. Sentiamus

C. IV. Deus Conservator & Gubernator. 417

xiamus cum SALVIANO L. III. de Provid. Quia causa quidem haec Deus faciat, non intelligo, sed ad plenissimam rationem abunde sufficit, quod a Deo agi ista demonstro. Sicut enim plus est Deus, quam omnis humana ratio; sic plus mihi debet esse, quam ratio, quod a Deo agi cuncta cognosco -- Haec ergo de gubernaculo Dei atque iudicio expeditissime, ac fortissime dici possunt; imo etiam si omnis alia responsio deficeret, haec una sufficeret. In eandem sententiam acute disserit AUGUSTINUS in Psal. 148. Homo peritus, qui officinam quandam ingreditur, variaque posita instrumenta videt, facile sibi persuadet, non sine causa ea esse posita: Artifex novit quare, et si ego non novi; in officina non audet vituperare fabrum; Et audet reprehendere in hoc mundo Deum. Profecto nemo sanus artificem systematis reprehendit, nisi singula, & universa ad systema pertinentia penitus comprehendat; Atqui in systemate & Physico & Morali omnium Sapientum consensu innumerabilia sunt, quae in hoc mortali statu vix coniectura quadam attingi a nobis possunt. 5. Denique ex abstracta idea bonitatis divinæ a cæteris perfectionibus separatae tuto inferri non semper potest, quid fieri a Deo, aut non fieri possit, debeatve; est enim ea coniuncta cum aliis perfectionibus e.g. iustitia, supremo Dominio &c. quæ etiæ inter se non pugnant, tamen diversos effectus postulant. Quod ex idea alterius cuiusdam perfectionis dimanat, fieri a Deo, vel permitti potest, et si idem ex abstracta idea bonitatis non derivetur, modo eidem nec opponi ostendi queat. His quidem generatim animadverlis de vario genere bonorum, ac malorum speciatim agendum est.

II. Abhorret a Dei sapientia, & bonitate, ut mundus male administretur, & defectibus scateat: ergo mala, quæ in mundo sunt, in providentia conciliari negueunt. R. Triplicis generis bona, ac mala sunt, *Metaphysica, Physica, & Moralia*. De his postea; nunc de prioribus. Mala Metaphysica, quæ in sola limitatione rerum, defectuque earum ab infinita perfectione consistunt, Dei bonitati minime repugnant, quia quævis res creata, cum sit finita, defectum quemdam perfectionis continet; si igitur malum metaphysicum permettere non posset Deus, nihil omnino posset condere.

D d

me-

neque se cum creaturis ullo modo communicare. *Mala Physica* in imperfectione fini rerum, aut naturæ contraria sita sunt, ceu morbi, interitus, pestis, deformitas, siccitas, sterilitas, fames, terræ motus &c. Eiusmodi mala, et si plurima sint in mundo, nequaquam indicio, vel argumento esse possunt, mundum male administrari; nam primo ex naturalibus causis ea proveniunt; nec vero sumimus Conditor res gubernare contra naturales earum proprietates tenet; dein eadem mala physica, ceu media ad maiora bona præsertim moralia obtinenda ordinantur a Deo: mentes hominum a præsentibus, & caducis rebus avocant, atque ad cælestes, & æternas transferunt, proindeque ad finem nostrum, veramque felicitatem nos ducunt, cum virtutis exercendæ certa occasio sint, & culpas commissas abstergent. Qui citra meritum suum felices esse cupiunt, nullo id iure postulant, & iniqui in Deum sunt, qui actuum moralium præstantiam in condendo, & regendo mundo maxime spectat. Hæc quidem ad particularia mala, quæ obiectare solent providentiae hostes, applicari possunt, uti 1. cum dicunt, hominibus durissimo labore victimum necessarium quærendum esse, cum tamen brutis cuncta nulla semente, & nullo nascantur aratu. Sed id quidem esse malum pœnæ in hoc statu, revelatione disimus; quamquam, cur non possit Deus homines hac ipsa conditione, & laborandi necessitate condere nulla præcedente culpa, cum iis rationem dederit, aptasque corporis, ac mentis vires, quies victimum quærant? Recte igitur Deus, ne agendi potentia sterilis maneat rudisque, inopiam, & necessitatem addidit comitem, ex qua deinceps præclaræ artes extitere. 2. Si Deus res conditas amat, si gubernat, unde tanta inter homines fortis inæqualitas est? cur alii pauperes, servi, undequaque miseri? alii opibus florentes nullo suo præ aliis merito? sed ut observat CHRYSOSTOMUS Hom. 34. in 1. Cor. Nulla esset infelicior civitas, quam ubi omnes æquales, æque divites, & honorati essent, ac unusquisque serviendi, ac ministrandi, artesve vel opera tractandi laborem defugeret; non solum enim tenues opulentioribus egent, sed opulentí tenuibus, & hi quidem magis. Quapropter graduum inæqualitas magnopere confirmat providentiam. Sed nos similiter agimus,

mus, ac si quis pictorem damnaret, quod non pulcros & que colores ubique posuerit, vel choragum, qui praeter Heroes etiam viliores personas voce rudiore pronunciantes induxit. Quæcumque demum sit graduum inæqualitas, singulis tamen fœse impedit providentia, & saepe communiter benefacit; aeris beneficio non magis dives, quam pauper utitur, nec sol, luna, & stellarum micantia lumina divitibus magis, quam pauperibus ministrantur; nec maiores guttae aut fœcundiores supra dicitis, quam pauperis agrum cadunt. 3. In malis Physicis numeranda sunt monstra; quæ providentiae Gubernatoris videntur obesse. R. Monstra, seu peccata naturæ sunt, quatenus a fine, & ordine naturæ deficiunt: ergo, si monstra sunt, finis & ordo sit, neesse est; atqui si nulla esset mens directrix in mundo, nec finis, nec ordo esset. Igitur monstra adeo non obfunt providentiae, ut potius argumento sint finis, & ordinis, qui a providentia proficiscitur. Sed dudum respondit S. THOMAS L. III. contra Gentes c. 71. *Divina gubernatio: qua Deus in rebus operatur, non excludit operationem caussarum secundarum.* Contingit autem provenire defectum in effectu propter defectum caussæ secundæ agentis, absque eo, quod sit defectus in primo agente. - - - Si Deus est, unde malum est? esset e contrario argendum, si malum est, Deus est; non enim esset malum sublato ordine boni, cuius privatio est malum: hic autem ordo non esset, si Deus non esset. Eodem loco multa reperies ad propositum argumentum pertinentia.

III. *Mala moralia cum sanctitate & providentia Dei pugnant.* R. Si mala moralia cum perfectione quadam Dei pugnarent, eadem absolute essent impossibilia; atqui non sunt; nihil enim eorum, ex quibus possibilitas mali moralis oritur, cum Dei perfectione pugnat; quod sic ostenditur: possibilitas mali moralis fundatur 1. In malo metaphysico, sive in ipsa limitatione intellectus, & voluntatis creatæ: 2. In lege morali, cuius transgressio est ipsum peccatum, seu morale malum. 3. In hominis libertate. His enim positis possibilitas mali moralis ponitur. Porro nec permisso mali metaphysici cum Dei bonitate, vel perfectione pugnat, ut supra dictum. Lex moralis ab ipsa etiam bonitate, & sapientia Dei necessario profluit; libertas denique est maxime natu-

ralis menti finitæ inter bona finita constitutæ; nec eam Deus homini adimere tenetur, cum ex ea maxima bona deriveantur cœn hominis merita, exercitatio virtutum &c. quos quidem actus morales Deus ob suam gloriam, & hominis beatitatem maxime pro fine habuit in condendo mundo. In hanc sententiam S. THOMAS rationatur loc. cit. „*Non pertinet ad divinam providentiam, ut omnino excludat a rebus potentiam deficiendi a bono. Hanc autem potentiam sequitur malum; qua, quod potest deficere, quandoque deficit; Et ipse desellus boni malum est. --- Optimum in gubernatione qualibet est, ut rebus gubernatis secundum modum suum provideatur. --- esset contra rationem divini regiminis, si non sineret res creatas agere secundum modum propriæ naturæ. Ex hoc autem, quod creature sic agunt, sequitur corruptio & malum in rebus --- multa bona sunt in rebus, quæ nisi mala essent, locum non haberent: sicut non esset patientia iustorum, si non esset malignitas persequentium: nec esset locus iustitiae vindicativæ, si delicta non essent. In rebus etiam naturalibus non esset unius generatio, nisi esset alterius corruptio --- pulcritudo Universi ex ordinata bonorum, & malorum adunatione conjurgit, dum mala ex bonis deficientibus proveniunt; & tamen ex eis quædam bona consequuntur ex providentia gubernantis.„ Sane maximæ sapientiæ, ac potentiae est ea, quæ pessime ab hominibus facta sunt, in usum optimum posse convertere, & quæ nos informia fecimus, ea in formam pulcram posse redigere, & perfecta exhibere.*

IV. *Pauci recte utuntur libertate, ratione, acumine, opibus, uti ex pessimo rerum iistarum usu liquet; igitur Deus hominibus concedere non debuit, uti vinum ægrotis, quia prodest raro, nocet scipissime, melius est non adhibere omnino, quam spe dubiæ salutis in apertam perniciem incurgere.* R. o. a. Nemo est, qui non plurimis casibus recte utatur ratione, & libertate; & multi prope constanter eadem recte utuntur: Deus autem actus morales honestos maxime respicit. Sed n. c. Ad prob. Vinum per se, & vi interna nocet, aut quidem nocere potest ægrotis; at ratio, quæ fundamentum est libertatis, per se fertur in verum, rectum, honestum; atque id Deus potissimum intendit, cum mentes intellectivas conderet: adiecit leges, promissa, minas, quæ eas-

C. IV. Deus Conservator & Gubernator. 421.

easdem salva libertate ad bonum alliceret, a malo abferreret. Quocirca abusus libertatis non Deo, sed soli creaturæ tribui potest. Agrotus sine vino & vivere potest, & convalescere: sine ratione homo esse non potest. Sine dubio medicus vinum quoque permitteret, si eo subtracto certo peritum, concessio autem morbum, duntaxat continuari, vel augeri nosset. Sic dedit Deus homini rationem, & libertatem ceu vitam essentialem, eti mala moralia ceu morbos quosdam ex malo eiusdem usu sequutura præviderit. Certe patrimonii quoque male utuntur multi; nec continuo ea dari non debent, vel qui accipiunt, nullum a patribus beneficium habent.

V. Potuit Deus efficere, ut salva hominis libertate, aut nemo peccaret, aut nemo æternum damnaretur, si non nisi eos condidisset, quos innocentes mansuros, vel atturos pœnitentiam prævidit; Ergo vi bonitatis id efficer debuit. R. c. a. n. c. Deus omnium salutem capit; media, quæ sufficiunt, omnibus suppeditat, præmia, ac poenas proponit; nemo unus perit, nisi culpa sua. Sed summa temeritas est, litigare cum Omnipotente velle. Vid. n. L. puncto 5 & 6. Sunt, qui exemplo Medicis, Principis, parentum docere volunt, Deum debeare impedire mala moralia. De Medico dictum est paulo ante; is enim vi pacti cuiusdam cum ægroto ad eius salutem procurandam adstringitur; Princeps quoque reipublicæ saluti tenetur studere, & ipse supremo Numinis dominio subest; non potest igitur scelera permittere eo fine, ut suam in iis puniendis iustitiam manifestet; imo nec Deus intendit mala moralia iustitiæ manifestandæ gratia; sed concessio libertate, ac permisso malo eiusdem usu, consequenter ad fines optimos ea dirigit, quod fieri a principe non potest. Denique parentes quoque ad procurandam salutem temporariam, & æternam prolium adstringuntur. Nulla in Deum eiusmodi cadit obligatio,

VI. Si Deus res humanas curat, fieri non potest, ut homines probi vexentur, mali prospere vivant: atqui id fit sœpenumero. Est hic quoque aries quidam impietatis, quo EPICURUS, & LUCRETIUS providentiam impugnarunt; videbant enim, bonis adversa sœpe accidere, paupertatem, labores, exilia, carorum amissiones:

malos contra beatos esse, & potentia augeri, & flore-re honoribus: innocentiam parum tutam, scelus impunitum esse, mortem sine defectu, & ordine, sine discrimine annorum, & probitatis saevire: in bellis, & litibus saepe meliores succumbere: ipsa etiam templæ præ latronum latibulis fulmine tangi, & conflagrare. Ob eiusmodi caussas providentiae obtrectarunt. R. d. M. Fieri non posset, ut homines probi vexentur ultra, quam ferre possint cum virtute, & solatio, atque ut vexentur pro statu finali, ut aiunt, c. M. Fieri non potest, ut infra vires suas & cum solatio, & pro statu vitæ vexentur, n. M. Id posterius fieri, non prius illud, concedo. Felicitas, & miseria, quæcunque in hac vita locum habet, non externa rerum specie æstimanda est. Probi quidem, nisi sibimet obfint, rebus adversis plus interni solatii, & tranquillitatis habent, quam improbus quisque, etiæ voluptatibus, ac fortuna adfluat. Necesse est, ut virtuti, ac merito locus relinquatur in hac vita; nec vero miles ante pugnam, & victoriam coronam iure exigit; improbos certa poena manet, ni resipiscant; nec cuiquam optabile est, ut Deus quodvis scelus statim puniat. Nemo tam probus, ut nihil delinquit, & merito luat; nec fere quisquam tam flagitiosus, qui nihil bene agat, & præmium quoddam temporarium non mereatur.

VII. *Si Deus tot res, tantasque perpetuo curare debet, nequit esse beatus: at beatissimus est; igitur curare non debet.* Prob. M. Administrare cursum astrorum, mutationes temporum, rerum vicissitudines, ordinesque, regere terras ac maria, hominum vitam tueri, & commoda, res est plena laboris, ac molestiae. Ita de diis suis Epicurus disserebat, qui, ut est apud Ciceronem L. L de Nat. Deor. quasi pueri delicati nihil cessatione melius existimat. R. Beatitas non excludit actionem, sed solam molestiam, quæ si coniuncta est cum nostris actionibus in hoc statu, in Ente infinito locum non habet. Si enim creatio rerum universarum Deo laboriosa non fuit, aut molesta; nec conservatio earundem, & gubernatio molestiam ei faceffere potest. Nec vero ex nostra imbecillitate fieri coniectura debet de modo, quo Deus operatur, vel operando adscitur. Cessationem ad beatitatem haud pertinere, TULLIUS observavit loc. cit.

cit. Ipsi tamen pueri, etiam cum cessant, exercitatio-
ne aliqua ludicra delectantur: Deum sic feriatum vo-
lumus cessatione torpere, ut, si se commoverit, vere-
mum, ne beatus esse non possit.

VIII. *Repugnat Maiestati Dei, ut res mundanas ad excellentia sua infinite distantes curet.* R. n. Si procreatio re-
rum divinæ maiestati non repugnat; nec conservatio,
& gubernatio eidem obest; neque talia condidit Ens
summum, quæ mox, ut condidit, negligat, & adspen-
netur; nemo enim negligit, nisi ex levitate animi, &
inconstantia, vel ex desidia, vel imbecillitate; vel quia
res usum porro, ac finem non habet. Nil tale de Deo,
& creatis rebus pronunciari potest; et si enim eæ viles
sint comparate ad divinas perfectiones; tamen opera
sunt Artificis sapientissimi, atque ad finem excellentissi-
mum sunt destinatae.

IX. *Saltem res minimas non curat Deus, et si maiori-
bus invigilet; ita Stoici sentiebant teste Tullio L. III. de
Nat. Deor. „ Minora dii negligunt, neque agellos fin-
„ golorum, nec viticulas persequuntur: nec, si uredo, aut
„ grando quidpiam nocuit, id Jovi animadvertendum fuit. „ Pariter fuere, qui sublimiores duntaxat mundi partes gu-
bernari a Deo, hanc imam vero partem casibus, & for-
tuitis motibus relitam putarunt.* R. Res quævis creata,
ut cunque magna nobis adpareat, ad infinitam perfectio-
nem relata, plane minima est, & propemodum nulla;
si ergo minima non curat Deus, nihil curat. Rectius
in hunc modum concludes: minima ista produxit: igitur
& curat, præsertim cum recta constitutio maiorum
sine minimorum cura non constet, uti ex Platone di-
scimus §. XXXII. Si principem dedecet, ut ad res vi-
les curandas se abiiciat, causa est, quod is ob limi-
tatem intelligentiam, & potentiam omnia & singula cu-
rare non possit, ac proin operam dare debeat, ne cura
minorum graviora negligat. Ea certe princeps curat,
quæ coram se geruntur, atque ad fines a se intentos
necessaria sunt; comparate ad Deum omnia in con-
spectu eius fiunt, certosque fines habent præfixos. Hinc
Cotta apud Ciceronem L. III. de Nat. Deor. Stoicis similiter
obiicientibus respondet: *reges si scientes prætermittant, magna culpa est: at Deo ne excusatio quidem est inscitiae.* Diffici-
D d 4 lem

Iem auctoritate sua quæstionem facit Hieronymus, dum in
 x. c. Habacuc inquit: „ *Absurdum est, ad hoc Dei deducere
 maiestatem, ut sciat per momenta singula, quot na/cantur
 culices, quotve moriantur, - - - Non simus tam fatui adu-
 latores Dei, ut, dum potentiam eius ad ima detrahiimus,
 in nos ipsos iniuriosi simus, eandem rationabilium, quam
 irrationabilium providentiam esse dicentes.* „ Respondent,
 Hieronymum ignorare non potuisse testimonia facri Co-
 didis, quorum maxima est, & illustris copia, afferen-
 tis, Deum non universe solum, sed minutatim quoque
 rationem habere singulorum, iisque propria, & adcom-
 modata unicuique providentia consulere; quapropter di-
 cendum, scientiam, & curam benevolam illam, & pa-
 ternam, quæ hominibus adhibetur, brutis adhiberi ne-
 gasse, sive eandem, ut ipse loquitur, irrationabilem,
 & rationabilem providentiam esse.

X. *Si Deus r̄s omnes administrat, perpetuo mutari
 debet; id vero repugnat.* R. n. M. Providentia, ut a-
 Etus intellectus, & decreta voluntatis dīvīnæ comple-
 titur, æterna est, nec ulli mutationi subiacet. Exe-
 quatio decretorum Dei fit præfixo tempore, & muta-
 tionem efficit in rebus, in Deo nullam efficit, uti nec
 creatio, quæ in tempore facta est, mutationem in Deo,
 vel actibus eiusdem immanentibus, sed in rebus ipsis
 effecit.

XI. *Providentia hominum libertatem tollit; quod enim
 pr̄videt Deus, vel quod decernit, infallibiliter, ut aiunt,
 futurum est.* R. Libertati actuum humanæ mentis nec
 præscientia divina, nec decretum obest; nam præscien-
 tia est intuitus quidam speculativus, qui totum actum
 primum proximum creaturæ relinquit illæsum, quique
 conceptu nostro, sive logice, ut aiunt, posterior est
 libera determinatione creaturæ, et si tempore, vel po-
 tius æternitate eam præscientiam antecedat; ideo enim
 præscit Deus, quia homo libere vult, seseque determi-
 nat; non e contrario ideo homo vult, vel se determi-
 nat, quia Deus id præscit. Dein quoniam divina volan-
 tas non cæco modo quidquam decernit, sed prælucen-
 te cognitione intellectus; consequitur, ut, sicut præ-
 scientia Dei impediri potest; sic certum decretum ad actus
 liberos pertinens hominis libertati officere minime queat.

Res

C. IV. Deus Conservator & Gubernator. 425.

Res hæc tota ad forum Theologicum pertinet. Nobis fatis est, & præscientiam Dei, & libertatem humanam inconclusis argumentis demonstrasse; ut, si modum non fatis perspiceremus, quo altera cum altera conciliari possit, propterea neutra in dubium vocanda esset. Cavendum quoque, ne providentia Dei ignavos nos reddat, quasi Deus ita curaret res nostras, ut ipsi nihil agere debeamus. Inepte Auctor quidam in hunc modum loquitur: si Deus singulis rebus providet, quid causis civilibus, & iudiciis opus est? Deus enim, cum iustissimus sit, non suffragabitur alteri, quam ius habenti. Singula certe curat Deus, sed ipsis hominum actionibus, ceu mediis utitur, queis consilia sua exequatur; ea cura non sit modo aperto, sed occulto, quemque perscrutari sæpenumero nulla ratione, ac via possumus.

Providentiae divinae maxime repugnat fatum, quod ex Chrysippi Stoici definitione ita describit Gellius L. VI. c. 2. ut sit naturalis quædam ordinatio omnium rerum ex æterno, aliis ad alia consequentibus, ita, ut incommutabilis maneat ista complexio. Fatum igitur insuperabilem necessitatem continet, vel invehit in res mundanas, dicitur que Mahumadanum, si etiam absentibus causis, & mediis veluti causa rerum necessitas ponitur: Democriticum, si ea necessitas ex æterno, & immutabili atomorum motu derivatur: Stoicum, si eadem ex immutabili Dei voluntate sine ulla ad propensiones, & voluntates hominum accommodatione fingitur oriri: Astrologicum, si necessitas actionum omnium ex astrorum motu, & positione promanare creditur: Spinozzisticum, si ea necessitas ex natura divina, eiusque attributis deducitur. Hac quidem refutatione non egent, posteaquam de libertate Dei, & hominum, de contingentia eventuum, possibilitate miraculorum, & in primis de providentia Numinis omnia pro arbitrio suo gubernantis satis a nobis, & abunde dictum est. Quare unicum videtur addendum hoc loco, quod Augustinus L. V. de civit. Dei. c. I. docet: „Siquis ipsam Dei voluntatem, vel potestatem fati nomine appellat, sententiam teneat, lingua corrigat. Fatum enim quando homines audiunt, usitata loquendi consuetudine non intelligunt, nisi vim positionis siderum, qualis est, quando quis nascitur, sive concipitur. „

C A P U T V.

De Deo spectato uti Legislatore.

Quae de Existentia Dei , & divinis perfectionibus , quæ de fine creationis rerum , de conservatione , ac providentia differimus , eos nos deducunt , ut creaturis ratione , & libertate præditis quasdam leges ad actiones earum liberas pertinentes a Sapientissimo , ac Providentissimo Creatore constitui debere , ac re ipsa constitutas esse , minime dubitemus . Quapropter Deus ut Legislator considerandus est . Nec vero limites Philosophiae theoreticæ egrediar , neç in alias scientias de Jure Naturæ pertractantes immittam falcam ; Sed adnotabo duntas quædam , quæ fundamentis legum naturalium stabiliendis , carumque illustrandis principiis vidensur magnopere inservire .

§. XXXV.

Actionis , quæ ab hominis arbitrio pendet , & legi cuidam subiacet , vel interna est , consistens in cognitione , appetitione , aversatione , volitione , seu libera determinatione ; vel externa , seu potius mixta , quando interna cognitione , & appetitio coniungitur cum certo corporis , & membrorum motu . Actionis nomine vulgo etiam *omissio* actionis comprehenditur . Quævis actionis in - vel externa spectari potest dupli modo . 1. In genere naturæ , vel secundum entitatem suam , ut ea est aliqua cogitatio , aliquis motus , vel generatim aliqua affectio entis . 2. In genere morum , quatenus denominatur honesta , laude , præmio digna ; aut turpis , vituperanda , punienda , verbo : bona vel mala moraliter . Hæc denominatio oritur ex relatione actionis ad aliquam regulam , vel normam , cui ea conformis est , aut difformis , ita ut *bonitas moralis* in conformitate actionis cum regula , *malitia* in difformitate consistat , & *moralitas* universè sit habitudo actionis ad quandam normam , vel regulam . Quod ut penitissime perspiciatur , in memoriam revocanda sunt , quæ de *Ratione speculativa* , & *præctica* exposita sunt in Psychologia . Posteaquam progressu ætatis ope rationis , & experientiæ , ac informationis adepti sumus cognitiones quasdam theoreticas de Deo , mente nostra , de aliis hominibus , de communitate , re publica , civitate , in qua degimus , de natura ipsarum actionum &c. ex iisdem ope rationis facile deducimus practicas cognitiones , sive *dilectionia practica* ad actionum nostrarum regimen , vitæ gubernationem , morum que

que informationem pertinentia. Actiones dein particulares ad hæc dictamina practica, ceu regulas, & normas earundem referimus, & pro conformitate, vel difformitate, quam cum iisdem habent, bonas vel malas nuncupamus.

Ut res hæc exemplis illustretur, sint nobis cognitiones veritates theoreticæ de Deo, ac divinis perfectionibus: Deus est Ens summum, principium, & ratio ultima rerum omnium, a quo toti penderimus, qui universum mundum vi bonitatis, certumque ad finem procreavit, qui eundem conservat, regit, providentia sua administrat &c. Ex hac Theoria, sive theoreticis cognitionibus mox concludemus practica dictamina: igitur Deo summus cultus amoris, & obsequii, summa reverentia, adoratio, fiducia, fidelitas &c. debetur: igitur fugiendæ sunt blasphemiae, periuria, superstitiones &c. cavendumque, ne character incommunicabilis, ac honor divinitatis alteri Enti finito exhibeatur. Similiter de aliis hominibus, quos ob naturæ similitudinem proximos vocamus, cognitiones practicas ex theoreticis deductas formamus: Societas & commercium cum aliis hominibus summe utile, ac necessarium nobis est ad vitam nostram tuendam, & conservandam, quia nemo sibi met ad procurandas res omnes sufficit, ipsaque hominis natura, & facultas sermocinandi, & aviditas communicandi cum aliis notitias rerum, & similitudo ac cognitio non solum corporis, ac sanguinis, sed mentis quoque, ac rationis ad societatem natos esse homines demonstrat. Ex quo consequitur, ut pacem, fidem, iustitiam &c. colere debeamus, ut que miseratio indigis, pietas parentibus, caritas patriæ, ac civibus exhibeantur. In hanc sententiam S. Thomas L. 3. contra Gentes c. 129. „Est homini naturale, inquit, „quod sit animal sociale; quod ex hoc ostenditur, quod „unus homo solus non sufficit ad omnia, quæ sunt humanae „vitæ necessaria. Ea igitur, sine quibus societas humana „conservari non potest, sunt homini naturaliter convenientia. Huiusmodi autem sunt unicuique, quod suum est, „conservare, & ab iniuriis abstinere. „Si nos ipsis respicimus, multo supra bestias nos eminere, & ad bonum ac felicitatem ab ipsa natura nos destinatos intelligimus; cum vero duplex sit, uti bonorum, ac malorum, ita adpetitionis, vel averstationis genus, facile videmus, ordinem quendam adpetituum servandum esse, quem ipsa ratio

ratio diffat. Nam ut pariter S. Thomas L. 3. contra Gent. c. 29. ait: „ Secundum naturalem ordinem corpus hominis est propter animam, & vires inferiores animae propter rationem . . . Ex eo autem, quod est ad aliud ordinatum, dicitur ei auxilium provenire, non autem aliquod impedimentum. Est igitur naturaliter rectum, quod sic procuretur ab homine corpus, & inferiores vires animae, ut ex hoc & actus rationis, & bonum ipsius minime impediatur, magis autem iuvetur. Si autem secus acciderit, erit naturaliter peccatum. Violentiae igitur, & commissationes, & inordinatus venereorum usus, per quae actus rationis impeditur; & subdi passionibus, que liberum iudicium rationis esse non sinunt, sunt naturaliter mala. „ Patet igitur ex ideis rerum, & theoreticis cognitionibus deduci dictamina practica ad Deum, nos ipsos, vel proximos pertinentia, quibus si conformes sint actiones humanae, moraliter bonae: si difformes, malae vocantur. Et quia vi rationis naturalis istiusmodi dictamina formantur, quidque homini spectata sua natura faciendum sit, fugiendumve, enunciant; idcirco ea ceu ab ipsa ratione, vel natura rationali dictata accipimus, & actiones naturae rationali, vel rationi consentaneas, vel dissentaneas nuncupamus. Denique non modo ad nostra dictamina, sed vel maxime ad legem Dei referimus actiones ceu ad normam, vel regulam earundem: de qua re mox uberior expositio dabitur.

§. XXXVI.

Querendum nunc est, an quædam actiones sint intrinsece bonæ, vel malæ, seu ex natura sua honestæ, aut turpes: sive an ea sit vis dictaminum, vel regulam moralium soli ratione cognitarum, ut actiones humanae, si iis consentiant, semper, ac necessario rectæ, honestæ, laudabiles, & præmio dignæ: si dissentiant, per se prævæ, iniustæ, reprehenzione dignæ & supplicio revera sint, & haberi debeant. Magnopere curandum est, ut, quid præfens quæstio velit, adeurate perspiciat. Quero, sine spectata natura actionis, & mentis intellectivæ discrimen quoddam honesti, ac turpis, iusti, ac iniusti. Quæstio non est de *discrimine physico* actionum; nam datam fidem servare, aut fallere, miserum in summis angustiis iuvare, aut destituere, laudare

dare supremum Numen, vel impiis vocibus laceſſere &c. in genere physico actiones sunt maxime differentes, aliae cogitationes & affectiones mentis sunt, aliae motiones corporis, ac membrorum; nec id quisquam in dubium vocat. At de *morali actionum discrimine* hoc loco agitur, ob quod fidem praestare, iuvare miseros, Deum venerari, parentes colere &c. actiones sunt per se & necessario bonae, ac honestae, adprobatione, laude, ac præmio dignae: contra fallere datam fidem, adsperrnari parentes &c. actiones maxime improbandae, & castigandæ, ac turpes. Quod in omnibus hominibus, qui ratione utuntur, dictamina, & principia quædam practica ad actiones liberas, ac mores pertinentia insint, tam evidenter nobis constat, quam quod in hominibus, si sanis sensib[us] pollut, insit idea solis, ac lunæ. Præterea manifestum est, actiones quasdam hominum principiis moralibus conformes esse, alias difformes; actiones Catilinæ exitium parantis patriæ dislentiebant ab iis principiis: actiones Tullii patriam conservantis cum illis consentiebant. Hinc virtutem a scelere distinguimus. Quæritur autem hoc loco, an virtus aut scelus, fides aut perfidia, humanitas & crudelitas, continentia, & impunitatis genus quocunque diversa duntaxat, & inania nomina sint, per se & natura sua actiones adiaphoras exprimentia; an solis præiudiciis infantiae ac vulgi alterum laudatur, alterum vituperatur? an lege duntaxat humana & vi potentum fit, ut furta, latrocinia, cædes &c. iniusta dicantur, & castigentur gravibus suppliciis? An igitur mens nostra, quæ ab omni vi, & necessitate immunita est, per se nulli legi subiacet, ita, ut nisi hominum leges, ac minæ obſtarent, perinde foret, utrumvis agat, seu bestiarum more vivat, seu id sequatur, quod honestatem, virtutem, sapientiam &c. nominamus? Quæritur denique, an Supremus naturæ Conditor, cum libertatem nobis concessit naturalem, quemvis pariter illius usum concederet, aut potuerit omnino concedere, ita, ut æquis oculis sine discrimine intueatur, five is ludentur ab hominibus, five impiis vocibus laceſſatur, seu cum bestiis se misceat homo, seu contemplandæ veritati det operam; five peieret, five testetur verum; miseros iuvet, aut pro libidine imbecilles opprimat, expoliet, mactet. Istuc est, quod in præfenti quæritur?

ac

ac credo, plerisque omnibus non minus perspicuum videri, esse ab ipsa natura, & per se se discri men honesti, ac turpis, ac est inter rectam, & curvam lineam necessaria discrepantia, neque ista de re magnopere dubitandum autem. Verissime id quidem iudicant; at fuere & antiquis temporibus pauculi quidem, & nostra memoria fortassis plures tam belli homines, qui totum id, quod inter honestum, ac turpe interesse dicimus, non nisi praeiudiciis, vel legibus hominum introductum putant, qui que se mundum in disciplina Naturalis Juris informaturos profitebantur, posteaquam omne Naturae Jus sustulerunt. Hæc enim quæstio, cuius sensum nunc aperiimus, cum illa gravissima congruit tractatione, fitne aliquod Naturae Jus, sive lex Naturalis, & unde immutabilis illius necessitas, ac vis *obligationis* in mente creata proveniat; quæ quidem distincte exponi in Philosophia Practica solent, sed principiis theoreticæ Philosophiæ, & maxime Theologiæ Naturalis nixa sunt, & propterea hoc loco prætermitti haud poslunt.

§. XXXVII.

Præpositio I. Quædam actiones ab hominis libertate pendentes per se se, & intrinsece bonæ, ac honestæ, aliae intrinsece malæ, ac turpes sunt. Probatur:

I. *Argumento ad Hominem.* Nullius pertinacia, ac stoliditas tanta est, ut neget intrinsecum discri men actionum earum, quæ ad proximum pertinent; facile enim ipso opere quivis convictus fatebitur, minime perinde esse, beneficium an iniuriam ab alio accipiat. Siquid iniuste, & male nobis fit ab aliis, eos iudicamus, reprehendimus, condemnamus; cur similiter non iudicemus, quando ipsi facimus male? qui ab immani latrone opprimitur innocens, pessime ab illo latrone agi, indubitate iudicat; cur, si ipse fit latro, ab se male agi non agnoscat, cum eiusdem naturæ, & conditionis sit? In hanc sententiam vulgo exponuntur verba S. Pauli de lege Naturæ scribentis ad Romanos: *Qui alios iudicas, te ipsum condemnas.* Et quis est, inquit CHRYSOSTOMUS Homil. 5. in illam Epistolam, qui alios non iudicet *in colloquiis in communibus cætibus, in conscientiæ calculo?* Pariter S. AUGUSTINUS L. II. Conf. c. 4. ait: *furtum certe*

certe punit lex tua Domine, & lex scripta in cordibus hominum, quam ne ipsa quidem delet iniq[ue]itas; quis enim fur aequo animo furem patitur? ARISTOTELES vero in Topic. inquit: Eos, qui dubitant, utrum oporteat Deos honorare, & parentes diligere, pena indigere. Adeo manifestum est boni, ac mali in actionibus quibusdam discrimen, ut non ratiocinio, sed cruciatibus extorquenda sit veritas. Si in actionibus iis, quae ad proximum pertinent, aliud bonum, & honestum, aliud malum est, ac turpe, *indifferentismus moralis* actionum magnam iam partem eversus est, facileque istuc intrinsecum discrimen ad alias actiones, quae Deum, vel nos ipsos respiciunt, extenditur; quia multo arctius Deo, quam cuivis homini vi naturae devincti sumus, ac nemo coniunctior nobis, & propinquior esse possit, quam quisque sibimet ipse sit.

II. *Ex fine naturali mentis intellectiva creatæ.* Actiones, quae per se consentaneæ sunt naturæ mentis intellectivæ, & ad finem eiusdem naturalem consequendum necessariæ, eæ sunt intrinsece bonæ: aliae, quae naturæ mentis, ac fini eiusdem naturali opponuntur, intrinsece malæ sunt: Eiusmodi autem sunt plurimæ actiones ab hominis libertate pendentes: ergo plurimæ actiones intrinsece bonæ vel malæ sunt. Prima huius ratiocinii propositio ex notione *intrinsecæ* bonitatis, vel malitiae desunta est; nam actiones non abstracte considerandæ sunt, uti nec existunt modo indeterminato; sed essentialiter respiciunt principium, a quo procedunt, quatenus sunt actiones *huius entis, hac natura, & hac* capacitatem naturali prædicti, ad *hunc* finem destinati, & *hunc* nexum cum Deo, vel aliis hominibus habentis. Hinc actiones, quae per se consentaneæ, vel dissentaneæ sunt naturæ mentis creatæ, ac fini eiusdem naturali, intrinsece, & *ex natura* bonæ vel malæ dicuntur. Atqui plurimæ sunt eiusmodi actiones; mens enim nostra vi naturæ capax est boni infiniti cognoscendi, & amandi, eaque cognitione & amore consequendæ felicitatis suæ: dein felicitatem adipetit necessario; nec ita adipetitio bonis finitis expleri potest: ea felicitas cum manifestatione divinæ gloriæ, ceu ultimo fine creatarum rerum arctissime, & necessario coniuncta est: denique mens vi naturæ facta est ad. societatem, & commercium humanum,

&

& inter alios homines, qui ¹eiusdem naturæ sunt, eundemque habent naturalem finem, ita degit, ut alter alterius auxilio saepe egeat. Cum hac natura mentis intellectivæ, cum naturali hoc fine, cum felicitate eiusdem, cum manifestatione divinæ gloriæ, cum socialitate humana plurimæ actiones per se, & necessario connexæ sunt, aliæ cum iisdem per se, ac necessario pugnant. Blasphemia, perjurium, desperatio, idololatria, superstitione &c. penitus opposita sunt gloriæ externæ, quæ a mente creata in Creatorem redundare debet: amor autem, obsequium, reverentia, cultus erga supremum Numen ad eum finem maxime sunt necessaria. Segnities, intemperantia, ebrietas, omnesque actiones, per quas homo ad bestias se proiicit, felicitati naturali mentis intellectivæ repugnant: contemplatio autem veritatis, & exercitatio virtutis eidem felicitati consequendæ maxime necessaria est. Latrocinia, furta, cædes &c. socialitati obfunt, & commercium humanum perturbant: iustitia vero, mutrus amor, misericordia in egenos, aliqua istiusmodi ad societatem tuendam ita sunt necessaria, ut iis sublatis consistere non possit. Patet igitur manifesto, plurimas actiones per se consentaneas esse naturæ mentis intellectivæ, & ad finem eiusdem naturalem consequendum necessarias, alias autem naturæ mentis, ac fini eiusdem esse oppositas; consequenter alias intrinsece bonas, alias intrinsece malas esse. Hic finis mentium creatarum non ceu extrinsecum quiddam, & naturæ aliunde adveniens spectari debet; sed vel maxime ipsi mentium naturæ, & essentiæ consentaneus, atque unice adcommodatus est, ita ut *talis natura* necessario *talem* finem habeat præfixum. Id ex sequenti argumento constabit siquidius, & omnino generatim.

III. *Ex Lege æterna Dei.* In mente divina extat lex æterna, ac norma rerum omnium, ex quarum ad illam legem habitudine earum intrinseca bonitas, vel malitia pendet. Declaratur *primo de bonitate metaphysica*. Possibilitas rei, vel essentia, ac bonitas seu perfectione metaphysica est interna quidem, in ipsis rei notis consistens, uti Seçt. I. Phil. Primæ fuit expositum. At nec existit res ulla, nisi quatenus a Deo producta est, nec aliter existit, nisi secundum ideas divinas: quidquid realitatis seu bonitatis metaphysicæ res habet, totum id est.

est communicatio , & participatio divinæ essentiae ; quæ proinde est unica norma , seu lex , secundum quam res existentes bonæ sunt : & quatenus ab illa infinita essentia deficiunt , eatenus sunt metaphysice malæ. *Secundo de Bonitate Physica.* Quidvis in suo genere non aliter dicitur perfectum , & secundum naturam suam recte constitutum , ordinatumque , nisi quatenus ideæ archetypæ respondet (*Psych. §. VII.*) Porro ideæ archetypæ rectissimæ , & necessariæ sunt , quæ in mente divina extant , quæque res ipsas , omnesque earum partes , & partium proportionem , ac nexus , fines dein proximos , & remotos , finium subordinationem , ac denique finem ultimum distinctissime repræsentant. Hæ ideæ infiniti Artificis , secundum quas Universum constitutum est , sunt *Lex æterna Dei* ; ipsæ autem vires rebus inditæ , per quas constitutio Universi divinis ideis consentanea obtinetur , & conservatur , vel constans & uniformis modus , quo res a Deo constitutæ agunt , adpellantur *leges Naturæ*. (*Phil. Prim. §. XL.*) *Tertio de Bonitate & Malitia morali* , quam in conformitate , vel difformitate cum quadam norma vel regula sitam esse supra indicavimus. Extat autem relate ad plurimas actiones norma , vel *Lex Dei* necessaria , æterna , & immutabilis ; Nam

i. Deus , et si summa libertate , dominioque polleat , & extra se procreare quidquam perinde , ac non procreare possit ; tamen siquid agit , operaturve , contra perfectionem suam agere nil potest. Hoc modo repugnat veracitati , ut falsum loquatur : sapientiæ & bonitati , ut res conditas non destinet ad fines optimos : providentiæ , ut negligat ea , quæ produxit , iisque haud provideat : beatitati , ut non infinite sese amet : excellentiæ , ut alium extra se finem ultimum rebus præfigat. Igitur divinæ perfectiones veluti norma sunt , secundum quam necessario fieri quædam , & constitui debent ; cumque mentes intellectivæ creatæ singulare ratione ad similitudinem divinæ essentiae factæ sint , intellectu , ac voluntate præditæ , ratione quoque , & potentia rationis ope sese regendi instructæ , amoris vel odii capaces , immortales , felicitatis adeptentes , bono infinito cognoscendo & amando pares &c. necesse est ad rectam constitutionem istarum mentium , ut divinas perfectiones actionibus , vita , ac moribus exprimant ; hinc quædam

E e

action-

actiones necessario bonæ , & honestæ , aliæ malæ , ac turpes sunt: hinc quædam voluntas recta , alia prava est; hinc quidam amor consentaneus naturæ rationali , alias dissidentaneus : hinc alia vera est felicitas , alia adpares &c. spectatis nempe divinis perfectionibus , quæ norma sunt perfectionis , ac status , quem habere mens creata debet; Si Deus infinite sese amat , necesse est , ut mens quoque creata bonum infinitum omnibus rebus anteferat , idque summo amore , & obsequio prosequatur ; ut dein proximum quoque diligat , eique bene velit , in quo imago divinitatis relucet , & cui Deus sane bene voluit eundem procreando ; Si Deus vi perfectionis mentiri , falsumve testari haud potest: nec naturæ mentis intellectivæ consentaneum est mentiri , falsumve testari : Si Deus sui cognitione & amore beatus est ; etiam mens creata boni infiniti capax , non nisi Dei cognitione & amore consequi beatitudinem potest , quia norma & naturæ & perfectionis creatarum mentium divinæ perfectiones sunt ; & quemadmodum divinæ perfectiones sunt æternæ , absolute necessariae , & immutabiles ; ita lex , secundum quam constituta esse debet , pariter æterna est , necessaria , & immutabilis.

2. Multæ veritates theoreticæ , ex quibus vi rationis dictamina practica deducuntur ad actiones humanas pertinentia , sunt necessariae , atque æternæ veritatis : ergo ipsa quoque dictamina practica necessitatem , & vim immutabilem continent : consequenter actiones iis conformes per se & necessario bonæ , difformes autem per se , & necessario malæ sunt. Haec dictamina adpellantur *proxima* , & *formalis regula actionum moralium*: Lex autem æterna Dei *regula remota* & *obiectiva earundem est*. Cum enim Deus vi infiniti intellectus , & rationis omnes veritates theoreticas , naturasque distinctissime intueatur , necessario videt practicas veritates cum illis connexas , & actiones iisdem conformes , vel difformes. Nostra ratio participatio est divinæ rationis , & divinæ legis ; quia omnis nostra cogitandi facultas , quanta quanta est , a Deo est , & divinæ similis est , et si magnitudine perfectionis infinitis intervallis ab ea distet.

De Lege æterna Dei adpositæ differit S. Thomas I. 2. Q. 91. Art. 2. „ Lex cum sit regula , & mensura , dupli- „ citer potest esse in aliquo ; uno modo sicut in regulante , &

„ men-

„ mensurante : alio modo sicut in regulato, & mensurato :
 „ quia, in quantum participat aliquid de regula, & men-
 „ sura, sic regulatur, vel mensuratur. Unde cum omnia,
 „ quae divinae providentiae subduntur, a lege cæterna men-
 „ surentur, & regulentur, manifestum est, quod omnia
 „ participant aliqualiter legem cæternam, in quantum scili-
 „ cet ex impressione eius habent inclinationes in proprios
 „ actus, & fines. Inter cætera autem rationalis creatura
 „ excellentiore quodam modo divinae providentiae subiacet,
 „ in quantum & ipsa fit providentiae particeps, sibi ipse, &
 „ aliis providens. Unde & in ipsa participatur ratio cæter-
 „ na, per quam habet naturalem inclinationem ad debitum
 „ actum, & finem ; & talis participatio legis cæteræ in
 „ rationali creatura lex naturalis dicitur. -- Lumen ra-
 „ tionalis, quo discernimus, quid sit bonum, & quid malum,
 „ quod pertinet ad naturalem legem, nihil aliud est, quam
 „ impressio divini luminis in nobis. ,,

§. XXXVIII.

Propositio II. *Actiones ab hominis libertate pendentes, quæ per se se, & intrinsece bonæ, ac honestæ sunt, Deus necessario præcipit: eas. vero, quæ intrinsece malæ sunt, ac turpes, necessario prohibet, illis necessario præmitum, his supplicium decernit.* Prob.

I. Deus vi providentiae res creatas curat necessario, easque ad suos fines dirigit aptis mediis; igitur actiones eas, quæ ad finem creaturæ rationalis consequendum sunt necessariæ, præcipit necessario: quæ eidem fini per se se & necessario repugnant, eas necessario prohibet; tales actiones ad finem necessariæ, aut fini repugnantibus sunt eæ, quæ intrinsece bonæ, vel malæ dicuntur (§. XXXVII. n. II.)

II. Si ratio præcipiendi, vel prohibendi actiones ab hominis libertate pendentes in perfectionibus divinis continetur, Deus eas actiones præcipit, aut prohibet necessario; atqui ratio præcipiendi, aut prohibendi actiones plurimas ab hominis libertate pendentes continetur in perfectionibus divinis; uti patet ex iis, quæ §. præc. n. III. membro tertio de bonitate, & malitia morali diximus. Ergo plurimas actiones, nempe intrinsece bonas, vel malas Deus præcipit, aut prohibet necessario.

Alterum propositionis membrum de præmio & suppicio in hunc modum confirmatur.

III. Si Deus actiones bonas a mente creata ponivult serio, & malas omitti, necesse est, ut medium suppeditet creaturæ rationali, quod spectata eiusdem imbecillitate, & difficultate virtutis, ac illecebris vitiorum eandem ad bonum impellere, & a malo retrahere valeat; Eiusmodi medium *prætice*, & *moraliter sufficiens*, non nisi præmium est, & supplicium; quia & libertatem relinquit salvam, & vim habet movendi mentem creatam, quæ præmium, nempe felicitatem, ac voluptatem adpetit necessario, & vi naturæ; supplicium vero, & miseriam pariter vi naturæ refugit; quapropter spectata fragilitate humana, libertate, & naturali adpetitu boni istuc medium est unicum, & fini obtinendo maxime accommodatum.

§. XXXIX.

Illud etiam colligitur, Deum vi rationis naturalis hominibus innotescere, ac necessario cognitum fuisse sub nota vel prædicato *Legislatoris*, ac *Judicis*. Ac primo quidem tum ex traditione, & institutione teneræ ætatis, tum ex sui, rerumque creatarum contemplatione quisvis anticipationem quandam Supremi Entis, quam προληψιν nuncuparunt nonnulli Veteres, id est, *anticipatam animo informationem* quandam divinitatis existentis arripit. Hac posita prænotione facili ratiocinio idem Supremum Ens sub notione Summi Legislatoris, ac Judicis quivis ratione utens concipit; quemadmodum, si sapientem progenitorem liberorum, & herum totius familie domi esse comperisti, eidem potestatem dominativam inesse, atque usum eius potestatis ab eo fieri, minime dubitas. Ob hanc caussam Philosophi saepe ratiocinantur in hunc modum: *Evidens est*, quod vera *virtus præmium*, ac *scelus supplicium* mereatur: *igitur evidens quoque est*, quod existat supremus quidam *Legislator*, ac *Judex*, qui utriusque suum pro meritis tribuat; *cumque in hac vita nec virtus congruum præmium*, *nec scelus supplicium referat*, *necessum est*, *mentem humanam post mortem superstitem esse*. II. Ex iis, quæ de discrimine honesti ac turpis, deque lege æterna Dei disserui, notio naturalis

lis legis concipi potest. Eam alii aliter, atque aliter definiunt; *Lex naturæ* (inquit P. Zech dissert. II. de Rigore Mod. C. I. Sect. V. §. 120. *Est ordinatio divinæ voluntatis per rectam rationem promulgata circa actiones & omissiones liberas creaturarum rationalium ad rectam constitutionem & felicitatem reipublicæ humanae divinis perfectionibus conformem necessaria.*

Hæc notio, et si paullo longior sit, tamen a me arrepta est, propterea quod multa complectatur, quæ in explicanda naturæ lege magni momenti sunt. Nam 1. Quæri potest, quæ sit essentia naturalis legis, sive quod sit principium essendi, vel constitutivum eiusdem? R. Ordinatio seu potius iussum, aut imperium divinæ voluntatis. Hæc enim suprema voluntas legem constituit, hæc ei omnem vim tribuit, hæc obligationem parit ligando voluntates liberas, sive ad certas actiones adstringendo, sed ligamine, aut vinculo menti intellectivæ proportionato, quod non aliud esse potest in statu naturali, quam Dei voluntas, & prescriptum, qui supremo, & inviolabili dominio praest omnibus, quique præmia & paenas in manu tenet, & potestatis abunde habet ad supplicium de sonibus, & superbia elatis sumendum. Distincte rem explicat Lockius de Int. Hum. L. II. c. 28. §. 8. „ Lex divina est, quam actionibus hominum Deus prescripsit, sive per lumen naturæ, sive per revelationem iis promulgata sit. Deum hominibus eiusmodi regulam tradidisse ad vitam suam gubernandam, nemo, arbitror, immannis adeo atque barbarus erit, ut inficiari velit. Id iure summo potest; eius enim creaturæ sumus: in eo bonitas eius, & sapientia intelligi potest, quod actiones nostras ad illud, quod optimum est, dirigat: atque potens est, nos ad illud stimulare, præmia proponendo virtutibus, & supplicia vitiis, quæ in altera vita mortalis sunt, & durationis infinitæ: nemo enim facultatem habet nos e manibus eius eripiendi. In hac regula unicæ tanquam Lydio lapide, moralis redditudinis indicium omne consistit, atque actiones suas cum lege comparando de præcipua illarum bonitate, aut pravitate morali homines iudicium ferunt. „ 2. Quæri potest, quomodo hominibus innescat Dei voluntas de observanda naturæ lege? R. ope rationis naturalis, quæ ex principiis theoreticis deducit practica dictamina legem naturæ continentia.

E e 3

3. Quæ-

3. Quænam sunt ea principia theorætica, ex quibus prædicta deducuntur? estne unum generale, an plura numero? R. Sunt plura principia proxima, quæ fortassis ad unicum generale, & ultimum reduci possunt, quod principium cognoscitivum Juris Naturalis appellatur, quia ex illo cognoscitur, vel concluditur lex naturalis. Principia proxima sunt: quidquid ad rectam constitutionem, & felicitatem reipublicæ humanae est necessarium; vel quidquid amor Deo, proximo, vel sibi ipsi a quovis debitus exigit &c. id iure naturæ præceptum est. Sed generale, & ultimum principium cognoscitivum in divinis perfectionibus videtur consistere; ex his enim, quæ sit recta constitutio reipublicæ humanae, quæ sit vera hominum felicitas, quis ultimus finis determinari denique potest. Dein qui legem quandam æternam, & ius naturæ admittunt, id absolute necessarium esse, & immutabile fatentur: at qui necessitas & immutabilitas non nisi ex necessariis, & immutabilibus Dei perfectionibus derivari potest; cur enim Deus nihil velle posset contra ius Naturæ, siquidem eius perfectioni id non obesset? Multa hoc loco, nec sane vulgaria adferri, atque ex intimis principiis Philosophiae Theoreticæ evolvi, atque explicari possent; quæ ut ea, qua par est, solertia in churcianam proiiciam, temporum ratio non permittit. Quapropter veniam Lector dabit ad finem properanti.

C A P U T VI.

De Religione.

De Religione autem omnino intra septa Philosophia, ac rationis me continebo; tum vero de consensu gentium circa præcipua religionis naturalis capita differam; quæ quidem res in hunc a me locum triella est, ne eadem propositerato, & pluribus locis scribenda effire.

§. XL.

Religio perinde fere, ac scientiæ, & disciplinæ dupli modo spectatur, 1. *Subiective*, uti in homine, vel quacunque mente creata inest virtus, aut virtutis actus, per quæ Enti supremo ob eius excellentiam cultus summi amoris, & obsequii exhibetur. 2. *Obiective*, uti religio est complexio omnium dogmatum ad cultum Supremi Entis pertinentium. Idea cultus erga Ens supremum duo complectitur, nempe testificationem tum diuinæ

vinæ excellentiæ, seu perfectionis, tum nostræ submissionis, sive subjectionis erga Deum; estque *cultus internus*, si ea testificatio fit sola mente, cogitatione, aptissime ad affectionibus internis voluntatis: *externus*, si eadem signis exprimitur sub sensus cadentibus, ceu publica laude, hymnis, sacrificio. *Cultus externus* adpellatur *mixtus*, quia tum ex internis mentis actibus, tum ex accommodata corporis, membrorumque compositione, ac motu constat; *compositio* enim corporis, & externi motus vim suam, pretiumque ab interna animi affectione sumunt; ac si quis neglecta animi cultura totus est in membris rite componendis. *externisque* motibus efficiendis, queis speciem religionis affectat, is non religionem, sed hypocrisim exercet.

§. XLI.

Dogmata, quæ religio obiectiva sumta complectitur, partim sunt theoretica, partim practica. *Theoretica* sunt: existit Deus, principium, & finis rerum omnium, Eas Summum, quo nihil maius, aut melius excogitari potest: idem summa providentia gubernat mundum: mens humana vere libera est, immortalis, & ob actiones huius vitæ bonas, vel malas præmium vel supplicium recipiet post hanc vitam. *Practica* sunt, quæ certa officia, sive certas actiones, vel omissiones homini præscribunt ad ius naturale, præsertim divinum pertinentia. Eiusmodi officia vel sunt *affirmativa*, ceu amoris, reverentiæ, fidelitatis, obsequii erga Deum; vel *negativa*, per quæ in primis prohibetur, quidquid cultui summi amoris, & obsequii aduersatur. Ex his intelligitur, geminam esse religionis obiective acceptæ partem, theoreticam, & practicam. Porro quatenus ea complexio dogmatum, seu veritatum, & officiorum ad Dei cultum maxime pertinenter solo lumine rationis naturalis cognoscitur, & determinatur, dicitur *Religio Naturalis*: quatenus vero eæ veritates vel officia singulari Dei ipsius eloquio, seu revelatione nobis indicantur, vocatur *Religio Revelata*, eademque dicitur *Supernaturalis* tum, quando cognitio dogmatum, atque officiorum exequutio omnem naturam, & naturæ vires superat, gratiamque supernaturalem poscit.

§. XLII.

Propositio I. *Deo debetur religio, sive cultus summi*

E e 4

amo-

amoris, & obsequii, non modo interius, sed etiam exter-nus. Prob.

I. Deus vi essentiae infinitam habet perfectionem, excellentiam, ac supremum in res omnes dominium: quidquid vero extra Deum est, essentialiter ab eo pen-det, tum quoad statum suum, tum quoad ipsam existentiam, & conservationem: ergo debetur Deo religio five cultus summi amoris, & obsequii. Consequens re ipsa continet propositionem practicam, quæ ex theoretica propositione antecedente, uti in aliis fit practicis propositionibus, deducitur. In hunc modum concludimus: hic homo me progenuit, aluit, plurima mihi bene fecit: summa dignitate pollet, præstantissimis mentis dotibus, maximis in me, & rempublicam meritis; ergo amore, grato animo, honore prosequendus mihi est. Consequentia, five connexio practicarum propositionum cum theoreticis ipso naturæ lumine cuvis manifesta est. Vis autem legis, qua ad cultum Deo præstandum adstringimur, sic demonstratur: Deus, qui est summa ratio, ignorare nequit, quid summo iure a creaturis sibi debeatur: præterea voluntas divina rectissima est, & summæ rationi necessario consentanea. Ergo Deus voluntate necessaria, & immutabili vult, nosque obligat, ut debitum divinitati cultum exhibeamus, et i is, cum infinite sibi sufficiat ad beatitatem, eodem minime egeat.

II. Mens intellectiva vi naturæ ad finem suum ten-dit: finis autem illius est, ut Dei gloriam manifestet, ea que manifestatione beatitate potiatur; cum igitur id & ratio dicet, & Deus vi sapientiae, ac bonitatis suæ neces-sario finem ultimum, nempe manifestationem suæ gloriæ, a mente intellectiva exposcat, perspicuum est, extare le-gem naturalem, id est, necessariam, æternam, & immuta-bilem, qua ad cultum Deo præstandum adstringimur.

III. *De cultu externo.* Fundamentum religionis in infinita Dei perfectione, five sufficientia, & mentis crea-tæ dependentia, five insufficientia consistit: atqui haec dependentia æque ad corpus, quam animum pertinet; quia homo, qui corpore constat, & animo, quantus quantus est, a Deo pendet, eique subiectus est: ergo cultus non modo internis animi actibus, sed externa quoque corporis ac membrorum compositione testifi-can-

candus est. Confirmatur 1. Sicut ad cultum internum haud sufficiente soli actus intellectus, ac sterili cognitio de Dei excellentia, hominisque subiectio, nisi actus voluntatis quoque accedant, nempe gaudium & complacentia de summa Dei perfectione, ac submissio, & despectio sui ipsius ob esentiam vilitatem, ac plenam insufficientiam; ita generatim ad cultum, quem homo Deo praestare tenetur, actus interni sine externis sufficiente haud possunt. 2. Quia tota hominis natura pendet a Deo, necesse est, ut cultum Deo exhibeamus eo modo, qui hominis naturae maxime est admodum datum; porro maxime admodum hominis naturae est, ut interni actus saltem plurimis casibus etiam externis signis exprimantur; neque omnino naturale est homini, ut sumimus amor, summa reverentia, summum obsequium, quod Deo debetur, ita intus in animo perpetuo contineatur, quin aliquando foras erumpere, seque extensis indiciis prodere debeat.

Non nulla hoc loco animadvertisenda sunt contra religionis hostes; dicunt enim: 1. Deus opus non habet cultus externo: quia scrutator est cordium, & intimas cogitationes perspicit, et si eae nullis sensibilibus signis palam fiant; igitur ratione naturali obligatio cultus externi non intelligitur. R. c. a. n. c. Deus ne quidem cultu interno opus habet; nihil enim utilitatis, vel beatitatis inde acquirit; neque illud est fundamentum externi cultus, ut hominum cogitationes Deo innotescant; sed ut homo Dei excellentiam, suamque dependentiam, quae aequo corpus, quam animum adficit, testificetur modo quodam naturae hominis maxime admodumato. 2. Cultus externus obest interno cultui; quia homines, postquam extensis ritibus adsueta sunt, internam animi culturam negligunt. R. Id non sit per se, & ob cultum externum, sed potius vitio & imbecillitate hominum; nam maxime naturale est homini, compositionem membrorum, ac vocem coniungere cum internis affectiis, idque ad eas excitandas, & conservandas maxime conducibile est; & quamvis citra exterius signum elevare mentem ad Deum possimus; tamen id quidem multo est difficilior, nec nisi post insignem attentionis gradum acquisitum fieri a quovis potest. Nec tamen contendeo, cultum externum semper adiunctum esse interno debere; est enim hoc lex de cultu externo affirmativa, ut aiunt, cuius ex-

quutio non quovis tempore facienda est. 3. Ratio naturalis non dicit modum, quo Deus coli exterius debet; ergo haec obligatio non potest esse naturalis. R. d. a. Ratio naturalis non dicit omnem modum cultus externi in specie, c. a. nullum omnino dicit modum, ne quidem maxime necessarium, n. a., &c. Quæ membrorum compositi, quive externi motus, aut sermonis sensus respondeant internis actibus, ipsa ratio quemvis docet, ut in cultu exhibendo parentibus, aut iis, qui magna in nos beneficia contulerunt. Sic pariter dicit ratio, ut Deum laudemus voce, hymnis, ut eum invocemus submissis precibus, ut manus & oculos aliquando erigamus in celum, ut Dei perfectiones, summanque potentiam, ac dominium publice profiteamur, ut spem, ac fiduciam in infinita collocemus bonitate, utque impediamus ea, quæ divino cultui adversantur; alia vero ad cultum externum pertinentia, ut sacrificium, nisi præscribantur revelatione divina, vi ratio- nis determinari possunt modo quodam competente; & consentaneo tum perfectioni Dei, tum hominis dependentia; sic admodum conforme est, naturali rationi, ut primitiæ e. g. frugum, Deo omnium bonorum largitori offerantur. 4. Quærunt, quo titulo Deo debeatur religio; R. Ea debetur ex honestate non qualicunque, sed naturali, & necessaria, vi cuius Deus summo eandem iure exigere & potest, & debet; nullum enim maius ius potest concipi, quam quod summo Deo in res omnes contingentes, & producendas competit, nulla artifior obligatio, quam quæ crea- turas erga Creatorem devincit; haec igitur necessaria, & intrinseca honestas, vi cuius debitus Deo cultus præstandus est, fundamentum est tituli iustitiae; & quemadmodum nec Deus efficere potest, ut vel divina ac infinita excellen- tia, vel dependentia creaturæ tollatur, sic nec efficere po- test, ut religio, vel obligatio religionis tollatur.

§. XLIII.

Ex iis, quæ de religione adhuc disputavimus, quædam coniectaria derivantur.

I. Eiusmodi cultus Deo præstandus est, qui ipso placet; quis porro placeat Deo, ab ipso Deo est re- latum vel lumine rationis, quam adpellant revelatio- nem necessariam, vel revelatione libera, & singulari Dei indicio.

II.

II. *Vera* igitur religio, uti hæc *objektive* sumitur, est complexio ex vera de Deo, rebusque divinis doctrina, & colendi modo illo, qui Deo placet. Si quæritur, sitne vera aliqua in mundo religio, semperque fuerit, duplex questionis sensus esse potest; *primo*, an detur aliqua complexio certarum veritatum, & officiorum ad Dei cultum pertinentium; de qua re nullum esse dubium potest, quia eiusmodi veritates saltem Deo cognitæ esse debent. *Secundo*, an in mundo sint, semperque fuerint *aliqui* homines, qui eas veritates agnorient, & præstiterint; ac de consensu quidem generis humani in præcipuis religionis naturalis capitibus mox quædam adferemus.

III. Quivis actus sive internus, sive externus ex religione, vel ex motivo religionis fieri dicitur, si ob hanc caussam, vel ob hoc motivum fit, quia & honestum est, & iustum, & rationali naturæ maxime conveniens, Deo se subiicere, eius voluntati obsequi, eidemque ceu supremo Domino, optimoque parenti placere velle. Motivum igitur, sive *objektum formale* religionis est specialis illa honestas, quæ in cultu supremo Enti præstanto ob eius excellentiam elucet; est enim hoc proprium menti intellectivæ, ut non solum pro arbitrio agere possit, sed eque ipsa determinare, sed etiam ex aliis, aliisque motivis possit agere, sibi que hos potius, quam illos fines in agendo præstiture: Atque ab istiusmodi motivo, sive obiecto formaliter *specificari* dicuntur actus nostri.

IV. Religio passim fundamentum dicitur *Juris Naturalis*; nam *subiective* spectata, uti est virtus, eadem efficit, ut dominio, ac voluntati supremi Entis nos subiiciamus; quæ subiectio maxime in observatione legis naturalis consistit; certe in dominio, ac voluntate summi Conditoris, ac Gubernatoris sita est tota vis, & efficacitas obligationis activæ, ex qua obligatio passiva, sive necessitas moralis agendi conformiter ad legem derivatur. Si religio consideratur *objektive*, uti ea est complexio omnium dogmatum ad cultum supremi Entis pertinentium, eadem istiusmodi continet veritates theoreticas, quibus positis necessario ponuntur generalia principia practica ad Ius Naturæ, & honestatem morum pertinentia, & quibus sublati eadem tolluntur; atque hoc

hoc sensu religio fundamentum omnis honestatis, & legum naturalium appellatur. Sed res hæc paulo pluribus evolvenda verbis videtur. Ponantur theoriæ, seu theoreticæ veritates, quas religio obiective sumta continet: *Est supremum Numen, quod mundum sapientissimis legibus gubernat: animus perpetuo manet post corporis interitum;* & iam conclusiones practicæ, quæ cum his theoriis necessario connexæ sunt, expendantur; siquid est supremum Numen, & si animus manet post corporis interitum, profecto necesse est, ut illud Numen reverantur, ac timeant etiam ii, qui opibus, & potentia pollent, & quibus opportunitas adest, opprimendi imbecillos: ut omnes ac singuli ab occultis etiam flagitiis abstineant, quæ eti remota sint ab hominum oculis, tamen nunquam patruntur sine summo teste, ac vindice: ut in ærumnis, periculis, adverbisque rebus a supremo Numinе opem, ac solatium petamus: ut sacra-fancta habeatur iuramentorum fides: ut officia, quæ supremum Numen erga alios homines, & rempublicam præscribit, sancte præstentur vel cum incommodo proprio, vitæque periculo, ut illa existimetur recta ipsius reipublicæ constitutio, & genuina rectæ constitutionis idea, quæ voluntati supremi Numinis, & fini ab eo intento faciat satis; sed pertexamus istiusmodi consequentias; *Est supremum Numen:* igitur nemini licet impune scelerato esse: igitur rationem exiget dictorum, factorumque, & suum cuique summa æquitate tribuet: igitur futurus status ab honestate, vel turpitudine vitæ præsentis pendet, ac merito quisvis commisso crimine cruciatur, Iustosque conscientiae morsus sentit. Hæ igitur sunt consequentes cum theoreticis principiis religionis connexæ; quæ satis ostendunt, quam vere fundamentum honestatis, ac naturalis iuris adpelletur religio. Sed evertatur iam id fundamentum istiusmodi consequentium, ponaturque oppositum theorema: *nullum est supremum Numen; nulla potestas, nisi humana.* Quod in quibusdam domibus usu venit, ut petulans iuventus, & petulcum familium libidini fræna laxet, si patrefamilias peregre profecto sola impunitatis spes relicta est; idem profecto, multoque peiora in orbe fierent sublata potestate suprema. Si Numen non est; igitur, cui maior potentia, eidem quoque maius ius est; quique viribus prævalet, ideam rectæ constitutionis in republica pro arbitrio deter-

mi-

minabit : igitur *fraus*, & *dolus* pro *industria*, *violentia* pro *lege* valebunt. Quid dein eo posito theoremate hominem a nefandis flagitiis, in quæ tantopere propendet, primo quidem occulte, mox aperte patrandis, quid a latrociniis absterrebit? quid viros potentes, ne cives innocuos opprimant, quid subditos, ne potentum vitæ infidientur? quæ erit iuramenti religio, fides pæctorum? quid miseria, nisi desperationem, prosperitas nisi arrogantium, & crudelitatem pariet? Dein si mens interit cum corpore, aut si status separationis ab actibus vitæ pæsentis haud pendet; igitur recte agit, qui omnes curas ad vitam pæsentem confert: qui omnem beatitudinem in bonis caducis quærerit, quia beatitudinem quærere certe rectum est, & laudabile: igitur mors ceu extrellum omnium malorum est fugienda; & quoniam extrema miseria omnibus modis fugienda est, fas erit vitandi doloris, aut mortis causâ peireare, patriam prodere, fidem, iustitiam, & quidquid sanctum est, conculcare, innocentem mactare, aut ex desperatione, ut ærumnis una, ac vitæ finis imponatur, sibimet vim inferre. Si sumnum bonum in hac vita, & sumnum malum in morte est sicutum: igitur stolidè agit, qui vitam suam hosti obiicit pro patria, qui arduum virtutis iter capessit, qui cupiditates frangit, & libidinem domat, in egenos profundit opes, ab alieno abstinet manus; recteque ait Paulus 1. Cor. 15. v. 19. *Si in hac vita tantum, in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus* (quia virtutis studio pæsentia bona repudiavit) & v. 32. *Si (secundum hominem) ad bestias pugnavi Ephesi; quid mihi profect?* - - *Manducemus, Et bibamus; cras enim moriemur.* In eundem sensum Augustinus, L. 6. conf. c. ult. inquit: *Si animus mortalis est, Epicurus in animo meo pâlamm habet.*

Satis nunc quidem declaratum arbitror, religionem fundamentum esse naturalis legis, atque in primis socialitatis generis humani, ut adeo socialitas primum illius iuris principium esse haud possit. Nec vero Iesus Naturæ ad pæsentem hanc, Et caducam vitam ita potest accommodari, ut omnis de altera vita mentio excludatur. Nemo utique, cum officia naturalis legis explicat, id agit, ut, quid in altera vita agendum sit, fugiendumve, doceat; observatio eorum officiorum pro statu pæsentis vitæ consideratur; quid vero? ideone de altera vita nihil differendum est nobis de Naturæ Iure pertinet; atqui status perdurable beatitatis, vel misericordie non

non nisi in vita altera expetandus est, isque ab observatione naturalis legis, & honestate, vel turpitudine vita praesentis pendet; certe & navigandi regulæ ipso navigationis cursu maxime observandæ sunt; sed nimurum is illarum scopus, ac finis est, ut portum securi, ac salvi teneamus; atque ex hoc fine eadem potissimum determinandæ sunt; ac quidquid eidem fini officit, id pravum est, fugiendumque. Sed nihil omnino certius puto, quam officia erga Deum maxime ad Naturæ Ius pertinere, cum omnis legum efficacitas a voluntate, ac supraea potestate Summi Gubernatoris derivetur; quod vel Ethnici agnovere. Plutarchus L. aduersus Coletem,
 „ In legum constitutione, inquit, primum est, & maximum
 „ de Diis opinio. Quamobrem & Lycurgus Lacedæmonios,
 „ & Numa Romanos, & Ion antiquus Athenienses, & Deu-
 „ calio Graecos fere universos diis consecraverunt. --- Facilius
 „ urbem condi sine solo, saxis, & lateribus posse puto, quam
 „ opinione de Diis sublata civitatem coire, aut confidare.
 Hadenus de religione, eiusque fundamentis, ac præcipuis
 capitibus dictum est; supereft, ut differamus de consensu ge-
 generis humani in re tam gravi, quæ ad omnes, ac singulos
 pertinet. Philosophi passim universali hominum persuasione
 seu argumento utuntur ad confirmandam immortalitatem hu-
 manarum mentium, existentiam Divinitatis, & discrimen
 intrinsecum honesti, ac turpis stabiliendum. Alii consensum
 universi etiam generis humani errori obnoxium putant, &
 argumentum, quod peti ex illo solet, alienum ducunt a Phi-
 losophia, cum nihil ab autoritate differre videatur: Philo-
 sophus autem ratione, non autoritate moveri debeat. Quapropter
 dispendium est, quid tribui consensui generis huma-
 ni in præcipuis religionis naturalis capitibus queat.

§.XLIV.

Propositio. II. Recta methodus philosophandi poscit, ut
 sententiam, & consensum generis humani de principiis morum, & Jure Naturali, de existentia, & providentia Dei,
 de immortalitate animorum, & præmiis vel suppliciis al-
 terius vitæ exquiramus. Prob. Recta methodus philoso-
 phandi poscit, ut ex cognitis veritatibus deducamus alias
 veritates cum prioribus connexas, vel, ut ad novas veritates
 investigandas, & nova capienda experimenta, quibus co-
 gnitæ veritates confirmantur, progrediamur. Atqui mul-
 ta sunt nobis cognitæ veritates, quæ ad exquirendam eam
 sen-

sententiam, & consensum generis humani nos deducunt, & quæ eo consensu plurimum confirmantur ; id quod palam fit hoc modo :

I. *Uti omnium rerum in hoc mundo existentium* (Phil. Prim. §. XXXV.) *ita etiam naturæ intellectivæ est certus quidam, ac determinatus finis -- non nisi per actiones certas & fini conformes obtainendus -- ea autem natura nulla vi, nulla necessitate agitur, sed ipsa movere se in finem, ac regere debet cognitionis ope.* *Igitur necesse est, ut vi naturali cogitandi ad/equi mens possit, quid fini conforme, & regulum, quid disforme, ac pravum sit.* Hæc cognita veritas, & theoria, quæ ex contemplatione mundi eruta est, eo nos dicit, ut porro indagemus, an natura intellectiva regulas generales morum, per quas ipsa se regat, & ad finem suum dirigatur, semper & ubique perspexerit; ac invento dein communī sensu, & consensu generis humani in principiis morum agnoscendis novum pro theoria confirmanda argumentum comparamus, ea proptermodum methodo, qua in Phylīca Newtoniana analysis naturæ ad theoriam condendam & theoria condita ad nova capienda experimenta nos deducit, quorum dein cum theoria consensus eandem plurimum & confirmat, & illustrat.

II. *Ex contemplatione mundi, constante ordine naturæ, generalibus legibus, certisque finibus rerum, quæ penitus contingentes, & non minus ad existendum, quam existendi modum, statumque indifferentes, & vi essentiæ omnino indeterminatae sunt, Existentia Conditoris, Entisque necessarii, sapientissimi, ac potentissimi demonstratur -- Ex his primo de infinita eius perfectione, tum de fine creationis derivatur conclusio : dein productio consequotionis veluti filo manifeste colligitur, esse officia quædam mentis limitatae erga illam optimam, atque infinitam mentem, a qua toti pendemus; cumque officium præstari enti incognito nequeat, facile colligimus, Summum illud Ens menti creatæ notum esse debere.* Hæc posita theoria viam investigandi nobis aperit, utrum revera Supremi Entis notitia quædam apud omnes gentes atque ætates viguerit; qua explorata notitia, & reperto consensu nationum, ac seculorum pro stabilienda supremi Entis existentia denuo invictum argumentum capimus, quod ipsa vis rationis suppeditat, uti infra indicabimus.

III. *Perspectiva Numinis providentia, & creationis fine cognito, facili ratiocinio concludimus, leges quasdam morales a summo Legislatore positas esse menti intellectivæ; & quia spæcifica hominum conditione multa sunt, quæ illos ab observatione legum avocare, & agere in transversum queant; necessarium esse cognoscimus, ut sit medium quoddam naturæ intellectivæ admodum, quo ad observandas eas leges, & honestatem mens impellatur, & retrahatur a turpitudine;* - - *Hoc medium omnibus rite circumspettis non nisi ex voluntate Supremi Legislatoris, & ex potestate eiusdem bona & mala conferendi, sive ex annexo præmio, vel supplicio derivari potest.* Atque hæc est theoria, quæ ad exquirendam sententiam, & generalem persuasionem humani generis de altera vita, deque æterna eius beatitatem vel miseria nos dicit. Cum enim cito videamus, in hoc mortali statu nec virtuti congruum præmium, nec sceleri supplicium rependi; facile concludimus, iustitiae divinæ administrationem post mortem differri; quare manere animos hominum post corporis interitum, atque hanc ipsam quoque rem hominibus notam esse oportere intelligimus; quia ea cognita veritas medium est, seu motivum observandæ naturalis legis, & quia felicitas hominis aut miseria post hanc vitam per ipsas actiones præsentis vitæ a singulis ratione quadam determinanda est. Hinc ad sententiam generis humani de statu alterius vitæ, deque præmio, aut supplicio investigandum progredimur.

Satis ex his quidem patet, quæ sint illæ cognitæ veritates, quæ ad inquirendum consensum populorum nos dirigunt. De ipso consensu, si ex monumentis literarum & historia generis humani retractare vellemus, multum extra limites huic operi præstitutos egrederemur. Sed pleni sunt Philosophorum libri, plenæ virorum eruditissimorum voces, plenæ bibliothecæ. Quapropter non nisi animadversiones quasdam subiectiemus pertinentes ad hanc persuasionem universalem, & questionem facti comprobandam, utrum omnes homines omnium temporum, ac nationum re ipsa consenserint in agnoscendis principiis Naturalis legis, existentia, & providentia Numinis, & immortalitate humanarum mentium.

§. XLV.

Testimonia historiarum de persuasione humani generis maximam vim obtinent opinione mea, si origo eius per-

persuasionis indagetur : origo autem duplex adparet, *traditio*, & *vis rationis*. Eiusmodi enim dogmata de honestate morum, existentia Dei, & immortalitate animorum, cum maximi momenti sint, & ad omnes homines, ac singulos pertineant, iam inde a primis parentibus cum filiis, ac nepotibus communicatae, indeque ad posteros propagatae, & veluti per manus traditae sunt; Hoc modo Tullius QQ.Tusc. L. I. persuasionem de immortalitate animorum primum quidem *omni antiquitate* niti docet, *quaerat quo propius aberat ab ortu, & divina progenie, hoc melius ea fortasse, quaerant vera, videbat*. Traditio haec, et si plurimis locis vitiata, & poeticis fabulis incrustata fuerit; tamen quoad vim dogmatis ac substantiam ope rationis naturalis plurimum confirmata est; quivis enim homo ratione usus & principia morum, & existentiam, ac providentiam Conditoris, & immortalitatem animorum haud ægre perspicit; ipsaque naturæ rationalis similitudo necessarium esse ostendit, ut omnes pariter, & universi homines quasdam similes notiones concipient, & communia ferant quædam iudicia, & communia principia ratiocinandi colligant, et si ceteris in rebus discrepant penitus, & moribus, ac institutis inter se pugnant; quia illæ notiones, eaque iudicia positis sensuum obviis experientiis, positaque cogitandi, ac ratiocinandi vi necessario consequuntur, minimeque ab hominum libera voluntate pendent; quemadmodum igitur in cunctis hominibus adipetitio boni, & aversatio mali, itemque ex similibus rebus similis voluntatis ac molestiæ sensus existit; ita ideas quasdam communes existere, & communia iudicia, dubitari neutiquam potest. Sed, ut singulatim agamus

I. *De consensu in formandis principiis generalibus morum*, vix quemquam serio dubitare posse arbitror, an homines omnium temporum, ac nationum generalia morum principia perspicerint, & adprobarent ex animi sententia; nam quisque experitur, & se, & alios homines, inter quos vitam degit, modica adhibita attentione in eorum notitiam venire, et si quis omnes præconceptas opiniones excutere animo, solique veritati intendere studeat; quare de aliis hominibus hoc idem non minus certo nobis persuaderemus, quam illud exploratum videtur, quemvis hominem adipetere bonum, & felicitatem, vel alimentis indigere ad sustentandam vitam. Quamvis autem plurimis

casibus ob complicationem idearum ad res morales pertinentium valde ambiguum sit, nec inter sapientes definitum, quid iustum, vel iniustum censeri debeat; tamen perspicuum est, esse plurimas actiones, quæ vi notionis suæ, & natura cuivis homini ratione utenti quovis particulari casu ceu honestæ, alias, quæ ut turpes proponuntur; nec enim, si veritas cognitionem nostram sæpe fugit, continuo nihil certi, & explorati apud mortales habetur; quare distinguendum est inter *prima*, & *generalia*, maximeque necessaria principia morum, & alia, quæ *remota* in scholis dicuntur; illa nemini ignota funt, & dubia; hæc incerta non raro, & incognita. De hisce morum principiis elegantissimus extat locus S. Properi in carmine de Providentia circa medium:

Ite ipsi in vestrae penetralia mentis, & intus
Incisos apices, ac scripta volumina cordis
Inspicite, & genitam vobiscum agnoscite legem!
Nam quis erit (modo non pecus agri, aut bellua ponti)
Qui vitiis adeo stolidè oblectetur apertis,
Ut, quod agit, velit ipse pati? Mendacia Fallax,
Furta Rapax, furiosum Atrox, homitida cruentum
Damnat, & in mæchum gladios distringit adulter.
Unus enim pater est cunctorum, & semine recti
Nemo caret, similisque omnes produxit origo.
Unde etenim nondum descripta Lege fuerunt,
Qui placidum sanctis agerent in moribus ævum,
Nec Summi Patris ignari, nec iuris egeni?
Ergo omnes unam in vitam cum lege creati
Venimus, & fibris gerimus, quæ condita libræ.

II. De consenu generis humani in cognitione Existentiæ, & Providentiae Dei. Demonstratio existentiæ Dei non longa serie ratiociniorum ex illo principio colligitur: *Nihil est sine causa*, vel ut Leibnitiani latius dicunt: *nihil est sine ratione sufficiente*. Si iam istuc principium ipso usu sensum, & rationis cuivis innotescit, nemini existentia Dei, ceu causæ primæ, & rationis sufficientissimæ rerum omnium, ignota, vel obscura esse potest. Dein quivis homo ipso usu vitae & rationis paullatim discit, quantum opera rationis, ac mentis ab operibus casus, & fortunæ differant, quantumque ea, quæ fortuito contingunt, distent ab iis, quæ ad constantem finem sunt admodumata.

Hinc

Hinc quivis , qui hunc mundum adspectabilem cernit , qui ordinem rerum , statasque leges animadvertisit , in cognitionem supremæ mentis omnia ordinantis , ac dirigen-
tis venire debet , vel potius ideam eiusdem , quam non
potest non a prima ætate ex aliorum verbis , factisque
accipere , necessario ita insigit animo , ut evelli penitus
nequeat. *Notæ visibiles sapientiae , & potestatis summae*
(inquit **LOCKIUS** L. I. de Int. Hum. c. 4. §. 9.) *in rebus*
omnibus creatis adeo perspicuae sunt , ut creatura rationalis ,
cui serio illas contemplari vacat , non posse non ad Dei
omnium horum operum admirandorum notitiam pervenire ;
-- *ut mihi magis mirum videatur , uspiam inveniri universam*
gentem barbaram adeo , ac stupidam , quæ nullam Dei
notitiam habeat , quam sibi imaginari homines , qui omni
numerorum , aut ignis notione carerent. De cognitione
Providentie Dei verissime inquit **Tertullianus** L. II. ad-
versus Marcionem c. 24. *Deum non negans confiteris & pro*
vidum. Et **Salvianus** L. I. de Provid. fere initio Eth-
nicos semper agnoscisse providentiam Dei testatur , Py-
thagoram commemorans , quem ceu magistrum suum su-
spexit Philosophia , Platонem , & Platonicas scholas , tum
& Stoicos ; dein subiungit : *Dixi , quid de Maiestate , &*
moderamine summi Dei , Principes & Philosophiae simul , &
Eloquentiae iudicaverint. Ideo autem nobilissimos utriusque
artis magistros preluli , quo facilius vel omnes alios idem
sensisse . vel certe sine auctoritate aliqua diffensisse monstra-
remi ; & invenire aliquos , qui ab istorum iudicio discrepa-
verint , praeter Epicureorum , & quorundam Epicurizan-
tium deliramenta , non possum.

III. *De consenu humani generis in comprobanda ani-*
morum immortalitate tam luculenta testimonia adferunt
Philosophi , ut ea mihi omnem illorum , qui aliter iudi-
caffe , vel proniciasle dicuntur , auctoritatem , vel nu-
merum penitus opprimere videantur. Si via queritur ,
qua ad cognitionem eius dogmatis pervenerit humanum
genus , GROTIUS L. I. de Verit. Relig. Christian. An-
tiquissimam hanc traditionem vocat iam inde a primis pa-
rentibus ductam , indeque ad alios populos profectam ;
Nec vero si traditio est , cessat esse iudicium rationis ; nisi
enim & Græci , & Barbari eam opinionem conformem
rationi vidissent . certe eam reiecerint , uti alia Scita
Hebræa gentis ; Nunc vero eam ceu propriam senten-
F f 2 tiam

tiā tuebantur , & Philosophi suis argumentis confirmarunt a Providentia Dei , ac præmii , & supplicii necessitate , vel ex natura mentis intellectivæ , aut adpetitu felicitatis , gloriæ , immortalitatis deductis.

Cum recta methodus philosophandi poscat , ut sententiam , ac persuasionem generis humani circa præcipua religionis naturalis dogmata exquiramus ; cumque ea persuasio pro universalis , communi , & uniformi haberi possit : videndum nunc est , qualia ex ista persuasione pro confirmanda naturali religione argumenta instrui possint.

§. XLVI.

Quando de existentia Dei , lege naturali , & immortalitate animorum demonstranda agitur plerique Philosophi in hunc modum ratiocinantur : *Quod omnes homines omnium temporum , ac nationum , iudicant in re summi momenti , que est fundamentum omnis honestatis , id evidenter est verum ; iudicant autem omnes homines , esse supremum numen , extare legem quandam , & obligationem naturalem , animos immortales esse ; igitur id evidenter est verum.* Prima Propositio huius ratiocinii continet quæstionem dogmati^s , *utrum consensus omnium in formandis quibusdam iudiciis criterium sit , & argumentum veritatis ; de qua re dictum in Logica est §. LXXVIII , & seqq.* Altera propositi^o est quæstio facti : *utrum ea consensio revera habeatur ; de qua luculenta paſſim , & locupletissima extant testimonia , quæ tanto maiorem nunc fidem faciunt , nisi fallor , posteaquam ostensum est , quo modo in homine rationis uſu prædicto iudicia quædam communia existere possint , ac debeant.* Quam vero ob causam istiusmodi iudicia fundamentum honestatis nuncupentur , a nobis supra §. XLIII. n. IV. indicatum est breviter. Quæri nunc potest , cur ob hanc ipsam causam , quod ea iudicia fundamentum sint honestatis , minime falsa esse possint ? R. quia omnis honesta , & recta operatio in natura intellectiva per se non nisi *veritatis cognitione* nititur ; hinc si ista iudicia fundamentum sint rectæ , & honestæ operationis , eadem vera esse necesse est ; secus tollitur omne id , quod *sans ratio* dicitur ; qua quidem sublata omnis disputatio ceflat.

§. XLVII.

§. XLVII.

Quidam Philosophi differunt in hanc sententiam: *Si ista iudicia, quæ de Existentia Dei, lege naturæ, & immortalitate animorum communiter ab omnibus formantur, vera haud sunt, sequitur manifesto, totum ferme genus hominum, atque eos in primis, qui honestatis, & sapientiæ laude maxime floruerunt, in re gravissima turpiter hallucinatos fuisse; paucos vero, eosque pessimi nominis, solos vidisse veritatem; id adfirmare, absurdissimum est: igitur vera sunt ea iudicia.* Hæc concludendi ratio dupli modo spectari potest, 1. instar argumenti *ab auctoritate ducti*. 2. Instar argumenti petiti ex lege constante, & universali naturæ rationalis. Ac

I. Evidentissima præsumtio est, eorum sententiam, qui existentiam Dei, naturæ legem, & immortalitatem animorum tuentur, *veram esse*, aliorum opinionem longe fallaciam. Nam hac quidem in re *multitudo* adfirmantium spectanda est. Sic enim aio: Siqua est veritas, cuius investigatio singulare mentis acumen, & exquisitam rationis vim, vel adcurata experimenta poscit; fateor, eam haud esse in multitudine quærendam. At siquid sola mentis adplicatione ex obviis principiis vitæ usu collectis, & cuivis notis intelligitur, maxima etiam in multitudine auctoritas est, & in re, quæ ad singulos pertinet, singuli ceu testes *in arte periti* considerandi sunt. Quid est autem, quod ad singulos, & universos proprius pertineat, quam indagare, an extet Ens supremum, principium, ac finis rerum omnium, a quo quis cuncta bona adeptus sit, & in posterum adipisci possit: a quo penitus pendeat: quem vèreri, & colere, invocare adversis rebus, laudare prosperis debeat: in quo omnes beatitatis spem collocent, & cui nemo non cogatur rationem reddere actionum, cogitationumque suarum? Est hæc res huius modi, de qua singuli, & universi sèpissime cogitant, & ratiocinantur. Similiter de naturali lege, & statu separationis existimandum est. Quis vero ignorat, quam acuti, & perspicaces sint vel rudissimi homines in rebus ad se pertinentibus? Num igitur verisimile videatur, innumerabiles homines omnium nationum, ac temporum cæcutiisse in re tanta, quæ ad singulos maxime pertinet; & paucos homulos vidisse verum?

II. Argumentum a consensu generis humani ductum non tam ad auctoritatem , quam naturæ legem referendum est. quemadmodum enim, si adfirmem, omnes homines bonum, & felicitatem adpetere; mea assertio non hominum auctoritate, sed cognitione naturæ nititur; ita cum simili modo ipse experiar, quanta sit vis rationis in agnoscendo supremo Numine, naturæ lege, & immortalitate animorum ; cumque idem mihi de aliis, quibuscum vitam dego, certissime constet; istius modi iudicia *naturæ rationalis legem, seu vocem recte adpello*; & si Historici , ac Scriptores omnium gentium idem comprobent, non continuo humana duntaxat auctoritate, sed cognita naturæ vi nititur hæc mea assertio: *Omnes homines omnium temporum, ac nationum supremum Numen, legem, naturæ, & immortalitatem animorum agnoscunt.* Quodsi vero hæc est lex quædam necessaria, & physica naturæ rationalis; perspicuum est, ea iudicia nulli dubio , nulli suspicioni falsi esse obnoxia ; nisi ipsa tollatur sana ratio ; quod qui faciunt, similis mihi videntur homini furioso , ac deliranti , qui, quanta maxima potest contentionे clamat , & vocifera-
tur, se mutum esse. Sed res hæc tota conferatur cum iis, quæ de communi naturæ sensu a nobis tradita sunt in Logica ; facile enim intelligetur, quam longe ab intimo rerum cognitione absint ii, qui argumenta ex hoc fonte derivata leviter explodunt, & pro asylo ignorantiae ha-
bent, quasi vero cæca aliorum idem sentientium au-
ctoritate niterentur.

FINIS TOMI I.

O. A. M. D. G.

